หลักภาษาไทย

อักขรวิธี วจีวิภาค วากยสัมพันธ์ ฉันทลักษณ์

พระยาอุปกิตศิลปสาร

หลักภาษาไทย

อักขรวิธี วจีวิภาค วากยสัมพันธ์ ฉันทลักษณ์

วิชาชุดครู ป.ป., ป.ม.

พระยาอุปกิตศิลปสาร

เรียบเรียง

ราคาเล่มละ ๓๐.๐๐ บาท

พิมพ์จำหน่ายที่ ห้างหุ้นส่วนสามัญนิติบุคคล

ไทยวัฒนาพานิช

เลขที่ ๕๘๘ ถนนไมตรีจิต พระนคร โทรศัพท์ ๒๐๘๐๗

ไวยากรณ์ไทย

อักขรวิธี

ของ

พระยาอุปกิตศิลปสาร

(นิ่ม กาญจนาชีวะ เปรียญ)

พิมพ์ครั้งที่เก้า ๗,๐๐๐ ฉบับ

พ.ศ. ๒๔๙๙

ราคาเล่มละ ๕.๐๐ บาท

พิมพ์จำหน่ายที่ไทยวัฒนาพานิช

เลขที่ ๕๙๙ ถนนไมตรีจิต พระนคร

พิมพ์จำหน่ายที่ ไทยวัฒนาพานิช
๕๙๙ ไมตรีจิต พระนคร โทรศัพท์ ๒๐๘๐๗
และตามร้านจำหน่ายแบบเรียนทั่วไป

ประวัติย่อ

ของ

พระยาอุปกิตศิลปสาร

ผู้แต่ง

อำมาตย์เอก พระยาอุปกิตศิลปสาร (นิ่ม กาญจนาชีวะ) ป.ช, จ.ม., จ.ช., ร.ด. (ศ.) ป. ๖, ป.ม. นายหมู่ใหญ่เสือป่า, อาจารย์พิเศษแผนกภาษาไทยและภาษาโบราณตะวันออก แห่งจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, อาจารย์พิเศษสอนภาษาไทยโรงเรียนฝึกหัดครูประถม, กรรมการสอบไล่วิชาชุดครูมัธยม, กรรมการชำระปทานุกรม

เป็นบุตร นายหว่าง และนางปลั่ง เกิด ๑๐ พฤษภาคม พ.ศ ๒๔๒๒ (วัน ๗ ๖ฯ ๕ ปีเถาะ) ถึงแก่อนิจกรรม ๑๙ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๘๑ ได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุ ณ วัดสุทัศน์เทพวราราม สมเด็จพระวันรัต (แดง) เป็นพระอุปัชฌาย์

ตำแหน่งในหน้าที่ราชการ ครูฝึกหัดสอนโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์สายสวลี (พศ. ๒๔๔๓), ครูรองโรงเรียนสวนกุหลาบ วัดมหาธาตุ (พ.ศ. ๒๔๔๔), ครูโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์บ้านสมเด็จเจ้าพระยา (พ.ศ. ๒๔๔๕), ข้าหลวงตรวจการศึกษา (พ.ศ. ๒๔๕๓), พนักงานกรมราชบัณฑิต (พ.ศ. ๒๔๕๕), ปลัดกรมตำรา (พ.ศ. ๒๔๖๒), หัวหน้าแบบเรียนกรมวิชาการ (พ.ศ. ๒๔๗๔), อาจารย์พิเศษแผนกภาษาไทยและภาษาโบราณตะวันออก (พ.ศ. ๒๔๗๔–๒๔๘๑)

หนังสือที่แต่งและพิมพ์แล้ว

๑. ไวยากรณ์ไทย ว่าด้วย อักขรวิธี พิมพ์ครั้งที่ ๖ พ.ศ. ๒๔๙๓

๒. ,, ,, ,, วจีวิภาค พิมพ์ครั้งที่ ๗ พ.ศ. ๒๔๙๓

๓. ,, ,, ,, วากยสัมพันธ์ พิมพ์ครั้งที่ ๕ พ.ศ. ๒๔๙๔

๔. ,, ,, ,, ฉันทลักษณ์ พิมพ์ครั้งที่ ๓ พ.ศ. ๒๔๙๔

๕. มหาภารตะยุทธคำกลอน พ.ศ. ๒๔๗๕

๖. เรื่องปลีก ทั้งที่เป็นคำประพันธ์บางเรื่อง และทั้งที่เป็นร้อยแก้ว ลงในหนังสือพิมพ์ต่าง ๆ ซึ่งใช้นามปากกาว่า 'สามเณรนิ่ม' 'พระมหานิ่ม' 'ม.ห.น.' 'อ.น.' 'อ.น.ก.' 'อุนิกา' และ 'อนึก คำชูชีพ' ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๓๗–๒๔๙๔

คำนำ

สยามไวยากรณ์

อักขรวิธี

พิมพ์ครั้งที่ ๑

ตำราสยามไวยากรณ์ อักขรวิธีนี้ เดิมกรมศึกษาธิการ ได้เรียบเรียงขึ้นเป็นครั้งแรก ภายหลังท่านเจ้าพระยาพระเสด็จสุเรนทราธิบดีได้เรียบเรียงขึ้นอีกเล่ม ๑ โดยย่อจากฉบับเก่า และมีแก้ไขเปลี่ยนแปลงบ้างตามสมควร กุลบุตรได้อาศัยศึกษาเล่าเรียนเป็นลำดับมา แต่ตำราอักขรวิธีทั้ง ๒ เล่มนั้นหาจบบริบูรณ์ไม่ คือมีแต่ภาคที่ ๑ ว่าด้วยลักษณะตัวอักษร กับภาคที่ ๒ ว่าด้วยวิธีประสมอักษร ยังขาดภาคที่ ๓ ซึ่งว่าด้วยวิธีใช้ตัวอักษรอยู่

ครั้นมาเมื่อพุทธศก ๒๔๖๓ ข้าพเจ้าต้องเป็นผู้แสดงปาฐกถาว่าด้วยภาษาไทยที่สามัคยาจารย์สโมสร จำเป็นต้องตั้งตำราไวยากรณ์มีอักขรวิธี เป็นต้น เห็นเป็นโอกาสเหมาะจึงได้เรียบเรียงตำราอักขรวิธีเติมขึ้น ในภาคที่ ๑ และที่ ๒ นั้น ได้อาศัยอักขรวิธีเดิมทั้ง ๒ เล่มนั้นเป็นหลัก ซึ่งนับว่าเป็นพระเดชพระคุณมาก และได้จัดระเบียบหมวดหมู่ใหม่ ทั้งแก้ไขตัดทอน และเพิ่มเติมขึ้นอีก ตามที่เห็นสมควร ส่วนภาค ๓ ว่าด้วยวิธีใช้อักษรนั้น ได้พยายามเรียบเรียงขึ้นเอง นับว่าเป็นของเกิดขึ้นใหม่ ซึ่งเข้าใจว่าคงจะมีข้อเคลื่อนคลาดหรือบกพร่องเกินเลยอยู่มาก

ถ้าท่านผู้ใดได้อ่าน เห็นว่ามีข้อเคลื่อนคลาดหรือบกพร่องเกินเลย ณ แห่งใด หรือควรจะแก้ไขดัดแปลงเป็นอย่างไร ขอได้โปรดกรุณาตักเตือนแนะนำมายังข้าพเจ้า ข้าพเจ้าจะมีความยินดีและขอบใจเป็นอันมาก เพื่อจะเอาไว้แก้ไขให้ถูกต้องดีขึ้น ในเวลาที่พิมพ์คราวหน้า

วันที่ ๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๖๓

อ.ท. พระอุปกิตศิลปสาร

ไวยากรณ์ไทย–อักขรวิธี

สารบาญ

หน้า

อักขรวิธี

คำอธิบาย

อักขรวิธี

ข้อ ๑. อักขระ เป็นภาษาบาลี ได้แก่ 'อักษร' ในภาษาสันสกฤต แปลเอาความว่า ตัวหนังสือ คือเครื่องหมายที่เขียนแทนถ้อยคำที่พูดจากัน

อักขรวิธี ก็คือแบบแผนที่ว่าด้วยตัวหนังสือ พร้อมทั้งวิธีเขียนอ่านและใช้ตัวหนังสือให้ถูกต้องตามความนิยม ท่านจัดขึ้นเป็นตำราแผนกหนึ่งให้ชื่อว่า 'อักขรวิธี' ที่จริงตำราอักขรวิธีนี้หาใช่ตำราไวยากรณ์ไม่ เพราะตำราไวยากรณ์นั้น ว่าด้วยระเบียบแบบแผนของภาษาที่คนเราใช้พูดจากัน แต่ตำราอักขรวิธีนี้ว่าด้วยเครื่องหมายใช้แทนภาษาอีกส่วนหนึ่ง แต่เพราะว่าภาษาต้องใช้ตัวหนังสือสำหรับเขียนอ่านเป็นพื้น ท่านจึงได้จัดตำราอักขรวิธีนี้ไว้ในจำพวกตำราไวยากรณ์ และจัดไว้เป็นเบื้องต้นแห่งตำราไวยากรณ์

ตำราอักขรวิธีนี้ แบ่งเป็น ๓ ภาค คือ:-

(๑) ภาคที่ ๑ ว่าด้วยลักษณะอักษร

(๒) ภาคที่ ๒ ว่าด้วยวิธีประสมอักษร

(๓) ภาคที่ ๓ ว่าด้วยวิธีใช้อักษร

ภาคที่ ๑ ลักษณะอักษร

เสียงในภาษาไทย

ข้อ ๒. บรรดาเสียงในภาษาไทยที่ใช้พูดจากันมีอยู่ ๓ อย่าง คือ:-

(๑) เสียงแท้ คือเสียงที่ออกมาจากลำคอตรง ๆ ซึ่งไม่ต้องใช้ลิ้นหรือริมฝีปากดัดแปลงให้ปรวนแปรไป เช่น เสียงเด็กอ่อนๆ หรือสัตว์ร้องออกมา ปรากฏเป็น อะ, อา อิ, เออ เป็นต้น

(๒) เสียงแปร คือเสียงแท้ที่เปล่งออกมาแล้วกระดกลิ้นให้กระทบคอ เพดาน ฟัน หรือริมฝีปาก ทำให้เสียงปรวนแปรเป็นเสียงต่าง ๆ ไป ปรากฏเป็น กอ, จอ, ดอ, บอ เป็นต้น

(๓) เสียงดนตรี คือเสียงแท้หรือเสียงแปร ซึ่งผู้เปล่งทำให้เป็นเสียงสูง ๆ ต่ำ ๆ อย่างเสียงเครื่องดนตรี ปรากฏเป็น กอ, ก่อ, ก้อ, ก๊อ, ก๋อ เป็นต้น

ตัวอักษรตั้งขึ้นตามเสียง

ข้อ ๓. เมื่อเสียงในภาษาไทยใช้พูดจากันเป็น ๓ อย่างเช่นนี้ ท่านจึงได้ตั้งตัวอักษรขึ้นเป็น ๓ อย่าง เพื่อแทนเสียงทั้ง ๓ นั้น คือ :-

(๑) อักษรสำหรับแทนเสียงแท้ให้ชื่อว่า 'สระ'

(๒) อักษรสำหรับแทนเสียงแปรให้ชื่อว่า 'พยัญชนะ'

(๓) อักษรสำหรับแทนเสียงดนตรีให้ชื่อว่า 'วรรณยุกต์'

มูลรากแห่งตัวอักษร

ข้อ ๔. ตัวอักษร คือ สระ และพยัญชนะนั้น มีรากเหง้ามาจากภาษาบาลีและสันสกฤต มีหลักที่จะสังเกตได้ คือ ;-

(๑) ลักษณะรูปตัวอักษรของชาติต่าง ๆ ที่ถ่ายแบบมาจากบาลีและสันสกฤต เช่น เขมร ลาว มอญ ฯลฯ ยังสังเกตได้ว่าละม้ายคล้ายคลึงกัน

(๒) การจัดลำดับตัวอักษรก็คล้ายกัน คือเอาสระไว้ก่อน แล้วถึงพยัญชนะ และจัดเป็นวรรค ๆ เรียงกันไปตามลำดับฐาน (ที่เกิดของอักษร) คือ คอ เพดาน ปุ่มเหงือก ฟัน และริมฝีปาก

(๓) วิธีประสมอักษรเอาสระไว้ข้างหน้าบ้าง ข้างหลังบ้าง ข้างบนบ้าง ข้างล่างบ้าง

ส่วนวรรณยุกต์นั้นในภาษาบาลีและสันสกฤตไม่มี ที่จริงไม่ว่าภาษาใด ย่อมมีเสียงดนตรี คือเสียง สูง ๆ ต่ำ ๆ ด้วยกันทั้งนั้น แต่บางภาษาก็ไม่นิยมให้เนื้อความของคำที่มีเสียงสูงต่ำนั้นแปลกออกไป เช่นจะกล่าวว่า 'ขา' 'ข่า' หรือ 'ข้า' ก็มี เนื้อความอย่างเดียวกัน เพราะฉะนั้นภาษาเหล่านั้นจึงไม่จำเป็นต้องตั้งตัวอักษรขึ้นแทนเสียงดนตรี เช่น ภาษาบาลี สันสกฤต อังกฤษ เป็นต้น จึงนับว่าไม่มีวรรณยุกต์ แต่บางภาษาก็นิยมใช้พูดเสียงสูงต่ำให้มีความหมายต่างกัน เช่น ภาษาจีน ส่วนไทยเราอยู่ใกล้จีนและนิยมใช้สำเนียงดนตรีคล้ายจีน จึงต้องตั้งตัวอักษรจำพวกวรรณยุกต์เพิ่มเติมขึ้นอีกเพื่อให้พอกับสำเนียงที่ใช้อยู่

สระ

รูปสระ

ข้อ ๕. สระ ในภาษาไทยนั้นแปลกออกไปจากบาลีและสันสกฤต และภาษาอื่น ๆ ที่ถ่ายแบบ มาด้วยกัน คือ ภาษา เหล่านั้น มีรูปสระเป็น

๒ชนิด ใช้เขียนโดด ๆ ชนิดหนึ่ง ใช้ประสมกับพยัญชนะอีกชนิดหนึ่ง แต่ในภาษาไทยมีแต่รูปสระที่ใช้ประสมกับพยัญชนะอย่างเดียว เมื่อต้องการจะเขียนโดด ๆ ก็เอาตัว 'อ' ซึ่งจัดไว้ในพวกพยัญชนะมาประสมเข้า ออกเสียงเช่นเดียวกับสระเปล่า เช่น อา, อุ, เอ, เป็นต้น เว้นแต่สระ ฤ ฤๅ ฦ ฦๅ ๔ ตัวนี้เขียนโดด ๆ ก็ได้ ประสมกับพยัญชนะก็ได้ เช่นเดียวกับสระอังกฤษ และรูปสระนั้นบางทีก็ใช้รูปเดียวเป็นสระหนึ่ง บางทีก็ใช้หลายรูปประสมกันเป็นสระหนึ่ง มีต่าง ๆ กันเป็น ๒๑ รูป ดังนี้:–

(๑) ะ เรียก วิสรรชนีย์ สำหรับประหลังเป็นสระอะ และประสมกับรูปอื่นเป็นสระ เอะ แอะ โอะ เอาะ เออะ เอียะ เออะ อัวะ

(๒) ั เรียก ไม้ผัดหรือหันอากาศ สำหรับเขียนข้างบนเป็นสระอะ เมื่อมีตัวสะกด และประสมกับรูปอื่นเป็นสระ อัวะ อัว

(๓) ็ เรียกไม้ไต่คู้ สำหรับเขียนข้างบนแทนวิสรรชนีย์ในสระบางตัวที่มีตัวสะกด เช่น เอ็น แอ็น อ็อน ฯ ล ฯ และใช้ประสมกับตัว ก เป็นสระ เอาะ มีไม้โท คือ ก็ (อ่านเก้าะ)

(๔) า เรียก ลากข้าง สำหรับเขียนข้างหลังเป็นสระ อา และประสมกับรูปอื่นเป็นสระ เอาะ อำ เอา

(๕) ิ เรียก พินท์ อิ สำหรับเขียนข้างบนเป็นสระ อิ และประสมกับรูปอื่นเป็นสระ อี อึ อื เอียะ เอีย เออะ เออ และใช้แทนตัว อ ของสระ เออ เมื่อมีตัวสะกดก็ได้ เช่น เกอน เป็น เกิน ฯ ล ฯ

(๖) ' เรียก ฝนทอง สำหรับเขียนข้างบนพินทุ์ อิ เป็นสระ อี และประสมกับรูปอื่นเป็นสระ เอียะ เอีย

(๗) ํ เรียก นฤคหิต หรือหยาดน้ำค้าง สำหรับเขียนข้างบนถาก ข้างเป็นสระ อำ, บนพินทุ์ อิ เป็นสระ อึ ในภาษาบาลีและ สันสกฤต ท่านจัดเป็นพยัญชนะเรียกว่า นิคหิต หรือ นฤคหิต สำหรับเขียนบนสระ ในภาษาบาลีอ่านเป็นเสียง ง สะกด เช่น กํ กึ กุํ อ่าน กัง กิง กุง ใน ภาษาสันสกฤตอ่านเป็นเสียง ม สะกด เช่น กํ กึ กุํ อ่าน กัม กิม กุม โบราณก็นำมาใช้บ้าง เช่น ชุํ นุํ อ่าน ชุมนุม ฯลฯ

(๘) " เรียก ฟันหนู สำหรับเขียนบน พินทุ์ อิ เป็นสระ อือ และ ประสมกับสระอื่นเป็นสระ เอือะ เอือ

(๙) ุ เรียก ตีนเหยียด สำหรับเขียนข้างล่างเป็นสระ อุ

(๑๐) ู เรียก ตีนคู้ สำหรับเขียนข้างล่างเป็นสระ อู

(๑๑) เ เรียก ไม้หน้า สำหรับเขียนข้างหน้า รูปเดียวเป็นสระ เอ สองรูปเป็นสระ แอ และประสมกับรูปอื่นเป็นสระ เอะ แอะ เอาะ เออะ เออ เอียะ เอีย เอือะ เอือ เอา

(๑๒) ไ เรียก ไม้ม้วน สำหรับเขียนข้างหน้าเป็นสระ ใอ

(๑๓) ไ เรียก ไม้มลาย สำหรับเขียนข้างหน้าเป็นสระ ไอ

(๑๔) โ เรียก ไม้โอ สำหรับเขียนข้างหน้าเป็นสระ โอ และ เมื่อประวิสรรชนีย์เข้าเป็นสระ โอะ

(๑๕) อ เรียกตัว ออ สำหรับเขียนข้างหลังเป็นสระ ออ และ ประสมกับรูปอื่นเป็นสระ อือ (เมื่อไม่มีตัวสะกด) เออะ เออ เอือะ เอือ

(๑๖) ย เรียกตัว ยอ สำหรับประสมกับรูปอื่นเป็นสระ เอียะ เอีย

(๑๗) ว เรียกตัว วอ สำหรับประสมกับรูปอื่นเป็นสระ อัวะ อัว
(๑๘) ฤ เรียกตัว รึ สำหรับเขียนเป็นสระ ฤ
(๑๙) ฤๅ เรียกตัว รือ สำหรับเขียนเป็นสระ ฤๅ
(๒๐) ฦ เรียกตัว ลึ สำหรับเขียนเป็นสระ ฦ
(๒๑) ฦๅ เรียกตัว ลือ สำหรับเขียนเป็นสระ ฦๅ

ฤ ฤๅ ฦ ฦๅ ๔ ตัวนี้เป็นสระมาจากสันสกฤต จะเขียนโดดๆก็ได้ ประสมกับพยัญชนะก็ได้ แต่ใช้เขียนข้างหลังพยัญชนะ

เสียงสระ

ข้อ ๑๖. ถึงแม้ว่าเสียงสระจะเป็นเสียงแท้ ซึ่งเปล่งออกมาจากลำคอก็ดี แต่ก็ต้องอาศัยฐานที่เกิดบ้างเล็กน้อยเหมือนกัน แต่ไม่ต้องใช้ลิ้นหรือริมฝีปากให้มาก จนทำให้เสียงแปรไปเป็นพยัญชนะ ในภาษาไทย มีเสียงสระต่างกันเป็น ๓๒ เสียง ซึ่งประกอบขึ้นด้วยรูปสระ ๒๑ ข้างต้นนั้นดังนี้ :-

อะ	อา	เอียะ	เอีย
อิ	อี	เอือะ	เอือ
อึ	อื	อัวะ	อัว
อุ	อู	ฤ	ฤๅ
เอะ	เอ	ฦ	ฦๅ
แอะ	แอ	อำ	ใอ
โอะ	โอ	ไอ	เอา
เอาะ	ออ		
เออะ	เออ		

ในเสียงสระ ๓๒ นี้ มีเสียงซ้ำกันอยู่ ๗ เสียง ซึ่งเป็นสระเกิน คือ ฤ ฤๅ ฦ ฦๅ อำ ใอ ไอ เอา เพราะฉะนั้นจึงมีเสียงสระไทยต่างกัน เพียง ๒๕ เสียงเท่านั้น

ข้อ ๗. สระที่อยู่แถวหน้านั้นมีเสียงสั้นเรียกว่า 'รัสสระ' (สระสั้น) สระที่อยู่แถวหลังนั้นมีเสียงยาวเรียกว่า 'ทีฆสระ' (สระยาว) เสียงรัสสระที่ไม่มีตัวสะกดท่านจัดเป็น 'ลหุ' (เบา) เสียงรัสสระ มีตัวสะกดกับเสียงทีฆสระมีตัวสะกดก็ดี ไม่มีก็ดี ท่านจัดเป็น "ครุ" (หนัก) แต่ อำ ใอ ไอ เอา ๔ ตัวนี้จัดเป็นครุ เพราะเป็นเสียงมี ตัวสะกดอยู่แล้ว คือ อัม อัย อัว (อะ+ว)

ข้อ ๘. สระในภาษาบาลีมี ๘ ตัว คือ อะ อา อิ อี อุ อู เอ โอ และสระในภาษาสันสกฤตก็มีเพียง ๑๔ ตัวเท่านั้น คือ อะ อา อิ อี อุ อู ฤ ฤๅ ฦ ฦๅ เอ ไอ โอ เอา สระไทยที่มีมากออกไปนั้น เป็นด้วยเพิ่มเติมกันขึ้นทีหลัง เพื่อให้พอกับสำเนียงภาษาไทย

จำแนกสระ

ข้อ ๙. เสียงสระทั้ง ๒๒ นั้น จัดออกเป็น ๓ พวก คือ:–

(๑) สระแท้ คือสระแท้ที่เปล่งออกมาเป็นเสียงเดียวไม่มีเสียงสระอื่นประสม มี ๑๘ ตัวจัดเป็น ๒ พวก คือ:–

(ก) สระแท้ฐานเดียว คือสระแท้ที่เปล่งออก โดยใช้ลิ้นหรือริมฝีปากกระทบฐานใดฐานหนึ่งคือ คอ เพดาน ปุ่มเหงือก หรือฟัน ริมฝีปากแต่ฐานเดียว มี ๘ ตัวด้วยกัน คือ:–

อะ อา คู่นี้เกิดแต่ฐานคอ คือให้ลมกระทบคอ

อิ อี คู่นี้เกิดแต่ฐานเพดาน คือให้ลมกระทบเพดาน

อิ อือ เกิดแต่ฐานปุ่มเหงือกหรือฟัน คือให้ลมกระทบปุ่มเหงือกหรือฟัน

อุ อู เกิดแต่ฐานริมฝีปาก คือให้ลมกระทบริมฝีปาก

(ข) สระแท้สองฐานคือสระที่ต้องทำ ๒ ฐานพร้อมกัน คือ ให้ลมกระทบ ๒ ฐาน มี ๑๐ ตัว คือ:-

เอะ เอ, แอะแอ สองคู่นี้ เกิดแต่ฐานคอกับเพดาน

เออะ เออ คู่นี้เกิดแต่ฐานคอกับปุ่มเหงือกหรือฟัน

โอะ โอ, เอาะ ออ สองคู่นี้เกิดแต่ฐานคอกับริมฝีปาก

(๒) สระประสม คือสระที่มีสำเนียงสระแท้ประสมกัน ๒ สระ มี ๖ ตัว คือ:-

เอียะ คือมีเสียง อิ กับ อะ ประสมกัน

เอีย คือมีเสียง อี กับ อา ประสมกัน

เอือะ คือมีเสียง อึ กับ อะ ประสมกัน

เอือ คือมีเสียง อื กับ อา ประสมกัน

อัวะ คือมีเสียง อุ กับ อะ ประสมกัน

อัว คือมีเสียง อู กับ อา ประสมกัน

(๓) สระเกิน คือสระที่มีสำเนียงซ้ำ กับ สระแท้ข้างต้นนั้นเป็นแต่มีเสียง พยัญชนะ ประสมหรือสะกดอยู่ด้วยเท่านั้น มี ๘ ตัว คือ:-

ฤ ฤๅ ฦ ฦๅ อำ ใอ ไอ เอา

ฤ ฤๅ ฦ ฦๅ ๔ ตัวนั้นมีเสียงซ้ำกับเสียง ริ รือ ลึ ลือ เป็นสระมาจากสันสกฤต โดยมากใช้ในคำที่มาจากสันสกฤต

สระ อำ มีเสียงซ้ำกับสระ อะ มีตัว ม สะกด คือ อัม. สระไอ ไอ มีเสียงซ้ำกับสระอะ มีตัว ย สะกด คือ อัย แต่บางอาจารย์ท่านว่า เสีย ไอ สั้นกว่าเสียง ไอ เล็กน้อย จึงได้คงไว้ต่างกัน

สระ เอา มีเสียงซ้ำกับสระอะ มีตัว ว สะกด ที่ถูกควรเป็นรูป 'อัว' แต่รูปนี้เราใช้เป็นสระ อัว (ซึ่งควรจะเขียน 'อูา') นี้เสียแล้ว เพราะฉะนั้นสระ อะ มีตัว ว สะกดจึงไม่มีวิธีเขียนในภาษาไทย ต้องเขียนสระ เอา แทน แต่ในภาษาบาลีและสันสกฤต ซึ่งเขียนเป็นอักษรไทยเป็น อัว เช่นนี้จะอ่านเป็นสระอัว อย่างไทยไม่ได้ ต้องอ่านเป็นเสียง อะ มีตัว ว สะกด เช่น 'อุปัวหยันตา' ต้องอ่าน 'อุเปาหยันตา' เปลี่ยนตามแบบพินทุเป็น 'อุปวฺหยันฺตา' แล้วจะทำให้ผู้อ่านไม่หลงเป็นสระ อัว ได้ทีเดียว

สระเกินเหล่านี้ ถึงแม้จะมีเสียงซ้ำกับสระแท้ ดังอธิบายแล้วก็ดี แต่ยังมีวิธีใช้ต่างกัน ดังจะกล่าวต่อไปข้างหน้า

พยัญชนะ

<u>รูปพยัญชนะ</u>

ข้อ ๑๐. รูปพยัญชนะไทย ๔๔ ตัว คือ :-

ก ข ฃ ค ฅ ฆ ง, จ ฉ ช ซ ฌ ญ, ฎ ฏ ฐ ฑ ฒ ณ ด ต ถ ท ธ น, บ ป ผ ฝ พ ฟ ภ ม, ย ร ล ว ศ ษ ส ห ฬ อ ฮ

พยัญชนะที่มีเสียงซ้ำกันมีชื่อกำกับอยู่ด้วย เพื่อจะให้ฟังรู้ว่าตัวไหนแน่ แต่ชื่อนั้นเรียกกันต่าง ๆ ตามลัทธิอาจารย์ ในที่นี้จะเลือกเรียกตามที่ชอบดังนี้

ข ข้อง, ฃ เขต (เพราะเดิมเขียน 'เฃตร') ค ควาย, ฅ กัณฐา (เพราะเดิมเขียน ฅอ) ฆ ระฆัง, ช ช้าง, ฌ เฌอ (ต้นไม้), ญ หญิง, ฎ ชฎา ฏ รกชัฏ, ฐ ฐาน, ฑ มณโฑ, ฒ ผู้เฒ่า, ณ เณร, ด เด็ก, ต เต่า, ถ ถุง, ท ทหาร ธ ธง, น หนู, พ พาน, ภ สำเภา, ย ยักษ์, ร เรือ, ล ลิง, ฬ จุฬา (ปี่น), ('ตัว ร นี้มีเสียงผิดกับ ล แต่มักจะเรียกปนกัน จึงตั้งชื่อไว้เพื่อให้รู้ชัด)

ข้อ ๑๑. พยัญชนะภาษาบาลี มี ๓๓ ตัว ดังนี้:–

	๑	๒	๓	๔	๕
วรรค กะ	ก	ข	ค	ฆ	ง
วรรค จะ	จ	ฉ	ช	ฌ	ญ
วรรค ฏะ	ฏ	ฐ	ฑ	ฒ	ณ
วรรค ตะ	ต	ถ	ท	ธ	น
วรรค ปะ	ป	ผ	พ	ภ	ม

เศษ วรรค ย ร ล ว ส ห ฬ ํ (นิคหิต)

พยัญชนะสันสกฤตมี ๓๕ ตัวคือ เติม ศ, ษ เข้าในเศษวรรค ดังนี้ "ย ร ล ว ศ ษ ส ห ฬ ํ" นอกนั้นเหมือนพยัญชนะบาลี

๕ วรรคข้างบนนี้มีวรรคละ ๕ ตัว พยัญชนะแถวหน้า เรียกพยัญชนะที่ ๑ และแถวต่อ ๆ ไปก็เรียกพยัญชนะที่ ๒-๓-๔-๕ ตามเลขที่กำกับไว้

นักเรียนต้องจดจำได้ด้วย เพราะต่อไปจะต้องใช้เปรียบเทียบกับพยัญชนะไทย

การที่พยัญชนะไทยมีมากกว่าแบบเดิมนั้น เป็นเพราะไทยเพิ่มเติมขึ้นทีหลัง

รูปเครื่องหมายกำกับพยัญชนะ

ข้อ ๑๒. ไทยเราเขียนตัวพยัญชนะเฉย ๆ แล้วอ่านเป็นเสียงสระอะ ประสมอย่างบาลีและสันสกฤตมีอยู่มาก และเขียนติด ๆ กันไป เช่น 'วินย' ดังนี้จะอ่านว่า 'วิน-ยะ' หรือ 'วิ-น-ยะ' ก็ได้ เพราะฉะนั้นจึงต้องมีเครื่องหมายบังคับ เพื่อจะให้อ่านได้ถูกต้องมี ๓ รูปดังนี้:-

์ เรียก ทัณฑฆาต สำหรับเขียนข้างบน เพื่อให้รู้ว่าเป็นตัวการันต์ไม่ต้องอ่าน เช่น 'ฤทธิ์' ตัว ธิ ไม่ต้องอ่าน สำหรับคำภาษาไทยนี้อย่างหนึ่ง สำหรับคำบาลีและสันสกฤต เพื่อให้รู้ว่าเป็นตัวสกด เช่น 'สิน์ธุ' ตัว น เป็นตัวสกดนี้อย่างหนึ่ง

๎ เรียก ยามักการ สำหรับเขียนไว้ข้างบนในภาษาบาลีและสันสกฤต เพื่อให้รู้ว่าเป็นอักษรควบกัน เช่น 'คัน์ต๎วา, พ๎ราห๎มณ' ฯลฯ

ฺ เรียก พินทุ สำหรับเขียนไว้ข้างล่างตัวพยัญชนะในภาษาบาลีและสันสกฤต เพื่อให้รู้ว่า เป็นตัวสะกดหรือตัวควบแล้วแต่ควร

เช่น คนฺตฺวา อ่าน คัน์ต๎วา ภนฺเต อ่าน ภัน์เต ตุเมฺห อ่าน ตุม์-เห ฯลฯ

วิธีเขียน คำภาษาบาลีและสันสกฤตตามแบบพินทุนี้ไม่ต้องใช้ไม้หันอากาศ เพราะพยัญชนะภาษาบาลีและสันสกฤตสมมติว่ามีสระอะ อยู่ในตัวแล้ว เมื่อมีตัวสะกด ก็ต้องอ่านเป็นเสียงสระอะมีตัวสะกด เช่น

'ภนฺเต' ต้องอ่าน 'ภัน-เต' จะอ่านว่า 'ภน-เต' อย่างไทยไม่ได้ เพราะสระโอะไม่มี ถึงมีสระโอก็มีรูปอย่างอื่น

เสียงพยัญชนะ

ข้อ ๑๓. เสียงพยัญชนะในภาษาไทยมีซ้ำกันอยู่มาก ภาษาเดิมของเขามีสำเนียงต่างกันทุกตัว เป็นเพราะเราเรียกผิดเพี้ยนไปตามภาษาเรา ดังจะอธิบายต่อไปนี้

เสียงพยัญชนะในภาษาบาลีและสันสกฤตเขาเรียกตามฐานดังต่อไปนี้ :-

วรรค กะ กับตัว ห เกิดแต่ฐานคอ ตัว ค ของเขามีเสียงเหมือนตัว G ในคำว่า "God" ของภาษาอังกฤษ ไทยเราเรียกเพี้ยนไปตรงกับตัว ฆ.

วรรค จะ กับตัว ย และ ศ เกิดแต่ฐานเพดาน แต่ตัว ช มีเสียงเหมือนตัว J ในภาษาอังกฤษ ไทยเราเรียกเพี้ยนไปตรงกับตัว ฌ และในวรรคนี้เราเติมตัว ซ เข้าตัวหนึ่งซึ่งมีเสียงเกิดแต่ฟันอย่างตัว ส และตัว ญ ของเขามีเสียงขึ้นจมูก ส่วนไทยเราเรียกเหมือนตัว ย แต่ใช้สะกดในแม่กนและตัว ศ ของเขามีเสียงคล้าย Sh ในภาษาอังกฤษ แต่ใช้ลิ้นกดเพดานและมีลมสั้นกว่า Sh แต่ไทยเราออกเสียงอย่างเดียวกับตัว ส

วรรค ฏะ กับตัว ร,ษ และ ฬ เกิดแต่ปุ่มเหงือกมีเสียงก้องขึ้นศีรษะวรรคนี้ทั้งวรรคไทยเราเรียกเพี้ยนไปตรงกับวรรค ตะ ซึ่งเกิดแต่ฟัน ตัว ฑ เราเรียกตรงกับตัว ด บ้างเช่นมณฑป, ตรงกับตัว ธ บ้างเช่นกรีฑา, ตัว ร เรียกตรงกัน ตัว ษ ของเขามีเสียงเหมือนตัว Sh อังกฤษ แต่ไทยเราเรียกเหมือน ส และตัว ฬ ก็เรียกเหมือนตัว ล

วรรค ตะ กับตัว ด และ ศ เกิดแต่พื้น ไทยเราเรียกตรงกันเว้นแต่ตัว ท เขาออกเสียงเป็นตัว ด แต่ไทยเราออกเสียงตรงกับตัว ข

วรรค ปะ กับ ตัว ว เกิดแต่ริมฝีปาก ไทยเรียกตรงกัน เว้นแต่ พ เราเรียกเหมือนตัว ภ แต่เขาออกเสียงเหมือนตัว บ และไทยเราเติม ฝ ฟ ซึ่งมีเสียงเกิดแต่พื้นและริมฝีปากเข้าอีก

ตัว อ นั้นนับว่าไม่มีเสียง ตั้งไว้สำหรับเป็นทุนให้สระเกาะเท่านั้น

ตัว ฮ นั้นมีเสียงฐานเดียวกับตัว ห ซึ่งไทยเติมเข้ามา

ข้อ ๑๕. พยัญชนะไทยทั้ง ๔๔ ตัวนั้น ถ้าไม่กำหนดเสียงสูงต่ำแล้ว ก็มีเสียงตามที่ไทยใช้อยู่เพียง ๒๐ เสียงเท่านั้น ดังนี้

(๑) ก	(๑๑) น ณ
(๒) ข ฃ ค ฅ ฆ	(๑๒) บ
(๓) ง	(๑๓) ป
(๔) จ	(๑๔) ผ พ ภ
(๕) ฉ ช ฌ	(๑๕) ฝ ฟ
(๖) ซ ศ ษ ส	(๑๖) ม
(๗) ญ ย	(๑๗) ร
(๘) ฎ ด กับเสียง ฑ บางคำ	(๑๘) ล ฬ
(๙) ฏ ต	(๑๙) ว
(๑๐) ฐ ถ ฑ ฒ ท ธ	(๒๐) ห ฮ
	(เสียง อ ไม่นับ)

ตัว ญ ย นี้ เมื่อประสมสระออกเสียงอย่างเดียวกัน แต่เป็นตัวสะกดมีเสียงต่างกัน คือตัว ญ เป็นแม่กน, ตัว ย เป็นแม่เกย

เสียงพยัญชนะทั้ง ๒๐ นี้ ถ้าจะผันด้วยวรรณยุกต์ทั้ง ๕ ทุกตัวก็มีสำเนียงพอใช้ในภาษาไทย ที่ต้องใช้รูปพยัญชนะซ้ำกันมากออกไปนั้น ก็เพื่อจะใช้ตัวหนังสือให้ตรงกับภาษาเดิมที่เรานำมาใช้เป็นข้อใหญ่

จำแนกพยัญชนะ

ข้อ ๑๕. พยัญชนะ ๔๔ ตัวนี้จำแนกตามวิธีใช้เป็น ๓ พวกดังนี้

(๑) พยัญชนะกลาง คือพยัญชนะที่ใช้เป็นกลางทั่วไปทั้งไทย บาลี และสันสกฤต มี ๒๑ ตัว คือ:-

ก ข ค ง จ ฉ ช ด ถ ท น ป ผ พ ม ย ร ล ว ส ห

(๒) พยัญชนะเดิม คือพยัญชนะที่ติดมาจากแบบเดิม มีที่ใช้ก็แต่คำที่มาจากภาษาเดิม คือ บาลี และสันสกฤตโดยมาก มี ๑๓ ตัว คือ

ฆ ฌ ญ ฏ ฐ ฑ ฒ ณ ธ ภ ฬ ศ ษ

พยัญชนะเหล่านี้ บางตัวก็ใช้เขียนในภาษาไทยบ้างแต่มีน้อย นับว่าเป็นพิเศษ เช่น:-

ฆ่า เฆี่ยน ฆ้อง ระฆัง ตะเฆ่ ใหญ่ หญ้า (พืช) หญิง ผู้เฒ่า ณ (ใน) ธง เธอ สำเภา ตะเภา เภตรา อำเภอ เสภา ภาย (เช่นภายใน) เศร้า ศึก (ศัตรู) เศิกฯลฯ และใช้เป็นตัวสะกดก็มีบ้าง เช่น เจริญ ขวัญ หาญ เพ็ญ เทอญ ชาญ พิศ ปราศ บำราศ ดาษดา ฯลฯ

(๓) พยัญชนะเติม คือพยัญชนะที่ไทยเราคิดเพิ่มเติมขึ้นทีหลัง มี ๑๐ ตัว คือ:-

ฃ ฅ ฆ ฎ ฏ บ ฝ ฟ อ ฮ

ตัว ฃ ฅ ๒ ตัวนี้ ตั้งขึ้นเพื่อเหตุไร ทราบไม่แน่ เดิมใช้ในคำว่า 'เฃตร' กับคำว่า 'ฅอ' (คือคอคนหรือสัตว์) แต่เดี๋ยวนี้ไม่ใช้แล้ว นับว่าเป็นอันเลิกใช้กันไปเอง

ตัว ซ นี้ตั้งขึ้นสำหรับใช้เป็นตัวอักษรต่ำของ ศ ษ ส เช่น ในคำว่า โซ, เซ, ซุง ฯลฯ

ตัว ฎ ฏ ๒ ตัวนี้ ตั้งขึ้นด้วยเหตุนี้ คือ เราเรียกตัว ท เพี้ยนไปเป็นเสียงตัว ธ เสียแล้ว เสียงตัว ท เดิมของเขาซึ่งตรงกับตัว ด ก็ขาดไป และเป็นเสียงที่ใช้ในภาษาไทยด้วย จึงต้องตั้งตัว ด ขึ้นแทน และตั้งตัว ฎ ขึ้นแทนตัว ฑ เพื่อให้ได้ระเบียบกับวรรค แ ต เลิก และเอามาใช้ในคำที่แผลงมาจากตัว ฎ ต ในภาษาเดิม เช่น ฎีกา เป็น ฎีกา และ ดารา เป็น ดารา ฯลฯ ด้วยหาใช้ในคำที่มาจากตัว ฑ และ ท ในภาษาเดิมไม่ ตัว ฎ ไม่มีที่ใช้ในคำไทยเลย แต่ตัว ด นี้ใช้ในคำไทยทั่วไปเช่น ได้ ดก ดง เด็ก ดัง ฯลฯ

ตัว บ นี้ตั้งขึ้นแทนเสียงตัว พ โดยเหตุเช่นเดียวกับตัว ด และก็ไม่ใช้ในคำที่มาจากตัว พ เช่นเดียวกัน กลับไปใช้ในคำที่แผลงมาจากตัว ป เช่น บีดา เป็น บิดา ปารมี เป็น บารมี ฯลฯ และใช้ในคำไทยทั่วไปด้วย เช่น บก บังใบ ฯลฯ ตัว ฝ ฟ นี้ไม่มีในภาษาเดิมเราจึงต้องตั้งขึ้นให้พอกับเสียงภาษาไทยทั้งสูงและต่ำ เช่น ฝาง ฟาง ฝาก ฟาก ฯลฯ

ตัว อ นี้ตั้งขึ้นสำหรับเป็นทุ่นให้สระเกาะเท่านั้น เพราะสระของเราอยู่ลอยแต่ลำพังไม่ได้ ถ้าจะเขียนคำที่ออกเสียงสระอย่างเดียวก็ต้อง

เอาตัว อ แทนที่เข้าไว้ เช่น อะไร อาลัย อิเหนา อุทัย ไอน้ำ จะเขียนเป็น ะ ไร, า ลัย ิ เหนา, ุ ทัย, ไ น้ำ ดังนี้ไม่ได้

ตัว ฮ นั้นตั้งขึ้นไว้เป็นอักษรต่ำของตัว ห ใช้ในคำไทย เช่น เฮฮา เฮ้ย โฮก ฮูก ๆ ดา ๆ

วรรณยุกต์

รูปวรรณยุกต์

ข้อ ๑๖ ภาษาที่ไม่มีเสียงวรรณยุกต์ มีแต่สระกับพยัญชนะก็พอแล้ว จะอ่านเป็นเสียงสูงต่ำอย่างไรก็แล้วแต่นิยม แต่ในภาษาไทยนิยมใช้วรรณยุกต์ด้วย จึงต้องมีอักษร วรรณยุกต์บังคับอีกต่อหนึ่ง จะอ่านเป็นเสียงสูง ๆ ต่ำ ๆ ตามอำเภอใจไม่ได้ วรรณยุกต์มีรูปต่างกันเป็น ๔ ดังนี้

(๑) ่ เรียกไม้เอก

(๒) ้ เรียกไม้โท

(๓) ๊ เรียกไม้ตรี (เหมือนเลข ๗)

(๔) ๋ เรียกไม้จัตวา (เหมือนเครื่องหมายบวก)

รูปวรรณยุกต์ทั้ง ๔ นี้ใช้เขียนบนส่วนท้ายของพยัญชนะต้น ดังนี้ ก่อย ด้วย ก๊ก เจ๋อ จะเขียนบนรูปสระหรือตัวสะกด ดังนี้ กรอ่ย ดว้ย ไม่ถูก, ถ้ามีรูปสระอยู่ข้างบน ต้องเขียนบนรูปสระนั้นอีกต่อหนึ่ง ดังนี้ เคลื่อน, ชื่น, กิ่ก, ต๊อ

นอกจากรูปวรรณยุกต์นี้ ยังมีวิธีบอกเสียงวรรณยุกต์ได้อีก โดยกำหนดพยัญชนะ ดังจะอธิบายต่อไปข้างหน้า ข้อ ๑๗ (๒)

เสียงวรรณยุกต์

ข้อ ๑๗. เสียงวรรณยุกต์ที่ใช้อยู่ในภาษาไทยจัดเป็น ๕ เสียง ดังนี้

(๑) เสียงสามัญ คือเสียงกลาง ๆ เช่น กา คาง ฯลฯ

(๒) เสียงเอก เช่น ก่า ข่า ปาก หมึก ฯลฯ

(๓) เสียงโท เช่น ก้า ค่า มาก ฯลฯ

(๔) เสียงตรี เช่น ก๊า ค้า ชัก ฯลฯ

(๕) เสียงจัตวา เช่น ก๋า ขา น๋ะ ฯลฯ

ลำดับเสียงนี้จัดตามวิธีวรรณยุกต์ ถ้าจะจัดลำดับให้เสียงเรียงกันอย่างเสียงเครื่องดนตรีแล้ว ควรเป็นดังนี้

(๑) เสียงเอก เป็นเสียงต่ำที่สุด เช่น ก่า

(๒) เสียงโท เป็นเสียงเอก เช่น ก้า

(๓) เสียงสามัญ รองเสียงโท เช่น กา

(๔) เสียงตรี รองเสียงสามัญ เช่น ก๊า

(๕) เสียงจัตวา รองเสียงตรี และสูงที่สุด เช่น ก๋า

จำแนกวรรณยุกต์

ข้อ ๑๘. วรรณยุกต์จำแนกออกเป็น ๒ พวก ดังนี้

(๑) วรรณยุกต์มีรูป คือวรรณยุกต์ที่ต้องใช้รูปวรรณยุกต์ คือ

ไม้ ่ ้ ๊ ๋ บังคับข้างบน เช่น ก่า ก้า ก๊า ก๋า, ข่า/ค่า } ค้า

ดังนี้เป็นต้น วรรณยุกต์มีรูปนี้ มีแต่ ๔ เสียง คือ เอก โท ตรี จัตวา เท่านั้น เสียงสามัญไม่มี

(๒) วรรณยุกต์ไม่มีรูป คือวรรณยุกต์ที่ไม่ต้องใช้รูปวรรณยุกต์บังคับข้างบน สังเกตเสียงวรรณยุกต์ได้ด้วยวิธีกำหนดตัวพยัญชนะเป็น สูง กลาง ต่ำ แล้วประสมกับสระและพยัญชนะ อ่านเป็นเสียงวรรณยุกต์ได้ตามพวก เช่น – คาง ขาก คาก คัก ขาง ดังนี้เป็นต้นไป วรรณยุกต์ไม่มีรูปนี้ มีครบทั้ง ๕ เสียง

คำเป็นคำตาย

ข้อ ๑๙. ที่จริงคำเป็นคำตายนี้ ควรจะอยู่ในวิธีประสมอักษร แต่เห็นว่าเป็นหลักสำคัญของวรรณยุกต์ จึงได้นำมาอธิบายไว้ในที่นี้

คำเป็น คือเสียงที่ประสมทีฆสระ (สระยาว) ในแม่ ก กา เช่น กา กี กือ กู ฯลฯ พวกหนึ่ง กับเสียงแม่ กง กน กม เกย เกอว ทั้งหมดอีกพวกหนึ่ง

คำตาย คือเสียงที่ประสมรัสสสระ (สระสั้น) ในแม่ ก กา (เว้นแต่ สระ อำ ไอ ใอ เอา ๔ ตัวนี้ถึงเป็นสระสั้นก็มีเสียงเป็นตัวสะกดในแม่ กม เกย เกอว จึงนับว่าเป็น คำเป็น) เช่น กะ กิ กุ ฯลฯ พวกหนึ่ง กับเสียงในแม่ กก กด กบ ทั้งหมดอีกพวกหนึ่ง

ครั้งบุราณผันด้วยไม้วรรณยุกต์ได้แต่คำเป็นเท่านั้น คำตายผันไม่ได้ เว้นไว้แต่คำตายอักษรกลาง ผันด้วยไม้ตรีได้ เช่น แป๊ะ โต๊ะ จุ๊บ ฯลฯ มาบัดนี้ มีวิธีผันได้เหมือนกัน ดังจะอธิบายต่อไป

ไตรยางศ์

ข้อ ๒๐. ไตรยางศ์ แปลว่า ๓ ส่วน คือท่านแบ่งพยัญชนะออกเป็น ๓ พวก ตามวิธีวรรณยุกต์ เพราะวรรณยุกต์นั้นเกี่ยวข้องกับพยัญชนะ ท่านจึงเขียนรูปวรรณยุกต์ไว้บนพยัญชนะ ดังอธิบายแล้ว ถึงสระจะเป็นต้นเสียงก็ดี เสียงสระก็ต้องสูงต่ำไปตามรูปวรรณยุกต์ที่อยู่บนพยัญชนะ ไตรยางศ์ คืออักษร ๓ หมู่นั้น ดังนี้

(๑) อักษรสูงมี ๑๑ ตัว คือ ข ฃ ฉ ฐ ถ ผ ฝ ศ ษ ส ห ผันได้ ๓ เสียง คือ :–

คำเป็น พื้นเสียงเป็นเสียงจัตวา ผันด้วยไม้ ่ ้ เป็นเสียง เอก โท ตามลำดับดังนี้ ขา ข่า ข้า, ขัง ขั่ง ขั้ง

คำตาย พื้นเสียงเป็นเสียงเอกผันด้วยไม้ ้ ก็เป็นเสียง โท ดังนี้ ขะ ข้ะ, ขาก ข้าก

(๒) อักษรกลางมี ๙ ตัว คือ ก จ ฎ ฏ ด ต บ ป อ ผันได้ครบทั้ง ๕ เสียง คือ :–

คำเป็น พื้นเสียงเป็นเสียงสามัญ ผันด้วยไม้ ่ ้ ๊ ๋ เป็นเสียง เอก โท ตรี จัตวา ตามลำดับดังนี้ กา ก่า ก้า ก๊า ก๋า, กัง กั่ง กั้ง กั๊ง กั๋ง

คำตาย พื้นเสียงเป็นเสียงเอก ผันด้วยไม้ ้ ๊ ๋ เป็นเสียง โท ตรี จัตวา ตามลำดับดังนี้ กะ ก้ะ ก๊ะ ก๋ะ, กก ก้ก ก๊ก ก๋ก

(๓) อักษรต่ำ มี ๒๔ ตัว คือ ค ฅ ฆ ง ช ซ ฌ ญ ฑ ฒ ณ ท ธ น พ ฟ ภ ม ย ร ล ว ฬ ฮ ผันได้ ๓ เสียงคือ :–

คำเป็น พื้นเสียงเป็นเสียงสามัญ ผันด้วยไม้ ่ ้ เป็นเสียง โท และ ตรี ตามลำดับดังนี้ คา ค่า ค้า, คง ค่ง ค้ง

คำตาย รัสสระ พื้นเสียงเป็นเสียงตรี ผันด้วยไม้ ่ ๋ เป็นเสียง โท และจัตวาตามลำดับ ดังนี้ คะ ค่ะ ค๋ะ, คัก ค่ก ค๋ก

คำตาย ทีฆสระ พื้นเสียงเป็นเสียงโท ผันด้วยไม้ ้ ๋ เป็นเสียง ตรี และ จัตวา ตามลำดับ ดังนี้ คาก ค้าก ค๋าก

อักษรคู่อักษรเดี่ยว

ข้อ ๒๑ อักษรต่ำยังแบ่งออกเป็น ๒ พวกอีก ดังนี้

(๑) อักษรคู่คืออักษรต่ำที่มีเสียงเป็นคู่กับอักษรสูงมี ๑๔ ตัว จัดเป็นคู่ได้ ๗ คู่ ดังนี้

อักษรต่ำ	อักษรสูง
ค ฅ ฆ	ข ฃ
ช ฌ	ฉ
ซ	ศ ษ ส
ฑ ฒ ท ธ	ฐ ถ
พ ภ	ผ
ฟ	ฝ
ฮ	ห

อักษรต่ำกับอักษรสูงที่เป็นคู่กันนั้น ผันไม่ได้ครบเสียงวรรณยุกต์ทั้ง ๕ อย่างอักษรกลาง ต้องใช้วิธีเอาเสียงอักษรที่เป็นคู่กันเข้าช่วยจึงผันได้ครบ ๕ เสียง ดังนี้ คา ข่า { ค่า / ข้า } ค้า ขา

(๒) อักษรเดี่ยว คืออักษรต่ำ พวกที่ไม่มีเสียงอักษรสูงเป็นคู่กัน มี ๑๐ ตัว คือ ง ญ ณ น ม ย ร ล ว ฬ พวกนี้ไม่มีเสียงอักษรสูงเป็นคู่กัน เข้าช่วยให้ผันได้ครบ ๕ เสียงอย่างอักษรคู่ จึงต้องมีวิธีใช้วรรณยุกต์ขึ้นอีกอย่างหนึ่ง คือใช้อักษรกลางหรืออักษรสูงนำ ถ้าอักษรกลางนำก็ผันอย่างเดียวกับอักษรกลาง ดังนี้

กงา (กะ-งา) กง่า กง้า กง๊า กง๋า, กรา (ก๎รา) กร่า กร้า กร๊า กร๋า วิธีนี้บางทีก็อ่านเป็น ๒ พยางค์ เช่น กงา อ่านว่า กะ-งา บางทีก็อ่านกล้ำเป็นพยางค์เดียว เช่น กรา อ่านว่า ก๎รา (จะอธิบายในวิธีประสมอักษรว่าด้วยอักษรนำอักษรควบ) แต่ถ้าตัว อ นำด้วยไม่ต้องอ่านออกเสียงตัว อ ดังนี้ อยา อย่า อย้า อย๊า อย๋า ออกเสียงด้วยตัว ย ตัวเดียว เป็นแต่ผันอย่างอักษรกลางเท่านั้น (อ นำ ย เดียวนี้มีใช้อยู่โดยมาก ๔ คำเท่านั้น คือ อย่า อยู่ อย่าง อยาก) ถ้าอักษรสูงนำก็อ่านเสียงอักษรสูง ดังนี้ ขงา (ขะ หงา) ขง่า ขง้า, ขรา (ข๎รา ขร่า ขร้า) แต่ถ้าตัว ห นำ ไม่ต้องออกเสียงตัว ห ออกเสียงอักษรเดี่ยวที่ตามหลังเป็นเสียงจัตวา และผันอย่างอักษรสูง ดังนี้ หงา หง่า หง้า

ด้วยใช้วิธีนำเช่นนี้ อักษรเดี่ยวจึงผันได้ครบทั้ง ๕ เสียง ดังนี้

อยา อย่า อย้า อย๊า อย๋า, งา หง่า { ง่า / หง้า } ง้า หงา

จึงสังเกตไว้ว่า อักษรกลางหรือสูง จะนำและผันให้เสียงเป็นอักษรกลางหรือสูงได้ก็แต่อักษรเดี่ยวพวกเดียว ตัวอื่นถึงจะมีนำบ้างตามภาษาเดิม ก็ไม่ออกเสียงเป็นอักษรนำ เช่นไผท ต้องอ่าน ผะ-ไท ไม่ใช่ ผะ-ไถ เป็นต้น

แบบหลักวรรณยุกต์

ข้อ ๒๒. ต่อไปนี้ได้ทำแบบหลักวรรณยุกต์ ตามที่ได้อธิบายมาแล้วไว้ให้ดูโดยย่อ ดังนี้

				เสียง—สามัญ	เอก.	โท.	ตรี.	จัตวา
อักษรกลาง....	คำเป็น			กา	ก่า	ก้า	ก๊า	ก๋า
	คำตาย	รัสสะ		—	กะ	ก้ะ	ก๊ะ	ก๋ะ
		ทีฆะ		—	กาก	ก้าก	ก๊าก	ก๋าก
อักษรต่ำใช้กลางและสูงช่วย	คู่	คำเป็น		คา	ข่า	ค่า, ข้า	ค้า	ขา
		คำตาย	รัสสะ	—	ขะ	ค่ะ, ข้ะ	คะ	ค๋ะ
			ทีฆะ	—	ขาก	คาก, ข้าก	ค้าก	ค๋าก
	เดี่ยว	คำเป็น	กลางนำ	อยา	อย่า	อย้า	อย๊า	อย๋า
			สูงนำ	งา	หง่า	ง่า, หง้า	ง้า	หงา
		คำตาย รัสสะ	กลางนำ	—	อยะ	อย้ะ	อย๊ะ	อย๋ะ
			สูงนำ	—	หงะ	ง่ะ, หง้ะ	งะ	ง๋ะ
		คำตาย ทีฆะ	กลางนำ	—	อยาก	อย้าก	อย๊าก	อย๋าก
			สูงนำ	—	หงาก	งาก, หง้าก	ง้าก	ง๋าก

ภาคที่ ๒ วิธีประสมอักษร

พยางค์

ข้อ ๒๓. อักษรทั้ง ๓ พวกที่กล่าวมาแล้วในภาค ๑ นั้น ตั้งขึ้นเพื่อใช้แทนคำ ถ้อยคำที่เราใช้พูดกันนั้น บางทีก็เปล่งเสียงออกครั้งเดียว บางทีก็หลายครั้ง เสียงที่เปล่งออกมาครั้งหนึ่ง ๆ นั้น ท่านเรียกว่า 'พยางค์' คือส่วนของคำพูด เพราะฉะนั้นคำพูดคำหนึ่ง ๆ จึงมีพยางค์ต่าง ๆ กันเช่น 'นา' (ที่ปลูกข้าว) เป็นคำหนึ่งมีพยางค์เดียว, 'นาวา' (เรือ) เป็นคำหนึ่งมี ๒ พยางค์ 'นาฬิกา' เป็นคำหนึ่งมี ๓ พยางค์ และคำอื่น ๆ ที่มีพยางค์มากกว่านี้ก็ยังมี

วิธีประสมอักษร

น ถ้าจะใช้ตัว

ข้อ ๒๔. ส่วนของคำพูดคือพยางค์หนึ่ง ๆ นั้น ถ้าจะใช้ตัวอักษรเขียนแทน ก็ต้องใช้อักษรทั้ง ๓ พวก คือ สระ พยัญชนะ และวรรณยุกต์ประสมกัน จึงจะออกเสียงเป็นพยางค์หนึ่งได้ ดังนี้คือ (๑) ต้องมีสระซึ่งนับว่าเป็นพื้นเสียงที่เปล่งออกมาจากลำคอ (๒) ต้องมีพยัญชนะเพื่อเป็นเครื่องหมายใช้แทนเสียงที่ปรวนแปรไปต่าง ๆ ตามนิยมของภาษา อย่างต่ำก็ต้องมีตัว อ ซึ่งนับว่าเป็นที่ให้สระอาศัย จึงจะออกเสียงได้ตามลัทธิในภาษาไทย (๓) เมื่อออกเสียงเป็น อะ อา, กะ กา, เช่นนั้นแล้ว ถึงแม้ว่าจะไม่มีรูปวรรณยุกต์ก็ต้องนับว่าเป็นเสียงวรรณยุกต์ ดังอธิบายแล้ว เพราะฉะนั้นพยางค์หนึ่ง จึงต้องมีอักษรประสมกันตั้งแต่ ๓ ส่วนขึ้นไป

จำแนกวิธีประสมอักษร

ข้อ ๒๕. วิธีประสมอักษรท่านจำแนกเป็น ๓ วิธี ดังนี้

(๑) ประสมสามส่วน วิธีนี้ท่านเรียกว่า 'มาตรา กะ กา, หรือ 'แม่ ก กา, มีสระ พยัญชนะ และวรรณยุกต์ ดังอธิบายแล้ว จะแจกไว้ให้ดูเป็นแบบดังนี้

กะ กา กิ กี กึ กื กุ กู เกะ เก แกะ แก โกะ โก เกาะ กอ เกอะ เกอ เกียะ เกีย เกือะ เกือ กัวะ กัว (กำ ใก ไก เกา)

ฤ ฤๅ ฦ ฦๅ เป็นสระพิเศษตามวิธีประสมอักษร ท่านนับว่ามีเสียงพยัญชนะ คือ ตัว ร ล ประสมอยู่ด้วยแล้ว จะเขียนโดยลำพังไม่ต้องประสมกับพยัญชนะก็ได้ ท่านจึงไม่แจกไว้ในแม่ ก กา จะอธิบายภายหลัง

พยางค์ที่มี สระ อำ ใอ ไอ เอา ซึ่งอยู่ในวงเล็บนั้น ถ้ากำหนดตามรูปสระแล้วก็เป็นเหมือนประสม ๓ ส่วน จึงจัดไว้ในแม่ ก กา, แต่ถ้าว่าตามสำเนียงอักษรประสมกันแล้ว ต้องอยู่ในวิธีประสม ๔ ส่วน (ข้างหน้า) เพราะเป็นเสียงมีตัวสะกด

(๒) ประสมสี่ส่วน วิธีนี้มี ๒ อย่าง คือ:-

(ก) ประสมสี่ส่วนปกติ ได้แก่วิธี ประสมสามส่วนนั้นเองซึ่งเพิ่มตัวสะกดเข้าอีกเป็นส่วนที่ ๔ ท่านเรียกต่างกันเป็นมาตรา ๘ มาตรา คือ แม่ กก, แม่ กง, แม่ กด, แม่ กน, แม่ กบ, แม่ กม, แม่ เกย, แม่ เกอว. เป็นคำตาย ๓ แม่ คือ แม่ กก, แม่ กด, แม่ กบ, นอกนั้นเป็นคำเป็น จักแจกแม่ กก ไว้ให้ดูเป็นแบบ ดังนี้

กัก กาก กิก กีก กึก กืก กุก กูก เก็ก เกก แก็ก แกก กก โกก ก็อก กอก เก็อก (เกิก) เกอก (เกิก) เกียก เกียก เกือก เกือก ก็วก กวก

พยางค์ประสมสระอำ ใอ ไอ เอา กับสำเนียงนับเข้าในพวกนี้ คือ อำ อยู่ในแม่ กม, ใอ ไอ อยู่ใน แม่เกย, เอา อยู่ในแม่เกอว

(๒) ประสมสี่ส่วนพิเศษ คือวิธีประสมสามส่วนซึ่งมีตัวการันต์เพิ่มเข้าเป็นส่วนที่ ๔ ได้แก่แม่ ก กา มีตัวการันต์ เช่น สี่ห์ เล่ห์ โล่ห์ เป็นต้น

(๓) ประสมห้าส่วน วิธีนี้ได้แก่วิธีประสมสี่ส่วนปกติ ซึ่งมีตัวการันต์เติมเข้าเป็นส่วนที่ ๕ ได้แก่มาตราทั้ง ๗ แม่ มีตัวการันต์ เช่น ศักดิ์, สิงห์, หัตถ์, ขันธ์ เป็นต้น กับพยางค์ที่ประสมสระ อำ ใอ ไอ เอา มีตัวการันต์ เช่น ไทย ไมล์ เสาร์ เยาว์ ฯลฯ เหล่านี้ นับว่าประสมห้าส่วนเหมือนกัน

ส่วนของพยางค์

ข้อ ๒๖. ตามที่ได้อธิบายมาแล้วว่า พยางค์หนึ่ง ๆ ต้องใช้อักษรประสมกัน ๓ ส่วนบ้าง ๔ ส่วนบ้าง และ ๕ ส่วนบ้าง ส่วนของพยางค์เหล่านี้มีชื่อต่างกันเป็น ๕ ชนิด คือ (๑) พยัญชนะต้น (๒) สระ (๓) ตัวสะกด (๔) วรรณยุกต์ (๕) ตัวการันต์ จะอธิบายทีละส่วน ดังนี้

พยัญชนะต้น

ข้อ ๒๗. พยัญชนะต้น คือ พยัญชนะตัวแรกที่ประสมกับสระ ทำให้อ่านออกเสียงแปรไปต่าง ๆ บางทีก็มีตัวเดียว บางทีก็มี ๒ ตัว ๓ ตัว ประสมกัน พยัญชนะต้นที่มีตัวเดียวนั้น ย่อมเห็นได้ตามแบบมาตราทั้ง ๙ ที่อธิบายมาแล้ว เช่น กา ตี กาง กาก ขาย ขาม ขาง เป็นต้น บางทีก็เพี้ยนไปบ้างตามที่เปลี่ยนแปลงหรือลดรูปสระเสีย เช่น จรด, สมณะ ซึ่งควรเป็น จอ-ระ-ดี, สะ มะ ณะ จะอธิบายในส่วนสระ

พยัญชนะประสม

ข้อ ๒๘. พยัญชนะที่ประสมกัน ๒ ตัว อยู่ในสระเดียวกันเรียกว่า พยัญชนะประสม ตามภาษาเดิมหรือภาษาอื่นเขาอ่านเสียงกล้ำกันเป็นพยางค์เดียว แต่ในภาษาไทยอ่านต่าง ๆ กัน บางทีก็เป็นแต่สักว่ารูปเป็นพยัญชนะประสม แต่อ่านเรียงกันเป็น ๒ พยางค์อย่างมีสระประสมกันอยู่ด้วย เช่น พยาบาท อ่าน พะ-ยา-บาท มัธยม อ่าน มัด-ธะ-ยม ฯลฯ บางทีก็อ่านกล้ำเป็นเสียงสระเดียวตามแบบเดิม เช่น กรีฑา, ปราสาท ฯลฯ เพราะฉะนั้นในภาษาไทย ท่านจึงแบ่งพยัญชนะประสมออกเป็น ๒ พวก ดังนี้

(๑) อักษรนำคือพยัญชนะ ๒ ตัวเรียงกันประสมสระเดียว แต่ออกเสียงเป็น ๒ พยางค์ คือ พยางค์ต้นเหมือนมีสระประสมอยู่ด้วย พยางค์ที่ ๒ ออกเสียงตามสระที่ประสมอยู่ และพยางค์ที่ ๒ นี้ถ้าเป็นอักษรเดียวต้องออกเสียงวรรณยุกต์และผันตามตัวหน้าด้วย เช่น แสม สะ-แหม, จรัส

อ่าน จะ-หรัส เป็นต้น เว้นแต่ ตัว ห นำอักษรเดียวหรือตัว อ นำตัว ย ไม่ต้องออกเสียงตัว ห และตัว อ เป็นแต่ออกเสียง และผันตัวหลังตามตัว ห และตัว อ เท่านั้น เช่น หงอ หญ้า ไหน อย่า อยู่ เป็นต้น ถ้าตัวหน้าเป็นอักษรต่ำกึ่ง หรือตัวหลังไม่ใช่อักษรเดียวกึ่ง ก็ไม่เปลี่ยนแปลงเสียงวรรณยุกต์ ปรากฏแต่รูปเป็นอักษรนำเท่านั้น แต่อ่านอย่างเดียวกับคำเรียงพยางค์ เช่น พยาธิ อ่าน พะยาธิ, มัธยม อ่าน มัดธะยม เป็นต้น

คำจำพวกหนึ่งมีสระประสมทั้ง ๒ พยางค์ แต่อ่านพยางค์เป็นเสียงวรรณยุกต์อย่างตัวหน้าคล้ายอักษรนำ เช่น ดิถี อ่าน ดิ-ถี, ประโยค อ่าน ประโหยค, เป็นต้น คำเหล่านี้เป็นพิเศษจะนับว่าอักษรนำไม่ได้

(๒) อักษรควบ คือพยัญชนะที่ควบกับตัว ร, ล, ว, มีเสียงกล้ำเป็นสระเดียวกัน มี ๒ อย่างคือ (ก) อักษรควบแท้ได้แก่อักษรควบที่ออกเสียงพยัญชนะทั้ง ๒ ตัว เช่น กรู, กลด, กว่า ฯลฯ (ข) อักษรควบไม่แท้ได้แก่อักษรควบที่ออกเสียงแต่ตัวหน้าตัวเดียวบ้าง ออกเสียงกลายเป็นตัวอื่นไปบ้าง เช่น จริง, สรวม, ไซร้, ทราบ, ทรง, ทราม ทราย เป็นต้น อักษรควบนี้กำหนดเสียงวรรณยุกต์ และวิธีผันตัวอักษรตัวหน้าอย่างอักษรนำเหมือนกัน

พยัญชนะที่ประสมกับตัว ร ล ว น ถ้าอ่านเป็นเสียง ๒ พยางค์ ก็ไม่นับว่าเป็นอักษรควบ เช่น อร่อย อ่าน อะ-หร่อย, ตลาด อ่าน ตะ-หลาด, ตวาด อ่าน ตะ-หวาด ฯลฯ ดังนี้ต้องนับว่าเป็นอักษรนำ

ส่วนสระ

ข้อ ๒๙. สระ ๓๒ ที่ประกอบขึ้นด้วยรูปสระ ๒๑ นั้น เมื่อประสม กับพยัญชนะเป็นมาตราทั้ง ๙ แม่นั้น ย่อมมีรูปผิดเพี้ยนไปจากเดิมบ้าง ดังนี้

(๑) ในแม่ ก กา โดยมากรูปสระคงที่ แต่มีเปลี่ยนแปลงบ้าง คือ :-

สระอะ โดยมากประวิสรรชนีย์ แต่บางคำลดวิสรรชนีย์ออกเสีย เช่น ณ ธ ทนาย พนักงาน อนุชา ฯลฯ

สระอือ ต้องเติมตัว อ เข้าด้วย เช่น มือ คือ ถือ ฯลฯ

สระเอาะ เมื่อประสมกับตัว ก ไม้โท ต้องลดรูปสระหมด ใส่แต่ ไม้ไต่คู้ข้างบนดังนี้ ก็ (เก้าะ) (แปลกอยู่คำเดียวเท่านั้น)

สระออ โดยมากมีตัว อ เคียง แต่บางคำลดตัว อ เสีย เช่น บ, บ่ (ไม่) จรด, ทรกรรม ฯลฯ

สระอัว คงรูปตามเดิม แต่หนังสือโบราณเปลี่ยนไม้ผัดเป็นตัว ว อย่าง วหนึ่งมีบ้าง เช่น, ทวว ตวว, หวว ฯลฯ

(๒) ในมาตรามีตัวสะกดทั้ง ๘ แม่ มัวเปลี่ยนรูปสระเป็นแบบ เดียวกัน แต่ต่างออกไปจากแม่ ก กา มาก ดังนี้

สระอะ เปลี่ยนวิสรรชนีย์ (๑) ไม้ผัด เช่น กัก กัง กัน ฯลฯ (ถ้าตัว ว สะกดใช้ได้แต่ในภาษาบาลีและสันสกฤต เช่น อัวหย อ่าน เอาหยะ แต่ไทยใช้สระเอาแทน) (๒) เป็นอักษรหันซึ่งเรียกว่า ก หัน, ง หัน, น หัน, ร หัน, ฯลฯ ตามตัวสะกด เช่น ตกก ดงง นนน

สรร เป็นต้น เหล่านี้มีในหนังสือโบราณโดยมาก เดี๋ยวนี้ยังคงใช้อยู่แต่ ร หันเท่านั้น

สระเอะ แอะ เปลี่ยนวิสรรชนีย์เป็นไม้ไต่คู้ เช่น เด็ก เก็ง แข็ง ฯลฯ

สระโอะ ลดไม้โอ กับวิสรรชนีย์ออกเสีย เช่น กก กง ลด ฯลฯ (เว้นแต่ตัว ร สะกดไม่อ่านสระโอะ)

สระเอาะ ลดรูปสระเดิมหมด ใช้ตัว อ กับไม้ไต่คู้แทน เช่น น็อต, ล็อก, ฯลฯ

สระออ ถ้าตัว ร สะกด ลดตัว อ ออกเสีย เช่น จร พร กร ฯลฯ

สระเออะ เออ เปลี่ยนวิสรรชนีย์ในสระเออะเป็นไม้ไต่คู้ เช่น เก็อก เก็อง ฯลฯ ในแม่เกย ลด ตัว อ ออกเสียงก็ได้ทั้งสระเออะและเออ เช่น เก็ย เกย ฯลฯ รูปนี้ใช้แต่ภาษาไทย ในภาษาบาลีและสันสกฤตต้องอ่านเป็นเสียงสระ เอ เช่น 'เวเนยฺโย, เสยฺโย จะอ่านว่า 'เวเนยยโย' เสยยโย' อย่างไทยอ่านไม่ได้ ฯลฯ นอกจากแม่เกยนี้แล้วมักจะเอาตัว อ เป็นพินทุ์ อิ ทั้งสองสระ เช่น เกิ็ก เกิก เกิ็ง เกิง ฯลฯ

สระเอียะ เอีย เปลี่ยนวิสรรชนีย์เป็นไม้ไต่คู้ เช่น เกี็ยก, เกี็ยง, เกื็อก เกื็อง, (ฯลฯ) (แต่ไม่มีที่ใช้)

สระเอีย ตามหนังสือโบราณ ลดไม้หน้ากับพินทุ์ อิ ออกเสียงก็มี เช่น วยง (เวียง) รยก (เรียก) ฯลฯ

สระอัวะ อัว เปลี่ยนวิสรรชนีย์ของสระอัวะ เป็นไม้ไต่คู้และลดไม้ผัดออกเสียงทั้งสองสระ เช่น ก็วก ก็วง, กวก กวง ฯลฯ

บรรดาพยางค์ทั้งหลายที่มีไม้ไต่คู้อยู่ข้างบนถ้าจะใส่ไม้วรรณยุกต์ต้องลดไม้ไต่คู้ออกเสีย เพื่อไม่ให้รุงรัง ตัวอย่างเช่น เด่น ร่อน ร้อน ฯลฯ ถึงแม้จะปนกับสระเสียงยาวก็สังเกตได้ด้วยความเคยชินว่า คำไหนสั้นคำไหนยาว เช่น "ร่วน" สั้น "ร้อน" ยาวเป็นต้น รูปสระนอกจากนี้ใช้คงตามเดิม

(๓) อนึ่งสระเกินทั้ง ๘ ตัว เมื่อประสมกับพยัญชนะไม่เปลี่ยนแปลงรูปเลย แต่มีลักษณะแปลกกับรูปสระอื่น ๆ อยู่บ้าง ดังนี้

ฤ ฤๅ ฦ ฦๅ ๔ ตัวนี้ มีเสียง ร, ล, ประสมอยู่ในตัวแล้ว ถึงจะเขียนโดยลำพังไม่ต้องมีพยัญชนะประสมก็ออกเสียงเป็นพยางค์หนึ่งครบตามวิธีประสมสามส่วน คือเหมือนกับ รึ รือ ลึ ลือ ถ้าประสมกับพยัญชนะต้นเข้าก็มีเสียงอย่างอักษรควบ ดังนี้ กฤ กฤๅ กฦ กฦๅ อ่าน กรึ กรือ กลึ กลือ แต่สระ ฤ นั้นอ่านได้ ๓ อย่าง คือ อ่านเป็น ริ เช่น กฤดา (กริดา), อ่านเป็น ร เช่น พฤกษ์ (พรึก), อ่านเป็น เรอ เช่น ฤกษ์ (เริก) โบราณอ่านเป็น รี ก็มีบ้าง เช่น ปฤชา (ปรีชา) เดี๋ยวนี้ไม่ใคร่ใช้แล้ว สระ ฤๅ ฦ ฦๅ นั้นออกเสียงคงที่

สระอำ ไอ ใอ เอา ๔ ตัวนี้ มีเสียงมีตัวสะกดอยู่ด้วย ดังอธิบายแล้ว แต่ ไอ เอา ๒ ตัวนี้ เอาพยัญชนะบางตัวสะกดได้อีก เช่น ไมล. ไฟล. ไทม, ไปป, เอานซ์, เปานด์ เป็นต้น

ส่วนตัวสะกด

ข้อ ๓๐. ตัวสะกดนั้น คือ พยัญชนะที่ประกอบอยู่ข้างท้ายสระและมีเสียงประสมเข้ากับสระ ทำให้หนักขึ้นตามฐานของพยัญชนะ เช่น กา

เป็น กาก กาง กาด กาน กาบ กาม กาย กาว เป็นต้น ท่านจัดไว้เป็นพวก ๆ ตามมาตรา ดังนี้ คือ แม่ กก มีพยัญชนะ วรรค ก เว้นตัว ง เป็นตัวสะกด, แม่ กง ตัว ง สะกด, แม่ กด วรรค จ, วรรค ฏ, วรรค ต, และ ศ ษ ส เว้นตัว ญ ณ น เป็นตัว สะกด, แม่ กน ตัว ญ ณ ร ล ฬ เป็นตัวสะกด, แม่ กบ วรรค บ เว้นตัว ม เป็นตัวสะกด, แม่ กม ตัว ม เป็นตัวสะกด แม่เกย ตัว ย เป็นตัวสะกด, และแม่เกอว ตัว ว เป็นตัวสะกด

ตามนี้ว่าตามฐานของพยัญชนะที่ควรจะสะกดได้ แต่มีพยัญชนะบางตัว ซึ่งไม่เคยใช้สะกดเลย คือ ข ค ฉ ฌ ผ ฝ เหล่านี้ถึงแม้จะสะกดก็สะกดได้ตามหลักข้างบนนี้

ตัวสะกดนั้นจะมีสระประสมอยู่ด้วยก็ได้ ไม่มีก็ได้ เช่น สุข, ราช, โพธิ ธาตุ แต่ถ้าจะอ่านออกเสียงตัวสะกดด้วยก็ได้ เช่นคำข้างบนนี้อ่าน สุก-ขะ, ราด-ชะ, โพด-ธิ, ธาด-ตุ, เมื่อเป็นเช่นนี้ต้องนับว่าตัวสะกดนั้นทำหน้าที่ ๒ อย่าง คือ เป็นตัวสะกดด้วย และเป็นพยัญชนะต้นของพยางค์ต่อไปด้วย และตัวสะกดนี้เป็นพยัญชนะประสมกันก็ได้ มีลักษณะดังนี้

(๑) อักษรนำ ในจำพวกอักษรนำนี้ ต้องนับพยัญชนะตัวนำเป็นตัวสะกดเพราะออกเสียงเป็นตัวสะกดแต่นำหน้าตัวเดียว เช่น ทิพย, แพทย ดังนี้ ตัว พ, ท เป็นตัวสะกด ตัวหลังนับว่าเป็นอื่น, ถ้าจะอ่านออกเสียงตัวสะกดด้วย ก็ต้องนับเป็นเหมือนอักษรนำที่เป็นพยัญชนะต้นของพยางค์ต่อไปอีกต่างหาก เช่น ทิพย อ่าน ทิบ-พะ-ยะ-วาสนา อ่าน วาด-สะ-หนา ฯลฯ

(๒) อักษรควบ, ในส่วนอักษรควบนี้ ถึงแม้ว่าจะออกเสียงตัวหน้าตัวเดียวเป็นตัวสะกดก็ดี ต้องนับว่าเป็นตัวสะกดทั้งคู่ เพราะมีเสียงกล้ำสนิท และถึงจะอ่านตัวสะกดด้วย ก็ต้องออกเสียงเป็นพยัญชนะควบ เช่น บุตร จักร ต้องอ่าน บุต-ตระ, จัก-กระ ดังนี้เป็นต้น

ยังมีตัวสะกดเป็นอักษรควบอีกพวกหนึ่ง คือ ตัว ร หรือ ตัว ห ควบกับตัวอื่น ซึ่งเนื่องมาจากสันสกฤต เช่น คำว่า ธรฺม, นารฺถ, มารฺค พรฺหฺม ในภาษาเดิมเขาอ่าน ร์ม ร์ถ ร์ค ห์ม ควบกันสนิท ครั้นตกมาในภาษาไทยเขียน ธรรม นารถ มารค พรหม และออกเสียงตัวหลังเป็นตัวสะกดตัวเดียวเพราะตัว ร และ ห มีเสียงอ่อนกว่า ดังนี้ ธม, นาด, มาก, พรม, ถ้าจะออกเสียงตัวหน้าเป็นตัวสะกด ก็ต้องการันต์ตัวหลังเสีย เช่น ธรรม์ สรรพ์ อ่าน ธัน, สัน ฯลฯ แต่ถ้าตัวหลังมีเสียงอ่อนเช่นเดียวกัน ถ้าไม่การันต์ตัวหลังก็ออกเสียงตัวหน้าเป็นตัวสะกด เช่น พรหมจรรย, ไอศวรรย, อ่าน พรม-มะจัน, ไอสะ-หวัน, ไม่อ่านว่า พรห-มะจัย, ไอ สะหวัย

ตัวสะกดที่เป็นอักษรควบเช่นนี้ ต้องนับเข้าในจำพวกควบไม่แท้ อย่างเดียวกับ จ ควบ ร (จริง) ซ หรือ ส ควบ ร (ไซร้, สรง) ท ควบ ร (ทรง) เป็นต้น

ส่วนวรรณยุกต์

ข้อ ๓๑. เมื่อเอาพยัญชนะประสมเข้ากับสระแล้ว ก็อ่านออกเสียงได้ถึงจะมีรูปวรรณยุกต์หรือไม่มีก็ดี เสียงวรรณยุกต์ก็เกิดขึ้นเป็นเงาตามตัว

แต่ถ้าเพิ่มเติมตัวสะกดขึ้นอีก ก็ต้องอ่านออกเสียงไปอีกอย่างหนึ่ง บางทีเสียงวรรณยุกต์ก็ผิดไปด้วยเหมือนกัน เช่น 'มา' วรรณยุกต์สามัญ ถ้าเติมตัว ก สะกดเข้าเป็น 'มาก' เป็นวรรณยุกต์โท ไป ข้อนี้ได้อธิบายไว้ชัดเจนแล้วในภาค ๓ ว่าด้วยวรรณยุกต์

ส่วนตัวการันต์

ข้อ ๓๒. ตัวการันต์นั้น คือพยัญชนะสุดท้ายที่ไม่ต้องการอ่านออกเสียงเป็นตัวสะกด หรือเป็นพยัญชนะต้นของพยางค์ต่อไป โดยมากมีไม้ทัณฑฆาตบังคับข้างบน แต่บางทีก็ทิ้งไว้ลอยๆ ทราบได้ด้วยความเคยชิน แต่พยัญชนะที่มีไม้ทัณฑฆาตนั้นใช้เป็นตัวการันต์ แต่เฉพาะในภาษาไทยเท่านั้น ในบาลีและสันสกฤตใช้เป็นตัวสะกด ดังกล่าวแล้ว

ตัวการันต์นี้ มีไว้เพื่อรักษารูปเดิมของศัพท์ให้คงที่อยู่ ศัพท์ที่มีตัวการันต์นั้น โดยมากมักมาจากภาษาบาลีและสันสกฤต เพราะศัพท์หนึ่งๆ ในภาษาเดิมเขาออกเสียงเป็นหลายพยางค์โดยมาก แต่ภาษาไทยเพราะพูดช้า ต้องการน้อยพยางค์ จึงเอาพยางค์หลังมาเป็นตัวสะกดเสียบ้างการันต์เสียบ้าง เช่น สุ-ข, ธา-ตุ, โย-ช-น, กาญ-จ-น อ่าน สุก ธาตุ, โยด, กาน เป็นต้น ครั้นจะทิ้งตัวการันต์เสียก็กลัวจะเสียรูปศัพท์เดิมทำให้ความเคลื่อนคลาดไป

ตัวสะกด และตัวการันต์นี้อยู่ข้างจะปนกัน ควรสังเกตดังต่อไปนี้

พยัญชนะตัวเดียว ถ้าไม่ต้องการเป็นตัวสะกดหรืออ่านอีกพยางค์หนึ่งแล้ว ก็นับว่าเป็นตัวการันต์ ควรใส่ไม้ทัณฑฆาตเสีย เช่น

ธรรมดังการ์, ต้นโพธิ์เป็นต้น แต่ถ้าออกเสียงเป็นตัวสะกดแล้วต้องนับว่าเป็นตัวสะกด ไม่ต้องมีไม้ทัณฑฆาต เช่น ธาตุ, อลังการ, มหาโพธิเป็นต้น

อักษรควบทั้งปวง ต้องนับเป็นตัวสะกดทั้งคู่ เว้นแต่อักษรควบไม่แท้ที่มีเสียงตัวหน้าอ่อน คือ ร ควบกับตัวอื่น ถ้าต้องการเอาตัว ร สะกดตัวเดียว เช่น ธรรม์ สรรค์ ดังนี้ ตัวหน้าเป็นตัวสะกดตัวหลังคือ ม, ค, เป็นตัวการันต์ ควรใส่ไม้ทัณฑฆาตเสีย

อักษรนำทั้งปวง ตัวนำเป็นตัวสะกด ตัวตามหลังถ้าไม่อ่านเป็นพยางค์ต่อไป ต้องนับว่าเป็นตัวการันต์ เช่น ทิพย์ กฤษณ์ ดังนี้ พ และ ษ เป็นตัวสะกด ย และ ณ เป็นตัวการันต์ บางทีท่านก็ไม่ใช้ไม้ทัณฑฆาตดังนี้ ทิพย กฤษณ

ตัวการันต์นั้น เป็นพยัญชนะตัวเดียวก็มี เป็นอักษรควบหรือนำก็มี สองตัวเรียงกันก็มี, มีรูปสระประกอบอยู่ด้วยก็มี ดังนี้ ตัวเดียว–สงฆ์ อักษรควบ– พักตร์, อักษรนำ–ลักษณ์, สองตัวเรียงกัน–กาญจน์, มีรูปสระประกอบ–ประสิทธิ์ บริสุทธิ์ บงสุ์, ฯลฯ โดยมากมักอยู่ท้ายพยางค์ ท่านจึงเรียกว่าการันต์ แปลว่า อักษรสุดท้าย

วิธีกระจายอักษร

ข้อ ๓๓. เมื่อได้อธิบายวิธีประสมอักษรให้ผู้เรียนเข้าใจตลอดแล้ว ต่อไปนี้จะวางแบบวิธีการกระจายอักษรไว้ให้ดูเป็นตัวอย่าง วิธีกระจายอักษรนี้ ต่างกับการบอกวิธีเขียน (ที่เรียกว่าตัวสะกด) เพราะการบอกวิธีเขียนนั้น เขียนอย่างไรก็บอกอย่างนั้นก็ ‘พัน’ เช่น บอกว่า พ (พาน) ไม้โท น (หนู) สะกด ไม่ชี้แจงโดยถี่ถ้วนว่า สระอะไร

วรรณยุกต์อะไร, เป็นต้นนั้น แต่วิธีกระจายอักษร ต้องบอกโดยถี่ถ้วนทุกส่วนของพยางค์ เป็นเครื่องฝึกซ้อมความเข้าใจในลักษณะตัวอักษรและวิธีประสมตัวอักษรให้แม่นยำขึ้น, ให้นักเรียนกระจายตามระเบียบต่อไปนี้

(๑) ต้องบอกส่วนของพยางค์เรียงตามลำดับดังอธิบายมาแล้วคือ:- ๑. พยัญชนะต้น ๒. สระ ๓. ตัวสะกด ๔. วรรณยุกต์ (ถ้าไม่มีตัวสะกด วรรณยุกต์ต้องอยู่รองสระ) ๕. ตัวการันต์

(๒) ในส่วนพยัญชนะต้น ถ้าเป็นพยัญชนะประสม ต้องบอกว่าเป็นอักษรนำหรืออักษรควบด้วย ถ้าจะกระจายด้วยปากเมื่อบอกตัวพยัญชนะที่ซ้ำกัน ต้องออกชื่อของพยัญชนะนั้นๆ ด้วย เช่น ค ควาย ฆ ระฆัง ฯลฯ เพื่อให้ผู้ฟังเข้าใจ

(๓) ในส่วนสระ ให้บอกตามเสียงสระ เช่น สระ เอะ สระ แอะ ฯลฯ ไม่ต้องบอกตามรูปสระว่า ไม้หน้า, วิสรรชนีย์ ฯลฯ แต่สระใดลดรูปหรือเปลี่ยนแปลงไป ต้องบอกว่าลดรูปหรือเปลี่ยนแปลงเป็นอะไรด้วย

(๔) นฤคหิต (ํ) ที่แทน ง และ ม ใช้ในภาษาบาลีและสันสกฤต ต้องนับว่าเป็นส่วนตัวสะกด เช่นในคำว่า 'กิํ' ให้กระจายว่าพยัญชนะต้น ก สระ อิ นฤคหิตแทน ง (บาลี) แทน ม (สันสกฤต) สะกด แต่ถ้าเป็นสระ อํ หรือ อำ จึงบอกว่า สระ อํ หรือ อำ อย่างสระอื่น

(๕) ในพวกสระเกิน สระ ใอ ไอ ถ้ากระจายปากเปล่า ต้องบอกรูปด้วยว่า สระใอ ไม้ ม้วน, สระ ไอ ไม้ มลาย, แต่ ฤ

นั้นอ่านหลายอย่าง ต้องบอกเสียงอ่านด้วยว่า สระ ฤ อ่านเสียง ริ, รึ, หรือ เรอ

(๖) ในส่วนวรรณยุกต์นั้นต้องบอกว่า วรรณยุกต์อะไร มีรูป หรือไม่มีรูป, ที่มีรูปต้องบอกว่ารูปไม้อะไร

จงดูตัวอย่างต่อไปนี้

ตัวอย่างกระจายอักษร

ข้อ ๓๕. ก 'ก็' คำพยางค์เดียว

พยัญชนะต้น ก

สระ เอาะ เปลี่ยนรูปเป็นไม้ไต่คู้

วรรณยุกต์ โท ไม่มีรูป

ข 'ไวพจน์' คำ ๒ พยางค์

ไว-พยัญชนะต้น ว

สระ ไอ (ไม้มลาย)

วรรณยุกต์ สามัญ

พจน์-พยัญชนะ ต้น พ (พาน)

สระ โอะ ลดรูป

ตัวสะกด จ

วรรณยุกต์ ตรี ไม่มีรูป

ตัวการันต์ น

ค 'กฤษณา' คำ ๓ พยางค์

กฤษ-พยัญชนะ ต้น ก

สระ ฤ อ่านเสียงริ
ตัวสะกด ษ อักษรนำ
วรรณยุกต์ เอก ไม่มีรูป
ษ-พยัญชนะต้น ษ (ฤษี)
สระ อะ ลดรูป
วรรณยุกต์ เอก ไม่มีรูป
ณา-พยัญชนต้น ณ (เณร)
สระ อา
วรรณยุกต์ จัตวา ไม่มีรูป (เพราะ ษ นำ)

ฆ ถ้ามีหลายคำด้วยกัน จะทำตารางกระจายดังนี้ก็ได้
เนิ่น, เคลิ้ด, วรรค, ขรรค์, สยมพร, หน้าที่

คำ	พยางค์	พยัญชนะต้น	สระ	ตัวสะกด	วรรยุกต์	ตัวการันต์
เนิ่น	เนิ่น	น	เออ แปลง อ เป็น อิ	น	โทไม้เอก	—
เคลิ้ด	เคลิ้ด	ค ควบ ล	เอะ แปลงวิสรรชนีย์ เป็นไม้ไต่คู้	ด	ตรีไม่มีรูป	—
วรรค	วรรค	ว	แปลงวิสรรชนีย์ อะเป็น ร หัน	ค ควบ ร	ตรีไม่มีรูป	—
ขรรค์	ขรรค์	ข	อะ ,, ,, ,,	ร อักษรควบ	จัตวา ,,	ค
สยมพร	ส	ส อักษรนำ	อะ ลด รูป	—	เอก ,,	—
	ยม	ย	โอะ ,, ,,	ม	จัตวา ,, เพราะสนำ	—
	พร	พ	อ ,, ,,		สามัญ	—
หน้าที่	หน้า	น ห นำ	อา	—	โท ไม้ โท	—
	ที่	ท	อี	—	โท ไม้เอก	—

ภาคที่ ๓ ลักษณะใช้อักษร

คำอธิบาย

ข้อ ๓๕ เมื่อผู้ศึกษาทราบลักษณะอักษรและวิธีประสมอักษรแล้ว ก็พอจะเขียนและอ่านเป็นเสียงแทนคำพูดได้ แต่ยังไม่ถูกต้องตามระเบียบที่ท่านนิยมใช้กัน เพราะฉะนั้นในภาคนี้จะอธิบายลักษณะใช้อักษรไว้เพื่อเป็นหลักแห่งความรู้และความสังเกตต่อไป

การใช้ตัวอักษร คือ เขียนและอ่านให้ถูกต้องตามแบบแผนที่ท่านนิยมกันนั้น ต้องอาศัยหลัก คือ (๑) วิธีแผลงอักษร (๒) สนธิ คือ วิธีเชื่อมคำพูดให้ติดต่อกัน (๓) วิธีเขียน (๔) วิธีอ่าน ดังจะอธิบายต่อไปนี้

วิธีแผลงอักษร

ข้อ ๓๖. วิธีแผลงอักษร คือวิธีเปลี่ยนแปลงตัวอักษรด้วยวิธีต่าง ๆ ให้ผิดจากรูปเดิมของคำภาษาไทยบ้าง ภาษาอื่นบ้าง เพื่อจะใช้ในการแต่งคำประพันธ์ หรือเรียบเรียงคำพูดให้สละสลวยเป็นข้อใหญ่ และวิธีแผลงอักษรที่เรานำมาใช้นี้ย่อมอาศัยหลักในภาษาอื่น ดังต่อไปนี้

(๑) อาศัยหลักในภาษาเขมร ซึ่งเขามีวิธีแผลงคำพูดให้มีความต่างกันออกไปเช่น 'ชี่' (ขี่) แผลงเป็น "ชำนี่" (เครื่องขับขี่ เช่นยานพาหนะ), 'คู' (วาดเขียน) แผลงเป็น คำนู' (รูปภาพที่ได้วาดเขียนไว้) ฯ ล ฯ และเติมพยางค์เข้าข้างหน้าคล้ายอุปสรรค เช่น 'หัด' (ฝึกหัด) 'เรียน' (เล่าเรียน) เติม 'บ' (บ่อม)

เข้าเป็น 'บำหัด' และ 'บำเรียน' ซึ่งแปลว่าให้ฝึกหัด ให้เล่าเรียน ฯ ล ฯ วิธีเหล่านี้เรานำเอามาใช้ในภาษาไทยเราโดยมาก เช่น เกิด, กำเนิด จ่าย จำหน่าย, ตรวจ, ตำรวจ และ เกิด, บังเกิด, วาย, บังวาย เหล่านี้เป็นต้น ทางหนึ่ง

(๒) เนื่องจากอักขรวิธีในภาษาบาลีและสันสกฤต เช่นวิธีพฤทธิ อิ เป็นไอ. อุเป็น เอา ฯ ล ฯ ก็ดี, เปลี่ยนพยัญชนะก็ดี, เติมพยัญชนะเข้ามาที่เรียกว่าลงพยัญชนะอาคมก็ดี เป็นต้น นี่ทางหนึ่ง

(๓) เนื่องจากชาวอินเดียที่ใช้ภาษาปรากฤต ได้นำเอาภาษาสันสกฤตเข้ามาสอนเรา แต่เขาเรียกตัวอักษรเพี้ยนไปตามภาษาปรากฤตของเขา เช่นเรียกตัว 'ต' เป็นเสียงตัว 'ด' โดยมาก ตัวอย่าง มาตา เรียก มาดา, เตโช เรียก เดโช ฯ ล ฯ และเสียงตัว ว มักเรียกเป็นเสียงตัว 'พ' ในภาษาบาลีแทบทั้งหมด เป็นต้น อีกทางหนึ่ง

คำที่เปลี่ยนแปลงไปตามหลักที่มาทั้ง ๓ ทางนี้แหละ ท่านรวมเรียกว่าคำแผลง และคำแผลงเหล่านี้จะย่นย่อเข้าแล้ว ก็รวบรวมได้ว่ามีวิธีแผลงอยู่ ๓ ประเภท คือ ๑. วิธีแผลงสระ ๒. วิธีแผลงพยัญชนะ และ ๓ วิธีแผลงวรรณยุกต์ ดังต่อไปนี้:–

วิธีแผลงสระ

ข้อ ๓๗. สระที่แผลงเป็นอื่นนั้นโดยมากมาจากคำในภาษาบาลีและสันสกฤต ครั้นตกมาในภาษาไทยก็เปลี่ยนแปลงไปตามเสียงสระในภาษาไทย ที่เป็นสระในคำไทยก็มีบ้างแต่น้อย จะกล่าวตามลำดับนี้

สระอะ แผลงเป็น สระ อา เช่น สัณฑ์ เป็น สาณฑ์ (ไพรสาณฑ์) ศัสตระ (เหล็กมีคม) เป็นศาสตรา, อสัตย์ เป็น อาสัตย์ และคำที่ใช้ในคำประพันธ์ เช่น 'พฤกษชาติ มัจฉชาติ' เป็น 'พฤกษาชาติ มัจฉาชาติ' ฯลฯ

แผลงเป็นสระ อิ เช่น วชิร เป็น วิเชียร ฯลฯ

แผลงเป็นสระ อุ เช่น เชตวน เป็น เชตุพน, โกกนท เป็น โกกนุท ชัมพูนท เป็น ชมพูนุท, สมมติ เป็น สมมุติ ฯลฯ

แผลงเป็นสระ เอะ เช่น วชิร เป็น เพชร, บัญจ เป็น เบญจ, วัจจะ เป็น เวจ ฯลฯ

แผลงเป็นสระ โอะ เมื่อมีตัวสะกดนอกจาก ย และ ร แต่คงรูปไว้ตามเดิม เช่น ปะทะ เป็น บท, คะชะ เป็น คช, นันท เป็น นนท์ ฯลฯ

แผลงเป็นสระ ออ เมื่อมีตัว ร สะกดหรือตามหลังแต่คงรูปไว้ตามเดิม เช่น วะระ เป็น พร, จะระ เป็น จร ฯลฯ

เมื่อประสมอยู่กับพยัญชนะท้ายคำ ซึ่งใช้เป็นตัวสะกดมักลดเสียงสระ อะ เสีย เช่น สุขะ เป็น สุข (สุก) ภยะ เป็น ภัย (ไพ), วิธะ, เป็น วิธ (วิด) ฯลฯ

เมื่อประสมอยู่กับพยัญชนะท้ายคำ แปลง เป็น อา, อิ, อิน, เอศ และอื่น ๆ ก็มี (มักใช้ในการแต่งคำประพันธ์ เพื่อให้คล้องจองกัน) เช่น กายะ เป็น กายา, กายิ, กายิน, กาเยศ ฯลฯ

แผลง อะ แห่ง ระ ที่ควบกับตัวอื่นเป็น ร (เรียก ร หัน) เช่น กระโชก เป็นกรรโชก, ทรทึ่ง เป็นทรรทึ่ง, สรเสริญ เป็น สรรเสริญ ฯลฯ

ตัดสระ อะ อยู่ที่ต้นคำเสียก็มี เช่น อนุช เป็น นุช, อภิรมย์ เป็น ภิรมย์ ฯลฯ

เมื่อมีตัว ม อยู่ข้างหลัง แผลงเป็นสระอำ, และมีตัว ว อยู่ข้างหลังแผลงเป็นสระเอา เช่น อมาตย์, อมรินทร์ เป็น อำมาตย์ อำมรินทร์ และ นวะ, ชวนะ เป็น เนาว์, เชาวน์ ฯลฯ

แผลงเป็นสระ เอาะ เช่น บัณฑก เป็น บัณเฑาะก์, ครุห เป็น เคราะห์ ฯลฯ

สระ อา เมื่อประสมอยู่กับพยัญชนะท้ายศัพท์ ตัดเสียก็มีบ้าง เช่น ศาลา เป็น ศาล, ฉายา เป็น ฉาย ฯลฯ

สระ อิ แผลงเป็นสระ อึ เช่น ลิงค์ เป็น ลึงค์, อิก เป็น อึก, ศิกษา เป็น ศึกษา, สิง เป็น สึง ฯลฯ

แผลงเป็นสระเอ เช่น ศิลา เป็น เศลา, วิตาน เป็น เพดาน ฯลฯ

แผลงเป็นสระ ไอ เช่น พิจิตร เป็น ไพจิตร, วิหาร เป็น ไพหาร ฯลฯ

แผลงเป็นสระ เอีย เช่น ศิระ เป็น เศียร, พาหิระ เป็น พาเหียร ฯลฯ

สระ อี แผลงได้อย่างสระ อิ คือ เป็น สระอึ เช่น อนีก เป็น อนึก, เป็นสระ เอ เช่น สีมา เป็น เสมา, เป็นสระ เอีย เช่น จีร เป็น เจียร, กษีณ เป็น เกษียณ ฯลฯ

แผลงเป็นสระ อิ เช่น นีละ เป็น นิล, หีนชาติ เป็น หินชาติ ฯลฯ

แผลงเป็นสระ อือ เช่น วีช เป็น พืช ฯลฯ

สระ อิ กับ อี นี้ในการแต่งคำประพันธ์ใช้กลับกันบ้างเพื่อต้องการสัมผัส และ ครุ, ลหุ

สระ อุ แผลงเป็น สระ อู เช่น ไวปุลฺย เป็น ไพบูลย์, ไวฑุรฺย เป็นไพฑูรย์, อาตุร เป็น อาดูร ฯลฯ

แผลงเป็น อ ร เช่น อุชุ เป็น อรชร, สาธุ เป็น สาธร ฯลฯ

แผลงเป็น อ ว เช่น สินธุ เป็น สินธว ฯลฯ

แผลงเป็นสระ อ ว เช่น สุภาว เป็น สุวภาพ, สุคนฺธ เป็น สุวคนธ์ ฯลฯ

แผลงเป็นสระ โอะ เมื่อมีตัวสะกด คือ ลดตน อุ เสีย เช่น ทุก เป็น ทก, ทุ่ง เป็น ท่ง, ฯลฯ

แผลงเป็นสระ โอ เช่น ปุราณ เป็น โบราณ, สุภาค เป็น โสภาค ฯลฯ

แผลงเป็นสระ เอา เช่น สุวภาพ เป็น เสาวภาพ, สุวคนธ์ เป็น เสาวคนธ์ ฯลฯ

แผลงเป็นสระ อัว เช่น ยุรยาตร เป็น ยวรยาตร, ปริปุรฺณะ เป็น บริบวรณ์ ฯลฯ

สระ อู มักแผลงกันกลับได้สระ อุ เมื่อใช้แต่งคำประพันธ์

สระ เอ แผลงเป็นสระ ไอ เมื่อมีตัว ย สะกด เช่น เวยฺยากรณ์ เป็น ไวยยากรณ์, เวเนยฺย เป็น เวไนย ฯลฯ

สระ เอ นี้มักแผลงมาจาก อิ แล้วเลยแผลงเป็นสระ ไอ อีกทีหนึ่ง เช่น หิรญฺญ เป็น เหรัญ, ไหรญ ฯลฯ

สระ ไอ เมื่อมีตัวสะกดแผลงเป็นสระ แอ เช่น ไวทฺย เป็น แพทย์, ไสนฺยา เป็น แสนยา, ไทตฺย เป็น แทตย์, ไวศฺย เป็น แพศย์ ฯลฯ

สระ โอ แผลงเป็น อว เช่น โอสาน เป็น อวสาน, โอตาร เป็น อวตาร ฯลฯ

แผลงเป็นสระ เอา เช่น โอพาร เป็น เอาพาร, โมลี เป็น เมาลี ฯลฯ

สระ โอ นี้มักแผลงมาจากสระ อุ แล้วแผลงเป็นสระ เอา อีกทีหนึ่ง เช่น ปุราณ เป็น โบราณ, เบาราณ ฯลฯ

วิธีแผลงพยัญชนะ

ข้อ ๓๗. วิธีแผลงพยัญชนะนี้ เนื่องจากวิธีสนธิในภาษาบาลีบ้าง เกิดขึ้นในภาษาไทย จะวางไว้พอเป็นหลักดังนี้

(๑) แผลงพยัญชนะตัวหน้าของอักษรนำ หรืออักษรควบให้มีสระอำ ประสมอยู่ด้วย เช่น จรัส เป็น จำรัส, แสดง เป็น สำแดง, ครบ เป็น คำรบ, กราบ เป็น กำราบ ฯลฯ

(๒) ประกอบ 'อำน' เข้ากับพยัญชนะต้น เช่น เกิด เป็น กำเนิด, คุณ เป็น คำนูญ, โจทย์ เป็น จำโนทย์, เดิน เป็น ดำเนิน ทุด เป็น ทำนุต ฯลฯ

(๓) ควบตัว ร เข้ากับพยัญชนะต้นตัวหน้า เช่น กะทิ เป็น กระทิ, จะเข้ เป็น จระเข้, ชอุ่ม เป็น ชรอุ่ม, ตะบอง เป็น ตระบอง ฯลฯ

(๔) แผลง ข เป็น กระ, กำ กำห, และขน, เช่น ขจาย เป็น กระจาย, ขจร เป็น กำจร, ขจัง เป็น กำจัง, แข็ง เป็นกำแหง, ขด เป็น ขนด, ขาน เป็น ขนาน ฯลฯ

(๕) แผลง ฉ เป็น จำ, ชำ, ฉถ และ ประจ, เช่น ฉงาย เป็น จำงาย, ฉถุ เป็น ลำถุ, เฉียง เป็น เฉลียง, เฉิด เป็น ประเจิด (แผลงต่อไปเป็น 'บรรเจิด' ก็ได้) ฯลฯ

(๖) แผลง ช เป็น ชำร เช่น ชะ เป็น ชำระ, ช่วย เป็น ชำร่วย ฯลฯ

(๗) แผลง ฎ เป็น ฎ และ ต เป็น ด เช่น ฎีกา เป็น ฎีกา ตารา เป็น ดารา, ตำรู (จาก 'ตรู') เป็น ดำรู ฯลฯ

(๘) แผลง ถ เป็น ดำ ถถ, และ ตั้ง เช่น ถกถ เป็น ดำกถ, ถก เป็น ถถก, ถวาย เป็น ตั้งวาย ฯลฯ

(๙) แผลง ท เป็น ชำ เช่น เทราะ เป็น ชำเราะ, ทรุด เป็น ชำรุด, แทรก เป็น ชำแรก ฯลฯ

(๑๐) แผลง บ เป็น ผน, เช่น บวก เป็น ผนวก, บวช เป็น ผนวช ฯลฯ

(๑๑) แผลง ป เป็น บ เช่น ปารมี เป็น บารมี, ปรุง เป็น บำรุง ฯลฯ

(๑๒) แผลง ผ เป็น ประ, และ ผน, เช่น ผจญ เป็น ประจญ, ผสาน เป็น ประสาน, แผก เป็น แผนก ฯลฯ

(๑๓) แผลง พ เป็น ไพ, และ พิน, เช่น เพราะ เป็น ไพเราะ, พิศ เป็น พินิศ ฯลฯ

(๑๔) แผลง ร เป็น ฤ, ระง, ระบ, และ รำบ, เช่น รดิ เป็น ฤดี, รม เป็น ระงม, รำ เป็น ระบำ, ราญ เป็น รำบาญ ฯลฯ

(๑๕) แผลง ต เป็น ตบ, ตม, และ มต เช่น ตัด เป็น ตะบัด, โตภ เป็น ตะโมบ, ตาว เป็น มตาว, ตนตาน เป็น มตนมตาน, ตัก เป็น มตัก ฯลฯ

(๑๖) แผลง ส เป็น สว, และ สัน, เช่น สาง เป็น สวาง, สรวง เป็น สันรวง ฯลฯ

พยัญชนะที่เป็นตัวสะกดและการันต์ ยังมีวิธีใช้แตกต่างออกไปจากภาษาเดิมอีก มีข้อสำคัญควรจะสังเกต ดังต่อไปนี้

(๑) พยัญชนะที่เป็นพยางค์ท้ายของศัพท์เดิม แผลงมาเป็นตัวสะกดในภาษาไทยโดยมาก เช่น สุขะ เป็น สุข (สุก) นาคะ เป็น นาค (นาก) นิติ เป็น นิติ (นิด) ธาตุ เป็น ธาตุ (ธาด) เป็นต้น

(๒) คำบาลีเอามาตัดตัวสะกดเดิมออกเสีย เหลือไว้แต่ตัวตามหลังเป็นตัวสะกด บางทีก็อ่านออกเสียงด้วย ที่ใช้ชุกชุมนั้นคือคำที่มีตัว

---

*คำนี้เขมรเป็น พิเราะ คำ ไพเราะ น่าจะแผลงจาก พิเราะ ของเขมรก็ได้

สะกดและตัวตามเป็น จฺจ, ชฺช, ญฺญ, ฏฺฏ, ฏฺฐ, ฑฺฒ, ตฺต, ทฺท, นฺน, สฺส เช่น กิจฺจ, เวชฺช, ปุญฺญ, วฏฺฏ, อฏฺฐ, วฑฺฒน, สมฺปตฺติ สมุทฺท, โสตาปนฺน, โสมนสฺส. เราใช้ เป็น กิจ, เวช, บุญ วัฏ อัฐ, วัฒน์, สมบัติ, สมุทร, โสดาบัน, โสมนัส, ดังนี้เป็นต้น

ที่ตัดเสียเช่นนี้ ก็เพื่อจะกันไม่ให้รุงรัง เพราะภาษาไทยเราออกเสียงพยัญชนะตัวเดียวเป็นทั้งตัวสะกดและอ่านออกเสียงด้วยก็ได้ เช่น ราชการ อ่าน ราด-ชะการ เป็นต้น แต่มีเสียงอยู่ทางหนึ่ง คือทำให้ฟั่นเฝือ ไม่รู้ได้ว่าศัพท์เดิมเป็นตัวซ้อน (สองตัว) หรือตัวเดียว เช่น กิจ, สุจริต, วิชา, ธัช, ทวิช ซึ่งศัพท์เดิม เป็น กิจฺจ, สุจริต, วิชฺชา, ธช, และ ทวิช เป็นต้น และในที่ต้องการลหุใช้เป็น กิ-จะ, วิ-ชา เช่นนี้ ยิ่งทำให้เสียงแปลกจากเดิม ซึ่งเป็น กิด - จ, วิด - ชา ไปทีเดียว ฯลฯ ดีกว่า (บัดนี้พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานเขียนว่ากิจ, วิชา).

วิธีแผลงวรรณยุกต์

ข้อ ๓๙. คำบาลี และสันสกฤต ซึ่งไม่มีกำหนดเสียงวรรณยุกต์ ครั้นตกมาในภาษาไทย เราอ่านตามเสียงอักษร สูง กลาง ต่ำ ของเรา ไม่ต้องใช้ไม้วรรณยุกต์ แต่มีบางคำที่แผลงออกไปจากนี้ คือ

(๑) เปลี่ยนวรรณยุกต์เป็นอย่างอักษรนำ คือศัพท์เดิมเป็นคำเรียงพยางค์ แต่เราอ่านตามวิธีอักษรนำ ทำให้เสียงวรรณยุกต์แผลงออกไปจากที่เคยอ่าน เช่น กากณิก ใช้อ่านเป็น กากะหนิก, ติลก เป็น ติหลก, วาสนา เป็น วาด - สะหนา ศาสนา เป็น ศาด - สะหนา อเนก เป็น

อะเหนก ซึ่งควรจะอ่านเป็น กากะณก, ดิถก, วาดสะนา, อะเนก ดังนี้ เป็นต้น

(๒) คำที่มีตัว ห การันต์ใช้เติมไม้เอกลง เช่น วิเท่ห์, สนเท่ห์ พ่าห์, เสน่ห์, โล่ห์, ไม่ห์ ฯลฯ

(๓) คำไทยที่ไม่มีไม้วรรณยุกต์ใช้เติมไม้วรรณยุกต์ลงบ้างก็ได้ เช่น จึง, จุง, บ, ดัง, แล, เพียง, เป็น จึ่ง, จุ่ง, บ่, ดั่ง แล้, เพี้ยง ฯลฯ

ที่ใช้เช่นนี้มักเป็นด้วยที่ต้องการ เอก โท ในการแต่งโคลง และร่าย บางทีกลับอักษรสูงเป็นต่ำ หรือกลับต่ำเป็นสูง เช่น เผ้า เป็น เพ่า, ช่วย เป็น ฉ้วย ฯลฯ วิธีนี้ท่านเรียกว่า 'เอกโทษ' หรือ 'โทโทษ' ตามที่ใช้เอกผิดหรือโทผิด เดี๋ยวนี้ไม่ใคร่จะนิยม เพราะเป็นวิธี 'ขอไปที' ซึ่งทำให้เหนือความคลาดเคลื่อนได้

หลักเทียบคำบาลีและสันสกฤต

ข้อ ๔๐. มีคำโดยมากที่เราใช้เขียนได้ทั้ง ๒ อย่าง เช่น นิจ, ภิกขุ จะเขียน เป็น นิตย์, ภิกษุก็ได้ ที่เป็นเช่นนี้มิใช่เราเอามาแผลงใช้ในภาษาไทย เป็นด้วยที่มาต่างกัน คือ นิจ ภิกขุ เป็นภาษา บาลี, นิตย์ ภิกษุ เป็นภาษาสันสกฤต แต่บางคำเราก็ใช้ทั้งคู่ ยากที่จะสังเกตว่าเป็นคำภาษาไหน หรือแผลงมาจากภาษาไหน ต่อไปนี้จะวางหลักไว้เพื่อเป็นที่สังเกตได้บ้างดังนี้

(๑) สระ ฤ ฤๅ ฦ ฦๅ และตัว ศ ษ นี้มีในภาษาสันสกฤต ไม่มีในภาษาบาลี คำที่มีอักษรเหล่านี้ต้องมาจากสันสกฤต ที่เราแผลงมาใช้ก็มีบ้างแต่น้อย เช่น 'อังกฤษ ศอก ศึก' เป็นต้น

(๒) คำบาลีไม่ใคร่มีพยัญชนะประสม (คือควบกัน เช่น กฺย กฺร ทฺย ทฺร ฯลฯ) มากเหมือนสันสกฤต ทั้งส่วนพยัญชนะต้นและตัวสะกด ตัวสะกดในภาษาบาลีมีหลักที่จะสังเกตดังนี้

ก ตัวสะกดต้องมีตัวตามด้วย จะมีตัวเดียวไม่ได้ และต้องเป็นพยัญชนะที่ ๑ ที่ ๓ ที่ ๕ และตัว ย ล ว ส ฬ (ตัว ห สะกดได้บ้าง เช่น พฺรหฺมา) จึงจะสะกดได้

ข ส่วนตัวตามนั้นก็มีที่สังเกตเห็น คือพยัญชนะที่ ๑ ที่ ๒ ตามตัวสะกดที่เป็นพยัญชนะที่ ๑ เช่น สกฺก, ทุกฺข, สจฺจ, อจฺฉ ฯลฯ พยัญชนะที่ ๓ ที่ ๔ ตามหลังตัวสะกดที่เป็นพยัญชนะตัวที่ ๓ เช่น วคฺค, พยคฺฆ ฯลฯ พยัญชนะทั้ง ๕ ตัวตามหลังตัวสะกดที่เป็นพยัญชนะที่ ๕ ในวรรคของมันได้ เช่น วงฺก, อุญฺฉา, ทณฺฑ, สนฺธิ, สมฺมา ฯลฯ ในเศษวรรคตัว ย ล ส ตามหลังตัวเองได้ เช่น เสยฺย, สลฺล, ผสฺส, ฯลฯ แต่ตัว ย ร ล ว ห ตามหลังตัวสะกดหรือไม่ใช่ตัวสะกดก็ได้ เช่น พฺยาบาล, อคฺยาคาร พฺรหฺม, กิเลส, อวฺหย, วิรุฬฺห ฯลฯ

(๓) ส่วนตัวสะกดในภาษาสันสกฤตนั้นตัวเดียวก็สะกดได้ เช่น มนสฺ, หสฺดิน ฯลฯ และตัว ร สะกดก็ได้ และมิใช่ซุกซุมด้วย เช่น ธรฺม, สรฺว, ครฺภ ฯลฯ ส่วนตัวตามหลังนั้นมีกำหนดคล้ายบาลี แต่ต่างวรรคกันก็ตามหลังกันได้ เช่น ฤกฺษ, มุกฺต, ปุทฺคล, สปฺต, สนิคฺธ ฯลฯ

ข้อ ๔๑. คำบาลีและสันสกฤตมีมูลรากเป็นอันเดียวกัน แต่ใช้ตัวอักษรแตกต่างกันไป จะคัดมาเทียบไว้พอเป็นหลักสังเกตดังนี้

อักษรที่ต่างกัน	บาลี	สันสกฤต	ไทยใช้
อะ กับ อา	อสฺสม	อาศฺรม	อาศรม
	กนฺตา	กานฺตา	กานดา
	รฏฺฐ	ราษฏฺร	ราษฎร
อะ กับ ฤ	กตา	กฤตา	กตา, กฤดา
	มตก	มฤตก	มฤตก
	อมต	อมฤต	อมฤต
	อิกฺข	ฤกฺษ (เริกฺษ)	ฤกษ์ (เริกษ์)
	อิทฺธิ	ฤทฺธิ	ฤทธิ์
	อิสิ	ฤษิ	ฤษี, ฤาษี
อิ หรือ เอ กับ ไอ	อิสฺสริย	ไอศฺวรฺย	ไอศวรรย์
	เอราวณ	ไอราวณ	เอราวณ
	เกลาส	ไกลาส	ไกลาส, ไกรลาส
	เมตฺติ	ไมตฺริ	ไมตรี
อุ กับ ฤ	อุตุ	ฤตุ	ฤดู
	อุชุ	ฤชุ	อรชร
	ปิตุ	ปิตฤ	บิดร
กฺก กับ กฺร, กฺล, รฺก	จกฺก	จกฺร	จักร
	สุกฺก	ศุกฺร	ศุกร (วันศุกร์)
	สุกฺก	ศุกฺล	สุก, ศุกล (ขาว)
	อุกฺกา	อุกฺลา	อุกลา (– บาต)
	อุกฺก	อรฺก	อรรก (อาทิตย์)

อักษรที่ต่างกัน	บาลี	สันสกฤต	ไทยใช้
ข หรือ กฺข กับ กฺษ	ขณ	กฺษณ	ขณะ, กษณะ
	ขย	กฺษย	ขย, กษัย
	สิกฺขา	ศิกฺษา	สิกขา, ศึกษา
	รกฺขสฺ	รากฺษสฺ	รากษส
คฺค กับ คฺร, รฺค	อคฺค	อคฺร	อรรค, อัคร
รฺค, คฺว.	วิคฺคห	วิคฺคห	พิเคราะห์
	ขคฺค	ขรฺค	ขรรค์
	มคฺค	มารฺค	มรรค มารค
	อคฺคิ	อคฺนิ	อัคคี, อัคนี
จฺจ กับ ตฺย	สจฺจ	สตฺย	สัจ, สัตย์
	นิจฺจ	นิตฺย	นิจ, นิตย์
	อาทิจฺจ	อาทิตฺย	อาทิตย์
จฺฉ กับ ศฺจ, ตฺส	ปจฺฉิม	ปศฺจิม	ปัจฉิม, ปัศจิม
	วิจฺฉิก	วฺฤศฺจิก	พฤศจิก
	มจฺฉ	มตฺสฺย	มัจฉา, มัตสยา, มัศยา
	สํวจฺฉร	สํวตฺสร	สัมพัตสร
ชฺช กับ ทฺย	วิชฺชา	วิทฺยา	วิชา, วิทยา
	เวชฺช	ไวทฺยา	เวช, แพทย์
	ปาโมชฺช	ปฺราโมทฺย	ปราโมทย์
ชฺฌ กับ ธฺย	มชฺฌิม	มธฺยม	มัชฌิม, มัธยม
	อุปชฺฌาย	อุธฺยาย	อุมบัชฌาย์, อุปาธยาย
	อยุชฺฌิย	อยุธยา	อยุธยา
ญฺ หรือ ญฺญฺ กับ	ญาณ	ชฺญาณ	ญาณ

อักษรที่ต่างกัน	บาลี	สันสกฤต	ไทยใช้
ชฺญ, ณฺย, นฺย	ญาติ	ชฺญาติ	ญาติ
	ปญฺญตฺติ	ปฺรชฺญปฺติ	บัญญัติ
	ปุญฺญ	ปุณฺย	บุญ, บุณย์
	การุญฺญ	การุณฺย	การุญ, การุณย์
	ธญฺญ	ธานฺย	ธัญ, ธานย์
	สามญฺญ	สามานฺย	สามัญ, สามานย์
ฐ หรือ ฏฺฐ กับ สฺถ	ฐาน	สฺถาน	ฐาน, สถาน
	ฐิต	สฺถิต	สถิต
	ฐาปนา	สฺถาปนา	ฐาปนา, สถาปน
	คหฏฺฐ	คฤหสฺถ	คฤหัสถ์
	อฏฺฐิ	อสฺถิ	อัฐิ (อัสถิ)
ฏฺฐ กับ ษฺฏ ษฺฐ	อฏฺฐ	อษฺฏ	โอฐ, อษฏ
	ตุฏฺฐิ	ตุษฺฏิ	ดุษฎิ
	โอฏฺฐ	โอษฺฐ	อ้ฐ, โอษฐ์
	อธิฏฺฐาน	อธิษฺฐาน	อธิษฐาน, อธิฏฐาน
ฑฺฒ กับ รฺธ, ทฺธ	อฑฺฒจนฺท	อรฺธจนฺทฺร	อัฒจันทร์,อรรถจันทร์
	วฑฺฒน	วรฺธน	วัฒน, วรรธน
	วุฑฺฒ	วฤทฺธ	วุฒ, พฤฒ, พฤทธ
	วุฑฺฒิ	วฤทฺธิ	วุฒิ, พฤฒิ, พฤทธิ
ณฺณ กับ รฺณ	กณฺณ	กรฺณ	กรรณ, กัณ
	อณฺณว	อรฺณว	อรรณพ อัณณพ
	ปริปุณฺณ	ปริปุรฺณ	บริบูรณ์

อักษรที่ต่างกัน	บาลี	สันสกฤต	ไทยใช้
ณฺห กับ ษฺณ	กณฺห	กฤษฺณ	กฤษณา
	ตณฺหา	ตฤษฺณา	ตัณหา, ตำฤษณา
	ตุณฺหี	ตุษฺณี	ดุษณี
ตฺต กับ กฺต, ปฺต	มุตฺตา	มุกฺตา	มุกดา
ตฺร, ตฺว	สตฺติ	ศกฺติ	ศักดิ์
	สตฺต	สปฺต	สัต, สัปต, สัปด
	ปตฺตา- ภิเสก	ปฺราปฺตา ภิเษก	ปราปดาภิเษก
	เนตฺต	เนตฺร	เนตร
	ปุตฺต	ปุตฺร	บุตร
	สตฺต	สตฺว	สัตว์
ถ หรือ ตฺถ กับ สฺถ	ถล	สถล	สถล
สฺต, สฺตฺร	ถาวร	สถาวร	ถาวร, สถาพร
	ถูป	สฺตูป	สถูป, สตูป
	วิตฺถาร	วิสฺตาร	พิสดาร
	ถี	สฺตฺรี	สตรี
	สตฺถ	ศาสฺตฺร	ศาสตร์
ทุ กับ ทุรฺ, ทุสฺ	ทุ	ทุสฺ ทุรฺ,	ทุ. ทร, ทุร
ป หรือ ปฏิ กับ ปฺร	ปมาท	ปฺรมาท	ประมาท
หรือ ปฺรติ	ปมาณ	ปฺรมาณ	ประมาณ
	ปฏิปตฺติ	ปฺรติ ปตติ	ปฏิบัติ. (ประติบัติ)
	ปฏิเสธ	ปฺรติเษธ	ปฏิเสธ. (ประติเษธ)

อักษรที่ต่างกัน	บาลี	สันสกฤต	ไทยใช้
ปฺป กับ ลฺป	กปฺป	กลฺป	กัป, กัลป์
	สิปฺป	ศิลฺป	ศิลป
	กปฺปก	กลฺปก	กัลบก
พฺพ กับ รฺว	นิพฺพาน	นิรฺวาณ	นิพพาน, นิฤพาน
	สพฺพ	สรฺว	สรรพ
	ปพฺพต	ปรฺวต	บรรพต
มฺม กับ รฺม	กมฺม	กรฺม	กรรม
	ธมฺม	ธรฺม	ธรรม
นิ กับ นิรฺ, นิสฺ	นิ–	นิรฺ, นิสฺ	นิ, นิรฺ นฤ (นำหน้าศัพท์อื่น)
	นิมฺมล	นิรฺมล	นฤมล
สฺ สฺส กับ ศ, ษ.	อาสย	อาศย	อาศัย
ศฺร, สฺว, ษฺย	วิสาล	วิศาล	พิศาล
	วิส	วิษ	พิษ
	วิเสส	วิเศษ	วิเศษ
	สทฺธา	ศฺรทฺธา	ศรัทธา
	สาวก	ศฺราวก	สาวก, ศราพก
	สามิ	สฺวามิ	สามิ, สวามี
	สคฺค	สฺวรฺค	สวรรค์
	อสฺส	อศฺว	อัศว
	อิสฺสร	อิศฺวร	อิศวร
	ปุสฺส	ปุษฺย	บุษย์

อักษรที่ต่างกัน	บาลี	สันสกฤต	ไทยใช้
	มนุสส	มนุษย	มนุษย์
พ กับ ฑ	ครุฬ	ครุฑ	ครุฑ
	กีฬา	กรีฑา	กีฬา, กรีฑา
	จุฬา	จุฑา	จุฬา, จุฑา

ยังมีคำอื่น ๆ อีกเป็นอันมาก ที่ไม่เป็นระเบียบดังข้างบนนี้ ต้องอาศัยสังเกตเปรียบเทียบเอาเองจากภาษาเดิม

คำที่ต่างภาษากันเช่นข้างบนนี้ จะนับว่าฝ่ายหนึ่งแผลงมาจากอีกฝ่ายหนึ่งไม่ได้ เพราะเป็นคนละภาษา ต่อเมื่อไรภาษาเดิมเขาเป็นอย่างหนึ่ง ไทยนำมาใช้เป็นอีกอย่างหนึ่ง เช่นนี้จึงจะนับว่า แผลง ในที่นี้ เช่นคำบาลีว่า มคฺค, วณฺณ, กมฺม, กตฺติก, ขคฺค, อคฺค, ชุณฺห, แต่สันสกฤตเป็น มารฺค, วรฺณ, กรฺม, การฺติก, ขรฺค, อคฺร, โชฺยตฺสน ดังนี้จะนับว่าฝ่ายใดแผลงไม่ได้, ต่อเมื่อไทยนำมาใช้ผิดไปจากเดิมเป็น วรรค, วรรณ, กรรม, กรรติก, ขรรค์, อัคร, ชุณห เช่นนี้จึงจะนับว่าแผลง ถ้าคำที่แผลงนั้นใกล้ข้างภาษาใด ก็ให้นับว่าแผลงตาม ภาษา นั้น หรือ จาก ภาษา นั้น, คำแผลงข้างบนนี้ใช้กันมานมนานเป็นอันใช้ได้ แต่จะคิดแผลงขึ้นตามหลักนี้ เช่น สพฺพญฺญู ใช้อย่างสันสกฤตว่าสรรเพชหรือสรรเพชญ์ และจะใช้คำกตญฺญูว่า กเตช หรือ กเตชญ์ เลียนตามนั้นไม่ได้ ต้องให้ถูกตามภาษาของเขา ให้สังเกตหลักเทียบที่ไทยใช้ตามข้างบนนี้

สนธิที่ใช้ในภาษาไทย

ข้อ ๔๒. สนธิคือวิธีเชื่อมคำกับคำให้ติดเป็นคำเดียวกัน ในภาษาบาลีและสันสกฤตมีวิธีต่าง ๆ แต่ในที่นี้จะกล่าวเฉพาะที่ใช้กันอยู่ในภาษาไทย

คำที่ใช้สนธิกันได้ก็มีแต่คำที่มาจากบาลีและสันสกฤตเท่านั้น จะเอาคำในภาษาอื่นไปเชื่อมกันตามวิธีสนธิไม่ได้ และคำสนธิที่จะกล่าวต่อไปนี้ก็เฉพาะแต่คำซึ่งเชื่อมกับอีกคำหนึ่งที่ตั้งต้นด้วยสระ เช่น อมาตย์, อาตม์, อินทร์, อุบาย ฯลฯ เท่านั้น มีหลักที่สังเกตตามที่ใช้มากดังต่อไปนี้

(๑) สระท้ายของคำต้นเป็น อะ อา ถ้าต่อกับสระ อะ อา ของคำท้ายรวมกันเข้าเป็นสระ อาตัวเดียว เช่น เทศกับอภิบาล เป็น เทศาภิบาล, มหากับอานิสงส์ เป็นมหานิสงส์, ชีวะกับอาวาตม์ เป็น ชีวาตม์ ฯลฯ ถ้าต่อกับสระอะที่มีตัวสะกด เช่น อรรณพ, อัศจรรย์ ฯลฯ รวมกันเข้าเป็นสระ อะ ตัวเดียว เช่น มหากับอรรณพ เป็น มหรรณพ, มหากับอัศจรรย์ เป็น มหัศจรรย์ เป็นต้น

ถ้าต่อกับสระอิ, อี รวมกันเข้าเป็น อิ, อี หรือ เอ ตัวเดียว เช่น ราช กับ อิณ เป็น ราชิณ (วัดเวฬุราชิณ) มหา กับ อิสิ เป็น มเหสี, นร กับ อินทร หรือ อิศวร เป็น นรินทร์, นเรนทร์, หรือ นริศวร นเรศวร ตามลำดับ, และอุต นับ อีศาน เป็น อุตรีศาน, เป็นต้น. ถ้าต่อกับสระอีที่มีตัวสะกดรวมกันเข้าเป็น อิตัวเดียว

เช่น ชน กับ อินทร์ เป็น ชนินทร์ มหา กับ อิทธิ เป็น มหิทธิ เป็นต้น

ถ้าต่อกับ อุ, อู, รวมกันเข้าเป็น อุ, อู หรือ โอ ตัวเดียว เช่น มรรค กับ อุเทศก์ เป็น มรรคุเทศก์, ราช กับ อุปถัมภ์ เป็น ราชูปถัมภ์, ราช กับ อุบาย เป็น ราโชบาย, และ เอก กับ อูน เป็น เอกูน (หย่อนหนึ่ง) เป็นต้น

ถ้าติดต่อกับ เอ, ไอ, โอ เอา รวมกันเข้าเป็น เอ, ไอ โอ. เอา แต่มิที่ใช้ในบางคำ เช่น โภค กับ ไอศวรรย์ เป็น โภไคศวรรย์, มหา กับ โอฬาร หรือ เอาฬาร ก็เป็น มโหฬาร มเหาฬาร เป็นต้น

(๒) สระท้ายของคำต้นเป็น อิ อี ถ้าต่อกับสระ อิ หรือ อี ด้วยกัน รวมเป็น อิ หรือ อี แต่ตัวเดียว (คือลบเสียตัวหนึ่ง) เช่น มุนิ กับ อินทร์ เป็น มุนินทร์, กรี กับ อินทร์ เป็น กรินทร์, ผณี กับ อินทร์ เป็น ผณินทร์ แต่ถ้าต่อกับกับสระอื่น (นอกจาก อิ อี) ต้องทำสระ อิ อี ท้ายคำนั้นเป็น ย เสียก่อน เช่น มติ เป็น มตย, (เมื่อเอา อิ หรือ อี เป็น ย แล้ว ถ้าตัวสะกดกับตัวตามเหมือนกันต้องลบเสียตัวหนึ่ง เช่น รัตติ, อัคคี, สามัคคี, เป็น รัตย, อัคย, สามัคย ไม่ใช้ รัตตย, อัคคย และ สามัคคย) แล้วประสมกันอย่างสระ อะ อา อยู่ท้ายในข้อ (๑) เช่น มติ กับ อธิบาย เป็น มตยาธิบาย *สามัคคี กับ อาจารย์ เป็น สามัคยาจารย์, อัคคี กับ โอภาส เป็น อัคโยภาส เป็นต้น

*ที่แผลง 'ติ' เป็น ตฺย แล้วแผลง ตฺย เป็น จจ ต่อไปก็มี เช่น อติ + เอก = อเตฺยก แล้วแผลงเป็น 'อัจเจก' เป็นต้น

มียกเว้นบางคำที่ใช้ตามหลักนี้เช่น หัตถ์+อาจารย์เป็นหัตถาจารย์ เป็นต้น

(๓) สระท้ายของคำต้นเป็น อุ อู ต้องแปลง อุ หรือ อู เป็น ว เสียก่อน แล้วเชื่อมกันได้ทุกสระอย่างสระ อิ ที่แปลงเป็น ย, เช่น ธนู กับ อาคม เป็น ธันวาคม, ครุ กับ อุปกรณ์ เป็นครุ-โวปกรณ์ ฯลฯ ถ้าต่อกับ อุ อู ด้วยกัน จะคงรูปเป็น อุ อู แต่ตัวเดียว เช่น ครุ กับ อุปกรณ์ เป็น ครุปกรณ์ หรือครูปกรณ์ ดังนี้ก็ได้

สระอื่น ๆ ที่อยู่ท้ายของคำต้นนอกจากนี้ยังไม่พบตัวอย่างที่ใช้

(๔) อนึ่งคำที่มีสระ อะ อยู่หน้า เช่น อภิบาล, อนุช, อภิรมย์ อนุกูล เหล่านี้เป็นต้น บางทีตัด อ ออกเสียงเป็น ภิบาล, นุช, ภิรมย์ นุกูล ดังนี้ก็มีบ้าง แต่โดยมากมักใช้ในคำประพันธ์ที่ใช้กันจนชินก็มี เช่น ภิรมย์, นุชนาฏ ดังนี้ถ้าเรียกให้เต็ม เป็น อภิรมย์, อนุชนาฏ ฟังกลับจะขัดไปเสียอีก

วิธีเขียนหนังสือ

ข้อ ๔๓. การเขียนหนังสือใช้อักษรให้ถูกต้องตามแบบแผนที่ท่านนิยมใช้กันนั้น ต้องอาศัยความสังเกตความจำ เป็นหลัก เพราะฉะนั้นในวิธีนี้จะรวบรวมหลักฐานวิธีใช้ สระ พยัญชนะ วรรณยุกต์มาไว้เพื่อช่วยความสังเกตความจำให้ดีขึ้น ดังต่อไปนี้

ข้อ ๔๕. วิธีใช้สระ สระบางตัวมีวิธีใช้แตกต่างกันไปดังนี้

สระอะ ในแม่ ก กา มีวิธีใช้ ๒ อย่างคือ (ก) ประวิสรรชนีย์ ได้แก่คำที่ใช้ในภาษาไทย เช่น จะ, ปะทะ, กระทะ, มะระ ฯลฯ แต่มีคำยกเว้นอยู่บ้าง เช่น ธ (เธอ) ท (ท่าน เช่น ทนาย) พ (ผู้ เช่น พนักงาน) ณ (ใน) ฯลฯ กับคำที่เป็นพยางค์ท้ายของคำที่มาจากบาลีและสันสกฤต ซึ่งไม่มีคำอื่นเชื่อมต่อไป เช่น เถระ, คณะ มรณะ, พยัญชนะ, อวัยวะ ฯลฯ เพื่อกันไม่ให้ปนกับตัวสะกด (ข) ไม่ประวิสรรชนีย์ ได้แก่คำที่มาจากภาษาบาลีและสันสกฤตที่ไม่ใช่พยางค์ท้ายดังว่าแล้ว เช่น คณะ, มรณะ ดังนี้ตัว ค และ ม ร ไม่ต้องประวิสรรชนีย์ ฯลฯ แต่ถ้ามีศัพท์อื่นมาต่อเข้ากับคำเหล่านี้เป็นคำเดียวกันที่เรียกว่าคำสมาส ทำให้พยางค์ ที่เคยประวิสรรชนีย์นั้นไม่เป็นพยางค์ท้าย จึงไม่ต้องประวิสรรชนีย์ เช่น เถรสมาคม, คณบดี, มรณภาพ เป็นต้น ข้อนี้ต้องสังเกตคำสมาสและไม่ใช่คำสมาสให้แม่นยำ เช่นคณบดี เป็นคำสมาส แต่คณะสงฆ์ไม่ใช่คำสมาส คือ คณะ คำหนึ่ง สงฆ์ คำหนึ่ง

สระ ฤ ฤๅ ฦ ฦๅ ๔ ตัวนี้ แต่เดิมใช้ในคำไทยมากเช่น คฤก คฤๅน, ระฦก ฦๅชา เป็นต้น มาบัดนี้คำภาษาไทยใช้ตัว ร ล แทนเกือบทั้งหมด, ใช้เฉพาะคำที่มาจากสันสกฤตเท่านั้น ที่ยังคงใช้คำไทยนั้นมีบางคำ คือ (ก) ฤ หรือ ฤๅ ที่แปลว่าไม่ (ข) ฤๅ ที่เป็นคำถามซึ่งใช้ในโคลงว่า ฉะนั้น ฤๅ และ ฤๅ เป็นต้น ตัว ฦ ฦๅ นั้นไม่เห็นมีที่ใช้

สระออ มีวิธีใช้ ๒ อย่าง คือ (ก) มีตัว อ ใช้ในคำไทยทั่วไป เช่น กอ, ขอ, คอน, นอก ฯลฯ แต่มียกเว้นบางคำ คือ 'บ' หรือ 'บ่' ที่แปลว่าไม่, บ โทน ที่แปลว่าคนติดหน้าตามหลัง (ข) ไม่มีตัว อ ใช้ในคำมาจากบาลีและสันสกฤตที่ไม่มีตัวสะกดอย่างหนึ่ง เช่น บวร, บดี บรม, ฯลฯ และคำที่มีตัว ร สะกดอย่างหนึ่ง เช่น จร, กร, มรณ์ ฯลฯ

สระเออ ใช้ได้ ๓ อย่าง คือ (ก) อย่างเดิม เช่น เทอม, เทอญ, ฯลฯ (วิธีนี้ใช้น้อย) (ข) เปลี่ยน อ เป็นพินทุ์ อิ เช่น เกิน, เริง, เชิด ฯลฯ (วิธีนี้ใช้มากแต่ใช้ในแม่เกยไม่ได้) (ค) เอาตัว อ ออกเสีย เช่น เกย, เขย, เคย ฯลฯ (วิธีนี้ใช้มาก แต่ใช้ได้ในแม่เกยเท่านั้น) ถ้าจะใช้อย่าง (ก) ทั้งหมดก็ไม่ผิด ที่ใช้อย่าง (ข) และ (ค) มากนั้น ก็เพื่อจะเขียนให้น้อยตัวเข้า

สระเอีย ที่มีตัวสะกดแบบโบราณใช้ลดไม้หน้ากับพินทุ์อิ ออกเสียก็มี เช่น วยง, (เวียง) รยก (เรียก) สยด (เสียด) ฯลฯ เดี๋ยวนี้ใช้อย่างปกติ

สระอัว ที่ไม่มีตัวสะกดโบราณใช้อย่าง ว หันกีมี เช่น ตวว, ทวว, หวว ฯลฯ เดี๋ยวนี้ใช้อย่างปกติ

สระอำ มีเสียงพ้องกับ 'อัม' ในแม่กม แต่มีวิธีใช้ต่างกัน คือ (ก) สระอำ ใช้ในคำไทยทั้งหมด เช่น กำ ขำ คำ ฯลฯ อย่างหนึ่ง และในคำที่แผลงมาเป็น อำ เช่น อมาตย์ เป็น อำมาตย์, เดิน เป็น ดำเนิน, ตรวจ เป็น ตำรวจ ฯลฯ อย่างหนึ่ง (ข) 'อัม' แม่กม

นี้ใช้เฉพาะแต่คำที่มี 'ม' สะกดมาจากบาลีและสันสกฤต เช่น สัมผัส, อัมพร, กัมพล, อุปถัมภ์, คัมภีร์ ฯลฯ

สระไอและไอ มีเสียงพ้องกับ อัย แม่เกย ท่านใช้ต่างกันเป็น ๔ อย่างดังนี้ (ก) ไม้ม้วน มีแบบกำหนดให้ใช้ ๒๐ คำคือ

คำไม้ม้วน	หมายความ	คำไม้มลายพ้อง
๑. ใฝ่	เอาใจใส่	–
๒. ใจ	จิต, สิ่งที่อยู่กลาง	ไจไหม
๓. ให้	สละ	ร้องไห้
๔. ใน	ตรงข้ามกับนอก	ไนปั่นฝ้าย
๕. ใหม่	ตรงข้ามกับเก่า	–
๖. ใส	กระจ่าง	ไสกบ
๗. ใคร	ผู้ใด	–
๘. ใคร่	อยากได้	ตะไคร่
๙. ใย	เส้นละเอียด, ใส, ผุดผ่อง	ไยไพ, อยู่ไย, ลำไย
๑๐. ใด	คู่กับคำ 'นั้น'	ได (มือ) บันได, กระได
๑๑. ใช้	บังคับ, ทำประโยชน์	–
๑๒. ใหล	เกี่ยวกับใจ, หรือความประพฤติ	น้ำไหล, ปลาไหล, หางไหล
๑๓. ใส่	บรรจุ	–
๑๔. สะใภ้	เมียญาติ	–
๑๕. ใบ้	พูดไม่ได้	–

คำไม้ม้วน	หมายความ	คำไม้มลายพ้อง
๑๖. ใต้	ตรงข้ามกับบน	จุดไต้
๑๗. ใหญ่	ตรงข้ามกับเด็ก	–
๑๘. ใกล้	แค่	–
๑๙. ใช่	ถูก	–
๒๐. ใบ	เป็นแผ่น, หรือเรียกจำนวนของเช่น ๑ ใบ ฯลฯ	– ตะไบ, สไบ

คำกลอนสำหรับจำ

"ใฝ่ใจให้ทานนี้ นอกในมิและใหม่ใส
ใครใคร่และของใย อันใดใช้และใหลหลง
ใส่กลสะใภ้ใบ้ ทั้งต่ำใต้และใหญ่ยง
ใกล้ใบและใช่จง (ใช้ให้คงคำบังคับ)"
(ประถมมาลา)

(ข) ไม้มลายพ้อง ใช้ในคำไทยทั้งหมดนอกจากไม้ม้วน ๒๐อย่างหนึ่ง และใช้ในคำที่มาจากสระ อิ, อี, เอ, และไอในบาลีและสันสกฤต เช่น ไพหาร, ไอศวรรย์ ไกลาส, ไกรสร, ไพฑูรย์, ไตรรัตน์ ฯลฯ อีกอย่างหนึ่ง (ค) ไม้มลาย มีตัว ย ใช้ในคำที่มาจากสระ เอ, ยสะกดและ ย ตาม (เอยฺย) ในบาลีและสันสกฤต เช่น อสงฺเขยฺย เป็น อสงไขย, เญยฺยธมฺม เป็น ไญยธรรม, สาเถยฺย เป็น สาไถ เวยฺยากรณ์ เป็นไวยากรณ์ ฯลฯ (ค) 'อัย' แม่เกย ใช้ในคำที่มาจากบาลีและสันสกฤตที่มีสระอะและ ย ตามหลัง เช่น ชย เป็น

ขั้ย, วินิจฉย เป็น วินิจฉัย, ชย เป็น ชัย, อาศย เป็น อาศัย ฯลฯ ถ้ามี ย ซ้อนกัน ๒ ตัว ก็ควรเรียงกันทั้งคู่เพื่อไม่ให้ปนกับ ย ตัวเดียว เช่น อยฺยกา, ควรเขียน อัยยกา, อัยยิกา (แต่พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน เขียนว่า อัยกา), ดังนี้เป็นต้น

ข้อ ๕๕. วิธีใช้พยัญชนะ ผู้จะใช้พยัญชนะให้ถูกต้องนั้น ต้องอาศัยหลักเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวดังต่อไปนี้

(๑) ใช้พยัญชนะให้ถูกตามพวก ในภาค ๑ ได้แบ่งพยัญชนะออกเป็น ๓ พวก คือ พยัญชนะกลางพวก ๑ พยัญชนะเดิมพวก ๑ พยัญชนะเติมพวก ๑ ควรใช้พยัญชนะให้ถูกต้องตามพวกของมันทั้ง ๓ นี้ คือพยัญชนะกลางนั้นใช้ได้ทั่วไปไม่จำเป็นต้องกล่าว แต่อีก ๒ พวกนั้นควรใช้ให้ถูกต้องดังนี้

พยัญชนะเดิม ๑๓ ตัว คือ ฆ ฌ ญ ฎ ฐ ฑ ฒ ณ ธ ภ ศ ษ ฬ เหล่านี้ มาจากภาษาเดิม ควรใช้เฉพาะคำที่มาจากภาษาบาลีและสันสกฤต แต่มียกเว้นบางคำที่ใช้ในภาษาไทย ดังนี้

ตัว ฆ คือ ฆ่า (ทำให้ตาย), เฆี่ยน, ฆ้อง, ระฆัง, ตะเฆ่ (เครื่องบรรทุกของหนักใช้ลาก)

ตัว ฌ คือ เฌอ (เขมรว่าต้นไม้)

ตัว ญ คือ ใหญ่, หญ้า (พืช), หญิง

ตัว ณ คือ ณ (ใน),

ตัว ธ คือ ธ, เธอ ธง

ตัว ภ คือ สำเภา, ตะเภา, เภตรา, เสภา อำเภอ, แมลงภู่ ภาย (เช่นภายในฯลฯ) ฯลฯ

ตัว ศ คือ เศร้า, ศอก, ศึก (ศัตรู), เศิก

พยัญชนะเดิม ๑๐ ตัว คือ ฃ ฅ ซ ฎ ด บ ฝ ฟ อ ฮ เหล่านี้ตั้งขึ้นสำหรับใช้ในภาษาไทย แต่มีบางตัวใช้แตกต่างออกไป ซึ่งควรจะสังเกตดังนี้

ตัว ฃ ฅ เดิมมีใช้ตัวละคำ คือ ฃ ใช้ในคำว่า 'เฃตร' และ ฅ ใช้ในคำว่า 'ฅอ' แต่บัดนี้ใช้ ข และ ค แทนแล้ว นับว่าไม่มีที่ใช้

ตัว ฎ ใช้เฉพาะแต่คำที่แผลงมาจากตัว ฏ ในภาษาบาลีและสันสกฤต เช่น ฎีกา จาก ฏีกา, ชฎา จาก ชฏา, กุฎี จาก กุฏี, ราษฎร จาก ราษฏร ฯลฯ ไม่ใช้ในคำไทยเลย

ตัว ด ใช้ในคำที่แผลงมาจากตัว ต ในภาษาบาลีและสันสกฤต เช่น ดารา จาก ตารา, บิดา จาก ปิตา, บดี จาก ปติ ฯลฯ และใช้ในคำไทยทั่วไปด้วย เช่น ดง ดก ดัด ดับ ฯลฯ

ตัว บ ใช้ในคำที่แผลงมาจากตัว ป ในภาษาบาลีและสันสกฤต เช่น บารมี จาก ปารมี, บุญ จาก ปุญญ, เบญจ จาก ปญฺจ ฯลฯ และใช้ในคำไทยทั่วไปด้วย เช่น บก บัง บัด บิน ฯลฯ

นอกจากนี้ใช้ภาษาไทยล้วน

(๒) <u>ใช้พยัญชนะให้ตรงกับภาษาเดิม</u>

คำภาษาอื่นที่เรานำมาใช้ มักจะใช้แตกต่างกันตามความพอใจของผู้ใช้ เช่น สุข, รส, วงศ์ ที่ใช้เป็น ศุข, รศ, วงษ์ ก็มี ดังนี้เป็นต้น ย่อมลำบากแก่ผู้เรียนมาก เพราะฉะนั้นควรจะกำหนดใช้ดังต่อไปนี้

(ก) คำที่ใช้ผิดเพี้ยนไปจากภาษาเดิม และนิยมใช้กันแพร่หลายแล้ว เช่น อังกฤษ, กฤษฎาภินิหาร, พระขรรค์, ชุณหบักษ์, พฤฒาฯลฯ เหล่านี้จะแก้ไขให้ถูกตามภาษาเดิม สำเนียงก็จะผิดเพี้ยนไป ควรเขียนคงไว้เช่นนี้

(ข) คำที่มีเสียงตรงกับภาษาเดิม ควรใช้ให้ถูกตามภาษาเดิมเขา เสียเป็นภาษาไหนก็ให้ใช้ตามภาษานั้น เช่นคำ ประฐม, ประถม, สฐาน สถาน เช่นนี้เสียงเป็นสันสกฤต ควรเขียน ประถม สถาน ตามสันสกฤต และคำ ปฐม ปถม, ฐาน ถาน เช่นนี้เสียงเป็นบาลีควรเขียน ปฐม,ฐาน ตามบาลี ไม่ควรใช้ครึ่ง ๆ กลาง ๆ ดังนี้ ประฐม ปถม สฐาน ถาน เป็นต้น

(๓) คำสมาสที่ประสมกันหลายคำ ควรใช้ให้ลงรอยกันเป็นภาษาเดียว เช่น ประถมบุรุษ (แต่พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานเขียนว่า ปฐมบุรุษ), อัธยาสัย หรืออัธยาศัย ไม่ควรใช้ให้ปนกันเป็นปฐมบุรุษ, หรือ อัธฌาศัย หรืออัธฌาสัยดังนี้ เว้นแต่คำที่เราเลือกใช้ไม่ได้ เช่น วัฒนกรรม ดังนี้ คำ วัฒน เราไม่เคยใช้ตามสันสกฤต เป็น วรรธน เลย และ กรรม เราไม่เคยใช้ตามบาลี เป็น กัม เลย จึงต้องคงไว้เป็น วัฒนกรรม ปนกันอยู่เช่นนั้น คำเช่นนี้มีมาก เช่นเวชกรรม, เวชศึกษา เวชศาสตร์, นิตยภัต ฯลฯ เหล่านี้ จำเป็นต้องเขียนปนกันเช่นนั้น

(๔) <u>ใช้ตัวสะกดให้ถูกต้อง</u> คำที่มาจากบาลีและสันสกฤต ควรสังเกตตัวสะกดตามที่ได้อธิบายไว้ในหลักเทียบบาลีและสันสกฤต แต่คำตัว ฎ, ต และ ป สะกด ไม่ควรแผลงมาเป็นตัว ฎ, ด และ บ สะกด

อย่างพยัญชนะต้น เพราะจะปนกับภาษาไทย และถึงจะแผลงหรือไม่แผลงเสียงก็เป็นอย่างเดิม เช่นคำ กรกฎ, หัตถ์ สัปดาห์ ควรเขียนตามเดิมเป็น กรกฎ หัตถ์ สัปดาห์ ดังนี้ดีกว่า แต่ในส่วนภาษาไทยนั้น ตัวสะกดควรเป็นตามหลัก คือ กก ก สะกด, กง ง สะกด, กด ด สะกด, กน น สะกด, กบ บ สะกด, กม ม สะกด, เกย ย สะกด, เกอว ว สะกด, ที่แตกต่างออกไปบ้าง ก็มักจะเป็นคำโบราณหรือมาจากภาษาเขมรโดยมาก ดังนี้

ตัว จ สะกด คือ ร้ายกาจ. แก้วเก็จ, ตรัดเตร็จ, เกียจ, ดุจ, เผด็จ, เสด็จ, สมเด็จ, ตรวจ, ตำรวจ, เสร็จ, สำเร็จ, โสรจ (สรง), อาจ, อำนาจ, เท็จ ฯลฯ

ตัว ช สะกด คือ กฤช (เดียวนี้เขียน กริช)

ตัว ญ สะกด คือ ขวัญ, เข็ญ (ลำบาก), ลำเค็ญ, ควาญ, จัญไร, ผจญ, ผจัญ, ประจญ, ประจัญ, ชาญ, ชำนาญ, เชิญ, อัญเชิญ, อัญขยม, เทอญ, บัญชา, เบญจา, เพ็ญ, รามัญ, มอญ, ราญ, รำบาญ, เจริญ, จำเริญ, สราญ, สำราญ, ถาญ, (แตก), สรรเสริญ, หาญ (กล้า) ฯลฯ

ตัว ร สะกด คือ ควร, ถะถร, กำธร, ประยูร, อร, และคำแผลงที่มาจากตัว ระ ควบ เช่น กระ-ประ-คระ- ฯลฯ ต้องใช้ ร หันทั้งนั้น เช่น กรรเชิง, กรรโชก, บรรดา, บรรทัด, ครรไล ฯลฯ

ตัว ล สะกด คือ กล, ตำบล, เมิล, ยล, สรวล, สำรวล, รางวัล, สังวาล, กังวล

ตัว ศ สะกด คือ พิศ, ปราศ, บำราศ เลิศ

ตัว ษ สะกด คือ กระดาษ, ดาษดา, อังกฤษ

(๕) หลักที่จะใช้ ศ ษ ส คำที่จะใช้ ศ ษ ส นี้สังเกตได้ยาก นอกจากจะจำต้นศัพท์เดิมได้ แต่มีหลักพอจะช่วยความสังเกตได้บ้าง ดังนี้

(ก) คำที่มาจากภาษาบาลี ควรใช้ ส ทั้งหมด เพราะ ศ และ ษ ไม่มีในภาษาบาลี

(ข) คำสันสกฤตใช้ได้ทั้ง ๓ ตัว ต้องจำต้นศัพท์ แต่มีบางคำที่สังเกตได้ดังนี้ ศ เกิดแต่ฐานเพดานอยู่ในพวกวรรค จ. ษ เกิดแต่ฐานปุ่มเหงือกอยู่ในพวกวรรค ฏ. ส เกิดแต่ฐานฟันอยู่ในพวกวรรค ต. ถ้าจะซ้อนหรือตามหลังกันต้องเป็นพวกเดียวกัน เช่น พฤศจิก, ปัศจิม, อัศจรรย์, ราษฎร, โอษฐ์, กฤษณ, พัสดุ, พิสดาร, สมพัตสร เป็นต้น และ ษ มักจะใช้ตามหลังตัว ก เช่น เกษตร, เกษียร, อักษร เป็นต้น

(ค) ส่วนคำภาษาไทย นอกจากคำที่ยืมเอา ศ ษ มาใช้ตามที่กล่าวไว้ข้างต้นแล้ว ก็ควรใช้ ส ทั้งหมด .

(๖) ตัวการันต์ ในส่วนตัวการันต์นี้มีวิธีใช้ที่ควรจะสังเกตอยู่อย่างหนึ่ง คือ ไม้ทัณฑฆาต บางแห่งถึงเป็นตัวการันต์ท่านก็ไม่ใส่ไม้ทัณฑฆาต เช่น กาญจน ลักษณ ฯลฯ ให้ผู้อ่านสังเกตเอาเองเช่นนี้เป็นการยากแก่ผู้ศึกษา เพราะฉะนั้นตัวใดที่เป็นตัวการันต์ คือ ไม่ต้องการควรใส่ไม้ทัณฑฆาตเสีย แต่คำใดต้องการอ่านด้วย ไม่ต้องใช้ไม้ทัณฑฆาต เช่นคำ สาส์น, (ต้องการอ่าน สาน) สุริย์วงศ์, กรรณิการ์,

ธรรมลังการ์, สิห์ เหล่านี้ ไม่ต้องการออกเสียงตัว ย, ศ, ร และ ห จึงควรใส่ไม้ทัณฑฆาต ถ้าต้องการอ่านด้วย ก็ไม่ต้องใส่ ดังนี้ สาส์น (สาด) หรือ สาสน (สา-สะนะ), สุริยวงศ์, กรรณิการ (กาน), สิห (สิ-หะ)

การใช้ไม้ทัณฑฆาตนี้ ต้องสังเกตตามวิธีอ่าน ดังจะอธิบายต่อไปข้างหน้า

ควรจะสังเกตอีกข้อหนึ่ง คือ ถ้าตัวใดออกเสียงเป็นตัวสะกดแล้ว ตัวนั้น ไม่ควรใส่ไม้ทัณฑฆาตแม้จะมีรูปสระประสมอยู่ด้วย เช่น โพธิ (โพด) ถ้าจะอ่านเป็น 'โพ' จึงเขียน 'โพธิ์') ถ้าจะค้านว่าไม่ใส่ไม้ทัณฑฆาต เช่น 'โพธิ' จะอ่านเป็น 'โพ-ธิ' ไปก็ได้ ขอแก้ว่า เป็นเช่นนี้ได้ทุกคำ เช่น อลังการ โภค สุข นิติ จะอ่านเรียงพยางค์เป็น อลังกา-ระ โภ-คะ, สุ-ขะ นิ-ติ ดังนี้ก็ได้ ข้อนี้ต้องแล้วแต่วิธีอ่าน ดังจะอธิบายต่อไป

วิธีอ่าน

ข้อ ๔๖. คำภาษาไทยโดยมากมักจะอ่านตรงไปตรงมาไม่สู้ลำบาก คำที่อ่านพลิกแพลงได้ต่าง ๆ นั้น มันเป็นคำที่มาจากบาลีและสันสกฤตเป็นพื้น ควรสังเกตหลักต่อไปนี้

ข้อ ๔๗. คำตัว ฤ คำที่ประสมกับตัว ฤ นี้ มีวิธีอ่าน ๓ อย่าง คือ อ่านเป็นเสียง 'ริ' เสียง 'รึ' และเสียง 'เรอ'

ตัว ฤ ที่เป็นต้นศัพท์ออกเสียงเป็น ริ ฤทธิ์, ฤชา, ฤษยา (เดี๋ยวนี้เขียน-ริษยา). ที่ออกเสียงเป็น รึ คือ ฤ (ไม้), ฤดู, ฤดี, ฤษี. ที่ออก

เสียงเป็น เรอ มีอยู่คำเดียว คือ ฤกษ์ นอกจากนี้ประสมกับพยัญชนะเป็นพื้นออกเสียงเป็น ริ บ้าง เป็น รึ บ้าง ซึ่งควรจะสังเกตดังนี้

(ก) ถ้าประสมกับตัว ก ต ท ป ศ ๖ ตัวนี้ ออกเสียงเป็น ริ กฤษฎีกา, กฤษณา, อังกฤษ, ตฤษณา (แผลงทำฤษณา) ตฤณ, ทฤษฎี, ทฤษฎี, ปฤศนา (ถ้าเขียน 'ปริศนา' ใกล้กับศัพท์เดิม ซึ่งเป็น ปฺรศนา) ปฤจฉา, ศฤงคาร, สฤษฎ์ เป็นต้น

(ข) ถ้าประสมกับตัวอื่นออกเสียงเป็น รึ เช่น คฤห, นฤมล, พฤษภ, พฤศจิก, พฤฒา, มฤตยู, มฤดก, หฤทัย เป็นต้น แต่ที่มีคำยกเว้นบ้าง ดังนี้

อมฤต อ่าน อมรึต ก็ได้, อมริต ก็ได้ เช่น สุรามฤต

พฤนท์ อ่าน พรึนท์ ก็ได้, พรินท์ ก็ได้

มฤจฉา อ่าน มรึจฉา ก็ได้ มริจฉา ก็ได้

ข้อ ๔๘. คำพ้อง มีคำที่เขียนอย่างเดียวกัน แต่อ่านเสียงต่างกันอยู่มาก ควรสังเกตดังต่อไปนี้

(ก) พ้องกับอักษรนำหรืออักษรควบ เช่น คำ เขมา เพลา โสน ฯลฯ จะอ่านเป็น เข–มา, เพ–ลา โสน (น สะกด) ก็ได้ หรือจะอ่านเป็น เขฺมา, เพฺลา, โสฺน ก็ได้ คำเหล่านี้ต้องใช้ความจดจำเป็นหลัก

อนึ่งคำสระอะในภาษาบาลีและสันสกฤต ท่านไม่ใช้ประวิสรรชนีย์ (นอกจากพยางค์ท้ายดังกล่าวแล้ว) เพราะฉะนั้นจึงพ้องกับอักษรนำ หรืออักษรควบในภาษาไทย เช่น สมาคม, กรี, พลี ฯลฯ คำเหล่านี้ต้อง

สังเกตรูปศัพท์เดิมเป็นหลัก คือถ้ารูปศัพท์เป็นอักษรผสมกัน มาเป็นไทยควรอ่านเป็นอักษรนำหรืออักษรควบ เช่น สังขยา เสวต สวามิ สวัสดิ ฯลฯ ถ้าศัพท์เดิมเป็นคำเรียงพยางค์ เช่น สมาทาน, สมาคม, กริ (ช้าง), พติ ต้องอ่านเรียงพยางค์เป็น สะมาทาน, สะมาคม, กะริ, พะติ เป็นต้น

มีคำบางคำที่อ่านไม่ตรงตามหลักนี้ ควรสังเกตไว้เป็นพิเศษ ดังนี้

ศัพท์	อ่านตามหลัก	ไทยใช้อ่าน
เทศนา	เท–สะนา หรือ เทดสะนา	เทดสะหนา (โดยมาก)
ศาสนา	สา–สะนา ,, สาดสะนา	สาด–สะหนา
วาสนา	วา–สะนา ,, วาดสะนา	วาด–สะหนา
สระ	สระ	สะ(บ่อ) สะระ(อักษร)
กนก	กะนะกะ หรือ กะนก	กะหนก
กากณิก	กากะณิกะ ,, กากะนิก	กากะหนิก
สมาส	สะมาสะ ,, สะมาด	สะหมาด
อนาถ	อนาถะ ,, อะนาด	อะหนาด
ศักราช	ศักกะราชะ ,, ศักกะราช	ศักกะหราด
ครุฑ	ครุฑะ ,, คะรุด	ครุด
สมัย	สะมัย	สะหมัย
จริต	จะริตะ หรือ จะริด	จะหริด
ไศล	ไส–ละ	สะไหล (โดยมาก)
อเนก	อะเนกะ หรือ อะเนก	อะเหนก
สมัคร	สะมักคระ	สะหมัก

ศัพท์	อ่านตามหลัก	ไทยใช้อ่าน
สมุทร	สะมุทระ	สะหมุด
สรุป	สะรุป	สะหรุป
ประโยชน์	ประ-โยด (ไม่นำ)	ประโหยด
ประโยค	ประโยก ,,	ประโหยก
ประมาท	ประมาด ,,	ประหมาด
ประวัติ	ประวัด ,,	ประหวัด
ดิถก	ดิถก ,,	ดิหถก
อติเรก	อะติเรก ,,	อะติเหรก
บัญญัติ	บันยัด ,,	บันหยัด
สิริ	สิริ ,,	สิหริ
ศรี	ศรี ,,	สี
อำมาตย์	อำมาด ,,	อำหมาด

อนึ่งคำตัว ท ควบ ร ที่มาจากบาลีและสันสกฤต ควรเป็นเสียงควบแท้ เช่น นิทรา, อินทรีย์, จันทร, อินทรา (ถ้าเขียน จันทร, อินทร อ่าน จัน-ทอน อิน-ทอน ก็ได้) ฯลฯ ถ้าเป็นคำไทยต้องเป็นเสียง ซ เช่น ทราบ (ซาบ) ทรง (ซง) ทราม (ซาม) ฯลฯ

อนึ่งคำที่แผลงมาจาก อักษรควบ มักจะออกเสียงวรรณยุกต์อย่างอักษรควบตามเดิม เช่น กราบ เป็นกำราบ (หราบ) ตรวจ เป็น ตำรวจ (หรวด) สรวจ เป็น สำรวจ (หรวด) ปราบ เป็น บำราบ (หราบ) ตริ เป็น ดำริ (หริ) จรัส เป็น จำรัส (หรัด) ตรัส เป็น

ตำรัส (หรัด) เสร็จ เป็น สำเร็จ (เหร็ด) ฯลฯ แต่มีบางคำที่ยกเว้นบ้าง คือออกเสียงเป็นอักษรต่ำ เช่น ปราศ เป็น บำราศ (ราด) เป็นต้น คำเหล่านี้ต้องอาศัยจดจำเป็นหลัก

ข้อนี้ให้พึงสังเกตเฉพาะคำที่แผลงมาจาก อักษรควบ ถ้าแผลงมาจากอักษรกลางหรือสูง เสียงวรรณยุกต์ก็เป็นอย่างปรกติ คือไม่คงตามอักษรกลางหรือสูงเดิม เช่น อาจ เป็น อำนาจ (ไม่ใช่หนาด) เกิด เป็น กำเนิด, โจทย์ เป็น จำโนทย์, แจก เป็น จำแนก, ฯลฯ ถ้าอ่านเป็นอักษรกลางหรือสูงตามเดิม ก็ต้องใช้ ห นำ เช่น ติ เป็น ตำหนิ, แต่ง เป็น ตำแหน่ง, จ่าย เป็น จำหน่าย, กฎ เป็น กำหนด เป็นต้น

(ข) พ้องกับตัวสะกด คำบาลีและสันสกฤตที่ประสม สระ อะ ย่อมไม่ใช้ประวิสรรชนีย์ เขียนแต่ตัวพยัญชนะเรียงกันไป เช่น ชนบท, บทจร, ชนนี, กุศล ฯลฯ ถ้าอ่านเป็นเสียงตัว ร สะกด ต้องออกเสียงสระเป็น ออ, นอกจากตัว ร สะกด ต้องออกเสียงสระ อะ เป็นโอะ ดังนี้ ชน-นะ บด, บท-ทะ-จร, ชน-นะนี, กุศล ดังได้อธิบายแล้วในวิธีแผลงสระ, หรือจะอ่านเรียงตัวตามเดิมเป็น ชะนะบะทะ, บะทะจะระ, ชะนะนี, กุศะละ ก็ได้ หรือจะอ่านเรียงตัวบ้าง, สะกดบ้าง เป็น ชนะ-บด ฯลฯ ก็ได้ และคำสระอื่น ๆ ที่มีตัวสะกด ก็มักจะอ่านได้หลายทางเช่นนี้ เช่น สุข, นิติ จะอ่านเป็น สุก, นิด, หรือ สุ-ขะ, นิ-ติ ก็ได้

การที่จะอ่านคำเหล่านี้ให้ถูกต้องนั้น ต้องสังเกตหลัก ดังต่อไปนี้

ตามวิธีคำ สมาส ตามธรรมดาคำบาลีและสันสกฤตที่เรานำมาใช้ในภาษาไทย มักจะใช้พยางค์ท้ายเป็นตัวสะกด เช่น ราช, ภูมิ, จร, ชาติ, กาญจน์ ฯลฯ เช่นนี้นิยมอ่านกันว่า ราด, พูม, จอน, ชาด, กาน ดังนี้ตามปรกติ แต่ถ้ามีคำพวกท้ายเข้าอีก โดยมากเป็นบาลีหรือสันสกฤตด้วยกัน) รวมกันเข้าเป็นคำเดียว เรียกคำ สมาส แล้วต้องอ่านออกเสียงตัวสะกดของคำหน้าด้วย ดังนี้ ราชการ, ภูมิศาสตร์, จรดล, ชาติสัญญา, กาญจนบุรี ต้องอ่าน ราด–ชะ–การ, ภูมิ– (หรือ) ภู–มิ–สาด, จอ–ระ–ดน, ชาด–ติ–สัน–ยา เป็นต้น ถ้าพยางค์ท้ายคำหน้าเป็นตัวการันต์มีไม้ทัณฑฆาต ก็ต้องลดไม้ทัณฑฆาตเสีย เพราะจะต้องอ่านตัวการันต์นั้น เช่น กาญจน์, เจดีย์ ถ้าเป็นคำสมาสต้องเขียน กาญจนบุรี, เจดียสถาน และอ่าน กาน–จะ–นะ–บุ–รี, เจ–ดี–ยะ–สะ–ถาน ดังนี้เป็นต้น เว้นไว้แต่คำประพันธ์ซึ่งต้องการให้น้อยพยางค์ ไม่ให้อ่านตามนี้ จึงควรใส่ไม้ทัณฑฆาตไว้ เช่น ทิพย์เนตร, สุริย์วงศ์ ต้องการให้อ่าน ทิบ–พะเนด, สุ–ริ–วงศ์ ฯลฯ

ตามวิธีคำประพันธ์ คำประพันธ์ต้องการสัมผัส คือคล้องจองกันบ้าง, ต้องการให้น้อยพยางค์หรือมากพยางค์บ้าง, ต้องการครุ ลหุบ้าง, จึงได้มีวิธีอ่านคำให้แปลกไปจากปรกติ เพื่อให้ถูกตามข้อบังคับคำประพันธ์ เช่นคำว่า จันทร์ ถ้าต้องการให้มากพยางค์ออกไปหรือจะให้รับกับคำต้นก็ลดไม้ทัณฑฆาตเสีย อ่านเป็น จัน–ทอน, หรือ จัน–ทระ ก็ได้ และคำว่า จร ถ้าต้องอ่านเป็นลหุทั้ง ๒ ตัว ก็อ่านเป็น จะ–ระ ถ้าต้องการครุคำเดียวก็อ่าน จอน, ถ้าต้องการเป็นคำครุอยู่หน้า ลหุอยู่หลัง

ก็อ่านเป็น จอ-ระ ดังนี้เป็นต้น ในข้อนี้ผู้ศึกษาควรรู้จักข้อบังคับของคำประพันธ์ให้รู้ว่าที่ไหนสัมผัสกัน, ที่ไหนเป็นลหุ และที่ไหนเป็นครุ ฯลฯ แล้วจึงอ่านให้ถูกต้องตามข้อบังคับนั้น ๆ

ข้อ ๕๙. วิธีอ่านเครื่องหมายต่าง ๆ มีเครื่องหมายต่าง ๆ ที่ใช้ในวิธีหนังสือ ซึ่งควรผู้อ่านจะรู้และอ่านให้ถูกต้อง ดังต่อไปนี้

(๑) เครื่องหมายที่เกี่ยวกับหนังสือ คือ

! เรียกอัศเจรีย์ ใช้เขียนไว้หลังคำออกเสียง ซึ่งไม่อาจจะเขียนคำนั้นให้ถูกต้องตามเสียงที่เป็นจริงได้ เช่น เออ! เอ! พุทโธ่! ดังนี้เป็นต้น ให้ผู้อ่านพยายามทำจังหวะและสำเนียงให้ถูกต้องตามเป็นจริง

,, เรียกเครื่องหมายละ ใช้เขียนไว้ข้างล่างคำ, หมายความว่าละมาจากคำข้างบน ดังนี้

ผ้าดอก ราคาหลาละ ๘๐ สตางค์

,, ขาว ,, แขน ,, ๕๐ ,,

เช่นนี้ บรรทัดล่างต้องอ่านตามบรรทัดบนเฉพาะคำที่ละไว้ว่า 'ผ้าขาวราคาแขนละ ๕๐ สตางค์' เป็นต้น

ฯ เรียกไปยาลน้อย ใช้เขียนข้างหลังคำที่ละไว้ ต้องอ่านให้จบ เช่น กรุงเทพ ฯ อ่าน กรุงเทพมหานคร, 'พระราชวังบวร ฯ' อ่าน 'พระราชวังบวรสถานมงคล,' 'โปรดเกล้า ฯ' อ่าน 'โปรดเกล้าโปรดกระหม่อม' เป็นต้น

ฯลฯ เรียกไปยาลใหญ่ ใช้เขียนไว้หลังคำที่ละไว้ เช่น 'ร้านชำขายหอมกระเทียม ฯลฯ' หรือ 'ข้าวรพุทธเจ้า ฯลฯ ชโย' เมื่ออ่าน

ถึง ฯดฯ ต้องบอกว่า 'ดะ' ดังนี้ 'ร้านจำขายหอมกระเทียม 'ดะ' หรือ 'ข้าวรพุทธเจ้า ดะ ชโย' เป็นต้น

(๒) เครื่องหมายโบราณ คือ

ฯดฯ	อ่านว่า	ข้าพเจ้า
ฯพณฯ	,,	พะณะหัวเจ้าท่าน
ศก	,,	ศก
ศักราช	,,	ศักราช
ชา	,,	ชา
ฎีกา	,,	ฎีกา
๓ ที	,,	๓ ที
๗ ที	,,	๗ ที

(๓) เครื่องหมายที่เกี่ยวกับตัวเลข คือ

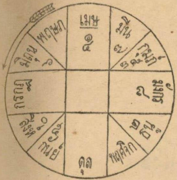
เลข ๑ ท้ายจำนวนเลขตั้งแต่ ๒ ตำแหน่งขึ้นไปให้อ่านว่า 'เอ็ด' เช่น ๑๑, ๒๑, ๓๐๑, ๑๐๐๑, ฯดฯ ให้อ่านว่า สิบเอ็ด, ยี่สิบเอ็ด, สามร้อยเอ็ด, พันเอ็ด, เพราะถ้าอ่าน สิบหนึ่ง, ร้อยหนึ่ง ก็จะตรงกับสิบเดียว, ร้อยเดียวไป

อ่านวันเดือนปี วัน ๒ ฯ ๑ ค่ำ (๑๐ ใต้) อ่านว่าวันจันทร์ (เลข ๒) เดือนอ้าย, แรมสิบค่ำ, ถ้าเป็นข้างขึ้นเขียน ๒ ฯ ๑ ค่ำ (๑๐ บน) ต้องอ่านขึ้นสิบค่ำ

เลข ๑ อ่านอาทิตย์, ๒ จันทร์, ๓ อังคาร, ๔ พุธ, ๕ พฤหัสบดี, ๖ ศุกร (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานเขียนศุกร์), ๗ เสาร์, ๘ ราหู,

๙ พระเกตุ, ๑๐ มฤตยู, เดือน ๑ อ่าน เดือนอ้าย, เดือน ๒ เดือนยี่ นอกนั้นอ่านตามตัวเลข เดือนแปดหลังใช้เขียนดังนี้ ๗ ๘/๘

อ่านดวงชาตา เครื่องหมายรูป ๔ หวัด อ่านว่า 'ลัคนา' คือ

เวลาเกิดหรือทำการต่าง ๆ ขึ้นต้นให้อ่านลัคนาก่อน แล้วเรียงราศีวงไปตามลูกศร ดังนี้ ลัคนาอยู่ราศีกันย์, จันทร์อยู่ราศีธนู ฯลฯ

ชื่อราศีทั้ง ๑๒ นั้น ใช้เขียนเลขแทนก็ได้ คือ ๐ ราศีเมษเรียงไปจนถึง ๑๑ ราศีมีน.

	ชั่ง		๕		
อ่านตีนครุ	ตำลึง	บาท	๒	๓	อ่านว่า ๕ ชั่ง ๒ ตำลึง
	เฟื้อง	สลึง	๑	๑	
	ไพ		๒		

๓ บาท สลึง เฟื้อง ๒ ไพ

มาตราอื่น ๆ ให้เขียนเรียงกันลงมา มากอยู่ข้างบนดังนี้

	ไร่		๓	
	งาน		๐	
เนื้อที่		เช่านา		อ่านว่านา ๓ ไร่
	วา		๕๐	
	ศอก		๐	

๕๐ ตารางวา

	ยก		๒	
	วา		๔	
หน้าไม้	ศอก	เช่นไม้	๐	อ่านว่าไม้ ๒ ยก
	คืบ		๓	
	นิ้ว		๕	

๔ วา ๓ คืบ ๕ นิ้ว ดังนี้เป็นต้น

คำแนะนำในการอ่านหนังสือ

ข้อ ๕๐. ข้อที่สุดนี้ ผู้เรียบเรียงขอฝากคำแนะนำในการอ่านหนังสือไว้ด้วย ที่จริงข้อนี้ไม่เกี่ยวกับอักขรวิธีเลย แต่เห็นว่าเป็นองคคุณอันสำคัญของผู้อ่าน คือถึงแม้ว่าผู้อ่านจะอ่านหนังสือได้ถูกต้องตามอักขรวิธีทั้งหมด แต่ขาดลีลาในการอ่านดังจะกล่าวต่อไปนี้ ก็อาจจะทำให้เรื่องที่อ่านไม่ไพเราะและผู้ฟังก็จะไม่เข้าใจดี หรือเข้าใจผิด ๆ ไปไม่เป็นที่ดูดดื่มหัวใจของผู้ฟัง ทำให้เสียคุณสมบัติของผู้อ่าน และทั้งผู้แต่งเรื่องที่อ่านด้วย ลีลาในการอ่านนั้นควรเป็นดังนี้

ข้อสำคัญในการอ่านนั้น ต้องอ่านให้ชัด และ ให้ดังพอที่ผู้ฟังจะได้ยินทั่วกัน แต่ไม่ให้ดังเกินไปจนเป็นร้องขายขนม

(๑) ถ้าเรื่องร้อยแก้ว ควรอ่านดังนี้

(ก) พยายามให้เป็นเสียงพูด

(ข) คำขึ้นต้นความ ให้ดังและให้ช้ากว่าปกติเล็กน้อย เพื่อให้ผู้ฟังกลับจิตมาตั้งใจฟัง แล้วจึงผ่อนเสียงลงเป็นปกติ และเร็วเข้าโดยลำดับจนถึงวรรคจึงหยุดและขึ้นต้นอีกก็ให้ดังและช้าดังว่าแล้ว

(ค) พยายามหยุดหายใจในที่จบวรรคหรือจบคำ อย่าหยุดคาบคำ เช่น 'สามัคยาจารย์-สโมสร' ดังนี้ ถ้าคำใดเป็นคำสำคัญก็ให้เน้นถ้อยคำนั้นให้ชัดเจน หรือเรื่องเขากล่าวเป็นข้อ ๆ เช่น ศีลห้า คือเว้นการฆ่าสัตว์ เว้นลักทรัพย์ ฯลฯ ต้องทอดจังหวะเป็นข้อ ๆ ไป

(ฆ) ต้องให้เป็นไปตามเนื้อเรื่อง คือถึงเรื่องดุก็ให้เสียงแข็งและเร็วเข้า ถึงเรื่องอ่อนวอนก็ทอดให้เสียงอ่อนหวานลง เป็นต้น ให้ถือเอาตามที่คนพูดกันเป็นหลัก

(๒) ถ้าอ่านคำประพันธ์ คือ โคลง ฉันท์ กาพย์ กลอน ต้องอ่านเป็นทำนองอีกอย่างหนึ่ง จะอ่านเป็นเสียงห้วน ๆ เป็นเสียงพูดไม่ได้ คือ

(ก) ให้หยุดตามวรรคของคำประพันธ์นั้น ๆ คำหยุดให้ทอดเสียงเล็กน้อย

(ข) ถ้าถึงคำที่รับกัน ถึงแม้ว่าไม่ใช่วรรคก็ให้ทอดจังหวะเล็กน้อย เพื่อให้ฟังคล้องจองกัน เช่น

'องค์ใดพระสัมพุทธ สุวิสุทธสันดาน' คือว่า สุทธ ต้องทอดจังหวะเล็กน้อย ถึงแม้ว่าคำร้อยแก้วซึ่งแต่งให้คล้องจองกัน เช่น คำประกาศเทวดา, หรือคำกล่าวสุนทรพจน์เป็นต้น ต้องทอดจังหวะในคำที่รับกันเหมือนกัน แต่อย่าให้ช้านัก จนกลายเป็นวรรคไป

(ค) ต้องให้เป็นไปตามเนื้อเรื่องเหมือนกัน คือถึงที่ดุให้ดุ ถึง
อ่อนหวานให้อ่อนหวาน เป็นต้น

ที่ว่ามานี้ พอให้ผู้ศึกษาสังเกตไว้เป็นหลักเท่านั้น ถ้าจะให้ถูกต้อง
จริง ๆ ต้องให้ครูแนะนำเมื่อเวลาอ่าน

ไวยากรณ์ไทย

วจีวิภาค

ของ

พระยาอุปกิตศิลปสาร

[นิ่ม กาญจนาชีวะ เปรียญ]

พิมพ์ครั้งที่เก้า ๘,๐๐๐ ฉบับ

พ.ศ. ๒๔๙๙

ราคาเล่มละ ๖.๕๐ บาท

พิมพ์จำหน่ายที่ ไทยวัฒนาพานิช

พิมพ์จำหน่ายที่ ไทยวัฒนาพานิช
๕๘๘ ไมตรีจิต พระนคร โทรศัพท์ ๒๐๘๐๗
และตามร้านจำหน่ายแบบเรียนทั่วไป

ประวัติย่อ

ของ

พระยาอุปกิตศิลปสาร

ผู้แต่ง

ก

อำมาตย์เอก พระยาอุปกิตศิลปสาร (นิ่ม กาญจนาชีวะ) บ.ช., จ.ม., จ.ช., ร.ด.ม. (ศ), ป. ๒., ป.ม. นายหมู่เสือป่า, อาจารย์พิเศษแผนกภาษาไทยและภาษาโบราณตะวันออก แห่งจุฬาลงกรณ-มหาวิทยาลัย, อาจารย์พิเศษสอนภาษาไทยโรงเรียนฝึกหัดครูประถม, กรรมการสอบไล่วิชาชุดครูมัธยม. กรรมการชำระปทานุกรม

เป็นบุตร นายหว่าง และนางปลั่ง เกิด ๑๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๒๒ (วัน ๗ ฯ ๒ ๕ ปีเถาะ) ถึงแก่อนิจกรรม ๑๙ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ ได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุ ณ วัดสุทัศน์เทพวราราม สมเด็จพระวันรัตน์ (แดง) เป็นพระอุปัชฌาย์

ตำแหน่งในหน้าที่ราชการ ครูฝึกหัดสอนโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์สายสวลี (พ.ศ. ๒๔๔๓), ครูรองโรงเรียนสวนกุหลาบ วัดมหาธาตุ (พ.ศ. ๒๔๔๔), ครูโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์บ้านสมเด็จเจ้าพระยา (พ.ศ. ๒๔๔๕), ข้าหลวงตรวจการศึกษา (พ.ศ. ๒๔๕๓) พนักงานกรมราชบัณฑิต (พ.ศ. ๒๔๕๕), ปลัดกรมตำรา (พ.ศ. ๒๔๖๒), หัวหน้าแบบเรียนกรมวิชาการ (พ.ศ. ๒๔๗๔), อาจารย์พิเศษแผนกภาษาไทยและภาษาโบราณตะวันออก (พ.ศ. ๒๔๗๔–๒๔๘๔),

หนังสือที่แต่งและที่พิมพ์แล้ว

๑.	ไวยากรณ์ไทยว่าด้วย	อักขรวิธี	พิมพ์ครั้งที่ ๖ พ.ศ. ๒๔๙๓
๒.	,, ,, ,,	วจีวิภาค	พิมพ์ครั้งที่ ๗ พ.ศ. ๒๔๙๓
๓.	,, ,, ,,	วากยสัมพันธ์	พิมพ์ครั้งที่ ๕ พ.ศ. ๒๔๙๓
๔.	,, ,, ,,	ฉันทลักษณ์	พิมพ์ครั้งที่ ๔ พ.ศ. ๒๔๙๓
๕.	มหาภารตะยุทธคำกลอน		พ.ศ. ๒๔๗๕

๖. เรื่องปลีก ทั้งที่เป็นคำประพันธ์บางเรื่อง และทั้งที่เป็นร้อยแก้ว ลงในหนังสือพิมพ์ต่าง ๆ ซึ่งใช้นามปากกาว่า 'สามเณรนิ่ม' 'พระมหานิ่ม' 'ม.ห.น.' 'อ.น.' 'อ.น.ก.' 'อุนิกา' และ 'อนึก คำชูชีพ' (พ.ศ. ๒๔๓๗–๒๔๘๔)

สารบาญ

ไวยากรณ์ไทย – วจีวิภาค

หน้า

หน้า

คำนำ

ไวยากรณ์ไทย

วจีวิภาค

[พิมพ์ครั้งแรก]

วิชาไวยากรณ์ภาษาไทยในส่วนวจีวิภาค ที่ได้ใช้สั่งสอนอยู่ตามโรงเรียนทั่วไปนั้น แต่เดิมได้อาศัยใช้ตำราสยามไวยากรณ์วจีวิภาค ที่กระทรวงศึกษาธิการแต่ครั้งยังเป็นกรมอยู่ได้เรียบเรียงขึ้นไว้ นับว่าเป็นฉบับแรกของตำราไวยากรณ์วจีวิภาคภาษาไทย ครั้นต่อมา วิชาไวยากรณ์แผนกนี้ได้สั่งสอนกันแพร่หลายเจริญยิ่งขึ้น ด้วยอาศัยครูบาอาจารย์ได้ช่วยกันแก้ไขเพิ่มเติม ให้เข้าร่องรอยเหมาะแก่ภาษาไทยยิ่งขึ้นเป็นลำดับมาจนบัดนี้ ส่วนตำราที่จะใช้สั่งสอนนั้น ก็สมควรที่จะต้องแก้ไขเพิ่มเติมให้ถูกต้องยิ่งขึ้น ตามสมัยดุจเดียวกัน

ข้าพเจ้า อาศัยเหตุที่ได้เป็นผู้แสดงปาฐกถาหลักภาษาไทยที่สามัคยาจารย์ จำเป็นต้องเอาใจใส่ในวิชาแผนกนี้อยู่ เห็นเป็นโอกาสเหมาะจึงตั้งใจรับอาสาพยายามเรียบเรียงตำราเดิมนี้ขึ้น ต่อจากตำราไวยากรณ์ไทยอักขรวิธี (จบ ๓ ภาคบริบูรณ์) ที่ข้าพเจ้าได้เรียบเรียงขึ้น และได้รับอนุญาตให้ใช้ในโรงเรียนทั่วไปแล้ว ตำราเล่มนี้นับว่าเป็นฉบับที่ได้แก้ไขเป็นชั้นที่สอง และจะได้เป็นหนทางให้ผู้มีความรู้ในทางนี้ คิดแก้ไขต่อ ๆ ไปในภายหน้า จนกว่าจะยุติเป็นตำราที่ถูกต้อง อย่างไวยากรณ์ของภาษาอื่น ๆ เขา

ข้อความที่ข้าพเจ้าเรียบเรียงในตำราเล่มนี้ อาศัยรูปโครงของตำราสยามไวยากรณ์วจีวิภาคของเดิม แต่ได้แก้ไขเปลี่ยนแปลงไปตามความเห็นที่ใช้ตั้งสอนกันอยู่ในสมัยนี้ คือได้อาศัยความเห็นของที่ประชุมสามัคยาจารย์สมาคม ซึ่งได้หารือกันตกลงแล้วบ้าง อาศัยความเห็นแห่งผู้ชำนาญในทางนี้บางท่านบ้าง อาศัยความเห็นส่วนตัวบ้าง นำมารวบรวมขึ้นเป็นเล่มหนึ่ง จัดลำดับบทใหม่ และได้เพิ่มเติมข้อความที่เห็นว่าควรจะมีขึ้นอีกหลายบท

อนึ่ง ตำราเล่มนี้ ข้าพเจ้าได้เริ่มเรียบเรียงมานานแล้ว ด้วยตั้งใจจะพยายามทำให้เป็นตำราที่ถูกต้องกับระเบียบของภาษาไทยเราให้มากที่สุดตามแต่จะได้ แต่เมื่อทำไป ๆ ก็รู้สึกว่ายังมีข้อบกพร่องอยู่มาก ยากที่จะให้เรียบร้อยได้ด้วยสติปัญญาของคนผู้เดียว จึงจำเป็นขอยุติเอาแต่เพียงที่ได้เรียบเรียงขึ้นนี้ นับว่าเต็มความสามารถของข้าพเจ้าแล้ว เพราะฉะนั้นขอท่านผู้อ่าน จงเห็นแก่ความอุตส่าหะพยายามและความตั้งใจดีของข้าพเจ้าเถิด เมื่อพบปะข้อตกบกพร่องที่ไหน หรือเห็นว่าควรจะแก้ไขเป็นอย่างไร ขอได้โปรดกรุณาแนะนำไปยังข้าพเจ้า ข้าพเจ้าจะมีความยินดีและขอบใจเป็นอันมาก เมื่อถึงคราวพิมพ์ครั้งต่อไป จะได้แก้ไขให้เรียบร้อยยิ่งขึ้น

วันที่ ๑๖ เมษายน พศ ๒๔๖๕

อำมาตย์โท พระยาอุปกิตศิลปสาร

วจีวิภาค

คำนำ พิมพ์ครั้งที่ ๔

ตำราไวยากรณ์ไทยวจีวิภาคนี้ นับแต่พิมพ์ครั้งแรกยังมิได้แก้ไขเลย เมื่อพบข้อควรแก้ไขก็บอกแก้ไประหว่างครูบาอาจารย์ เช่น แจ้งความในหนังสือพิมพ์วิทยาจารย์ เป็นต้น เพราะหนังสือนี้จำหน่ายช้า กว่าจะหมดคราวพิมพ์ครั้งหนึ่งกินเวลานาน ครั้นเมื่อข้าพเจ้าพิมพ์ตำราวากยสัมพันธ์สำเร็จขึ้น จึงได้บอกแก้ข้อความที่ขัดกับวากยสัมพันธ์ตามที่ได้ตกลงกันเป็นคราว ๆ มาไว้ในคำนำวากยสัมพันธ์นั้น นับว่าเป็นการบอกแก้ข้อความในวจีวิภาคนี้ไปพลาง ๆ

ครั้นมาถึงคราวพิมพ์ตำราวจีวิภาคนี้ใหม่ ข้าพเจ้าจึงได้แก้ไขต้นฉบับใหม่ให้เป็นไปตามที่ได้แก้ไขมาเป็นลำดับทั้งหมด ให้ลงรอยกับตำราวากยสัมพันธ์ที่แจ้งความไว้แล้ว แต่การพิมพ์คราวนี้เป็นการฉุกละหุกเหลือเกิน เพราะข้าพเจ้ามีธุระมากเหลือที่จะตรวจตราให้รอบคอบได้ แม้จนระเบียบการพิมพ์ แน่ใจว่ายังจะพลาดพลั้งอยู่มากมาย ครั้นจะค่อยทำค่อยไป หนังสือก็จะขาดคราวเป็นการเสียหายแก่การศึกษามาก จึงได้เร่งรีบพิมพ์แต่จำนวนน้อยให้ทันการเล่าเรียนไปครั้งหนึ่งก่อน ด้วยหวังว่าจะแก้ไขให้เรียบร้อยยิ่งขึ้นในคราวพิมพ์ต่อไป

อนึ่ง มีข้อความที่เกี่ยวกับระเบียบที่ยังจะแก้ไขให้เรียบร้อยได้ ก็ต้องปล่อยไปตามเดิม เช่น ตัวอย่างราชาศัพท์ที่ว่าด้วยระเบียบใช้จดหมาย

ซึ่งบัดนี้ได้เปลี่ยนแปลงไปหลายอย่างแล้ว ต้องรอไปจนเป็นระเบียบแน่นอนแล้ว จึงรวบรวมแก้ไขเป็นตำราได้ ขอให้ครูแนะนำข้อนี้เปลี่ยนแปลงเป็นพิเศษ เช่น ข้อใดพ้นสมัยก็ให้สอนไปในทางประวัติศาสตร์ว่าเดิมใช้อย่างนี้ เดี๋ยวนี้ใช้อย่างนี้ไปพลาง ๆ ก่อน

ทั้งนี้หวังว่าครูบาอาจารย์ ทั้งศิษย์และมิตรสหายผู้ใฝ่ในทางนี้จะส่งข้อพลั้งพลาด แม้จนความเห็นแย้งมายังข้าพเจ้าด้วยความเอื้อเฟื้อ เพื่อเป็นการปรับปรุงไวยากรณ์ของเราให้ถูกต้องยิ่งขึ้น ดังที่ได้ทำมาแล้ว.

พระยาอุปกิตศิลปสาร

วันที่ ๑๑ พฤศจิกายน ๒๔๘๐

ไวยากรณ์ไทย

วจีวิภาค

ภาคที่ ๑ ลักษณะคำ

บทที่ ๑ ลักษณะคำไทย

ข้อ ๑. คำอธิบาย 'วจีวิภาค' เป็นภาษาบาลีแปลว่า การจำแนกถ้อยคำ ใช้เป็นชื่อตำราไวยากรณ์ ซึ่งว่าด้วยถ้อยคำที่ใช้อยู่ในภาษาไทย นับว่าเป็นส่วนหนึ่งของตำราไวยากรณ์ ต่อจากตำราอักขรวิธี ซึ่งว่าด้วยตัวหนังสือ

ข้อ ๒. ความหมายของคำ 'คำ' ในตำราไวยากรณ์ มีความหมายต่างกันเป็น ๓ อย่าง คือ:-

๑. หมายความว่า พยางค์หนึ่ง ๆ คือเสียงที่เปล่งออกมาครั้งหนึ่ง ๆ ดังที่ใช้อยู่ในตำราอักขรวิธีว่า คำเป็น คำตาย และที่ใช้ในตำราฉันทลักษณ์ว่า คำครุ คำลหุ หรือจำนวนคำ ที่ใช้ในวรรคหนึ่ง ๆ ของคำประพันธ์ว่า โคลงบาทหนึ่งมีเท่านี้คำ ฉันท์บทหนึ่งมีเท่านี้คำ เป็นต้น

๒. หมายความว่า คำร้องท่อนหนึ่ง เป็นคำหนึ่ง ดังที่ใช้ในคำกลอนบทละครต่าง ๆ คือหมายความว่า คำกลอน ๒ วรรค เป็นคำหนึ่ง เช่นตัวอย่าง "มาจะกล่าวบทไป ถึงสี่องค์ทรงธรรม์นาถา" เรียกว่าคำหนึ่ง คือ หมายถึงคำร้องคำหนึ่ง

๓. ต่อไปนี้ ก็คือคำที่ใช้ในตำราวจีวิภาค คือหมายความว่าเสียงที่พูดออกมา ได้ความอย่างหนึ่ง ตามความต้องการของผู้พูด จะเป็นกี่พยางค์ก็ตาม เรียกว่าคำหนึ่ง บางคำก็มีพยางค์เดียว บางคำก็มีหลายพยางค์ ดังตัวอย่างต่อไปนี้ :-

'นา' (ที่ปลูกข้าว) เป็นคำ ๑ มีพยางค์ ๑

'นาวา' (เรือ) เป็นคำ ๑ มี ๒ พยางค์

'นาฬิกา' (โมงหรือทุ่ม) เป็นคำ ๑ มี ๓ พยางค์ ดังนี้เป็นต้น

ข้อ ๓. เค้าเงื่อนของคำ คำไทยแต่เดิมมักมีพยางค์เดียวโดด ๆ คล้ายกับคำภาษาจีน ซึ่งใกล้เคียงกัน เช่นตัวอย่าง พ่อ แม่ เงิน ทอง ดิน น้ำ ลม ไฟ ม้า ช้าง เป็ด ไก่ เป็นต้น ภายหลังรับเอาคำภาษาอื่น เช่น บาลี และ สันสกฤต ซึ่งมักมีหลาย ๆ พยางค์มาใช้ จึงได้มีพยางค์มากออกไป เช่น บิดา มารดา สุวรรณ ปถวี อุทก อัคคี สุนัข สุกร เป็นต้น คำเหล่านี้ ในภาษาเขาออกเสียงมีพยางค์มากกว่าที่เราใช้อยู่ แต่เพราะว่าเราเคยใช้คำน้อยพยางค์ เราจึงเอามาตัดทอนให้น้อยพยางค์ลงกว่าภาษาเดิมของเขา เช่น สุ-ขะ ตัดเป็น สุข (สุก) พา-ละ ตัดเป็น พาล (พาน) กุ-สะ-ละ ตัดเป็น กุศล (กุ-สน) กาญ-จะ-นะ ตัดเป็น กาญจน์ (กาน) เป็นต้น ถึงกระนั้นก็ยังมีพยางค์มากกว่าคำไทยเดิมของเรา

ข้อ ๔. คำมูล คำที่เราตั้งขึ้นเฉพาะคำเดียว ๆ จะเป็นคำที่มาจากภาษาไหนก็ดี หรือคำที่ตั้งขึ้นใหม่ในภาษาไทยเฉพาะคำหนึ่ง ๆ ก็ดี เรียกว่า คำมูล คำเหล่านี้ บางทีก็มีความหมายพ้องกัน เช่น

'ขัน' หมายความว่าน่าหัวเราะก็ได้ เครื่องดักนกก็ได้ ไก่หรือนกบางอย่างทำเสียงอย่างหนึ่ง ก็ได้ เป็นต้น ดังนั้นนับว่าเป็นคำมูลเหมือนกัน เพราะเป็นคำเดียวโดด ๆ

ข้อ ๕. คำประสม คำที่เอาคำมูลเหล่านั้นมาประสมกันเข้าตั้งเป็นอีกคำหนึ่ง เรียกว่า คำประสม เช่นคำมูล 'แม่' กับ 'น้ำ' รวมกันเข้าเป็นคำประสมว่า 'แม่น้ำ' หมายความว่าทางน้ำใหญ่ คำมูล 'แสง' กับ 'อาทิตย์' รวมกันเป็นคำประสมว่า 'แสงอาทิตย์' ของชนิดหนึ่ง ดังนี้เป็นต้น แต่ถ้าไม่รวมเป็นคำเดียวกัน เช่น 'แสง' ก็คำหนึ่ง แปลว่ารัศมี และ 'อาทิตย์' ก็อีกคำหนึ่ง แปลว่าดวงตะวันตามเดิม เช่นนี้ไม่นับว่าเป็นคำประสม นับว่าเป็นคำมูล ๒ คำที่เรียงอยู่ติดกัน ซึ่งเรียกว่า 'วลี' ดังจะอธิบายในตำราวากยสัมพันธ์ต่อไป และคำประสมนี้มีลักษณะเป็น ๔ อย่าง ดังต่อไปนี้ :-

๑. คำประสมที่เอาคำมูลมีเนื้อความต่าง ๆ มาประสมกันเข้า มีใจความเป็นอีกอย่างหนึ่งไป เช่น คำมูล 'หาง' ส่วนท้ายของสัตว์ กับ 'เสือ' สัตว์ชนิดหนึ่ง รวมกันเป็นคำประสมว่า 'หางเสือ' แปลว่าเครื่องถือท้ายเรือ และคำอื่น ๆ เช่น ลูกน้ำ แม่น้ำ เสือป่า (คน) แสงอาทิตย์ (ว) พ่อตา แม่ยาย เป็นต้น คำเหล่านี้มีความหมายต่างกับคำมูลเดิมทั้งนั้น คำประสมพวกนี้ ถึงแม้ว่ามีใจความแปลกออกไปจากคำมูลเดิมก็ดี แต่ก็ต้องอาศัยเค้าความของคำมูลเดิมเป็นหลักอยู่เหมือนกัน เช่น 'หางเสือ' ก็มีเค้าความว่าอยู่ท้ายเรือ ดุจหางของเสือ 'พ่อตา' ก็มีเค้าความว่า พ่อ ที่ลูกของตนเรียกว่า ตา ดังนี้เป็นต้น ถ้าเป็นคำที่ไม่มีเค้าความเนื่องมาจากคำมูลเดิมเลย แต่

เผอิญมาแยกออกเป็นคำมูลต่าง ๆ ได้ เช่น 'กระถาง' ดังนี้ ถึงแม้จะแยกออกได้เป็น 'กระ' (เต่า) และ 'ถาง' (ถางหญ้า) ดังนี้ ก็ไม่นับว่าเป็นคำประสม เพราะคำ 'กระถาง' ไม่ได้มีเค้าความเนื่องมาจาก 'กระ' หรือ 'ถาง' อย่างใดอย่างหนึ่งเลย ต้องนับว่าเป็นคำมูล

๒. คำประสมที่เอาคำมูลหลายคำ ซึ่งทุก ๆ คำก็มีเนื้อความคงที่ แต่เมื่อเอามารวมกันเข้าเป็นคำเดียวก็มีเนื้อความผิดจากรูปเดิมไป เช่นตัวอย่าง ตีชิง ขอสู่ สมสู่ ยินดี ยินร้าย หายใจ ใจหาย ฯลฯ ซึ่งถ้าแยกออกเป็นคำ ๆ แล้ว จะไม่ได้ความดังที่ประสมกันอยู่นั้นเลย

๓. คำประสมที่เอาคำมูลมีรูปหรือเนื้อความซ้ำกันมารวมเป็นคำเดียว คำเหล่านี้บางทีก็มีเนื้อความคล้ายกับคำมูลเดิม บางทีก็เพี้ยนออกไปบ้างเล็กน้อย เช่น ดำๆ แดงๆ เร็วๆ ช้าๆ ดังนี้ มีความหมายผิดจากคำมูลที่ไม่ซ้ำกันบ้างเล็กน้อย คือ 'ดำๆ' หมายความว่าดำทั่วไป ดังนี้เป็นต้น และอีกอย่างหนึ่ง ใช้คำมูลรูปไม่เหมือนกัน แต่เนื้อความอย่างเดียวกันรวมกันเข้าเป็นคำประสม ซึ่งมีความหมายต่างออกไปโดยมาก เช่น ถ้อยคำ ดูแล ว่ากล่าว ดังนี้เป็นต้น

๔. คำประสมที่ย่อมาจากใจความมาก คำพวกนี้มีลักษณะคล้ายกับที่เรียกว่า 'คำสมาส' หรือ 'ตัทธิต' ในภาษาบาลี เพราะเป็นคำย่ออย่างเดียวกัน เช่น 'ชาวป่า' ย่อมาจาก 'คนอยู่ในป่า', 'ชาววัง' ย่อมาจาก 'คนอยู่ในวัง' เป็นต้น รวมทั้งคำอาการนามที่มีคำว่า 'การ' หรือ 'ความ' นำหน้า ซึ่งจะกล่าวต่อไปข้างหน้าด้วย

คำประสมพวกนี้มีคำต่อไปนี้ประกอบอยู่ข้างหน้า คือ :-

ชาว เช่น ชาวนา ชาวเมือง ชาวประมง ฯลฯ

ผู้ เช่น ผู้ทำ ผู้ดี ผู้อื่น ผู้นี้ ผู้ใด ฯลฯ

นัก เช่น นักเลง นักรบ นักปราชญ์ ฯลฯ

ช่าง เช่น ช่างทอง ช่างเขียน ช่างหม้อ ฯลฯ

หมอ เช่น หมอช้าง หมอความ หมอลำ ฯลฯ

การ เช่น การกิน การอยู่ การนอน ฯลฯ

ความ เช่น ความตาย ความคิด ความจน ฯลฯ

เครื่อง เช่น เครื่องใช้ เครื่องว่าง เครื่องเขียน ฯลฯ

ของ เช่น ของเล่น ของกิน ของใช้ ฯลฯ

ที่ เช่น ที่นอน ที่อยู่ ที่นั่ง ฯลฯ

เหล่านี้เป็นตัวอย่าง

คำเหล่านี้มักใช้ประกอบข้างหน้าคำประสมพวกนี้อย่างเดียว จะแยกใช้เฉพาะคำเดียวโดด ๆ ไม่ได้ เช่นจะใช้ว่า 'ฉันเห็น-ผู้' หรือ 'ฉันเห็น-ชาว' เช่นนี้ไม่ได้ความ ต้องใช้ประสมกับคำอื่นว่า '-ผู้ทำ' หรือ '-ชาวนา' จึงจะได้ความเต็ม เพราะฉะนั้นจึงนับรวมกันเข้าเป็นคำประสม และคำประสมเหล่านี้จำแนกเป็นชนิดต่างๆ เช่น คำนาม คำสรรพนาม ฯลฯ ได้อย่างเดียวกับคำมูลเหมือนกัน

ข้อสังเกต มีคำหลายคำรวมกันเข้าเป็นกลุ่มหนึ่งๆ แต่ไม่ใช่คำประสม เพราะคำเหล่านี้ต่างก็ประกอบกันได้ความตามรูปเดิม เช่น ตาบอด ตาข้างหนึ่งบอด ตาข้างหนึ่งเป็นต้อ กลุ่มของคำเหล่านี้เรียกว่า

'วลี' ซึ่งจะกล่าวในวากยสัมพันธ์ต่อไป หาใช่คำประสมไม่ ขอให้ผู้ศึกษาสังเกตไว้ด้วย

๕. คำประสมที่มาจากคำสมาสของภาษาบาลีและสันสกฤต เช่น ราชกุมาร (ลูกหลวง) เศรษฐีภริยา (เมียเศรษฐี) ฯลฯ ซึ่งกล่าวไว้พิสดารในบทที่ ๒ ข้อ ๙ ข้างหน้านั้น จงควรสังเกตว่าคำสมาสของบาลีและสันสกฤตนั้น ก็นับเข้าในคำประสมพวกหนึ่งเหมือนกัน

แบบฝึกหัดบทที่ ๑

๑. คำว่า วจีวิภาค แปลว่ากระไร? ในที่นี้หมายความถึงอะไร?

๒. ทำไมจึงจัดตำราอักขรวิธีไว้ต้นตำราวจีวิภาค ?

๓. 'คำ' ในตำราไวยากรณ์ทั่วไป หมายความได้กี่อย่าง ? อะไรบ้าง ? และในที่นี้ (วจีวิภาค) หมายความว่ากระไร ?

๔. จงหาคำชนิดพยางค์เดียวมา ๑๐ คำ คำชนิดสองพยางค์ ๕ คำ ชนิดสามพยางค์ ๔ คำ ชนิดสี่พยางค์ ๓ คำ ชนิดห้าพยางค์ ๒ คำ และชนิดหกพยางค์คำ ๑ (ระวังอย่าให้หลายคำเรียงกันอยู่)

๕. คำไทยแต่เดิมเป็นอย่างไร ? คล้ายกับคำภาษาไหน เพราะเหตุอะไร ?

๖. คำที่มีพยางค์มากมักมาจากภาษาไหน ? และคำเช่นนั้นตกมาในภาษาไทยแล้ว เปลี่ยนแปลงเป็นอย่างไร ?

๗. คำมูลคือคำชนิดไร ? คำประสมคือคำชนิดไร ? หาตัวอย่างมาอย่างละห้าคำ

๘. คำประสมมีลักษณะเป็นกี่อย่าง ? คืออะไรบ้าง ?

๙. คำประสมที่เอาคำมูลเหมือนกันมารวมกันเข้าเป็นคำเดียวนั้นมีกี่อย่าง ? อย่างไรบ้าง ? จะแยกออกเป็นคำมูลคำหนึ่ง ๆ ไม่จัดเป็นคำประสมไม่ได้หรือ ? เพราะเหตุไร ?

๑๐. คำประสมที่ว่าคล้ายกับสมาสบาลีและสันสกฤตนั้น ได้แก่คำชนิดไหน ? อธิบาย หาตัวอย่างมาด้วย

๑๑. คำที่ว่าคล้ายกับสมาสบาลีและสันสกฤตนั้น ต่างกับคำประสมพวกอื่นอย่างไร ?

๑๒. คำสมาสบาลีและสันสกฤต เช่น 'ราชกุมาร' เป็นต้น เป็นคำประสมข้อไหน ?

๑๓. จงชี้แจงต่อไปนี้ว่าไหนเป็นคำมูล และไหนเป็นคำประสมอย่างไหน (คืออย่างข้อ ๑. หรือข้อ ๒. หรือข้อ ๓. หรือข้อ ๔.) เพราะเหตุไร ?

เฒ่าแก่ ประจบ สายยู เครื่องมือ ชมพู่ เช่นนี้ ผู้ร้าย ขาเขียด (ผัก) ชมเชย สำหร่าย ดาวเรือง (ต้นไม้) ทุ่มเท ปากกา (เครื่องเขียน) สำเภา เนือง ๆ ที่พัก เครื่องดื่ม ขายหน้า ลูกเสือ (คน) นักปราชญ์ ชาวบ้าน ขี้คร้าน ปากบอน ตุ๊กตุ่ จำเป็น

(แบบฝึกหัดอย่างข้อ ๑๒ ควรหาให้นักเรียนทำให้มาก เพราะเป็นประโยชน์ในการแยกคำ • แต่อย่าให้ยากเกินความรู้ที่ได้อธิบายไว้ในบทนี้จะทำให้พื้นเผือและเบื่อ)

บทที่ ๒ ลักษณะคำบาลีและสันสกฤตในภาษาไทย

ข้อ ๖. คำบาลีและสันสกฤต คำไทยเรามีคำภาษาอื่น เช่น บาลี สันสกฤต เขมร จีน เป็นต้น ปนอยู่มาก แต่คำภาษาอื่นนอกจากบาลีและสันสกฤต มีลักษณะอย่างเดียวกับคำภาษาไทย แต่คำบาลีและสันสกฤตมีลักษณะผิดกับภาษาไทยอยู่บ้าง จึงต้องคัดบางอย่างมากล่าวไว้เป็นพิเศษ ดังต่อไปนี้ :-

ข้อ ๗. พยางค์ประกอบหน้าศัพท์ คำจำพวกนี้เรียกว่า 'อุปสรรค' ใช้ประกอบหน้าศัพท์ เพื่อขยายความของศัพท์นั้นให้ต่างออกไป คล้ายคำวิเศษณ์ในภาษาไทย แต่ไม่นับเป็นคำหนึ่งต่างหากอย่างคำวิเศษณ์ ถึงนำมาใช้ในภาษาไทย ก็ต้องนับรวมเข้าเป็นคำเดียวกับคำข้างท้ายเหมือนกัน อุปสรรคนี้โดยมากใช้นำหน้าแต่คำบาลีและสันสกฤตเท่านั้น ไม่ใคร่ใช้นำหน้าคำไทย เว้นแต่คำโบราณบางคำ เช่น 'ทร' ซึ่งแผลงมาจากอุปสรรค 'ทุ' แปลว่า ชั่ว ยาก ใช้นำหน้าคำ 'หู' และ 'หน' เป็น 'ทรหู' แปลว่า หูชั่ว หมายความว่าได้ยินข่าวร้าย และ 'ทรหน' แปลว่า ทางลำบาก ทางไกล เป็นต้น

อุปสรรคที่ใช้ชุกชุมในภาษาไทย มีดังนี้ :-

อุปสรรค	แปล	วิธีใช้
สุ	ดี, งาม, ง่าย	แผลงเป็น โส สุว เสาว และ สร ก็ได้ เช่น สุภาพ โสภาค สุวคนธ์ เสาวคนธ์ สรเลข ฯลฯ
ทุ (ส. ทุสฺ)	ชั่ว, ยาก	แผลงเป็น ทร ทุร ก็ได้ เช่น ทุศีล ทรพิษ ทุรชน ฯลฯ
นิ (ส. นิสฺ)	ไม่มี	แผลงเป็น นฤ นิร เนร ก็ได้ เช่น นฤภัย นิรันตราย เนรคุณ ฯลฯ
สํ	ร่วม, เอง, พร้อม, ดี	แผลงนฤคหิต (ํ) เป็น ง ญ ณ น ม ได้ เช่น สัญจร สมจร (สํ+จร) สงเคราะห์ สมเคราะห์ (สํ+เคราะห์) สังวาส สมพาส (สํ+วาส) ฯลฯ
วิ	วิเศษ, ต่าง, แจ้ง, กลับความ	แผลงเป็น พิ ได้ เช่น วิจิตร พิจิตร วิวิธ พิพิธ วิมุข พิมุข ฯลฯ
อภิ	ยิ่งใหญ่, เฉพาะ	ใช้ตัด อ ออกเสียบ้างก็ได้เช่น อภิรมย์ ภิรมย์ อภิปราย ภิปราย และแผลงเป็น อภิภ ก็ได้ เช่น อัพโภกาส อัพภันตระ ฯลฯ
อติ	ยิ่ง, เกิน, ล่วง	แผลงเป็น อดิ ก็ได้ เช่น อติเรก อดิเรก (อติ+เอก) อติศัย อดิศัย ฯลฯ

อุปสรรค	แปล	วิธีใช้
อธิ	ยิ่ง ใหญ่	แผลงเป็น อัชฌ ก็ได้ เช่น อัธยาศัย อัชฌาสัย (อธิ + อาศัย, - อาสัย) อธิบดี ฯลฯ
อนุ	น้อย, ภายหลัง, ตาม	ลด อ เสียบ้างก็ได้ เช่น อนุช นุช (อนุ + ช) อนุญาต ฯลฯ
อว, โอ	ลง, ต่ำ	เช่น อวตาร โอภาส อวชาต ฯลฯ
อา	ทั่ว, ยิ่ง, เจริญ, กลับความ	เช่น ผลาผล (ผล + อาผล=ผลไม้และผลไม้อันเจริญ หมายความว่า ผลไม้น้อยใหญ่) คมน์ (ไป) อาคมน์ (มา) ฯลฯ
อุ	ขึ้น, นอก	เช่น อุทัย อุบถ (นอกทาง) ฯลฯ
อุป	เข้าไป, ใกล้ มั่น, รอง	เช่น อุปราช อุปนายก อุปาทาน (อุป + อาทาน=ถือมั่น) ฯลฯ
ป (ส. ประ)	ทั่ว, ข้างหน้า, ก่อน	เช่น ปภพ ประภพ ประมาท ฯลฯ
ปฏิ (ส. ประติ)	เฉพาะ, ตอบ ทวน, กลับ	เช่น ปฏิทิน ประติทิน ปฏิโลม (ทวนขึ้น) ฯลฯ
ปรา (ปะรา)	กลับความ	เช่น ชัย (ชนะ) ปราชัย (แพ้) ภวะ (เจริญ) ปราภวะ (ฉิบหาย) ฯลฯ

อุปสรรค	แปล	วิธีใช้
ปริ	รอบ	แผลงเป็น บริ บรร ก็ได้ เช่น ปริหาร บริหาร บรรหาร ฯลฯ
อ, อน	ไม่ใช่, ไม่มี	คำนี้ไม่ใช่อุปสรรค เป็นคำแผลงมาจาก 'น' ซึ่งเขาเรียกว่า นิบาต แต่ใช้ประกอบหน้าศัพท์เหมือนกัน เช่น อกุศล อลัชชี ฯลฯ ถ้าเข้ากับสระ ใช้ 'อน' เช่น อเนก (อน + เอก) อนันต์ (อน + อันต์) อนารยะ (อน + อารยะ) ฯลฯ

ข้อ ๘. พยางค์ประกอบท้ายศัพท์ คำเหล่านี้ในภาษาบาลีและภาษาสันสกฤตมีอยู่ ๒ พวก เรียกว่า 'ปัจจัย' พวกหนึ่ง และ 'วิภัตติ' พวกหนึ่ง คำบาลีและสันสกฤต ต้องมี ปัจจัย และ วิภัตติ ประกอบอยู่ข้างท้ายแทบทั้งนั้น

๑. ปัจจัย นั้นใช้ประกอบท้ายศัพท์เดิม บางทีกเชื่อมอยู่กับศัพท์เดิมทีเดียว บางทีกต่อท้ายออกมา ให้เห็นได้ง่าย สำหรับเป็นเครื่องหมายบอก มาลา กาล วาจก ลิงค์ ฯลฯ ของศัพท์นั้น ๆ นับว่าเป็นส่วนสำคัญในไวยากรณ์ของเขา แต่ตกมาในภาษาไทย ไม่สู้สำคัญอะไรนัก เพราะศัพท์ที่เรานำมาใช้ มีปัจจัยประกอบสำเร็จมาในตัวแล้วทั้งนั้น เป็นแต่จำคำแปลและวิธีใช้ให้ได้ก็พอ จะเลือกคัดแต่ปัจจัยที่ใช้ในภาษาไทยชุกชุมมาไว้พอเป็นที่สังเกต ดังต่อไปนี้ :–

ปัจจัย	แปล	วิธีใช้
ก	ผู้, หมวด	ใช้ประกอบท้ายคำกริยา แปลว่า 'ผู้' ท้ายสังขยาแปลว่า 'หมวด' เช่น จรก ผู้เที่ยว การก ผู้กระทำ ทายก ผู้ให้ และ เอกกะ หมวดหนึ่ง ทุกะ หมวดสอง ฯลฯ
น ณ	การ, ความ	ใช้ประกอบท้ายคำกริยา เช่น คมน์ การไป ศาสน์ การสอน แต่ถ้าอยู่หลังตัว ร และ ษ ต้องใช้ 'ณ' เช่น กรณ การทำ มรณ ความตาย ฯลฯ
ตา	ความ	เช่น กตัญญุตา ความกตัญญู สหายตา ความเป็นเพื่อน ฯลฯ
	ควร, น่า, พึง	ใช้ประกอบท้ายคำกริยา แต่ถ้าอยู่หลัง ตัว ร และ ษ ใช้ 'อณีย เช่น ทัศนีย น่าดู กรณีย' ควรกระทำ ไปรษณีย์ พึงส่งไป ฯลฯ
อี (ส. อิน)	มี	บาลีใช้ 'อี' สันสกฤต ใช้ 'อิน' เช่น หัตถี หัสดิน สัตว์มีมือ (ช้าง) กรี กริน สัตว์มีแขน (ช้าง) ปักษี ปักษิน สัตว์มีปีก (นก) เศรษฐี คนมีทรัพย์ ฯลฯ

ปัจจัย	แปล	วิธีใช้
ก	ผู้, หมวด	ใช้ประกอบท้ายคำกริยา แปลว่า 'ผู้' ท้ายสังขยาแปลว่า 'หมวด' เช่น จรก ผู้เที่ยว การก ผู้กระทำ ทายก ผู้ให้ และ เอกกะ หมวดหนึ่ง ทุกะ หมวดสอง ฯลฯ
น ณ	การ, ความ	ใช้ประกอบท้ายคำกริยา เช่น คมน์ การไป ศาสน์ การสอน แต่ถ้าอยู่หลังตัว ร และ ษ ต้องใช้ 'ณ' เช่น กรณ การทำ มรณ ความ-ตาย ฯลฯ
ตา	ความ	เช่น กตัญญุตา ความกตัญญู สหาย-ตา ความเป็นเพื่อน ฯลฯ
อนีย	ควร, น่า, พึง	ใช้ประกอบท้ายคำกริยา แต่ถ้าอยู่หลัง ตัว ร และ ษ ใช้ 'อณีย เช่น ทัศนีย น่าดู กรณีย' ควรกระทำ ไปรษณีย์ พึงส่งไป ฯลฯ
อี (ส. อิน)	มี	บาลีใช้ 'อี' สันสกฤต ใช้ 'อิน' เช่น หัตถี หัสดิน สัตว์มีมือ (ช้าง) กรี กริน สัตว์มีแขน (ช้าง) ปักษี ปักษิน สัตว์มีปีก (นก) เศรษฐี คนมีทรัพย์ ฯลฯ

ปัจจัย	แปล	วิธีใช้
อิ อิกา อินี (นีเมื่ออยู่ท้ายคำ มีตัว ร หรือ ษ เป็น ณี)	บอกเพศหญิง	ท้ายศัพท์เป็น อะ ใช้ 'อี' เช่น โจรี หญิงโจร กุมารี เด็กหญิง ฯลฯ ท้ายศัพท์เป็น อก ใช้ 'อิกา' เช่น ทายิกา หญิงทายก อุบาสิกา หญิงอุบาสก ฯลฯ ถ้าศัพท์ ปติ ภิกขุ ราช หรือเป็นศัพท์มี อี ข้างท้าย ใช้ 'อินี' หรือ 'อิณี' เช่น ภิกขุนี ภิกษุณี ราชินี ภาคินี ฯลฯ ที่แผลงเป็น 'อานี' หรือ 'อาณีกมี' เช่น ปตานี มาตุลานี อาจารยาณี อินทราณี ฯลฯ
ต	แล้ว	ใช้ประกอบคำกริยาอย่างเดียวกับคำที่อังกฤษเรียกว่า 'พาสต์ พาร์ติสิปล' เช่น กต กระทำแล้ว คต ไปแล้ว ที่แผลงเป็น 'อิต' ก็มี เช่น กริต กระทำแล้ว จริต ประพฤติแล้ว ฯลฯ 'ต' ปัจจัยนี้มีที่ใช้มาก นอกจากนี้ยังแผลงเป็นอื่น ๆ ได้อีกซึ่งไม่จำเป็นนัก เช่น ทินน (ทา+ต) ให้แล้ว ปุณณ (ปร + ต) เต็มแล้ว ฯลฯ
ติ	การ, ความ	เช่น ชาติ (ความเกิด) มติ (ความรู้) คติ (การดำเนิน) ฯลฯ

'บรมราชวัง' (วังหลวงประเสริฐ) เป็นต้นก็ดี คำสมาสอื่น ๆ ที่เรานำมาใช้ในภาษาไทยมาก เช่น จักรปาณี สังสารทุกข์ เถรสมาคม ฯลฯ เป็นต้นก็ดี คำเหล่านี้ต้องนับว่าเป็นคำเดียวตามภาษาเดิมของเขา คือไม่ต้องแยกออกเป็น 'จักร' คำหนึ่ง และ 'ปาณี' คำหนึ่ง และคำสมาสพวกนี้นับเข้าในคำประสมของภาษาไทยดังกล่าวไว้ในบทที่ ๑ ข้อ ๕ นั้นแล้ว

ศัพท์ท้ายของคำสมาสที่ตั้งต้นด้วยสระ ต้องเชื่อมกันตามวิธีสนธิดังกล่าวแล้วในตำราอักขรวิธี เช่น 'วร' กับ 'โอกาส' เป็น 'วโรกาส' เป็นต้น

ข้อ ๑๐ ข้อสังเกตคำสมาสบาลีและสันสกฤต ให้นักเรียนกำหนดตามหลักดังต่อไปนี้ :-

๑. คำสมาสมักเรียงลำดับอย่างภาษาเดิมของเขา คือกลับกันกับภาษาไทย เช่น 'ภูมิศาสตร์' (แผ่นดิน-ตำรา) 'นวภูมิ' (ใหม่-ชั้น) ดังนี้เป็นต้น อย่างหนึ่ง

๒. คำสมาสบางพวกเรียงลำดับอย่างเดียวกับภาษาไทย เช่น 'บุตรภรรยา' เช่นนี้ให้สังเกตวิธีอ่าน เพราะคำสมาสต้องอ่านเสียงสระเนื่องกันอย่างภาษาเดิมของเขาว่า 'บุด-ตระ-พัน-ระ-ยา' ดังอธิบายแล้วในอักขรวิธี แต่ถ้าอ่านเสียงไม่เนื่องกันว่า 'บุด พัน-ระ-ยา' นับว่าเป็นคนละคำ

๓. แต่ถ้าคำสมาสอย่างข้อ ๒ นั้น เฉพาะมีคำที่ต้องออกเสียงสระ 'อะ' อยู่ท้ายคำหน้า เช่น 'สมณพราหมณ์' ดังนี้ คำสมณะ ถึงแม้ว่า

คำเดียวโดด ๆ ก็ต้องออกเสียงสระอะ ข้างท้ายอยู่แล้ว เช่นนี้ให้สังเกตวิธีเขียน คือ ถ้าประวิสรรชนีย์คนเดียวว่า 'สมณะพราหมณ์' เช่นนี้นับว่าเป็นคนละคำ เพราะคำบาลีที่อ่านเสียงสระอะข้างท้ายนั้น ต้องประวิสรรชนีย์ข้างท้าย เพื่อกันไม่ให้อ่านเป็นตัวสะกด เช่น เถระ สาธารณะ ธุระ สรณะ คณะ เป็นต้น แต่ถ้าต้องการให้เป็นคำสมาสต้องใช้เขียนอย่างภาษาเดิมของเขา คือ ไม่ประวิสรรชนีย์ในท่ามกลางดังนี้ สมณ-พราหมณ์ เถรสมาคม สาธารณชน ธุรวาหะ สรณคมน์ คณบดี เป็นต้น ดังได้อธิบายแล้วในอักขรวิธี แต่มีข้อยกเว้นบางคำ เช่นคำ 'พระ' ที่ประกอบหน้าคำอื่น เช่น 'พระหัตถ์ พระบาท' 'พระอู่' ฯลฯ นับว่าเป็นคำสมาส

แบบฝึกหัดบทที่ ๒

๑. คำภาษาอื่น เช่น ลาว เขมร จีน ฯลฯ เหตุไรจึงไม่ต้องนำมาอธิบายเป็นพิเศษ อย่างคำบาลีและสันสกฤต ?

๒. อุปสรรค คืออะไร ? ใช้ทำอะไร ? คล้ายกับคำชนิดไหนในภาษาอะไร ? และต่างกันอย่างไรบ้าง ?

๓. อุปสรรคสำหรับใช้กับคำพวกไหนได้บ้าง ? หาตัวอย่างมาด้วย

๔. อุปสรรคต่อไปนี้ สุ ทุ นิ สํ เมื่อประกอบกับศัพท์เข้าแล้วเปลี่ยนแปลงไปได้อย่างไรบ้าง ?

๕. จงหาคำตัวอย่างที่มีอุปสรรคเหล่านี้ประกอบอยู่ มาอย่างละ ๒ คำ อุป ปริ อธิ ปฏิ

๖. ปัจจัย กับ วิภัตติ คืออะไร ? ใช้อย่างไร ?

๗. น กับ ณ หรือ อนีย อณีย มีที่ใช้ต่างกันอย่างไร? หาตัวอย่างมาอย่างละคำ อย่าให้ซ้ำกับตำรา

๘. ปัจจัยเหล่านี้คือ อี อิน อินี มีความหมายว่ากระไรบ้าง? หาตัวอย่างนอกจากตำรามาอย่างละ ๒ คำ

๙. วิภัตติ เรานำมาใช้ในภาษาไทยอย่างไรบ้าง?

๑๐. คำสมาสบาลีและสันสกฤตนั้นอย่างไร? อธิบายและหาตัวอย่างนอกจากตำรามา ๒ คำ และนับเข้าในคำภาษาไทยเราพวกไหน?

๑๑. วิธีสังเกตคำสมาสบาลีและสันสกฤตนั้นมีอย่างไรบ้าง?

๑๒. คำที่มีสัญประกาศต่อไปนี้ เป็นคำเดียว หรือกี่คำ? เพียงไหนเป็นคำหนึ่ง? เพราะอะไร?

(๑) ศีล สมาธิ ปัญญา สามอย่างนี้เรียกว่า ไตรสิกขา

(๒) หลักสูตรธรรมวินัย มีเป็น ๓ ชั้น คือ นวกะ มัชฌิมะ และเถระ

(๓) คณะสงฆ์ ในมณฑลนี้ มีพระราชาคณะเป็นเจ้าคณะมณฑล

(๔) สมณทูตนำสมณศาสน์ของพระสังฆราช ในลังกาทวีปเข้ามาถวายสมเด็จพระมหาสมณะประเทศไทย

(ข้อ ๑๒ นี้ให้นักเรียนอ่านและแปลเป็นคำๆ เสียให้ถูกก่อนแล้วจึงให้ทำ)

ภาคที่ ๒ ชนิดของคำ

บทที่ ๓ คำนาม

ข้อ ๑๑. คำทั้งปวงที่มีลักษณะดังแสดงมาแล้วนั้น จำแนกออกเป็นชนิดต่าง ๆ กัน ดังนี้

๑. **คำนาม** เป็นคำบอกชื่อคน สัตว์ สิ่งของ เป็นต้น

๒. **คำสรรพนาม** เป็นคำใช้แทนชื่อต่าง ๆ

๓. **คำกริยา*** เป็นคำบอกอาการของคน สัตว์ สิ่งของ เป็นต้น

๔. **คำวิเศษณ์** เป็นคำประกอบคำอื่นให้มีความต่างออกไป

๕. **คำบุพบท** เป็นคำสำหรับนำหน้านามและสรรพนาม

๖. **คำสันธาน** เป็นคำเชื่อมคำหรือความให้ติดต่อกัน

๗. **คำอุทาน** เป็นคำบอกเสียงต่าง ๆ

ข้อสังเกต คำภาษาไทยเรามักเป็นคำโดด ๆ ไม่มีที่สังเกตแน่นอนว่า เป็นคำชนิดไร คำชนิดหนึ่งจะนำไปใช้เป็นคำอีกชนิดหนึ่งก็ได้ แล้วแต่รูปของประโยค ทำนองเดียวกับคำภาษาจีนซึ่งอยู่ใกล้กับไทย

ดังนั้นจึงควรสังเกตว่า การที่แยกชนิดคำออกเป็นชนิด ๆ ต่อไปนี้ ก็เพื่อจะให้รู้ว่าต้นรากของคำนั้น ๆ เป็นคำชนิดใด ให้ถือเป็นหลักไว้ก่อน ส่วนที่จะเอาคำเหล่านี้ไปใช้ในหน้าที่คำชนิดอื่นนั้น จะได้อธิบายต่อไปข้างหน้า

ข้อ ๑๒. คำนาม 'นาม' เป็นคำบาลี แปลว่าชื่อ ในที่นี้ใช้

---

* กริยา อ่านว่า "กริ–ยา" ทั้งนี้เพื่อให้ต่างกับคำ "กิริยา" ซึ่งหมายถึงความประพฤติ เช่น กิริยาดี กิริยาไม่ดี ฯ ล ฯ

เรียกคำพวกหนึ่งที่บอกชื่อสิ่งที่มีรูป เช่น คน สัตว์ บ้านเมือง เป็นต้น ก็ดี หรือที่ไม่มีรูป เช่น เวลา อายุ ใจ อำนาจ บาป บุญ เป็นต้น ก็ดี นับว่าเป็นคำนามทั้งนั้น และคำนามนี้แบ่งออกไปอีกเป็น ๕ พวกด้วยกัน คือ (๑) สามานยนาม (๒) วิสามานยนาม (๓) สมุหนาม (๔) ลักษณนาม (๕) อาการนาม ดังจะอธิบายต่อไปนี้ :–

ข้อ ๑๓. สามานยนาม คำนามที่เป็นชื่อทั่วไป เช่น คน บ้าน เมือง ใจ ลม เวลา เป็นต้น ซึ่งใช้เรียกได้ทั่วไป

สามานยนามนี้ ในภาษาไทยนิยมใช้เป็น ๒ ชั้น คือ เป็นชื่อแห่งสิ่งของจำพวกใหญ่ เช่น คน นก ฯลฯ ชั้นหนึ่ง และเป็นชื่อแห่งสิ่งของจำพวกย่อยออกไปจากจำพวกใหญ่อีกชั้นหนึ่ง เช่น ตัวอย่างคำ จีน แขก ฝรั่ง ฯลฯ ซึ่งเป็นจำพวกย่อยของ 'คน' และคำ ยางดุเหว่า เอี้ยง ฯลฯ เป็นจำพวกย่อยของ 'นก' ดังนี้เป็นต้น สามานยนามบอกจำพวกย่อยนี้ให้ชื่อว่า 'สามานยนามย่อย'

สามานยนามย่อยนี้ ในภาษาอื่นโดยมากเขาใช้อย่างเดียวกับสามานยนามจำพวกใหญ่ คือเขาจะเรียกชนิดใดก็เรียกลอย ๆ ว่า จีน แขก ฝรั่ง ยาง ดุเหว่า เอี้ยง ฯลฯ เหมือนกันหมด แต่ในภาษาไทยโดยมากต้องใช้ควบกันว่า คนจีน คนแขก นกยาง นกดุเหว่า ฯลฯ เป็น ๒ ชั้นอยู่ดังนี้ บางทีก็มีคำชื่อบอกชนิดย่อยลงไปอีก เช่น นก–เขา–ชวา นก–ยาง–กรอก ฯลฯ เมื่อเป็นดังนี้ คำ 'ชวา' และ 'กรอก' ก็เป็นสามานยนามย่อยของ 'นกเขา' และ 'นกยาง' อีกชั้นหนึ่ง เป็นชั้น ๆ กันขึ้นไปจนถึงชนิดใหญ่ คำสามานยนามย่อยนี้ ถ้าคำใดใช้จนชินแล้ว ก็กล่าวขึ้นลอย ๆ ได้ เช่น จีน แขก แร้ง กา ฯลฯ

ไม่ต้องใช้นามจำพวกใหญ่นำหน้าว่า คนจีน คนแขก นกแร้ง นกกา ดังกล่าวแล้ว

ข้อ ๑๕. วิสามานยนาม คำนามที่เป็นชื่อเฉพาะที่สมมติตั้งขึ้นสำหรับเรียก คน สัตว์ และสิ่งของบางอย่าง เพื่อให้รู้ชัดว่า คนนี้ สัตว์ตัวนี้ ของสิ่งนี้ ฯลฯ เช่น ตัวอย่าง ชื่อคน-สอน สิน ฯลฯ ชื่อบรรดาศักดิ์-ญาณภิรมย์ อุดมจินดา ฯลฯ-ชื่อสกุล-มาลากุล ณ สงขลา ฯลฯ ชื่อสัตว์ เช่น ช้าง-มงคล พังแป้น ฯลฯ ชื่อเมือง-นนทบุรี ราชบุรี ฯลฯ ชื่อสิ่งของ เช่น เรือ-เสือทะยานชล เสือคำรนสินธุ์ และวัน-อาทิตย์ จันทร์ ฯลฯ เหล่านี้เป็นตัวอย่าง และวิสามานยนามที่ใช้ในภาษาไทยโดยมาก ต้องมีสามานยนามอยู่ข้างหน้าด้วย เช่น นาย-สอน หลวง-ญาณภิรมย์ ช้าง-มงคล เมือง-นนทบุรี วัน-อาทิตย์ เป็นต้น เว้นแต่บางคำที่ใช้อยู่มากจนรู้ทั่วกันแล้ว จึงใช้เรียกลอย ๆ ได้ เช่นคำพูดว่า 'สอน มานี่, ฉันจะไปเชียงใหม่, เขามาจากฮ่องกง' ดังนี้เป็นต้น

ข้อสังเกต วิสามานยนามนี้ต้องเป็นคำใช้เป็นชื่อตั้งขึ้นเรียกคนคนเดียว สัตว์ตัวเดียว และของสิ่งเดียว ถึงจะเป็นชื่อของหมู่คณะก็ต้องเป็นหมู่เดียว คณะเดียว เช่น 'ชาติ-ไทย' หมายความว่าไทยชาติเดียว และ 'สโมสร-สามัคยาจารย์สมาคม' ก็หมายความถึงสโมสรนั้นแห่งเดียว ถึงแม้จะเผอิญมีชื่อซ้ำกันบ้าง ก็หมายความเฉพาะคน เฉพาะสิ่ง ไม่ทั่วถึงกันได้ ถ้าอยู่ใกล้กัน ก็ต้องเติมสร้อยหรือบอกเครื่องหมายท้ายชื่อให้สังเกตได้ว่า คนนี้ สิ่งนี้ เช่น นาย-แดง (เล็ก) นาย-แดง (ใหญ่) วัดสามจีนใต้ วัดสามจีนเหนือ เป็นต้น

ข้อ ๑๕. สมุหนาม คำนามที่เป็นชื่อ คน สัตว์ และสิ่งของที่รวมอยู่มากด้วยกัน เรียกว่า 'สมุหนาม' เช่น ทหารมากด้วยกันเรียกว่า 'กอง' ภิกษุตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไป เรียกว่า 'สงฆ์' ช้างหลายตัวรวมกันอยู่ เรียกว่า 'โขลง' และคำที่หมายถึงจำนวนมากอื่น ๆ อีก เช่น หมู่ คณะ ฝูง บริษัท นิกาย รัฐบาล เป็นต้น

ข้อสังเกต สมุหนามนี้ต่างกับสามานยนาม คือ สามานยนามเป็นชื่อของชนิด เช่นคน จะมีคนเดียวหรือหลายคนก็ได้ จำกัดจำนวนเป็นคน ๆ ไป แต่สมุหนามนั้นเป็นชื่อของหมวดหมู่แห่งชนิดนั้น ๆ อีกทีหนึ่ง จำกัดจำนวนรวมกันอยู่มาก ๆ คือหมายความว่า จำนวนหนึ่งก็มีอยู่หลายคนหลายสิ่ง ถ้าแม้จะใช้สมุหนามนั้นเป็นเอกพจน์ว่า หมู่หนึ่งหมวดหนึ่ง ก็ต้องมีหลายคนหลายสิ่งรวมอยู่ในหมู่และหมวดนั้น และสมุหนามนี้ ถ้าจะให้รู้ละเอียดต่อไปอีก ก็ใช้เติมสามานยนามหรือวิสามานยนามเข้าข้างท้าย เช่น ตัวอย่าง ฝูง–นก (ของนก) พวก–นักเลง (ของนักเลง) รัฐบาล–ไทย (ของไทย) ดังนี้เป็นต้น

อนึ่งคำที่เป็นชื่อของสถานที่ เช่น บ้านเมือง ศาล สโมสร ฯลฯ เหล่านี้ ถ้าหมายความถึงสถานที่นั้นก็นับว่าเป็นสามานยนามดังกล่าวแล้ว แต่ถ้าหมายความถึงประชุมชนที่ทำการรวมกันอยู่ในสถานนั้น ต้องนับว่าเป็นสมุหนาม ตัวอย่างเช่นพูดว่า 'บ้านเมืองทำโทษ ศาลตัดสินยกฟ้อง สโมสรนี้ต้องการคนดี' เป็นต้น ดังนี้ คำ บ้านเมือง ศาล สโมสร ในที่นี้เป็นสมุหนาม

ข้อ ๑๖. ลักษณนาม คำนามที่ใช้บอกลักษณะของสามานยนามอีกทีหนึ่ง เช่น คำเรียกพระว่า 'รูป' เรียกสัตว์ว่า 'ตัว'

เรียกเรือว่า 'ลำ' เป็นต้น เหล่านี้เรียกว่า 'ลักษณนาม' ตามธรรมดา สามานยนามในภาษาไทย จะเอาคำวิเศษณ์บางชนิดมาประกอบเข้าข้างท้ายห้วน ๆ ว่า พระสอง ม้าสาม เรือเดียว ฯลฯ ดังนี้ไม่ได้ ต้องมีคำนามอีกจำพวกหนึ่งมาประกอบท้ายคำวิเศษณ์เหล่านั้น จึงจะได้ความบริบูรณ์ เช่น ตัวอย่างว่า พระสองรูป ม้าสามตัว เรือลำเดียว ดังนี้คำ รูป ตัว ลำ เหล่านี้เรียกว่าลักษณนาม และลักษณนามที่ประกอบกับวิเศษณ์นี้ รวมกันเป็นวลีประกอบคำข้างหน้าอีกทีหนึ่ง เช่น 'เรือ ลำหนึ่ง' 'ถูกเฆี่ยน สามยก' ฯลฯ ดังนี้บทว่า 'ลำหนึ่ง' ก็ดี 'สามยก' ก็ดีเป็นวลี ทำหน้าที่เป็นบทวิเศษณ์ขยายคำ 'เรือ' และบท 'ถูกเฆี่ยน' ตามลำดับ ดังจะแสดงต่อไปข้างหน้า ในที่นี้จะกล่าวเฉพาะคำเท่านั้น

และ ลักษณนามนี้ ก็คือ สามานยนามหรือสมุหนามนั่นเอง แต่เอามาใช้ในที่บอกลักษณะของนามข้างหน้าคล้ายกับคำวิเศษณ์ จึงเรียกชื่อต่างออกไปอีกอย่างหนึ่ง จะเลือกคัดเอาไว้พอเป็นที่สังเกตเป็นพวก ๆ ดังต่อไปนี้ :-

๑. ลักษณนามบอกชนิด

ลักษณนาม	สำหรับใช้
พระองค์	ผู้ที่นับถืออย่างสูง เช่น พระพุทธเจ้า พระราชา เทวดาที่เป็นใหญ่ เจ้านายชั้นสูง
องค์	เจ้านาย เทวดา สิ่งที่เนื่องด้วยพระพุทธเจ้า พระราชา หรือเจ้านาย เช่น อวัยวะในกาย เครื่องใช้สอย เป็นต้น

ลักษณนาม	สำหรับใช้
รูป	ภิกษุ สามเณร ปะขาว ชี นักพรตต่างๆ
ตน	ยักษ์ ภูตผีปีศาจ นักสิทธิ์ เช่น ฤาษี วิทยาธร
คน	มนุษย์สามัญทั่วไป
ตัว	สัตว์ดิรัจฉาน สิ่งของบางอย่าง เช่น เครื่องเรือน โต๊ะ เก้าอี้ ม้านั่ง ตะปู ปากกา ตุ๊กตา ฯลฯ
ใบ	ภาชนะทั้งปวง ลูกไม้ ใบไม้ เป็นต้น
เรื่อง	เรื่องราว ข้อความ คดีต่างๆ
สิ่ง, อัน	สิ่งของ หรือ กิจการ ที่เป็นสามัญทั่วไป
เลา	ปี่ ขลุ่ย
เชือก	ช้างบ้าน
เรือน	นาฬิกา
เล่ม	หนังสือ เกวียน ศัสตราต่างๆ เทียน เข็ม ตะไกร สิ่ว ฯลฯ

๒. ลักษณนามบอกหมวดหมู่

ลักษณนาม	สำหรับใช้
กอง	ทัพ ทหาร คนทำงานรวมกัน ของที่กองรวมไว้ อิฐ ทราย ฯลฯ
พวก, เหล่า	คน สัตว์ สิ่งของ ที่อยู่รวมกัน และมีลักษณะอย่างเดียวกัน
หมวด	คน สัตว์ สิ่งของ ที่แยกมารวมกันไว้
หมู่	คน สัตว์ สิ่งของ ที่อยู่รวมกันเป็นกลุ่ม ๆ
ฝูง	สัตว์พวกเดียวกันที่ไปด้วยกันเป็นพวก ๆ คนมาก ๆ ก็ใช้
คณะ	คนที่อยู่ในสำนักหนึ่ง หรือในหน้าที่การอย่างหนึ่ง หรือในปกครองรวมกัน
นิกาย	นักบวชศาสนาเดียวที่แยกออกเป็นพวก ๆ
สำรับ, ชุด	คน หรือ สิ่งของที่มีครบตามอัตรา
โรง	ผู้เล่นมหรสพที่มีโรงเล่น เช่น ละคร โขน หนัง ฯลฯ
วง	คนชุดหนึ่ง ที่ล้อมวงกัน เช่น เตะตะกร้อ เล่นดนตรี เล่นเพลง เล่นสักวา ฯลฯ
ตับ	ของที่ทำให้ติดเรียงกันเป็นพืด เช่น จาก พลู ลูกปืนปัสตัน ปลาย่าง ฯลฯ

๓. ลักษณนามที่บอกสัณฐาน

ลักษณนาม	สำหรับใช้
วง	ของที่รูปเป็นวง เช่น แหวน กำไล ฯลฯ
หลัง	ของที่มีรูปเป็นหลังคา เช่น เรือน ตึก กุฏิ ประทุน เก๋ง บุษบก มุ้ง ฯลฯ
แผ่น	ของที่มีรูปแบนๆ เช่น กระดาษ กระดาน กระเบื้อง อิฐ ฯลฯ
ผืน	ของที่มีรูปแบนบางกว้างใหญ่ เช่น ผ้า เสื่อ พรม กระแชง หนังสัตว์ที่ใช้ปู ฯลฯ
แถบ	ของที่แบนบางแคบแต่ยาว เช่นผ้าแคบๆแต่ยาว ฯลฯ
บาน	ของเป็นแผ่นที่มีกรอบ เช่น ประตู หน้าต่าง กระจกเงา กรอบรูป ฯลฯ
ลูก	ของที่มีรูปกลมๆ เช่น ลูกไม้ ลูกหิน ฯลฯ ได้ ก็ใช้
แท่ง	ของที่บหนามีรูปยาวๆ เช่น เหล็ก ตะกั่ว ดินสอ ฯลฯ
ก้อน	ของที่มีรูปเป็นก้อน เช่น ก้อนดิน หิน อิฐแตก ขนมปัง ฯลฯ

ลักษณนาม	สำหรับใช้
คัน	ของที่มีส่วนสำหรับถือและลาก รูปยาว ๆ เช่น ร่ม ฉัตร ธนู กระสุน หน้าไม้ ช้อน ส้อม ซอ เบ็ด (ที่มีคัน) แร้ว ไถ รถ ฯลฯ
ต้น	ของที่เป็นต้น เช่น ต้นไม้ เสา ซุง ฯลฯ
ลำ	ของกลมยาวมีปล้องคั่น เช่น ไม้ไผ่ อ้อย และ เรือ ฯลฯ
ดวง	ของที่เป็นรอยกลม ๆ เช่น รอยด่าง ตราต่าง ๆ
	ของที่มีแสง เช่น ตะวัน เดือน ดาว ไฟ และ จิต วิญญาณ ฯลฯ
กระบอก	ของกลมยาวแต่กลวง เช่น ปล้องไม้ไผ่ ข้าวหลาม พลุ ปืน (บอกก็ใช้)
เส้น	ของที่เป็นเส้นเล็กยาว เช่น เชือก ลวด ด้าย ฯลฯ
สาย	ของที่เป็นทางยาว เช่น ถนน ทาง ลำน้ำ ฯลฯ
ปาก	เครื่องดักสัตว์มีรูปเป็นปากกว้าง เช่น แห อวน สวิง โพงพาง ฯลฯ
ผืน	ของที่แบนกว้างเป็นพืดยาว เช่น ตอกที่กว้าง เลื่อย ฯลฯ
ซี่	ของเล็กยาวตั้งเรียงกันเป็นแถว เช่น ซี่กรง ซี่ฟัน ฯลฯ

๔. ลักษณะนามบอกจำนวนและมาตรา

ลักษณนาม	สำหรับใช้
คู่	ของที่มีชุดละ ๒ สิ่ง เช่น รองเท้า ถุงเท้า แจกัน เชิงเทียน ช้อนกับส้อม ฯลฯ
โหล	ของที่รวมกัน ๑๒ สิ่ง (โดยมากมาจากเมืองฝรั่ง)
กุลี	ผ้าห่อหนึ่งที่รวมกัน ๒๐ ผืน
ชื่อมาตรา ต่าง ๆ เช่น โยชน์ ชั่ง เกวียน ฯลฯ	ของที่ใช้ วัด ตวง ชั่ง และ เวลา เงิน เช่น ทาง ๔ โยชน์ เงิน ๕ ชั่ง หนัก ๒ หาบ เป็นต้น
ชื่อภาชนะ ต่าง ๆ เช่น ตุ่ม ไห ฯลฯ	ของที่ตวงด้วยภาชนะนั้น ๆ เช่น น้ำ ๕ ตุ่ม น้ำปลา ๓ ไห เหล้า ๓ ขวด เป็นต้น

๕. ลักษณนามบอกอาการ

ลักษณนาม	สำหรับใช้
จีบ	ของที่จีบ เช่น พลู
มวน	ของที่มวน เช่น บุหรี่
มัด	ของที่มัด เช่น ฟืน

ลักษณนาม	สำหรับใช้
พับ	ของที่พับไว้ เช่น ผ้าต่าง ๆ
ม้วน	ของที่ม้วนไว้ เช่น ยาสูบ ยาจืด กระดาษ ฯลฯ
กำ, พ่อน	ของที่ทำเป็นกำ พ่อน เช่น หญ้า ผัก ฯลฯ
กลุ่ม	ของที่ทำเป็นกลุ่ม เช่น ด้าย ป่าน ฯลฯ

๖. ลักษณนามซ้ำชื่อ

สามานยนามบางคำ ที่ไม่ต้องการบอกลักษณดังข้างบนนี้ เมื่อจะใช้กับคำวิเศษณ์เช่นนั้น ต้องเอาคำสามานยนามเดิมนั้นเองมาใช้เป็นลักษณนาม ประกอบกับคำวิเศษณ์นั้น ๆ เช่น ประเทศสองประเทศ เมืองสองเมือง บ้านสองบ้าน วัดสี่วัด ดังนี้เป็นต้น คำสามานย-นามที่ซ้ำกับชื่อข้างหน้า คือ ประเทศ เมือง บ้าน วัด นั้นเรียกว่า ลักษณนาม เหมือนกัน

ข้อสังเกต ลักษณนาม นี้ นับว่าเป็นส่วนสำคัญที่จะต้องสังเกตให้แม่นยำ จะใช้ปนกัน เป็นคนสองตัว ถ้วยสองอัน ฯลฯ ไม่ได้ ลักษณนามจำพวกที่ซ้ำชื่อข้างหน้าใช้ทั่วไปได้มาก แต่มักใช้ในการทำบัญชี เพราะเป็นการสะดวก นึกง่าย แต่ก็ใช้ไม่ได้ทั่วไปทุกคำ เช่นคำ 'พระ เรือ' จะใช้ว่า '๒ พระ ๒ เรือ' ดังนี้ก็ไม่ได้ ต้องให้ถูกตามระเบียบ

ข้อ ๑๗. อาการนาม คำนามที่เป็นชื่อแห่งกริยาอาการ หรือความปรากฏเป็นต่าง ๆ แห่งคน สัตว์ และสิ่งของซึ่งเนื่องมาจากคำ-

กริยา หรือคำวิเศษณ์ เช่น การกิน การอยู่ ความตาย ความสวย ความงาม เป็นต้น เหล่านี้ เรียกว่า 'อาการนาม' และคำอาการนามนี้โดยมากเป็นคำประสมที่มีคำว่า 'การ' หรือ 'ความ' นำหน้าเป็นพื้น มีข้อยกเว้นบ้าง ดังจะอธิบายต่อไป

คำ 'การ' และ 'ความ' ที่นำหน้านั้น มีที่ใช้ต่างกัน คือ ถ้านำหน้า คำกริยา มักใช้ 'การ' แต่ถ้าคำกริยาที่มีความว่า มี เป็น เกิด ดับ เจริญ เสื่อม หรือ กริยาที่เกี่ยวกับ จิตใจ มักใช้ 'ความ' นำหน้า เช่น ความมี ความเป็น ความเกิด ความตาย ความคิด ความรัก เป็นต้น และถ้านำหน้าคำวิเศษณ์แล้วใช้ 'ความ' เป็นพื้น เช่น ความดี ความชั่ว ความสวย ความงาม เป็นต้น

ข้อสังเกต ๑ คำกริยาที่ไม่มี 'การ' หรือ 'ความ' นำหน้า เรียกว่ากริยาสภาวมาลา ใช้ในหน้าที่นามได้เหมือนกัน เช่น 'หาบดีกว่า คอน' เป็นต้น ส่วนอาการนามที่มาจากคำวิเศษณ์นั้น ถึงไม่มี 'ความ' นำหน้า ก็นับว่าเป็นอาการนามได้เหมือนกัน เช่น 'รักดีหามจั่ว รักชั่วหามเสา' เป็นต้น

ข้อสังเกต ๒ คำอาการนามทั้งหมด ต้องมีคำกริยา หรือวิเศษณ์ อยู่เป็นหลัก และมีคำ 'การ' หรือ 'ความ' ประกอบข้างหน้าหรือละไว้ในที่เข้าใจดังกล่าวแล้ว แต่ถ้าไม่มีคำ กริยา หรือวิเศษณ์ อยู่เป็นหลักแล้ว ถึงจะมีคำ การ ความ นำหน้า ก็ไม่นับว่าเป็นอาการนาม เช่นตัวอย่าง การเรือน ความวัว (ในประโยคว่า 'ความวัวยังไม่หาย..." เป็นต้น เหล่านี้ก็จัดเป็นสามานยนามคำประสมอย่างอื่นไม่ใช่อาการนาม

ข้อ ๑๘. คำนามที่มาจากบาลีและสันสกฤต คำเหล่านี้ให้วินิจฉัยอย่างเดียวกับคำไทยที่อธิบายมาแล้ว เช่น มนุษย์ เทวดา ฯลฯ เป็นสามานยนาม, สาวัตถี (ชื่อเมือง) เวสสันดร (ชื่อกษัตริย์) ฯลฯ เป็นวิสามานยนาม, สงฆ์ คณะ ฯลฯ เป็นสมุหนาม พระ ๒ รูป เทวดา ๒ องค์ ฯลฯ 'รูป' และ 'องค์' เป็นลักษณนาม แต่จำพวกอาการนามนั้นให้สังเกตดังนี้ คือ คำที่เราเคยใช้เป็นกริยา เช่น เทศน์ อุตสาหะ กรุณา ฯลฯ ถ้านำมาใช้เป็นนามโดยเอาคำ 'การ' หรือ 'ความ' นำหน้าว่า การเทศน์ ความอุตสาหะ ความกรุณา ดังนี้ก็ดี หรือละคำ 'การ' และ 'ความ' ไว้ในที่เข้าใจ ดังพูดว่า 'เขามีเทศน์, เขามีอุตสาหะ เขามีกรุณา' ดังนี้ก็ดี นับว่าเป็นอาการนาม แต่ถ้าคำที่ไม่เคยใช้เป็นกริยาเลย เช่น–ตัณหา ขันติ ฤทธิเดช เป็นต้นเหล่านี้ นับว่าเป็นสามานยนาม ถึงแม้คำเหล่านี้มีคำแปลเป็นอาการนาม เช่น ตัณหา แปลว่า ความอยากได้ ก็ไม่นับว่าเป็นอาการนามตามคำแปล เพราะคำแปลอาจจะผูกให้เป็นอย่างไรก็ได้

แบบฝึกหัดบทที่ ๓

๑. คำนามมีกี่อย่าง ? อย่างไรบ้าง ? อธิบายย่อ ๆ ทุกอย่าง

๒. สามานยนามย่อยนั้นเป็นอย่างไร ? และมีที่ใช้อย่างไร ?

๓. สามานยนามย่อย กับ วิสามานยนาม ต่างกันอย่างไร ?

๔. สมุหนาม ต่างกับสามานยนาม อย่างไร ?

๕. ลักษณนาม ต่างกับสามานยนาม และสมุหนาม อย่างไร ?

๖. จงหาคำที่เป็นสามานยนามก็ได้ เป็นลักษณนามก็ได้ มา ๕ คำ และชักตัวอย่างกำกับไว้ด้วยทุกคำ

๗. จงหาคำที่เป็นสมุหนามก็ได้ เป็นลักษณนามก็ได้ มา ๕ คำ และชักตัวอย่างกำกับไว้ด้วยทุกคำ

๘. อาการนาม คือคำชนิดไร ? มีที่ตั้งเกิดอย่างไร ?

๙. คำว่า 'การ' และ 'ความ' ที่นำหน้าอาการนามนั้น มีที่ใช้ต่างกันอย่างไร ?

๑๐. คำนามต่อไปนี้ เป็นลักษณนามจำพวกไหน ? ว่ากระไร ?

เกวียน รถ ปราสาทของหลวง เลื่อย สิ่ว กบ (ไสไม้) ยักษ์ ภิกษุ ฤาษี ปี่ เกาทัณฑ์

๑๑. คำนามที่มีสัญประกาศต่อไปนี้ เป็นนามชนิดไร ?

ก. เรือไฟ ๓ ลำ

ข. ความโง่มาก่อนความฉลาด

ค. พระมหานิกายมากกว่าพระธรรมยุต

ฆ. ที่ป่าทางเมืองนครสวรรค์มีช้างหลายโขลง

ง. คนที่มีวิชาดีกว่าคนที่มีทรัพย์

๑๒. คำในความต่อไปนี้ ไหนเป็นคำชนิดไร ?

ก. มะพร้าวต้นดก ยาจกต้นมี

ข. ความรักนั้นมีสองสถาน บิดามารดารักมักเป็นผล
ที่พึ่งหนึ่งพึงได้แต่กายตน เกิดเป็นคนคิดเห็นจึงเจรจา

ค. วัดนางชีมีแต่พระสงฆ์ ไม่เห็นองค์นางชีอยู่ที่ไหน

ฆ. เหมือนราหูจู่จับพระจันทร ประชากรก็ประโคมระฆังดัง

(ควรหาแบบฝึกหัดอย่างข้อ ๑๑–๑๒ นี้ให้นักเรียนทำให้มาก แต่อย่าให้มีคำที่เป็นปัญหาซึ่งตัดสินยาก)

บทที่ ๔ คำสรรพนาม

ข้อ ๑๙. คำสรรพนาม 'สรรพนาม' เป็นคำที่แผลงมาจากคำสันสกฤต 'สรรพ' แปลว่าทั้งปวง 'นาม' แปลว่าชื่อ รวมกันเข้าเป็นคำสมาส แปลว่าชื่อทั้งปวง คือหมายความว่าคำที่เป็นชื่อได้ทุกอย่าง ได้แก่ 'คำแทนชื่อ' ประโยชน์ของสรรพนามนี้ ก็คือใช้แทนคำนามต่าง ๆ ก็ดี ข้อความต่าง ๆ ก็ดี ที่เข้าใจกันอยู่แล้วหรือที่กล่าวมาแล้วข้างต้น เพื่อมิให้ซ้ำซากเป็นที่เบื่อหู เช่นตัวอย่าง 'พระสวนพบนายมี พระสวนจึงพูดกับนายมีว่า 'นายมีไปไหน ไม่มาหาพระสวนบ้างเลย' เช่นนี้มีคำซ้ำชื่อกันอยู่มาก ฟังขัดหู ถ้าใช้คำสรรพนามแทนเสียบ้างว่า 'พระสวนพบนายมี ท่านจึงถามเขาว่า 'แกไปไหน ไม่มาหาฉันบ้างเลย' ดังนี้ เนื้อความก็สละสลวยดีขึ้น เช่นนี้เป็นต้น

คำสรรพนามนี้แบ่งออกเป็น ๖ จำพวก คือ (๑) บุรุษสรรพนาม (๒) ประพันธสรรพนาม (๓) ปฤจฉาสรรพนาม (๔) วิภาค–

สรรพนาม (๕) นิยมสรรพนาม (๖) อนิยมสรรพนาม ดังจะอธิบายต่อไปนี้ :-

ข้อ ๒๐. บุรุษสรรพนาม คือคำสรรพนามที่ใช้แทนคำชื่อในการพูดจากัน คำ 'บุรุษ' แปลว่า ชาย ในที่นี้หมายความว่าคนที่เกี่ยวข้องในการพูดจากัน บุรุษสรรพนามนี้จัดเป็น ๓ พวก คือ (๑) สรรพนามที่ใช้แทนตัวผู้พูดเอง เรียกว่า 'บุรุษที่หนึ่ง' ได้แก่คำว่า ข้า กู ฉัน ผม ดิฉัน อิฉัน เกล้ากระผม เกล้ากระหม่อม ข้าพระพุทธเจ้า ข้าเจ้า เป็นต้น (๒) สรรพนามที่ใช้แทนชื่อผู้ฟัง เรียกว่า 'บุรุษที่สอง' ได้แก่คำว่า เจ้า เอ็ง มึง สู ท่าน ใต้เท้า ใต้เท้ากรุณา ใต้เท้ากรุณาเจ้า ฝ่าพระบาท ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท เป็นต้น (๓) สรรพนามที่ใช้แทนชื่อคน สัตว์ และสิ่งของที่พูดถึง เรียกว่า 'บุรุษที่สาม' ได้แก่คำว่า เขา มัน ท่าน พระองค์ เป็นต้น

ข้อ ๒๑. ประพันธสรรพนาม คือคำสรรพนามที่ใช้แทนนามที่ติดต่อกัน 'คำประพันธ์' แปลว่า ผูกพันกัน ในที่นี้หมายความว่า สรรพนามที่ติดต่อกับคำนามที่อยู่ข้างหน้า เช่น ตัวอย่าง 'ฉันชอบคนคนขยัน' ดังนี้ คำ 'คน' หลังที่อยู่ติดต่อกับคำ 'คน' ข้างหน้า ต้องใช้ประพันธสรรพนามแทนว่า 'ฉันชอบคน ที่ ขยัน' ดังนี้เป็นต้น และคำประพันธสรรพนามที่ใช้อยู่โดยมากนั้น คือ คำ 'ที่ ผู้ที่ ซึ่ง ผู้ซึ่ง' อันจะเลือกใช้คำใดก็ได้ แต่คำ 'ที่' มีที่ใช้มาก

หมายเหตุ คำประพันธสรรพนามนี้ ใช้แทนคำนามหรือสรรพนามที่เรียงอยู่ติด ๆ กันเท่านั้น โดยมากมักจะเป็นข้อความที่มีประโยค

ซ้อนเข้ามา เช่นตัวอย่าง (ก) คนซึ่งเกียจคร้าน ต้องลำบาก (ข) ฉันเสียดายม้าที่ฉันขาย (ค) บ้านอันเปลี่ยวมักจะร้าง เป็นต้น ความที่มีสัญประกาศนั้น เป็นประโยคเล็กที่แทรกเข้ามา ถ้าไม่ใช่ประพันธสรรพนาม ก็จะมีนามซ้ำอยู่ติด ๆ กัน ดังนี้ (ก) คน คนเกียจคร้านต้องลำบาก (ข) ฉันเสียดายม้า ม้าฉันขาย (ค) บ้าน บ้านเปลี่ยวมักจะร้าง ดังนี้เป็นต้น

และประพันธสรรพนามเหล่านี้ ทำหน้าที่เป็นบทเชื่อมคุณานุประโยคของสังกรประโยค ในวิธีบอกสัมพันธ์ประโยคด้วย

ข้อสังเกต ประพันธสรรพนามมีที่สังเกต คือต้องอยู่ติดกับนามหรือสรรพนามเท่านั้น แต่ถ้าอยู่ติดกับคำกริยาหรือวิเศษณ์ก็เป็นคำประพันธวิเศษณ์ ทำหน้าที่เป็นบทเชื่อมอนุประโยคชนิดอื่น ดังจะกล่าวในข้อประพันธวิเศษณ์ต่อไป

ข้อ ๒๒. วิภาคสรรพนาม คือคำสรรพนามที่ใช้แทนนามข้างหน้า เพื่อจำแนกนามนั้นออกเป็นส่วน ๆ คำ 'วิภาค' แปลว่า จำแนก-สรรพนามพวกนี้ ได้แก่คำ 'ต่าง บ้าง กัน' มีที่ใช้ต่างกันดังนี้

'ต่าง' ใช้แทนนามข้างหน้า เพื่อให้รู้ว่านามนั้นจำแนกเป็นหลายส่วน แต่ทำกริยาอย่างเดียวกัน เช่นในความว่า 'ชาวสวน ต่างก็พูนดิน' คำ 'ต่าง' ในที่นี้เป็นวิกัตการกแทนชาวสวน แสดงว่าชาวสวนแบ่งเป็นหลายพวก แต่ทุก ๆ พวกก็พูนดินอย่างเดียวกัน

'บ้าง' ใช้แทนนามข้างหน้า เพื่อให้รู้ว่านามนั้นหลายส่วนเหมือนกัน แต่แยกทำกริยาต่าง ๆ กัน เช่นในความว่า 'ชาวนา บ้าง ไถนา

บ้าง ดำนา' คำ 'บ้าง' ในที่นี้เป็นวิกัตการกแทนชาวนา และแยกชาวนาออกเป็นพวก ๆ และทำกริยาต่างกันด้วย

'กัน' ใช้แทนนามข้างหน้า เพื่อให้รู้ว่านามนั้นหลายส่วน ซึ่งทำกริยาเกี่ยวข้องกัน เช่นในความว่า 'ชาวเมืองตีกัน' คำ 'กัน' ในที่นี้แทนชาวเมือง แสดงว่าชาวเมืองหลายพวก ซึ่งทำกริยาตีแก่กันและกัน

คำ 'ต่าง' กับ 'กัน' ใช้แทนนามข้างหน้า ที่แยกอยู่แล้วก็มี เช่นตัวอย่าง 'ชาวสวน ชาวนา ต่างก็ทำงาน' และ 'ชาวสวน ชาวนา ตีกัน' ดังนี้เป็นต้น แต่คำ 'บ้าง' นั้น มักจะใช้แทนนามที่ไม่ได้แยกกัน ดังตัวอย่างข้างบนนี้

ข้อสังเกต คำ 'ต่าง' ถ้าใช้ลอย ๆ ดังกล่าวแล้วนับว่าเป็นวิภาคสรรพนาม แต่ถ้าใช้ประกอบคำนามก็ดี คำกริยาก็ดี ซึ่งโดยมากประกอบข้างหน้า เช่นตัวอย่าง 'ชาวสวน ต่าง คนก็ ต่าง อยู่' ดังนี้เป็นต้น นับว่าเป็นคำวิเศษณ์ ดังจะกล่าวต่อไปข้างหน้า

คำ 'บ้าง' ถ้าใช้ประกอบหลังคำนาม หรือ กริยา เช่นตัวอย่าง 'นกบ้าง กาบ้าง นอนบ้าง นั่งบ้าง' ดังนี้เป็นต้น ก็นับว่าเป็นคำวิเศษณ์อย่างเดียวกัน

คำ 'กัน' นี้บางทีเป็นคำวิเศษณ์ได้ เช่น 'เขาถือ กัน ทำงาน กัน' ดังนี้ คำ 'กัน' แต่งกริยา 'ถือ' และ 'ทำงาน' เป็นวิเศษณ์ ดังจะอธิบายต่อไปข้างหน้า ส่วนคำ 'กัน' ที่เป็นวิภาคสรรพ-นามนั้นมีที่สังเกตคือ เป็นคำใช้แทนนามที่เป็นผู้ถูกกระทำ หรือนามส่วนหนึ่งส่วนใดของประโยค เช่นตัวอย่าง ผัวเมียตีกัน ผัวเมียอยู่ด้วยกัน เขาเห็นแก่กัน ดังนี้เป็นต้น นอกจากนี้คำ 'กัน' ยังใช้เป็นคำชนิด

อื่นได้อีก เช่นเป็นบุรุษสรรพนาม ดังตัวอย่าง 'กัน ลาก่อนละ' และเป็นกริยาดังตัวอย่าง 'เขาเอามือ กัน ฉันไว้' ดังนี้เป็นต้น .

ข้อ ๒๓. นิยมสรรพนาม คือสรรพนามที่ใช้แทนนาม เพื่อให้รู้กำหนดแน่นอน คำว่า 'นิยม' แปลว่า กำหนด สรรพนามพวกนี้ได้แก่คำว่า 'นี่ นั่น โน่น' มีที่ใช้ต่างกันดังนี้

คำ 'นี่' ใช้แทนนามที่ใกล้ที่สุด เช่นตัวอย่าง 'นี่ ของใคร' หรือ 'ท่านมาที่ นี่ เมื่อไร' เป็นต้น

คำ 'นั่น' ใช้แทนนามที่ห่างออกไปจาก 'นี่' เช่น ตัวอย่าง 'นั่น ของใคร' หรือ 'เขาไปที่ นั่น เมื่อไร' เป็นต้น

คำ 'โน่น' ใช้แทนนามที่อยู่ห่างที่สุด เช่น ตัวอย่าง 'โน่น คือใคร' หรือ "ท่านมาจากที่ โน่น เมื่อไร' เป็นต้น

ข้อสังเกต คำ 'นี่ นั่น โน่น' กับคำ 'นี้ นั้น โน้น' มีลักษณะคล้ายคลึงกัน ตามปรกติ คำ 'นี่ นั่น โน่น' ใช้เป็นนิยมสรรพนามดังกล่าวแล้ว และคำ 'นี้ นั้น โน้น' ใช้เป็นนิยมวิเศษณ์ ดังจะกล่าวต่อไปข้างหน้า แต่บางทีก็ใช้ปนกันบ้าง เมื่อเป็นเช่นนี้ ให้สังเกตว่า คำ 'นี้ นั้น โน้น' หรือคำประสมที่มีคำ 'นี้ นั้น โน้น' อยู่ท้าย เช่น ทั้งนี้ เช่นนั้น ฯลฯ ถ้าเอามาใช้ในที่สรรพนาม เช่น ตัวอย่าง 'นี้ของใคร นั้นของใคร โน้นของใคร ทั้งนี้ไม่มี ฯลฯ' เช่นนี้ต้องนับว่าเป็นนิยมสรรพนามเหมือนกัน ถึงคำ 'นี่ นั่น โน่น' ก็เหมือนกัน ถ้าเอาไปใช้ในที่วิเศษณ์ ดังจะกล่าวต่อไป ก็ต้องนับเป็นวิเศษณ์

ข้อ ๒๔. อนิยมสรรพนาม คำ 'อนิยม' แปลว่า ไม่กำหนด คำสรรพนามที่ใช้แทนนามที่ไม่กำหนดแน่นอนลงไปว่า เป็นสิ่งนั้นสิ่งนี้ เรียกว่า 'อนิยมสรรพนาม' ได้แก่คำว่า 'ใคร อะไร ไหน ผู้ใด ผู้อื่น ผู้ใดผู้หนึ่ง ผู้หนึ่งผู้ใด ชาวไหน ชาวอะไร ชาวอื่น ใด ๆ อื่น ๆ' เป็นต้น ซึ่งไม่ใช้เป็นคำถาม ดังตัวอย่าง (ก) ฉันไม่เห็นใครแล้ว (ข) ฉันไม่อยากพึ่งผู้หนึ่งผู้ใดเลย (ค) ชาวไหนก็สู้ชาววังไม่ได้ (ฆ) ผู้ใดจะอยู่ก็ได้ (ง) ใด ๆ ในโลกล้วนอนิจจัง ดังนี้เป็นต้น

ข้อ ๒๕. ปฤจฉาสรรพนาม คำสรรพนามที่ใช้เป็นคำถาม เรียกว่า 'ปฤจฉาสรรพนาม' คำ 'ปฤจฉา' แปลว่า คำถาม อย่างเดียวกับคำ ปุจฉา ปฤจฉาสรรพนามหมายความถึงคำที่ใช้แทนชื่อ คน สัตว์ หรือสิ่งของ ที่ไม่แน่นอนอย่างเดียวกับอนิยมสรรพนามเหมือนกัน ต่างกันก็คือ ปฤจฉาสรรพนามเอามาใช้เป็นคำถามเท่านั้น ตัวอย่างเช่น คำ 'ใคร อะไร ไหน' ถ้าเอามาเป็นคำถาม 'ใคร มา ? อะไร ตก ? ไหน เป็นบ้านท่าน ?' ดังนี้คำ 'ใคร' หมายความว่าแทนคนที่มา คำ 'อะไร' หมายความว่าแทนของที่ตก และคำ 'ไหน' หมายความว่าแทนบ้านที่ถามซึ่งจะต้องถามให้ทราบ ที่เป็นคำสมาสก็มี เช่น ผู้ใด ชาวไหน ชาวอะไร เป็นต้น

หมายเหตุ คำ 'ใคร' มักใช้แทนคน และใช้เป็นคำวิเศษณ์ไม่ได้ คำ 'อะไร, ไหน' ใช้แทนทั่วไป และใช้เป็นคำวิเศษณ์ได้ด้วย เช่น สัตว์อะไร ตำบลไหน เป็นต้น (จักอธิบายข้างหน้า) คำ 'อะไร' บางทีก็ละ 'อะ' ออกเสีย เช่นตัวอย่างว่า 'เขาเป็น ไร' ดังนี้เป็นต้น

ข้อสังเกต อนิยมสรรพนามโดยมากเหมือนปฤจฉาสรรพนาม ต่างกันแต่ ปฤจฉาสรรพนาม ใช้เป็นคำถาม และอนิยมสรรพนามไม่ใช้เป็นคำถามเท่านั้น

แบบฝึกหัดบทที่ ๔

๑. สรรพนามแปลว่ากระไร ? ใช้อย่างไร ? มีกี่อย่าง ? บอกชื่อ

๒. บุรุษสรรพนาม คืออะไร ? มีกี่พวก พวกอะไรบ้าง ? ชักตัวอย่างคำกับมาด้วยพวกละ ๓ คำ

๓. ประพันธสรรพนาม คือคำชนิดไหน ? มีที่ใช้อย่างไรบ้าง ?

๔. จงหาตัวอย่างข้อความที่ใช้ประพันธสรรพนาม แทนคำนามข้างหน้ามา ๕ ข้อ และบอกด้วยว่าแทนคำนามที่ตรงไหน ใช้เติมว่ากระไร ?

๕. คำ 'ใคร อะไร ไหน' มีที่ใช้ต่างกันอย่างไรบ้าง ? และเป็นคำชนิดไรบ้าง ?

๖. วิภาคสรรพนาม คืออะไร ? ได้แก่คำอะไรบ้าง ? มีที่ใช้ต่างกันอย่างไร ? อธิบาย

๗. คำที่เป็นวิภาคสรรพนามนั้น นอกจากเป็นวิภาคสรรพนามแล้ว เป็นคำชนิดไรได้บ้าง ? ชักตัวอย่าง

๘. นิยมสรรพนามคืออะไร ? ได้แก่คำอะไรบ้าง ? และใช้ปะปนกับคำชนิดไรได้บ้าง ? มีที่สังเกตอย่างไร ?

๙. อนิยมสรรพนาม คือ คำชนิดไหน ? ชักตัวอย่าง

๑๐. ปฤจฉาสรรพนาม คืออะไร ? มีที่ใช้ปะปนกับสรรพนามชนิดไรได้บ้าง ? มีสิ่งที่สังเกตได้อย่างไร ?

๑๑. คำในข้อความต่อไปนี้ คำไหนเป็นนามและสรรพนามชนิดไร . มีที่สังเกตอย่างไร ?

ก. ต่างคนต่างคิดผิดกันไป ผู้ใดจะเดาความคิดผู้อื่นถูก เพราะต่างก็ไม่รู้จักจิตใจแห่งกัน

ข. ' ใครนั่งทำอะไรอยู่ที่โน่น ? ' ' บ๋าผมเองขอรับ '

บทที่ ๕ คำกริยา

ข้อ ๒๒. คำกริยา[๑] คือคำที่แสดงอาการของนามหรือสรรพนาม เพื่อให้รู้ว่า นามหรือสรรพนามนั้น ๆ ทำอะไร หรือเป็นอย่างไร เช่นตัวอย่าง นก บิน คน นั่ง ไฟ ดับ ดังนี้ คำ ' บิน นั่ง ดับ ' เป็นคำกริยา แสดงอาการของนาม นก คน และไฟ ปรากฏอาการ คือดับดังนี้ เป็นต้น

คำกริยานี้จำแนกเป็น ๔ พวก คือ (๑) อกรรมกริยา (๒) สกรรมกริยา (๓) วิกตรรถกริยา[๒] (๔) กริยานุเคราะห์ ดังจะขยายต่อไปนี้

๑ อ่าน "กฺริ–ยา" (ไม่อ่าน กะ–ริ–ยา) กริยาใช้ในไวยากรณ์ แต่คำกิริยาใช้ทางความประพฤติ ๒ อ่าน "วิ–กะ–ตัด–ถะ–กริยา"

ข้อ ๒๗. อกรรมกริยา คำ 'อกรรม' แปลว่า ไม่มีกรรม คือผู้ถูก คำกริยาใดมีใจความครบบริบูรณ์ ไม่ต้องมีคำที่เป็นกรรม คือผู้ถูกรับข้างท้าย คำกริยานั้นเรียกว่า 'อกรรมกริยา' เช่น ตัวอย่าง เขา ไป เรา มา คน นอน เป็นต้น คำ 'ไป มา นอน' ในที่นี้มีใจความครบสมบูรณ์เรียกว่า อกรรมกริยา

หมายเหตุ ภาษาไทยเราใช้คำวิเศษณ์บางพวกเป็นอกรรมกริยาได้อีก เช่น เขา สวย เขา ช้า ฯลฯ คำ 'สวย ช้า' ในที่นี้เป็น 'วิเศษณ์ทำหน้าที่เป็นอกรรมกริยา' ซึ่งจะกล่าวต่อไปในบทคำวิเศษณ์ข้างหน้า

ข้อ ๒๘. สกรรมกริยา คำว่า 'สกรรม' แปลว่ามีกรรมหรือมีผู้ถูก คำกริยามีใจความไม่ครบบริบูรณ์ในตัว ต้องมีคำที่เป็นกรรมรับข้างท้ายอีก กริยานั้นเรียกว่า 'สกรรมกริยา' เช่น ตัวอย่าง เขา เห็น... เขา อยาก... ดังนี้ คำ 'เห็น, อยาก' ในที่นี้มีใจความยังไม่ครบ คือไม่ทราบว่าเห็นอะไร และอยากอะไร ต่อเมื่อมีกรรมเข้ามารับข้างท้ายว่า 'เขาเห็นคน, เขาอยากน้ำ' หรือ 'เขาอยากนอน' ดังนี้จะได้ความเต็ม กริยาเช่นนี้เรียกว่า สกรรมกริยา

ข้อสังเกต คำกริยาบางคำเป็นได้ทั้งอกรรมกริยาและสกรรมกริยาก็มี เช่น ตัวอย่าง 'หน้าต่าง เปิด' คำ 'เปิด' ในที่นี้มีความเต็ม หมายความว่า เผยออก นับว่าเป็น อกรรมกริยา แต่ถ้าพูดว่า 'คน เปิด หน้าต่าง' ดังนี้คำ 'เปิด' ในที่นี้ไม่ได้ความเต็ม คือไม่รู้ว่าเปิดอะไร ต้องมีคำ 'หน้าต่าง' เข้ามารับจึงได้ความเต็ม นับว่า

เป็นสกรรมกริยา ดังนี้เป็นต้น ให้นักเรียนสังเกตเนื้อความของคำกริยานั้น ๆ เป็นประมาณ

ข้อ ๒๙. วิกตรรถกริยา คำวิกตรรถ (วิกต + อรรถ) แปลว่า เนื้อความของวิกัติการก วิกตรรถกริยา หมายความว่า กริยาที่มีเนื้อความอยู่ที่วิกัติการก กล่าวคือ กริยาพวกนี้ไม่มีเนื้อความในตัว ต้องอาศัยเนื้อความของศัพท์วิกัติการกหรือการก็อันที่อยู่ข้างท้ายเข้าช่วยจึงจะได้ความครบ ได้แก่คำว่า 'เป็น, เหมือน, คล้าย, เท่า' เป็นต้น ตัวอย่าง 'เขาเป็นหมอ เขาเป็นใหญ่ เขาเหมือนกับเด็ก เขาคล้ายกับฉัน เขาเท่ากับดุงฉัน' เป็นต้น ใจความสำคัญนอยู่ที่คำพวงท้าย คือ 'หมอ, ใหญ่, เด็ก, ฉัน, ดุงฉัน' คำกริยาที่อยู่ข้างหน้านั้น คล้ายกับเป็นทุนให้คำที่พวงท้ายเกาะพอให้สำเร็จรูปเป็นประโยคเท่านั้น บางคำก็ใช้บุพบท 'กับ' นำหน้า เช่น 'เขาเท่ากับ หมอ' เป็นต้น

ข้อสังเกต คำวิกตรรถกริยาในภาษาอื่น เช่น อังกฤษ หรือบาลีเขาใช้เข้ากับคำนามหรือคำวิเศษณ์ก็ได้ แต่ในภาษาไทยมักจะใช้ประกอบกับคำนามเป็นพื้น เช่น 'เขาเป็น อำเภอ, เขาเป็น คนดี, เขาเหมือน กับบ้า, เขาเท่า กับใบ้, ดังนี้เป็นต้น คำ 'บ้า' และ 'ใบ้' ถึงแม้จะเป็นคำวิเศษณ์ได้ก็ดี แต่ในที่นี้ต้องเป็นคำนาม เพราะคำทั้ง ๒ นี้เป็นนามก็ได้ เช่น ตัวอย่าง 'อย่าคบบ้า, อย่าเล่นกับใบ้' เป็นต้น ถ้าจะใช้กับวิเศษณ์ ต้องเติมนามเข้าข้างหน้าว่า 'เขาเป็น คนดี,

หรือมิฉะนั้นก็ใช้แต่คำวิเศษณ์ว่า 'เขาดี' คำ 'ดี' ในที่นี้ใช้เป็นภาคแสดงของประโยคได้อย่างอกรรมกริยาทั้งหลาย และใช้กริยานุเคราะห์ประกอบไปด้วย เช่น 'เขาคงดี' 'เขาจักดี' เป็นต้น ดังนั้นคำ 'ดี' ที่นี้นับว่าทำหน้าที่เป็นอกรรมกริยา หาใช่เป็นวิเศษณ์ไม่

วิกตรรถกริยาที่ใช้กับวิเศษณ์มีอยู่บ้าง ก็มักประสงค์ความไปทางหนึ่ง เช่นพูดว่า 'เขาเป็น ใหญ่ กว่าฉัน' ดังนี้ไม่ได้หมายความว่าเขาตัวใหญ่ หมายความว่าเขามีตำแหน่งใหญ่ ซึ่งผิดกับพูดว่า 'เขาใหญ่กว่าฉัน' ดังนี้เป็นต้น

ข้อ ๓๐. กริยานุเคราะห์ คำ 'อนุเคราะห์' แปลว่า ช่วยอุดหนุน กริยานุเคราะห์ หมายความถึงกริยาที่ใช้ช่วยกริยาอื่นให้ได้ความครบตามระเบียบของกริยา (คือครบตาม มาลา กาล วาจก ดังจะกล่าวข้างหน้า) ได้แก่คำว่า 'คง จะ ถูก อย่า' เป็นต้น เช่น ตัวอย่างพูดว่า 'เขาคงตีฉัน เขาจะตีฉัน เขาถูกฉันตี อย่าทำเขา' ดังนี้เป็นต้น คำเหล่านี้มักใช้ประกอบข้างหน้ากริยา แต่บางพวกก็ใช้ประกอบข้างหลังกริยาเช่นคำว่า 'ซิ, เถิด' ตัวอย่าง 'กินซิ, กินเถิด' ดังนี้เป็นต้น และกริยานุเคราะห์นี้จำแนกตามลักษณะเป็น ๒ จำพวก คือ :-

(๑) พวกที่ใช้เป็นกริยานุเคราะห์อย่างเดียว ได้แก่คำว่า 'คง พึง จง ซิ น่ะ เถอะ เถิด กำลัง ย่อม น่า อย่า อย่าเพ่อ จะ จัก ชะรอย เทอญ' เหล่านี้เป็นต้น

(๒) พวกกริยาอื่นที่นำมาใช้เป็นกริยานุเคราะห์ ดังในความต่อไปนี้ เป็นต้น

กริยา	ใช้เป็นกริยาอื่น	ใช้เป็นกริยานุเคราะห์
ต้อง	ของนี้ ต้อง ตาฉัน	เขา ต้อง นอน
ได้	เขา ได้ ลาภมาก	เขา ได้ ไปแล้ว
ถูก	ข้อนี้ ถูก แล้ว	เขา ถูก ตี
ให้	เขา ให้ เงินฉัน	เขาให้ ฉันนอน
ยัง	ลูกเมียยัง (อยู่) อย่าสรรเสริญ	เขา ยัง ไม่ทำ
อยู่	เขา อยู่ ในห้อง	เขากินข้าว อยู่
เคย	เขา เคย แล้ว	เขา เคย มาเสมอ
แล้ว	งานของฉัน แล้ว แต่วัน	เขาทำ แล้ว

ข้อสังเกต คำกริยานุเคราะห์ ต้องเป็นคำกริยา ๒ จำพวก ดังข้างบนนี้ ซึ่งนำมาใช้ช่วยกริยาอื่น ให้มีเนื้อความตามหน้าที่กริยา คือ มาลา กาล วาจก ดังกล่าวแล้ว ไม่ใช่คำกริยา หรือคำอื่น ที่นำมาใช้เป็นคำวิเศษณ์ประกอบกริยาให้มีความแปลกออกไป เช่น 'ตาสีกินข้าว หมด ตาสีตีแมว ตาย ตาสีไม่มา' เป็นต้น ดังนี้ คำ 'หมด ตาย ไม่' ในที่นี้ไม่ใช่กริยานุเคราะห์

แบบฝึกหัดบทที่ ๕

๑. คำกริยาคืออะไร ? มีกี่อย่าง ? บอกชื่อ

๒. อกรรมกริยามีลักษณะอย่างไร ? หาตัวอย่างมา ๕ คำ

๓. คำชนิดไรที่ทำหน้าที่เป็นอกรรมกริยาได้ ? ให้หาตัวอย่างมา ๓ คำ ผูกข้อความกำกับมาด้วย

๔. สกรรมกริยามีลักษณะอย่างไร ? หาตัวอย่างมา ๕ คำ

๕. หาตัวอย่างคำที่เป็นอกรรมกริยาก็ได้ เป็นสกรรมกริยาก็ได้ ผูกเป็นข้อความมาอย่างละ ๓ ข้อ

๖. วิกตรรถกริยาคืออะไร ? จงเอาคำวิกตรรถกริยาผูกเป็นข้อความมา ๓ ข้อ แต่อย่าให้คำกริยาซ้ำกัน

๗. คำที่พ่วงท้ายคำวิกตรรถกริยาในภาษาไทย เป็นคำชนิดไรบ้าง ? และชนิดไหนใช้อย่างไร ?

๘. กริยานุเคราะห์คืออะไร ? มีกี่พวก ? คืออะไรบ้าง ? และพวกไหนเป็นอย่างไร ? หาตัวอย่างผูกเป็นความมาพวกละ ๓ ข้อ

๙. กริยานุเคราะห์ ผิดกับคำที่ประกอบกริยาพวกอื่นเป็นอย่างไร? อธิบาย

๑๐. คำกริยาในความต่อไปนี้ ไหนเป็นคำกริยาพวกไหน ? สังเกตได้อย่างไร ?

ก. เขา จะ มาบ้านฉันหลายหนแล้ว แต่เขา กระดาก เมียฉัน

ข. เขาไม่ รักษา ความสะอาดจึง เกิด เรื่องนี้

ค. ถึงเขา จะ โง่ ป่านใด ถ้าไม่ หยิ่ง ก็ ยัง มี คน สงสาร เขาบ้าง

ฆ. เขา กลัว ฉันว่า จะ ดี กว่าเขา เขาจึงไม่บอก วิชาแก่ฉัน

บทที่ ๖ คำวิเศษณ์

ข้อ ๓๓. คำวิเศษณ์ คือคำจำพวกที่ใช้ประกอบคำอื่นให้มีเนื้อความแปลกออกไป ได้แก่คำว่า ดี ชั่ว ขาว ดำ ต่ำ สูง เร็ว ช้า

เป็นต้น สำหรับประกอบคำอื่น คือ ๑. ประกอบนาม เช่น 'ม้าเร็ว' ฯลฯ ๒. ประกอบสรรพนาม เช่น 'ใครบ้าง' ฯลฯ ๓. ประกอบกริยา เช่น 'เดินช้า' ฯลฯ ๔. ประกอบวิเศษณ์ด้วยกัน เช่น 'เร็วมาก' ฯลฯ และนอกจากนี้ คำวิเศษณ์ทำหน้าที่เป็นอกรรมกริยาได้ด้วย เช่นตัวอย่าง 'เขาโง่, เขาจักดีต่อไป' คำ 'โง่' และ 'ดี' นี้เป็นคำวิเศษณ์ ทำหน้าที่เป็นอกรรมกริยา ดังกล่าวมาแล้ว

หมายเหตุ คำวิเศษณ์นี้ ภาษาฝรั่งเช่น อังกฤษ ฯลฯ เขามีเป็น ๒ รูป คือ รูปหนึ่งใช้ประกอบนามและสรรพนาม เราเรียกว่า 'คุณศัพท์' และอีกรูปหนึ่งใช้ประกอบกริยา คุณศัพท์ และประกอบวิเศษณ์ด้วยกันอีกชนิดหนึ่ง เราเรียกว่า 'กริยาวิเศษณ์' เพราะในภาษาเขามีรูปต่างกัน เช่น รูปคุณศัพท์ 'ดี' เป็น 'กูด (good)' และ 'ชั่ว' เป็น 'แบด (bad)' แต่รูปกริยาวิเศษณ์ของเขาไปอีกอย่างหนึ่ง เช่น 'ดี' เป็น 'เวล (well)' และ 'ชั่ว' เป็น 'แบดลี (badly)' ดังนี้เป็นต้น ดังนั้นเขาจึงเรียกชื่อเป็น ๒ อย่างตามรูปของมัน แต่ในภาษาไทยมีรูปอย่างเดียวกันทั้งหมด จึงเรียกว่าคำ 'วิเศษณ์' ทั่วไป เพื่อสะดวกแก่การศึกษาและเชิงวิชาของเรา คำจำพวกนี้ในภาษาบาลีท่านก็เรียก "วิเสสนะ" ทั่วไปเหมือนกัน

และคำวิเศษณ์ที่ทำหน้าที่เป็นอกรรมกริยานั้น ในภาษาอื่นเขาต้องใช้วิกตรรถกริยา 'เป็น' ประกอบ เช่น 'เขาเป็นโง่', 'เขาเป็นดี' เป็นต้น แต่ในภาษาไทยใช้ 'เป็น' ประกอบไม่ได้ ถ้าใช้ 'เป็น' ประกอบเข้า มีเนื้อความเป็นพิเศษไปทางอื่น เช่น 'เขาเป็นใหญ่'

ความกลายไปว่าเขาเป็นคนมีอำนาจวาสนา หาใช่ตัวเขาใหญ่ไม่ เป็นต้น และคำวิเศษณ์ที่ทำหน้าที่เป็นกริยาก็ ย่อมใช้คำกริยานุเคราะห์ประกอบได้เหมือนกริยา เช่น 'เขาคงชั่ว' 'เขาจักดี' เป็นต้น

คำวิเศษณ์ รวมทั้งพวกประกอบนาม สรรพนาม กริยา และประกอบวิเศษด้วยกัน จำแนกออกเป็น ๑๐ จำพวกด้วยกัน คือ :- (๑) ลักษณวิเศษณ์ (๒) กาลวิเศษณ์ (๓) สถานวิเศษณ์ (๔) ประมาณวิเศษณ์ (๕) นิยมวิเศษณ์ (๖) อนิยมวิเศษณ์ (๗) ปฤจฉาวิเศษณ์ (๘) ประติชญาวิเศษณ์ (๙) ประติเษธวิเศษณ์ และ (๑๐) ประพันธวิเศษณ์ ดังจะอธิบายต่อไปนี้

ข้อ ๓๒. ลักษณวิเศษณ์ (อ่าน ลักสะหนะวิเสด' คือ คำวิเศษณ์บอกลักษณะ ซึ่งหมายถึงคำวิเศษณ์ประกอบนาม หรือสรรพนามเป็นพื้น ที่ใช้ประกอบ 'กริยา' และ 'วิเศษณ์' มีไม่สู้มากนัก 'ลักษณะ' หมายถึงสิ่งสำคัญที่ให้เราสังเกตได้ เช่น 'ขาว ดำ ต่ำ สูง โง่ ฉลาด เร็ว ช้า ตาบอด ผมยาว สีคราม' เป็นต้น คำวิเศษณ์พวกนี้เอาคำชนิดอื่นมาใช้ก็ได้ เช่น 'ช้างป่า ช้างบ้าน ช้างไม้ ช้างปั้น ช้างหล่อ ฯลฯ' ดังนี้จะเห็นได้ว่า คำ 'ป่า บ้าน ไม้' เดิมก็เป็นคำนามทั้งนั้น แต่เอามาเป็นคำวิเศษณ์ประกอบ 'ช้าง' บอกลักษณะว่าเป็นช้างชนิดไร และคำ 'ปั้น หล่อ' เดิมก็เป็นคำกริยานำมาใช้เป็นลักษณวิเศษณ์ บอกชนิดเช่นเดียวกัน ดังจะยกคำลักษณวิเศษณ์ต่าง ๆ มาไว้ให้ดูเป็นที่สังเกต ดังต่อไปนี้:-

(๑) บอกชนิด เช่น 'ชั่ว ดี อ่อน แก่ หนุ่ม สาว หลวง (ม้าหลวง) ต้น (ช้างต้น) ป่า (สัตว์ป่า) ทะเล (ปลาทะเล) จีน

(ร่มจีน) ตัดผม (คนตัดผม) หูหนวก (คนหูหนวก)' เป็นต้น

(๒) บอกขนาด เช่น 'ใหญ่ โต เล็ก กว้าง ยาว ย่อม เขื่อง' เป็นต้น

(๓) บอกสัณฐาน เช่น 'กลม แบน แบ้น ทุย' เป็นต้น

(๔) บอกสี เช่น 'แดง ขาว ดำ เหลือง' เป็นต้น

(๕) บอกเสียง เช่น 'เพราะ เสนาะ ดัง ค่อย แหบ เครือ' และเสียงสัตว์ร้อง เช่น เสียงเจี๊ยก เสียงของตก เช่น เสียง ตึง เป็นต้น

(๖) บอกกลิ่น เช่น 'หอม เหม็น ฉุน เหม็นอับ เหม็นสาบ' เป็นต้น

(๗) บอกรส เช่น 'จืด เค็ม หวาน มัน เปรี้ยว ขม เผ็ด' เป็นต้น

(๘) บอกสัมผัส เช่น 'ร้อน เย็น อุ่น นุ่ม แข็ง' เป็นต้น

(๙) บอกอาการ เช่น 'เร็ว ช้า เซ่อ ว่องไว ฉลาด ประเปรียว กระฉับกระเฉง' เป็นต้น

คำลักษณวิเศษณ์ที่บอกอาการนี้ มิใช่ประกอบนามหรือสรรพนามไม่มากนัก ดังข้างบนนี้ แต่ที่ใช้ประกอบกริยามีมาก เพราะคำกริยามีหน้าที่แสดงอาการของนามอยู่แล้ว เช่น นั่ง นอน วิ่ง เต้น ฯลฯ ฉะนั้นคำวิเศษณ์ที่ประกอบกริยา จึงมีหน้าที่แสดงอาการให้แปลก ๆ ออกไป เช่น นั่งโงกเงก นอนคลุมโปง นอนละเมอ กระโดดแผล็ว ลิงร้องเจี๊ยก หมาเห่าโฮก เป็นต้น

หมายเหตุ ได้อธิบายแล้วว่า 'ลักษณะ' คือเครื่องหมายที่ให้เราสังเกตได้ว่าสิ่งนี้ต่างกับสิ่งนั้น ดังชี้แจงมาแล้ว แต่คำ 'อาการ' หมายถึงความประพฤติ ความเป็นไปของคนสัตว์หรือสิ่งของต่าง ๆ ซึ่งรวมอยู่ในลักษณะที่จะให้เราสังเกตเหมือนกัน จึงนับรวมกันเข้าใน 'ลักษณวิเศษณ์' พวกเดียวกัน คือคำวิเศษณ์บอกลักษณะก็ดี คำวิเศษณ์บอกอาการก็ดี ให้รวมเรียกว่า 'ลักษณวิเศษณ์' ทั้งนั้นเพื่อสะดวกแก่การศึกษา

ข้อ ๓๓. กาลวิเศษณ์ (อ่าน กาน-ละวิเสด) คือคำวิเศษณ์บอกเวลา หมายความว่าคำวิเศษณ์ที่แสดงเวลาภายหน้าภายหลัง หรือเวลาปัจจุบัน หรือเวลาเร็ว ช้า ก่อน หลัง ฯลฯ ตัวอย่าง

(๑) ประกอบนาม คนโบราณ คนภายหลัง คนเดี๋ยวนี้ เวลานาน เวลาช้า เวลาเร็ว เวลาเช้า เวลาเย็น เวลาค่ำ ฯลฯ

(๒) ประกอบกริยา นอนช้า นอนนาน นอนก่อน นอนภายหลัง นอนเดี๋ยวนี้ นอนเย็น ตื่นเช้า ฯลฯ

คำวิเศษณ์ที่ประกอบคำสรรพนามหรือวิเศษณ์ ก็เป็นทำนองนี้เหมือนกัน

ข้อสังเกต ในที่นี้ยกมาแสดงเฉพาะคำกาลวิเศษณ์เท่านั้น แต่อย่าให้เอาบทวลีบอกกาลมาปน คือบทวลีบอกกาลนั้นเป็นคำหลายคำเรียงกัน เช่น วันนี้ เดือนนี้ ศก ๒๔๘๐ ปีกลายนี้ ฯลฯ ซึ่งจะแสดงในวากยสัมพันธ์ต่อไป

ข้อ ๓๔. สถานวิเศษณ์ (อ่าน สะถาน-นะวิเสด) คือ คำวิเศษณ์บอกสถานที่ หมายถึงคำวิเศษณ์แสดงที่อยู่หรือระยะที่ตั้งอยู่ เช่น ใกล้ ไกล ใต้ เหนือ ฯลฯ เช่น ตัวอย่าง

(๑) ประกอบนาม บ้านใกล้ บ้านไกล บ้านใต้ บ้านเหนือ สัตว์ บก สัตว์ น้ำ ฯลฯ

(๒) ประกอบกริยา อยู่ใกล้ อยู่ไกล อยู่ใต้ อยู่เหนือ ฯลฯ ยังมีคำอื่นๆ อีกมาก ให้สังเกตตัวอย่างข้างบนนี้เป็นหลัก

ข้อสังเกต คำวิเศษณ์พวกนี้ย่อมทำหน้าที่เป็นบุพบทด้วย กล่าวคือ ถ้ามีนามหรือคำที่ทำหน้าที่นาม ต่อคำเหล่านี้ออกไปอีก คำเหล่านี้ก็กลายเป็น บุพบทบอกสถานที่ไป เช่น บ้านอยู่ไกลนา ป่าอยู่ใกล้เขา ฯลฯ 'ไกล' และ 'ใกล้' ที่นี้ เป็นบุพบทบอกสถานที่ ซึ่งจะกล่าวต่อไป

ข้อ ๓๕. ประมาณวิเศษณ์ (อ่านประมาณ-นะวิเสด) คือคำวิเศษณ์บอกจำนวนผิดแผกกัน เช่นคำ มาก น้อย หมด ครบ สิ้น ฯลฯ จำนวนนับที่เรียกว่า 'สังขยา' หรือ 'จำนวนเลข' เช่น หนึ่ง สอง สาม ที่หนึ่ง ที่สอง ครบหนึ่ง ครบสอง ฯลฯ และบอกจำนวนขาดเกิน ฯลฯ เหล่านี้เป็นต้น คำวิเศษณ์เหล่านี้แบ่งออกเป็น ๔ ประเภทด้วยกัน คือ:-

(๑) บอกจำนวนไม่มีจำกัด กล่าวคือ เป็นแต่บอกคร่าวๆ ซึ่งไม่รู้จำนวนได้ชัดเจน เช่นคำ มาก น้อย หลาย ทั้งหลาย จุ กินเช่นตัวอย่าง

ก ประกอบนาม คนมาก คนหลาย เรือจุ เรือไม่จุ ฯลฯ

ข ประกอบกริยา กินมาก กินหลาย กินจุ กินไม่จุ เขานอนกันแล้ว ฯลฯ

(๒) บอกจำนวนจำกัด ซึ่งหมายความว่า บอกกำหนดขีดขั้นให้รู้ได้ว่า เพียงนั้นเพียงนี้ เช่นคำ หมด ทั้งหมด ปวง ทั้งปวง ผอง ทั้งผอง ทุก บรรดา ฯลฯ

ก ประกอบนาม คนหมด คนทั้งหมด ปวงคน ผองคน คนทั้งปวง คนทั้งผอง คนทุกคน บรรดาคน ฯลฯ

ข ประกอบกริยา กินหมด กินทั้งหมด ฯลฯ

(๓) บอกจำนวนแบ่งแยก คือหมายความว่าแสดงจำนวนแยกออกเป็นพวกๆ เช่นคำ บาง บ้าง ต่าง ต่างๆ ฯลฯ และแสดงจำนวนเป็นรายตัว เช่น คนละ ละคน สิ่งละ ละสิ่ง ฯลฯ เช่นตัวอย่าง

ก ประกอบนาม บางคน ต่างคน คนต่างๆ สิ่งละคน

ข ประกอบกริยา กินบ้าง ต่างทำ ทำต่างๆ ทำละครั้ง (โบราณ) ฯลฯ

หมายเหตุ ส่วนประกอบกริยานี้ มักใช้ไปในทางวิเศษณ์โดยมาก เช่น ทำบางครั้ง ทำต่างเวลา ทำคนละครั้ง ทำคนละอย่าง ฯลฯ ซึ่งจะกล่าวในวากยสัมพันธ์ต่อไปนี้

(๔) บอกจำนวนนับ คือ หมายถึงกำหนดนับชัดเจนลงไปว่า เท่านี้เท่านั้น มี ๒ พวก คือ:—

ก บอกจำนวนเลขธรรมดา (บาลีเรียกว่าปกติสังขยา) ได้แก่จำนวนเลข ๑, ๒, ๓, ๑๐, ๑๐๐ ๑๐๐๐ เป็นต้น ซึ่งประกอบนาม เช่น ๑ คน ๕ คน ๘ ครั้ง ฯลฯ

ข บอกจำนวนเลขที่ (บาลีเรียกปูรณสังขยา) เช่น ที่ ๑ ที่ ๒ ครบ ๕ ครบ ๑ ๆลฯ มักใช้ประกอบนาม เช่น คนที่ ๑ วันครบ ๕ เป็นต้น

หมายเหตุ ประมาณวิเศษณ์นี้ ใช้ประกอบหน้าศัพท์ที่ก็มี หลังศัพท์ที่ก็มี ดังตัวอย่างที่อ้างข้างบนนี้ ประกอบทั้งข้างหน้าและข้างหลังศัพท์ก็มี เช่น มากคน น้อยคน คนมาก คนน้อย ๆลฯ ดังจะอธิบายข้างหน้าต่อไป

ข้อ ๓๒. นิยมวิเศษณ์ (อ่าน นิยม มะ-วิเสด) คือคำวิเศษณ์ที่บอกกำหนดเขตของความหมายชัดเจน ว่าเป็นสิ่งนี้สิ่งนั้นอย่างเดียว หรือเป็นเช่นนี้เช่นนั้นอย่างเดียว ไม่แปรปรวนเป็นอย่างอื่น เช่นคำ นี่ นั่น โน่น ดังนี้ ดังนั้น ทีเดียว แท้จริง แน่นอน เป็นต้น คำพวกนี้แบ่งออกได้เป็น ๒ ประเภท คือ :-

ก บอกกำหนดแน่นอนเกี่ยวกับสถานที่ เช่น นี่ นั่น โน่น คือคำ 'นี้' หมายถึงสิ่งหรือกิจการที่อยู่ใกล้ เช่น คนนี้ ที่นี้ คนเหล่านี้ ทำเช่นนี้ ๆลฯ และคำ 'นั้น' หมายถึงห่างจากคำ 'นี้' ออกไป เช่น คนนั้น ที่นั้น คนเหล่านั้น ทำเช่นนั้น ๆลฯ และ 'โน้น' หมายถึงไกลจาก 'นั้น' ออกไปอีก เช่น คนโน้น ที่โน้น ทำเช่นโน้น ๆลฯ

หมายเหตุ คำ 'นี้ นั้น โน้น' ยังใช้เป็นคำประสม โดยเอาคำอื่นมาประกอบข้างหน้าอีกมากมาย เช่น อย่างนี้ อย่างนั้น อย่างโน้น ทั้งนี้ ทั้งนั้น หมดนี้ หมดนั้น และที่แผลงใช้ก็มี เช่น อะนี้ อะนั้น

อันนี้ อันนั้น กระนี้ กระนั้น แล้วแต่ภาษานิยม ทั้งนี้นับว่าเป็นนิยม-วิเศษณ์พวกเดียวกันทั้งนั้น

ข บอกกำหนดแน่นอนเกี่ยวกับความหมาย (คือไม่เกี่ยวกับสถานที่) เช่นเอง ดอก เช่น ฉันเอง ฉันดอก ทำเอง พูดเล่นดอก ฯลฯ และคำวิเศษณ์ ที่แสดงความหมายมีกำหนดแน่นอน เช่น เทียว ทีเดียว เจียว แน่นอน แท้จริง แน่แท้ ฯลฯ นับว่าเป็นนิยมวิเศษณ์พวกนี้ทั้งนั้น

ยังมีคำวิเศษณ์พวกนี้ที่ควรสังเกตคือ 'เฉพาะ' และ 'แต่' เช่น 'เขาให้เงินเฉพาะแก่ลูกเขา' 'เขาเห็นแต่แก่ตัวเขา' คำ 'เฉพาะ' และ 'แต่' ที่นี้เป็นนิยมวิเศษณ์บอกกำหนดความหมายเพราะมีบุพบท 'แก่' ประจำอยู่หน้า แต่ถ้าละบุพบทเสีย คำ 'เฉพาะ' และ 'แต่' ก็ทำหน้าที่เป็นบุพบท นำหน้าการกต่าง ๆ ได้ เช่น 'เขารักเฉพาะบุตรเขา' หรือ 'เขารักแต่บุตรเขา' ดังนี้ คำ 'เฉพาะ' และ 'แต่' ก็เป็นบุพบทนำหน้ากรรมการกไป ดังจะกล่าวในข้อบุพบทอีก ขอให้สังเกตไว้

หมายเหตุ คำ 'นี้ นั้น โน้น' และคำประสมที่เกี่ยวกับ ๓ คำนี้บางทีก็ใช้เป็นนิยมสรรพนาม เช่น 'นี้ของใคร' 'ทั้งนี้ของใคร' ฯลฯ ก็มี และคำ 'นี่ นั่น โน่น' ซึ่งเป็นนิยมสรรนาม บางทีก็ใช้เป็นนิยมวิเศษณ์ เช่น 'ฉันไม่ชอบนายแพทย์นั่น' คำ 'นั่น' ในที่นี้เป็นนิยม-วิเศษณ์ ตามรูปประโยค ดังนี้ก็มี เพราะฉะนั้นการสังเกตคำ 'นี้ นั้น โน้น' หรือ 'นี่ นั่น โน่น,' และคำประสมซึ่งเกี่ยวด้วยคำพวกนี้

จึงจำเป็นต้องสังเกตรูปความว่า คำพวกนี้ทำหน้าที่อย่างไรในข้อความนั้นด้วย

ข้อ ๓๗, อนิยมวิเศษณ์ (อ่าน อะ-นิ-ยม-มะวิเสด) คือคำวิเศษณ์แสดงความไม่กำหนดแน่นอนลงไป รวมย่อ ๆ เป็น ๒ พวกด้วยกัน คือ :-

ก พวกตรงข้ามกับนิยมวิเศษณ์ เช่น อื่น อื่น ๆ เหล่าอื่น อย่างอื่น พวกอื่น ดังตัวอย่าง คนอื่น คนเหล่าอื่น ทำอย่างอื่น คนพวกอื่น เหล่านี้เป็นต้น

ข พวกที่บอกความไม่แน่ซึ่งไม่ใช่บอกความสงสัย หรือใช้เป็นคำถาม แต่นำมาใช้ในความไม่กำหนด เช่นคำ ใด ใดๆ อะไร อะไรๆ ไร ไรๆ ไหน ไหนๆ ไฉน ไย ทำไม ฯลฯ และคำประสมที่เกี่ยวกับคำ 'ก็' หรือบางคำข้างต้นนั้น เช่น ก็คน ก็ครั้ง ฉันใด เช่นไร ฯลฯ ดังตัวอย่าง เขามาเวลาใดก็ได้ เขาห่มผ้าอะไรได้ทั้งนั้น เขาจะมาทำไมก็ตาม เจ้าทำไฉนได้ทั้งนั้น ไยมาด่าฉันไม่กลัวเลย จะกินข้าวกี่ชามก็ได้ มีอุปมาฉันใดก็มีอุปมัยฉันนั้น เหล่านี้เป็นต้น

ข้อ ๓๘. ปฤจฉาวิเศษณ์ (อ่าน ปริด-ฉา-วิเสด) คือคำวิเศษณ์ที่แสดงความสงสัย หรือใช้ในคำถาม ได้แก่คำอนิยมวิเศษณ์ข้อ ข (แต่เว้นบางคำที่ไม่แสดงความสงสัยหรือใช้ในคำถาม) เช่นคำ ใด อะไร ไหน ไย ทำไม กี่คน อย่างไร เหตุไร ฉันใด อันใด เหล่านี้เป็นต้น ดังตัวอย่าง คนใดหนอแกล้งเรา นั่นเป็นสัตว์

อะไร โกรธกันแล้วไยมาพูดกับฉัน ทำไฉนดีหนอ คนไหนเป็นบุตรท่าน ท่านมีบุตรกี่คน ท่านมีอายุเท่าไร เหล่านี้เป็นต้น

ข้อสังเกต คำวิเศษณ์พวกนี้ ต้องเกี่ยวกับบอกความสงสัย หรือใช้เป็นคำถาม ถ้าแสดงความอย่างอื่น ต้องเป็นอนิยมวิเศษณ์

ข้อ ๓๙. ประติชญาวิเศษณ์ (อ่าน ประ-ติด-ยา-วิเสด) ได้แก่คำวิเศษณ์ที่แสดงการรับรองในเรื่องเรียกขานและโต้ตอบกัน เช่น คำ จ๋า เจ้าขา เจ้าค่ะ โว้ย (เช่น แดงโว้ย) ขอรับ ขอรับผม ขอรับกระหม่อม พระพุทธเจ้าข้าขอรับ เหล่านี้เป็นต้น

หมายเหตุ คำประติชญาวิเศษณ์ เกี่ยวกับคำโต้ตอบกันโดยมาก ดังนั้นรูปคำจึงเพี้ยนจากเดิมไป เช่น คำเดิมเป็น 'พระเจ้าข้า' ผู้ชายพูดก็กลายเป็น เพ็คชะขะ พะยะข้า ผู้หญิงพูดก็กลายเป็น ปะขะ เพคะ และคำเดิม 'จ๊ะ' ก็กลายเป็น จ๊ะ จ๋า ยะ ย่ะ เป็นต้น และคำเหล่านี้ยังใช้แปลกกันไปตามยศอีกมากมาย จะกล่าวข้างหน้า

อนึ่ง คำพวกนี้ได้ชื่อว่าคำวิเศษณ์ ก็เพราะประกอบนามและกริยา ดังตัวอย่างต่อไปนี้

เกี่ยวกับความเรียกร้อง เช่น 'หนูจ๋า คุณขอรับ แดงโว้ย ฯลฯ' ดังนี้ คำ 'จ๋า ขอรับ โว้ย' ย่อมประกอบคำที่อยู่หน้าคือ 'หนู คุณ แดง' ถ้าเป็นคำขานตอบซึ่งกล่าวห้วน ๆ ว่า 'จ๋า ขอรับ โว้ย' ดังนี้ คำเหล่านี้เรียกว่า 'ประติชญาวิเศษณ์บอกเสียงขานรับ' ไม่ต้องประกอบคำอะไร เพราะเมื่อบอกสัมพันธ์ คำเหล่านี้อยู่ในช่อง 'บทเชื่อม'

แต่ถ้าเป็นความโต้ตอบกัน ซึ่งอยู่ต้นประโยคก็มี เช่นถาม 'ท่านเป็นทหารหรือ' คำตอบ 'ขอรับ ผมเป็นทหาร' หรืออยู่ท้ายประโยคว่า 'ผมเป็นทหาร ขอรับ' ดังนี้ คำ 'ขอรับ, ทั้ง ๒ ประโยคนี้ต้องกระจายคำว่า 'ประติชญาวิเศษณ์ ประกอบกริยา เป็น'

ข้อ ๔๐. ประติเษธวิเศษณ์ (อ่าน ประ-ติ-เสด-ธะ-วิ-เสด) คือคำวิเศษณ์ที่บอกความห้าม หรือความไม่รับรอง ได้แก่คำ 'ไช่ (ที่หมายความว่า ไม่ใช่ ไม่ถูก) ไม่ มิ บ บ่อ หาไม่ มิได้ หามิได้ ไม่-หามิได้' เป็นต้น คำพวกนี้ประกอบหน้าก็มี ประกอบหลังก็มี อยู่ทั้งข้างหน้าข้างหลังก็มี ดังตัวอย่างต่อไปนี้ ประกอบนาม 'ใช่กิจของนักเรียน' (ไม่ใช่กิจของนักเรียน) ประกอบกริยา ไม่อยู่ มิอยู่ บอยู่ อยู่มิได้ อยู่หาไม่ หาอยู่ไม่ ไม่อยู่หามิได้' เป็นต้น

และประติเษธวิเศษณ์ ใช้ในการโต้ตอบก็มี เช่นคำ 'เปล่า มิได้ หามิได้' เช่นถามว่า 'ท่านหิวหรือ ? ตอบว่า 'เปล่า มิได้ หามิได้' แล้วแต่จะเหมาะกับยศซึ่งจะแสดงต่อไป คำพวกนี้ ถ้าบอกหน้าที่ของมันให้ละเอียดก็บอกว่าเป็น 'ประติเษธวิเศษณ์ในความโต้ตอบกัน' และใช้ควบกันไปกับคำ ประติชญาวิเศษณ์ก็ได้ เช่นตอบคำถามข้างบนว่า 'เปล่าขอรับ มิได้ขอรับ' เป็นต้น

ข้อ ๔๑ ประพันธวิเศษณ์ คือคำประพันธสรรพนามที่เอามาใช้เป็นคำวิเศษณ์ ได้แก่คำ 'ที่ ซึ่ง อัน' และคำประสมที่เกี่ยวกับคำพวกนี้ เช่น 'อย่างที่' ฯลฯ ซึ่งนำมาให้ติดต่อกับคำวิเศษณ์หรือคำกริยา เช่นตัวอย่าง 'เด็กคนนี้โง่แปลก คือโง่ที่อธิบายไม่ถูก' หรือ 'เป็นเวลาอันนานซึ่งประมาณไม่ได้' หรือ 'เป็นของมาก อัน ไม่

สามารถคำนวณได้ หรือ 'เขากินอย่างที่เรียกว่ายัดนุ่น' เป็นต้น ดังนี้คำ 'ที่' ที่ต่อคำ 'โง่' คำ 'ซึ่ง' ที่ต่อคำ 'นาน' คำ 'อัน' ที่ต่อคำ 'มาก' และคำ 'อย่างที่' ที่ต่อคำ 'กิน' ล้วนเป็นบทขยายคำวิเศษณ์และกริยาทั้งนั้น จึงนับว่าเป็นประพันธวิเศษณ์

คำที่เป็นเหตุของความเบื้องต้น ได้แก่คำว่า 'เพราะ' 'ด้วย' 'เหตุเพราะ' 'เหตุว่า' 'ด้วยว่า' 'เพราะว่า' 'ค่าที่' เป็นต้น ตัวอย่าง 'เด็กเสียคน เพราะผู้ใหญ่สอนไม่ดี คนทำบุญด้วยคนอื่นชักชวน เขาทำผิดค่าที่เขาไม่รู้จักผิด' ดังนี้เป็นต้น คำ 'เพราะ' 'ด้วย' 'ค่าที่' ล้วนเป็นบทขยายกริยาทั้งนั้น จึงนับว่าเป็นประพันธวิเศษณ์ด้วย

คำขยายบทเบื้องต้น ได้แก่คำต่อไปนี้ 'เพื่อว่า เพื่อให้' เป็นต้น ตัวอย่าง เขาพูดเพื่อให้เราเสีย เขาเลี้ยงเพื่อว่าลูกจะได้เลี้ยงเขา คำว่า 'เพื่อให้' 'เพื่อว่า' ล้วนเป็นบทขยายกริยา จึงนับว่าเป็นประพันธวิเศษณ์ด้วย

หมายเหตุ คำประพันธวิเศษณ์เหล่านี้ทำหน้าที่เป็นบทเชื่อมของวิเศษณานุประโยค ในวิธีบอกสัมพันธ์สังกรประโยคด้วย

แบบฝึกหัดบทที่ ๖

๑. คำวิเศษณ์คืออะไร ? และใช้ประกอบคำอะไรได้บ้าง ? หาตัวอย่างมาด้วย

๒. เหตุไร จึงรวมเรียกคำคุณศัพท์ กับคำ กริยาวิเศษณ์ว่าเป็นคำวิเศษณ์ พวกเดียวเท่านั้น ? อธิบายย่อ ๆ พร้อมด้วยตัวอย่าง

๓. ก เราใช้คำวิเศษณ์ แทนกริยาพวกใดได้บ้าง ? หาตัวอย่างมาให้ดู พร้อมด้วยคำอธิบายย่อ ๆ

ข ในภาษาอังกฤษ เขาใช้คำกริยา 'เป็น' นำหน้าคำวิเศษณ์ เช่น 'เขาเป็นสวย' ฯลฯ ในภาษาไทยเราจะใช้เช่นเขาได้หรือไม่ อธิบาย และหาตัวอย่างกำกับไว้ด้วย

๔. คำนาม และคำกริยา เอามาใช้เป็นวิเศษณ์ได้หรือไม่ หาตัวอย่างมาให้ดู พร้อมกับคำอธิบายย่อ ๆ

๕. ลักษณวิเศษณ์ คืออะไร มีกี่ประเภทด้วยกัน จำแนกให้ดู พร้อมด้วยตัวอย่าง ประเภทละประโยค ทั้งที่ประกอบนาม และกริยา ถ้ามี

๖. กาลวิเศษณ์ คืออะไร ? หาตัวอย่างให้ดู ทั้งประกอบนามและกริยา อย่างละประโยค

๗. สถานวิเศษณ์ คืออะไร ? มีกี่ประเภท ยกตัวอย่างมาให้ดูพร้อมทั้งประกอบนาม และกริยา อย่างละบท

๘. ประมาณวิเศษณ์ คืออะไร ? มีกี่ประเภท จำแนกให้ดูย่อ ๆ พร้อมด้วยตัวอย่าง ประเภทไหนมีทั้งประกอบนามและกริยา ก็ต้องหาตัวอย่างมาทั้งคู่

๙. นิยมวิเศษณ์ คืออะไร ? มีกี่ประเภทด้วยกัน จำแนกให้ดูพร้อมทั้งตัวอย่าง ที่ประกอบนามและกริยา

๑๐. อนิยมวิเศษณ์ คืออะไร ? มีกี่ประเภท จำแนกให้ดูพร้อมทั้งยกตัวอย่าง ที่ประกอบนามและกริยาอย่างละ ๑ บท

๑๑. ปฤุจฉาวิเศษณ์ คืออะไร ? ได้แก่คำอะไรบ้าง ? ยกตัวอย่างที่ประกอบนามและกริยา มาให้ดูอย่างละ ๓ คำ

๑๒. ประติชญาวิเศษณ์ คืออะไร ? หาตัวอย่างที่ประกอบนามและกริยามาให้ดูอย่างละ ๒ คำ

๑๓ ประติเษธวิเศษณ์ คืออะไร ? หาตัวอย่างที่ประกอบนามและกริยามาให้ดูอย่างละบท

๑๔. คำ ' ใด อะไร ไหน ' เป็นคำวิเศษณ์พวกไหนได้บ้าง ? ยกขึ้นตอบทีละคำ และยกตัวอย่างกำกับไว้ด้วยทุกแห่ง

๑๕. คำประพันธวิเศษณ์ต่างกับคำประพันธสรรพนามอย่างไร ? หาตัวอย่างมาเทียบกันให้ดูสักคู่หนึ่ง

บทที่ ๗ คำบุพบท

ข้อ ๔๒. บุพบท (อ่าน บุบ–พะ–บท) แปลว่าคำหน้าบท* หมายความถึงคำชนิดที่ใช้นำหน้านาม สรรพนาม หรือกริยาบางพวกที่เรียกว่า กริยาสภาวมาลา เพื่อบอกตำแหน่งของคำนาม สรรพนาม หรือกริยาเหล่านั้นว่า มีหน้าที่เป็นอะไร เช่นตัวอย่างว่า 'เขาตีฉันด้วยมือ' ดังนี้บุพบท 'ด้วย' บอกตำแหน่งของคำ 'มือ' ว่ามีหน้าที่สำหรับตี เป็นต้น

---

* บทที่นี้หมายความกว้างได้แก่ คำ วลี หรือประโยคก็ได้

คำบุพบทภาษาไทย ต่างกับบุพบทของอังกฤษอยู่บ้าง คือของเขาต้องทำหน้าที่เชื่อมคำให้ติดต่อกันเป็นข้อสำคัญ แต่ของไทย 'บุพบท' หมายถึงคำหน้าบท นามซึ่งท่านตั้งขึ้นแทนวิภัตติในภาษาบาลี ดังนั้นจึงนำหน้าคำที่ตั้งต้นขึ้นเฉย ๆ ก็ได้ เช่นตัวอย่าง คำบุพบท 'ดูกร ข้าแต่' ที่นำหน้าคำนามของผู้ถูกร้องเรียก (คำอาลปน์) เช่นตัวอย่าง 'ดูกร สงฆ์ ข้าแต่ ท่าน' ซึ่งไม่เชื่อมกับคำใดเลย* เป็นต้น ดังจะกล่าวต่อไป เพื่อให้สะดวกแก่การศึกษายิ่งขึ้น จึงรวบรัดบุพบทภาษาไทยออกเป็นจำพวกใหญ่ ๒ พวก คือ (๑) จำพวกที่ไม่เชื่อมกับคำอื่น และ (๒) จำพวกที่เชื่อมกับคำอื่น ดังจะอธิบายต่อไปนี้

ข้อ ๔๓. **บุพบทที่ไม่เชื่อมกับคำอื่น** บุพบทพวกนี้ คือบุพบทที่เนื่องมาจากภาษาบาลี มีหน้าที่นำหน้าคำอื่นเท่านั้น แต่ไม่ได้

---

* คำบุพบทในภาษาไทยนั้น ชั้นเดิมก็ตั้งขึ้นแทนวิภัตตินามในบาลี ซึ่งคำนามของเขาต้องมี วิภัตติ ติดอยู่ท้ายด้วยทุกคำ เราจึงตั้งคำบุพบทเหล่านี้แทน วิภัตติของบาลีเพื่อให้แปลได้ตรงกัน ต่างกันก็เพียงบาลีเอาวิภัตติไว้ท้าย แต่เราเอาบุพบทไว้หน้าตามระเบียบภาษาไทยของเราเท่านั้น เช่นตัวอย่าง

เทวะ	(อะ)	=	(ข้าแต่)	เทวดา	คำร้องเรียก (อาลปน์)
เทโว	(โอ)	=	(อันว่า)	เทวดา	คำประธาน
เทวํ	(อํ)	=	(ซึ่ง)	เทวดา	คำกรรม
เทเวน	(เอน)	=	(ด้วย)	เทวดา	คำทำหน้าที่เครื่องใช้
เทวายะ	(อายะ)	=	(แก่)		คำหน้าที่ผู้รับ ดังนี้เป็นต้น

คำในวงเล็บท้ายบาลีคือวิภัตตินาม คำในวงเล็บหน้าคำไทยนั้น คือคำบุพบทซึ่งตั้งขึ้นแทนวิภัตตินาม ที่จริงคำบุพบทของเราไม่มีมาก เพิ่งมามีมากภายหลังเมื่อเรานิยมใช้ภาษาบาลี อนึ่งคำ 'อันว่า' ที่ท่านใช้นำหน้าประธานนั้น สังเกตเห็นเป็นคำนำหน้าข้อความเป็นพื้นไม่มีนำหน้าคำเลย จึงจัดไว้ในชนิดคำสันธานซึ่งจะกล่าวข้างหน้าต่อไป

เชื่อมกับคำข้างหน้าเลย จึงมักจะมีในหนังสือเทศน์และข้อความที่ใช้ศัพท์แสงท่านองบาลี เช่นคำประพันธ์ต่าง ๆ เป็นต้น อันนับว่าเป็นภาษาไทยของเราเหมือนกัน บุพบทพวกนี้จำแนกออกเป็นประเภทได้ดังนี้

ก. บุพบทนำหน้าคำอาลปน์ หมายถึงบุพบทที่นำหน้าคำร้องเรียก ได้แก่คำ 'ดูกร ดูรา ดูก่อน ข้าแต่' เหล่านี้ ซึ่งโดยธรรมดาเราจะพูดกับใคร เราจะต้องเรียกผู้นั้นขึ้นก่อน เพื่อให้ฟังคำพูดของเราต่อไป คำที่เราเรียกนี้มักเป็นสามานยนาม เช่น 'นักเรียน ทั้งหลายฟังฉันพูด' หรือเป็นวิสามานยนาม เช่น 'นายแดง ฟังฉันพูด' หรือเป็นสรรพนามบุรุษที่สอง เช่น 'ท่าน ทั้งหลาย ฟังฉันพูด' ฯ ล ฯ คำที่เป็นตัวหนานั้น เรียกว่า นาม หรือสรรพนาม อาลปน์ แต่คำอาลปน์เหล่านี้ ท่านมักใช้คำบุพบทนำหน้าเข้าอีก เพื่อให้ตรงกับภาษาบาลี เช่น 'ดูกร นักเรียนทั้งหลาย ดูรา นายแดง ข้าแต่ ท่านทั้งหลาย' เป็นต้น หรือบางทีก็ใช้คำอุทานนำหน้าบ้าง เช่น 'แน่ะ ! นักเรียนทั้งหลายเอ๋ย ! นายแดง โอ ! ท่านทั้งหลาย' ดังนี้เป็นต้น คำบุพบทจำพวกนี้ เมื่อเวลาบอกสัมพันธ์ ท่านให้เขียนรวมกับคำอาลปน์ซึ่งเรียกว่า 'บุพบทวลี* อาลปน์' มิได้มีหน้าที่ประกอบส่วนใด ๆ ของประโยคเลย ถึงแม้ว่าจะกรอกไว้ในตารางช่อง 'บทเชื่อม' อย่างเดียวกับคำอุทาน แต่ก็ไม่บ่งความว่าเป็นบทเชื่อมกับคำใด ๆ เลย ซึ่งจะอธิบายใน

---

* วลี หมายถึงคำกลุ่มหนึ่งตั้งแต่ ๒ คำขึ้นไป เรียกชื่อตามคำข้างหน้า เช่น คำหน้าเป็นบุพบทว่า "ของฉัน ในบ้าน ฯ ล ฯ" ก็เรียก "บุพบทวลี" และคำนามนำหน้าว่า "นกยางกรอก" คนไทย ฯ ล ฯ" ก็เรียกนามวลีเป็นต้น ซึ่งจะมีกล่าวพิสดารในวากยสัมพันธ์

วายกสัมพันธ์ข้างหน้า ดังนั้น จึงจัดว่าเป็นบุพบทไม่เชื่อมกับคำอื่น ซึ่งมีใช้อยู่ ๔ คำ คือ 'ดูกร ดูรา ดูก่อน ข้าแต่' และใช้ในที่ต่างกัน คือคำ 'ดูกร ดูรา ดูก่อน' ใช้นำหน้านาม หรือสรรพนามผู้น้อย แต่คำ 'ข้าแต่' นั้น ใช้นำหน้านาม หรือสรรพนามผู้ใหญ่ หรือในที่กล่าวถ่อมตัว เช่นตัวอย่าง พระพุทธองค์ตรัสว่า 'ดูกร สงฆ์' และพระสงฆ์ทูลว่า 'ข้าแต่พระองค์...' และปาฐกกล่าวว่า 'ข้าแต่ท่านสมาชิกทั้งหลาย' เป็นต้น

ข้อสังเกต คำอุทาน เช่น แน่ะ! เฮ้ย! ฯลฯ ก็นำหน้าคำอาลปน์ได้เหมือนกันเช่น 'แน่ะ! ท่านดูโน่น' 'เฮ้ย! เด็กดูโน่น' ฯลฯ แต่มีลักษณะต่างกัน คือ คำอุทานเหล่านี้ถึงจะแปลไม่ได้ก็มีความหมายเฉพาะคำ เช่น 'แน่ะ!' เป็นสำเนียงร้องให้ดู และ 'เฮ้ย!' เป็นสำเนียงร้องให้รู้ตัว และจะเอาไว้หลังสรรพนามหรือเอาไว้ลอย ๆ ก็ได้ เช่น 'ท่าน แน่ะ, ดูโน่น' หรือ 'แน่ะ! ดูโน่น' เป็นต้น แต่บุพบทพวกนี้ มีหน้าที่อย่างเดียวที่นำหน้าคำอาลปน์อย่างบุพบทอื่นๆเท่านั้น จะเอาไว้ข้างหลังนามหรือเอาไว้ลอย ๆ ว่า 'ท่านดูกร ดูโน่น' หรือว่า 'ดูกร ดูโน่น' ไม่ได้ทั้งนั้น

บุพบทที่นำหน้า 'การิตการก' คือคำที่ทำหน้าที่รับใช้ ได้แก่คำ 'ยัง' ซึ่งคิดมาจากบาลีว่า 'ครู ยังศิษย์ ให้นอน' คำ 'ยัง' หาได้เชื่อมกับคำ 'ครู' ข้างหน้าไม่ แต่ใช้นำหน้าคำ 'ศิษย์' อย่างเดียวเท่านั้น ซึ่งยังมีใช้อยู่ในภาษาไทย เช่นในคำเทศน์และคำประพันธ์เป็นต้น จึงยังคงใช้เรียกอยู่ว่าบุพบทนำหน้าคำการิต-

การก แต่ที่ไทยใช้ทั่วไปนั้น ใช้ว่า 'ครูให้ศิษย์นอน' หาต้องใช้ 'ยัง' นำหน้าศิษย์ไม่ ดังจะกล่าวต่อไปข้างหน้า*

ข้อ ๔๔. บุพบทที่เชื่อมกับบทอื่น คือบุพบทที่นำหน้านาม สรรพนาม หรือกริยาสภาวมาลาดังกล่าวแล้ว รวมกันเป็นบุพบทวลี ซึ่งจะกล่าวในวากยสัมพันธ์ต่อไป ย่อมทำหน้าที่ประกอบคำอื่นทั้งนั้น เว้นไว้แต่บุพบทนำหน้าคำอาลปน์และการิตการกเท่านั้น และเมื่อบุพบทวลีประกอบคำใด คำบุพบทนำหน้าวลีก็ได้ชื่อว่าเชื่อมคำนั้นให้ติดต่อกับคำท้ายวลีนั้น ๆ ด้วย ตัวอย่าง 'เสื่อของฉัน' ดังนี้ คำ 'ของ' ซึ่งอยู่หน้าบุพบทวลี 'ของฉัน' ย่อมเชื่อมคำ 'เสื่อ' ข้างหน้าให้ติดต่อกับคำ 'ฉัน' ข้างท้ายเสมอไป ดังนั้นท่านจึงเรียกชื่อตามหน้าที่ของคำข้างท้ายบุพบทนั้น ๆ เช่นบุพบทนำหน้านามหรือสรรพนามเจ้าของ เป็นต้น ดังจะแยกไว้เป็นประเภท ๆ ให้สังเกตเป็นหลักต่อไปนี้

ก บุพบทนำหน้ากรรม ได้แก่คำ 'ซึ่ง แก่' ที่จริงบุพบทที่ใช้นำหน้ากรรมการก (ผู้ถูกกระทำ) ในภาษาไทยเราไม่นิยมใช้เลย มักชอบใช้กรรมการกลอย ๆ ว่า 'เขาชอบเด็ก เขาชอบฉัน' เป็นต้น

คำ 'ซึ่ง' ที่ใช้นำหน้ากรรมการกนี้มักติดมาจากหนังสือเทศน์ ซึ่งท่านใช้ตามสำนวนบาลี เช่น 'คนต้องอาศัยซึ่งกันและกัน เขาบริโภคซึ่งอาหาร' เป็นต้น

---

* ยังมีบุพบทที่ใช้นำหน้ากรรตุการกในประโยคกรรม ตามแบบบาลีอีกคำหนึ่ง คือคำ 'อัน' ซึ่งตรงกับคำ 'โดย' ในสำนวนอังกฤษ เช่น หนังสือเขียนโดยนาย ก' แต่บาลีว่า 'หนังสืออันนาย ก เขียน' แต่มาเป็นภาษาไทยคำ 'อัน' ที่นี้เป็นคำประพันธสรรพนามในภาษาไทย หาใช่เป็นคำบุพบทอย่างคำ "ยัง" ไม่

คำ 'แก่' นี้ใช้ในหนังสือโบราณ เช่นตัวอย่าง 'พระองค์อาศัย แก่ เชตุพนวิหาร' เป็นต้น บัดนี้ไม่ได้ใช้แล้ว มีใช้อยู่บ้างก็เป็นคำพิเศษ เช่นใช้แก่กริยา 'ถึง' เช่น 'ถึง แก่ กรรม ถึง แก่ พิราลัย ฯ แก่ โทษ ฯลฯ' และกริยา 'เห็น' เช่น 'เห็น แก่ หน้า เห็น แก่ สินบน' เป็นต้น

หมายเหตุ บุพบทที่นำหน้ากรรมการกนี้ ในภาษาสามัญไม่นิยมใช้โดยมาก แต่คำ 'ซึ่ง' ยังคงใช้อยู่บ้างในสำนวนคิดมาจากหนังสือเก่า ดังตัวอย่างข้างบนนี้ประการหนึ่ง หรือใช้ประโยคที่มีภาคกริยายืดยาว เมื่อใส่ 'ซึ่ง' เข้า จะได้รู้ง่ายว่าเป็นภาคกรรมของประโยคนั้น ๆ เช่น 'ผู้ใดฆ่ากัด ให้ผู้อื่นฆ่ากัด ซึ่ง สัตว์มีชีวิต....' เป็นต้น ข้อหลังนี้ยังมีประโยชน์ควรเลือกใช้ตามควร

ข. คำบุพบทที่นำหน้าคำที่เป็นเจ้าของ ได้แก่ 'แห่ง, ของ' ซึ่งเชื่อมกับนามข้างหน้าเป็นพื้น เช่น ตัวอย่าง 'บุตร แห่ง นายสี, ชีวิต ของ เขา'

หมายเหตุ ในบุพบททั้ง ๒ คำนี้ คำ 'ของ' แพร่หลายมากกว่าคำ 'แห่ง' และคำ 'ของ' นอกจากใช้เช่นเดียวกับคำ 'แห่ง' ดังกล่าวแล้ว ยังใช้เชื่อมกับกริยาของประโยคเป็นพิเศษได้อีก เช่น 'เรื่องนี้เขาคิดของเขาเอง' หรือ 'เขาพูด ของ เขาน่าฟัง' ดังนี้เป็นต้น

ค. คำบุพบทนำหน้าบทบอกลักษณะ - ได้แก่บุพบทที่นำหน้าคำหรือวลี ที่ทำหน้าที่บอกลักษณะหรืออาการของบทข้างหน้า ซึ่งมัก

เป็นคำกริยา หรืออาการนามเป็นพื้น ดังจะจำแนกไว้ให้เป็นที่สังเกตต่อไปนี้

(๑) นำหน้าบทที่บอกลักษณะ เป็นเครื่องใช้ หรือมีอาการร่วมกัน ตามกัน หรือแสดงอาการต่าง ๆ ได้แก่คำ 'ด้วย กับ ทั้ง โดย ตาม ฯลฯ' ตัวอย่าง 'ตีด้วยไม้ เห็นกับตา ไปกับ เพื่อน อยู่ด้วยกัน นอนทั้งเครื่องแบบ กล่าวโดยจริง เดินตามทาง ทำตาม กฎหมาย' ดังนี้เป็นต้น

(๒) นำหน้าบทบอกลักษณะเป็นผู้รับและเป็นความประสงค์ของบทหน้า ได้แก่คำ 'แก่ แด่ ต่อ เพื่อ สำหรับ เฉพาะ' เหล่านี้เป็นต้น ดังตัวอย่าง ให้เงินแก่บุตร ถวายแด่เจ้านาย หาเงินเพื่อบุตร ยื่นคำร้องต่อศาล มีไว้สำหรับชม มีไว้เฉพาะตัวเขา' เป็นต้น

ฆ. คำบุพบทนำหน้าบอกเวลา ได้แก่บุพบทซึ่งนำหน้าคำหรือวลีที่นำหน้าที่บอกเวลา ดังจะจำแนกไว้พอเป็นที่สังเกต คือ :–

(๑) นำหน้าบทบอกเวลาทั่วไป ได้แก่คำ 'เมื่อ ใน ณ' ฯลฯ เช่น เมื่อเช้า เมื่อวันที่ ๑ เดือนนี้ ในกลางคืน ณ วันที่ ๑ เดือนนี้' เป็นต้น

(๒) นำหน้าบทบอกเวลาเริ่มต้น ได้แก่คำ 'แต่, ตั้งแต่' ฯลฯ เช่น 'แต่เช้า ตั้งแต่เช้า'

(๓) นำหน้าบทบอกเวลาสุดท้าย ได้แก่คำ 'จน กระทั่ง' ฯลฯ 'จนเช้า กระทั่งเที่ยง'

(๔) นำหน้าบทบอกเฉพาะเวลา ได้แก่คำ 'สำหรับ, เฉพาะ' ฯลฯ เช่น 'สำหรับ ปีหน้า เฉพาะ ปีนี้'

หมายเหตุ บุพบทพวกนี้เชื่อมได้ทั้งนาม กริยา และวิเศษณ์ แล้วแต่ความ เช่นตัวอย่าง เชื่อมกับนาม–คน เมื่อ ครั้งโน้น, อาหาร สำหรับ วันหน้า ฯลฯ เชื่อมกับคำกริยา–เขาไป แต่ เช้า, เขาอยู่ จน เย็น, เขาอยู่ เฉพาะ กลางคืน ฯลฯ และเชื่อมกับคำวิเศษณ์–หอม จน เย็น, หอม เฉพาะ เวลาเช้า เป็นต้น

ง. บุพบทนำหน้าบทบอกสถาน ได้แก่บุพบทที่นำหน้าคำ หรือวลี อันทำหน้าที่บอกสถานที่ต่าง ๆ ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับบุพบท นำหน้าคำบอกเวลาเหมือนกัน ดังจะจำแนกไว้พอเป็นตัวอย่างต่อไปนี้:–

(๑) นำหน้าบทบอกสถานที่ทั่วไป คือบอกสถานกว้าง ๆ ซึ่งไม่รู้ว่าตรงไหน ได้แก่คำ 'ที่' เช่นตัวอย่าง 'ของ ที่ ตู้' คำ 'ที่' หมายความกว้าง ๆ ว่า บนตู้ก็ได้ หรือ ใต้ตู้ ในตู้ ข้างตู้ ก็ได้ ไม่จำกัดแน่นอน ดังนี้เป็นต้น

(๒) นำหน้าบทบอกสถานที่เฉพาะ เช่นคำ ใต้ ใน เหนือ บน ข้าง ริม ฯลฯ เช่น 'ของ ใน ตู้ ของ ใต้ ตู้' เป็นต้น

(๓) นำหน้าบทบอกระยะของสถานที่ เช่น ใกล้ ไกล ห่าง ชิด ฯลฯ ตัวอย่าง 'บ้านอยู่ใกล้นา ป่าอยู่ไกลเขา' เป็นต้น

(๔) นำหน้าบทบอกสถานที่ต้นทางหรือเหตุการณ์ต้นเค้า เช่น 'แต่ จาก' ตัวอย่าง ต้นไม้เกิด แต่ แผ่นดิน เขามา จาก พระนครศรีอยุธยา เป็นต้น

(๕) นำหน้าบทบอกสถานที่เบื้องปลาย ซึ่งมักใช้กับกริยาเคลื่อนไหวเช่น 'ไป มา' ฯลฯ ได้แก่คำ 'ถึง สู่ ยัง ที่ จน กระทั่ง' ฯลฯ ตัวอย่าง ไป ถึง บ้าน ไป สู่ บ้าน มา ยัง บ้าน ไปที่บ้าน ตลอด จน ห้องส้วม ไป กระทั่ง เมืองแขก เป็นต้น

จ. คำบุพบทนำหน้าบทบอกประมาณ ได้แก่บุพบทที่นำหน้าคำ หรือ วลีที่ทำหน้าที่บอกกำหนดจำนวน มีประเภท ดังต่อไปนี้:-

(๑) นำหน้าบทบอกกำหนดแน่นอน ได้แก่คำ 'สิ้น ทั้ง สิ้นทั้ง หมดทั้ง ตลอด พอ' ฯลฯ ซึ่งเชื่อมได้ทั้งนาม กริยา หรือวิเศษณ์ ตัวอย่าง ใช้เงิน สิ้น สามชั่ง ข้าว ทั้ง ยุ้งนี้ ข้าวทั้งสิ้น สามยุ้งนี้ ทหาร หมดทั้ง กองร้อยนี้ นอน ตลอด คืน เก็บไว้ พอ สามปี เป็นต้น

(๒) นำหน้าบทบอกกำหนดไม่แน่นอน ได้แก่คำ 'เกือบ ประมาณ สัก ราว' ฯลฯ ซึ่งใช้ได้ทั่วไปอย่าง ข้อ (๑) ดังตัวอย่าง คน เกือบ สามร้อย อยู่ เกือบ สามปี คน สัก ห้าร้อย ไปได้ ราว ห้าเส้น เป็นต้น

ข้อสังเกต วิธีสังเกตคำบุพบทที่เชื่อมกับคำอื่นนั้น ก็คือ บุพบทพวกที่ทำหน้าที่เชื่อมบทหน้ากับบทหลังให้ติดต่อกัน และความหมายสำคัญอยู่ที่บทหลัง ส่วนตัวบุพบทมีความหมายเพียงทำหน้าที่เชื่อมบททั้งสองให้ติดต่อกันอย่างหนึ่ง และแสดงว่าบทหลังบุพบทนั้นทำหน้าที่ประกอบบทหน้า เพื่อบอกลักษณะ บอกกาล บอกสถาน และบอกประมาณ ดังอธิบายมาแล้วอีกอย่างหนึ่งเท่านั้น จึงควรสังเกตไว้ว่า

ใจความสำคัญอยู่ที่บทหลังบุพบท ส่วนตัวบุพบทนั้นมีความหมายเพียงบอกหน้าที่ของบทหลังให้ละเอียดยิ่งขึ้นเท่านั้น ดังนั้นในความหมายกว้าง ๆ เราจึงไม่ต้องใช้บุพบทเชื่อมก็ได้ เช่น 'อยู่บ้าน' ดังนี้คำบ้าน ก็เป็นบทประกอบบอกสถานที่อยู่แล้ว ถ้าจะให้ความหมายละเอียดยิ่งขึ้นก็เติมบุพบทลงไปว่า 'อยู่ ใน บ้าน อยู่ ใกล้ บ้าน' เป็นต้น หรือบางแห่งเรารู้ความหมายกันทั่วไปแล้ว เช่น 'นอนเตียง นั่งเก้าอี้' เช่นนี้ก็ไม่นิยมใส่บุพบทว่า 'นอน บน เตียง นั่ง บน เก้าอี้' ให้เป็นการยืดยาว ตัวอย่างเช่นนี้มีในภาษาไทยมากมาย เช่น 'ว่ายน้ำ, กินตะเกียบ' ฯลฯ บางแห่งเลยกลายเป็นคำประสมไปก็มี และยังมีข้อสังเกตเป็นพิเศษอีกหลายอย่าง ดังจะรวบรวมมาไว้พอเป็นหลักดังนี้

(๑) มีข้อสังเกตอีกอย่างหนึ่ง คือ ถ้าคำบุพบทเหล่านี้ไม่มีบทตามหลัง ต้องนับว่าเป็นคำ 'วิเศษณ์' ประกอบบทหน้า เรียกชื่อตามความหมายของคำวิเศษณ์นั้น ๆ ตัวอย่าง 'ไปเมือง ไกล บ้าน ใกล้เรือน เคียง เขาอยู่ ใต้ มาก ฉันอยู่ เหนือ มาก' เป็นต้น

(๒) **ใช้วิเศษณ์แทนบุพบทได้ในที่บางแห่ง** ตัวอย่าง 'บ้านเขาอยู่ ไกล จากบ้านฉัน' 'บ้านเขาอยู่ ใกล้ กับบ้านฉัน' คำไกลและ ใกล้ เป็นวิเศษณ์ประกอบกริยา 'อยู่' และคำ 'จาก' และ 'กับ' เป็นบุพบทเชื่อมคำ 'ไกล ใกล้' ให้ติดต่อกับ 'บ้านฉัน' แต่ถ้าเราพูดละบุพบท จาก และ กับ เสียว่า 'บ้านเขาอยู่ ไกล บ้านฉัน บ้านเขาอยู่ใกล้บ้านฉัน' เช่นนี้คำ 'ไกล ใกล้' ก็ทำหน้าที่เป็นบุพบทแทน 'จาก' และ 'กับ' ได้

(๓) คำกริยารองที่ใช้เป็นวิเศษณ์ จะทำหน้าที่เป็นบุพบทไม่ได้ เพราะใจความอยู่ที่กริยารอง เช่นตัวอย่าง 'เขาเดิน มา ยังบ้าน เขาวิ่ง ข้าม ซึ่งรั้ว เขาเดิน เตะ ซึ่งกระโถน' ฯลฯ ดังนี้ถึงจะละบุพบทเสียว่า 'เขาเดิน มา บ้าน เขาวิ่ง ข้าม รั้ว เขาเดิน เตะ กระโถน' เช่นนี้ คำ 'มา ข้าม เตะ' ไม่ใช่บุพบท แต่ทำหน้าที่เป็นวิเศษณ์ประกอบคำข้างหน้า ถึงละบุพบทหรือไม่ละก็ตาม ก็รวมเรียกว่าเป็นกริยาวลี แต่งคำข้างหน้าทั้งนั้น ดังจะกล่าวโดยพิสดารในวากยสัมพันธ์ข้างหน้า

แบบฝึกหัดบทที่ ๗

๑. 'บุพบท' อ่านว่ากระไร ? แปลว่าอะไร ? และหมายความถึงคำชนิดไร ? จงอธิบายและหาตัวอย่างมาด้วย

๒. คำบุพบทภาษาไทย ต่างกับคำบุพบทภาษาอังกฤษอย่างไรบ้าง ? จงหาตัวอย่างข้อที่แตกต่างกับคำบุพบทภาษาอังกฤษมาให้ดู (ข้อนี้ให้ถามเฉพาะนักเรียนที่เรียนไวยากรณ์อังกฤษถึงคำบุพบทอังกฤษแล้วเท่านั้น ถ้านักเรียนยังไม่มีความรู้อย่างที่ว่านี้ก็ให้งดเสีย)

๓. บุพบทภาษาไทย แบ่งเป็นจำพวกใหญ่ ได้กี่จำพวกด้วยกัน ? จงบอกชื่อ และยกตัวอย่างมาให้ดูพอเป็นที่สังเกต

๔. บุพบทที่ไม่เชื่อมกับบทอื่นนั้นเช่นไร ? เราได้แบบแผนมาจากไหน ? มีกี่ประเภทด้วยกัน ? จงจำแนกให้ดูพร้อมด้วยอธิบายย่อ ๆ และยกตัวอย่างกำกับมาด้วย

๕. คำ 'อาลปน์' คืออะไร ? อธิบายและยกตัวอย่างมาด้วย และบุพบทที่นำหน้าคำอาลปน์นั้นได้แก่คำไรบ้าง เขียนมาให้ดู และบอกวิธีใช้ด้วย

๖. 'การิตการก' คืออะไร ? บุพบทที่นำหน้าการิตการกได้แก่คำอะไร ? และบุพบทชนิดนี้ เราได้แบบแผนมาจากไหน ? มีใช้ในหนังสือชนิดไร ? ยกตัวอย่างมาให้ดู และยกตัวอย่างที่ใช้กันทั่วไปบัดนี้มาเทียบไว้ให้ดูด้วย

๗. บุพบทที่เชื่อมกับบทอื่นนั้นเช่นไร ? จงอธิบายย่อ ๆ พร้อมด้วยตัวอย่าง

๘. บุพบทที่นำหน้ากรรมการกนี้เช่นไรบ้าง ? เขียนมาให้ดู และอธิบายด้วยว่าคำไหน ใช้ในที่เช่นไร และบอกด้วยว่า บุพบทชนิดนี้ ยังใช้อยู่ในสมัยนี้เพียงไร พร้อมด้วยตัวอย่าง

๙. บุพบทที่นำหน้าบท * ที่เป็นเจ้าของนั้น เช่นไรบ้าง ? เขียนให้ดูพร้อมด้วยตัวอย่าง

๑๐. บุพบท ที่นำหน้าบทที่บอกลักษณะ นั้นหมาย ความ ว่ากระไร ? จงจำแนกออกเป็นประเภท ๆ มาให้ดูพร้อมด้วยคำอธิบาย และตัวอย่าง

๑๑. บุพบทที่นำหน้าบทที่บอกเวลานั้น หมายความว่ากระไร ? จงจำแนกเป็นประเภท ๆ มาให้ดู พร้อมด้วยคำอธิบายและตัวอย่าง

---

* คำว่า 'บท' ที่ใช้ในวจีวิภาคและวากยสัมพันธ์นั้น หมายถึงคำ หรือ วลี หรือประโยคก็ได้

๑๒. บุพบทที่นำหน้าบทบอกสถานนั้น หมายความว่ากระไร ? จงจำแนกออกเป็นประเภท ๆ มาให้ดู พร้อมด้วยคำอธิบายและตัวอย่าง

๑๓. บุพบทที่นำหน้าบทบอกประมาณ หมายความว่ากระไร ? จงจำแนกออกเป็นประเภท ๆ มาให้ดู พร้อมด้วยคำอธิบายและตัวอย่าง

๑๔. คำบุพบทจะกลายเป็นคำวิเศษณ์ได้ด้วยลักษณะอย่างไร? และคำวิเศษณ์จะทำหน้าที่แทนบุพบทได้ด้วยลักษณะอย่างไร ? จงอธิบายพร้อมด้วยตัวอย่าง

๑๕. (ก) 'เขาเดินใกล้กระโถน' กับ (ข) 'เขาเดินเตะกระโถน' คำ 'ใกล้' ในข้อ (ก)เป็นคำชนิดไร ? อธิบาย และคำ 'เตะ' ในข้อ (ข) เป็นคำชนิดไร ? อธิบาย

บทที่ ๘ คำสันธาน

ข้อ ๕๕. คำว่า สันธาน แปลว่าการต่อหรือเครื่องต่อ หมายความถึงคำพวกหนึ่ง ซึ่งใช้ต่อเชื่อมถ้อยคำให้ติดต่อเป็นเรื่องเดียวกัน ซึ่งทำหน้าที่เป็นบทเชื่อมมี ๓ อย่างด้วยกัน คือ :-

(๑) ใช้เชื่อมคำให้ติดต่อกัน เช่น คำ 'กับ และ' ในความต่อไปนี้ ก อ่านกับเขียน ข ดูกและหลานและเหลนเป็นต้น

(ถ้าเชื่อมคำมากกว่า ๒ คำขึ้นไป มักละสันธานข้างหน้าที่ซ้ำกันออกเสีย เช่น ข้อ ข คงกล่าวแต่ว่า 'ลูกหลาน และ เหลน')

(๒) ใช้เชื่อมประโยคให้ติดต่อกัน คือ:—

เชื่อมประโยคที่มีใจความเท่ากันดังคำ 'และ' ในความต่อไปนี้ 'ผัวเดินข้างหน้า และ เมียเดินข้างหลัง' ฯ ล ฯ

(๓) เชื่อมให้ความติดต่อกันมี ๒ อย่าง คือ:—

ก เชื่อมความตอนต้นกับตอนต่อไปให้ติดต่อกัน เช่น กล่าวเนื้อความตอนต้นจบแล้ว ก็ใส่สันธานบางคำ เช่น 'เพราะฉะนั้น เหตุฉะนั้น แต่ แท้จริง' เป็นต้น ค้นลงแล้วก็กล่าวเนื้อความต่อไป ให้ติดต่อกับความตอนต้นอย่างหนึ่ง

ข กับใช้เชื่อมความในประโยคเดียวกัน หรือเรื่องเดียวกันให้ได้ความติดต่อกัน สละสลวยขึ้น เช่น ตัวอย่าง 'เขาก็เป็นคนเหมือนกัน คนเราก็ต้องมีผิดพลาดบ้างเป็นธรรมดา' ดังนี้เป็นต้นอีกอย่างหนึ่ง

คำสันธานทั้งหลายไม่จำเป็นจะต้องอยู่ระหว่างประโยค หรือระหว่างความเสมอไป จะสอดลงไว้ในที่แห่งใดก็ได้ และจะใช้กี่คำก็ได้แล้วแต่เหมาะ คำสันธานบางคำไม่อยู่ในที่แห่งเดียว มีคำอื่นคั่นอยู่ เช่นคำ 'ทั้ง...และ ถึง...ก็' ฯ ล ฯ ในความต่อไปนี้ ทั้ง ลูก และ หลาน ถึง ฝนตก ก็ ต้องไป' ดังนี้เป็นต้น

ข้อ ๔๒. เชื่อมความคล้อยตามกัน มีอยู่ ๒ อย่างคือ:—

๑ เชื่อมความที่มีเวลาต่อเนื่องกัน ได้แก่คำว่า 'ก็...จึง

ครั้น...จึง ครั้น...ก็ เมื่อ...ก็ พอ...ก็ เป็นต้น ตัวอย่าง เขาทำอะไรก็ มักสรรเสริญเขา เขาอาบน้ำแล้วจึง กินข้าว ครั้นถึง จึง อาบน้ำ พอ ฝนตกฉันก็ นอน เป็นต้น

๒. เชื่อมความให้รวมกัน ได้แก่คำว่า 'กับ และ ก็ได้ ก็ดี ทั้ง ทั้ง...ก็ ทั้ง...และ ทั้ง...กับ' เป็นต้น ตัวอย่าง 'ยายกินข้าว กับกินขนม ยาน่ใช้กิน ก็ได้ ทา ก็ได้ เขาจะตี ก็ดี ด่า ก็ดี ฉันไม่โกรธเขาวันนี้ ทั้ง ฝน ก็ ตก ทั้ง แดด ก็ ออก' ดังนี้เป็นต้น

ข้อ ๔๗. เชื่อมความที่แย้งกัน ได้แก่คำว่า 'แต่ แต่ว่า แต่ทว่า ถึง...ก็ กว่า...ก็' เป็นต้น ตัวอย่าง เช่น น้ำขึ้น แต่ ลมลงเขานอน แต่ว่า เขาไม่หลับ ปากเขาร้าย แต่ทว่า ใจเขาดี ถึง เขาสู้ไม่ได้เขา ก็ ไม่กลัว กว่า ถั่วจะสุก ก็ งาไหม้' ดังนี้เป็นต้น

ข้อ ๔๘. เชื่อมความต่างตอนกัน สันธานพวกนี้มักจะใช้เชื่อมข้อความที่กล่าวถึงตอนหนึ่งจบแล้ว กับข้อความที่จะกล่าวอีกตอนหนึ่งให้คิดต่อกัน ได้แก่คำว่า 'ฝ่าย ส่วน ฝ่ายว่า ส่วนว่า อนึ่ง อีกประการหนึ่ง' เป็นต้น ตัวอย่างเช่น 'นาย ก นาย ข สองคนพี่น้องนาย ก ช่วยบิดาทำงานที่บ้าน ฝ่าย นาย ข นั้นบิดาส่งไปเรียนหนังสือ ดังนี้เป็นต้น

ข้อ ๔๙. เชื่มความที่เป็นเหตุผลแก่กัน คือ :-

เชื่อมความที่เป็นผลของความเบื้องต้น ได้แก่คำว่า 'จึง ฉะนั้น ฉะนี้ ฉะนั้น...จึง เพราะฉะนั้น เหตุฉะนี้, เป็นต้น ตัวอย่าง เช่น

'น้ำเน่ายุงจึงชุม เขาไม่อยากเกี่ยวข้องกับใคร ฉะนั้นเขาจึงไม่เคยคบเพื่อน' ดังนี้เป็นต้น

ข้อ ๕๐ เชื่อความที่เลือกเอา ได้แก่คำว่า '**หรือ มิฉะนั้น** ไม่เช่นนั้น หรือมิฉะนั้น ไม่...ก็' เป็นต้น มีที่ใช้เป็น ๒ อย่าง คือ:-

(๑) **ใช้ในความถาม** เช่น ตัวอย่าง 'ท่านจะอยู่หรือจะไป? ท่านชอบหรือไม่ชอบ?' เป็นต้น บางทีก็ย่อความข้างท้ายที่ตรงกันข้ามไว้ในที่เข้าใจ เช่นกล่าวว่า 'ท่านชอบขาวหรือดำ (หรือท่านชอบคนดำ) ท่านจะยอมหรือไม่ (หรือท่านไม่ยอม) ท่านจะไปหรือ (หรือท่านจะไม่ไป)' ดังนี้เป็นต้น คำ 'หรือไม่' พูดเร็วเข้ากลายเป็น 'ไหม' เช่น 'กินไหม?' 'นอนไหม?' ดังนี้คำ 'ไหม' เลยแยกออกไม่ได้ ต้องเป็นปฤจฉาวิเศษณ์

(๒) **ใช้ในที่ไม่ใช่คำถาม** เช่นตัวอย่าง 'นาย ก **หรือ** นาย ข ต้องมาหาฉัน ท่านต้องทำงาน มิฉะนั้นต้องลาออก อย่านั่งเปล่า อ่านหนังสือไป ไม่ก็นอนเสีย' ดังนี้เป็นต้น

ข้อ ๕๑. **เชื่อมความที่แบ่งรับรอง** ได้แก่คำสันธานที่ใช้เชื่อมความซึ่งบอกคาดคะเน หรือบอกแบ่งรับแบ่งสู้ ได้แก่คำว่า 'ถ้าและ ถ้า....ก็' เป็นต้น ตัวอย่าง 'ถ้าและฝนไม่ตก ฉันจะไป ถ้าฝนไม่ตกฉันก็จะไป' ดังนี้เป็นต้น

ข้อ ๕๒. **ชนิดที่เชื่อมเพื่อให้ความสละสลวย** ได้แก่คำสันธานใช้เชื่อมความ เพื่อช่วยเนื้อความให้บริบูรณ์เรียบร้อยตามโวหาร

ที่ใช้พูดกัน คำพวกนี้บางทีก็ใส่ไว้ต้นข้อความ เช่นตัวอย่าง คำ 'ทำไมกับ' และคำ 'อันว่า' ในความต่อไปนี้ 'ทำไมกับหูแหว่งจมูกวิ่นถึงจะด้วนไปสิ้นก็ของข้า' และ อันว่าอรรถคดีอันโบราณกษัตราธิราชได้ทรงบัญญัติไว้' เป็นต้น บางทีก็สอดลงในที่ต่าง ๆ เช่นคำ 'ก็' ในความต่อไปนี้ 'เราก็เป็นมนุษย์คนหนึ่งนี่นา เราก็ไม่เลวทีเดียวนัก' ดังนี้เป็นต้น บางทีก็เป็นคำประสม เช่น 'อย่างไรก็ดี' 'อย่างไรก็ตาม' เป็นต้น สอดลงในที่ต่าง ๆ แล้วแต่ความจะเหมาะ สันธานพวกนี้มีที่ใช้มาก ให้พึงสังเกตว่า นอกจากคำสันธานที่มีลักษณะดังกล่าวแล้วข้างบน ต้องนับเข้าในสันธานพวกนี้ทั้งสิ้น

ข้อสังเกต คำสันธาน บางทีก็มีลักษณะคล้ายกับคำชนิดอื่น ๆ ข้อสำคัญให้สังเกตว่า คำใดถ้านำมาใช้เชื่อมถ้อยคำตามลักษณะที่อธิบายมาแล้ว ต้องนับว่าเป็นสันธานทั้งสิ้น มีชื่อต่างกันตามวิธีที่กล่าวข้างบนนี้

แบบฝึกหัดบทที่ ๘

๑. สันธาน คืออะไร ? มีหน้าที่เชื่อมอะไรได้บ้าง ? มีกี่อย่าง ? อธิบาย

๒. บท 'และ' มีวิธีใช้ควรสังเกตอย่างไรบ้าง ? หาตัวอย่างผูกเป็นความกำกับมาด้วย

๓. หาตัวอย่างสันธานที่ไม่อยู่รวมกันแห่งเดียว มา ๓ บท และผูกเป็นความกำกับมาด้วย

๔. สันธานจำแนกเป็นกี่ชนิด ? คืออะไรบ้าง ?

๕. ชนิดเชื่อมความคล้อยตามกันมีกี่อย่าง ? อย่างไรบ้าง ? หาตัวอย่างมาด้วย

๖. สันธานเชื่อมความที่แย้งกันมีกี่อย่าง ? อย่างไรบ้าง ? หาตัวอย่างมาด้วย

๗. สันธานชนิดเชื่อมความต่างตอนกัน คืออะไร ? มีกี่อย่าง ? อย่างไรบ้าง ? หาตัวอย่างมาด้วย

๘. สันธานชนิดเชื่อมความที่เป็นเหตุผลกัน มีกี่อย่าง ? อย่างไรบ้าง ? หาตัวอย่างมาด้วย

๙. สันธานชนิดเชื่อมความที่เลือกเอา มีกี่อย่าง ? อย่างไรบ้าง ? หาตัวอย่างมาด้วย

๑๐. สันธานชนิดเชื่อมความแบ่งรับรอง คืออะไร ? มีกี่อย่าง ? อย่างไรบ้าง ? หาตัวอย่างมาด้วย

๑๑. สันธานชนิดเชื่อมเพื่อความสละสลวย คืออะไร ? และอย่างไรบ้าง ? หาตัวอย่างมาด้วย

๑๒. สันธานที่มีสัญประกาศต่อไปนี้ เป็นชนิดไร ? เพราะเหตุไร ?

ก ถ้าและท่านไม่รักษาตัวเสียให้โรคหายขาดแล้วท่านจะต้องป่วยมากถึงแก่ร่างกายพิการก็เป็นได้

ข คนเราถึงจะหยาบช้าอย่างไรก็ดี คงจะมีความดีติดตัวอยู่บ้างไม่มากก็น้อย

ค. นกต่างๆเมื่อออกจากฟองแล้ว ยังต้องให้พ่อแม่เลี้ยงอยู่จนบินได้ แต่เต่าหรือตะพาบน้ำพอ ออกจากฟองก็หากินได้ทีเดียว

ฆ โทษของผู้อื่นถึงจะมีเล็กน้อยก็เห็นเป็นมาก ส่วนของตนถึงจะมีมากก็ดูเป็นน้อย บางทีก็ไม่เห็นเสียเลย เหมือนกับตาแลดูกลีบตาของตัวเองไม่เห็นฉะนั้น

ง คนเราต้องรู้จักผิดและชอบบ้าง นอกจากจะเป็นบ้า

บทที่ ๙ คำอุทาน

ข้อ ๕๓. **คำอุทาน** คำ 'อุทาน' แปลว่าเสียงที่เปล่งออกมา และคำอุทานในที่นี่หมายความถึงคำพวกหนึ่ง ที่ผู้พูดเปล่งออกมา แต่ไม่มีความแปลเหมือนคำชนิดอื่น เป็นแต่ให้ทราบความต้องการ หรือนึกในใจคือว่าเป็นอย่างนั้นอย่างนี้เท่านั้น เช่นตัวอย่าง '**เออ! เอ๊ะ! โอย! เอย!**' ดังนี้เป็นต้น บางทีก็เอาคำที่มีคำแปลมาเปล่งเป็นอุทานก็มี เช่น **พุทโธ่! อนิจจา!** อกเอ๋ย! เจ้าเอ๋ย! ดังนี้เป็นต้น แต่ก็ไม่มีกำหนดเนื้อความอย่างคำชนิดอื่น ๆ เป็นแต่บอกอาการหรือความรู้สึกของผู้กล่าวเท่านั้น คำอุทานนี้แบ่งออกเป็น ๒ พวก คือ (๑) อุทานบอกอาการ (๒) อุทานเสริมบท ดังจะอธิบายต่อไปนี้ :-

ข้อ ๕๔. อุทานบอกอาการ คือคำอุทานที่ผู้พูดเปล่งออกมาเพื่อให้รู้จักอาการต่าง ๆ ของผู้พูดมีเป็น ๒ อย่าง คือ :-

(๑) ใช้บอกอาการในเวลาพูดจากัน เช่น

ก แสดงอาการร้องเรียกหรือบอกให้รู้ตัวได้แก่คำ **เฮ้ย! แน่ะ! โว้ย! แฮ้! นี่แน่! หนา!** เป็นต้น

ข แสดงอาการโกรธเคือง ได้แก่คำ ดูดู๋! เหม่! ชิ๊ๆ! ชะๆ! เป็นต้น

ค แสดงอาการประหลาดใจหรือตกใจ ได้แก่คำ เอ๊ะ! เอ! โอ! คุณพระ! แหม! เออแน่ะ! แม่เจ้าโว้ย! เป็นต้น

ฆ แสดงอาการสงสารหรือปลอบโยน ได้แก่คำ พุทโธ่! พุทโธ่เอ๋ย! อนิจจา! เจ้าเอ๋ย! น้องเอ๋ย! เป็นต้น

ง แสดงอาการเข้าใจหรือรับรู้ ได้แก่คำ อ้อ! หื้อ! เออ! เออน่ะ! เป็นต้น

จ แสดงอาการเจ็บปวด ได้แก่คำ อุ๊ย! อุ๊ยหน่า! โอย! โอ๊ย! เป็นต้น

ฉ แสดงอาการสงสัยหรือไต่ถาม ได้แก่คำ หือ! แห! หา! หนอ! เป็นต้น

ช แสดงอาการห้ามหรือทักท้วง ได้แก่คำ ไฮ้! หื้อหือ! ฮ้า! เป็นต้น

ที่แสดงอาการอื่น ๆ นอกจากนี้ก็ยังมีอีก คำเหล่านี้บางทีก็อยู่หน้าคำพูด บางทีก็อยู่หลังคำพูด เช่นตัวอย่าง 'เฮ้ย! ไปไหน, ข้าไม่รู้ด้วยเน้อ!' ดังนี้เป็นต้น และต้องใช้เครื่องหมายอัศเจรีย์ (!) กำกับข้างท้ายด้วย เพื่อให้ผู้อ่านทำเสียงให้เหมือนกับที่เป็นจริง

(๒) ใช้สอดลงในระหว่างถ้อยคำ เพื่อให้ถ้อยคำนั้นสละสลวยยิ่งขึ้น ได้แก่คำ 'อ้า โอ้ แฮ เฮย แล อา เฮย นอ' เหล่านี้เป็นต้น คำพวกนี้มักจะใช้ในคำประพันธ์ต่าง ๆ เช่นตัวอย่างที่ใช้ในสร้อยโคลงว่า 'เกิดนา จริงแฮ พ่อเฮย' ดังนี้เป็นต้น ที่จริงคำ

พวกนี้เดิมก็เป็นอย่างเดียวกับคำในข้อ (๑) แต่เอามาใช้เปลี่ยนแปลงวรรณยุกต์เสีย เช่น หนา เป็นน่า, ฮ้า เป็น ฮา, แฮ้ เป็น แฮ เป็นต้น เพื่อให้เสียงวรรณยุกต์เข้าระเบียบของคำประพันธ์[1] และอุทานพวกนี้ไม่ต้องมีเครื่องหมายอัศเจรีย์ เพราะไม่ต้องทำให้เหมือนเสียงพูดจริง ๆ

ข้อ ๕๕. อุทานเสริมบท[2] คำอุทานที่ผู้พูดกล่าวเพิ่มเติมถ้อยคำเสริมขึ้น เรียกว่า ‘อุทานเสริมบท’ อุทานพวกนี้มักจะนิยมใช้แต่ในภาษาไทย เพราะภาษาไทยมีน้อยพยางค์พูดหมดเสียงเร็ว จึงมีวิธีใช้ลากหางเสียงเลียนคำเดิมเยิ่นออกไปอีก เช่นตัวอย่าง ลูกเต้า, แขนแมน, เลขผา, เป็นต้น ดังนี้คำ ‘เต้า, แมน, ผา’ ย่อมไม่มีใจความเลย เรียกว่า คำอุทานเสริมบท บางทีก็เป็นคำธรรมดาเรานี่เอง แต่ผู้พูดไม่ประสงค์เนื้อความของคำนั้นเลย เช่นกล่าวว่า ‘ไม่ลืมตาลืมหูบ้างเลย, ไม่มีเรือแพจะไปเที่ยว’ ดังนี้คำ ‘ลืมหู’ หรือ ‘แพ’ ในที่นี้ต้องเป็นอุทานเสริมบท เพราะผู้พูดไม่ต้องการความหมายของคำเสริมนั้นเลย แต่ต้องการให้คำหน้านั้นแน่นอนยิ่งขึ้น ซึ่งแต่เดิมก็เอาคำที่มีความหมายคล้ายคลึงกันมาเสริม เช่น ‘เสื่อสาด, เรือแพ, ม้าลา ฯลฯ’ ครั้นต่อมาคำเสริมเหล่านี้ก็เลอะเลือนไป โดยไม่มีใครเอาใจใส่ จึงไม่ใคร่รู้ความหมาย เช่น ลูกเต้า, แขนแมน ฯลฯ

---

๑. การใช้เสียงวรรณยุกต์เข้าระเบียบคำประพันธ์นี้ หนังสือโบราณใช้มาก เช่น อย่า เป็น ยา, ทั้ง เป็น ทั่ง, เพี้ยง เป็น เพียง เป็นต้น

๒. อุทานเสริมบทนี้ เดิมคงติดมาจากภาษาจีนซึ่งมีเป็นพื้น เขาเรียกว่า ‘คำซ้อน, หรือ คำร่วม’ เพื่อให้ความหมายแน่นอน เพราะภาษาของเขามีคำพ้องมากอย่างของเรา เช่น หยูกยา, เยียวยา เชื้อเชิญ, เชื้อสาย ฯลฯ ถ้าจะใช้คำเดียวว่า ‘ยา’ หรือ ‘เชื้อ’ คงเลอะ

ครั้นต่อมาก็ได้คำเสริมเอาเองพอให้คล้องจองเท่านั้น เช่น 'ขามแขม, ผู้หญิงยิงเรือ' เป็นต้น

ข้อสังเกต คำอุทานเสริมบทนี้ ให้สังเกตว่า ผู้พูดกล่าวโดยไม่ต้องการเนื้อความเลย เป็นแต่กล่าวให้คล้องจองเท่านั้น แต่ถ้าคำที่กล่าวต่อออกไปนั้นมีเนื้อความเข้ารูปเป็นเรื่องเดียวกันได้ ก็ไม่นับว่าเป็นอุทานเสริมบท ดังกล่าวว่า 'ไม่ดูไม่แล' หรือ 'เขาเป็นลูกเป็นหลาน' ดังนี้ เนื้อความเข้ากันได้ ต้องนับว่าเป็นคำชนิดอื่น ทั้งนี้ต้องเอาความเป็นใหญ่ตามที่เรียนมาแล้ว และอุทานพวกนี้ไม่ต้องใช้เครื่องหมายอัศเจรีย์ เพราะไม่ต้องตัดเสียงอย่างอุทานข้อต้น

แบบฝึกหัดบทที่ ๖

๑. คำอุทาน คืออะไร ? บอกชื่อ

๒. คำอุทานที่บอกอาการนั้นมีอย่างไรบ้าง ? เขียนมาให้ดูอย่างละ ๓ คำ และผูกเป็นข้อความกำกับมาด้วย

๓. คำอุทานเสริมบทนั้นมีอย่างไรบ้าง ? หาตัวอย่างผูกเป็นความมา ๔ ข้อ และมีที่สังเกตอย่างไร ?

๔. ความมุ่งหมายของการมีอุทานเสริมบท ดั้งแต่เดิมเป็นอย่างไร ? แต่มาบัดนี้เป็นอย่างไร ? อธิบายและหาตัวอย่างกำกับมาด้วย

๕. คำอุทานพวกไหนต้องใช้เครื่องหมายอัศเจรีย์กำกับ และพวกไหนไม่ต้องใช้ ? เพราะเหตุไร ?

๖. คำที่มีสัญประกาศต่อไปนี้ เป็นคำชนิดไร ? ถ้าเป็นอุทานที่ควรใส่เครื่องหมายอัศเจรีย์ ก็ให้ใส่กำกับมาด้วย

ก เฮ้ยใครบ่นพึมพำอยู่ในห้อง ? ข โอฝนตกปรอย ๆ ไม่ขาดเม็ด ค แหมไก่ขันเสียงแจ้วจับใจ ฆ ว้ายเจ้านี่พูดไม่เป็นเรื่องเป็นราว ง เอทำไมเจ้าประพฤติไม่ซื่อไม่ตรง จ. ชะ ๆ นอนจนสายจนเที่ยง ฉ นายแดงนั่นแกทำอะไร ? ช กรรม ๆ เสื้อขาดหมด

บทที่ ๑๐ ชนิดของคำบาลีและสันสกฤต

ข้อ ๕๒ ชนิดของคำไทยที่อธิบายมาแล้วนี้ มีรูปโครงคล้ายคลึงกับภาษาอังกฤษ ส่วนชนิดของคำบาลีและสันสกฤตนั้น มีรูปโครงไปอีกอย่างหนึ่ง จะยกมากล่าวเป็นเลา ๆ พอเป็นหลักแห่งความรู้ เพราะภาษาไทยเราใช้คำบาลีและสันสกฤตเป็นพื้น จึงควรรู้รูปโครงของภาษาเขาไว้บ้าง ดังนี้ :-

คำบาลีและสันสกฤต กล่าวโดยย่อม ๓ ชนิด คือ :-

(๑) นาม (๒) อัพยศัพท์* (๓) กริยา

(๑) นาม นั้นเขานับ ทั้งคำวิเศษณ์ประกอบนามและสรรพนามรวมเข้าด้วย เรียกชื่อต่างกันเป็น ๓ คำ คือ นามนาม ตรงกับคำนามภาษาไทยพวกหนึ่ง คุณนาม ตรงกับ คำวิเศษณ์ ประกอบนามภาษาไทยพวกหนึ่ง และสรรพนาม ตรงกับสรรพนามภาษาไทยพวกหนึ่ง คำนามนาม และคุณนาม นั้น โดยมากมักมาจาก รากศัพท์ ที่เขาเรียกว่า 'ธาตุ' เขามีตำราที่ว่าด้วยวิธีเปลี่ยนคำธาตุนี้ เป็นนามบ้าง เป็นวิเศษณ์บ้าง เป็นกริยาบ้าง ตำรานี้เรียก 'ตำรากิตก์' คำที่เปลี่ยนแปลงตามตำรานี้เรียกว่า 'คำกิตก์' จักนำมาแสดงไว้ข้างท้ายนี้พอเป็นตัวอย่าง เพราะเรานำมาใช้ในภาษาไทยมาก ส่วนคำกิตก์ที่ใช้เป็นนามนามหรือเป็นคุณนามนั้นเขาเรียกว่า 'นามกิตก์' ที่ใช้เป็นกริยานั้นเขาเรียก

---

* อัพยศัพท์ อ่าน "อับ–พยะ–สับ" แปลว่า ศัพท์ที่ไม่ฉิบหาย เอาความว่า ไม่เปลี่ยนรูป คือใช้คงที่

ว่า 'กริยากิตก์' ตามวิธีของเขา คำนามทั้ง ๓ พวกนี้มีวิธีเปลี่ยนแปลงรูปตาม ลิงค์ พจน์ การก อย่างเดียวกัน เขาจึงได้จัดไว้พวกเดียวกัน

(๒) อัพยศัพท์ คำพวกนี้ไม่มีวิธีเปลี่ยนแปลงรูปเป็นอย่างอื่นได้อย่างนาม มี ๒ พวก คือ อุปสรรค คำประกอบหน้าศัพท์คล้ายคำวิเศษณ์ ดังอธิบายแล้วพวกหนึ่ง คำนิบาต สำหรับเชื่อมคำหรือความให้ติดต่อกัน มีลักษณะคล้ายกับคำสันธานในภาษาเรา พวกหนึ่ง

(๓) กริยา คำพวกนี้เปลี่ยนแปลงมาจากคำธาตุ จัดเป็น ๒ พวก คือ กริยาอาขยาต เป็นกริยาใหญ่ของประโยคซึ่งมีวิธีเปลี่ยนแปลงรูป ยุ่งยากมาก เราไม่ใคร่ได้นำมาใช้ในภาษาไทยนัก ถึงจะมีบ้างก็มักจะทิ้งวิภัตติ ปัจจัยที่ประกอบข้างท้าย เช่น 'โจเทติ โจทยติ (ฟ้อง)' ใช้แต่เพียงว่า 'โจท' หรือ 'โจทย' เป็นต้น พวกหนึ่ง คำกริยากิตก์ ที่กล่าวแล้วในข้อนามอีกพวกหนึ่ง คำกริยากิตก์นี้ มีวิธีเปลี่ยนรูปอย่างเดียวกับคำนาม ซึ่งผิดกับกริยาอาขยาตมาก แต่ใช้เป็นกริยาได้อย่างเดียวกัน

ข้อ ๕๗ คำบาลีและสันสกฤตที่เรานำมาใช้ในภาษาไทยโดยมากนั้น (คือ) (๑) นามนาม (นาม) พวกหนึ่ง (๒) คุณนาม (คำวิเศษณ์ประกอบนาม หรือ คุณศัพท์) พวกหนึ่ง (๓) คำกิตก์ ทั้งที่เป็นนามกิตก์และกริยากิตก์อีกพวกหนึ่ง นอกจากนี้ก็มีคำกริยาอาขยาตบ้างเล็กน้อยดังกล่าวแล้ว คำเหล่านี้เมื่อตกมาในภาษาไทย มักจะตัดวิภัตติที่ประกอบข้างท้ายออกเสีย เช่น 'ชโน ชนา ชนํ ชเน ฯลฯ' ใช้แต่รูปศัพท์เดิมว่า 'ชน' เท่านั้น

(๑) นามนาม นั้น เรานำมาใช้ตามเดิม เช่น บุรุษ สตรี กษัตริย์ เป็นต้น ที่ใช้คงเป็นนามตามเดิมก็มี ที่ใช้เป็นคำวิเศษณ์ หรือ กริยาก็มี แต่โดยมากมักจะเป็นคำกิตก์ ดังจะกล่าวข้างหน้า

(๒) คุณนามนั้น เรานำมาใช้เป็นคำวิเศษณ์ประกอบนาม แต่มักจะใช้ติดกันเป็นคำนาม ซึ่งรวมกันเป็นคำสมาส ดังตัวอย่างคุณนาม 'ธรรมิก เศวต สุนทร ถามก' ฯลฯ มักจะใช้ควบกับนามว่า 'ธรรมิกราช เศวตพัสตร์ สุนทรพจน์' ดังนี้เป็นต้น ถ้าเป็นดังนี้ก็ต้องนับว่าเป็นคำสมาสคำเดียว ไม่ต้องแยกอย่างคำวิเศษณ์ ที่ใช้โดดๆ ในภาษาไทยก็มีบ้างแต่น้อย เช่น คน ถามก สาร เศวต เป็นต้น ดังนี้จึงควรแยกออกเป็นคำวิเศษณ์อย่างภาษาไทย

(๓) คำกิตก์ คำพวกนี้เรามักนำมาใช้เป็นนามบ้าง เป็นวิเศษณ์บ้าง เป็นกริยาบ้าง บางทีก็ไม่ตรงกับชนิดเดิมของเขา เช่น คำ 'โทษ' ของเขาเป็นนาม เรานำมาใช้เป็นนามก็มี เช่น 'เขามีโทษ' เป็นวิเศษณ์ก็มี เช่น 'เขาปล่อยคนโทษ' เป็นกริยาก็มี เช่น 'อย่าโทษฉัน' ดังนี้เป็นต้น คำเช่นนี้ต้องสังเกตตัวที่ใช้ตามภาษาไทย แต่มีบางคำที่ท่านใช้ตามรูปศัพท์ เช่น 'สุทธ (หมดจดแล้ว) ชาต (เกิดแล้ว)' ดังนี้เป็นวิเศษณ์ และ 'สุทธิ (ความหมด) ชาติ (ความเกิด)' เป็นนาม เป็นต้น เหล่านี้สังเกตได้ตามรูปศัพท์เดิม

ต่อไปนี้จะคัดคำกิตก์มาไว้เพื่อให้สังเกตว่าไทยใช้อย่างไร -

ธาตุ	แปลงเป็นคำกิตก์	ชนิดเดิม	แปล	ไทยใช้
ภู = เกิด = เป็น, มี	ภว	นาม	ที่เกิด	ภพ
	สํ-ภว	,,	ความเกิดพร้อม	สมภพ เป็นกริยาก็ได้
	ภาว	,,	ความเป็น	ภาพ ใช้ประกอบท้ายศัพท์เช่น 'มิตรภาพ' ความเป็นมิตร ใช้ว่ารูปต่าง ๆ ก็ได
	ภาวนา	,,	ความให้มี (เจริญ)	ภาวนาใช้เป็นกริยาก็ได้
มร (บาลี) มฤ (สันสกฤต) = ตาย	อ-มร	,,	ผู้ไม่ตาย	อมร
	มรณ มจฺจุ มฤตฺยุ	นาม	ความตาย	มรณ์ มัจจุ (เช่นมัจจุราช) มฤตยู
	อ-มต อ-มฤต	วิเศษณ์	ไม่ตาย	อมต เช่น อมตบท ฯลฯ มตก เช่น มตกภัตร ฯลฯ
	มตก มฤตก	วิเศษณ์	ตายแล้ว	มฤตก ใช้เป็นนามก็ได้ ว่าทรัพย์ของผู้ตาย

ธาตุ	แปลงเป็นคำกิตก์	ชนิดเดิม	แปล	ไทยใช้
	มาร	นาม	ผู้ให้(บุญ)ตาย	มาร
	มารก	,,	ผู้ให้(สัตว์)ตาย (พราน)	มารก มักประกอบท้ายคำอื่น เช่น หัตถิมารก-พรานฆ่าช้าง
คม = ไป, ถึง	คมน	,,	การไป,การถึง	คมน เช่น สรณคมน์ ฯลฯ
	อา-คม	,,	การมา, การมาถึง	อาคม เช่น สิงหาคม ฯลฯ
	อา-คมน	,,	,, ,,	อาคมน์ เช่น คมนาคมน์ ฯลฯ
	คต	กริยา	ไปแล้ว, ถึงแล้ว	ประกอบท้ายศัพท์ เช่น สวรรคต สุวคต ฯลฯ
	คติ	นาม	การไป, ที่ไป, ทาง	คติ, คดี ไทยใช้ว่าถ้อยความก็ได้
	อา-คนฺตุก	,,	ผู้มา, แขก	อาคันตุกะ
ภุช = กิน	ภุตฺต / ภุกฺต	กริยา	กินแล้ว	มักใช้ประกอบหน้าศัพท์ เช่นภุตกิจ ฯลฯ ภุตตาหาร (กินอาหารแล้ว) โภค
	โภค	นาม	ของกิน, สมบัติ	
	ปริ-โภค	,,	การกิน, การใช้สอย	ใช้เป็นกริยาโดยมาก
	อุป-โภค	,,	การใช้สอย, ของใช้สอย	อุปโภค

ธาตุ	แปลงเป็นคำกิตก์	ชนิดเดิม	แปล	ไทยใช้
	โภชน	นาม	ของกิน, ข้าว	โภชนะ
สุ = ฟัง	สุต	กริยา	ฟังแล้ว	สุตเช่นพหุสุต (ฟังมาก)
(บาลี)	สวน	นาม	การฟัง	สวนเช่นวันธรรมสวนะ ฯลฯ
	สวนีย	คุณ	(คำ) ควรฟัง	เสาวนีย์ ใช้เป็นนาม ว่าคำสั่งของนางพระยา
	โสต	นาม	เครื่องฟัง, หู	โสต
ชิ = ชนะ	ชิน	นาม	ผู้ชนะ (มาร) หมายถึงพระพุทธเจ้า	ชิน เช่น พระชินสีห์
	วิ-ชิต	กริยา	ชนะเสร็จแล้ว	วิชิต, พิชิต ใช้เป็นนามก็ได้ ว่าเขตแดน (ที่ชนะเสร็จแล้ว) เช่น สยามวิชิต ฯลฯ
	ชย	นาม	การชนะ	ชัย
	วิ-ชย	,,	การชนะเสร็จ	วิชัย, พิชัย
	ปรา-ชย	,,	การแพ้	ปราชัย (ปรา—กลับความ)
ญา (บาลี)	ปญฺญา	,,	ความรู้ทั่ว	ปัญญา
ชฺญา (สันสกฤต)	ปฺราชฺญ	วิเศษณ์	(ผู้) มีความรู้ทั่ว	ปราชญ์ใช้เป็นนาม
= รู้	ปริญฺญา	นาม	ความกำหนดรู้	ปริญญา ไทยใช้ว่า 'ดีกรี'

ธาตุ	แปลงเป็นคำกิตก์	ชนิดเดิม	แปล	ไทยใช้
กร (บาลี) กฤ (สัน) = กระทำ	กร, การ	วิเศษณ์	ผู้กระทำ	มักใช้ประกอบท้ายคำอื่น เช่น กรรมกร, กรรมการ แต่ 'การ' ที่ไทยแปลว่า งานไม่มีใน บ. และ ส.
	กรณ	นาม	เครื่องกระทำ	กรณ์ เช่น กรรมกรณ์ เครื่องทำโทษ
	กิจจ, กมฺม, กรฺมนฺ	นาม	สิ่งที่ทำ, งาน	กิจ กรรม
	กรณีย	วิเศษณ์	(สิ่ง) ควรกระทำ	กรณีย์ใช้เป็นนามได้อย่าง "กิจ"
	กตฺตุ, การก	นาม	ผู้กระทำ	กรรตุ การก

ยังมีคำอื่น ๆ อีกมาก ควรสังเกตตามหลักข้างบนนี้

ยังมีข้อควรสังเกตอีกอย่างหนึ่ง คือบาลีและสันสกฤต ที่ไทยนำมาใช้เป็นกริยานั้น มักจะเป็นคำนามในภาษาเดิมของเขา เพราะคำกริยาของเขามีเครื่องประกอบรุงรัง ดังกล่าวแล้ว จึงไม่ใคร่นำมาใช้ ดังตัวอย่างต่อไปนี้ :-

กริยาเดิม	นามเดิม	แปล	ไทยใช้
เทเสติ ฯลฯ	เทสนา	แสดง	เทศน์, เทศนา ใช้ทั้งนาม และกริยา
ปตฺเถติ ฯลฯ	ปตฺถนา	ต้องการ	ปรารถนา (ส.) เป็นกริยา
ภาเวติ ฯลฯ	ภาวนา	ให้มี, เจริญ	ภาวนา เป็นกริยา
อาราเธติ ฯลฯ	อาราธนา	เชื้อเชิญ	อาราธนา เป็นกริยา
เวทยติ ฯลฯ	เวทนา	ความเสวยอารมณ์ (รู้สึก)	เวทนา เป็นนามก็ได้ เป็นกริยา ก็ได้ แต่แปลเคลื่อนไปว่าสงสาร

แบบฝึกหัดบทที่ ๑๐

๑. การแบ่งแยกชนิดคำไทย มีรูปโครงคล้ายภาษาไหน ? เพราะเหตุไร ?

๒. คำบาลีและสันสกฤต กล่าวโดยย่อแบ่งเป็นกี่ชนิด ? บอกชื่อ

๓. คำนามของบาลีและสันสกฤต คืออะไร ? มีกี่อย่างด้วยกัน ? และอย่างไหนตรงกับคำชนิดไรในภาษาไทย ? และเหตุไรจึงจัดเป็นพวกเดียวกัน ?

๔. อัพยศัพท์ คืออะไร ? มีกี่อย่าง ? อย่างไหนคล้ายกับคำไทยชนิดไร ?

๕. คำกริยาในบาลีและสันสกฤตมีกี่อย่าง ? อย่างไรบ้าง ? และเรานำมาใช้ในภาษาไทยอย่างไร ?

๖. คำ นามนาม คุณนาม สรรพนาม อัพยศัพท์ เหล่านี้ พวกไหนเรานำมาใช้ในภาษาไทยอย่างไร ?

๗. คำบาลีและสันกฤตที่เรานำมาใช้ในภาษาไทยนั้น ใช้ตรงกับชนิดเดิมของเขาหรืออย่างไร ? อธิบาย หาตัวอย่างเทียบเคียงมาให้ดูสัก ๓ คำ

๘. คำกิตก์ คืออะไร ? มีกี่อย่าง ? อย่างไรบ้าง ? หาตัวอย่างคำกิตก์มาอย่างละ ๓ คำ

๙. คำบาลีและสันสกฤตที่ไทยนำมาใช้เป็นกริยานั้น โดยมากเป็นคำชนิดไหนในภาษาเดิมของเขา ? หาตัวอย่างมา ๓ คำ

๑๐. คำธาตุ คืออะไร ? หาคำธาตุมาให้ดู ๓ คำ และคำหนึ่ง ๆ เปลี่ยนแปลงใช้เป็นคำกิตก์ได้อย่างไร ? เขียนมาตามแต่จะได้

ภาคที่ ๓ วิธีใช้ถ้อยคำ

บทที่ ๑๑ ระเบียบของคำ

ข้อ ๕๗. คำที่จำแนกออกเป็นชนิดๆ ดังอธิบายนั้น คำนาม คำสรรพนาม คำกริยา และคำวิเศษณ์ รวม ๔ ชนิดนี้ ยังจะต้องมีวิธีใช้ให้ถูกต้องตามระเบียบอีก ระเบียบของถ้อยคำในภาษาไทยนั้นมี ๘ อย่าง คือ ๑. บุรุษ ๒. ลึงค์ ๓. พจน์ ๔. การก ๕. มาลา ๖. กาล ๗. วาจา ๘. ราชาศัพท์ ดังจะอธิบายต่อไปนี้ :-

(๑) บุรุษ แปลว่าชาย ในที่นี้หมายความถึงบุคคลที่ใช้ในการพูดจากัน จัดเป็น ๓ พวก คือ :-

ก บุรุษที่หนึ่ง คือคำที่ผู้พูดกล่าวถึงตัวของเขาเอง ตัวอย่างคำนาม เช่น พี่, น้อง, อิ่ม, อ่ำ เป็นต้น ซึ่งเขาเรียกชื่อตัวของเขาเอง ดังตัวอย่าง 'พี่ลาก่อนล่ะน่ะ, น้องลาก่อนนะคะ, อิ่มลาก่อนนะจ๊ะ!' เป็นต้น คำสรรพนาม เช่น ข้าพเจ้า, ผม, ข้า, กู ฯลฯ ดังตัวอย่าง 'ข้าพเจ้าลาก่อนละ, ผมลาก่อนละ' เป็นต้น

ข บุรุษที่สอง คือคำที่ผู้ที่พูดใช้เรียกผู้ฟัง คำนาม เช่น สอนี, คุณหลวง, เพื่อน ฯลฯ ตัวอย่าง 'สอนอย่าเที่ยวนักเลย' เป็นต้น คำสรรพนาม เช่น ใต้เท้า, ท่าน, เอ็ง, มึง ฯลฯ ตัวอย่าง 'ใต้เท้าสบายดีหรือ ?' เป็นต้น

ค บุรุษที่สาม คือคำที่ผู้พูดอ้างถึงในเวลาพูดจากัน ตัวอย่าง

คำนาม เช่น นายสอน, คน, ช้าง, บ้าน, น้ำ, ลม, ใจ ฯลฯ ตัวอย่าง 'นายสอนไม่อยู่แล้ว' เป็นต้น คำสรรพนาม เช่น เขา, มัน ฯลฯ ตัวอย่าง 'เขาเป็นคนดีมาก' เป็นต้น

(๒) ลิงค์ แปลว่าเพศ ในที่นี้หมายถึงคำที่ใช้ต่างกันตามเพศ จัดเป็น ๔ เพศด้วยกัน คือ :-

ก ปุลลิงค์ คือเพศชาย เช่นคำ ราชา, พ่อ, ปู่ เป็นต้น

ข สตรีลิงค์ คือเพศหญิง เช่นคำ ราชินี, แม่, ย่า เป็นต้น

ค อลิงค์ คือเพศไม่กำหนด เช่นคำ เทวดา, คน, สัตว์ เป็นต้น

ฆ นปุงสกลิงค์ คือคำที่ไม่มีเพศ เช่นคำ ดิน, น้ำ, ลม, ไฟ เป็นต้น

(๓) พจน์ แปลว่าคำพูด ในที่นี้หมายถึงคำที่ใช้ต่างกันตามกำหนดมากและน้อย จัดเป็น ๓ พจน์ คือ :-

ก เอกพจน์ คือคำที่มีกำหนดสิ่งเดียว เช่น คนผู้หนึ่ง สัตว์ตัวเดียว, ของสิ่งเดียว เป็นต้น

ข พหูพจน์ คือคำที่มีกำหนดมาก (ตั้งแต่สองขึ้นไป) เช่นคนทั้งสอง, สัตว์ทั้งหลาย, ของทั้งปวง เป็นต้น

ค อพจน์ คือคำที่ไม่กำหนด หมายความว่าคำที่ไม่รู้กำหนด เช่น คน, สัตว์, สิ่งของ เป็นต้น ที่ไม่บอกกำหนดว่าเป็นสิ่งเดียวหรือหลายสิ่ง

(๔) การก แปลว่าผู้กระทำ หมายถึงนาม คำสรรพนาม

หรือกริยาสภาวมาลาที่ใช้แทนนาม ซึ่งทำหน้าที่ต่าง ๆ เช่น เป็นผู้ทำกิต, เป็นผู้ถูกทำกิต, เป็นเจ้าของ, หรือบอกอาการ, บอกสถานที่ เป็นต้น กิต เหล่านี้ท่านเรียกว่าการก จำแนกเป็น ๕ การกด้วยกัน ดังนี้ :-

ก กรรตุการก คือคำที่ทำหน้าที่เป็นผู้กระทำ เช่นคำ "ตาสี, เขา" ในความต่อไปนี้ 'ตาสีนอน, เขากินข้าว' เป็นต้น และคำกรรตุการกนี้ทำหน้าที่ ๒ อย่าง คือ (ก) เป็นประธานของประโยค ได้แก่คำที่อยู่หน้าข้อความ เช่น 'ตาสี' และ 'เขา' ข้างบนนี้อย่างหนึ่ง และ (ข) ใช้เป็นคำช่วยกริยา ซึ่งเรียงไว้หลังประธาน หรือหลังคำ 'ถูก' เช่นคำ 'ครู' ในความต่อไปนี้ "ศิษย์นี้ครูตีสามหนแล้ว, ศิษย์นี้ถูกครูตี, หรือ ศิษย์นี้ถูกครูให้อ่านหนังสือ" เป็นต้น อีกอย่างหนึ่งจะอธิบายต่อไปข้างหน้า

ข กรรมการก คือคำที่ทำหน้าที่เป็นผู้ถูกกระทำของสกรรมกริยา และทำหน้าที่ ๒ อย่าง คือ (ก) ทำหน้าที่เป็นผู้ถูกตามธรรมดา คือเรียงไว้หลังกริยา เช่น คำ 'ข้าว' ในความว่า 'เขากินข้าว' ข้างบนนี้อย่างหนึ่ง และ (ข) ทำหน้าที่เป็นประธาน คืออยู่หน้าข้อความ เช่น คำ 'ศิษย์' ในความต่อไปนี้ "ศิษย์ถูกครูตี, ศิษย์ถูกตี" เป็นต้น อีกอย่างหนึ่ง

ค การิตการก คือคำที่ทำหน้าที่เป็นผู้รับใช้ ซึ่งมีในข้อความซึ่งเรียกว่า ประโยคการิต คือข้อความที่มีคำ 'ให้' นำหน้ากริยา (ซึ่งจะมีข้างหน้า) เช่น คำ 'ศิษย์' ในความต่อไปนี้ "ครูยังศิษย์

ให้อ่านหนังสือ" หรือ "ครูให้ศิษย์อ่านหนังสือ" เป็นต้น ย่อมทำหน้าที่ ๒ อย่างเหมือนกัน คือ (ก) ทำหน้าที่การิตการกธรรมดา ซึ่งอยู่หลังบุพบท 'ยัง' หรืออยู่หลังกริยานุเคราะห์ 'ให้' อย่างข้อความข้างบนนี้อย่างหนึ่ง และ (ข) ทำหน้าที่ประธานคล้ายกรรมการก เช่นคำ 'ศิษย์' ในความต่อไปนี้ 'ศิษย์ถูกครูให้อ่านหนังสือ' หรือ 'ศิษย์ถูกให้อ่านหนังสือ' เป็นต้น อีกอย่างหนึ่ง

ข้อสังเกต คำ 'ศิษย์' ในความข้างบนนี้เป็น การิตการก เพราะเป็นผู้รับใช้ให้ทำกริยา 'อ่าน' และคำ 'หนังสือ' เป็นกรรมการก เพราะเป็นผู้ถูกกริยาอ่าน

ฆ <u>วิเศษณการก</u> คือคำนาม สรรพนาม หรือกริยาสภาวมาลาที่ประกอบบททั้งหลายเพื่อทำหน้าที่ต่าง ๆ คล้ายคำวิเศษณ์ เช่น "เสื้อของฉัน" คำ 'ฉัน' เป็นวิเศษณการก ประกอบเสื้อทำหน้าที่เป็นเจ้าของ ดังนี้เป็นต้น วิเศษณการกนี้มักมีบุพบทนำหน้าที่เรียกว่าบุพบทวิภัตติ เช่น 'สู่บ้าน, ที่บ้าน, แต่บ้าน' คำ 'บ้าน' เป็นวิเศษณการก ทำหน้าที่บอกสถานที่ 'เขามาเมื่อเช้า' คำ 'เช้า' เป็นวิเศษณการกบอกเวลา ดังนี้เป็นต้น ที่ไม่ใช้บุพบทนำหน้าก็มี เช่น นอนเตียง, นั่งเก้าอี้ ฯลฯ ดังนี้ คำ 'เตียง' และ 'เก้าอี้' ก็เป็นวิเศษณการกบอกสถานที่ เช่นเดียวกัน

ง <u>วิกตการก</u> คือคำที่ทำหน้าที่ต่างหรือแทน หมายถึงคำที่ทำหน้าที่แทนการกข้างหน้า เช่น คำ 'อำเภอ' ในความ 'ตามอำเภอกินข้าว' คำ 'อำเภอ' ทำหน้าที่อย่างเดียวกับ 'ตาม' หมาย

ความว่า ถึงไม่มีคำ 'ตามี' อยู่ คำ 'อำเภอ' ก็ทำหน้าที่ต่างตามี ได้ความเท่ากัน ดังนั้น คำ 'อำเภอ'* จึงเป็นวิกัติการกของตามี วิกัติการกนี้ มี ๒ อย่าง คือ (ก) วิกัติการกที่ประกอบการกข้างหน้าได้ทุกชนิดและทำหน้าที่อย่างเดียวกันด้วย เช่น คำ 'อำเภอ' ในความต่อไปนี้ 'ฉันเห็นตามีอำเภอ เสื้อของตามีอำเภอ เขาไปกับตามีอำเภอ' เป็นต้นอย่างหนึ่ง และ (ข) วิกัติการกที่ช่วยวิกตรรถกริยาให้ได้ความเต็ม เช่น คำ 'อำเภอ' ในความต่อไปนี้ 'เขาเป็นอำเภอ เขาเท่ากับอำเภอ เขาคืออำเภอ' ดังนี้ คำ 'อำเภอ' เป็นวิกัติการกช่วยกริยา 'เป็น' กริยา 'เท่ากับ' และ 'คือ' เป็นต้นอีกอย่างหนึ่ง

(๕) มาลา แปลว่าระเบียบ ในที่นี้หมายความถึงระเบียบของกริยาที่แสดงออกมาเป็นความหมายต่าง ๆ จัดเป็น ๕ มาลา คือ :—

ก นิเทศมาลา คือระเบียบของกริยาที่มีเนื้อความบอกเล่า เช่น บทกริยา ในความต่อไปนี้ 'เขา นอน แล้ว ฝน ตก มาก' เป็นต้น

ข ปริกัลปมาลา คือระเบียบกริยาที่บอกเนื้อความคาดคะเน หรือแบ่งรับแบ่งสู้ เช่นบทกริยาในความต่อไปนี้ 'เขา ชะรอยนอน หลับ ถ้า ฝน ตก ฉันจะกลับบ้าน' เป็นต้น

ค ศักดิมาลา คือระเบียบกริยาที่บอกเนื้อความเชื่อแน่ และบังคับ เช่นบทกริยาในความต่อไปนี้ 'เขา ต้องนอน ฝน คงตก' เป็นต้น

ฆ อาณัติมาลา* คือระเบียบกริยาที่บอกเนื้อความบังคับ หรืออ้อนวอน เช่นบทกริยาในความต่อไปนี้ 'แก จงนอน ท่านโปรดช่วยฉันด้วย' เป็นต้น

* ควรแก้ให้เรียกง่าย เพราะชื่อเก่าเรียกยาก และยืดยาว

ง สภาวมาลา คือระเบียบกริยาธรรมดา หมายความถึงกริยากลาง ไม่เป็นรูปประโยค ใช้พูดลอยๆ เช่น กล่าวว่า 'ไปเที่ยวดูละคร, เพื่อนั่งเล่น' สำหรับชมเล่น' เป็นต้น กริยาเหล่านี้ใช้เป็นส่วนใดส่วนหนึ่งของประโยคได้ คล้ายคำนาม

(๒) กาล แปลว่าเวลา หมายความถึงคำกริยาที่ใช้ต่างกันตามกาลต่างๆ จัดเป็นกาลสามัญ ๔ อย่าง คือ :-

ก ปรัตยุบันกาล คือเวลาเดี๋ยวนี้ หรือเวลาที่กำลังเป็นไปอยู่ เช่นตัวอย่าง 'เขา กำลังกิน ข้าว' เป็นต้น

ข อดีตกาล คือเวลาล่วงแล้ว เช่น 'เขา ได้กิน ข้าว' เป็นต้น

ค อนาคตกาล คือเวลาภายหน้า เช่น 'เขา จักกิน ข้าว' เป็นต้น

ฆ อนุตกาล คือเวลาที่ไม่กล่าวแน่นอน คือกล่าวทั่วไป จะเป็นเวลาไรก็ได้ เช่น 'คน กิน ข้าว' เป็นต้น

กาลสามัญเหล่านี้ยังจัดออกเป็น "กาลสมบูรณ์" ซึ่งหมายถึงเวลาที่ทำการนั้นๆ เสร็จแล้ว อีก ๔ อย่าง คือ :-

ก ปรัตยุบันกาลสมบูรณ์ เช่น 'เขา กำลังกิน ข้าว แล้ว' เป็นต้น

ข อดีตกาลสมบูรณ์ เช่น 'เขา ได้กิน ข้าว แล้ว' เป็นต้น

ค อนาคตกาลสมบูรณ์ เช่น 'เขา จักกิน ข้าว แล้ว' เป็นต้น

ฆ อนุตกาลสมบูรณ์ เช่น 'เขา กิน ข้าว แล้ว' เป็นต้น

กาลทั้ง ๔ นี้ยังมีซ้อนกันได้อีก ซึ่งเรียกว่า 'กาลซ้อน' มีชื่อตามกาลที่ใช้ซ้อนกัน เช่นตัวอย่าง กาลปรัตยุบัน ถ้าเอาไปใช้ในเวลาล่วงแล้ว ดังกล่าวว่า 'วานนี้เขา กำลังกิน ข้าว อยู่' เช่นนี้เรียกว่า ปรัตยุบันในอดีต' ถ้าใช้ในเวลาภายหน้า ดังกล่าวว่า 'พรุ่งนี้เขา จักกำลังกิน ข้าว' เช่นนี้เรียกว่า "ปรัตยุบันกาลในอนาคต" เป็นต้น หรือถ้าเป็นการสมบูรณ์ ดังกล่าวว่า 'วานนี้เขากำลังกินข้าวแล้ว' ก็เรียกว่า "ปรัตยุบันกาลสมบูรณ์ในอดีต" เป็นต้น ให้เปลี่ยนชื่อตามเนื้อความที่ใช้ประกอบตามหลักข้างบนนี้

(๗) วาจก แปลว่าผู้บอก ในที่นี้หมายถึงกริยาที่บอกประธานว่าเป็นการกอะไร มีเป็น ๓ วาจก คือ :–

ก <u>กรรตุวาจก</u> คือกริยาที่บอกว่าประธานเป็นการก หรือผู้กระทำ จัดเป็น ๒ พวก คือ (ก) กริยาที่บอกประธานเป็นกรรตุการกธรรมดา เช่น 'คน กิน ข้าว' คำกริยา 'กิน' เรียก 'กรรตุการก' ดังนี้เป็นต้น (ข) กริยาที่บอกประธานเป็นผู้ใช้ เช่น "คน ให้ เด็ก กิน ข้าว" คำกริยา 'ให้-กิน' เรียกชื่อว่า 'กรรตุวาจก' เหมือนกัน

ข <u>กรรมวาจก</u> คือกริยาที่บอกประธานเป็นกรรมการก หรือผู้ถูกกระทำ จัดเป็น ๒ พวกเหมือนกัน คือ (ก) กริยาในประโยคกรรมที่บอกประธานเป็นกรรมธรรมดา เช่น "ข้าว ถูก คน กิน" คำกริยา 'ถูก-กิน' เรียกว่า 'กรรมวาจก' เป็นต้น

(ข) กริยาในประโยคการิตที่มีกรรมการกเป็นประธาน เช่น 'หนังสือถูกครูให้ศิษย์อ่าน' คำกริยา 'ถูก-ให้-อ่าน' ก็เรียกว่า 'กรรมวาจก' เหมือนกัน ดังนี้เป็นต้น

(ค) การิตวาจก คือ กริยาที่บอกประธานเป็นการิตการก หรือผู้รับใช้ เช่น "ศิษย์ถูกครูให้อ่านหนังสือ" คำกริยา 'ถูก-ให้อ่าน' เรียกว่า 'การิตวาจก' เป็นต้น

(ง) ราชาศัพท์ แปลว่าศัพท์หลวง หมายความถึงคำที่ใช้เกี่ยวข้องกับพระราชา ตลอดถึงไปถึงชั้นขุนนาง ข้อนี้นับว่าเป็นระเบียบสำคัญ จะยกไปอธิบายตอนท้าย

ข้อ ๕๙ วิธีใช้ถ้อยคำตามระเบียบเหล่านี้ ในภาษาบาลีและสันสกฤตใช้เปลี่ยนแปลงส่วนท้ายของคำเป็นพื้น เช่น 'ชโน' เป็น กรรตการก 'ชนํ' เป็น กรรมการก หรือ 'โจโร' เป็น ปุลลึงค์ และ 'โจรี' เป็น สตรีลึงค์ ดังนี้เป็นต้น แต่ในภาษาไทยไม่เป็นเช่นนั้น มีที่สังเกตวิธีใช้เป็น ๔ อย่าง คือ :-

(๑) มีคำสำหรับใช้เฉพาะเป็นคำ ๆ วิธีใช้สำหรับลึงค์ เช่น ปุลลึงค์ ก็มีคำพวกหนึ่ง เช่น ปู่ ตา ลุง อ้าย เป็นต้น สตรีลึงค์ ก็มีคำพวกหนึ่ง เช่น ย่า ยาย ป้า อี เป็นต้น วิธีนี้ในภาษาบาลีและสันสกฤตก็มีเหมือนกัน เช่น ปุลลึงค์-บิดา บุรุษ สามี เป็นต้น สตรีลึงค์-มารดา สตรี ภรรยา เป็นต้น

(๒) ใช้คำอื่นประกอบ วิธีนี้ใช้เป็นพื้นในภาษาไทย เช่น คำ 'ลูก, เด็ก' เป็นอลึงค์ เมื่ออยากจะให้เป็นลึงค์อะไรหรือพจน์อะไรเป็นต้น ก็เอาคำอื่นประกอบเข้า เช่น ปุลลึงค์-ลูกชาย เด็กชาย

สตรีลึงค์-ลูกสาว เด็กหญิง และเป็นเอกพจน์-ลูกคนเดียว เด็กนี้ พหูพจน์-ลูกมาก เด็กเหล่านั้น ดังนี้เป็นต้น

(๓) ใช้เนื้อความของคำบ่ง คือใช้เนื้อความของคำนั้นๆ เป็นเครื่องหมายบอกระเบียบต่างๆ เช่น ลึงค์ พจน์ ฯลฯ เช่นตัวอย่าง 'ไก่ไข่' และ 'คนพูดกัน' ดังนี้ คำว่า 'ไข่' บ่งความบอกลึงค์ว่าเป็นไก่ตัวเมีย และคำ 'กัน' บ่งความพหูพจน์ว่า คนหลายคน ดังนี้เป็นต้น

(๔) ใช้เรียงลำดับคำ วิธีใช้สำหรับกรรตุการกและกรรมการก เพราะการกทั้ง ๒ นี้มีรูปเดียวกัน ต้องอาศัยวิธีเรียงลำดับเป็นที่สังเกตว่าเป็นการกอะไร เช่นกล่าวว่า 'สัตว์กินคน' ดังนี้ต้องเข้าใจว่า 'สัตว์' เป็นกรรตุการก และ 'คน' เป็นกรรมการก แต่ถ้าเรียงกลับกันเสีย เป็น 'คนกินสัตว์' ดังนี้ การกก็ย่อมเปลี่ยนไปตรงกันข้ามตามลำดับที่เรียงไว้

ข้อสังเกต ตามนิยมในภาษาไทย ถ้ามีวิธีใดใน ๔ วิธีข้างบนนี้บอกให้รู้ว่าเป็น ลึงค์ พจน์ หรือระเบียบใดๆ อยู่แล้ว ก็ไม่ต้องใช้วิธีอื่นบอก ลึงค์ พจน์ หรือระเบียบนั้นๆ ให้ซ้ำกันอีก เช่นตัวอย่าง 'ไก่ไข่ คนพูดกัน' ดังข้อ (๓) ข้างบนนี้ เนื้อความของคำ 'ไข่' และ 'กัน' บอกลึงค์และพจน์อยู่แล้ว ไม่จำเป็นต้องหาคำอื่นประกอบบอกลึงค์ว่า "ไก่ตัวเมียไข่" หรือ "คนทั้งหลายพูดกัน" ก็ได้ ถึงระเบียบอื่นๆ ก็เหมือนกัน เช่น "วานนี้ฉันนอนวันยังค่ำ" ดังนี้

คำ 'วานนี้' บอกอดีตกาลอยู่แล้ว ก็ไม่ต้องใช้ว่า 'ได้นอน' เพื่อบอกอดีตกาลซ้ำเข้ามาอีก เป็นต้น เพราะฉะนั้นการใช้ถ้อยคำตามระเบียบทั้ง ๔ นั้น ให้นักเรียนสังเกตตามวิธีทั้ง ๔ ข้างบนนี้ จะสังเกตแต่เพียงรูปของคำหรือคำประกอบเท่านั้นไม่พอ

แบบฝึกหัดบทที่ ๑๑

๑. ระเบียบของถ้อยคำมีกี่อย่าง ? อย่างไรบ้าง ? บอกชื่อ

๒. บุรุษแปลว่ากระไร ? หมายถึงอะไร ? มีกี่อย่าง ? อย่างไรบ้าง ?

๓. ลิงค์แปลว่ากระไร ? หมายถึงอะไร ? มีกี่อย่าง ? อย่างไรบ้าง ?

๔. พจน์แปลว่ากระไร ? หมายถึงอะไร ? มีกี่อย่าง ? อย่างไรบ้าง ?

๕. การกแปลว่ากระไร ? หมายถึงอะไร ? มีกี่อย่าง ? อย่างไรบ้าง ?

๖. มาลาแปลว่ากระไร ? หมายถึงอะไร ? มีกี่อย่าง อย่างไรบ้าง ?

๗. กาลแปลว่ากระไร ? หมายถึงอะไร ? มีกี่อย่าง ? อย่างไรบ้าง ?

๘. วาจกแปลว่ากระไร ? หมายถึงอะไร ? มีกี่อย่าง ? อย่างไรบ้าง ?

๙. ราชาศัพท์แปลว่ากระไร หมายความอย่างไร ?

๑๐. วิธีใช้ถ้อยคำตามระเบียบของคำนั้น ในภาษาบาลีและสันสกฤ ต่างกับภาษาไทยอย่างไร ?

๑๑. วิธีใช้ถ้อยคำตามระเบียบของคำในภาษาไทยมีกี่อย่าง ? คือ วิธีอะไรบ้าง ? หาตัวอย่างกำกับมาด้วย

๑๒. การใช้ถ้อยคำตามระเบียบของคำนั้น ในภาษาไทยมีนิยมใช้อย่างไร ? หาตัวอย่างมาให้ดูสัก ๒ ข้อ

๑๓. ให้หาตัวอย่างกาลซ้อนต่าง ๆ มาให้มากตามแต่จะคิดได้ต้องผูกเป็นความมาให้ชัดเจน

บทที่ ๑๒ วิธีใช้นามและสรรพนาม

วิธีใช้นาม

ข้อ ๒๐ คำนามทั้งหลายต้องใช้ต่างกันตามระเบียบครั้ง ๕ คือ บุรุษ ๓ ลึงค์ ๓ พจน์ ๓ การก ๓ ราชาศัพท์ ๓ แต่ใช้ไม่ได้ทั่วกัน มีนามบางพวกใช้ได้ทั่วไปทั้ง ๕ ระเบียบนั้น บางพวกก็ไม่ทั่วไป จะอธิบายทีละระเบียบ ดังต่อไปนี้ แต่ราชาศัพท์นั้นจะยกไปอธิบายรวมกันในภายหลัง

ข้อ ๒๑ บุรุษ ตามลักษณะพูดจากันในภาษาไทย ผู้พูดไม่ได้ใช้คำสรรพนาม แทนชื่อตัว ชื่อผู้ฟัง หรือชื่อผู้ที่กล่าวถึงเสมอไป ย่อมใช้คำนามตรง ๆ ก็ได้ เพราะฉะนั้นคำนามจึงใช้เป็นบุรุษด้วย ดังนี้ :–

(๑) บุรุษที่ ๑ ได้แก่คำนามที่เป็นชื่อของผู้พูด ซึ่งผู้พูดยกขึ้นกล่าวกับผู้ฟัง ตัวอย่าง

ก. สามานยนาม เครือญาติ เช่น 'เสื้อของพี่ไปไหน' เป็นต้น ตำแหน่ง 'มานี่นะ! ครูจะบอกอะไรให้' เป็นต้น

ข วิสามานยนาม เช่น 'อิ่มรู้แล้วว่าเขามาหา' เป็นต้น

(๒) บุรุษที่ ๒ ได้แก่นามของผู้ฟัง ที่พูดยกขึ้นกล่าว ตัวอย่าง

ก สามานยนาม เครือญาติ เช่น 'น้องอย่าซนไป' เป็นต้น ตำแหน่ง เช่น 'คุณเจ้ากรมจะไปไหน' เป็นต้น

ข วิสามานยนาม เช่น 'อ่ำอย่าซนไป' เป็นต้น

(๓) บุรุษที่ ๓ ได้แก่นามอื่น ๆ ที่ผู้พูดนำมากล่าวกับผู้ฟัง เช่น

ตัวอย่าง "ฉันเห็นนายสอน พา น้อง ไปเที่ยวที่ โรงเรียน" ดังนี้ คำ 'นายสอน น้อง โรงเรียน' นับว่าเป็นบุรุษที่ ๓ ทั้งนั้น

ข้อสังเกต นามที่เป็นบุรุษที่ ๑ หรือบุรุษที่ ๒ นั้น มีแต่สามานยนาม กับ วิสามานยนามเท่านั้น แต่ส่วนบุรุษที่ ๓ นั้น เป็นได้ทุกชนิด ให้พึงเข้าใจว่า คำนามใด ๆ ถ้าไม่เป็นบุรุษที่ ๑ หรือ บุรุษที่ ๒ แล้ว ต้องนับว่าเป็นบุรุษที่ ๓ ทั้งสิ้น

ข้อ ๖๒ ลึงค์ คำนามทั้งหลายที่ใช้ต่างกันตามลึงค์ มีเป็น ๒ แผนก คือ:-

(๑) นามที่มีเพศพรรณ หมายความว่านามที่เป็นชื่อ คน สัตว์ หรือ ผีสางเทวดา ที่นิยมว่ามีเพศเป็นชายเป็นหญิงได้ นามแผนกนี้ยังแบ่งออกได้เป็นพวก ๆ ดังนี้:-

ก นามคำไทยแท้ที่ใช้เฉพาะลึงค์ ดังตัวอย่างต่อไปนี้ เป็นต้น

นาม		นาม	
ปุลลิงค์	สตรีลิงค์	ปุลลิงค์	สตรีลิงค์
ปู่	ย่า	ผัว	เมีย
พ่อ	แม่	เขย	สะใภ้
ตา	ยาย	หนุ่ม	สาว
ลุง	ป้า	ชาย	หญิง
นาย	นาง, นางสาว	พลาย	พัง
ขุน		พ่อตา	แม่ยาย
หลวง		อ้าย	อี
พระยา			ขรัวยาย
เจ้าพระยา			จอม (ข้างใน)
หมื่น			ท้าว (ข้างใน)

ข นามคำบาลีและสันสกฤตที่ใช้เฉพาะลิงค์ นามพวกนี้มักมีวิธีเปลี่ยนแปลงติดมาจากภาษาเดิม คือ นามปุลลิงค์เป็นรูปอย่างหนึ่งแล้วเอามาเปลี่ยนแปลงท้ายศัพท์ใช้เป็นสตรีลิงค์อีกรูปหนึ่ง มีวิธีควรสังเกตเป็นพวก ๆ ดังต่อไปนี้ เป็นตัวอย่าง

(ก) นามปุลลิงค์ที่แปลงท้ายเป็น อี ใช้เป็นสตรีลิงค์

ปุลลิง	สตรีลิงค์	ปุลลิงค์	สตรีลิงค์
อัยกะ, อัยกา	อัยกี	โจร	โจรี
มฤค	มฤคี	เถระ	เถรี
พยัคฆ์	พยัคฆี	กุมาร	กุมารี
ตรุณ	ตรุณี, ดรุณี	สามเณร	สามเณรี
เทวะ	เทวี	กินนร	กินรี

(ข) นามปุลลิงค์ ที่แปลงท้ายศัพท์เป็น นี อานี อินี (หรือเป็น ณี อิณี เมื่ออยู่หลังตัว ร และ ษ) ใช้เป็นสตรีลิงค์

ปุลลิงค์	สตรีลิงค์	ปุลลิงค์	สตรีลิงค์
ภิกขุ (บาลี)	ภิกขุนี	อินทร	อินทราณี
ภิกษุ (สันสกฤต)	ภิกษุณี	คหบดี	คหปตานี
ยักข (บาลี)	ยักขินี	กร	กรณี
ยักษ์ (สันสกฤต)	ยักษิณี	หัตถ	หัตถินี
ราช	ราชินี	เศรษฐี	เศรษฐินี
มาตุล (ลุง)	มาตุลานี (ป้า)	ภาคี	ภาคินี
ดาบส	ดาบสินี	สามี (เจ้า)	สามินี

(ค) นามปุลลิงค์ ส่วนท้ายเป็น 'ก' แปลงเป็น 'อิกา' ใช้เป็นสตรีลิงค์

ปุลลิงค์	สตรีลิงค์	ปุลลิงค์	สตรีลิงค์
อัยก	อัยยิกา	กุมารก	กุมาริกา
ทายก	ทายิกา	ทารก	ทาริกา
นายก	นายิกา	อุปถัมภก	อุปถัมภิกา
อุบาสก	อุบาสิกา	ปาฐก	ปาฐิกา
อนุศาสก	อนุศาสิกา	สมาชิก	สมาชิกา
มรรคนายก	มรรคนายิกา	สาวก	สาวิกา

ค นามที่ใช้เป็นอลิงค์ นามพวกนี้มีกมีเป็นพื้นในภาษาไทย ทั้งที่เป็นคำไทยแท้และที่มาจากบาลีและสันสกฤต ถึงนามที่มาจากบาลีและสันสกฤตที่ใช้เฉพาะลิงค์ ในข้อ ข ข้างบนนี้บางคำ มีรูปเป็นปุลลิงค์ บางทีก็นำมาใช้เป็นอลิงค์ เช่น 'เขามีบุตร ๓ คน เป็นชาย ๑ เป็นหญิง ๒ คน' ดังนี้คำ 'บุตร' ตามรูปควรเป็นปุลลิงค์ แต่ในที่นี้เป็นอลิงค์ เพราะฉะนั้นควรสังเกตเนื้อความประกอบด้วย

นามที่เป็นอลิงค์นี้ เมื่อต้องการจะใช้เป็นลิงค์อะไรแน่นอน ก็ใช้คำอื่นประกอบข้างหน้าบ้าง ข้างหลังบ้าง ดังตัวอย่างต่อไปนี้ เป็นต้น

อลิงค์	ประกอบเป็นปุลลิงค์	ประกอบเป็นสตรีลิงค์	ลิงค์	ประกอบเป็นปุลลิงค์	ประกอบเป็นสตรีลิงค์
ทวด	ปู่ ทวด	ย่า ทวด	น้อง	น้องชาย	น้องหญิง
อา	อา ชาย	อา หญิง	อิ่ม	นายอิ่ม	นางอิ่ม
น้า	น้า ชาย	น้า สาว	ไก่	ไก่ตัวผู้	ไก่ตัวเมีย
พี่	พี่ ชาย	พี่ สาว	ช้าง	ช้างพลาย	ช้างพัง

(๒) นามที่ไม่มีเพศพรรณ คือนามที่ไม่ปรากฏเป็นเพศชายหรือหญิง ได้แก่นามที่ไม่มีวิญญาณ เช่น ต้นไม้ ผัก หญ้า บ้าน เมือง จิต วาจา เวลา ดิน น้ำ มือ เท้า ตา หู ความคิด พระอาทิตย์ พระจันทร์ ดาว เหล่านี้เป็นต้น นามแผนกนี้ต้องเป็น นปุงสกลิงค์อย่างเดียวเท่านั้น

ข้อสังเกต ลิงค์ในภาษาไทย ต้องสังเกตเนื้อความของ ศัพท์ เป็นใหญ่ จะสังเกตตามรูปศัพท์เท่านั้นไม่พอ เพราะรูปศัพท์เป็นลิงค์หนึ่ง แต่เนื้อความเป็นลิงค์อื่นไปก็ได้ เช่น คำที่มาจากบาลีและสันสกฤต ซึ่งมีรูปเป็นปุลลิงค์ อาจจะนำมาใช้ในที่เป็นอลิงค์ก็ได้ ดังคำ 'บุตร' ที่กล่าวแล้ว ถึงคำไทยแท้ก็เหมือนกัน เช่น คำ 'แม่กอง แม่ทัพ แม่คุ นางแอ่น (นก) นางเห็น (สัตว์)' เหล่านี้ต้องเป็นอลิงค์ และคำ กะลาตัวผู้ กะลาตัวเมีย กระเบื้องตัวผู้ กระเบื้องตัวเมีย อลิ้ม แม่แคร่ เหล่านี้ต้องเป็นนปุงสกลิงค์ ดังนี้เป็นต้น อนึ่งคำบางคำที่นิยมกันเป็นต่าง ๆ เช่น คำพระอาทิตย์ พระจันทร์ เป็นต้น ที่แท้ก็เป็นนปุงสกลิงค์ แต่ในที่

บางแห่งนิยมให้เป็นเทวบุตร มีภรรยา มีบุตรได้ เช่นนี้ก็ต้องนับเป็นปุลลิงค์ เฉพาะในเรื่องที่กล่าวนั้น ๆ

การกำหนดลิงค์ในภาษาไทยเราต่างกับภาษาบาลีและสันสกฤต ซึ่งกำหนดตามรูปศัพท์ เช่น คำ ทาร (เมีย) มาตุคาม หญิง เขากำหนดเป็นปุลลิงค์ตามรูปศัพท์ และคำ ศาลา ธรณี คงคา เป็นสตรีลิงค์ ตามรูปศัพท์เหมือนกัน ดังนี้เป็นต้น แต่คำเหล่านี้เมื่อตกมาในภาษาไทยแล้ว ต้องกำหนดลิงค์ตามเนื้อความ ดังกล่าวแล้ว

ข้อ ๖๓ พจน์ คำนามในภาษาไทย ย่อมมีรูปศัพท์เป็นอพจน์ทั้งสิ้น และไม่มีวิธีเปลี่ยนแปลงรูปศัพท์ให้เป็นพจน์ต่าง ๆ อย่างภาษาอื่นด้วย ถ้าจะต้องการให้เป็นเอกพจน์ก็ใช้วิเศษณ์ประกอบข้างหน้าบ้างข้างหลังบ้าง เช่น คนหนึ่ง หนึ่งคน คนเดียว คนนี้ คนนั้น เป็นต้น หรือจะให้เป็นพหพจน์ ก็ใช้คำประกอบเช่นเดียวกัน เช่น คน มากหลายคน คนเหล่านี้ คน สามคน ดังนี้เป็นต้น คำวิเศษณ์ที่ใช้ประกอบบอกพจน์ มักจะเป็นประมาณวิเศษณ์ แต่ประมาณวิเศษณ์ที่บอกจำนวนครบ (บูรณสังขยา) เช่น ที่หนึ่ง ที่สอง ที่สาม ฯลฯ เหล่านี้เป็นอพจน์ ถ้าจะให้เป็นพจน์อื่น ต้องมีคำประกอบเข้าอีก เช่น 'คนที่หนึ่งเหล่านั้น' หรือ 'คนที่หนึ่งผู้นี้' เป็นต้น นอกจากนี้ ยังสังเกตเนื้อความของศัพท์เป็นหรือบอกพจน์ได้อีก เช่น 'คนพูดกัน' ดังอธิบายแล้ว

ข้อสังเกต คำนามที่เนื่องกันแยกไม่ออก เช่น น้ำ ลม เป็นต้น โดยปรกติต้องนับเป็นอพจน์ ต่อเมื่อวิธีบอกให้รู้จำนวนของชนิดหรือ

จำนวนที่แบ่งออกไปเป็นส่วน ๆ เช่น ถมชนิดหนึ่ง ถมหลายชนิด น้ำถ้วยหนึ่ง น้ำหลายถ้วย ดังนี้ จึงต้องบอกเป็นเอกพจน์หรือพหุพจน์ตามเนื้อความที่กล่าว

อนึ่งคำนามที่อยู่รวมกันมาก ๆ โดยธรรมดา เช่น ทราย ข้าวเป็นต้น ถ้าพูดขึ้นลอย ๆ ว่า 'ดำเหมือนทราย เบาเหมือนข้าวเปลือก' เช่นนี้ ก็ต้องนับว่าเป็นอพจน์ เพราะไม่นิยมจะต้องการรู้เป็นจำนวนเม็ด หรือเมล็ดคือเมื่อมีความมุ่งว่าทรายเม็ดหนึ่งหรือข้าวเปลือกเมล็ดหนึ่งก็ดี หลายเมล็ดก็ดีจึงต้องบอกพจน์ตามเนื้อความนั้น เช่นตัวอย่าง 'ข้าวเปลือกเมล็ดหนึ่ง ทราย ๑๐ เม็ด' ดังนี้ข้าวเปลือกและทรายในที่นี้เป็นเอกพจน์หรือพหุพจน์ตามจำนวน ดังนี้เป็นต้น

อีกประการหนึ่ง คำภาษาอื่น ที่เขามีรูปต่างกันตามพจน์ เช่น อังกฤษ ฟุต ไมล์ เป็นเอกพจน์ และฟีต ไมล์ส เป็นพหุพจน์ หรือบาลี ราชา ราชัน เป็นเอกพจน์ และราชาโน ราชาโน เป็นพหุพจน์ เป็นต้น คำเหล่านี้เมื่อนำมาใช้ในภาษาไทย ไม่ต้องกำหนดพจน์ตามวิธีของเขา ให้ถือเอาคำเอกพจน์ของเขา เช่น ฟุต ไมล์ ราชา ราชัน หรือคำกลางที่ยังไม่มีพจน์ เช่น ราชกุมาร โจร เป็นต้น เป็นหลัก และให้ถือว่าคำเหล่านั้นเป็นอพจน์ ถ้าจะให้คำเหล่านั้นเป็นเอกพจน์ หรือพหุพจน์ ก็ใช้คำอื่นประกอบ เช่น ฟุตหนึ่ง สองฟุต หรือพระราชาองค์หนึ่ง พระราชาสององค์ เป็นต้น ตามหลักไวยากรณ์ในภาษาไทยเรา

ข้อ ๖๔ การก คำนามทั้งหลายย่อมมีหน้าที่เป็นการกทั้ง ๕ ดังได้อธิบายแจ่มแจ้งแล้วในระเบียบของคำ ตามนิยมในภาษาไทยมักใช้

นาม วิกติการก ประกอบนามข้างหน้าอีกทีหนึ่ง เพื่อขยายนามข้างหน้าให้ชัดเจนขึ้น ทำนองเดียวกับวิเศษณ์ เช่นตัวอย่าง เด็ก นักเรียน เดินมา นก กระทาขันเพราะ ฉันพบนายสี อำเภอ ดังนี้เป็นต้น และนามที่เป็นการกเหล่านี้ มีที่สังเกตดังนี้

(๑) กรรตุวาจก สังเกตลำดับที่เรียง คือที่เป็นประธาน (คือเป็นตัวแสดงอาการ) ใช้เรียงไว้หน้ากริยา กรรตุวาจก (ซึ่งจะกล่าวต่อไป) เช่น 'พ่อ' ในความว่า "พ่อตีฉัน" ซึ่งแสดงว่าพ่อ เป็นผู้ทำการตี เป็นต้น ที่ไม่ใช่ประธานใช้เรียงไว้ระหว่างกริยา กรรมวาจกหรือระหว่างประธานกับกริยากรรมวาจก เช่นคำ 'พ่อ' และ 'เศรษฐี' ในความว่า "ฉันถูกพ่อตี วัดนี้เศรษฐีสร้าง" ดังนี้ 'พ่อ' และ 'เศรษฐี' เป็นผู้ทำการตี การสร้าง ตามลำดับ นับว่าเป็น "กรรตุการก" ช่วยกริยา 'ตี' และ "สร้าง" แต่ไม่ใช่ประธาน เพราะประธานเขามีแล้ว คือ 'ฉัน' และ 'วัด' เป็นต้น

(๒) กรรมการก ที่เป็นประธาน เรียงอยู่หน้ากริยานุเคราะห์ 'ถูก' หรืออยู่หน้ากรรตุการก เช่น คำ 'เด็ก' และ 'วัด' ในความว่า 'เด็กถูกพ่อตี, วัดนี้เศรษฐีสร้าง, วัดนี้เศรษฐีให้ช่างสร้าง' เป็นต้น ถ้าไม่ใช่ประธาน เรียงอยู่หลังสกรรมกริยาหรือหลังบุพบท 'ซึ่ง' เช่นคำ 'ธรรม' ในความว่า 'พระแสดง ธรรม พระให้ศิษย์แสดง ธรรม พระแสดงซึ่ง ธรรม' เป็นต้น

(๓) การิตการก ที่เป็นประธานเรียงไว้หน้ากริยา 'ถูกให้'

เช่น คำ 'ศิษย์' ในความว่า 'ศิษย์ถูกครูให้อ่านหนังสือ ศิษย์ถูกให้อ่านหนังสือ' เป็นต้น ถ้าไม่ใช่ประธานเรียงไว้หลังบุพบท 'ยัง' หรือหลังกริยานุเคราะห์ 'ให้' เช่น คำ ศิษย์ ในความต่อไปนี้ 'ครูยังศิษย์ให้เขียนหนังสือ ครูให้ศิษย์เขียนหนังสือ' ดังนี้เป็นต้น

(๔) วิเศษณการก มักเรียงอยู่หลังบุพบทที่ใช้เป็นบทเชื่อม (นอกจาก 'ซึ่ง' ที่เชื่อมกรรม) เช่น 'เสือของฉัน เขามายังบ้าน เขากินด้วยช้อน' เป็นต้น ถ้าละบุพบทเสียก็อยู่ติดกับบทที่มันประกอบทีเดียว เช่น 'เสื้อฉัน เขามา บ้าน เขากินช้อน' ดังนี้เป็นต้น

(๕) วิกติการก เป็นการกที่อธิบายตำแหน่งของบทการกข้างหน้าให้ชัดเจนยิ่งขึ้น จึงต้องเรียงอยู่หลังบทการกที่มันประกอบเสมอไป และต้องบอกชื่อเป็นวิกติการกของบทการกข้างหน้าด้วย เช่น คำ 'นักเรียน' ในความต่อไปนี้ 'เด็กนักเรียนนอน' ดังนี้ 'นักเรียน' เป็นบทวิกติการกของ 'เด็ก' และประกอบบทการกอื่น ๆ ท่านองนี้ด้วย เช่น 'เสือของนาย ก นักเรียน ฉันเห็นนกกระทา เขามากับตามคนใช้' ดังนี้ คำ "นักเรียน กระทา คนใช้" ก็เป็นบทวิกติการกของนาย ก ของนก ของตาม ตามลำดับ

ยังมีวิกติการกอีกพวกหนึ่งที่เป็นบทช่วยวิกตรรถกริยา ซึ่งเรียงไว้หลังวิกตรรถกริยา เช่น 'เขาเป็นนาย เขาคือนาย' ดังนี้ คำ 'นาย' เป็นวิกติการก ช่วยกริยา 'เป็น' และกริยา 'คือ' ตามลำดับ ดังนี้เป็นต้น

วิธีใช้สรรพนาม

ข้อ ๖๕ คำสรรพนามย่อมมีหน้าที่ใช้แทนนาม เพราะฉะนั้น จึงมีวิธีใช้ต่างกันตามระเบียบทั้ง ๕ อย่างเดียวกับนาม คือ บุรุษ ลึงค์ พจน์ การก และราชาศัพท์ดังกล่าวแล้ว แต่มีแตกต่างกันบ้างเล็กน้อย ดังจะอธิบายต่อไปนี้:–

(๑) บุรุษ คำสรรพนามที่ใช้ต่างกันตามบุรุษนั้น มีอยู่พวกเดียว คือบุรุษสรรพนาม และนิยมใช้มากกว่าคำนาม ในบุรุษหนึ่ง ๆ มีซ้ำกันหลาย ๆ คำ ผิดกับภาษาอื่น ซึ่งมักจะมีบุรุษละคำ ๒ คำเท่านั้น เช่นตัวอย่าง

ก บุรุษที่ ๑ คือ ฉัน กู ข้า ข้าพเจ้า ผม กระผม เป็นต้น

ข บุรุษที่ ๒ คือ เอ็ง มึง เจ้า สู ใต้เท้า ฝ่าพระบาท เป็นต้น

ค บุรุษที่ ๓ คือ เขา มัน พระองค์ เป็นต้น

บุรุษสรรพนามที่มีซ้ำกันมาก ๆ เช่นนี้ ย่อมมีที่ใช้ต่างกันตามชั้นของบุคคล จักยกไปอธิบายในราชาศัพท์ข้างท้าย

(๒) ลึงค์ สรรพนามที่ใช้เฉพาะลึงค์นั้น มีอยู่บางคำ คือ 'ผม กระผม เกล้าผม เกล้ากระผม เจ้ากู' เหล่านี้เป็นปุลลึงค์ และคำ 'อีฉัน หล่อน'* นี้เป็นสตรีลึงค์ และคำ 'อะไร' เป็นนปุงสกลึงค์ นอกจากนี้ก็มีรูปเป็นอลึงค์ทั้งนั้น ต้องสังเกตตามเนื้อเรื่อง

---

* คำ 'หล่อน โบราณหมายถึง เพศชายก็ได้ เช่น '...เจ้าเวสสันดร หล่อนกระทำละเมิด...' เพราะ เป็นคำย่อจาก 'ลูก-อ่อน' แต่บัดนี้นิยมใช้เป็นเพศหญิงโดยมาก

หรือรูปความที่กล่าว หรือสังเกตตามนามที่ใช้สรรพนามเหล่านี้แทน คือนามเป็นลึงค์ใด สรรพนามเหล่านี้แทนก็ลึงค์นั้น

(๓) พจน์ สรรพนามที่เรามักใช้เป็นพหูพจน์นั้น คือคำ 'เรา' และ 'กัน' แต่ไม่ทั่วไปทีเดียว คำ 'เรา' โบราณใช้สำหรับผู้ใหญ่พูดกับน้อย ใช้เป็นเอกพจน์ก็ได้ และคำ 'กัน' ที่ใช้เป็นวิภาคสรรพนามเช่น 'ผัวเมียตีกัน' เช่นนี้เป็นเอกพจน์ แต่ถ้าเอามาใช้เป็นบุรุษที่ ๑ เช่น 'กันคิดถึงแกมาก' เช่นนี้เป็นเอกพจน์ นอกจากนี้ก็ใช้สังเกตตามคำนามที่ใช้สรรพนามเหล่านี้แทน ถ้าไม่มีนามก็ให้สังเกตเนื้อความอย่างเดียวกับลึงค์

(๔) การก สรรพนามทั้งหลายใช้เป็นการกอย่างเดียวกับนาม ให้สังเกตตามที่ได้อธิบายแล้วในนาม แต่มีข้อที่ควรสังเกตอยู่อย่างหนึ่ง คือในภาษาไทยมักนิยมใช้สรรพนามเป็นวิกติการก เพื่อแสดงชั้นสูงต่ำของนามข้างหน้า ตามความนับถือของผู้พูด เช่นตัวอย่าง (ก) นายสี ท่าน บอกฉัน (ข) นายสีเขาบอกฉัน (ค) นายสีแกบอกฉัน (ฆ) นายสีมันบอก ดังนี้เราอาจทราบได้ว่า นายสี ในความทั้ง ๔ ข้อนั้น ผู้พูดนับถือสูงต่ำต่างกันตามที่ใช้สรรพนามวิกติการก 'ท่าน เขา แก มัน' ประกอบข้างท้าย

อนึ่งคำวิภาคสรรพนาม 'ต่าง' 'บ้าง' นี้ มักใช้ในที่เป็นวิกติการกเป็นพื้น เช่น 'คนทั้งหลายต่างกลับบ้าน คนทั้งหลายบ้างทำนา บ้าง ทำสวน' ดังนี้เป็นต้น

แบบฝึกหัดบทที่ ๑๒

๑. คำนามทั้งหลายต้องใช้ต่างกันตามระเบียบกี่อย่าง ? คืออะไรบ้าง ?

๒. คำนามที่ใช้ต่างกันตามบุรุษนั้นอย่างไร ? ให้อธิบายและหาตัวอย่างประกอบด้วย

๓. คำนามที่ใช้ต่างกันตามลึงค์นั้นมีกี่แผนก ? คืออะไรบ้าง ? อธิบายและชักตัวอย่าง

๔. คำนามที่มาจากบาลีและสันสกฤต ซึ่งใช้เฉพาะลึงค์นั้น คือลึงค์อะไรบ้าง ? และมีวิธีเปลี่ยนแปลงที่ควรสังเกตเป็นกี่อย่าง ? จะใช้ได้ตามลึงค์นั้น ๆ แน่นอนหรือไม่ ? หาตัวอย่างมาด้วย

๕. ในไวยากรณ์บาลีและสันสกฤต เขาสังเกตลึงค์ได้อย่างไร ? และในไวยากรณ์ไทย มีวิธีสังเกตลึงค์อย่างไร ? อธิบายและหาตัวอย่าง

๖. คำนามมีวิธีเปลี่ยนแปลงให้เป็นพจน์ต่าง ๆ ได้อย่างไรบ้าง? คำชนิดไหนบ้างที่ช่วยให้คำนามเป็นพจน์ต่าง ๆ ? ชักตัวอย่าง

๗. คำนามบางพวก เช่น กรวด ทราย น้ำ ดิน เหล่านี้มีวิธีสังเกตพจน์เป็นอย่างไร ? อธิบายและชักตัวอย่าง

๘. คำภาษาอื่น ที่มีรูปเอกพจน์ติดมาจากภาษาเดิมของเขา ครั้นตกมาในภาษาไทย จะใช้พจน์อย่างไร

๙. การกหมายความว่ากระไร ? ในภาษาไทยมีกี่อย่าง ? บอกชื่อ และอธิบายพร้อมด้วยตัวอย่าง

๑๐. นามที่เป็นการกต่างๆ นั้น ในภาษาไทยมักนิยมเป็นอย่างไร ?

และการกนั้น ๆ มีที่สังเกตเป็นอย่างไร ? อธิบายและชักตัวอย่าง

๑๑. คำสรรพนามทั้งหลาย มีวิธีใช้ต่างกันตามระเบียบเป็นอย่างไร ? เพราะเหตุไร ?

๑๒. สรรพนามพวกไหน ที่ใช้ต่างกันตามบุรุษ ? และผิดกับภาษาอื่นอย่างไร ? เพราะเหตุไร ?

๑๓. สรรพนามคำไรบ้าง ที่ใช้เฉพาะลึงค์ และเฉพาะลึงค์ไหนบ้าง ? และคำไหนที่ใช้เฉพาะพจน์ ? และใช้ได้ทั่วไปหรือไม่ ? เพราะเหตุไร ? และสรรพนามนอกจากนี้ มีที่สังเกตลึงค์และพจน์ได้อย่างไร ?

๑๔. สรรพนามที่ใช้ต่างกันตามการกนั้น มีข้อสังเกตแปลกจากนามออกเป็นอย่างไรบ้าง ? ชักตัวอย่างด้วย

บทที่ ๑๓ วิธีใช้กริยาและวิเศษณ์

วิธีใช้กริยา

ข้อ ๖๖. คำกริยาทั้งหลายย่อมใช้ต่างกันตามระเบียบทั้ง ๕ คือมาลา ๑ กาล ๑ วาจก ๑ การก ๑ (เฉพาะกริยาสภาวมาลา) และ **ราชาศัพท์** ซึ่งจะแยกไปกล่าวข้างท้าย ๑ และคำกริยาเหล่านี้ไม่ได้เปลี่ยนแปลงรูปอย่างภาษาอื่น ๆ เลย มักใช้คำกริยานุเคราะห์ประกอบบ้าง ใช้คำวิเศษณ์ประกอบบ้าง ใช้เรียงลำดับคำบ้าง และใช้เนื้อความของคำบ่งบ้างตามวิธีเปลี่ยนแปลง ๕ ข้อข้างต้นนั้น ดังจะอธิบายต่อไปนี้ :-

ข้อ ๖๗. มาลา กริยาที่ใช้ตามมาลานั้น โดยมากมักมีกริยานุเคราะห์ประกอบข้างหน้าบ้าง ข้างหลังบ้าง หรือมิฉะนั้นก็ใช้เนื้อความของคำบ่ง ดังนี้:-

(๑) นิเทศมาลา ใช้ในความบอกความหมายจัดเป็น ๒ อย่าง คือ:-

ก บอกความเพื่อให้ทราบอย่างหนึ่ง และบอกความหมายเพื่อขอทราบ ได้แก่ซักถามอย่างหนึ่ง เช่น ฝนตก ฟ้าร้อง เขาไม่อยู่ เขาไปไหน? เขาสบายหรือ? เป็นต้น พวกนี้ไม่ต้องมีคำใดๆ ประกอบ

ข. บอกความหมายเพื่อแสดงความเห็นหรือความประสงค์ของคน พวกนี้มักใช้กริยานุเคราะห์ที่ช่วยให้ความบริบูรณ์ประกอบ เช่น 'ควร น่า พึง' เป็นต้น ตัวอย่าง เขาควรไป เขาน่าชม เขาพึงไป เป็นต้น

(๒) ปริกัลปมาลา ใช้ในความ ๒ อย่าง คือ:-

ก บอกความคาดคะเนใช้กริยานุเคราะห์ เช่น 'ชะรอย' เป็นต้น ประกอบข้างหน้า เช่นตัวอย่าง ชะรอยเขาจะมา เป็นต้น บางทีก็ใช้เนื้อความของคำวิเศษณ์บางคำ เช่น 'กระมัง บางที' ฯลฯ บ่ง ตัวอย่าง 'เขาอยู่กระมัง บางทีเขาอยู่' ดังนี้คำกริยา 'อยู่' นับว่าเป็นปริกัลปมาลา เพราะความหมายของคำ 'กระมัง' และ 'บางที' บ่งให้เป็นความคาดคะเน

ข บอกความแบ่งรับแบ่งสู้ พวกนี้ใช้ความหมายของคำที่มีความหมายแบ่งความรับรอง คือสันธาน เช่น ถ้า และ ถ้า ก็ ฯลฯ บ่ง ตัวอย่าง 'ถ้าและฝนตกเขาจะอยู่บ้าน' ดังนี้คำ 'ตก' เป็นปริกัลปมาลา เพราะเนื้อความของคำ 'ถ้าและ' บ่งความแบ่งโอกาสที่เขารับว่าจะอยู่เฉพาะแต่ฝนตกเท่านั้น ดังนี้เป็นต้น

(๓) ศักดิมาลา ใช้กริยานุเคราะห์ เช่น คง ต้อง ฯลฯ ประกอบ ตัวอย่าง เขาคงนอน เขาต้องนอน เป็นต้นอย่างหนึ่ง ใช้

ความหมายของนิยมวิเศษณ์บ่ง ตัวอย่าง เขานอนแน่นอน เขานอนมั่นคง ดังนี้เป็นต้น อย่างหนึ่ง

(๔) อาณัติมาลา ใช้กริยานุเคราะห์ เช่น จง จงขอ อย่า อย่าเพ่อ ฯลฯ นำหน้า ตัวอย่าง 'จงมา ขอจงเจริญ อย่าไป' เป็นต้น อย่างหนึ่ง ใช้กริยานุเคราะห์ เช่น ซิ เสีย เถิด ฯลฯ ประกอบข้างท้าย ตัวอย่าง นอนซิ นอนเสีย นอนเถิด เป็นต้นอย่างหนึ่ง

(๕) สภาวมาลา กริยาที่ใช้เป็นสภาวมาลา ไม่ใช้เป็นกริยาของประโยค อย่างมาลาอื่น ๆ เป็นแต่ส่วนของประโยค มักใช้ลอย ๆ เช่น 'นอนนาน ๆ ไม่ดี เขาไม่ชอบทำงานคนเดียว' ดังนี้บ้าง ใช้ตามหลังบุพบท 'เพื่อ สำหรับ' เช่น 'เขามาเพื่อทำงาน เขาเลี้ยงนกสำหรับดูเล่น' เป็นต้น ดังนี้บ้าง

ข้อ ๖๗ กาล กริยาที่ใช้ในกาลต่าง ๆ นั้น ใช้กริยานุเคราะห์ประกอบบ้าง ใช้เนื้อความของคำอื่นมีคำวิเศษณ์เป็นต้น บ่งบ้าง ดังต่อไปนี้:-

(๑) กาลสามัญ คือ:-

ก ปรัตยุบันกาล ใช้กริยานุเคราะห์ เช่น 'กำลัง กำลัง-อยู่ ยัง ยัง-อยู่' ฯลฯ ประกอบ ตัวอย่าง เขากำลังนอน เขากำลังนอนอยู่ เขายังไม่นอน เขายังนอนอยู่ เป็นต้น ใช้เนื้อความของคำอื่นบ่ง ตัวอย่าง 'เดี๋ยวนี้เขานอน' เป็นต้น

ข อดีตกาล ใช้กริยานุเคราะห์ เช่น 'ได้ เคย' ประกอบ

เช่น 'เขาได้มาที่นี่ เขาเคยมาที่นี่' เป็นต้น ใช้เนื้อความของคำอื่นบ่ง เช่น 'วานนี้เขามาที่นี่' เป็นต้น

ค อนาคตกาล ใช้กริยานุเคราะห์ เช่น 'จะ จัก' ประกอบข้างหน้า เช่น "เขาจะกิน เขาจักสบาย" เป็นต้น ใช้เนื้อความของคำอื่นบ่ง เช่น "เขามาพรุ่งนี้" เป็นต้น

ฆ อนุตกาล ใช้กริยานุเคราะห์ เช่น 'ย่อม' ประกอบ เช่น "คนดีย่อมประพฤติดี" เป็นต้น ก็ดี หรือไม่ต้องกริยานุเคราะห์ที่บอกกาลเลย ก็ดี หรือไม่มีเนื้อความบ่งให้รู้ว่าเป็นกาลใดแน่นอน ก็ดี เช่น 'เขานอนเสมอ เขาทำงาน' ดังนี้เป็นต้น นับเข้าในพวกอนุตกาลทั้งสิ้น

(๒) <u>กาลสมบูรณ์</u> ใช้กริยานุเคราะห์ เช่น 'แล้ว เสร็จ' ประกอบกาลสามัญอีกทีหนึ่ง ตัวอย่าง

ก ปรัตยุบันกาลสมบูรณ์ เช่น เขานอนอยู่แล้ว ฯลฯ

ข อดีตกาลสมบูรณ์ เช่น เขาได้นอนแล้ว ฯลฯ

ค อนาคตกาลสมบูรณ์ เช่น เขาจะทำแล้ว ฯลฯ

ฆ อนุตกาลสมบูรณ์ เช่น เขานอนแล้ว ฯลฯ

(๓) <u>กาลซ้อน</u> ใช้วิธีประกอบกริยาอย่างกาลสามัญ หรือ กาลสมบูรณ์นั่นเอง แต่ใช้ซ้อนกันหลายกาล เช่น 'วานนี้ฉันกินข้าว' เป็นอดีตกาลอยู่แล้ว ถ้าหาคำประกอบบอกกาลใด ๆ ซ้ำลงไปอีก เช่น 'วานนี้ฉันกำลังกินข้าว' ดังนี้นับว่าเป็นกาลซ้อน เรียกว่า 'ปรัตยุบันกาลในอดีต' เพราะเอากาลปรัตยุบันไปใช้ในกาลอดีต ดังนี้เป็นต้น กาล

ซ้อนนี้ยังมีข้อต่าง ๆ กันอีกมาก ตามกาลที่ใช้ซ้อนกัน ดังตัวอย่างต่อไปนี้ เป็นต้น

ก 'เขา ได้กิน ข้าวอยู่' เป็นปรัตยุบันกาลในอดีต

ข 'วานนี้ ฉัน กำลังกิน ข้าว แล้ว' เป็นปรัตยุบันกาลสมบูรณ์ในอดีต

ค 'เขา จักกำลังเกี่ยว ข้าวกัน' เป็นปรัตยุบันในอนาคต

ฆ 'เดือนหน้า เขา กำลังเกี่ยว ข้าว แล้ว' เป็นปรัตยุบันกาลสมบูรณ์ในอนาคต

ง 'เดี๋ยวนี้ เขา ได้ทำ งาน' เป็นอดีตกาลในปรัตยุบัน

จ "เดี๋ยวนี้ เขา ได้ทำ งาน แล้ว" เป็นอดีตกาลสมบูรณ์ในปรัตยุบัน

ข้อ ๖๙. วาจก กริยาที่ใช้ในวาจกนั้น ใช้สังเกตคำที่เป็นประธาน คือคำที่เรียงไว้หน้ากริยานั้น ๆ เป็นหลัก และบางทีก็ใช้สังเกตกริยานุเคราะห์ที่ประกอบกริยานั้น ๆ เป็นหลักบ้าง ดังนี้:-

(๑) กรรตุวาจก ใช้สังเกตประธานเป็นหลัก คือถ้าประธานเป็นกรรตุการกแล้ว กริยานั้นก็เป็นกรรตุวาจก และวาจกนี้ไม่ใช้กริยานุเคราะห์ประกอบเลย เช่น 'คน นอน คน กิน ข้าว' เป็นต้น หรือในประโยคการิตที่มีการิตการกรับใช้อยู่ด้วย เช่น 'ครูให้ศิษย์อ่านหนังสือ' คำ 'ให้-อ่าน' ก็นับว่าเป็น 'กรรตุวาจก' ของคำ 'ครู' เพราะบท 'ครู' ประธานนั้นเป็นกรรตุการก

(๒) กรรมวาจก ใช้สังเกตคำประธานเป็นกรรมการก และมีคำกริยานุเคราะห์ 'ถูก' หรือ 'ถูก–ให้' นำหน้ากริยา เช่นคำ 'ฉัน' ในความต่อไปนี้ 'ฉันถูกพ่อตี ฉันถูกตี' เป็นต้น คำ 'ถูก' นี้มักจะใช้กับกริยาที่มีความไปในทางไม่ดี เช่น ถูกตี ถูกด่า ถูกเฆี่ยน ถูกทำโทษ เป็นต้น นอกจากนี้ไม่นิยมใช้ มักใช้แต่กริยาลอย ๆ ละคำ 'ถูก' ไว้ในที่เข้าใจ เป็นแต่เอาคำประธานเป็นกรรมการกไว้ข้างหน้า เพื่อให้รู้ว่ากริยานั้นเป็นกรรมวาจก ดังตัวอย่าง 'ขนมนี้กินดี บุหรี่นี้ขายดี' ดังนี้คำกริยา 'กิน' และ 'ขาย' ย่อมละคำ 'ถูก' ไว้ในที่เข้าใจ นับว่าเป็นกรรมวาจก อย่างเดียวกับกล่าวว่า 'ขนมนี้ถูกกินดี บุหรี่นี้ถูกขายดี' เหมือนกัน

อีกประการหนึ่ง ถ้ากริยา 'ถูก–ให้' หรือ 'ถูกให้' ในประโยคการิต ซึ่งมีกรรมการกเป็นประธานก็เรียกว่าเป็นกรรมวาจกด้วย ตัวอย่าง 'หนังสือนี้ถูกครูให้เด็กอ่าน' หรือ 'ถูกให้อ่าน' นับว่าเป็นกริยา 'กรรมวาจก' ด้วย เพราะหลักอยู่ที่ประธานเป็นกรรมการก

<u>ข้อสังเกต</u> บทกริยาที่มีกริยานุเคราะห์ 'ถูก-ให้' หรือ 'ถูกให้' นำหน้านี้ ถ้าประธานเป็นการิตการก กริยาก็เป็การิตวาจก แต่ถ้าประธานกรรมการก กริยาก็เป็นกรรมวาจก ดูต่อไป

(๓) การิตวาจก ใช้สังเกตคำประธานเป็นการิตการก และมีกริยานุเคราะห์ 'ถูก–ให้' หรือ 'ถูกให้' นำหน้ากริยาอีกที่หนึ่ง ตัวอย่าง "ศิษย์ถูกครูให้อ่านหนังสือ" หรือ "ศิษย์ถูกให้อ่าน

หนังสือทั้งวัน, หรือบางทีละคำ 'ให้' ไว้ในที่เข้าใจกัน กล่าวแต่เพียงว่า 'ศิษย์ถูกอ่านหนังสือ' ก็ได้ ดังนี้กริยา 'ถูก-ให้อ่าน' หรือ 'ถูกให้อ่าน' หรือ 'ถูกอ่าน' เป็นกริยา 'การิตวาจก' เพราะมีคำศิษย์ซึ่งเป็นการิตการกเป็นบทประธาน

หมายเหตุ ตามระเบียบในภาษาไทย บทประธานต้องอยู่หน้าบทกริยาเสมอไป แต่ยกเว้นบางแห่งซึ่งต้องการให้คำกริยาเป็นส่วนสำคัญจึงใช้เรียงคำกริยาไว้หน้าบทประธาน แต่มักจะใช้เฉพาะกริยาที่มีความว่า 'เกิด มี ปรากฏ' เท่านั้น เช่น 'เกิดกาฬโรคขึ้นที่โน่น ที่นี่ มียุงชุมปรากฏการฆาตกรรมขึ้นในเมืองนี้เนือง ๆ' เป็นต้น เช่นนี้ บทกริยาที่อยู่ข้างหน้าก็เป็นกรรตุการกเหมือนกัน เพราะบทประธานที่อยู่หลังกริยานั้น ๆ เป็นกรรตุการก

ข้อ ๗๐. การก ได้กล่าวแล้วว่ากริยาสภาวมาลา ไม่ใช่เป็นกริยาของประโยค แต่ใช้เป็นส่วนใดส่วนหนึ่งของประโยคก็ได้ เพราะฉะนั้นกริยาพวกนี้จึงมีหน้าที่เป็นการกต่าง ๆ ได้อย่างเดียวกับนามและสรรพนาม เช่นตัวอย่าง 'นอน มากนักเป็นโทษ' ดังนี้ คำกริยาสภาวมาลา 'นอน' ในที่นี้เป็นกรรตุการก และ 'ฉันไม่ชอบ นอน นาน ๆ' คำ 'นอน' ในที่นี้เป็นกรรมการก และ 'เขาเลี้ยงนกไว้เพื่อชมเล่น' คำ 'ชม' ในที่นี้เป็นวิเศษณการก ดังนี้เป็นต้น

หมายเหตุ กริยาสภาวมาลาเหล่านี้ ถึงแม้ว่าไม่มีประธานก็ดี แต่ก็ยังมีรูปปรากฏอยู่ว่าเป็นกริยาชนิดไร และเป็นของประธานชนิดไร

(คือกรรตุการก กรรมการก หรือ การิตการก) เพราะฉะนั้นคำกริยาพวกนี้เมื่อกระจายคำต้องบอกระเบียบต่าง ๆ ด้วย อย่างคำกริยาอื่น ๆ แต่จึงบอกการก ตามหน้าที่ของกริยาพวกนี้ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ก 'นอน นาน ๆ เป็นโทษ' 'นอน' เป็นอกรรมกริยา สภาวมาลา กรรตุวาจก อนุตกาล เป็นกรรตุการกของกริยา 'เป็น'

ข 'ถูกตีบ่อย ๆ ไม่ดี' 'ถูกตี' เป็นอกรรมกริยา สภาวมาลา กรรมวาจก อนุตกาล เป็นกรรตุการกของกริยา 'ไม่ดี'

ค 'ถูกให้ตีเด็กบ่อย ๆ ไม่ดี' 'ถูกให้ตี' เป็นสกรรมกริยา สภาวมาลา การิตวาจก เป็กรรตุการกของกริยา 'ไม่ดี' ดังนี้เป็นต้น

ข้อ ๗๑ แบบแจกกริยา ต่อไปนี้จะทำแบบแจกกริยาตามระเบียบทั้ง ๓ คือ มาลา กาล วาจก ไว้ให้ดูเป็นตัวอย่าง ส่วนการกนั้นมีเฉพาะกริยาสภาวมาลาอย่างเดียวไม่เกี่ยวกับคำกริยาอื่นจึงยกเสีย และให้สังเกตไว้ด้วยว่า ระเบียบเหล่านี้ บางอย่างก็ขาดบ้าง เพราะคิดขัดเนื้อความ เช่น อาณัติมาลา ย่อมมีในอดีตกาลไม่ได้ เป็นต้น

กริยา 'ไล่' แจกเฉพาะปรัตยุบันกาล

วาจก	นิเทศมาลา	ปริกัลปมาลา	ศักติมาลา	อาณัตติมาลา	สภาวมาลา
กรรตุวาจก	คนไล่กาอยู่ (อย่างประโยคกรรตุ)	คนชะรอยไล่กาอยู่	คนคงไล่กาอยู่	จงไล่กาเดี๋ยวนี้	-ไล่กาอยู่
	คนให้เด็กไล่กาอยู่ (อย่างประโยคการิต)	คนชะรอยให้เด็กไล่กาอยู่	คนคงให้เด็กไล่กาอยู่	จงให้เด็กไล่กาเดี๋ยวนี้	-ให้เด็กไล่กา-อยู่
กรรมวาจก	กาถูกคนไล่อยู่ *(อย่างประโยคกรรม)	กาชะรอยถูกคนไล่อยู่	กาคงถูกคนไล่อยู่	จงถูกคนไล่เดี๋ยวนี้	-ถูกคนไล่อยู่
	กาถูกคนให้เด็กไล่อยู่ (อย่างประโยคการิต)	กาชะรอยถูกคนให้เด็กไล่กาอยู่	กาคงถูกคนให้เด็กไล่อยู่	จงถูกคนให้เด็กไล่เดี๋ยวนี้	-ถูกคนให้เด็ก-ไล่อยู่
การิตวาจก	เด็กถูกคนให้ไล่กาอยู่	เด็กชะรอยถูกคนให้ไล่กาอยู่	เด็กคงถูกคนให้ไล่กาอยู่	จงถูกคนให้ไล่กาเดี๋ยวนี้	-ถูกคนให้ไล่กาอยู่

ส่วนกาลอื่น ๆ ก็แจกเช่นเดียวกัน เป็นแต่เปลี่ยนคำประกอบให้เป็นกาลนั้น ๆ เช่น อดีตกาล เป็น 'คนได้ไล่กา' อนาคตกาล เป็น 'คน จัก ไล่กา' และอนุตกาล เป็น 'คน ไล่ กา' ดังนี้เป็นต้น

วิธีใช้คำวิเศษณ์

ข้อ ๗๒. คำวิเศษณ์ในภาษาบาลีและสันสกฤต ย่อมใช้เปลี่ยนแปลงไปตาม ลิงค์ พจน์ การก อย่างเดียวกับคำนาม และยังต้องใช้ต่างกันตามอุปมาน คือ เปรียบเทียบชั้นสูงต่ำของคำวิเศษณ์นั้นอีก เช่น 'สุนฺทโร' ดี (ธรรมดา) 'สุนฺทรตโร' ดีกว่า และ 'สุนฺทรตโม' ดีที่สุด ส่วนในภาษาอังกฤษก็มีอย่างนี้เหมือนกัน เช่น 'กู๊ด' (Good) ดี (ธรรมดา), 'เบ็ตเตอร์' (Better), ดีกว่า และ 'เบ๊สต์' (Best) ดีที่สุด มีรูปแปลกกันเป็น ๓ ชั้น เป็นระเบียบเช่นนี้ เราจึงควรจะต้องศึกษา แต่ในภาษาไทยไม่มีระเบียบเช่นนี้ เมื่ออยากจะให้ความเป็นอย่างไร ก็ใช้คำวิเศษณ์ด้วยกันประกอบเข้า เป็น ดียิ่ง ดีจริง ดีนัก เป็นต้น ไม่ต้องเปลี่ยนแปลงรูปดังภาษานั้น ๆ เพราะฉะนั้นจึงไม่ต้องมีระเบียบอย่างเขาให้ยุ่งยาก ในส่วนพจน์นั้น มีคำวิเศษณ์บางคำบอกพจน์ได้ เช่น คน เดียว คน มาก คน นี้ ฯลฯ 'คำเดียว, มาก นี้' ที่ประกอบข้างท้ายนั้นบอกพจน์ของนามข้างหน้า ถ้าจะให้เป็นพจน์อะไรก็ต้องหาคำวิเศษณ์อื่นที่มีความบอกพจน์นั้น ๆ มาประกอบ ห้ามวิธีเปลี่ยนแปลงคำวิเศษณ์เหล่านี้ให้เป็นพจน์ต่าง ๆ ไม่ เช่น คำ 'นี้' มีเนื้อความชี้เฉพาะสิ่งเฉพาะอัน เมื่อประกอบนามใดก็เป็นเอกพจน์ เช่น

'คนนี้' ฯลฯ เมื่อจะให้เป็นพหูพจน์ก็ใช้ว่า 'คนเหล่านี้' ฯลฯ ในที่นี้คำ 'คน' เป็นพหูพจน์ เพราะอาศัยความของคำ 'เหล่า' แต่คำ 'นี้' ก็มีความชี้เฉพาะเป็นเอกพจน์อยู่นั่นเอง คือหมายความว่า เหล่านั้นเหล่าเดียว ไม่ใช่หลายเหล่า เหตุฉะนั้นคำวิเศษณ์ถึงจะมีเนื้อความบอกพจน์อยู่บ้างก็เป็นไปตามเนื้อความของมัน ไม่มีวิธีเปลี่ยนแปลงอย่างภาษาอื่น เพราะฉะนั้นคำวิเศษณ์ในภาษาไทย จึงจำเป็นจะต้องใช้ตามระเบียบเพียง ๒ อย่างเท่านั้น คือ ลึงค์ กับราชาศัพท์ แต่ราชาศัพท์จะยกไว้กล่าวทีหลัง ในที่นี้จะกล่าวแต่ลึงค์อย่างเดียว คือ:-

(๑) ลักษณวิเศษณ์ คำวิเศษณ์ประกอบนามบอกลึงค์นั้น ได้แก่ลักษณวิเศษณ์ ซึ่งเดิมเป็นนามเฉพาะลึงค์ เช่น ชาย หญิง สาว หนุ่ม เขย สะใภ้ พลาย พัง (ช้าง) เป็นต้น แล้วเอามาทำหน้าที่เป็นวิเศษณ์ประกอบนามบอกลึงค์อีกทีหนึ่ง

(๒) คำประติชญาวิเศษณ์ นอกจากลักษณวิเศษณ์ที่มาจากนามข้อต้นแล้ว ยังมีประติชญาวิเศษณ์อีกพวกหนึ่งที่ใช้บอกลึงค์ได้ ดังนี้

ก ปุลลึงค์ เช่น พระพุทธเจ้าข้าขอรับใส่เกล้าใส่กระหม่อม พระพุทธเจ้าข้าขอรับ พระพุทธเจ้าข้า พระเจ้าข้า ขอถวายพระพร ขอรับ เป็นต้น

ข สตรีลึงค์ เช่น เพคะใส่เกล้าใส่กระหม่อม เพคะ เจ้าข้า จ๊ะ เป็นต้น

ค อลึงค์ เช่น จ๊ะ

คำประติชญาวิเศษณ์ที่เป็นนปุงสกลึงค์ไม่มี และคำพวกนี้จะต้องใช้ตามชั้นของบุคคล ดังจะกล่าวต่อไปในราชาศัพท์

คำที่ต้องใช้ต่างกันตามระเบียบทั้ง ๘ นั้น มีอยู่เพียง ๕ ชนิดเท่านั้น อีก ๓ ชนิด คือ บุพบท สันธาน อุทาน นั้น ไม่ต้องใช้ตามระเบียบ

แบบฝึกหัดบทที่ ๑๓

๑. คำกริยาใช้ต่างกันตามระเบียบได้กี่อย่าง ? คืออะไรบ้าง และมีวิธีเปลี่ยนแปลงรูปเป็นอย่างไรบ้าง ?

๒. กริยาที่ใช้ในนิเทศมาลา มีวิธีเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างไรบ้าง ? หาตัวอย่างมาด้วย

๓. กริยาที่ใช้ในปริกัลปมาลามีวิธีเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างไรบ้าง ? หาตัวอย่างมาด้วย

๔. กริยาที่ใช้ ในศักดิมาลา มีวิธีเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างไรบ้าง ? หาตัวอย่างมาด้วย

๕. กริยาที่ใช้ในอาณัติมาลา มีวิธีเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างไรบ้าง ? หาตัวอย่างมาด้วย

๖. กริยาที่ใช้ในสภาวมาลา มีวิธีเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างไรบ้าง ? หาตัวอย่างมาด้วย

๗. กริยาที่ใช้ในกาลสามัญ มีวิธีเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างไรบ้าง ? อธิบายทุกกาล และหาตัวอย่างกำกับมาด้วย

๘. กริยาที่ใช้ในกาลสมบูรณ์และกาลซ้อน มีวิธีเปลี่ยนแปลงแปลกออกไปจากกาลสามัญอย่างไร ? หาตัวอย่างมาด้วย

๙. จงอธิบายวิธีเปลี่ยนแปลงกริยาให้เป็นกรรตุวาจกทุกอย่างและหาตัวอย่างกำกับมาด้วย

๑๐. จงอธิบายวิธีเปลี่ยนแปลง กริยาให้ เป็นกรรมวาจก ทุกอย่าง หาตัวอย่างกำกับมาด้วย

๑๑. จงอธิบายวิธีเปลี่ยนแปลงกริยาให้เป็นการิตวาจกทุกอย่างหาตัวอย่างกำกับมาด้วย

๑๒. กริยาพวกไหนที่ต้องบอกการกด้วย ? เพราะเหตุไร ? และเมื่อต้องบอกการกแล้ว จะต้องบอกวาจกด้วยหรือไม่ ? เพราะเหตุไร ?

๑๓ คำวิเศษณ์ในบาลีและสันสกฤต มีวิธีใช้ เปลี่ยนแปลงตามระเบียบต่างกับคำวิเศษณ์ภาษาไทยอย่างไร ?

๑๔. คำวิเศษณ์ย่อมเปลี่ยนแปลงใช้ตามระเบียบได้กี่อย่าง ? อย่างไรบ้าง ? และเป็นคำวิเศษณ์ชนิดไหน ?

บทที่ ๑๔ หน้าที่เกี่ยวข้องของคำ

ข้อ ๗๓. คำพูดทั้งหลาย ทั้งที่ใช้ต่างกันตามระเบียบดังอธิบายแล้วก็ดี หรือที่ไม่ต้องใช้ตามระเบียบก็ดี เมื่อนำมาใช้พูดจากันเป็นเรื่องความ ย่อมมีหน้าที่เกี่ยวเนื่องติดต่อกันแทบทั้งนั้น เช่น คำนี้มีหน้าที่เป็นผู้กระทำของกริยานั้น คำนั้นมีหน้าที่เป็นผู้ถูกกริยานั้นกระทำ และคำนั้นมีหน้าที่ขยายเนื้อความของคำนั้น ดังนี้เป็นต้น ลักษณะที่คำพูดเกี่ยวข้องกันเช่นนี้เรียกว่า 'หน้าที่เกี่ยวข้องของคำ' นับว่าเป็นข้อสำคัญมากในไวยากรณ์ไทย เพราะคำในภาษาไทยย่อมมีลักษณะไม่แน่นอน อาจจะเป็นชนิดนั้นก็ได้ ชนิดนี้ก็ได้ และวิธีกระจายคำในวจีวิภาคซึ่งนักเรียนจะต้องเรียนในบทสุดท้ายนั้น ย่อมจะต้องวินิจฉัยคำพูดต่างๆ ว่าเป็นชนิดไร ลึงค์อะไร พจน์อะไร และทำหน้าที่อะไร เป็นต้น จึงจำเป็น

ต้องรู้หน้าที่เกี่ยวข้องของคำในข้อความนั้น ๆ เสียให้แน่นอนก่อน จึงจะวินิจฉัยได้ถูกต้อง จะรวบรวมมาอธิบายทีละชนิด ๆ เพื่อสังเกตง่ายดังต่อไปนี้:—

ข้อ ๗๕. หน้าที่เกี่ยวข้องของนาม หน้าที่อันสำคัญของนามที่จะต้องใช้เกี่ยวข้องกับคำอื่น ก็คือใช้เป็นการกต่าง ๆ ดังจะอธิบายต่อไปนี้:—

(๑) เป็นกรรตุการก คือ เป็นผู้กระทำกริยา ย่อมมีหน้าที่เป็น ๒ อย่าง คือ:—

ก อยู่หน้าข้อความ คือ เป็นประธาน เช่นคำ 'ครู' ต่อไปนี้

ทำเอง—'ครู อ่านหนังสือ' เป็นต้น

เป็นผู้ใช้—'ครู ให้ศิษย์อ่านหนังสือ' เป็นต้น

ข อยู่หลังคำ 'ถูก' ทำหน้าที่ช่วยกริยา เช่นคำ 'ครู' ต่อไปนี้

ทำเอง—'หนังสือถูก ครู อ่าน'

เป็นผู้ใช้—'หนังสือถูก ครู ให้ศิษย์อ่าน'

—'ศิษย์ถูก ครู ให้อ่านหนังสือ' ดังนี้เป็นต้น

อนึ่ง กรรตุการกพวกนี้ ใช้บทบท 'โดย' นำหน้าก็มี แต่เรียงไว้หลังข้อความดังตัวอย่างประโยคที่แปลงมาจากภาษาอังกฤษ เช่น คำ 'ครู' ต่อไปนี้ 'หนังสือที่แต่งโดย ครู' เป็นต้น.

(๒) เป็นกรรมการก คือเป็นผู้ถูกกริยาทำ มีหน้าที่เป็น ๒ อย่าง คือ:—

ก อยู่หน้าข้อความ คือเป็นประธาน เช่นคำ 'หนังสือ' ต่อไปนี้

ถูกกรรตุการกทำ—'หนังสือ ถูกครูอ่าน' เป็นต้น

ถูกการิตการกทำ—'หนังสือ ถูกครูให้ศิษย์อ่าน' เป็นต้น

ข อยู่หลังสกรรมกริยาเพื่อช่วยกริยาให้มีเนื้อความเต็ม เช่น คำ 'หนังสือ' ต่อไปนี้

ถูกกรรตุการกทำ—'ครูอ่าน หนังสือ' เป็นต้น

ถูกการิตการกทำ—'ครูให้ศิษย์อ่าน หนังสือ' เป็นต้น

(๓) เป็นการิตการก คือเป็นผู้รับใช้ให้ทำกริยา มีหน้าที่เป็น ๒ อย่างคือ :—

ก อยู่หน้าข้อความ คือเป็นบทประธานเช่น คำ 'ศิษย์' ต่อไปนี้ 'ศิษย์ ถูกครูให้อ่านหนังสือ' เป็นต้น

ข อยู่กลางข้อความหลังกริยา 'ให้' ทำหน้าที่รับใช้ช่วยกริยา 'ให้—อ่าน' เช่น คำ 'ศิษย์' ต่อไปนี้ (ก) ประธานใช้ 'ครูให้ศิษย์อ่านหนังสือ' เป็นต้น (ข) ไม่ใช่ประธานใช้ 'หนังสือถูกครูให้ ศิษย์ อ่าน' เป็นต้น

(๔) เป็นวิเศษณการก ซึ่งมีบุพบททำหน้าที่เป็นพื้น ใช้ประกอบหน้าบท เพื่อบอกหน้าที่ เช่นตัวอย่างต่อไปนี้ 'เสื้อของฉัน' คำ 'ฉัน' เป็นวิเศษณการกประกอบ 'เสื้อ' บอกหน้าที่เจ้าของ 'เขาอยู่ที่บ้าน' คำ 'บ้าน' เป็นวิเศษณการกประกอบ 'อยู่' บอกสถานที่ ซึ่งแล้วแต่คำบุพบทข้างหน้าจะบ่งความ ดังกล่าวแล้วในข้อ 'ชนิดบุพบท และระเบียบของคำที่ว่าด้วย การก'

(๕) เป็นวิกติการก ย่อมทำหน้าที่เป็นส่วนขยายบทหน้า ทั้งนามและกริยาได้หลายสถาน ดังต่อไปนี้:

ก ขยายนาม คำวิกติการกขยายนามนั้น คล้ายกับนามที่นำมาใช้

เป็นวิเศษณ์ เพราะไม่มีบุพบทนำหน้า ต้องสังเกตเนื้อความเป็นหลัก คือคำนามที่ใช้เป็นวิเศษณ์นั้น บอกลักษณะของนามข้างหน้าอย่างเดียวกับคำวิเศษณ์ เช่น 'คนป่า' ดังนี้คำ 'ป่า' แสดงลักษณะของคำ 'คน' ว่ามีลักษณะอาการอย่างชาวป่าจึงเป็นคำวิเศษณ์ แต่คำว่า 'คนแขก' ดังนี้ คำ 'แขก' เป็นชื่อชนิดย่อยของคำคนอีกทีหนึ่ง ถึงจะทิ้งคำ 'คน' เสีย พูดแต่คำ 'แขก' คำเดียว ก็ได้ความอย่างเดียวกัน จึงเรียกว่าวิกติการกของคำ 'คน' มีต่าง ๆ กันดังนี้:-

(ก) เป็นสามานยนาม บอกชนิดย่อยของนามข้างหน้า เช่น นกกระจอก ส้มโอ คนลาว ธาตุทองแดง เป็นต้น

(ข) เป็นสามานยนาม บอกตำแหน่งของนามข้างหน้า เช่น ทหารลูกแถว เด็กนักเรียน พระสมภาร นายอำเภอ ชายสามี หญิงแม่เรือน เป็นต้น

(ค) เป็นวิสามานยนาม คือเป็นชื่อเฉพาะของนามข้างหน้า เช่น นายสอน นางสี ขุนจำนงภักดี ประตูเทวาพิทักษ์ เป็นต้น

(ฆ) เป็นลักษณนามสำหรับบอกลักษณะของนามข้างหน้า ว่าจะต้องเรียกอย่างนั้นอย่างนี้ ดังแสดงไว้ในลักษณนาม เช่น เรือสาม ลำ พระรูปนี้ ม้าตัวที่อาบน้ำ ข้าว ๕ เกวียน ควายฝูงนี้ เป็นต้น

ข ขยายกริยา คือวิกติการกที่ช่วยวิกตรรถกริยาให้มีเนื้อความเต็มที่ เช่น เขาเป็น อำเภอ เขาเป็นบ้า เป็นต้น วิกติการกพวกนี้บางทีก็เป็นลักษณนาม เช่น พระ ก เป็น รูป แรก คนเป็น อัน มาก มีเป็น ส่วน น้อย เป็นต้น

ข้อสังเกต นามการกต่าง ๆ ที่มีบุพบทนำหน้า บางทีก็ละคำบุพบทเสีย ใช้แต่นามลอย ๆ ข้อนี้ให้นักเรียนสังเกตเนื้อความเป็นหลัก เช่นตัวอย่าง 'เขาอยู่บ้าน' คือ 'เขาอยู่ (ที่) บ้าน' บ้านเป็นวิเศษณการกบอกสถานที่ 'ฝูงนก' คือ 'ฝูง (ของ) นก' เป็นวิเศษณการกบอกหน้าที่เจ้าของ ดังนี้เป็นต้น

คำนามที่ไม่มีหน้าที่เกี่ยวข้องเป็นการกต่าง ๆ นั้น ได้แก่นามอาลปน์ คือคำร้องเรียก เช่น 'นายแดง แกไปไหน' ดังนี้เป็นต้น

ข้อ ๗๕. หน้าที่เกี่ยวข้องของสรรพนาม คำสรรพนามย่อมมีหน้าที่ใช้แทนนาม เพราะฉะนั้น จึงมีหน้าที่เกี่ยวข้องเป็นการกต่าง ๆ อย่างเดียวกับคำนาม ให้สังเกตเช่นเดียวกัน แต่มีคำสรรพนามบางพวกที่ใช้ในหน้าที่แปลกออกไปซึ่งควรจะสังเกต คือ :-

(๑) คำประพันธสรรพนาม มักมีหน้าที่สำคัญอยู่ ๓ อย่าง คือ :-

ก เป็นวิกตการกของนามในประโยคใหญ่ที่อยู่ข้างหน้า ข ใช้เป็นบทเชื่อมของประโยคทั้งสองนั้นด้วย ค ทำหน้าที่เป็นการกต่าง ๆ ของประโยคเล็กอีกด้วย เช่นตัวอย่าง 'ม้าที่ฉันเลี้ยงตาย' ดังนี้ 'ที่' เป็นวิกตการกของ 'ม้า' และเป็นบทเชื่อมของประโยคใหญ่ 'ม้า...ตาย' กับประโยคเล็ก 'ที่ฉันเลี้ยง' และคำ 'ที่' ยังทำหน้าที่เป็นกรรมการกของประโยคเล็กนี้ด้วย คือ 'ที่ฉันเลี้ยง=ม้าฉันเลี้ยง' แต่บางทีก็ใช้เพียงเป็นวิกตการกของนามในประโยคใหญ่ และเป็นเครื่องเกี่ยวกับประโยคเล็กที่อยู่ข้างหลังเท่านั้น มิได้เกี่ยวข้องอย่างไรกับประโยคเล็กก็มี เช่นตัวอย่าง 'พระรูปที่ศิษย์ของท่านต้องลำบาก' ดังนี้คำ 'รูป' เป็นลักษณนามวิกตการกของ 'พระ' และ 'ที่' เป็น

วิภัตติการกของ 'รูป' และเป็นบทเชื่อมของประโยค 'พระรูป... ต้องลำบาก' กับ 'ศิษย์ของท่านคือ' เท่านั้น ดังนี้เป็นต้น

(๒) คำวิภาคสรรพนาม 'ต่าง' กับ 'บ้าง' มักใช้เป็นวิภัตติการกของนามข้างหน้า เช่น 'คน ต่าง กินข้าว คน บ้าง กินข้าว' แต่แปลกกับวิภัตติการกอื่น ๆ ที่เติมคำอื่นลงในระหว่างก็ได้ เช่น 'คนในบ้าน ต่าง กินข้าว คนในบ้าน บ้าง นอน บ้าง นั่ง' ดังนี้เป็นต้น และแสดงให้รู้ว่าคำข้างหน้าเป็นพหูพจน์ด้วย

และวิภาคสรรพนาม 'กัน กันและกัน' มีหน้าที่เป็นการกต่าง ๆ ได้ แต่ไม่ใช้เป็นบทประธานและวิภัตติการก และใช้เป็นพหูพจน์ทั้งนั้น

ข้อ ๗๒. หน้าที่เกี่ยวข้องของกริยา ได้อธิบายแล้วว่าคำในภาษาไทยย่อมเปลี่ยนแปลงเป็นชนิดต่าง ๆ ได้ แต่แต่การเกี่ยวข้องของมัน คำกริยาย่อมเป็นเช่นนั้นโดยมาก จึงต้องอธิบายไว้พอเป็นที่สังเกตในที่นี้ คือ คำกริยาทั้งหลายที่จะใช้เกี่ยวข้องกับนามโดยฐานเป็นคำกริยานั้นต้องเป็นคำแสดงอาการต่าง ๆ ของนามนั้น เล็งถึงอาการของนามที่แสดงขึ้นหรือปรากฏขึ้น เช่น คนตีทอง จนตีเหล็ก คน นอน เป็นต้น แต่ถ้าคำเหล่านี้ไม่เล็งถึงอาการของนามดังกล่าวแล้วเป็นแต่บอกลักษณะประจำตัวคนว่าเขาเป็นคนเคยตีทอง ตีเหล็กมา เช่นพูดว่า 'คนตีทองต้องเป็นคนแข็งแรง' ดังนี้ คำ 'ตีทอง' ในที่นี้เป็นแต่บอกลักษณะของคนว่าเป็นคนชนิดนั้น จึงต้องเป็นวิเศษณ์หาใช่กริยาไม่ แต่ถ้าคำ 'ตีทอง' นั้นเรียกกันจนชินเข้า ไม่ปรากฏลักษณะของนาม เป็นแต่หมายถึงคนหรือสัตว์หรือของชนิดหนึ่ง เท่านั้น ดังนี้ก็ต้องนับว่าเป็นคำนาม เช่น นกตีทอง ถนนตีทอง เป็นต้น กริยาที่เปลี่ยนแปลงเป็น

ชนิดอื่นเช่นนี้ ก็ต้องเข้าในพวกคำชนิดนั้นๆ หาใช่กริยาไม่ ให้นักเรียนสังเกตไว้ เพื่อจะได้เป็นหลักวินิจฉัยต่อไป คำกริยาที่มีกรรตุการกหรือกรรมการก พ่วงอยู่ด้วย ถ้านำมาใช้เป็นคำวิเศษณ์ มักจะรวมกันเป็นคำประสม เช่น คนตาบอด คนขาหัก คนเลี้ยงม้า เป็นต้น ต่อไปนี้จะพูดถึงลักษณะเกี่ยวข้องของกริยาต่อไป คือ :-

(๑) คำกริยาทั้งหลายนอกจากกริยานุเคราะห์ ย่อมเกี่ยวข้องเป็นวาจกต่าง ๆ ของนามและสรรพนามได้ทั้งนั้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้ :-

กริยา	กรรตุวาจก	กรรมวาจก	การิตวาจก
อกรรม.	คน นอน	ไม่มี	เด็กถูกคนให้นอน หรือ เด็กถูกให้นอน
สกรรม.	คน ตี แมว หรือคน ให้ เด็ก ตี แมว	แมวถูก ตี หรือ แมวถูก ให้ เด็ก ตี	
วิกตรรถ.	คน เป็นหมอ	ไม่มี	เด็กถูกให้เป็น หมอ

(๒) เกี่ยวข้องเป็นการก หรือบทขยายของนาม สรรพนามและกริยา กริยาพวกนี้ได้แก่กริยาสภาวมาลาที่ใช้เป็นการกต่างๆบ้าง เป็นบทขยายกริยาบ้าง ดังตัวอย่างต่อไปนี้

ก เป็นกรรตุการก เช่น 'นอนมากไม่ดี' เป็นต้น

ข เป็นกรรมการก เช่น 'ฉันอยากจะพบท่าน' เป็นต้น

ค เป็นวิเศษณการก เช่น 'ศาลาสำหรับพักชั่วคราว, เขามาเพื่อจะดูละคร' เป็นต้น

ฆ เป็นบทขยายกริยา เช่น 'ตาลี้ผ้นเห็นช้าง' เป็นต้น

(๓) ใช้ควบกับนามหรือวิเศษณ์ เพื่อให้มีเนื้อความเต็มที่ กริยาพวกนี้ได้แก่วิกตรรถกริยา ที่ต้องใช้นามหรือวิเศษณ์ประกอบข้างหลังเพื่อช่วยให้ได้ความเต็ม เช่น

ก ควบกับนาม 'เขาเป็นอำเภอ เขาคล้ายโจร' เป็นต้น

ข ควบกับวิเศษณ์ 'เขาเป็นใหญ่ อยู่ได้เป็นดี เป็นต้น

(๔) ใช้ช่วยกริยาด้วยกัน ได้แก่กริยานุเคราะห์ซึ่งใช้ช่วยกริยาพวกอื่นให้ได้ความครบตามระเบียบ ดังจะคัดมารวบรวมไว้ พอเป็นตัวอย่าง ต่อไปนี้:-

ก บอกมาลา

นิเทศมาลา ควร น่า พึง ฯลฯ

ปริกัลปมาลา เห็น จะ ชะรอย ดูเหมือน ดูที่ ดูท่า ที่จะท่าจะ ฯลฯ

ศักดิมาลา คง ต้อง จำต้อง จำเป็นต้อง ฯลฯ

อาณัตติมาลา จง ขอจง อย่า ขอจงอย่า จงอย่า โปรด ได้โปรด อย่าเพ่อ อย่าพึ่ง อย่าเพิ่ก ฯลฯ โปรดอย่า เชิญ ขอเชิญ

จง-เถิด จง-เทอญ โปรด-เถิด โปรด-เทอญ -เถิด -เทอญ -ซิ -เสีย -นะ ฯลฯ

สภาวมาลา ไม่ต้องมีกริยานุเคราะห์ช่วยโดยมาก เพราะกริยาสภาวมาลา มีหน้าที่คล้ายกับนามหรือวิเศษณ์ จะมีบ้างก็บางกริยา เช่น 'ต้องอยู่ ได้บังคับเขานั้นไม่ดี' เป็นต้น

ข บอกกาล

ปรัตยุบันกาล กำลัง-อยู่ กำลัง-อยู่- ยัง ยัง-อยู่ ฯลฯ

อดีตกาล ได้ เคย มา (เช่น-เขาทำมานาน)

อนาคตกาล จะ จัก จะได้ จักได้

อนุตกาล ย่อม มัก ชั้มัก ได้ (ที่ไม่ใช่อดีต) ฯลฯ

กาลสมบูรณ์ -แล้ว -เสร็จ (ควบกับกริยานุเคราะห์บอกกาลสามัญ) เช่น กำลัง -แล้ว ได้-แล้ว ฯลฯ

กาลซ้อน ใช้กริยานุเคราะห์บอกกาลต่าง ๆ ข้างบนนี้ซ้อนกัน เช่น กำลังจะ จะกำลัง ยังจะ-อยู่ ฯลฯ

ค บอกวาจก

กรรตุวาจก ไม่ต้องมี เพราะกรรตุการกอยู่หน้าข้อความ เป็นเครื่องหมาย

กรรมวาจก ถูก ถูกให้ หรือไม่ต้องมีโดยใช้กรรมการกอยู่หน้าข้อความเป็นเครื่องหมาย

การิตวาจก ถูกให้ ถูก-ให้ และการิตการกอยู่หน้าข้อความด้วย

ข้อสังเกต กริยานุเคราะห์ 'ได้' ใช้บอกอดีตกาลก็มี ไม่ได้

บอกอดีตกาล เป็นแต่ช่วยกริยาให้ได้ความเต็มอย่างเดียวกับ ซึ่งแปลว่า 'มีโอกาส' หรือ 'มีช่อง' เช่น 'พรุ่งนี้จะได้กินขนม' หรือ 'ต่อไปเขาคงได้เป็นขุนนาง' คำ 'ได้' ในที่นี้ไม่ได้บอกอดีตกาลเลย หมายความว่า จะมีโอกาสกินขนม และคงมีโอกาสเป็นขุนนาง เท่านั้น ต้องสังเกตเนื้อความ

อนึ่งคำ 'จะ' กับ 'จัก' ใช้ต่างกันอยู่ คือ คำ 'จะ' บอกอนาคตใกล้ปรัตยุบัน ตรงกับความว่า 'เตรียม' หรือ 'เริ่ม' เช่น 'พอ จะ กินข้าวฝนก็ตก' ดังนี้หมายความว่า พอเริ่มกินข้าว คือเกือบ 'กำลังกิน' ซึ่งเป็นเวลาปรัตยุบันอยู่แล้ว และมักจะใช้ประกอบกับกริยาสภาวมาลา เช่น 'คิดจะไป ตั้งใจจะนอน' เป็นต้น และใช้ประสมกับกริยานุเคราะห์อื่นบอกปริกัลปมาลาด้วย เช่น เห็นจะดูเหมือนจะ ฯลฯ แสดงว่าเป็นการคาดคะเน ใช้ในกาลอื่น ๆ ก็ได้ ส่วนคำ 'จัก' ใช้เป็นอนาคตกาลอย่างเดียว และไม่ใช้ในปริกัลปมาลาเลย

(๕) ใช้รวมกับกริยาพวกเดียวกัน คือเอากริยาหลาย ๆ กริยามาใช้รวมกัน อย่างเดียวกับที่ใช้นามหลาย ๆ คำรวมกัน เช่น 'ตาสีไปนั่งสูบบุหรี่ที่นา' ดังนี้คำ 'ไป' เป็นกริยาหัวหน้า 'นั่ง' เป็นกริยารองของกริยา 'ไป' และ 'สูบ' เป็นกริยารองของกริยา 'นั่ง' อีกทีหนึ่ง คำกริยา 'ไปนั่งสูบ' เรียกว่ากริยารวม ซึ่งใช้ในประโยครวมในวากยสัมพันธ์ข้างหน้า วิธีใช้กริยารวมเช่นนี้ มีมากในภาษาไทย ในวิธีบอกสัมพันธ์ต้องแยกออกเป็นกริยาละประโยค คือ 'ตาสีไปที่นา ตาสีนั่งที่นา ตาสีสูบบุหรี่ที่นา' ดังนี้ กริยารองเหล่านั้นนับว่าเป็นกริยาใหญ่ของประโยคเช่นเดียวกับกริยาหัวหน้าเหมือนกัน

ข้อสังเกต กริยารองเหล่านี้ ต่างกับกริยาสภาวมาลาที่ใช้เป็นกรรมการกหรือบทขยายของกริยาในข้อ ๒ นั้น คือ กริยารองอาจจะแยกออกเป็นประโยค ๆ ด้วนเป็นกริยาที่บทประธานคนเดียวกันกระทำ ได้ความเป็นลำดับกันเรียบร้อยอย่างเดิม ส่วนคำกริยาสภาวมาลานั้นเป็นแต่กรรมการกหรือบทขยายของบทกริยาเท่านั้น หาได้เป็นกริยาของบทประธานไม่ เมื่อแยกออกเป็นประโยค ๆ จึงไม่ได้ความคงเดิม เช่น 'ตาสีอยากเห็นช้าง ตาสีบอกขายเรือ' ดังนี้ จะเห็นได้ว่าแยกออกเป็นประโยคละคำ 'เห็น' กับ 'ขาย' จะไม่ได้ความคงเดิม คือ ตาสีไม่ได้แสดงกริยา เห็นช้าง และขายเรือจริง ๆ จึงไม่นับว่าเป็นกริยารอง คือ 'เห็น' เป็นกรรมของบทกริยา 'อยาก' และ 'ขาย' เป็นบทขยายกริยา 'บอก' เท่านั้น ให้สังเกตตามนี้ยืน

ข้อ ๗๗. หน้าที่เกี่ยวข้องของคำวิเศษณ์ คำวิเศษณ์ย่อมมีหน้าที่เกี่ยวข้องเป็นบทขยายของนาม สรรพนาม กริยา และคำวิเศษณ์ด้วยกันดังกล่าวแล้ว แต่การเรียงลำดับย่อมใช้ประกอบข้างหน้าบ้าง ข้างหลังบ้าง มีระเบียบนิยมดังนี้ :-

(๑) คำพวกประกอบนามและสรรพนาม มีดังนี้ :-

ก พวกประกอบข้างหน้า ได้แก่ .

ประมาณวิเศษณ์บางพวก เช่น บรรดา ทุก ต่าง บาง ละ (แปลว่า เฉพาะหนึ่ง ๆ เช่น ละสิ่ง ละคน) ฯลฯ

ประมาณวิเศษณ์ บอกจำนวนนับ คือสังขยา นอกจากคำว่า 'หนึ่ง เดียว' เช่น สอง สิบ ร้อย พัน ฯลฯ

อนิยมวิเศษณ์ ปฤจฉาวิเศษณ์ บางคำ เช่น กี่ ตัวอย่าง กี่คน กี่พวก ฯลฯ

หมายเหตุ คำประมาณวิเศษณ์ บอกจำนวนนับ ที่เรียกว่า 'สังขยา' เหล่านี้ มักใช้รวมกับ ลักษณนาม เป็น วิเศษณ์วลี เช่น '๒ รูป ๕ ตัว' ฯลฯ หรือที่เรียกว่า นามวลี เช่น 'รูป ๓ ตัวหนึ่ง ตัวเดียว' ฯลฯ แล้วใช้ประกอบบทข้างหน้าอีกทีหนึ่ง เช่นความว่า 'พระ ๒ รูป มาตัวเดียว' เป็นต้น

ข้อสังเกต คำ 'หนึ่ง' ประกอบข้างหน้าก็มี แต่ไม่ใคร่นิยมใช้ มักใช้ในการทำบัญชีเพื่อให้ตัวเลขตรงกัน แต่คำ 'เดียว' ต้องใช้ประกอบข้างหลัง

ข. ที่ประกอบได้ทั้งข้างหน้าข้างหลัง ได้แก่ประมาณวิเศษณ์ที่เป็นคำมูลโดยมาก เช่น มาก น้อย ผอง ปวง ฯลฯ ตัวอย่าง มาก คน คนมาก น้อย คน คน น้อย ผอง ชน ชน ผอง เป็นต้น

ค พวกที่ประกอบข้างหลัง ได้แก่คำวิเศษณ์อื่นๆ นอกจากที่กล่าวข้างบนนั้น ถึงแม้คำวิเศษณ์ข้างบนนั้น ถ้าใช้รวมกับคำอื่น เป็นคำประสมแล้ว ก็ต้องใช้ประกอบข้างหลังเหมือนกัน เช่น ทั้งปวง ทั้งผอง ทั้งห้า ที่สาม ครบหก ทีแรก ก็มากน้อย เหล่านี้เป็นต้น

(๒) คำวิเศษณ์ที่ประกอบกริยาและวิเศษณ์ด้วยกันคำพวกนี้ก็มักใช้ประกอบข้างหลังเป็นพื้น ที่ใช้ประกอบแปลกไปจากนี้ก็มีบ้าง ดังนี้:-

ก พวกประกอบข้างหน้า คือ :-

ประมาณวิเศษณ์บางคำ เช่น จน จวน เกือบ แทบ พอ สัก เป็นต้น

ประติเษธวิเศษณ์ เช่น บ บ่ ไม่ มิ ฤ ฤๅ (เช่น ฤๅบังควร ฤๅเห็นสม) เป็นต้น

ข. พวกประกอบต่าง ๆ พวกนี้มักใช้ประกอบได้ทั้งข้างหน้าและข้างหลัง ได้แก่

กาลวิเศษณ์ที่เป็นคำประสม เช่น บัดนั้น บัดนี้ เมื่อนั้น เมื่อนี้ เดี๋ยวนี้ ทันใดนั้น เป็นต้น

ปฤจฉาวิเศษณ์ เช่น ทำไม ? เหตุไร ? ไฉน ? เป็นต้น

ประติเษธวิเศษณ์บางคำ เช่น มิได้ ฯลฯ ที่ใช้คร่อมกันก็มี เช่น หา-ไม่ ไม่-มิได้ ไม่-หามิได้ ตัวอย่าง หาทำไม่ ไม่ทำมิได้ เป็นต้น

ประติชญาวิเศษณ์ เช่น จ้ะ เจ้าขา ขอรับ พระเจ้าข้า เป็นต้น

ข้อ ๗๘. หน้าที่เกี่ยวข้องของคำบุพบท คำบุพบทมีหน้าที่เกี่ยวข้องสำหรับนำหน้าคำบางพวก ดังกล่าวมาแล้ว แต่ยังมีหน้าที่เกี่ยวข้องกับคำข้างหน้าอีก เพราะบุพบทเป็นเหมือนสื่อสะพาน ซึ่งต้องเชื่อมคำข้างหน้ากับข้างหลังให้ติดต่อกัน ซึ่งเป็นข้อที่ควรสังเกต ดังคำประพันธ์ท่านกล่าวไว้ว่า 'อยู่ ใน และ ให้ แก่ กระแสสัมพันธ์ถึง' ดังนี้ เพราะฉะนั้นในที่นี้จะนำมากล่าวแต่ข้อที่ควรสังเกต ดังต่อไปนี้ :-

(๑) บุพบทที่ไม่เชื่อมกับบทอื่น ได้แก่บุพบทสำหรับใช้นำหน้าคำอาลปน์ ไม่ได้ทำหน้าที่เกี่ยวข้องกับคำอื่น จึงไม่ต้องกล่าว

(๒) บุพบทที่เชื่อมกับบทอื่นย่อมมีเป็นพื้นในภาษาไทย แต่จะนำมาอธิบายเฉพาะคำที่ควรสังเกต ดังต่อไปนี้ :-

ก คำ 'ซึ่ง' ใช้นำหน้ากรรมการก ในสำนวนโบราณซึ่งติดมาจากภาษาบาลี เช่น พระแสดงซึ่งธรรม ฯ ลฯ จึงใช้เกี่ยวข้องกับสกรรมกริยาอย่างเดียว แต่ตามปรกติบทกรรมการกไม่ใช้บุพบทใด ๆ นำหน้าเลย

ข คำ 'ถึง' ใช้นำหน้าวิเศษณการกบอกสถานที่สุดท้ายคล้ายกับบุพบท 'สู่ ยัง กระทั่ง' เช่น 'เขาไปถึงบ้าน เขาไปสู่บ้าน เขาไปยังบ้าน เขาไปกระทั่งบ้าน' เป็นต้น และใช้นำหน้าวิเศษณ์บอกลักษณเป็นผู้รับกริยาคล้ายกรรมการก เช่น 'ท่านเขียนหนังสือถึงฉัน' ด้วยเหตุที่คำ 'ฉัน' ทำหน้าที่คล้ายกรรมการกได้ จึงนำมาเป็นประธานในประโยคกรรมได้ เช่น 'ฉันถูกท่านเขียนหนังสือถึง' เมื่อเป็นเช่นนี้ให้ถือว่า 'ฉัน' ทำหน้าที่เป็นประธานกรรมการก และกริยา 'ถูก—เขียน' ให้ถือว่าเป็น 'กรรมวาจก' และคำ 'ถึง' ในที่นี้ต้องเป็น 'ลักษณวิเศษณ์' เพราะคำบุพบท ถ้าไม่มีนามมาเชื่อมต้องนับว่าเป็นวิเศษณ์ ตัวอย่างอื่น ๆ เช่น 'ฉันคิดถึงท่าน' และ 'ท่านถูกฉันคิดถึง' เป็นต้น ก็ถือตามนี้ แต่ 'ถึง' ที่ใช้เป็นกริยานั้น เป็นอีกอย่างหนึ่งไม่เกี่ยวด้วยข้อนี้

ค คำ 'ยัง' นอกจากเป็นบุพบท เช่นเดียวกับ 'ถึง' ดังกล่าวแล้ว ยังใช้เป็นบุพบทนำหน้าการิตการกอย่างประโยคบาลีอีก เช่น 'ครูยังศิษย์ให้อ่านหนังสือ' ดังนี้ คำ 'ยัง' ที่นี้จึงเป็นบุพบทนำหน้าการิตการกบอกลักษณะเป็นบทรับใช้ ส่วนคำ 'ยัง' เป็นกริยาแปลว่า 'มี' ว่า 'ไม่แล้ว' ไม่เกี่ยวด้วยข้อนี้

ฆ คำ 'กับ' โดยมากใช้ทำหน้าที่วิเศษณการกบอกลักษณะแสดงอาการตามบทหน้า ทั้งที่เป็นนามและเป็นกริยา เช่น 'พ่อกับลูกไปด้วยกัน พ่อไป กับ ลูกด้วยกัน หรือ พ่อไปด้วยกัน กับลูก' คำ 'กับ' ทั้งหมดนี้ทำหน้าที่เป็นบุพบทแปลว่า 'พร้อมด้วย' หรือ 'ด้วย' คล้ายกับ 'with' ของอังกฤษ แต่บางทีก็ใช้เป็นสันธานปนกับคำ 'และ' เช่นตัวอย่าง 'นายมีเฝ้าบ้าน กับ ดูแลเด็ก' ดังนี้เป็นต้น ซึ่งที่ถูกควรใช้ 'และ' ดีกว่า ส่วน 'กับ' ที่เป็นนาม เช่นกับดักหนู หรือ 'กับ' ที่เป็นอาหารไม่เกี่ยวในข้อนี้

ง คำ 'แก่ แด่ เพื่อ ต่อ เผื่อ สำหรับ' ใช้นำหน้าวิเศษณ-การกบอกลักษณะเป็นผู้รับทั้งสิ้น แต่วิธีใช้ต่างกัน คือ 'แก่' ใช้ในความว่ารับในเวลาให้ มักใช้ต่อกับคำ 'ให้' เช่น 'ฉันเก็บเงิน ให้แก่บุตร' ซึ่งหมายถึงเก็บมาได้ก็ให้บุตร และบุตรได้รับทันที และคำ 'แด่' ใช้เหมือนคำ 'แก่' แต่ใช้นำหน้าผู้มีบรรดาศักดิ์สูง เช่น พระเจ้าแผ่นดิน หรือเจ้าใหญ่นายโตชั้นสูง ตัวอย่าง 'ของนี้ได้ทูลเกล้าฯ ถวาย แด่ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว' เป็นต้น คำ 'เพื่อ' ใช้ในความว่าต้องการให้รับภายหน้า เช่น 'ฉันเก็บเงินไว้ เพื่อบุตร' ซึ่งหมายความว่าเก็บเงินมาได้ก็ยังไม่ให้ แต่จะให้ในภายหน้า คำ 'ต่อ' ใช้ในความว่า รับต่อหน้าธารกำนัลโดยผู้รับเป็นเจ้าหน้าที่ เช่น 'ยื่นเรื่องราวต่อนายอำเภอ ร้องเรียน ต่อผู้ใหญ่ เสนอ ต่อที่ประชุม' เป็นต้น คำ 'เผื่อ' ใช้คล้ายกับคำ 'เพื่อ' แต่ผู้รับไม่ได้รับเต็มที่เช่น 'เขาเก็บเงินไว้ เผื่อลูก' คือลูกได้รับบางส่วนเป็นต้น คำ 'สำหรับ'

ใช้คล้ายกับคำ 'เพื่อ' มาก แต่ 'สำหรับ' ผู้ให้ตั้งใจให้ไว้เป็นเครื่องใช้หรือประจำตัวของผู้รับด้วย เช่น 'เขาเลี้ยงม้าไว้ สำหรับลูก' ซึ่งหมายความว่าม้านั้นเหมาะที่จะเป็นพาหนะประจำตัวของลูกด้วย และความอื่น ๆ ก็เป็นทำนองนี้ เช่น 'เขาเลี้ยงนกไว้เพื่อชม' 'เลี้ยงนกไว้สำหรับชม' ฯลฯ ก็ต่างกันทำนองนี้ ที่งนี้กล่าวไว้พอเป็นหลักผู้ศึกษาต้องเทียบเคียงเอาเอง

หมายเหตุ จริงอยู่ คำบุพบท 'แก่' นี้ย่อมนำหน้าวิเศษณ-การกบอกลักษณะเป็นผู้รับทั้งนั้น แต่เชื่อมกับกริยาข้างหน้าแปลก ๆ ตามนิยมของภาษา ดังนี้:-

(ก) กริยาที่มีความว่า 'ให้ บอก' เช่น 'เขาให้เงิน แก่ฉัน บิดามอบหน้าที่ แก่บุตร กษัตริย์เวนราชสมบัติ แก่พระโอรส, เขาบอกแก่ฉัน' หรือบางทีก็ใช้กริยาเหล่านี้รวมกับกริยา 'ให้' ว่า 'มอบเงินให้แก่ สละสิทธิ์ ให้แก่' ดังนี้เป็นต้น

(ข) กริยาที่มีความว่า 'เกิด ปรากฏ มีอยู่ เจริญ เป็น' เช่น 'โรคเกิดแก่เขา ผลร้ายปรากฏแก่เขา ความดีจงมีแก่สาธุชน บาปอยู่ แก่คนทำ ลาภย่อมเจริญแก่เขา ทำเช่นนี้เป็นโทษแก่ตัว' เป็นต้น

(ค) กริยาที่มีความว่า 'ถึง ลุ สำเร็จได้ อาศัย ตรัส ตรัสรู้ เห็น' เช่น 'พระภิกษุถึงแก่มรณภาพ เขาลุแก่ตัณหา ขันติได้แก่ความอดทน พระพุทธองค์อาศัยแก่วิหารเชตุวัน (โบราณ) พระพุทธองค์ตรัสแก่พระโพธิญาณ หรือ ตรัสรู้แก่พระโพธิญาณ เขาเห็นแก่หน้า' เป็นต้น

(ฆ) กริยาที่มีความว่า 'ทำโทษ ปรับไหม ทวงสิทธิ' เช่น ครูทำโทษแก่ศิษย์ ศาลปรับไหมแก่จำเลย เขาเรียกค่าเสียหายแก่ฉัน ท่านเรียกค่าเช่าเอาแก่ฉัน' เป็นต้น

(ง) กริยาที่มีความว่า 'เหมาะ สม ควร' เช่น 'ทำเช่นนี้เหมาะแก่เขาแล้ว ทำเช่นนี้สมแก่เขาแล้ว พูดเท่านี้ควรแก่เวลาแล้ว' ดังนี้เป็นต้น

ข้อสังเกต คำ 'แก่' คำ 'กับ' มักใช้ปนกัน ควรสังเกตตามหลักต่อไปนี้ :-

บททีมีคำ 'แก่' นำหน้า ย่อมทำหน้าที่เป็นผู้รับ ส่วนบททีมีคำ 'กับ' นำหน้า ย่อมทำหน้าที่เป็นเครื่องใช้ หรือเป็นผู้ร่วมกัน จงสังเกตตัวอย่างต่อไปนี้:-

(ก) 'เรื่องนี้เกี่ยวแก่รัฐบาล' หมายความว่ารัฐบาลต้องรับผิดชอบจัดการในฐานเป็นผู้ปกครอง ฯลฯ แต่ไม่ได้ร่วมมือทำด้วยเลย 'เรื่องนี้เกี่ยว กับรัฐบาล' หมายความว่ารัฐบาลร่วมมือทำด้วย

(ข) 'ลักษณะนี้ ได้แก่ ก' หมายถึง ก ควรเป็นผู้รับลักษณะนี้ แต่ 'ลักษณะนี้ ได้กับ ก หมายถึงลักษณะนี้ไปร่วมกับ ก เข้า ซึ่ง ก มีอยู่แล้ว หรืออีกอย่างหนึ่ง 'ลักษณะนี้เหมาะแก่ ก' ก็หมายถึง ก ควรได้รับลักษณะนี้ ส่วน 'ลักษณะนี้เหมาะกับ ก' ก็หมายถึงลักษณะนี้ร่วมกับ ก หรืออย่างเดียวกับบท ก มีอยู่แล้ว ดังนี้เป็นต้น

(ค) บทกรรมการกบางบทโบราณใช้ 'แก่' นำหน้าต้องบอกสัมพันธ์เป็นวิเศษณการกทำหน้าที่เป็นผู้รับ เช่น 'อาศัย แก่-ถึง

แก่- ตรัสแก่-' เป็นต้น เพราะบทนั้นมีความหมายเป็นผู้รับอยู่ด้วย กล่าวคือ 'คนอาศัย แก่วิหาร' เพราะวิหารเป็นที่รับคนซึ่งเข้าไปอาศัย สัตว์ถึงแก่ความตาย' เพราะความตายรับสัตว์ผู้ถึงไว้ • 'พระองค์ตรัสแก่พระโพธิญาณ' เพราะพระโพธิญาณรับพระองค์ไว้ให้อยู่ในภูมิโพธิญาณ ดังนี้เป็นต้น แต่เมื่อใช้ 'ซึ่ง' นำหน้า หรือใช้เฉย ๆ ว่า 'เขาอาศัยซึ่งกันและกัน' หรือ 'เขาอาศัยกันและกัน' เป็นต้น จึงบอกสัมพันธ์ว่าเป็นกรรมการก ตามแบบ

(ฆ) บางทีคำ 'แก่' หรือ 'กับ' รวมอยู่กับกริยา มีความหมายไปอีกทางหนึ่ง เช่น คำ 'ได้แก่' หรือ 'เท่ากับ' ซึ่งแปลว่า 'คือ' ว่า 'เป็น' ด้วยกันทั้งคู่ เช่นนี้คำประสม 'ได้แก่' 'เท่ากับ' ต้องบอกสัมพันธ์เป็นวิกตรรถกริยา อย่างเดียวกับคำ 'คือ' หรือคำ 'เป็น' ดังนี้เป็นต้น ให้ผู้ศึกษาสังเกตหลักข้างบนนี้เป็นข้อวินิจฉัยในบทอื่น ๆ ต่อไป

(ง) คำ 'แต่' กับคำ 'จาก' นี้เป็นบุพบทนำหน้าวิเศษณการก ซึ่งบอกสถานที่เป็นแหล่งเดิม เป็นเค้าเดิมเหมือนกัน แต่เชื่อมกับบทหน้ามีความหมายต่างกัน คือ คำ 'แต่' ใช้ร่วมกันโดยร่วมกับบทหน้าที่มีความ เคลื่อนที่มา ปรากฏทางมา เป็นผลมา โดยยังไม่ขาดกัน ตัวอย่าง 'น้ำไหลมาแต่เขานั้น-มาจากเขานั้น ทางรถไฟนี้มาแต่กรุงเก่า'- มาจากกรุงเก่า โรคเกิดแต่น้ำเค็ม-จากน้ำเค็ม เป็นต้น แต่คำ 'จาก' ย่อมใช้เชื่อมต่างออกไปอีก ซึ่งใช้ 'แต่' เชื่อมไม่ได้ คือเชื่อมบทที่มีความว่า ห่างไกลออกไปพ้นกัน หรือพรากออกไปพ้นกัน เช่น 'เขาไปจากศัตรู เขาอยู่ห่างจากศัตรู เขาพ้นจากศัตรู เขาถูกพรากจากเมีย เขารอดจากอันตราย' ดังนี้เป็นต้น

หมายเหตุ คำ 'แต่' โบราณใช้เชื่อมกับบทหน้า ที่มีความว่า 'กลัว' ตามแบบบาลี และบทหน้านั้นจะเป็นนามหรือกริยาก็ได้ ตัวอย่าง 'ภัยแต่โจร ความกลัวแต่โจรผู้ร้าย เขากลัวแต่อุทกภัย' เป็นต้น ให้สังเกตไว้ด้วย เพราะโบราณใช้มาก และ คำ 'แต่' ยังคล้ายกับคำ 'เฉพาะ' ได้อีก ดูต่อไปในข้อ (ช)

(ฉ) คำ 'ที่ ใน บน เหนือ' เหล่านี้เป็นบุพบทนำหน้าวิเศษณ-การกบอกสถานที่ด้วยกันทั้งนั้นก็จริง แต่มีวิธีใช้ต่างกันอยู่ ควรสังเกตดังนี้:–

'ที่' บอกบริเวณสถานที่ซึ่งไม่จำกัดแน่นอน เช่น 'ของอยู่ที่หีบ หมายความว่าอยู่ที่บริเวณหีบ จะอยู่บนหีบ ใต้หีบ ริมหีบ หรือในหีบก็ได้ หมายความว่า คำ 'ที่ จะใช้แทนคำ บน ใต้ ริม หรือ ในก็ได้

'ใน' บอกภายในบริเวณอีกชั้นหนึ่ง เช่น 'ในหีบ ในห้อง ในบ้าน ในเมือง ฯลฯ' และมักใช้เชื่อมกับอกรรมกริยาที่เกี่ยวกับจิตใจ เช่น 'เขากำหนัดในกามคุณ เขาเพลิดเพลินในดนตรี เขาแค้นใจในคำพูดท่าน' ดังนี้เป็นต้น

ถึงสกรรมกริยาที่เกี่ยวกับจิตใจท่านองนี้ เช่น 'เขารักเมีย เขาหลงเมีย เขาเชื่อเมีย เขาโกรธเมีย' ฯลฯ ถ้าแปลงกริยาเหล่านี้มาเป็นอาการนาม แล้วบทกรรมข้างท้ายกริยานั้นๆ (เช่น 'เมีย') ก็มักกลายเป็นวิเศษณการกบอกสถานที่ไป ใช้ 'ใน' นำหน้า เช่น ความ

รักในเมีย ความหลงในเมีย ความเชื่อในเมีย ความโกรธในเมีย เป็นต้น ทั้งนี้เนื่องมาจากแบบบาลี ถ้าจะใช้เป็นบทกรรมคงที่อยู่ เช่น 'ความรักเมีย, ฯลฯ ก็ได้ แต่ต้องนับเป็นนามวลีกลุ่มเดียวกัน

'บน' 'เหนือ' สองคำนี้ใช้ร่วมกันได้ก็มี เช่น 'นั่งบนเตียง นั่งเหนือเตียง เทินไว้บนหัว เทินไว้เหนือหัว' แต่ 'บน' ยังมีใช้ต่างออกไปอีก คือใช้แทน 'ใน' สำหรับของที่อยู่สูง เช่น 'เขาอยู่บนเรือน' ซึ่งหมายความว่าเขาอยู่ในเรือนนั้น แต่ผู้พูดอยู่ข้างล่างซึ่งต่ำกว่า ตัวอย่างอื่น ๆ เช่น 'ของอยู่บนศาลพระภูมิ เทวดาอยู่บนสวรรค์ ฯลฯ' ก็ทำนองเดียวกัน ซึ่งจะใช้คำ 'เหนือ' ว่า เขาอยู่เหนือเรือน ของอยู่เหนือศาลพระภูมิ ฯลฯ ไม่ได้

ข้อสังเกต มีผู้ใช้ตามสำนวนอังกฤษว่า เขียนบนกระดาษ ฯลฯ เช่นนี้ไม่ถูกแบบภาษาไทย ต้องใช้ 'เขียนที่กระดาษ' ฯลฯ หรือใช้ 'เขียนกับกระดาษ' ในความอีกทางหนึ่ง เช่น พู่กันจีน (ปีก) ต้อง 'เขียนกับกระดาษฟาง' เป็นต้น ขอให้สังเกตไว้ว่าคำบุพบท จะใช้ตามภาษาอื่นไม่ได้ทั่วไป

(ช) คำ 'เฉพาะ' และ 'แต่' ซึ่งเป็นนิยมวิเศษณ์ดังกล่าวมาแล้วนั้น ย่อมทำหน้าที่เป็นบุพบทได้อีก เช่น 'เขาให้เงิน เฉพาะแก่ลูก เขาเห็น แต่ แก่ลูกเท่านั้น' ดังนี้คำ 'เฉพาะ' และ 'แต่' เป็นวิเศษณ์ดังกล่าวแล้ว แต่ถ้าละบุพบท 'แก่' เสีย เอาคำ 'เฉพาะ' และ 'แต่' เป็นบุพบทแทน คำ 'เฉพาะ' และ 'แต่' ก็เป็นบุพบทนำหน้าวิเศษณการกบอกลักษณะเป็นผู้รับแทนคำ 'แก่' ได้ ให้สังเกต

ทั่วไปในตัวอย่าง เช่น 'เขานั่งแต่เก้าอี้นวม เขาชอบแต่เก้าอี้นวม' คำ 'แต่' ย่อมเป็นบุพบทนำหน้าวิเศษณการกบอกสถานที่ และนำหน้ากรรมการกตามลำดับ ดังนี้เป็นต้น

ข้อ ๗๙. หน้าที่เกี่ยวข้องของสันธานและอุทาน

(๑) คำสันธานย่อมมีหน้าที่เกี่ยวข้องเป็นเครื่องเกี่ยวของคำ, ประโยค และเนื้อความ ดังได้อธิบายไว้ในบทที่ ๙ แล้ว ไม่มีข้อพิเศษที่จะอธิบายในที่นี้

(๒) คำอุทานพวกต้น คือพวกอุทานบอกอาการนั้น มิได้เกี่ยวข้องกับคำใด ๆ หมด แต่อุทานเสริมบทนั้น ย่อมมีหน้าที่เกี่ยวข้องกับคำอื่นอยู่บ้าง คือ:-

อุทานเสริมบท ก็มีหน้าที่เป็นบทขยายของคำเดิมที่กล่าวเลยออกมา ซึ่งอยู่ข้างหน้าหรือข้างหลัง และไม่เฉพาะต้องเกี่ยวข้องกับคำต่อคำ บางทีก็หลายคำ บางทีก็ทั้งประโยค เช่น:-

เฉพาะคำ เช่น กง การ รั้ว งาน แขน แมน ลูกเต้า เป็นต้น

หลายคำ เช่น ไม่ดิบ ไม่ดี ไม่รู้ ไม่ชี้ เป็นต้น

ทั้งประโยค เช่น ฉันไม่เข้าอก ฉันไม่เข้าใจ ฉันไม่เห็น ฉันไม่หน เป็นต้น

ข้อสังเกต คำอุทานเสริมบทของคำหลายคำก็ดี หรือของประโยคก็ดี ไม่ต้องกระจายออกเป็นคำ ๆ บอกรวมว่าเป็นอุทานเสริมบทของคำนั้น หรือประโยคนั้นก็พอ เช่นบอกว่า 'ฉันไม่เข้าอก' เป็นอุทานเสริมบทของประโยคว่า 'ฉันไม่เข้าใจ' ดังนี้เป็นต้น

แบบฝึกหัดบทที่ ๑๔

๑. หน้าที่เกี่ยวข้องของคำคืออะไร ? อธิบายให้พึงย่อ ๆ

๒. คำนามมีหน้าที่เกี่ยวข้องเป็นอย่างไรบ้าง ? อธิบายและหาตัวอย่างกำกับมาด้วย

๓. คำนามที่เป็นวิกติการกนั้นมีวิธีใช้อย่างไรบ้าง ? อธิบายและหาตัวอย่างกำกับมาด้วย

๔. คำสรรพนามมีหน้าที่เกี่ยวข้องเป็นอย่างไรบ้าง ? อธิบายและหาตัวอย่างมาด้วย

๕. คำกริยามีหน้าที่เกี่ยวข้องอย่างไรบ้าง ? อธิบายและหาตัวอย่างมาด้วย

๖. คำกริยานุเคราะห์ 'ได้ จะ จัก' มีวิธีใช้อย่างไรบ้าง ? อธิบายและหาตัวอย่าง

๗. คำวิเศษณ์มีหน้าที่เกี่ยวข้องอย่างไร? อธิบายและหาตัวอย่างมาด้วย

๘. คำวิเศษณ์ใช้ประกอบข้างหน้านั้นมีพวกไหนบ้าง ? หาตัวอย่างกำกับมาด้วย

๙. คำบุพบทมีหน้าที่เกี่ยวข้องอย่างไรบ้าง ? อธิบายและหาตัวอย่างมาด้วย

๑๐. คำบุพบท 'กับ แก่ ที่ ใน บน' มีวิธีใช้อย่างไรบ้าง ? อธิบายและหาตัวอย่างมาด้วย

๑๑. คำสันธานกับอุทาน มีหน้าที่เกี่ยวข้องอย่างไร ? อธิบายและหาตัวอย่างมาด้วย

บทที่ ๑๕ ราชาศัพท์ - นาม

ข้อ ๘๐. ราชาศัพท์ แปลว่าศัพท์สำหรับพระราชาหรือศัพท์หลวง แต่ในที่นี้ให้หมายความว่าศัพท์ที่ใช้ในราชการ เพราะในตำรานั้นบางคำไม่กล่าวเฉพาะสำหรับกษัตริย์หรือเจ้านายเท่านั้น กล่าวทั่วไปถึงคำที่ใช้สำหรับบุคคลชั้นอื่น เช่น ขุนนางและพระสงฆ์เป็นต้นด้วย เช่นคำว่า 'ตาย' เป็นต้น คำราชาศัพท์นี้ เป็นระเบียบของภาษาที่จะต้องใช้ให้ถูกต้อง นับว่าเป็นส่วนหนึ่งของไวยากรณ์ จึงต้องนำมากล่าวในที่นี้ เฉพาะแต่ข้อที่ควรสังเกตตามลักษณะไวยากรณ์ จักไม่กล่าวให้พิสดารตามตำราราชาศัพท์ ซึ่งมีอีกแผนกหนึ่งต่างหาก

ชั้นของบุคคลที่จะต้องใช้คำราชาศัพท์นี้ ว่าโดยย่อมี ๕ ชั้น คือ:- พระราชา ๑ เจ้านาย ๑ พระสงฆ์ ๑ ขุนนาง ๑ คนสุภาพ ๑ ต่อจากนี้ไปก็เป็นชั้นสามัญชนที่พูดจากันตามธรรมดา หรือที่เรียกว่าปากตลาด ซึ่งไม่นิยมใช้ในราชการ และชั้นบุคคลทั้ง ๕ นี้เป็นแต่กล่าวโดยย่อที่ใช้ทั่ว ๆ ไป ยังมีคำบางคำที่บัญญัติใช้แยกเป็นหลายชั้นยิ่งไปกว่านี้ แต่ที่มีแบบแผนใช้อยู่โดยมาก ก็มีเพียงชั้นพระราชาและเจ้านายเท่านั้น ชั้นอื่น ๆ มีบัญญัติใช้เฉพาะบางคำ จักกล่าวถึงเฉพาะในคำที่มีบัญญัติใช้

คำทั้งหลายที่ต้องเปลี่ยนแปลงใช้ตามระเบียบราชาศัพท์นี้ก็มี ๔ ชนิด อย่างเดียวกับระเบียบอื่น ๆ เหมือนกัน คือ (๑) นาม (๒) สรรพนาม (๓) กริยา (๔) วิเศษณ์ จะยกอธิบายทีละชนิด ดังต่อไปนี้:-

ข้อ ๘๑. คำนามที่ใช้เป็นราชาศัพท์ คำนามย่อมเปลี่ยนแปลงใช้เป็นราชาศัพท์แทบทุกพวก เว้นแต่พวกสมุหนามเท่านั้น เพราะนาม

พวกนี้เป็นชื่อของหมู่คณะ ไม่เจาะจงเฉพาะตัวบุคคล จึงนิยมใช้เป็นสามัญชนผู้หนึ่ง ไม่ต้องเปลี่ยนแปลงเป็นราชาศัพท์ ถึงจะเกี่ยวกับพระราชาหรือเจ้านาย ก็ใช้เช่นเดียวกัน เช่น 'รัฐบาล ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว' เป็นต้น

(๓) สามานยนามกับอาการนาม สองพวกนี้มีใช้มากกว่าพวกอื่น และมีวิธีใช้อย่างเดียวกันด้วย จึงนำมากล่าวในที่เดียวกันดังนี้ :–

ก สำหรับชั้นพระราชา นามราชศัพท์ที่ใช้สำหรับพระราชานั้นต้องเป็นชื่อสิ่งที่เกี่ยวเนื่องเป็นของแห่งพระราชา เป็นต้น ว่าส่วนของร่างกาย เช่น มือ เท้า แขน ขา ฯลฯ ความประพฤติต่าง ๆ เช่น การกิน ความคิด ความเชื่อ ฯลฯ ญาติและคนที่เกี่ยวข้องด้วย เช่น พี่เลี้ยง แม่นม อาจารย์ ฯลฯ ทรัพย์และเครื่องใช้ต่าง ๆ เช่น เสื้อผ้าเครื่องแต่งตัว ฯลฯ สิ่งอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องด้วย เช่น ชะตา ราศี เคราะห์วันเกิด โรคต่าง ๆ ฯลฯ คำเหล่านี้มีวิธีเปลี่ยนแปลงใช้เป็น ๔ วิธี ดังต่อไปนี้ ;–

(ก) ใช้คำ 'พระบรม' หรือ 'พระบรมราช' นำหน้าได้แก่นามที่สำคัญ ควรจะเชิดชูให้เป็นเกียรติยศ เช่น พระบรมมหาราชวังพระบรมนามาภิไธยหรือพระปรมาภิไธย พระบรมวงศานุวงศ์ พระบรมเดชานุภาพ พระบรมโพธิสมภาร (บุญบารมี) พระบรมราชโองการพระบรมราโชบาย พระบรมราชูปถัมภ์ พระบรมราโชวาท พระบรมราชานุศาสน์ เหล่านี้เป็นต้น

(ข) ใช้คำ 'พระราช' นำหน้า ได้แก่คำที่ใช้เฉพาะพระราชาซึ่งผู้กล่าวตั้งใจจะไม่ให้ปนกับเจ้านายอื่น ๆ ทั่วไป แต่ไม่เป็นคำสำคัญ

อย่างข้อต้น เช่นตัวอย่าง 'พระบรมมหาราชวัง' ในข้อต้นนั้น หมายความว่าวังสำคัญที่สุดที่ควรจะเชิดชู แต่ถ้าวังที่รองๆ ลงมา และไม่สู้สำคัญนัก ก็ใช้ว่า 'พระราชวัง' เช่น พระราชวังดุสิต พระราชวังบางปะอิน เป็นต้น และนามอื่นๆ เช่น พระราชทรัพย์ พระราชลัญจกร (ตรา) พระราชพาหนะ พระราชยาน พระราชหฤทัย พระราชประวัติ พระราชกุศล เป็นต้น และคำที่เป็นอาการนามมักใช้เช่นนั้นเป็นพื้น เช่น พระราชปรารภ พระราชดำริ พระราชประสงค์ เป็นต้น

(ค) ใช้คำ 'พระ' นำหน้า ได้แก่นามที่เป็นสามัญทั่วไป ซึ่งไม่นับว่าเป็นของสำคัญ เป็นต้นว่าเครื่องใช้สอย เช่น พระแสง พระที่นั่ง พระเก้าอี้ พระสุพรรณราช ฯลฯ ส่วนในร่างกาย เช่น พระหัตถ์ พระบาท พระนาสิก พระศอ พระเจ้า ฯลฯ ของที่เกี่ยวข้องกับร่างกาย เช่น พระโรค พระบังคนหนัก พระบังคนเบา พระเคราะห์ พระชะตา ฯลฯ

สรุปความว่า นอกจากคำที่กล่าวในข้อ (ก) และ (ข) แล้วต้องใช้คำ 'พระ' นำหน้าทั้งสิ้น เว้นไว้แต่คำประสมที่มีคำข้างท้ายเป็นราชาศัพท์อยู่แล้ว คำข้างหน้าจึงไม่ต้องใช้คำ 'พระ' นำหน้าอีกให้ซ้ำกัน เช่น ฉลองพระองค์ ฉลองพระเนตร ฉลองพระบาท ฉลองพระหัตถ์ ม้วนพระโอษฐ์ รถพระที่นั่ง รถยนต์พระที่นั่ง ม้าพระที่นั่ง เรือพระที่นั่ง ธารพระกร พานพระศรี เหล่านี้เป็นต้น

อนึ่ง บุคคลที่เกี่ยวข้องกับพระราชา ถ้าเป็นเจ้านายก็ใช้เรียกตามชั้นของเจ้านายซึ่งจะกล่าวข้างหน้า แต่ถ้าใช้เป็นกลางๆ สำหรับพระราชาอื่นๆ ทั่วไป ก็ใช้คำ 'พระราช' นำหน้า เช่น พระราชบิดา พระราชมารดา พระราชภาดา พระราชภคินี เป็นต้น ถ้าไม่ใช่เจ้านาย คือ

เป็นราชินิกุล หรือสามัญชน มักใช้เพียงคำ 'พระ' นำหน้า เช่น พระอัยกา พระอัยยิกา พระบิดุลา พระพี่เลี้ยง พระนม พระอาจารย์ พระสหาย เป็นต้น

(ฆ) ใช้คำ 'หลวง' หรือ 'ต้น' ประกอบข้างท้ายคำที่ใช้พระบรม พระบรมราช พระราช 'พระ' นำหน้านั้นต้องเป็นคำที่มาจากบาลีหรือสันสกฤต นอกจากนั้นก็มีคำเขมรหรือคำโบราณอยู่บ้างเล็กน้อย เช่น พระจุไร พระขนง พระขนอง พระเขนย พระปรางพระยี่ภู่ พระบังคนหนัก พระบังคนเบา เป็นต้น แต่ถ้าเป็นคำไทยสามัญแล้ว จะใช้คำเหล่านั้นนำหน้าไม่ได้ มักจะใช้คำ 'หลวง' หรือ 'ต้น' ประกอบข้างท้าย เช่น ลูกหลวง หลานหลวง ม้าหลวง ช้างหลวง เรือหลวง ของหลวง สวนหลวง ม้าต้น ช้างต้น เรือต้น เรือนต้น เครื่องต้น ดังนี้เป็นต้น

คำ 'หลวง' กับ 'ต้น' มีที่ใช้ต่างกันอยู่บ้าง คือคำ 'หลวง' ใช้กับคำสามัญทั่วไป ทั้ง คน สัตว์ และสิ่งของ แต่มียกเว้นบางคำซึ่งไม่เกี่ยวกับพระราชา เช่น เมียหลวง เขาหลวง ทะเลหลวง เป็นต้น คำ 'หลวง' ในที่นี้แปลว่า 'ใหญ่' หาเกี่ยวข้องเป็นราชาศัพท์ไม่ ส่วนคำ 'ต้น' นั้นเนื่องมาจากตำแหน่งแห่งนามนั้น ๆ ที่เจ้าพนักงานเทียบไว้เป็นชั้นต้น ชั้นที่สอง และชั้นรองต่อ ๆ ไป ชั้นต้นเป็นของสำหรับพระราชา จึงได้ใช้คำ 'ต้น' เป็นเครื่องหมายสำหรับพระราชาต่อมา แต่มักจะใช้เฉพาะสัตว์ ที่ทาง และสิ่งของเท่านั้น หาได้ใช้สำหรับคนไม่

ข สำหรับชั้นเจ้านาย ชั้นนี้บางคำก็ใช้แยกกันเป็นหลายชั้น คือพระราชินี พระยุพราช วังหน้า (ครั้งโบราณ) เจ้านายชั้นสูง พระ-

องค์เจ้า หม่อมเจ้า แต่ในที่นี้จะกล่าวแต่คำที่ใช้สำหรับเจ้านายทั่วไป คำที่แยกใช้นั้นจะยกไว้กล่าวทีหลัง

นามราชาศัพท์สำหรับเจ้านายนั้น ใช้อย่างเดียวกับนามราชาศัพท์สำหรับพระราชา เว้นแต่ไม่ใช้คำ 'พระบรม' หรือ 'พระบรมราช' นำหน้าเท่านั้น นอกจากนี้ใช้สำหรับเจ้านายได้ ดังนี้:–

(ก) ใช้คำ 'พระราช' นำหน้า คำนี้ใช้สำหรับพระราชินี และพระยุพราช เฉพาะคำสำคัญสำหรับพระองค์ท่าน เช่น พระราชหฤทัย พระราชศรัทธา พระราชดำริ พระราชปรารภ พระราชกุศล เป็นต้น

(ข) ใช้คำ 'พระ' นำหน้า นอกจากที่กล่าวแล้วในข้อ (ก) ก็ใช้คำ 'พระ' นำหน้าเป็นพื้นทั่วไป เว้นไว้แต่คำที่เป็นราชาศัพท์สำหรับเจ้านายอยู่แล้ว เช่น หม่อม หม่อมห้าม วัง ที่นั่ง (เช่น รถที่นั่ง ม้าที่นั่ง สำหรับพระราชาใช้รถพระที่นั่ง ฯลฯ) เครื่อง (อาหาร) และคำประสมที่มีคำราชาศัพท์อยู่ข้างท้ายแล้ว เช่น ฉลองพระองค์ ฉลองพระหัตถ์ เป็นต้น ดังกล่าวแล้วในข้อสำหรับพระราชา

อนึ่ง ญาติที่เป็นเจ้านายด้วยกัน มักใช้คำว่า 'พระเจ้า' นำหน้า เช่น พระเจ้าลุง พระเจ้าพี่ พระเจ้าอา เป็นต้น ถ้าใช้คำบาลีหรือสันสกฤต ก็ใช้แต่คำ 'พระ' นำหน้า เช่น พระบิดา พระภาดา พระเชษฐา เป็นต้น ถึงญาติที่ไม่ใช่เจ้านายหรือผู้ที่ทรงนับถือ ก็ใช้คำ 'พระ' นำหน้าอย่างเดียวกัน

(ค) อนึ่ง คนสัตว์ หรือสิ่งของ ซึ่งเป็นของแห่งเจ้านายที่ไม่สำคัญ คือไม่ใช่ผู้ที่ทรงนับถือก็ดี สัตว์หรือสิ่งของที่อยู่ห่างไกล ซึ่งไม่ได้ทรงใช้สอยใกล้ชิดเป็นต้นก็ดี คำเหล่านี้ไม่ต้องเปลี่ยนแปลงใช้เป็นราชาศัพท์ ใช้ตามปรกติอย่างคำสามัญ เช่น คนของเจ้านายพระองค์นั้น นาของเจ้านายพระองค์นี้ เป็นต้น

ค สามานยนามและอาการนาม ที่เป็นราชาศัพท์สำหรับชั้นบุคคลต่อจากเจ้านายลงไปก็ดี หรือที่บัญญัติใช้แยกชั้นละเอียดออกไปจากข้างบนนี้ก็ดี มีเป็นบางคำ จะยกมากล่าวพอเป็นตัวอย่างต่อไปนี้ :–

(ก) คำสั่ง

ราชาศัพท์	ชั้นบุคคล	หมายเหตุ
พระบรมราชโองการ	พระราชา	ของเรา
พระราชโองการ	พระราชา	ทั่วไป
พระบวรราชโองการ	พระบวรราช	วังหน้าที่ดำรงพระยศเสมอพระราชา
พระราชเสาวนีย์ หรือพระเสาวนีย์	พระราชินี	

ราชาศัพท์	ชั้นบุคคล	หมายเหตุ
พระราชโองการ หรือพระราชบัญชา	พระยุพราช	บางทีใช้ "พระราชดำรัส" ซึ่งแปลว่าคำพูด
พระบัญชา หรือรับสั่ง	เจ้านาย	บางทีใช้ "พระดำรัส" ซึ่งแปลว่าคำพูด หาใช่คำสั่งไม่ และคำ "รับสั่ง" ใช้ว่าคำพูดก็ได้
พระประศาสน์	สมเด็จเจ้าพระยา	
บัญชา	ขุนนาง ชั้นสูง	เจ้าพระยาหรือพระยาพานทอง
คำสั่ง	ต่ำจากขุนนางชั้นสูง	ตลอดลงมาถึงชั้นคนสุภาพ

(ข) จดหมาย

พระราชหัตถเลขา	พระราชา	ของเรา
พระราชศาสน์	พระราชา	ทั่วไป, มักใช้กับต่างประเทศ
ลายพระราชหัตถ์	พระราชินี หรือ พระยุพราช	
พระมหาสมณศาสน์	พระมหาสมณะเจ้า	
พระสมณศาสน์	พระสังฆราชเจ้า	

ราชาศัพท์	ชั้นบุคคล	หมายเหตุ
ลายพระหัตถ์ หรือพระอักษร	เจ้านาย	
ศุภอักษร	เสนาบดี หรือ เจ้าประเทศราช	คือเสนาบดีรับพระบรมราชโองการมีไปถึงเจ้าประเทศราช หรือเจ้าประเทศราช มีมาถึงเสนาบดีเพื่อให้กราบบังคมทูล
ส่ารตรา	เสนาบดี	ดำเนินกระแสพระบรมราชโองการถึงหัวเมืองหรือทูตอยู่ต่างประเทศ
ตรา, หรือตราน้อย	เสนาบดี	บอกข้อราชการส่วนกระทรวงถึงหัวเมือง หรือทูตอยู่ต่างประเทศมาถึงกระทรวง
ใบบอก	หัวเมือง หรือ ทูตอยู่ต่างประเทศ	หนังสือแจ้งราชการมาจากหัวเมือง
ลิขิต	พระสงฆ์	
จดหมาย หรือหนังสือ	สามัญ	ใช้ได้ตั้งแต่เสนาบดีถึงคนสามัญ

(ค) ภรรยา

ราชาศัพท์	ชั้นบุคคล	หมายเหตุ
พระราชินี หรือ พระมเหษี	พระราชา	สำหรับภรรยาเอก

ราชาศัพท์	ชั้นบุคคล	หมายเหตุ
พระสนม	พระราชา	สำหรับภรรยาน้อย
หม่อม, หม่อมห้าม หรือพระชายา	เจ้านาย	พระชายามักใช้สำหรับเจ้าต่างประเทศ
ภรรยา	ขุนนาง, คนสุภาพ	

(ฆ) นามเบ็ดเตล็ดอื่นๆ

ราชาศัพท์	ชั้นบุคคล	หมายเหตุ
พระเจ้า	พระราชา	
พระเศียร	เจ้านาย	
โยม	พระสงฆ์	ทั้งบิดาและมารดา

หมายเหตุ พระพุทธเจ้า หรือเทวดาผู้เป็นใหญ่ เช่นพระอิศวร พระอินทร์ เป็นต้น ใช้คำนามอย่างเดียวกับพระราชา แต่มีผิดกันอยู่บ้าง คือ สำหรับพระพุทธเจ้า ใช้คำว่า 'พระพุทธ' หรือ 'พุทธ' นำหน้า สำหรับเทวดา ใช้คำว่า 'เทว' หรือ 'เทพ' นำหน้า ในคำบางคำเพื่อจะให้ความเด่น เช่น พระพุทธฎีกา (คำสั่ง) พระพุทธบริขาร พุทธพยากรณ์ เทวโองการ เทพบริวาร เป็นต้น

(๒) วิสามานยนาม นามพวกนี้มีวิธีใช้ต่างกับสามานยนามหรืออาการนาม คือต้องมีสามานยนามนำหน้าด้วย และวิสามานยนามที่ใช้ในราชการ สำหรับบุคคลทั้ง ๕ ชั้นนั้น มีต่างกันเป็น ๒ อย่าง คือ นามเดิมอย่างหนึ่ง กับ ราชทินนามอีกอย่างหนึ่ง

ก นามเดิม คือนามที่ได้มาแต่กำเนิด จะอธิบายวิธีใช้เป็นชั้นๆ ลงไป ดังต่อไปนี้:-

(ก) พระราชา การออกพระนามพระราชาทั่วไปในสมัยนี้ มักใช้คำสามานยนามว่า 'สมเด็จพระเจ้า' บ้าง 'สมเด็จพระ' บ้าง 'พระเจ้า' บ้าง นำหน้าตามความนับถือมากและน้อย เช่น สมเด็จพระเจ้าจักรพรรดิ สมเด็จพระเจ้ายอช (กรุงอังกฤษ) สมเด็จพระนเรศวร พระเจ้านโปเลียน พระเจ้าพิมพิสาร เป็นต้น แต่ครั้งโบราณใช้ต่าง ๆ กันตามสมัย เช่นตัวอย่าง 'ขุน พ่อขุน ขุนหลวง พญา' เป็นต้น ตามที่ว่านี้ใช้เรียกพระราชาอื่น ๆ ทั่วไป

แต่ประเพณีของไทย พระราชาชิบดีเมื่อเสวยราชสมบัติต้องถวายพระนามใหม่มีสร้อยพระนามยืดยาว ซึ่งใช้ในราชาศัพท์ว่า 'พระปรมาภิไธย' หรือ 'พระบรมนามาภิไธย' และใช้เรียกตามพระปรมาภิไธยนั้น หาใช้เรียกพระนามเดิมไม่ จะมีบ้างก็มักเป็นเสียงราษฎรเรียกกันอย่างปากตลาด พอให้เข้าใจง่าย ถ้าใช้ในรัชกาลปรัตยุบัน มักจะใช้คำว่า 'พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว' ซึ่งเป็นสามานยนามแทน ถ้าจำเป็นจะต้องใช้ ก็ใช้คำว่า 'พระบาทสมเด็จพระ' นำหน้าพระปรมาภิไธยอีกทีหนึ่ง มีวิธีใช้เป็น ๓ อย่าง คือ (๑) ใช้พระนามเดิมตาม

ที่จารึกในพระสุพรรณบัฏ เช่นตัวอย่าง 'พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ ฯลฯ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว' อย่างนี้มักใช้ในหนังสือเรื่องสำคัญ เช่นประกาศพระราชบัญญัติที่สำคัญ หรือประกาศตั้งเจ้านายเป็นต้น (๒) ใช้อย่างกลาง คือตะสร้อยพระนามเสีย เช่น 'พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว' อย่างนี้มักใช้ในหนังสือที่มีส่วนสำคัญรองลงมา (๓) ใช้อย่างย่อ คือใช้ย่อเอาแต่ส่วนสำคัญของพระปรมาภิไธย เช่น พระบาทสมเด็จพระนเรศวร พระบาทสมเด็จพระเอกาทศรถ เป็นต้น ถ้ามีพ้องกันก็เติมสังขยาที่ ๑ ที่ ๒ ฯลฯ ไว้ข้างท้าย เช่น 'พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑' หรือ 'พระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒' เป็นต้น อย่างนี้ใช้ในหนังสือต่าง ๆ ที่กล่าวในกาลทั่วไปที่ไม่สำคัญ

(ข) ชั้นเจ้านาย เจ้านายที่จะต้องใช้พระนามเดิมนั้น คือเจ้านายที่ยังมิได้ทรงกรม หรือทรงตำแหน่งอันสูงซึ่งทรงสถาปนาพระราชทานนามใหม่ เช่น ตำแหน่งสมเด็จพระพันปีหลวง เป็นต้น คำสามานยนามที่นำหน้าพระนามเดิมเจ้านายตั้งแต่ชั้นพระองค์เจ้าขึ้นไป มี ๒ คำ คือ คำต้นบอกเครือญาติ คำที่ ๒ บอกชั้นเจ้านาย

(๑) คำสามานยนามบอกเครือญาตินั้น เรียกว่าตำแหน่งพระบรมวงศานุวงศ์ ตามที่ใช้อยู่ในปัจจุบันนี้ มีดังนี้ :-

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ คือเจ้านายที่เป็นพระราชโอรสพระเจ้าแผ่นดินก่อนตั้งแต่พระเจ้าอาขึ้นไป ถ้าเป็นพระราชโอรสในรัชกาลที่ ๑ ใช้ว่า 'พระเจ้าบรมวงศ์เธอชั้น ๑' ในรัชชกาลที่ ๒ ก็ว่าชั้น ๒ ตามลำดับ ถ้าสำหรับเจ้าฟ้า ใช้ว่า 'สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ'

ชั้นพระเจ้าพี่และพระเจ้าน้อง ถ้าเป็นฝ่ายหน้าใช้ว่า 'พระเจ้าพี่ยาเธอ พระเจ้าน้องยาเธอ' ถ้าเป็นฝ่ายใน ใช้ว่า 'พระเจ้าพี่นางเธอ พระเจ้าน้องนางเธอ' สำหรับเจ้าฟ้าใช้คำว่า 'สมเด็จ' เติมข้างหน้าอย่างเดียวกัน

(ถ้าเป็นชั้นพระราชโอรส ฝ่ายหน้าใช้ว่า 'พระเจ้าลูกยาเธอ' ฝ่ายในใช้ว่า 'พระเจ้าลูกเธอ' สำหรับเจ้าฟ้าใช้คำว่า 'สมเด็จ' เติมข้างหน้าเหมือนกัน)

ชั้นพระโอรสเจ้าฟ้าที่ดำรงพระยศเป็นพระองค์เจ้ามาแต่เดิม หรือหม่อมเจ้าที่ทรงสถาปนาพระยศเป็นพระองค์เจ้าขึ้นเป็นพิเศษ ใช้ว่า 'พระเจ้าวรวงศ์เธอ'

พระโอรสพระราชวังบวร ฯ รัชกาลที่ ๕ ใช้ว่า 'พระราชวรวงศ์เธอ' (ถ้าพระโอรสพระราชวังบวร ฯ รัชกาลที่ ๔ ใช้ว่า 'พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ')

หม่อมเจ้าที่ทรงสถาปนาขึ้นเป็นพระองค์เจ้า ใช้ว่า 'พระวรวงศ์เธอ'

(๒) คำสามานยนามที่บอกชั้นเจ้านายนั้นมี ๓ ชั้น คือ :-

เจ้าฟ้า คือพระราชโอรสพระเจ้าแผ่นดินที่พระมารดาเป็นเจ้าด้วยกัน

พระองค์เจ้า คือพระโอรสพระเจ้าแผ่นดินหรือพระราชวังบวรอย่างหนึ่ง พระโอรสของเจ้าฟ้าอย่างหนึ่ง หม่อมเจ้าที่ทรงสถาปนาเลื่อนพระยศขึ้นอย่างหนึ่ง

หม่อมเจ้า คือพระโอรสของพระองค์เจ้าที่ดำรงพระยศมาแต่เดิม ต่อจากสามานยนามบอกชั้นนั้นไปจนถึงพระนามเดิม ดังนี้

'สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้า (พระนามเดิม)'

'พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้า (พระนามเดิม)'

แต่ถ้าสำหรับชั้นหม่อมเจ้า ไม่ต้องมีสามานยนามบอกเครือญาติ มีแต่คำบอกชั้นเจ้านายเท่านั้น ดังนี้ 'หม่อมเจ้า' (พระนามเดิม)' แต่มักใช้พระนามพระบิดาไว้ข้างท้ายด้วย ดังนี้ 'หม่อมเจ้า (พระนามเดิม) ในพระเจ้าพี่ยาเธอ พระองค์เจ้า (พระนามพระบิดา)' สำหรับหม่อมเจ้าฝ่ายใน ใช้ว่า 'หม่อมเจ้าหญิง'

(ค) พระสงฆ์ พระสงฆ์ที่ไม่มีราชทินนาม ต้องใช้นามเดิม ถ้ามีตำแหน่งบรรดาศักดิ์ เป็น พระครู พระปลัด พระสมุห์ พระใบฎีกา หรือมีตำแหน่งเป็นเจ้าอธิการ พระอธิการ เป็นต้น ก็ใช้สามานยนามบอกตำแหน่งนั้น ๆ นำหน้านามเดิม นามสกุล แล้วใส่นามฉายา (นามที่อุปัชฌาย์ให้เป็นภาษาบาลีเมื่อเวลาบวช) วงเล็บไว้ข้างท้าย ดังนี้:-

'พระครู ทิม ขันช้อย (จนฺทาโภ)'

'พระปลัด สอน ไววุฒิ (เขมิโก) เป็นต้น

อนึ่ง พระที่สอบได้เป็นเปรียญ หรือเป็นนักธรรมชั้นใด ก็ลงคำว่าเปรียญหรือนักธรรมชั้นนั้น ๆ เติมเข้าข้างท้าย เช่น 'พระสอน ไววุฒิ (เขมิโก) เปรียญธรรมชั้นตรี' หรือ 'พระสอน ไววุฒิ (เขมิโก) นักธรรมชั้นโท' เป็นต้น ถ้าพระอนุจร คือไม่มีตำแหน่งอันใด ก็ใช้แต่คำ 'พระ' นำหน้าอย่างเดียว เช่น พระสอน ไววุฒิ

(เขมิโก) ดังนี้เป็นต้น ถ้าเป็นสามเณรก็ใช้คำว่า 'สามเณร' นำหน้าแทนคำ 'พระ'

อนึ่ง เจ้านายที่ต้องใช้พระนามเดิมดังกล่าวแล้วข้างต้น ถ้าทรงผนวชก็ต้องใช้อย่างกล่าวแล้วเหมือนกัน เป็นแต่เติมคำ 'พระ' หรือ 'สามเณร' ลงข้างหน้าพระนามเดิมด้วยเท่านั้น เช่น 'พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าพระ หรือพระองค์เจ้าสามเณร (พระนามเดิม)' แล้วใส่พระนามฉายาวงเล็บข้างท้าย ถึงผู้เนื่องในราชตระกูลเป็นหม่อมราชวงศ์ หรือหม่อมหลวงที่บวช ก็ใช้ว่า 'พระ' หรือ 'สามเณร' เติมหน้านามเดิมดุจกัน เช่น หม่อมราชวงศ์ พระ (นามเดิมนามสกุลและนามฉายาในวงเล็บ) หม่อมหลวงสามเณร (นามเดิมนามสกุลและนามฉายาในวงเล็บ) ดังนี้เป็นต้น แต่ถ้าผู้มียศหรือบรรดาศักดิ์บวช ต้องใช้คำ 'พระ' หรือ 'สามเณร' นำหน้าตำแหน่งยศหรือบรรดาศักดิ์ เช่น พระ พระยาวิสุทธสุริยศักดิ์ (ชิตาวิไล) หรือ พระ ร้อยโท เจริญ ไววุฒิ (วฑฺฒโน) เป็นต้น

(ฆ) ขุนนาง นามขุนนางเป็นตำแหน่งบรรดาศักดิ์ตามราชทินนามจะกล่าวข้างหน้า ที่ใช้นามเดิมก็มีอยู่แต่ผู้ที่มียศอย่างเดียว หรือผู้ที่เนื่องด้วยราชตระกูลเป็นหม่อมราชวงศ์ หม่อมหลวง เหล่านี้ต้องใช้คำนามตำแหน่งเหล่านั้นนำหน้าแล้วบอกนามสกุลข้างท้าย เช่น ร้อยเอก ถม ชาญชัย หรือหม่อมราชวงศ์ (นามเดิม นามสกุล) ดังนี้เป็นต้น ถ้าเป็นผู้หญิง ต้องใช้คำ 'หญิง' นำหน้านามเดิมด้วย เช่น หม่อมราชวงศ์หญิง (นามเดิม นามสกุล) เป็นต้น

อนึ่ง สตรีผู้มีบรรดาศักดิ์ที่ไม่มีราชทินนาม เช่น เป็น เจ้าจอม ขรัวยาย หม่อม คุณ เหล่านี้ ก็ต้องใช้นามตำแหน่งเหล่านี้นำหน้านาม เดิม แต่นามสกุลนั้น ถ้าเป็นเจ้าจอมหรือหม่อม ไม่ต้องใช้ เพราะใช้ นามรัชกาล หรือนามเจ้านาย แทน เช่น เจ้าจอม (นามเดิม) ใน รัชกาลที่.... หรือ หม่อม (นามเดิม) ในพระเจ้าน้องยาเธอ พระ-องค์เจ้า .... เป็นต้น นอกจากนี้ต้องใช้นามสกุลด้วยเหมือนกัน

ง คนสุภาพ ถ้าเป็นชาย ใช้คำ 'นาย' นำหน้านามเดิม นามสกุล เช่น นายสิน เจียมตัว เป็นต้น ถ้าเป็นหญิงยังไม่มีสามี ใช้ คำว่า 'นางสาว' นำหน้านามเดิม นามสกุล เช่น นางสาวยิ่งสิน เจียมตัว เป็นต้น แต่ถ้ามีสามีแล้วต้องใช้คำ 'นาง' นำหน้านามเดิม และใช้นามสกุลของสามี

ข ราชทินนาม คือนามที่พระราชทานอย่างหนึ่ง หรือโปรด-เกล้า ฯ ให้เจ้ากระทรวงตั้ง ซึ่งเรียกว่าประทวนอย่างหนึ่ง ราชทินนาม นี้มีสามานยนามตำแหน่งบรรดาศักดิ์ เช่น ขุน หลวง พระ เป็นต้น นำหน้า ผู้มีราชทินนามแล้วไม่ต้องใช้นามเดิมอีก ถ้าต้องการไม่ให้ผิด ตัวในเวลาข้างหน้า ก็ลงนามเดิมกับนามสกุลไว้ในวงเล็บข้างท้าย

(ก) เจ้านาย เจ้านายที่ดำรงพระเกียรติยศสูง ก็ทรงสถาปนา พระราชทินนามใหม่เหมือนกัน เช่น พระนามสมเด็จพระพันปีหลวงว่า 'สมเด็จพระศรีพัชรินทรา บรมราชินีนาถ พระบรมราชชนนี พันปีหลวง' ดังนี้เป็นต้น ถึงพระนามกรมแห่งเจ้านายต่าง ๆ ก็นับว่าเป็นพระราชทิน-นามได้เหมือนกัน เพราะเป็นพระนามที่พระราชทานใหม่ และพระนาม

กรมนั้นแบ่งออกได้เป็น ๒ ส่วน คือ ส่วนต้นเป็นสามานยนามบอกตำแหน่งชั้นกรม (ซึ่งคล้ายกับตำแหน่งบรรดาศักดิ์) มี ๕ ตำแหน่ง คือ กรมหมื่น กรมขุน กรมหลวง กรมพระ กรมพระยา และส่วนที่ ๒ เป็นวิสามานยนาม บอก พระนามกรมอีกทีหนึ่ง เจ้านายที่ทรงกรมนั้นมี ๒ ชั้น คือ เจ้าฟ้า กับ พระองค์เจ้าเท่านั้น มีวิธีใช้พระนามดังนี้ :-

ชั้นเจ้าฟ้า ใช้พระนามกรมแทนพระนามเดิม คำสามานยนามที่ประกอบข้างหน้านั้น ใช้อย่างเดียวกับคำที่ประกอบหน้าพระนามเดิม ตัวอย่าง เช่น 'สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงนครสวรรค์วรพินิต' บางทีก็ใช้พระนามเดิมด้วย แล้วเติมพระนามกรมไว้ข้างท้าย เช่นตัวอย่าง 'สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช' ดังนี้อย่างข้างต้นนั้นใช้มาก แต่อย่างข้างท้ายนี้ เห็นใช้เฉพาะบางพระองค์

ชั้นพระองค์เจ้า ตัดคำสามานยนามบอกชั้นเจ้านาย (คือ 'พระองค์เจ้า') กับพระนามเดิมออกเสีย ใช้พระนามกรมแทน ดังตัวอย่าง 'พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ' แต่ถ้าดำรงพระยศสูงสุดคือเป็นกรมพระยา ต้องเติมคำว่า 'สมเด็จ' เข้าข้างหน้าด้วย เช่น ตัวอย่าง 'สมเด็จพระบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเทววงศ์วโรปการ' ดังนี้เป็นต้น

(ข) พระสงฆ์ พระสงฆ์ที่มีสมณศักดิ์นั้นมักจะมีราชทินนามเป็นพื้น คำสามานยนามบอกตำแหน่งสมณศักดิ์ที่จะใช้นำหน้าราชทินนามนี้ มีเป็น ๕ ชั้น คือ:-

ชั้นสมเด็จพระราชาคณะ ชั้นที่ใช้คำว่า 'สมเด็จพระ' นำหน้า เช่น 'สมเด็จพระ วันรัต' เป็นต้น แต่เจ้านายที่ทรงผนวชดำรงพระยศเป็นสมเด็จพระมหาสมณะเจ้ากี่ดี หรือเป็นสมเด็จพระสังฆราชเจ้ากี่ดี ต้องใช้พระนามเจ้าเดิมที แล้วเติมนามตำแหน่งสมณศักดิ์ไว้ข้างท้าย ดังตัวอย่างต่อไปนี้ :-

'สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาวชิรญาณวโรรส พระมหาสมณะเจ้า'

'พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ พระสังฆราชเจ้า' ถ้าเป็นพระสังฆราชที่ไม่ใช่เจ้านาย ก็ใช้นามอย่างสมเด็จพระราชาคณะ แล้วเติมตำแหน่งไว้ข้างท้ายดังนี้ 'สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ พระ-สังฆราช'

ชั้นพระราชาคณะ ชั้นนี้มีตำแหน่งสมณศักดิ์แยกเป็นหลายชั้นด้วยกัน แต่รวมความว่าใช้คำ 'พระ' นำหน้าราชทินนามด้วยกันทั้งนั้น วิธีสังเกตตำแหน่งสูงต่ำนั้นต้องสังเกตอย่างอื่น ดังนี้ (๑) ชั้นเจ้าคณะรอง มีจำกัดอยู่ ๔ ชื่อ คือ พระสาสนโสภณ พระพิมลธรรม พระธรรมวโรดม พระพรหมมุนี (๒) ชั้นธรรม สังเกต คำ 'ธรรม' ขึ้นต้นราชทินนาม เช่น พระธรรมเจดีย์ เป็นต้น (๓) ชั้นเทพ มีคำ 'เทพ' ขึ้นต้น เช่น พระเทพเวที เป็นต้น (๔) ชั้นราช มีคำ 'ราช' เป็นต้น เช่น พระราชเวที เป็นต้น (๕) ชั้นสามัญไม่มีที่สังเกตเป็นแต่ใช้คำ 'พระ' นำหน้าเท่านั้น เช่น พระญาณรักขิต เป็นต้น

ชั้นพระครู (พิเศษ) ชั้นนี้เป็นตำแหน่งรองพระราชาคณะลงมา ใช้คำว่า 'พระครู' นำหน้า เช่น พระครูญาณประกาศ เป็นต้น

ชั้นฐานานุกรม ชั้นนี้เห็นมีราชทินนามอยู่แต่พระครูปลัด และพระครู (ที่เป็นฐานา) ๒ ตำแหน่งนี้เท่านั้นย่อมใช้นามตำแหน่งนำหน้าอย่างเดียวกัน เช่น พระครูปลัดสัมพิพัฒน์สุตาจารย์ พระครูสังฆรักษ์ เป็นต้น นอกจากนี้ไม่มีราชทินนาม ใช้ตำแหน่งนำหน้านามเดิมดังอธิบายแล้ว

(ค) ขุนนาง บรรดาผู้ที่ได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ย่อมมีราชทินนามใหม่ทั้งนั้น ลำดับชั้นสูงต่ำนั้นแล้วแต่สำมานยนามบอกตำแหน่งบรรดาศักดิ์ ที่ประกอบข้างหน้า โดยปรกติสำหรับฝ่ายพลเรือนทั่วไปมี ๖ ตำแหน่ง คือ :–

สมเด็จเจ้าพระยา เช่น 'สมเด็จเจ้าพระยามหาศรีสุริยวงศ์' เป็นต้น ตำแหน่งนี้เป็นชั้นสูงสุด นาน ๆ จึงจะมี

เจ้าพระยา	เช่น	เจ้าพระยาภูธราภัย	เป็นต้น
พระยา	เช่น	พระยาราชสมบัติ	เป็นต้น
พระ	เช่น	พระศรีเสนา	เป็นต้น
หลวง	เช่น	หลวงธรรมเสนา	เป็นต้น
ขุน	เช่น	ขุนศรีประชานนท์	เป็นต้น

และยังมีตำแหน่งบรรดาศักดิ์ ที่ใช้บางแห่งบางกรมอีก คือ เจ้าหมื่น จมื่น หลวง (นายเวร) นาย (บรรดาศักดิ์) นายรอง นามตำแหน่งเหล่านี้ ใช้ประกอบข้างหน้าราชทินนามเช่นเดียวกัน ตัวอย่าง

เจ้าหมื่นศรีสรรักษ์ จมื่นสุรพลพัถภ หลวงศักดิ์ นายเวร นายพลพัน นายรองพลพัน เป็นต้น

นอกจากนี้ยังมีตำแหน่งบรรดาศักดิ์พิเศษอีก เช่น ตำแหน่งเจ้าประเทศราช เช่น พระเจ้า เจ้า เป็นต้น ใช้นำหน้าราชทินนาม ซึ่งแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทาน

อนึ่ง สตรีที่มีบรรดาศักดิ์นำหน้าราชทินนาม ก็ต้องใช้ตำแหน่งบรรดาศักดิ์นำหน้าราชทินนามอย่างเดียวกับผู้ชายเหมือนกัน ตัวอย่าง

เจ้าคุณ เช่น 'เจ้าคุณพระประยุรวงศ์'

ท้าว เช่น ท้าวศรีสุดาจันทร์ เป็นต้น

พระ เช่น พระสุจริตสุดา เป็นต้น

ส่วนสตรีที่เป็นภรรยาผู้มีบรรดาศักดิ์ ใช้เรียกอย่างนี้

ท่านผู้หญิง ได้แก่ภรรยาเจ้าพระยาที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งขึ้น ใช้คำว่า 'ท่านผู้หญิง' นำหน้าราชทินนามแห่งสามี เช่น 'ท่านผู้หญิงพระเสด็จสุเรนทราธิบดี' เป็นต้น

คุณหญิง ได้แก่ภรรยาเอกแห่งพระยา หรือภรรยาเอกแห่งพระที่ได้รับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ใช้คำว่า 'คุณหญิง' นำหน้าราชทินนามแห่งสามี เช่น 'คุณหญิงวิจิตรธรรมปริวัติ' เป็นต้น

นาง ภรรยาเอกของขุนนางรองจากนี้ลงไป ใช้คำว่า 'นาง' นำหน้าราชทินนามของสามี เช่น นางญาณาภิรมย์ นางอุดมจินดา เป็นต้น จะเป็นภรรยา พระ หลวง หรือ ขุน ก็ใช้อย่างเดียวกัน

ส่วนอนุภรรยาของขุนนางทั้งหมด ใช้คำ 'นาง' นำหน้านามสกุลของสามี

ค ยศ คือตำแหน่งฐานันดรที่สูงกว่าบรรดาศักดิ์ แต่หาได้มีราชทินนามกำกับอย่างตำแหน่งบรรดาศักดิ์ไม่ นามตำแหน่งยศนั้น ก็นับเป็นสามานยนามอย่างเดียวกับตำแหน่งบรรดาศักดิ์ เช่น ขุน หลวง พระ พระยา เป็นต้น แต่ที่นำมากล่าวในที่นี้ก็เพราะต้องใช้นำหน้าวิสามานยนามเหมือนกัน ตำแหน่งยศกล่าวโดยย่อมีเป็น ๓ ฝ่าย คือ (๑) ฝ่ายทหาร หรือ เสนา (๒) ฝ่ายพลเรือน หรืออำมาตย์ (๓) ฝ่ายราชสำนัก หรือ เสวก ซึ่งมักเรียกรวมกันว่า 'เสนามาตย์ราชเสวก' ดังนี้ และฝ่ายหนึ่ง ๆ นั้นยังเรียกต่างกันออกไปอีกตามหน้าที่ ดังจะกล่าวโดยย่อต่อไปนี้ :-

(ก) ฝ่ายทหาร มี ๓ แผนก คือ ทหารบกกับทหารเรือและทหารอากาศ ทหารบก-จอมพลเป็นชั้นสูงสุด นายพลมี ๔ ชั้น คือ พลเอก พลโท พลตรี พลจัตวา นายพันมี ๓ ชั้น คือ พันเอก-โท-ตรี นายร้อยมี ๓ ชั้นคือ ร้อยเอก-โท-ตรี

ทหารเรือ-จอมพลเรือ เป็นชั้นสูงสุด นายพลเรือมี ๔ ชั้น คือ พลเรือเอก-โท-ตรี-จัตวา นายนาวามี ๓ ชั้น คือ นาวาเอก-โท-ตรี นายเรือมี ๓ ชั้น คือ เรือเอก-โท-ตรี

ทหารอากาศ มี จอมพลอากาศเป็นชั้นสูงสุด รองลงมาคือพลอากาศ เอก, โท, ตรี, จัตวา นาวาอากาศเอก, โท, ตรี เรืออากาศเอก, โท, ตรี

(ข) ฝ่ายพลเรือน* มหามาตย์นายก เป็นชั้นสูงสุด มหาอำมาตย์

---

* บัดนี้ใช้เป็นรัฐมนตรี, ชั้นพิเศษ, เอก, โท, ตรี และจัตวา

(มี เอก, โท, ตรี) อำมาตย์ (มีเอก, โท, ตรี) รองอำมาตย์ (มี เอก, โท, ตรี)

ตำแหน่งยศตำรวจพระนครบาล และตำรวจภูธร ก็ขึ้นอยู่ในฝ่ายพลเรือนเหมือนกัน มียศเรียกดังนี้

นายพลตำรวจ (มี เอก, โท, ตรี จัตวา) นายพันตำรวจ (มี เอก, โท, ตรี) นายร้อยตำรวจ (มี เอก, โท, ตรี)

(ค) ฝ่ายราชสำนัก มี ๓ แผนก คือ:-

มหาดเล็กหลวง- จางวาง (มี เอก, โท, ตรี) หัวหมื่น รองหัวหมื่น จ่า หุ้มแพร รองหุ้มแพร มหาดเล็กวิเศษ

ตำรวจวัง- สมเด็จพระตำรวจ (เป็นชั้นสูงสุด) พระตำรวจ (มี เอก โท ตรี) ขุนตำรวจ (มี เอก, โท, ตรี) นายตำรวจ (มี เอก, โท, ตรี)

แผนกอื่นๆ- มหาเสวก (มี เอก, โท, ตรี) เสวก (มี เอก, โท, ตรี) รองเสวก (เอก, โท, ตรี)

นอกจากนี้ ยังมีตำแหน่งยศชั้นประทวน อีก เช่น ฝ่ายทหาร เรียกว่า จ่านายสิบ นายสิบเอก, โท, ตรี เป็นต้น

ผู้มีฐานันดรทั้งยศและบรรดาศักดิ์ ต้องใช้ตำแหน่งยศขึ้นต้น และรองจากนี้ไปถึงตำแหน่งบรรดาศักดิ์ถึงนามเดิม นามสกุล ดังตัวอย่างต่อไปนี้:-

จอมพล สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวง (พระ-นามกรม)

นายพลเอก สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้า (พระนามเดิม)

มหาอำมาตย์นายก สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา (พระนามกรม)

มหาอำมาตย์เอก พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่น (พระนามกรม)

มหาเสวกเอก พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้า (พระนามเดิม)

หัวหมื่น หม่อมเจ้า (พระนามเดิม)

มหาอำมาตย์นายก เจ้าพระยา (ราชทินนาม)

ร้อยโท (นามเดิม นามสกุล)

พระสงฆ์ ไม่มีตำแหน่ง ยศ มีแต่ตำแหน่งบรรดาศักดิ์ ดังอธิบายแล้ว

ข้อสังเกต ตามลักษณะเกี่ยวข้องทางไวยากรณ์ นับนามที่ขึ้นต้นเป็นนามหัวหน้า นามที่อยู่ข้างหลัง จัดเป็นนามวิกัติการก ประกอบนามข้างหน้า อีกทีหนึ่ง

๓. ลักษณนาม ที่ต้องใช้ตามราชาศัพท์มีอยู่ ๒ ชั้น คือ พระราชา และ เจ้านาย สำหรับพระราชา หรือ เจ้านายชั้นสูง ใช้ว่า 'พระองค์' เช่น พระเจ้าอยู่หัวทั้ง ๒ พระองค์ พระราชาโอรส ๓ พระองค์ เป็นต้น สำหรับเจ้านายชั้นรองลงมา ใช้ว่า 'องค์' เช่น เจ้านาย ๒ องค์ ๓ องค์ เป็นต้น

อนึ่ง ส่วนในร่างกาย เช่น พระหัตถ์ พระทนต์ เส้นพระเกศาฯลฯ หรือของเสวย เครื่องใช้สอย ของพระราชาและเจ้านายที่สำคัญและ

ใกล้ชิด ก็ใช้ลักษณนามว่า 'องค์' เช่น พระทนต์ ๒ องค์ (ซี่) พระ-ศรี ๓ องค์ (คำ) พระที่นั่ง ๒ องค์ (หลัง) เป็นต้น

สำหรับบุคคลชั้นอื่น ใช้ตามปรกติ ไม่มีเปลี่ยนแปลง

แบบฝึกหัดบทที่ ๑๕

๑. ราชาศัพท์ แปลว่าอะไร ? และหมายความว่ากระไร ?

๒. ชั้นบุคคลที่จะต้องใช้ตามราชาศัพท์ กล่าวโดยย่อมีกี่ชั้น? คือ อะไรบ้าง ?

๓. คำนามชนิดไรบ้างต้องเปลี่ยนแปลงใช้ตามราชาศัพท์ ? และชนิดไรไม่ต้องเปลี่ยนแปลง ? เพราะเหตุไร ?

๔. สามานยนาม มีวิธีเปลี่ยนแปลงใช้สำหรับพระราชาเป็นกี่วิธี? คืออะไรบ้าง ? หาตัวอย่างกำกับมาด้วย และมีนามพวกไหนบ้างที่มีวิธีใช้อย่างเดียวกับสามานยนาม ? หาตัวอย่าง

๕. สามานยนาม ที่ใช้สำหรับพระราชา กับสำหรับเจ้านาย มีวิธีใช้ต่างกันอย่างไรบ้าง ?

๖. 'คำสั่ง' 'จดหมาย' ๒ คำนี้ ใช้เปลี่ยนแปลงไปตามชั้นของบุคคลได้อย่างไรบ้าง ? เขียนมาให้ดู

๗. พระพุทธเจ้า พระราชา เทวดาผู้เป็นใหญ่ (เช่น พระอิศวร) มีวิธีใช้คำสามานยนามต่างกันอย่างไร ?

๘. วิสามานยนาม ที่ใช้ตามราชาศัพท์ มีกี่อย่าง ? อย่างไรบ้าง ?

๙. จงอธิบายถึงวิธีใช้วิสามานยนาม สำหรับพระราชา

๑๐. จงอธิบายถึงวิธีใช้วิสามานยนาม สำหรับเจ้านาย

๑๑. จงอธิบายถึงวิธีใช้วิสามานยนาม สำหรับพระสงฆ์

๑๒. จงอธิบายถึงวิธีใช้วิสามานยนาม สำหรับขุนนางและคนสุภาพ

๑๓. จงอธิบายถึงวิธีใช้วิสามานยนาม สำหรับสตรีทั้งหลาย

๑๔. ลักษณนามมีที่ใช้ต่างกันตามราชาศัพท์ สำหรับบุคคลชั้นไรบ้าง ? หาตัวอย่างมาด้วย

บทที่ ๑๖ ราชาศัพท์ (ต่อ) – สรรพนาม

ข้อ ๗๒. คำสรรพนามที่ใช้เป็นราชาศัพท์ คำสรรพนามที่จะต้องเปลี่ยนแปลงใช้ตามราชาศัพท์ ก็มีแต่บุรุษสรรพนามพวกเดียวเท่านั้น และคำบุรุษสรรพนามในภาษาไทย ที่มีซ้ำกันหลาย ๆ คำนั้น ก็เพราะมีวิธีใช้ต่างกันตามชั้นของบุคคล ดังจะรวบรวมมาไว้ต่อไปนี้ ;–

(๓) บุรุษที่ ๑

สรรพนาม	ผู้พูด	ผู้ฟัง
ข้าพระพุทธเจ้า	ผู้น้อยทั่วไป	พระราชา เจ้านายชั้นสูง
เกล้ากระหม่อม	ผู้น้อยทั่วไป —	เจ้านาย ชั้นรองลงมา
กระหม่อมฉัน กระหม่อม หม่อมฉัน	เจ้านายผู้ใหญ่ หรือผู้เสมอกัน ขุนนางผู้ใหญ่	เจ้านายเสมอกัน หรือผู้น้อย
อาตมภาพ	พระสงฆ์	พระราชา เจ้านาย ขุนนาง
เกล้ากระผม เกล้าผม	ผู้น้อยทั่วไป	ขุนนางชั้นสูง พระราชาคณะชั้นสูง
กระผม	ผู้น้อยทั่วไป	ขุนนางชั้นกลาง พระราชาคณะ
ผม	ขุนนางผู้ใหญ่ หรือเสมอกัน คนสุภาพ	พระสงฆ์ ขุนนางเสมอกัน หรือผู้น้อย
ดิฉัน (โบราณ)	ผู้ใหญ่	ผู้น้อย, พระสงฆ์ ผู้น้อย
อิฉัน	ผู้น้อย (หญิง)	ผู้ใหญ่ไม่ใช่เจ้านาย
กู (โบราณ)	สามัญ	สามัญ
ฉัน	ผู้ใหญ่, ชนสามัญ ผู้เสมอกัน	ผู้น้อย, ชนสามัญ ผู้เสมอกัน
ข้า (โบราณ)	ผู้น้อย	ผู้ใหญ่

สรรพนาม	ผู้พูด	ผู้ฟัง
ข้า, กู (ไม่สุภาพ)	ผู้เป็นนาย เพื่อนกัน	คนใช้ เพื่อนกัน
เรา (โบราณ)	ผู้ใหญ่	ผู้น้อย
เรา	ทั่วไป หลายคน	ทั่วไป, ไม่ใช่เจ้านาย และ ขุนนางชั้นสูง
ข้าพเจ้า, ข้าเจ้า	ทุกชั้น	ใช้เป็นกลางทั่วไป

(๒) บุรุษที่ ๒

สรรพนาม	ผู้พูด	ผู้ฟัง
ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท	ผู้น้อย	พระราชา
ใต้ฝ่าละอองพระบาท	ผู้น้อย	พระราชินี, พระยุพราช
ใต้ฝ่าพระบาท	ผู้น้อย	เจ้านายชั้นสูง
ฝ่าพระบาท	เจ้านายที่เสมอกัน หรือผู้น้อย	เจ้านายชั้นรองลงมา
สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า	พระสงฆ์	พระราชา ที่ยกย่อง

สรรพนาม	ผู้พูด	ผู้ฟัง
บพิตรพระราช สมภารเจ้า หรือ มหาบพิตร	พระสงฆ์	พระราชาทั่วไป
บพิตร	พระสงฆ์	เจ้านาย, ขุนนางชั้นสูง
ใต้เท้ากรุณาเจ้า	ผู้น้อย	สมเด็จเจ้าพระยา
ใต้เท้ากรุณา	ผู้น้อย	ขุนนางชั้นสูง, พระราชาคณะชั้นสูง
ใต้เท้า	ผู้น้อย	ขุนนางผู้ใหญ่กว่า, พระราชาคณะ
เธอ	ผู้ใหญ่	ผู้น้อยที่ยกย่อง
ท่าน	คนสุภาพ	คนสุภาพ ที่ใช้เป็นกลางทั่วไปก็มี เว้นแต่เจ้านายชั้นสูง
หล่อน	ชายที่รัก	หญิงที่รัก
สู (โบราณ)	ผู้ใหญ่	ผู้น้อย
เอง, แก, มึง (ไม่สุภาพ)	ผู้เป็นนาย, เพื่อนกัน	คนใช้ เพื่อนกัน

๓. บุรุษที่ ๓ สรรพนามพวกนี้ ไม่นิยมผู้พูดหรือผู้ฟัง นิยมแต่ผู้ที่อ้างถึง ว่าจะเป็นชั้นอะไรเท่านั้น

สรรพนาม	แทนบุคคล
พระองค์	พระราชา เจ้านายชั้นสูง
พระ, ธ (ในคำประพันธ์)	พระราชา เจ้านายชั้นสูง
เธอ (ใช้หลังคำ เช่น น้องยาเธอ)	พระราชา (ใช้เฉพาะอยู่ท้ายเครือญาติเท่านั้น)
ท่าน	เจ้านาย ขุนนางผู้ใหญ่กว่า, พระสงฆ์ ผู้นับถือ คนสุภาพ
เธอ (ใช้โดดๆ)	ผู้ที่ยกย่อง
เขา	ผู้เสมอกัน ผู้ไม่สนิทสนมกัน
แก	คนแก่ ไม่ใช่ผู้นับถือ
มัน	คนใช้ สัตว์ สิ่งของ

ข้อ ๗๓. คำกริยาที่ใช้เป็นราชาศัพท์ คำกริยาที่ใช้เป็นราชาศัพท์ โดยมากมีอยู่ ๒ ชั้น คือพระราชากับเจ้านาย และมักจะใช้อย่างเดียวกันด้วย ที่ต่างกันก็มีบ้างแต่น้อย ส่วนคำที่มีบัญญัติใช้แยกออกเป็นหลายชั้นนั้นมีบางคำ จักกล่าวที่หลัง

(๓) คำกริยาที่ใช้ร่วมกันทั้งพระราชาและเจ้านาย คือ :-

ก คำกริยาที่มีรูปแปลกออกไปจากคำธรรมดา เช่น

ผทม, ประทม, บรรทม	=	นอน	โปรด	=	รัก, ชอบ
เสวย	=	กิน	ประชวร	=	ป่วย, เจ็บ
ประทับ	=	อยู่, ยืน, นั่ง	ทรง	=	ทำ (แปลได้มากแล้วแต่นามข้างท้ายจะบ่งความ เช่น ทรงม้า ว่าขี่ม้า, ทรงศีล ว่ารับศีล เป็นต้น)
ผนวช	=	บวช			
ทอดพระเนตร	=	ดู, เห็น, มอง, แล			
เสด็จ	=	ไป			
สรง	=	อาบน้ำ, ล้าง			
ตรัส, ดำรัส,	=	พูด, แจ้ง, แจ้งความ			
กริ้ว	=	โกรธเคือง			

ข คำกริยาที่ใช้คำ 'ทรง' นำหน้าคำกริยาธรรมดา เช่น ทรงฟัง ทรงยินดี ทรงรับ ทรงชุบเลี้ยง ทรงสั่งสอน เป็นต้น แต่คำกริยาที่เป็นราชาศัพท์อยู่แล้วดังข้อ ก จะเติมคำ 'ทรง' เข้าอีก เช่นกล่าวว่า ทรงตรัส ทรงเสวย ฯลฯ ดังนี้ไม่ได้ ต้องใช้เฉพาะแต่คำกริยาธรรมดา

ค ใช้คำ 'ทรง' นำหน้านามราชาศัพท์ คำพวกนี้ถ้าจะว่าทางไวยากรณ์ ก็คือคำกริยาอย่างข้อ ก นั่นเอง คือมีคำ 'ทรง' เป็นสกรรมกริยาแปลได้ต่าง ๆ ดังกล่าวแล้ว และมีนามราชาศัพท์เป็นกรรม แต่ที่แยกมากล่าวอีกข้อหนึ่งนี้เพราะนิยมใช้กันมาก ดังตัวอย่างต่อไปนี้:-

นามราชาศัพท์	ใช้กริยา 'ทรง' นำหน้า	แปล
พระเมตตา	ทรงพระเมตตา	มีเมตตา
พระกรุณา	ทรงพระกรุณา	มีกรุณา
พระอุตสาหะ	ทรงพระอุตสาหะ	มีอุตสาหะ
พระดำริ	ทรงพระดำริ	มีดำริ
พระบังคนหนัก	ทรงพระบังคนหนัก	ถ่ายอุจจาระ
พระบังคนเบา	ทรงพระบังคนเบา	ถ่ายปัสสาวะ

ข้อสังเกต นามที่ใช้เป็นกรรมของกริยา 'ทรง' นี้ จะไม่เป็นราชาศัพท์ก็ใช้ได้อย่างข้อ ก เช่น ทรงช้าง ทรงม้า เป็นต้น หรือนามบางคำ เช่น เมตตา กรุณา อุตสาหะ ฯลฯ ถ้าไม่ใช้คำวิเศษณ์ 'พระ' นำหน้าก็ใช้เป็นคำกริยาธรรมดาได้ หรือถ้าเอาคำ 'ทรง' นำหน้าคำเหล่านี้เข้าเป็น ทรงเมตตา ทรงกรุณา ฯลฯ ก็นับว่าเป็นกริยา

ราชาศัพท์อย่างข้อ ข เช่นเดียวกับ ทรงฟัง ทรงใช้ เป็นต้น ใช้ได้ถูกต้องเหมือนกัน ทั้งนี้แล้วแต่นิยมใช้

(๒) คำกริยาที่บัญญัติใช้แยกออกเป็นหลายชั้นมีบางคำ เช่น :–

ก คำกริยา-ตาย

ราชาศัพท์	ชั้นบุคคล
สวรรคต	พระราชา, พระราชินี, พระยุพราช
ทิวงคต	วังหน้า, พระราชาต่างประเทศ (มีผู้ใช้ชุกชุม)
สิ้นพระชนม์	เจ้านายตั้งแต่พระองค์เจ้าขึ้นไป
สิ้นชีพตักษัย	หม่อมเจ้า (ใช้ 'ถึงชีพิตักษัย' ดีกว่า)
มรณภาพ	พระสงฆ์, สามเณร
ถึงแก่พิราลัย	เจ้าประเทศราช, สมเด็จเจ้าพระยา
ถึงแก่อสัญกรรม	เจ้าพระยา
ถึงแก่อนิจกรรม	พระยา
ถึงแก่กรรม	ขุนนางต่ำกว่าพระยาถึงคนสุภาพ
ล้ม	สัตว์พาหนะ เช่น ช้าง, ม้า ฯลฯ

ข คำกริยา 'มีคำสั่ง' ใช้คำ 'มี' นำหน้า 'คำสั่ง' (ตามชั้นของบุคคลข้อ ๔๑ (๑) ค) แล้วเติมคำว่า 'สั่ง' เข้าข้างท้าย เว้นแต่

คำว่า 'มีรับสั่ง' 'มีคำสั่ง' ไม่ต้องเติม พระราชาใช้ว่า 'มีพระบรมราชโองการเหนือเกล้าฯ สั่ง' หรือ 'มีพระราชโองการดำรัสเหนือเกล้าฯ สั่ง' ชั้นต่อๆ ไปให้ประกอบใช้ตามอธิบายนี้

ค คำกริยา เบ็ดเตล็ด

กริยา	ราชาศัพท์	ชั้นบุคคล
กิน	เสวย	พระราชา, เจ้านาย, พระสังฆราช
	ฉัน	พระสงฆ์
ชอบ, รัก	ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ	พระราชา
	โปรดเกล้าฯ, โปรด	เจ้านาย
เดิน	เสด็จพระราชดำเนิน	พระราชา
	ทรงพระดำเนิน	เจ้านาย
นอน	เข้าที่พระบรรทม	พระราชา
	บรรทม, ประทม, ผทม	เจ้านาง
	จำวัด	พระสงฆ์
ป่วย	ทรงพระประชวร, ประชวร	พระราชา, เจ้านาย
	อาพาธ	พระสงฆ์
รู้	ทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท	พระราชา
	ทราบฝ่าละอองพระบาท	พระราชินี, พระยุพราช
	ทราบฝ่าพระบาท	เจ้านายชั้นสูง
	ทรงทราบ	เจ้านาย, พระสังฆราช

กริยา	ราชาศัพท์	ชั้นบุคคล
ให้	ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทาน หรือพระราชทาน	พระราชา
	พระราชทาน	พระราชินี, พระยุพราช
	ประทาน	เจ้านาย, พระสังฆราช
เกิด	ทรงพระราชสมภพ	พระราชา
	ทรงสมภพ, ทรงประสูติ	เจ้านาย

(๓) คำกริยาของผู้น้อยที่จะต้องใช้แก่บุคคลชั้นต่าง ๆ นั้น โดยมากเป็นกริยาปรกติ แต่มีบางคำที่ใช้ต่างกัน ดังตัวอย่างต่อไปนี้ :–

กริยา	ราชาศัพท์	ชั้นบุคคล
ให้	ทูลเกล้า ฯ ถวาย (ของเล็ก) น้อมเกล้า ฯ ถวาย (ของใหญ่)	พระราชา
	ถวาย	เจ้านาย, พระสงฆ์
ขอ	ขอพระราชทาน	พระราชา, พระราชินี, พระยุปราช
	ขอประทาน	เจ้านาย, พระสังฆราช

กริยา	ราชาศัพท์	ชั้นบุคคล
ขออนุญาต	ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาต	พระราชา
	ขอพระราชทานพระอนุญาต	พระราชินี, พระยุพราช
	ขอประทานพระอนุญาต	เจ้านาย, พระสังฆราช
	ขอประทานอนุญาต	ขุนนางชั้นสูง พระราชาคณะชั้นสูง
ขอให้	ขอพระราชทานทูลเกล้า ฯ ถวาย (ของเล็ก) ขอพระราชทานน้อมเกล้า ฯ ถวาย (ของใหญ่)	พระราชา
	ขอประทานถวาย	เจ้านาย, พระสังฆราช
	ขอถวาย	พระสงฆ์
ไหว้	ถวายบังคม	พระราชา, เจ้านาย
	นมัสการ	พระพุทธ, พระธรรม, พระสงฆ์
ทำให้หรือเขียน ฯลฯ ให้	รับพระราชทานทำฉลองพระเดชพระคุณ, หรือรับพระราชทานเขียน ฯลฯ ฉลองพระเดชพระคุณ	พระราชา, พระราชินี พระยุพราช
คำนับ	ถวายคำนับ	พระราชา, เจ้านาย
บอก	กราบบังคับทูลพระกรุณา	พระราชา

กริยา	ราชาศัพท์	ชั้นบุคคล
	กราบบังคมทูล	พระราชินี, พระยุพราช เจ้านายชั้นสูง
	กราบทูล	เจ้านายชั้นรองลงมา
	ทูล	เจ้านายผู้เสมอกัน, หรือ ผู้น้อยกว่า
	กราบเรียน	ขุนนางชั้นสูง
	เรียน	ขุนนางชั้นรองมา
	ถวายพระพร	พระสงฆ์ใช้แก่พระราชา หรือเจ้านาย
	เจริญพร	พระสงฆ์ใช้แก่ขุนนาง

(๔) ยังมีคำกริยาอีกมาก ที่ผู้น้อยใช้ต่อบุคคลชั้นต่าง ๆ ที่ลดรอยกันบ้าง แตกต่างหรือยิ่งหย่อนต่อกันบ้างตามความนิยมของผู้ใช้ จะคัดมาไว้เป็นหลักสัก ๒ คำ คือ :–

ก กริยา–แจ้งความ (ที่ใช้หน้าซองหรือขึ้นต้นจดหมาย)

ราชาศัพท์	ชั้นบุคคลผู้รับ	หมายเหตุ
ขอพระราชทานทูลเกล้า ฯ ถวาย	พระราชา	แต่ขึ้นต้นจดหมายใช้ว่า 'ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้า ปกกระหม่อม' แทน
ขอพระราชทานกราบบังคมทูล	พระราชินี, พระยุพราช	บางทีเจ้านายชั้นสูงก็ใช้
ขอพระราชทานกราบทูล	เจ้านายชั้นสูง	
ทูล	เจ้านายรองลงมา	
	เจ้านายที่เสมอกันหรือผู้น้อยกว่า	
เรียน	ขุนนางชั้นสูง	เช่นรัฐมนตรี[๑] ฯลฯ
เรียน	ขุนนางที่เป็นใหญ่กว่า	เช่นปลัดกระทรวง,[๒] อธิบดี เช่นหัวหน้ากองหัวหน้า
เรียน	ขุนนางรองลงมา	แผนก ฯลฯ
ขอถวายพระพร	พระราชา, เจ้านาย	พระสงฆ์ใช้

๑. เดิมเรียกว่า 'เสนาบดี'   ๒. เรียกว่า 'ปลัดทูลฉลอง'

ราชาศัพท์	ชั้นบุคคลผู้รับ	หมายเหตุ
ขอเจริญพร	ขุนนางชั้นสูง	พระสงฆ์ใช้
เจริญพรมายัง	ขุนนางรองลงมา	พระสงฆ์ใช้
แจ้งความมายัง	ขุนนางผู้น้อย; คนสุภาพ	

ข คำกริยา–ขอบใจ (มักใช้คำอื่นแทน)

ราชาศัพท์	ชั้นบุคคลผู้รับ
รู้สึกขอบพระมหากรุณาธิคุณเป็นล้นเกล้าฯ	พระราชา, พระราชินี, พระยุพราช
รู้สึกขอบพระเดชพระคุณเป็นล้นเกล้าฯ	เจ้านายชั้นสูง
ขอบพระทัย	เจ้านายผู้น้อย
รู้สึกขอบพระคุณ	ขุนนางชั้นสูง
ขอบพระคุณ	คนสุภาพผู้ใหญ่กว่า
ขอบใจ, ขอบคุณ	คนสุภาพเสมอกัน

ข้อ ๙๕. คำวิเศษณ์ที่ใช้เป็นราชาศัพท์

(๑) คำวิเศษณ์ประกอบนาม ตามนิยมในภาษาไทย คำวิเศษณ์

พวกนี้ ไม่ใช่เกี่ยวข้องเป็นราชาศัพท์ เพราะใช้คำนามเป็นราชาศัพท์แล้ว คำวิเศษณ์ประกอบท้าย จึงไม่จำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงไปด้วยให้รุงรัง เช่นกับ 'มือสั้น' ว่า 'พระหัตถสั้น' 'ผมยาว' ว่า 'พระเกษายาว' ดังนี้เป็นต้น ที่เกี่ยวข้องอยู่บ้างก็เฉพาะบางคำ ดังต่อไปนี้ :-

ก คำ 'พระ' นี้ท่านแผลงมาจาก 'วร' ในภาษาบาลี และสันสกฤต แปลว่า ประเสริฐ ใช้นำหน้าคำนามเฉพาะที่มาจากบาลีและสันสกฤต หรือคำเขมร และคำโบราณบางคำ ให้เป็นราชาศัพท์สำหรับพระราชาและเจ้านาย เช่น พระหัตถ์ พระบาท พระเขนย พระจุไร พระบังคน เป็นต้น แต่จะใช้นำหน้าคำไทยธรรมดาว่า พระมือ พระเท้า เช่นนี้ไม่ได้

ข คำ 'ต้น' และ 'หลวง' ใช้ประกอบข้างท้ายคำไทยธรรมดาให้เป็นราชาศัพท์สำหรับพระราชา เช่น ช้างต้น ม้าต้น ลูกหลวง หลานหลวง ดังนี้เป็นต้น

ค คำ 'ราช บรม บรมราช บวร บวรราช' เหล่านี้เป็นคำบาลีและสันสกฤต ราช แปลว่า พระราชาหรือหลวง บรม แปลว่า อย่างยิ่ง บวร แปลว่า ประเสริฐ มักใช้ประกอบข้างหน้าคำสมาสที่มาจากบาลีและสันสกฤต และมีคำว่า 'พระ' นำหน้าอีกชั้นหนึ่ง ใช้สำหรับพระราชา เช่น พระราชทรัพย์ พระปรมาภิไธย พระบรมราชโองการ เป็นต้น คำ 'บรม' นี้ เดิมใช้สำหรับวังหลวงคู่กับคำ 'บวร' ซึ่งใช้สำหรับวังหน้า เช่น 'พระบรมราชโองการ' ซึ่งคู่กับ 'พระบวรราช-

โองการ' เป็นต้น บัดนี้คงอยู่แต่คำ 'บรม' ซึ่งมักจะใช้สำหรับพระราชาเท่านั้น ถ้าจะว่าทางไวยากรณ์แล้ว คำ 'ราช' หรือ 'บรม' เป็นต้นนั้น เป็นส่วนหนึ่งของคำสมาส หาได้แยกออกเป็นคำ ๆ ไม่

(๒) คำวิเศษณ์ประกอบกริยา คำวิเศษณ์พวกนี้ใช้เป็นราชาศัพท์ ก็มีแต่ประติชญาวิเศษณ์ พวกเดียวเท่านั้น ใช้ต่างกันตามชั้นของบุคคล ดังนี้:-

ผู้ใช้	คำราชาศัพท์	สำหรับบุคคล
พระสงฆ์, สามเณร	ถวายพระพร	พระราชา, เจ้านาย
พระสงฆ์, สามเณร	เจริญพร	ขุนนาง
ผู้น้อย (ชาย)	พระพุทธเจ้าข้า ขอรับ-ใส่เกล้าใส่กระหม่อม	พระราชา
ผู้น้อย (หญิง)	เพคะใส่เกล้าใส่กระหม่อม	พระราชา
ผู้น้อย (ชาย)	พระพุทธเจ้าข้าขอรับ พระพุทธเจ้าข้า	เจ้านายชั้นสูง
ผู้น้อย (ชาย)	ขอรับกระหม่อม กระหม่อม	หม่อมเจ้า
ผู้น้อย (หญิง)	เพคะกระหม่อม	เจ้านายชั้นสูง
ผู้น้อย (หญิง)	เพคะ	เจ้านายชั้นรอง-ลงมา

ผู้ใช้	คำราชาศัพท์	สำหรับบุคคล
ผู้น้อย (ชาย)	ขอรับใส่เกล้าใส่กระผม ขอรับกระผม	สมเด็จเจ้าพระยา ขุนนางชั้นสูง ขุนนางชั้นรอง ลงมา
ขุนนาง คนสุภาพ } เสมอกัน	ขอรับ	ขุนนาง คนสุภาพ } เสมอกัน
ผู้น้อย (หญิง)	เจ้าข้า ขะ (เลื่อนมาจาก 'เจ้าข้า')	ขุนนาง คนสุภาพ
ผู้ใหญ่ คนสามัญ	จ้ะ	ผู้น้อย คนสามัญ

ข้อสังเกต คำประติชญาวิเศษณ์ ที่ผู้ใหญ่ ใช้แก่ผู้น้อยนั้นไม่ใคร่จะมีกำหนด เพราะท่านเลือกใช้ตามอัธยาศัยได้ เช่น เจ้านายจะตรัสกับขุนนางว่า 'ขอรับ' ก็ได้ หรือ 'จ้ะ' ฯลฯ ก็ได้ แล้วแต่พระทัย

ข้อ ๙๕. คำสุภาพ คำราชาศัพท์ทั้งหลาย นอกจากที่จะต้องเปลี่ยนแปลงใช้ตามวิธีที่กล่าวมาแล้วนั้น ยังมีคำธรรมดาที่จะต้องเปลี่ยนแปลงให้เป็นคำสุภาพอีก คำสุภาพในที่นี้ มีลักษณะดังจะอธิบายต่อไปนี้:-

(๑) ไม่ใช้คำกระด้างอย่างไม่เคารพ เช่น ใช้คำอุทานว่า หือ! หา! เออ! เว้ย! โว้ย! เป็นต้น หรือพูดกระชากหางเสียงห้วน ๆ เช่น 'เปล่า ไม่ใช่ ไม่มี' ดังนี้เป็นต้น หรือใช้อาการพยักหน้าแทนรับ และสั่นศีรษะแทนปฏิเสธอย่างพูดกับเพื่อนกัน เหล่านี้เป็นต้น

คำปฏิเสธว่า 'เปล่า' ต้องใช้ว่า 'หามิได้' หรือ 'มิได้' แทน ถึงคำปฏิเสธอื่น ๆ ก็ต้องเติมคำว่า 'หามิได้' หรือ 'มิได้' เข้าข้างต้น เพื่อกันห้วน เช่น 'ไม่มีหามิได้' 'ไม่อยู่มิได้' ดังนี้เป็นต้น

(๒) ไม่ใช้คำหยาบ เช่น 'อ้าย อี ขี้ เยี่ยว' ฯลฯ คำเหล่านี้ ถ้าปนอยู่ในที่แห่งใด ต้องเปลี่ยนแปลงหรือตัดออกเสีย ตามแต่จะเห็นควร ดังตัวอย่างต่อไปนี้ :-

ก คำ 'อ้าย' ที่ใช้นำหน้านาม เช่น อ้ายนี่ อ้ายนั่น ฯลฯ ให้เปลี่ยนเป็น สิ่งนี้ สิ่งนั้น ฯลฯ ถ้าตัดออกได้ก็ตัดออกเสีย เช่น ปลา อ้ายบ้า เรียก ปลาบ้า เป็นต้น คงไว้แต่คำ 'อ้าย' ที่ใช้นำหน้านักโทษ หรือผู้ร้ายเท่านั้น*

ข คำ 'อี' มักใช้คำ 'นาง' แทน เช่น อีเฒ่า เรียกนางเฒ่า อีเหิน เรียก นางเหิน อีแอ่น เรียก นางแอ่น เป็นต้น ที่ตัดออกได้ก็ตัดออกเสีย เช่น อีแร้ง อีกา เรียกแต่เพียง แร้ง กา เป็นต้น และคงไว้แต่คำ 'อี'* ที่นำหน้านักโทษหรือผู้ร้ายอย่างเดียวกับคำ 'อ้าย'

ค คำ 'ขี้ เยี่ยว' 'ขี้' ใช้คำ 'คูถ' หรือ 'อุจจาระ' แทน 'เยี่ยว' ใช้คำ 'มูตร' หรือ 'ปัสสาวะ' แทน แต่คำ 'ขี้' ถ้าเป็นชื่อสัตว์

---

*เดี๋ยวนี้ใช้ "นักโทษชาย" "นักโทษหญิง" แล้ว

หรือขอนๆ เช่น ขนก ขหนู ขเดือย ขกบ ฯลฯ ใช้คำว่า 'มูล' แทน เช่น มูลนก มูลหนู มูลเดือย มูลกบ มูลดิน มูลบุหรี่ มูลหู มูลตา เป็นต้น บางคำก็ตัดออกเสียหรือแก้เป็นอย่างอื่นก็มี เช่น ดอกขเหล็ก เรียก ดอกเหล็ก ขมูก เรียก น้ำมูก ขนมขหนู เรียก ขนมทราย เป็นต้น

(๓) ไม่ใช้คำที่นิยมใช้เปรียบเทียบกับของหยาบ เช่น คำว่า 'ปลาช่อน' หรือ 'สากกะเบือ' ซึ่งเคยเปรียบเทียบกับของลับชาย คำว่า 'ไข่' หรือ 'สองบาท' เคยใช้เปรียบเทียบกับลูกอัณฑะ คำ 'ปลาสลิด' เคยเปรียบเทียบกับของลับหญิง เป็นต้น คำเหล่านี้ต้องเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น ดังนี้ ปลาช่อน เป็น ปลาหาง สากกะเบือ เป็น ไม้ตีพริก ไข่ เป็น ฟอง สองบาท เป็น กึ่งตำลึง ปลาสลิด เป็น ปลาใบไม้ ดอกสลิด เป็น ดอกขจร เป็นต้น

(๔) ไม่ใช้คำผวน คำผวนในที่นี้หมายถึงคำที่ผวนหางเสียงกลับมาเป็นคำหยาบ เช่น 'แขกตี้' ผวนเป็น 'ขี้แตก' 'ผักบุ้ง' ผวนเป็น 'พุ้งบัก' เป็นต้น ต้องพยายามแก้ไขหรือเปลี่ยนเสีย มิให้ผวนมาเป็นคำหยาบเช่นนั้น ตัวอย่าง 'ผักบุ้ง' แก้เป็น 'ผักทอดยอด' 'ที่ห้าที่หก' แก้เป็น 'ครบห้า ครบหก' 'แปดตัว' แก้เป็น 'สี่คู่' 'ควรด้วย' แก้เป็น 'สมควร' ดังนี้เป็นต้น

คำเหล่านี้มีอีกมาก ผู้อยากทราบพิสดารต้องดูในตำรา ราชาศัพท์ ในที่นี้ชักมาพอเป็นหลักที่สังเกตเท่านั้น

ข้อ ๔๖. วิธีเพ็ดทูล ในการเพ็ดทูลพระราชาหรือเจ้านายก็ดี กราบเรียนขุนนางชั้นสูงก็ดี นอกจากจะใช้ราชาศัพท์ ดังแสดงมาแล้วนั้น ยังจะต้องมีวิธีใช้ถ้อยคำเป็นพิเศษต่างออกไปอีก จะอธิบายไว้พอเป็นตัวอย่างต่อไปนี้

(๑) สำหรับพระราชา เมื่อจะกราบบังคมทูลพระกรุณาขึ้นก่อน โดยไม่มีพระบรมราชโองการถาม ต้องขึ้นคำนำว่า 'ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม' แล้วจึงดำเนินเนื้อเรื่อง เมื่อจบแล้วลงท้ายว่า 'ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม ขอเดชะ'

ถ้ามีพระบรมราชโองการถามก่อน ขึ้นคำนำว่า 'พระพุทธเจ้าข้าขอรับ รับใส่เกล้าใส่กระหม่อม' แล้วดำเนินเนื้อเรื่อง และลงท้ายว่า 'ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม' ถ้าเป็นการด่วนให้กราบทูลเนื้อเรื่องขึ้นก่อน แล้วเอาคำนำมาไว้ข้างท้าย เช่น มีพระบรมราชโองการถามว่า 'ครูใหญ่อยู่ไหน' ก็กราบทูลว่า 'ครูใหญ่อยู่ในโรงเรียน พระพุทธเจ้าข้าขอรับ รับใส่เกล้าใส่กระหม่อม' หรือจะใช้ย่อว่า 'ครูใหญ่อยู่ในโรงเรียน ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม' ก็ได้ ถ้าจะกราบทูลซ้ำต่อไปอีก ก็ไม่ต้องใช้คำนำต่อไปอีก เป็นแต่ใช้คำลงท้ายว่า 'ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม' แทนทุกคำตอบ อย่างที่ใช้คำ 'ขอรับ' กับขุนนาง

(๒) เมื่อจำเป็นจะต้องกล่าวถึงของหยาบ เช่น อุจจาระ ปัสสาวะ เป็นต้น ต้องใช้คำนำขึ้นก่อน อย่างที่ใช้คำว่า 'ขอโทษ' แก่คนสุภาพ ดังนี้:-

พระราชา 'ไม่ควรจะกราบบังคมทูลพระกรุณา'

เจ้านายชั้นสูง 'ไม่ควรจะกราบบังคมทูล'
เจ้านายชั้นรองลงมา 'ไม่ควรจะกราบทูล'
ขุนนางชั้นสูง 'ไม่ควรจะกราบเรียน'

เช่น ตัวอย่างจะตอบพระบรมราชโองการว่า 'นายแดงถ่ายอุจจาระเป็นโลหิต' ก็ใช้ว่า 'พระพุทธเจ้าข้าขอรับ รับใส่เกล้าใส่กระหม่อม ไม่ควรจะกราบบังคมทูลพระกรุณา นายแดงถ่ายอุจจาระเป็นโลหิตด้วยเกล้าด้วยกระหม่อม' ดังนี้เป็นต้น

(๓) เมื่อจะกล่าวถึงตนได้รับความสุขสบาย หรือคลาดแคล้วอันตรายต่าง ๆ เป็นต้น ให้ใช้คำนำว่า 'เดชะพระบารมีปกเกล้า ฯ' ขึ้นก่อน แล้วดำเนินเนื่อเรื่อง ส่วนคำอื่นก็ประกอบใช้อย่างเดียวกับข้างต้น ข้อนี้ใช้แต่พระราชากับเจ้านายชั้นสูงเท่านั้น ชั้นรองลงมาไม่ต้องใช้

(๔) เมื่อกล่าวถึงเรื่องที่ตนได้รับอนุเคราะห์จากท่าน เช่น ท่านทรงเอื้อเฟื้อ ถามถึงทุกข์สุข หรือทรงแนะนำอุบายอะไรให้ เป็นต้น ให้ใช้คำว่า 'พระเดชะพระคุณเป็นล้นเกล้า ฯ' เติมข้างท้ายเรื่อง ข้อนี้ใช้ทั้งสำหรับพระราชาและเจ้านายอย่างเดียวกันก็ได้ หรือจะใช้สำหรับพระราชาให้แปลกไปว่า 'พระมหากรุณาธิคุณเป็นล้นเกล้า ฯ' ดังนี้ก็ได้

(๕) เมื่อกล่าวถึงเรื่องที่ตนได้กระทำพลั้งพลาดลงไป ซึ่งจะต้องแสดงความเสียใจ ให้ใช้คำว่า 'พระราชอาชญาเป็นล้นเกล้า ฯ' สำหรับพระราชา พระราชินี พระยุพราช และใช้คำว่า 'พระอาชญาเป็นล้นเกล้า ฯ' สำหรับเจ้านายชั้นสูง ต่อท้ายเรื่อง

(๖) คำว่า 'กิน' ที่หมายความถึงตนหรือคนอื่น ตลอดจนสัตว์ กินอาหารหรือของที่ควร (คือไม่ลักเขากิน หรือกินเหล้ากิน

ยาฝิ่นเป็นต้น) ให้ใช้ว่า 'รับพระราชทาน' สำหรับพระราชา พระราชินี พระยุพราช, และใช้ว่า 'รับประทาน' สำหรับเจ้านายตลอดมาถึงคนสุภาพซึ่งเป็นที่นับถือ ถ้าใช้ในความว่า 'กิน' ที่ไม่ควร เช่น กินเหล้า กินยาฝิ่น ลักเขากิน ฆ่าสัตว์กิน หรือคำ 'กิน' ที่หมายความเป็นอย่างอื่น เช่น กินเวลาเท่านี้ กินเนื้อที่เท่านั้น เป็นต้น ให้ใช้ 'กิน' คงเดิม

ข้อสังเกต คำ 'รับพระราชทาน' หรือ 'รับประทาน' ที่ใช้แทนคำ 'กิน' นี้ใช้เฉพาะพูดเจ้านาย หรือพูดกับผู้ที่นับถือเท่านั้น เป็นที่ยกย่องว่า ของทุกสิ่งที่คนหรือสัตว์ได้กินนั้น ล้วนเป็นของที่ท่านให้ทาน เพราะฉะนั้นถ้าพูดเป็นคำกลาง ๆ คือไม่พูดกับผู้ที่นับถือก็ดีหรือพูดถึงเรื่องกินที่ไม่ควรเป็นต้นก็ดี จึงไม่ต้องใช้คำว่า 'รับพระราชทาน' หรือ 'รับประทาน' แทน

(๗) คำ 'ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ใต้ฝ่าละอองพระบาท ใต้ฝ่าพระบาท' นี้เป็นบุรุษสรรพนาม บุรุษที่ ๒ ตรงกับคำว่า 'ใต้เท้า' จึงได้มีคำ 'ใต้' นำหน้าอยู่ แต่ไม่ควรใช้คำ 'ใต้' นำหน้าคำที่หมายความว่า 'รู้' คือ 'ทราบฝ่าละอองธุลีพระบาท ทราบฝ่าละอองพระบาท ทราบฝ่าพระบาท' เพราะคำเหล่านี้เป็นคำยกย่องอย่างที่ว่า 'ทราบฝ่าเท้า' ไม่ใช่ 'ทราบใต้เท้า'

แบบฝึกหัดบทที่ ๑๖

๑. สรรพนามพวกอะไรบ้าง ที่ต้องใช้ตามราชาศัพท์? จงเขียนบุรุษสรรพนามที่ ๒ สำหรับบุคคลชั้นต่าง ๆ มาให้ดู

๒. เหตุไรบุรุษสรรพนามในภาษาไทยจึงมีซ้ำกันมาก ?

๓. กริยาที่ใช้สำหรับพระราชาและเจ้านาย มีวิธีใช้เป็นกี่อย่างด้วยกัน ? อธิบายและหาตัวอย่างกำกับมาด้วย

๔. คำ 'ทรง' มีวิธีใช้ทางราชาศัพท์ได้อย่างไรบ้าง ? หาตัวอย่างกำกับมาด้วย และใช้เป็นคำสามัญคือไม่ใช่ราชาศัพท์ ได้หรือไม่ ? หาตัวอย่างมาด้วย

๕. จงเขียนคำ 'ตาย' ที่ใช้ต่างๆ กันตามชั้นบุคคลต่างๆ มาให้ดู

๖. จงอธิบายถึงคำวิเศษณ์ประกอบนามที่ใช้เป็นราชาศัพท์ หาตัวอย่างกำกับมาด้วย

๗. คำวิเศษณ์ประกอบกริยานั้น มีพวกไหนบ้างที่ใช้ตามราชาศัพท์ จงหาตัวอย่างที่ใช้สำหรับพระราชาและเจ้านายให้ถ้วนด้วย

๘. ที่เรียกว่าคำสุภาพในที่นี้ มีลักษณะอย่างไรบ้าง ? หาตัวอย่างกำกับมาด้วย

๙. จงอธิบายเหตุที่ต้องเปลี่ยนแปลงคำต่อไปนี้

ก	พริกขี้หนู	ใช้ว่า	พริกเม็ดเล็ก
ข	ดอกสลิด	ใช้ว่า	ดอกขจร
ค	ไข่	ใช้ว่า	ฟอง
ฆ	วันที่ห้า	ใช้ว่า	วันครบห้า
ง	ปลาช่อน	ใช้ว่า	ปลาหาง

๑๐. หลักวิธีเพ็ดทูลพระราชาหรือเจ้านาย มีว่ากระไรบ้าง ? อธิบายย่อๆ

วิธีกระจายคำ

ข้อ ๘๗ วิธีกระจายคำ คือวิธีแยกเนื้อความออกเป็นคำ ๆ แล้วบอกชนิด บอกระเบียบต่าง ๆ เช่น บุรุษ ลึงค์ พจน์ วาจา และบอกหน้าที่เกี่ยวข้องของคำนั้น ๆ ตามที่เรียนมาแล้ว วิธีนี้เป็นประโยชน์ในการฝึกหัดความสังเกตให้แม่นยำยิ่งขึ้น และบำรุงความคิดที่จะพิจารณาหาหลักฐานวินิจฉัยถ้อยคำได้มาก เพราะฉะนั้นครูควรจะฝึกหัดให้นักเรียนกระจายคำให้มาก ๆ ถึงแม้จะเรียนยังไม่จบ ก็ผ่อนให้กระจายเฉพาะแต่ข้อที่ได้เรียนแล้ว หรือจะเลือกให้กระจายเฉพาะเป็นคำ ๆ ก็ได้ เบื้องต้นต้องระวังอย่าให้ยากเกินไป ค่อยผ่อนให้ยากและละเอียดขึ้นเป็นลำดับ ต่อเมื่อนักเรียนได้เรียนจบบริบูรณ์ จึงให้ฝึกหัดกระจายละเอียดเต็มที่ตามตัวอย่างต่อไปนี้ ข้อสำคัญเมื่อก่อนจะกระจาย ควรให้นักเรียนสังเกตหน้าที่เกี่ยวข้องของคำนั้น ๆ เสียก่อนแล้วจึงลงมือกระจาย

ตัวอย่างที่ ๑

'นกน้อยทำรังแต่พอตัว'

นก เป็น สามานยนาม บุรุษที่ ๓ อลึงค์ อพจน์ เป็นกรรตุการกของกริยา 'ทำ'

น้อย ,, ลักษณวิเศษณ์ ประกอบคำ 'นก'

ทำ ,, สกรรมกริยา นิเทศมาลา อนุตกาล เป็น กรรตุวาจกของ 'นก'

รัง เป็น สามานยนาม บุรุษที่ ๓ นปุงสกลิงค์ อพจน์ เป็น กรรมการกของกริยา 'ทำ'

แต่ ,, นิยมวิเศษณ์ทำหน้าที่บุพบทนำหน้าคำ 'พอ' ประกอบ กริยา 'ทำ'

พอ ,, ประมาณวิเศษณ์ ทำหน้าที่อกรรมกริยา สภาวมาลา ประกอบ 'รัง'

(กับ) ตัว ,, สามานยนาม บุรุษที่ ๓ นปุงสกลิงค์ อพจน์ เป็น วิเศษณการประกอบ 'พอ'

ตัวอย่างที่ ๒

'ชาววังนั่งในห้อง ชักจ้องหน่องดังไหนงเหน่ง'

ชาววัง เป็น สามานยนาม บุรุษที่ ๓ อลิงค์ อพจน์ เป็น กรรตุการกของกริยา 'นั่ง'

นั่ง ,, อกรรมกริยา นิเทศมาลา อนุตกาล เป็น กรรตุวาจก ของ 'ชาววัง'

ใน ,, บุพบท นำหน้า 'ห้อง' บอกสถานที่

ห้อง ,, สามานยนาม บุรุษที่ ๓ นปุงสกลิงค์ อพจน์ เป็น วิเศษณการก บอกสถานที่ของกริยา นั่ง

ชัก ,, สกรรมกริยา นิเทศมาลา อนุตกาล เป็นกรรตุวาจก ของ 'ชาววัง' เป็นกริยารองของกริยา 'นั่ง'

จ้องหน่อง ,, สามานยนาม บุรุษที่ ๓ นปุงสกลิงค์ อพจน์ เป็น กรรมการกของกริยา 'ชัก'

ดัง เป็น ลักษณวิเศษณ์ ประกอบกริยา 'ชัก'

โหนงเหน่ง ,, อุทานบอกอาการ

ตัวอย่างที่ ๓

'ตาสีผู้ใหญ่บ้าน กำลังนั่งทำกรงนกสีชมพูให้หลานแกเล่น'

ตา เป็น สามานยนาม บุรุษที่ ๓ ปุลลึงค์ เอกพจน์ เป็น กรรตุการกของกริยา 'กำลังนั่ง'

สี ,, วิสามานยนาม บุรุษที่ ๓ ปุลลึงค์ เอกพจน์ เป็น วิกัติการกของคำ 'ตา' บอกชื่อเฉพาะ

ผู้ใหญ่บ้าน ,, สามานยนาม บุรุษที่ ๓ ปุลลึงค์ เอกพจน์ เป็น วิกัติการกของ 'ตาสี' บอกตำแหน่ง

กำลัง ,, กริยานุเคราะห์ ช่วยกริยา 'นั่ง' บอกปรัตยุบันกาล

นั่ง ,, อกรรมกริยา นิเทศมาลา ปรัตยุบันกาล เป็นกรรตุวาจกของ 'ตาสี'

ทำ ,, สกรรมกริยา นิเทศมาลา ปรัตยุบันกาล เป็นกรรตุวาจกของ 'ตาสี' เป็นกริยารองของกริยา 'นั่ง'

กรง ,, สามานยนาม บุรุษที่ ๓ นปุลลึงค์ อพจน์ เป็น กรรมการกของกริยา 'ทำ'

นก ,, สามานยนาม บุรุษที่ ๓ อลึงค์ อพจน์ เป็นวิเศษณ-การก บอกความเป็นเจ้าของ

สีชมพู เป็น สามานยนาม บุรุษที่ ๓ อลึงค์ อพจน์ เป็น วิกติการกของ 'นก' บอกชนิดย่อย

ให้ ,, กริยานุเคราะห์ ช่วยกริยา 'เล่น' ให้เป็น การิตกรรตุวาจก

หลาน ,, สามานยนาม บุรุษที่ ๓ อลึงค์ อพจน์ เป็น การิตการกของกริยา 'ให้ - เล่น'

แก ,, บุรุษสรรพนาม บุรุษที่ ๓ ปุลลึงค์ เอกพจน์ เป็นวิเศษณการกบอกความเป็นเจ้าของ

เล่น (กรง) ,, สกรรมกริยา นิเทศมาลา อนุตกาล เป็น กรรตุวาจกของ 'หลาน'

ตัวอย่างที่ ๔

'พระเสด็จโดยแดนชล ทรงเรือต้นงามเฉิดฉาย'

พระ เป็น บุรุษสรรพนาม บุรุษที่ ๓ ปุลลึงค์ อพจน์ เป็นกรรตุการกของกริยา 'เสด็จ' เป็นราชาศัพท์ แทนชื่อพระราชา

เสด็จ ,, อกรรมกริยา นิเทศมาลา อนุตกาล เป็นกรรตุวาจกของ 'พระ' เป็นราชาศัพท์สำหรับพระราชา

โดย ,, บุพบทนำหน้าวิเศษณการก บอกสถานที่

แดน ,, สามานยนาม บุรุษที่ ๓ นปุงสกลึงค์ อพจน์ เป็นวิเศษณการกบอกสถานที่

ขอ	เป็น	สามานยนาม บุรุษที่ ๓ นปุงสกลิงค์ อพจน์ เป็นวิเศษณการก บอกความเป็นเจ้าของ
ทรง	,,	สกรรมกริยา นิเทศมาลา อนุตกาล เป็นกรรตุวาจกของ 'พระ' เป็นกริยารองของ 'เสด็จ' และเป็นราชาศัพท์ สำหรับพระราชา
เรือ	,,	สามานยนาม บุรุษที่ ๓ นปุงสกลิงค์ อพจน์ กรรมการกของกริยา 'ทรง'
ต้น	"	ลักษณวิเศษณ์ ประกอบ 'เรือ' เป็นราชาศัพท์สำหรับพระราชา
งาม	,,	ลักษณวิเศษณ์ ประกอบ 'เรือ'
เฉิดฉาย	,,	ลักษณวิเศษณ์ ประกอบ 'งาม'

ไวยากรณ์ไทย

วากยสัมพันธ์

ของ

พระยาอุปกิตศิลปสาร
(นิ่ม กาญจนาชีวะ เปรียญ)

พิมพ์ครั้งที่หก ๕๐๐๐ ฉบับ

พ.ศ. ๒๔๙๗

ราคาเล่มละ ๗.๐๐ บาท

พิมพ์จำหน่ายที่ ไทยวัฒนาพานิช

เลขที่ ๕๙๙ ถนนไมตรีจิต พระนคร

ประวัติย่อ

ของ

พระยาอุปกิตศิลปสาร

ผู้แต่ง

อำมาตย์เอก พระยาอุปกิตศิลปสาร (นิ่ม กาญจนาชีวะ) บ.ช., จ.ม., จ.ช., ร.ด.ม. (ศ), ป. ๒., ป.ม. นายหมู่ใหญ่เสือป่า, อาจารย์พิเศษแผนกภาษาไทย และภาษาโบราณตะวันออก แห่งจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, อาจารย์พิเศษสอนภาษาไทยโรงเรียนฝึกหัดครูประถม, กรรมการสอบไล่วิชาชุดครูมัธยม, กรรมการชำระปทานุกรม.

เป็นบุตร นายหว่าง และ นางปลั่ง เกิด ๑๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๒๒ (วัน ๗ ๆ ๖ ปีเถาะ) ถึงแก่อนิจกรรม ๑๙ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ ได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุ ณ วัดสุทัศน์เทพวราราม สมเด็จพระวันรัตน์ (แดง) เป็นพระอุปัชฌาย์

ตำแหน่งในหน้าที่ราชการ ครูฝึกหัดสอนโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์สายสวลี (พ.ศ. ๒๔๔๓), ครูรองโรงเรียนสวนกุหลาบ วัดมหาธาตุ (พ.ศ. ๒๔๔๔), ครูโรงเรียนฝึกหัดอาจารย์บ้านสมเด็จเจ้าพระยา (พ.ศ. ๒๔๔๕), ข้าหลวงตรวจการศึกษา (พ.ศ. ๒๔๕๓), พนักงานกรมราชบัณฑิต (พ.ศ. ๒๔๕๕), ปลัดกรมตำรา (พ.ศ. ๒๔๖๒), หัวหน้าแบบเรียนกรมวิชาการ (พ.ศ. ๒๔๗๔), อาจารย์พิเศษแผนกภาษาไทยและภาษาโบราณตะวันออก (พ.ศ. ๒๔๗๔ - ๒๔๘๔)

หนังสือที่แต่งและที่พิมพ์แล้ว

๑. สยามไวยากรณ์ว่าด้วย อักขรวิธี — พิมพ์ครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๔๗๔

๒. ,, ,, ,, วจีวิภาค — พิมพ์ครั้งที่ ๓ พ.ศ. ๒๔๘๐

๓. ,, ,, ,, วากยสัมพันธ์ — พิมพ์ครั้งที่ ๓ พ.ศ. ๒๔๙๑

๔. ,, ,, ,, ฉันทลักษณ์ — พ.ศ. ๒๔๙๑

๕. มหาภารตะยุทธคำกลอน — พ.ศ. ๒๔๗๕

๖. เรื่องปลีก ทั้งที่เป็นคำประพันธ์บางเรื่อง และทั้งที่เป็นร้อยแก้ว ลงในหนังสือพิมพ์ต่าง ๆ ซึ่งใช้นามปากกาว่า 'สามเณรนิ่ม', 'พระมหานิ่ม', 'ม.ห.น.', 'อ.น.', 'อ.น.ก.', 'อุนิกา' และ 'อนึ่ง คำชูชีพ' (พ.ศ. ๒๔๓๗ - ๒๔๙๔)

คำนำ

ตำรา ไวยากรณ์ ของ ไทย เรานี้ ครั้งแรก เจ้าหน้าที่ ในกระทรวงธรรมการได้แต่งไว้ เพื่อให้ครูบาอาจารย์ใช้สอนในโรงเรียนทั่วไปมีอยู่ ๔ เล่มด้วยกัน คือ ๑ อักขรวิธี ๒ วจีวิภาค ๓ วากยสัมพันธ์ ๔ ฉันทลักษณ์ ใน ๓ เล่มเบื้องต้นนั้น อาศัยรูปโครงภาษาอังกฤษเป็นพื้น แต่ชื่อที่ใช้ในตำรานั้น ๆ ใช้คำสันสกฤต แต่ภาษาไทยเราเป็นภาษาทางตะวันออก ย่อมขัดกับรูปโครงในตำราไวยากรณ์ที่แต่งไว้โดยมาก จึ่งสมควรอย่างยิ่ง ที่จะต้องแก้ไขปรับปรุง ให้เข้ารูป เป็นตำรา ไวยากรณ์ ของ ไทยเราอย่างแท้จริง ดังที่เห็นพ้องกันทั่วไปในระหว่างครูบาอาจารย์ทั้งหลายแต่ไหนแต่ไรมาแล้ว.

ในครั้งนั้นข้าพเจ้าได้รับเกียรติยศทางอ้อม ที่จะปรับปรุงตำราไวยากรณ์ของไทยเราให้เข้ารูปดังกล่าวแล้ว โดยที่กระทรวงธรรมการได้ให้แสดงปาฐกถาเรื่องภาษาไทยแก่ครูบาอาจารย์ ที่สามัคยาจารยสโมสรตลอดมา และได้อาศัยความคิดความเห็นของท่านผู้ใหญ่ในครั้งนั้นบ้าง ของครูบาอาจารย์ที่ได้ฝึกใฝ่ทางนี้บ้าง ด้วยความคิดของตนบ้าง จึงได้ปรับปรุงตำราอักขรวิธี และวจีวิภาค ขึ้นสำเร็จ นับว่าเป็นขั้นที่ ๒ ของตำราไวยากรณ์ไทยเรา ซึ่งครูบาอาจารย์ได้ใช้กันอยู่ทุกวันนี้ ส่วนตำราวากยสัมพันธ์ที่จะกล่าวนี้ ข้าพเจ้ากได้ให้ปาฐกถาไว้โดยมากแล้ว ซึ่งครูบาอาจารย์บรรดาซึ่งเป็นศิษย์ในครั้งนั้นได้นำไปสั่งสอนกันอยู่ทั่วไป แต่ครั้นต่อมาข้าพเจ้ามีราชการมากยิ่งขึ้น หาเวลารวบรวมให้สำเร็จเป็นเล่มขึ้นไม่ได้เลย ได้แต่ต้นเรียบเรียงไปได้เล็กน้อย แล้วก็ลืมไป เป็นดังนี้หลายครั้งมาแล้ว.

มาบัดนี้ ข้าพเจ้า ก็ออกรับ พระราชทาน เบี้ยบำนาญแล้ว และครูบาอาจารย์ที่เป็นศิษย์คู่หูกันต่างก็เป็นเช่นข้าพเจ้าเกือบหมดแล้ว เหลืออยู่ก็

แต่รุ่นใหม่ ๆ ซึ่งต่างก็หาหลักที่จะนำมาสอนยากขึ้นทุกที เป็นเหตุให้การเรียนไวยากรณ์ของเราบกพร่องลงไปได้ ดังที่ทราบกันอยู่แล้ว.

ด้วยเหตุดังกล่าวแล้วนี้ ข้าพเจ้าจึงแข็งใจ พยายาม เรียบเรียงตำราวากยสัมพันธ์เล่มนี้ขึ้นจนสำเร็จ แต่ต้องปล่อยให้สำนวนยืดยาวเป็นท่านองปาฐกถาไปตามเดิมก่อน โดยถือว่าน้ำมากปลาไม่ตาย เพราะจะรวบรัดให้เหมาะเป็นตำราเรียนจริง ๆ ก็จะเสียเวลาเขียนใหม่ทั้งหมด ซึ่งเห็นว่าจะไม่สำเร็จเป็นแน่แท้ และข้อความที่นำมาตั้งเป็นกฎในหนังสือนี้ล้วนเป็นข้อที่ผู้ชำนาญทางนี้เห็นชอบด้วยแล้ว และกองวิชาการได้อนุมัติแล้วแทบทั้งนั้น

ตำราเล่มนี้ ถึงจะนับว่าเป็นเล่มที่ปรับปรุงตำราวากยสัมพันธ์เก่าเป็นขั้นที่สองอย่างอักขรวิธี และวจีวิภาค ที่ทำมาแล้วก็ดี แต่คาที่ได้ทอดทิ้งไว้นาน จนได้ทราบผลไม่เหมาะของตำราวจีวิภาค ซึ่งมีข้อความพาดพิงถึงกันได้ดี จึงเลยแก้ไขไว้ในตำราเล่มนี้เสียด้วยทีเดียว ตั้งใจว่าเมื่อพิมพ์ตำราวจีวิภาคใหม่ ในไม่ช้านี้ ก็จะได้แก้ไขให้ลงเป็นแบบเดียวกัน.

เพราะฉะนั้น ขอให้ผู้ใช้ตำรานี้ถือเอาตำราวากยสัมพันธ์นี้เป็นฉบับที่ถูกต้อง และแก้ข้อความในตำราวจีวิภาคฉบับที่พิมพ์ก่อนตำราเล่มนี้ไปด้วยทีเดียว.

หวังว่าจะได้รับความกรุณาจากท่านผู้เอาใจใส่ทางภาษาไทย ในการที่ส่งข้อบกพร่อง มายังข้าพเจ้า ผู้ขอแสดงความขอบคุณ ล่วงหน้าไว้แล้วในที่นี้ด้วย.

พระยาอุปกิตศิลปสาร

วันที่ ๒๖ เดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๔๗๐

บัญชีเรื่อง

หน้า

หน้า

ไวยากรณ์ไทย—วากยสัมพันธ์

บทที่ ๑ คำอธิบาย

ข้อ ๑ เมื่อเราเรียนเรื่องคำในภาษาไทยรู้ถ้วนตามตำราไวยากรณ์ไทยวจีวิภาคแล้ว ก็ควรจะรู้ลักษณะการเกี่ยวข้องของคำต่าง ๆ ที่เรียนมาแล้วนั้นต่อไป.

ตำราไวยากรณ์ไทยวากยสัมพันธ์นี้ เป็นตำราที่บรรยายลักษณะการเกี่ยวข้องของคำต่าง ๆ ต่อจากตำราไวยากรณ์ไทยวจีวิภาคขึ้นไป นับว่าเป็นชั้นที่ ๓ ของตำราไวยากรณ์ไทย.

วากยสัมพันธ์ ในที่นี้เป็นภาษาบาลี แปลเอาความว่า ความเกี่ยวข้องของคำพูดต่าง ๆ ในภาษาไทยเรา เพราะข้อความที่เราใช้พูดจากันก็ดี หรือเขียนเป็นเรื่องราวก็ดี ย่อมต้องเอาคำต่าง ๆ มาเรียงติดต่อกันไป จนได้ความอย่างหนึ่ง ๆ และคำต่าง ๆ ที่เรานำมาเรียงเป็นข้อความนั้น ล้วนมีความสัมพันธ์คือความเกี่ยวข้องกันทั้งนั้น เปรียบเหมือนคนในครอบครัวหนึ่ง ๆ ย่อมมีความสัมพันธ์กัน ซึ่งเรียกว่า **กุลสัมพันธ์** คือมีผู้หนึ่งเป็นสามี ย่อมเป็นประธานของครอบครัว และมีหญิงผู้เป็นภรรยา และมีบุตรชายหญิง หรือมีคนใช้อยู่ด้วยกันมากน้อย แล้วแต่จะเป็นครอบครัวใหญ่หรือเล็ก คนในครอบครัวนี้ล้วนมีสัมพันธ์กัน คือฝ่ายหนึ่งเป็นพ่อเรือน คือเป็นประธาน ฝ่ายหนึ่งเป็นภรรยาของพ่อเรือน ฝ่ายหนึ่งเป็นบุตรธิดาและเป็นคนใช้ของพ่อเรือน ดังนี้เป็นต้น คำพูดตอนหนึ่ง ๆ ก็มีความสัมพันธ์เช่นเดียวกัน เช่น คำพูดว่า **ตามี นอน** คำ **ตามี**

ย่อมแสดงอาการนอน นับว่าเป็นประธานของคำ **นอน** และคำ **นอน** ก็เกี่ยวข้องเป็นอาการของ ตาม์ ดังนี้เป็นต้น.

ความเกี่ยวข้องของคำต่าง ๆ ในถ้อยคำตอนหนึ่ง ๆ เช่นนี้ เรียกว่า **วากยสัมพันธ์** ซึ่งคล้ายกับ **กุลสัมพันธ์** ความเกี่ยวข้องของตระกูล หรือครอบครัว ดังกล่าวแล้วฉะนั้น.

ข้อ ๒. ถ้อยคำ หรือ ข้อความ หมายถึงคำพูดที่ผู้พูดตั้งใจจะกล่าวออกมาครั้งหนึ่ง ๆ จะน้อยคำหรือมากคำไม่มีกำหนด แต่กำหนดเอาความต้องการของผู้พูดเป็นเกณฑ์ ซึ่งจัดไว้เป็น ๓ อย่าง คือ:—

(๑) กล่าวเป็นคำ คือ ผู้พูดต้องการให้รู้เฉพาะคำ เช่น กล่าวอุทานโดยเปล่งเสียงว่า วู้ ๆ ! เป็นต้นก็ดี หรือกล่าวถึงชื่อต่าง ๆ เช่น กล่าวร้องเรียกว่า ตำรวจ เป็นต้นก็ดี หรือจะกล่าวเป็นตัวหนังสือว่า ก ข ค ฯลฯ ก็นับว่ากล่าวเป็นคำ คือเป็นชื่อของตัวหนังสือก็ดี ทั้งนี้นับว่ากล่าวเป็นคำประการหนึ่ง.

(๒) กล่าวเป็นวลี คือกล่าวคำหลายคำติดต่อกัน แต่ยังไม่ได้ความครบ เช่น ร้องขายของว่า **ข้าวมันร้อน** ๆ จ้ะ ! เป็นต้น หรือกล่าวรำพึงต่าง ๆ เช่น ความรักบ้า ๆ เอ๋ย ! เป็นต้นก็ดี ซึ่งยังไม่มีข้อความครบว่า ข้าวมันร้อน ๆ เป็นอย่างไร หรือความรักบ้า ๆ เป็นอย่างไร เช่นนี้ ย่อมเป็นการกล่าวบอกความเพียงกลุ่มเดียวตอนเดียวเท่านั้น จึงนับว่ากล่าวเป็นวลี คือยังไม่มีเนื้อความครบถ้วน.

(๓) กล่าวเป็นประโยค คือกล่าวข้อความครบถ้วน เช่น:—

กล่าวรำพึงว่า เราโง่มาก ก็ดี

กล่าวถามว่า **ท่านไปไหน ?** ก็ดี

กล่าวบอกเล่าว่า ฉันไปเที่ยว ก็ดี

กล่าวบังคับว่า ท่านอย่าไปเที่ยวเลย ก็ดี

ทั้งนั้นบ่งว่ากล่าวเป็นประโยค เพราะได้ความครบถ้วน ให้ดูคำอธิบายต่อไปข้างหน้า.

ข้อ ๓. วลีกับประโยค ในการที่จะอธิบายถึงวลีกับประโยคว่าต่างกันอย่างไรนั้น จำต้องอธิบายเรื่องประโยคก่อน จึงจะเข้าใจง่ายดังนี้:—

(๑) ประโยค คือ ถ้อยคำที่มีเนื้อความครบบริบูรณ์ ประโยคหนึ่ง ๆ แบ่งออกเป็น สองภาค ดังนี้:—

(ก) ภาคประธาน หมายความว่าส่วนที่ผู้กล่าวอ้างขึ้นก่อน เพื่อให้ผู้ฟังรู้ว่าอะไรเป็นข้อสำคัญของข้อความ, ภาคนี้โดยมากมักเป็นคำนามหรือสรรพนามเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งผู้พูดหรือผู้เขียนกล่าวขึ้นก่อน เช่น ตาสีบ้าน ฉัน เขา เป็นต้น ซึ่งทราบได้แต่เพียงว่าเป็นใคร หรืออะไรเท่านั้น.

(ข) ภาคแสดง หมายถึงคำที่แสดงอาการของภาคประธานให้ได้ความครบว่า แสดงอาการอย่างนั้นอย่างนี้ เช่น ตาสี—นอน บ้าน—งาม ฉัน—กินข้าว เขา—เป็นนายอำเภอ ฯลฯ ภาคที่อยู่ท้ายประธาน เช่นคำ นอน งาม กินข้าว เป็นนายอำเภอ นี้เรียกว่าภาคแสดง.

ข้อความใด ๆ ถ้ามีความหมายครบ ๒ ภาคบริบูรณ์เช่นนี้แล้ว ก็ได้ชื่อว่าเป็น ประโยค.

ในภาคแสดงนี้ มีบทช่วยกริยาอยู่ ๒ ประเภท คือ:—

(ก) บทกรรม ที่ช่วยกริยาชนิดที่ไม่มีความเต็มในตัว ซึ่งเรียกว่า สกรรมกริยา (แปลว่า กริยาที่ต้องมีกรรมรับ) ดังตัวอย่างที่อ้างไว้ข้างต้นว่า **ฉันกินข้าว** คือคำ กิน เป็นสกรรมกริยา มีใจความไม่ครบ ต้องอาศัยบทกรรม คือคำ **ข้าว** ช่วยพ่วงท้าย จึงจะได้ความครบเป็นประโยค.

(ข) บทวิกัติการก ที่ช่วยบทกริยาชนิดที่เรียกว่า วิกตรรถกริยา* ซึ่งไม่มีเนื้อความในตัว ต้องอาศัยบทวิกัติการกพวกนี้เข้าช่วย จึงจะได้ความครบภาคแสดง ดังตัวอย่างข้างต้นว่า "**เขาเป็นนายอำเภอ**" คือคำ **เป็น** เป็นวิกตรรถกริยา, ต้องอาศัยคำ **นายอำเภอ** เป็นวิกัติการกช่วยพ่วงท้าย จึงจะได้ความครบเป็นประโยคบริบูรณ์.

รวมความว่า ข้อความที่เรียกว่าประโยคนั้น ต้องมีภาคประธานและภาคแสดงครบบริบูรณ์ และใน ๒ ภาคนี้ ย่อมมี **ส่วนสำคัญ** ที่เป็นใจความอยู่ คือ:—

ก. ในภาคประธาน ก็มีบทประธาน เช่น ตาสี บ้านฉัน ฯลฯ ดังกล่าวแล้วเป็นส่วนสำคัญ.

ข. ในภาคแสดง ก็มีบทอกรรมกริยา หรือถ้าเป็นสกรรมกริยาก็มีบทกรรมช่วยด้วย ถ้าเป็น วิกตรรถกริยา ก็มีบทวิกัติการกช่วยด้วย ดังกล่าวแล้ว เป็นส่วนใจความสำคัญ ซึ่งจะอธิบายโดยพิสดารต่อไปข้างหน้า.

(๒) **วลี** คือ คำที่ติดต่อกันตั้งแต่ ๒ คำขึ้นไป ซึ่งมีความหมายติดต่อเป็นเรื่องเดียวกัน แต่เป็นเพียงส่วนหนึ่ง ๆ ของประโยค และ

---

* อ่าน "วิ-กะ-ตัด-ถะ-กริยา" (วิกติ + อรรถ + กริยา)

ไม่มีเนื้อความครบถ้วนเป็นประโยคดังกล่าวแล้ว ดังตัวอย่างต่อไปนี้ :—

ก. "นกเขาชวา บิน เร็ว" เป็นประโยค แต่ นกเขาชวา เป็นวลีที่มีสามานยนามติดต่อกัน ๓ คำ คือ นก เขา และ ชวา.

ข. "สมภาร วัดบางประทุนใน เทศน์ดี" เป็นประโยค แต่ วัดบางประทุนใน เป็นวลี.

ค. "ข้าว ในหม้อทองเหลือง นั้นกินไม่ดี" เป็นประโยคแต่ ในหม้อทองเหลือง เป็นวลี.

ฆ. "การนอนกลางวันบ่อย ๆ ไม่ดี" เป็นประโยค, แต่ การนอนกลางวันบ่อย ๆ เป็นวลี ดังนี้เป็นต้น.

ข้อสังเกต— มีคำประสมบางพวกที่มีลักษณะคล้ายวลี เช่นคำประสมข้อ ๒ ในวจีวิภาค คือ :— "คน ขาหัก, เขา ร้อนใจ ฯลฯ" คำ ขาหัก และ ร้อนใจ เป็นคำประสมซึ่งแยกออกจากกันไม่ได้ เพราะทำให้เสียความ จึงจัดว่าเป็นคำเดียวเท่านั้น ส่วนวลีนั้น ถึงจะแยกออกเป็นคำ ๆ ก็ได้ความเท่าเดิม ดังตัวอย่างข้างบนนี้ ธรรมเนียมในภาษาไทยเรามักนิยมพูดเป็นวลีโดยมาก.

ข้อ ๔. ส่วนปรุงข้อความ ข้อความที่เราใช้พูดจากันโดยมากเป็นประโยค ซึ่งแบ่งเป็น ๒ ภาค และมีบทประธานกับบทกริยา หรือบทช่วยกริยาบางบท เป็นส่วนสำคัญดังกล่าวแล้วนั้น และในภาคทั้ง ๒ นั้น นอกจากส่วนสำคัญดังกล่าวนี้ยังมี คำบ้าง วลีบ้าง หรือมีประโยคด้วยกันบ้าง เข้ามาแทรกประสมเป็นส่วนปรุงข้อความ ให้ได้ความชัดเจนขึ้นบ้าง ให้ติดต่อเป็นเรื่องเดียวกันบ้าง ดังจะจำแนกไว้พอเป็นที่สังเกตต่อไปนี้ :—

(๑) **บทขยายข้อความ** ได้แก่คำก็ดี วลีก็ดี ประโยคก็ดี ที่เอามาใช้เป็นบทขยายส่วนสำคัญแห่งภาคทั้ง ๒ ของประโยค ดังกล่าวแล้วนั้น ให้ได้ความชัดเจนขึ้น เช่นตัวอย่างประโยคว่า "เสือ-กัด-เด็ก" นี้ เราจะเอาบทขยายมาต่อคำ "เสือ" ซึ่งเป็นบทประธานให้ได้ความชัดเจนขึ้นก็ได้ดังนี้:-

ก. "เสือ **ใหญ่** กัดเด็ก" คำ **ใหญ่** เป็นบทขยาย **เสือ.**

ข. "เสือ **ในป่าใหญ่** กัดเด็ก" วลี **ในป่าใหญ่** เป็นบทขยาย **เสือ.**

ค. "เสือ **ตัวกินไก่** กัดเด็ก" ประโยคว่า **ตัวกินไก่** เป็นบทขยาย **เสือ.**

และภาคแสดงก็มีบทขยายได้เช่นเดียวกัน ซึ่งจะจำแนกและอธิบายโดยละเอียดต่อไปข้างหน้า.

(๒) **บทเชื่อมข้อความ** ในส่วนปรับปรุงข้อความนั้น นอกจากบทขยายข้อความดังกล่าวแล้ว ยังมีบทเชื่อมข้อความสำหรับเติมลงหน้าประโยคบ้าง ท้ายประโยคบ้าง และในระหว่างประโยคบ้าง เพื่อให้ข้อความติดต่อเป็นเรื่องเดียวกัน และบทเชื่อมข้อความนี้จำแนกออกได้เป็น ๒ ประเภท คือ:—

ก. ประเภทเครื่องเกี่ยว ที่เชื่อมประโยคให้ติดต่อเป็นเรื่องเดียวกัน เช่น "น้ำขึ้น **แต่** ลมลง" หรือ "เขาพูด **ให้** ฉันเสียใจ" คำ **แต่** กับ **ให้** เป็นเครื่องเกี่ยวให้ประโยคติดต่อกัน ซึ่งจะอธิบายโดยพิสดารต่อไปข้างหน้านี้ประเภทหนึ่ง.

ข. ประเภทเบ็ดเตล็ดอื่น ๆ ยังมีคำอื่น ๆ อีกที่ปรับปรุงข้อความให้เชื่อมติดต่อกัน คือ:—

บทอาลปน์ คือคำร้องเรียกชื่อของผู้ที่พูดด้วย เช่น นายสี ดังตัวอย่างว่า "นายสี เธอไปไหน" ก็ดี หรือบทอาลปน์ที่มีบุพบทนำหน้า เช่น ดูก่อนนายสี ข้าแต่ท่านทั้งหลาย ดังตัวอย่างว่า "ดูก่อนนายสี เธอไปไหน" เป็นต้น ก็ดี บทว่า นายสี หรือ ดูก่อนนายสี ๆลๆ ก็นับเข้าใน บทเชื่อมข้อความ เหมือนกัน.

บทอุทานต่าง ๆ ก็อยู่ในพวกเชื่อมข้อความเหมือนกัน ตัวอย่าง "เหม่ๆ! เจ้านี่จองหองนัก เฮ้ย! ไม่ช้าเจ้าจะรู้สำนึกตัว" คำอุทาน เหม่ๆ! ก็ดี คำ เฮ้ย! ก็ดี นับว่าอยู่ใน บทเชื่อมข้อความ ทั้งนั้น ดังนี้เป็นต้น.

คำถามบทที่ ๑

หมายเหตุ— คำถามที่ตั้งไว้ท้ายบทนี้หาได้หวังจะให้สอนจบบทแล้วจึงใช้คำถามเหล่านี้ตามที่เขียนไว้ข้างท้ายบทเช่นนี้ไม่ แต่ต้องการให้ใช้ดังนี้คือ เมื่อสอนจบข้อใด ก็ให้ใช้คำถามเป็นเครื่องทดลองความรู้เป็นข้อ ๆ ไป จะเป็นให้ตอบปากเปล่าหรือให้เขียนเป็นการบ้าน หรือจะให้เขียนในชั้นบ้างก็ได้ แต่อย่าให้เสียเวลามากนัก และเมื่อเห็นว่า นักเรียนยังตอบไม่ได้ดี ก็ให้ผูกคำถามเอาเองเพิ่มขึ้น จนให้ตอบได้ดี, แต่ข้อสำคัญอย่าให้เกินความรู้ที่สอนไป ขอให้คิดว่ายิ่งนักเรียนตอบได้ถูกมากเท่าใดยิ่งดี เพราะเป็นเครื่องยั่วให้พอใจทำ และจงปฏิบัติในคำถามท้ายบทต่อ ๆ ไปข้างหน้าอย่างเดียวกันเช่นนี้ด้วย.

๑. วากยสัมพันธ์ในที่นี้แปลเอาความว่ากระไร ? หมายถึงอะไร ?

๒. กุลสัมพันธ์ แปลว่ากระไร และหมายถึงอะไร ?

๓. จงเปรียบเทียบ วากยสัมพันธ์ กับ กุดสัมพันธ์ ว่าคล้ายคลึงกันอย่างไร ?

๔. ถ้อยคำ หรือข้อความ หมายถึงอะไร ? และท่านจัดไว้กี่อย่างด้วยกัน ?

๕. วลีคืออะไร ? และต่างกับคำประสมอย่างไร ?

๖. ประโยค คืออะไร ? และต่างกับวลีอย่างไร ?

๗. ภาคของประโยคมีอย่างไรบ้าง ? บอกชื่อ และอธิบายย่อ ๆ มาให้ดูและยกตัวอย่างมาด้วย.

๘. ภาคแสดงชนิดไรมีกรรมช่วย และชนิดไรไม่มีกรรมช่วย จงอธิบายและหาตัวอย่างมาให้ดูด้วย.

๙. ภาคแสดงชนิดไรมีบทวิกัติการกช่วย อธิบายและหาตัวอย่างกำกับมาด้วย.

๑๐. บทไรบ้างที่นับว่าเป็นส่วนใจความสำคัญของประโยค อธิบายให้ชัดเจน.

๑๑. ส่วนปรุงข้อความ หมายถึงอะไร และมีกี่ประเภทด้วยกัน อธิบายและยกตัวอย่างมาให้ดูด้วย.

๑๒. บทขยายข้อความ หมายความว่ากระไร อธิบายและยกตัวอย่างมาด้วย.

๑๓. บทเชื่อมข้อความหมายถึงอะไร มีกี่อย่าง อธิบายให้ฟังย่อ ๆ และชักตัวอย่างกำกับไว้ด้วย.

๑๔. เครื่องเกี่ยว หมายความว่ากระไร ยกตัวอย่างพอสังเขป.

๑๕. ที่เรียกว่าบทเชื่อมข้อความประเภทเบ็ดเตล็ดนั้น มีอะไรบ้าง บอกชื่อและชักตัวอย่างมาให้ดูอย่างละ ๓ ข้อ

บทที่ ๒ ระเบียบภาษาไทยและประเภทวลี

ข้อ ๕ ระเบียบภาษาไทยที่เป็นหลัก

(๑) ตำราไวยากรณ์ไทยเรา ตั้งขึ้นตามรูปโครงไวยากรณ์ภาษาอังกฤษบ้าง ภาษาบาลีและสันสกฤตบ้าง เพราะในสมัยนั้นไทยเราเริ่มนิยมภาษาอังกฤษเป็นส่วนมาก ส่วนศัพท์ที่ใช้ในทางไวยากรณ์นั้น เราใช้ตามบาลีและสันสกฤต ซึ่งแพร่หลายอยู่ในหมู่ผู้เรียนภาษาบาลีทางศาสนามาก่อนแล้ว เราจึงเรียกตามนั้นเพื่อความสะดวก แต่ระเบียบของภาษาไทยเรานั้นหาได้ตรงกับภาษาที่เราถ่ายรูปโครงมานั้นไม่ กล่าวคือภาษาไทยเราเป็นภาษาพวกเดียวกับภาษาจีนซึ่งมีระเบียบใช้คำโดด ๆ ไม่นิยมชนิดของคำมากนัก เช่นตัวอย่างคำ ดี ของเราจะใช้เป็นนามก็ได้ เช่น "เขาไม่รัก ดี ก็ตามใจ" ใช้เป็นวิเศษณ์ก็ได้ เช่น "ของ ดี มีราคา" เป็นกริยาก็ได้ เช่น "เด็กนี้ต่อไปจัก ดี" เป็นต้น ไม่เหมือนกับระเบียบของภาษาอังกฤษ ฯ ล ฯ ซึ่งมีรูปต่างกันตามชนิดของคำ เช่นคำ ดี ของเขา ถ้าเป็นคุณศัพท์เขาใช้ กู๊ด (good) เป็นนามเขาใช้ กู๊ดเนส (goodness) เป็นกริยาวิเศษณ์เขาใช้ เว็ลล (well) เป็นต้น ถึงภาษาบาลีและสันสกฤตก็เป็นทำนองนี้เหมือนกัน และเพราะเหตุว่าภาษาไทยเราไม่มีที่สังเกตว่าเป็นคำชนิดไร และซ้ำไม่มีที่สังเกตว่ารูปไหนเป็น กรรตุ (ผู้ทำ) รูปไหนเป็น กรรม (ผู้ถูก) เป็นต้นด้วย เราจึงยึดเอาตำแหน่งที่เรียงคำก่อนหลังกันเป็นสำคัญ เช่น ประธานอยู่หน้า กริยาอยู่กลาง กรรมอยู่หลัง เช่น เสือกินคน ถ้าเราเปลี่ยนตำแหน่งเสียเป็น คนกินเสือ ความ

หมายก็ผิดไปด้วย หรือบางทีก็ไม่ได้ความเลย เช่น กินคนเสือ หรือ เสือคนกิน เป็นต้น แต่ในภาษาบาลีเขามีรูปเฉพาะชนิดและเฉพาะหน้าที่ คือ กรรตุ รูปหนึ่ง กรรม รูปหนึ่ง เป็นต้น ถึงเขาจะเปลี่ยนลำดับกัน เช่น ตามปรกติ เสือกินคน เขาพูดว่า พฺยคฺโฆ นรํ ภุญฺชติ, (๑ ๒ ๓ / ๑ ๒ ๓) และจะเปลี่ยนเป็น นรํ ภุญฺชติ พฺยคฺโฆ หรืออย่างอื่นก็ตาม ความหมาย (๓ ๒ ๑) ของเขาก็เป็นอย่างเดิม คือ เสือกินคน อยู่นั่นเอง.

เพราะฉะนั้น ขอให้ผู้ศึกษาจงสังเกตระเบียบของภาษาไทยเราดังแสดงมานี้ไว้ เพื่อเป็นหลักในการวินิจฉัยชนิดของคำและหน้าที่ของคำ เช่น กรรตุการก หรือ กรรมการก เป็นต้น ต่อไป.

(๒) นอกจากเราจะใช้ตำแหน่งเรียงหน้าหลัง เพื่อบอกชนิดหน้าที่ ฯ ล ฯ ของคำแล้ว เรายังมีระเบียบเอาคำอื่นมาประกอบกันเพื่อบอกชนิดและหน้าที่ ฯ ล ฯ ของคำอีก ตัวอย่างเครื่องหมายบอกเพศ เช่น บาลี—ทารโก (เด็กชาย) ทาริกา (เด็กหญิง) ฯ ล ฯ ซึ่งเป็นคำเดียวกันแต่เปลี่ยนรูปเล็กน้อย แต่ภาษาไทยใช้เอาคำอื่นมาประกอบเข้าเป็นสองคำว่า เด็ก—ชาย เด็ก—หญิง หรือจะใช้เป็นพจน์อะไรก็เอาคำมาประกอบเข้าอีกเป็น เด็ก—ชาย—คน—เดียว เด็ก—หญิง—สอง—คน ดังนี้เป็นต้น ดังนั้นภาษาไทยเราจึงเป็นกลุ่ม ๆ ที่เรียกว่า วลี โดยมาก ซึ่งผิดกับภาษาอังกฤษ บาลี และสันสกฤตอยู่เป็นพื้น ดังจะชักตัวอย่างมาให้สังเกตต่อไปนี้ :—

อชฺช บาลีคำเดีย ไทยใช้เป็นวลีว่า วัน—นี้

สาลิกา บาลีคำเดียว ไทยใช้เป็นวลีว่า นก—ขุนทอง

สวิม อังกฤษคำเดียว ไทยใช้เป็นวลีว่า ว่าย—น้ำ

เวอรก อังกฤษคำเดียว ไทยใช้เป็นวลีว่า ทำ—การ ดังนี้เป็นต้น.

เมื่อระเบียบใช้คำแตกต่างกันเช่นนี้ เราจะยึดเอาภาษาอังกฤษ หรือบาลี สันสกฤต มาเป็นแบบเปรียบเทียบใช้ในภาษาไทยเราหาได้ไม่ ดังนั้นไวยากรณ์ภาษาไทย ก็ต้องยึดระเบียบในภาษาไทยเป็นหลักสำคัญจริงอยู่ไวยากรณ์ของภาษาไทยเรา ตั้งขึ้นตามรูปโครงของภาษาอังกฤษ บาลี และสันสกฤตดังกล่าวแล้ว แต่ที่จะถือภาษาอังกฤษและภาษาอื่นเป็นหลัก ก็ได้เพียงรูปโครงหยาบ ๆ เท่านั้น จะยึดเอาเป็นแบบเทียบเคียงให้ละเอียดหาได้ไม่ เพราะภาษาไทยของเราต่างระเบียบแบบแผน (ตระกูลภาษา) กับเขา ขอให้ผู้ศึกษาสังเกตข้อนี้ไว้เป็นแบบอีกหลักหนึ่ง

ข้อ ๖. ชื่อของวลี เมื่อภาษาไทยเราใช้วลีมากดังกล่าวแล้ว เราจึงจำเป็นจะต้องรู้ประเภทวลีที่ใช้อยู่ในภาษาไทยเราให้ละเอียดจึงจะควร และวลีที่ใช้อยู่ในภาษาไทยนั้น มีประเภทต่างกันตามชื่ออย่างหนึ่ง และตามหน้าที่ซึ่งหมายความว่าเรานำเอาวลีเหล่านั้นไปใช้ในหน้าที่เช่นไร อีกอย่างหนึ่ง ต่อไปนี้จะอธิบายชื่อของวลีก่อน ดังนี้:—

ตามที่ได้อธิบายมาแล้วว่า วลีนั้นได้แก่กลุ่มแห่งคำหมู่หนึ่ง ๆ มีจำนวนคำตั้งแต่ ๒ คำขึ้นไป และไม่มีความครบที่จะเป็นประโยคได้ จะขึ้นต้นด้วยคำชนิดไรก่อนก็ได้ และมีคำพวงท้ายออกไปอีกคำหนึ่ง หรือมากกว่าก็ได้ เรียกว่า วลี ทั้งสิ้น ข้อสำคัญที่จะสังเกตก็คือไม่ใช่คำประสม คือเป็นคำต่อคำที่ใช้ติดต่อกัน และมีเนื้อความเกี่ยวเนื่องกันด้วย เพื่อสะดวกแก่การจดจำ ท่านจึงตั้งชื่อตามชนิดของคำที่อยู่ข้างหน้า ตัว

อย่าง—วลีที่มีนามอยู่หน้า เช่น นก—ขุนทอง ก็เรียก นามวลี[๑] สรรพนามอยู่หน้า ข้าพระบาท—ยุคล ก็เรียก สรรพนามวลี[๒] เป็นต้น ดังจะจำแนกชื่อวลีต่าง ๆ ไว้พอเป็นที่สังเกตต่อไปนี้.

ก. นามวลี มีลักษณะต่างกันดังนี้ :—

(๑) นามวลี ซึ่งมีสามานยนามชนิดย่อยตามหลัง เช่น :—

ไก่-แจ้ นก-เขา นก-เขา-ชวา นก-ยาง-โทน ฯลฯ

(๒) นามวลี ซึ่งมีวิสามานยนามตามหลัง เช่น :—

นาย—ยง นาง—ละออ นางสาว—ละออ พระ—ยง สามเณร—ยง เศรษฐี—โชติก เมือง—ตรัง อำเภอ-บางรัก เรือ—เสือคำ—รนสินธุ์ ทะเล—จีน ฯลฯ

(๓) นามวลี ซึ่งมีลักษณะนามนำหน้าสังขยา เช่น :—

รูป—เดียว รูป—ที่ ๑ ลำ—หนึ่ง ลำ—ที่ ๔ ฯลฯ (ถ้ามีสังขยาขึ้นหน้า เช่น สองลำ เรียกวิเศษณวลี ซึ่งจะกล่าวต่อไป)

(๔) นามวลี ซึ่งมีคำประกอบส่วนท้ายของคำประสม เช่น :—

ชาวนา—ข้าวสาลี ชาวเมือง—ระยอง ผู้ทำ—ความดี ความบ้า- ตัณหา ผู้นอน—สาย การกิน—ข้าว—จุ ฯลฯ

ข. สรรพนามวลี คำสรรพนามในภาษาไทย นอกจากเป็นคำเดียวโดด ๆ เช่น ฉัน ท่าน เขา เธอ ข้า เอ็ง มัน เป็นต้นแล้ว ยังมีคำประสมซึ่งโดยมากใช้ตามยศอีก เช่น

---

๑. อ่าน "นาม-วะลี" ตามระเบียบภาษาไทย

๒. อ่าน "สับพะนาม-วะลี" เช่นเดียวกัน

บุรุษที่ ๑– ข้าพเจ้า ข้าพระเจ้า ข้าพระบาท ข้าพระพุทธเจ้า ฯลฯ

บุรุษที่ ๒– ใต้เท้า ใต้เท้ากรุณา ฝ่าพระบาท ใต้ฝ่าพระบาท ใต้ฝ่าละอองพระบาท ใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ฯลฯ

บุรุษที่ ๓– ท้าวพระกรุณา พระองค์ ท้าวเธอ ฯลฯ

แต่ถ้าเอาคำอื่นมาแต่งต่อสรรพนามเหล่านี้ออกไปก็ดี หรือเอาคำอื่นมาแทนส่วนท้ายของสรรพนามเหล่านี้ให้ยืดยาวออกไปก็ดี จัดว่าเป็นสรรพนามวลีทั้งนั้น ดังตัวอย่าง

ข้าพระบาท–ยุคล ข้าพระบาท–บงกชมาศ

ข้า–เบื้องบทมาลย์ ข้า–เบื้องยุคลบาท ฯลฯ

ข้อสังเกต :— คำสรรพนามที่เป็นคำประสมนั้นคือ คำสรรพนามที่ใช้กันอยู่ตามธรรมดา แต่สรรพนามวลีนั้น คือคำที่นักประพันธ์แต่งประดิษฐ์ขึ้นแทนสรรพนามที่ใช้กัน เพื่อให้เหมาะกับคำประพันธ์จะเป็นรูปผิดเพี้ยนไปอย่างไรก็ตาม นับว่าเป็น สรรพนามวลี ทั้งนั้น.

ค. กริยาวลี ได้แก่วลี ซึ่งมีกริยานำหน้า ซึ่งมีความหมายเป็นเรื่องเดียวกัน มีลักษณะดังต่อไปนี้ :—

(๑) กริยาวลี ที่เป็นภาคแสดง ซึ่งบางทีมีคำกริยานุเคราะห์ประกอบข้างหน้าบ้างข้างหลังบ้าง เพื่อแสดง มาลา กาล และ วาจก ของภาคแสดงนั้น ดังนี้ :—

มาลา เช่น :— คง–กิน ต้อง–กิน จง–กิน อย่า–กิน กิน–เถอะ กิน–เถิด ฯลฯ

กาล เช่น:— กำลัง—กิน กิน—อยู่ จัก—กิน จะ—กิน กิน—แล้ว คง—กิน—แล้ว ได้—กิน ได้—กิน—แล้ว จัก—ได้—กิน—แล้ว ฯลฯ

วาจก เช่น:— ถูก—ตี, ให้—ตี, ให้—ถูก—ตี ฯลฯ

หมายเหตุ:— กริยาวลีพวกนี้บางทีไม่อยู่ติดต่อกัน คือ มีคำอื่นมาคั่นอยู่ในระหว่าง เช่น:— ถูก—ตี กิน—เถิด และ ให้—ตี ฯลฯ ซึ่งมีคำอื่นคั่นอยู่ในระหว่างดังนี้ "ถูก พ่อ ตี" "กิน ข้าว เถิด" "ให้ คน ตี" เป็นต้น กริยาวลีที่มีคำอื่นมาแทรกกลางเช่นนี้ เรียกว่า กริยาวลีคาบ.

(๒) กริยาวลี ที่เป็นภาคแสดงติดต่อกันของประโยครวม เช่น "เขา อุตส่าห์เดิน" หรือ "เขา นั่งร้องเพลง" ฯลฯ ดังนี้ บท อุตส่าห์เดิน ก็ดี และ นั่งร้องเพลง ก็ดี เป็นกริยาติดต่อกันนับว่าเป็นกริยาวลี เพราะกริยาหลังคือ เดิน และ ร้องเพลง ต่างก็ขยายกริยาข้างหน้าคือ อุตส่าห์ และ นั่ง ซึ่งรวมกันเป็นภาคแสดงของประโยครวม ดังจักกล่าวต่อไปในข้อ ๒๐ ข้อสังเกต ๓ ข้างหน้า.

(๓) กริยาวลี ที่เนื่องมาจากคำประสม ซึ่งมักจะเป็นกริยาเกี่ยวด้วยยศ เช่น กริยาเป็นคำประสมว่า ถึงแก่กรรม สวรรคต สิ้นพระชนม์ ฯลฯ

คำประสมเหล่านี้ ถ้าเกี่ยวกับคำประพันธ์ ท่านกวีแต่งต่อให้ยืดยาวออกไปอีกก็ดี เอาคำอื่นมาใช้แทนก็ดี ทำให้รูปคำไม่คงที่อย่างที่ใช้กันตามธรรมดา ก็รวมเรียกว่ากริยาวลีทั้งนั้น อย่างเดียวกับสรรพนามวลีที่กล่าวแล้ว เช่น:—

ถึงแก่กรรมวิบากบันดาล เสด็จสวรรคาลัยสุรโลก สิ้นพระชนมายุสังขาร ซึ่งเอาความว่าตายทั้งนั้น ดังนี้เป็นตัวอย่าง.

(๔) กริยาวลี ที่เกี่ยวกับกริยาสภาวมาลา ตามธรรมดากริยาสภาวมาลา ย่อมใช้เป็นส่วนใด ๆ ของประโยคได้ อย่างเดียวกับคำนามหรือสรรพนาม ดังกล่าวแล้วในวจีวิภาค ถ้ากริยาสภาวมาลานั้นมีคำประกอบยืดยาวออกไปก็เรียกว่า กริยาวลีเหมือนกัน เช่นตัวอย่าง :—

ภาคประธาน " ทำงานหนัก ไม่ดี"
" เป็นหนังหน้าไฟ ไม่ดี"

ภาคกรรม " ฉันไม่ชอบ ทำงานหนัก"
" ฉันไม่ชอบ เป็นหนังหน้าไฟ"

ภาคขยาย " คน ทำงานหนัก ไม่ดี"
" คน เป็นหนังหน้าไฟ ไม่ดี"

กลุ่มแห่งกริยาสภาวมาลา ว่า ทำงานหนัก ก็ดี ว่า เป็นหนังหน้าไฟ ก็ดี ข้างบนนี้เรียกว่า กริยาวลี ทั้งนั้น.

ข้อสังเกต :— คำกริยาทั้งหลาย ถ้ามีคำ การ หรือ ความ นำหน้า ก็กลายเป็นอาการนามไป ดังนั้น กริยาวลีที่ว่านี้ ถ้ามีคำ การ หรือ ความ นำหน้า เป็น การทำ–งานหนัก ก็ดี ความเป็น–หนังหน้าไฟ ก็ดี หรือมีคำอื่น เช่น ผู้ ที่ เครื่อง ฯลฯ ประกอบข้างหน้า ทำให้กริยานั้นๆ เป็นนามคำประสม เช่น ผู้ทำ–งานหนัก ที่ทำ–งานหนัก เป็นต้นก็ดี วลีเหล่านี้ก็กลายเป็นนามวลีไป ตามรูปคำประสมข้างหน้า ให้ผู้ศึกษาสังเกตไว้ด้วย.

ฆ. วิเศษณ์วลี คือ วลีที่มีคำวิเศษณ์นำหน้า ซึ่งมีหน้าที่ประกอบคำอื่นอย่างเดียวกับคำวิเศษณ์ธรรมดา จึงใช้เป็นภาคขยายของประโยค

ได้อย่างเดียวกับคำวิเศษณ์ทั้งหลาย จะจำแนกไว้พอเป็นตัวอย่างให้สังเกตดังต่อไปนี้ :—

(๑) วิเศษณ์วลี ที่ประกอบนาม ซึ่งเคยเรียกกันว่า คุณวลี ตัวอย่าง :—

"หญิง งามเลิศเหลือประมาณ เดินมาโน่น"
"คน โง่บัดซบ ทำงานไม่ได้ดี"
"นายหาญ เป็นเด็กกล้าสมชื่อ"
"คน ตาบอดทั้งสองข้าง ไปไหนไม่สะดวก" เป็นต้น

(๒) วิเศษณ์วลี ที่ประกอบคำกริยา ตัวอย่าง :—

"เขากินข้าว จุเหลือประมาณ"
"เขามา สายสามนาที"
"เขาดูแลเด็ก ดีเหลือเกิน"
"เขาพูด ดังลั่นไปทั้งบ้าน" เป็นต้น

(๓) วิเศษณ์วลี ที่ประกอบคำวิเศษณ์ด้วยกัน ซึ่งมีหน้าที่เป็นกริยา ในภาคแสดงของประโยค ข้อนี้รูปร่างก็คล้ายกับข้อ (๑) แต่ต้องแบ่งเอาคำวิเศษณ์ข้างหน้ามาเป็นกริยาของประโยคเสีย บทต่อไปถ้าเป็นวิเศษณ์วลี ก็ต้องนับว่าเป็นวิเศษณ์วลีอย่างข้อ (๒) แต่ถ้าเหลือคำวิเศษณ์อยู่คำเดียวก็ไม่ใช่วลี ให้ดูตัวอย่างต่อไปนี้เทียบกับข้อ (๑).

"เขา คงงาม เลิศเหลือประมาณ" (วิเศษณ์วลี)
"เขา จักโง่ บัดซบ" (ไม่ใช่วิเศษณ์วลี)
"เขาคงตาบอด ทั้งสองข้าง" (วิเศษณ์วลี)
"หล่อนจักสวย นักหนา" (ไม่ใช่วิเศษณ์วลี) เป็นต้น.

(๔) วิเศษณ์วลี ที่มีประมาณวิเศษณ์บอกจำนวนนับนำหน้าลักษณนามวลีพวกนี้ก็เป็นอย่างเดียวกับวิเศษณ์วลีข้อ (๓) นั่นเอง. ที่แยกมากล่าวไว้อีกแผนกหนึ่ง ก็เพื่อจะให้เข้าใจเป็นพิเศษว่าภาษาไทยเราใช้ประมาณวิเศษณ์บอกจำนวนนับต่างกับภาษาอื่น ๆ โดยมาก แต่ละม้ายกับภาษาจีน กล่าวคือ ใช้เป็นวลีมีสังขยานำหน้าลักษณนามเป็นพื้น เช่น :– "ภิกษุ สามรูป เรือ ห้าลำ ม้า หกตัว" ฯลฯ ซึ่งต่างกับภาษาอื่น ๆ ซึ่งมีแต่สังขยานำหน้านามเท่านั้น เช่น " สาม ภิกษุ ห้า เรือ หก ม้า ฯลฯ

วิเศษณ์วลี ที่มีประมาณวิเศษณ์ บอกจำนวนนับนำ หน้าลักษณ-นาม เช่น สามรูป ห้าลำ หกตัว ฯลฯ นี้ท่านเรียก สังขยาวลี ก็มีและลักษณนามเหล่านี้ ท่านเรียกว่า 'นาม' ท้ายสังขยา ก็มี อย่างไรก็ตาม วลีพวกนี้ก็เป็นอย่างเดียวกับวิเศษณ์วลีอื่น ๆ เช่นเดียวกัน ดังจะชักตัวอย่างย่อ ๆ มาให้ดูต่อไปนี้.

ประกอบนามหรือสรรพนาม เช่น คน สามคน ช้าง สามเชือก กรรมการ สามชุด ลูกเสือ สามกอง เขา สามคน เรา สามคน ท่าน สามคน ฯลฯ

ประกอบกริยา เช่น กินข้าว สามหน นอน สามพัก ต่อยกัน สามยก ตี สามที ฯลฯ

ประกอบวิเศษณ์ด้วยกัน อย่างข้อ (๓) เช่น :–

เขาจักช้า เจ็ดที เขาจักด เจ็ดหน เป็นต้น.

หมายเหตุ:— ตามแบบแผนภาษาไทย สังขยา หนึ่ง หรือ เดียว ก็ดี คำปูรณสังขยา เช่น ที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ ฯลฯ ก็ดี ต้องใช้ ลักษณนามนำหน้า เช่น พระ รูปหนึ่ง ช้าง เชือกเดียว เรือ ลำที่ ๑ รถ คันที่ ๕ ฯลฯ วลีเหล่านี้มีนามอยู่ข้างหน้า ต้องเรียกว่า นามวลี ดังกล่าวแล้วในข้อ ก. (๓).

ง. บุพบทวลี[๑] ได้แก่วลีที่มีคำบุพบทอยู่ข้างหน้า กล่าวคือ คำนามก็ดี คำสรรพนามก็ดี หรือคำกริยาสภาวมาลาก็ดี ถ้ามีบุพบท นำหน้า ก็ได้ชื่อว่า **บุพบทวลี** ทั้งนั้น เช่นตัวอย่าง :—

(๑) บุพบทนำหน้านาม เช่น :— **ข้าแต่-สมาชิกทั้งหลาย ดูกร-สาธุชนทั้งหลาย ของ-คน ด้วย-ความรู้ จาก-ที่อยู่ ใน-บ้าน ฯลฯ**

(๒) บุพบทนำหน้าสรรพนาม เช่น:— **ข้าแต่-ท่านทั้งหลาย ดูกร-ท่านทั้งหลาย ของ-ฉัน ซึ่ง-กันและกัน จาก-ฉัน ใน-เราทั้งหลาย ฯลฯ**

(๓) บุพบทนำหน้าสภาวมาลา **เพื่อ-ชมเล่น สำหรับ-ดูเล่นเป็นขวัญตา เพื่อ-จะเห็นสะดวก ๆ** ดังนี้เป็นต้น.

หมายเหตุ :— คำพูดในภาษาไทยเรามักนิยมทิ้งบุพบทเสีย ซึ่ง เป็นพื้นเดิมของภาษาไทยเรา ตัวอย่างเช่น :—

นอนเตียง คือ "นอน **บนเตียง**"
นั่งเก้าอี้ คือ "นั่ง **บนเก้าอี้**"
นกเกาะต้นไม้ คือ "นกเกาะ **บนต้นไม้** ฯลฯ

[๑] อ่าน "บุบพะบดวะลี

ยังมีคำพูดที่ไม่ใช้บุพบทเลยก็มี เช่น ว่ายน้ำ ว่ายฟ้า (คำประพันธ์) กินตะเกียบ กินช้อนส้อม ฯลฯ คำนามที่อยู่ท้ายกริยาข้างบนนี้ มีหน้าที่ประกอบกริยาข้างหน้า อย่างคำที่มีบุพบทนำหน้าเหมือนกัน คือ น้ำ ฟ้า มีหน้าที่แสดงสถานที่ (ในน้ำ บนฟ้า) และ ตะเกียบ กับ ช้อนส้อม ก็มีหน้าที่แสดงเครื่องใช้ (ด้วยตะเกียบ ด้วยช้อนส้อม) เป็นต้น เมื่อนามเหล่านี้ไม่มีบุพบทนำหน้า ก็ไม่ต้องเรียกว่าบุพบทวลีให้เป็นการลำบาก ควรเรียกว่า นามวิเศษณการกดังแสดงไว้ในวจีวิภาคเท่านั้นก็พอ.

จ. สันธานวลี หมายถึงคำสันธานที่มีคำประกอบให้ยืดยาวออกไป แต่ไม่ใช่เป็นคำประสม ดังจะอธิบายต่อไปนี้ :—

ตามปกติคำสันธาน มีหน้าที่เชื่อมคำ เชื่อมวลี เชื่อมประโยค หรือเชื่อมข้อความให้ติดต่อกัน แต่สันธานโดด ๆ ที่เชื่อมประโยคตัวอย่างคำ **และ** เช่น :— "เขานั่ง **และ** เขานอน"

แต่ เช่น :— "ตานั่ง **แต่** ยายนอน"

จึง เช่น :— "น้ำเน่ายุง **จึง** ชุม"

ดังนี้เป็นต้นก็ดี หรือสันธานเชื่อมข้อความ. ที่ขึ้นต้นด้วยคำสันธาน **และ** หรือ **แต่** ฯลฯ แล้วก็กล่าวข้อความต่อไปอีกก็ดี คำสันธานโดด ๆ เช่นนี้ นับว่าเป็นสันธานเชื่อมประโยค หรือเชื่อมข้อความ.

ส่วนสันธานวลี หมายถึงคำสันธานที่เชื่อมกับคำอื่นให้ยืดยาวออกไป จะเป็นเชื่อมกับสันธานด้วยกันก็ได้ เชื่อมกับคำอื่นหรือวลีก็ได้ เพื่อใช้ในหน้าที่สันธานเช่นเดิม จำแนกเป็น ๓ ประเภทด้วยกัน ดังนี้ :—

(๑) สันธานวลีที่มีคำ หรือ วลีเชื่อมท้าย แต่ส่วนท้ายนั้นไม่ใช่ประโยค เป็นแต่บทขยายของบทข้างหน้าเท่านั้น ตัวอย่าง "เขามีความรักในลูก และเมีย" ซึ่งคำ เมีย ที่นี้ ไม่เป็นประโยค เป็นแต่บทขยายคำ ลูก. สันธานวลีที่สันธานประกอบหน้าบทเช่นนี้ เป็นท่านองเดียวกับบุพบทวลีเหมือนกัน.

(๒) สันธานวลีที่เอาวลีต่าง ๆ มาใช้เป็นสันธาน ซึ่งบางทีก็มีสันธานอยู่ด้วย บางทีก็ไม่มีคำสันธานอยู่ด้วย ดังตัวอย่างต่อไปนี้ :—

แต่ถึงกระนั้นก็ดี ถึงกระนั้นก็ดี หรืออย่างไรก็ดี เพราะอย่างไรก็ตาม แต่จะอย่างไรก็ตาม เป็นต้น

สันธานวลีพวกนี้ ใช้เชื่อมประโยคและข้อความเป็นพื้น.

(๓) **สันธานวลีคาบ** สันธานวลีที่กล่าวนี้ ถึงจะมีความติดต่อเป็นกลุ่มเดียวกันก็จริง แต่โดยปกติมักอยู่ห่างกัน คือมีคำอื่นเข้าแทรกอยู่หว่างกลางโดยมาก มีทั้งเชื่อมประโยคและไม่ใช่ประโยค ดังนี้ :—

"ถึง — — ก็" ตัวอย่าง — "ถึง ฝนตก ก็ จะไป"

"พอ — — ก็" ตัวอย่าง — "พอ ฝนตก ฉัน ก็ นอน"

"ทั้ง — — และ" ตัวอย่าง — "ทั้ง แม่ และ ลูก"

"ถึง — — ก็ตาม — — ก็" ตัวอย่าง — "ถึง เขาจะว่า ก็ตาม ฉัน ก็ จะทำ"

"ฉะนั้น — — จึง" ตัวอย่าง — "ฉะนั้น ฉัน จึง ทำตามเขา" ฯ ล ฯ

สันธานวลีพวกนี้ บางทีใช้สันธานด้วยกัน บางทีใช้คำวิเศษณ์เข้าช่วย แต่อยู่ห่างกัน ถ้าย่อเข้าแล้วก็อยู่ติดกันได้.

ฉ. อุทานวลี หมายถึงคำอุทานที่มีคำอื่นประกอบท้ายให้เป็นวลียืดยาวออกไป เช่นตัวอย่าง :—

โอ้ อกกูเอ๋ย ! โอ๊ย ตายแล้ว ! ฯลฯ

หรือเอาบทวลีต่าง ๆ มาเป็นอุทาน เช่น :—

อกเอ๋ยอกกู ! ลูกรักเจ้าแม่เอ๋ย ! เป็นต้น

หรืออุทานเสริมบทที่เป็นวลี เช่นตัวอย่าง :—

ไม่ลืมตา ลืมหู ผู้หญิง ริงเรือ แม่หม้าย ไร้ทาน ฯลฯ

บทว่า ลืมหู ริงเรือ ไร้ทาน ข้างบนนี้ ได้ชื่อว่า อุทานวลีเสริมบท เพราะไม่ต้องการความหมาย.

ข้อ ๗. หน้าที่ของวลี ตามที่แสดงมาแล้วว่า ภาษาไทยเรานิยมใช้วลีแทนคำเป็นพื้น ดังนั้นคำมีหน้าที่อย่างไร วลีก็มีหน้าที่อย่างเดียวกับคำเหมือนกัน ดังจะเห็นได้ตามตัวอย่างต่อไปนี้ :—

ก. " นกเขาชวา บิน " นก - เขา - ชวา เป็น นามวลี บทประธาน.

ข. " ฉันพบ สามเณร - ยง " สามเณร - ยง เป็น นามวลี บทกรรม.

ค. " ข้าเบื้องยุคลบาท ขอถวายชีวิต " ข้า - เบื้องยุคลบาท เป็น สรรพนามวลี บทประธาน.

ฆ. " เขา จักได้กิน ข้าวร้อน " จัก - ได้ - กิน เป็น กริยาวลี ในภาคแสดง.

ง. " ฉันไม่ชอบ ทำงานหนัก " ทำ - งาน - หนัก เป็น กริยาวลี บทกรรม.

จ. "เขาสร้างถนน ยาวสามกิโลเมตรเศษ" ยาว - สาม กิโลเมตร - เศษ เป็น วิเศษณ์วลี ขยายบทกรรม.

ฉ. "คน ในบ้าน หลับแล้ว" ใน - บ้าน เป็น บุพบทวลี ขยายบทประธาน.

ช. "ถึง ฝนตก ฉัน ก็ จักไป" ถึง - ก็ เป็น สันธานวลี (คาบ) เชื่อมประโยค.

ตัวอย่างข้างบนนี้ ชักมาไว้พอเป็นที่สังเกตย่อ ๆ ขอให้ผู้ศึกษาดูต่อไปในข้อที่ว่าด้วยภาคของประโยค ซึ่งจะกล่าวข้างหน้า.

หมายเหตุ:— ความหมายของคำว่า "บท" คำ บท นั้นในภาษาบาลี (๑) หมายถึงคำที่ใช้ในวจีวิภาคก็ได้ เช่น เรานำมาใช้ว่า ปทานุกรม แปลว่า ลำดับแห่งบท ก็หมายถึงลำดับแห่งคำนั่นเอง และ (๒) หมายถึงความข้อหนึ่ง ๆ ก็ได้ เช่น ธรรมบท แปลว่า บทแห่งธรรม หมายถึงข้อความแห่งธรรม.

ดังนั้นในตำราเล่มนี้ จะขอใช้คำว่า บท ให้มีความหมายกว้าง ๆ สำหรับเรียกคำพูดว่า บท ก็ได้ เรียก วลี ว่า บท ก็ได้ หรือเรียกประโยคว่า บท ก็ได้ ดังตัวอย่างที่ใช้ต่อไปนี้:—

ก. บทว่า กิน เป็นคำกริยา

ข. บทว่า ของเขา เป็นบุพบทวลี

ค. บทว่า วัวกินหญ้า เป็นประโยค

ขอให้ผู้ศึกษาสังเกตตามความหมายข้างบนนี้ต่อไป.

คำถามบทที่ ๒

๑. ไวยากรณ์ภาษาไทยเรานั้น เราตั้งขึ้นตามรูปโครงของภาษาไรบ้าง เพราะเหตุไร ?

๒. ที่ว่าภาษาไทยเราเป็นพวกเดียวกับภาษาจีนนั้น มีที่สังเกตอย่างไรบ้าง ? อธิบาย.

๓. การสังเกตชนิดของคำในภาษาไทยเรา ต่างกับชนิดของคำในภาษาอังกฤษอย่างไร ? อธิบายและยกตัวอย่าง.

๔. ระเบียบของภาษาไทยเรา ซึ่งจะยึดเอาเป็นหลักการวินิจฉัยชนิดของคำและหน้าที่ของคำเป็นต้นนั้น มีอย่างไรบ้าง ? จงอธิบายย่อ ๆ และยกตัวอย่างด้วย.

๕. ที่ว่าภาษาบาลีหรือสันสกฤตก็ดี ภาษาอังกฤษก็ดี ใช้เป็นคำ คำเดียว แต่ภาษาไทยใช้เป็น วลี นั้น มีตัวอย่างว่ากระไรบ้าง ? หามาให้ดูสัก ๓ คำ.

๖. วลีต่างกับคำประสมอย่างไร ? และต่างกับประโยคอย่างไร ? ยกตัวอย่างประกอบอย่างละ ๓ บท.

๗. บทวลีต่าง ๆ ที่เรียกชื่อต่างกันนั้น จะสังเกตได้อย่างไร ? ยกตัวอย่างบทวลีที่มีชื่อต่างกันมาให้ดู ๒ บท.

๘. นามวลี มีลักษณะต่างกันอย่างไรบ้าง ? จำแนกให้ดูพร้อมกับตัวอย่าง.

๙. สรรพนามที่ใช้เป็นคำผสม กับสรรพนามวลี ต่างกันอย่างไร ? อธิบายและยกตัวอย่างมาประกอบอย่างละ ๒ บท.

๑๐. กริยาวลี มีลักษณะอย่างไรบ้าง ? จงจำแนกให้ดูโดยย่อตามที่เรียนมา และยกตัวอย่างประกอบด้วย.

๑๑. บทกริยาวลี อาจจะแปลงเป็นนามวลีได้ด้วยวิธีไร ? ชี้แจงให้ทราบ และยกตัวอย่างให้ดูอย่างละ ๔ บท.

๑๒. วิเศษณ์วลีคืออะไร ? จงจำแนกมาให้ดูตามที่เรียนมา และยกตัวอย่างกำกับมาด้วย.

๑๓. จงอธิบายบุพบทวลี และจำแนกประเภทตามที่เรียนมาด้วยพร้อมกับตัวอย่าง.

๑๔. จงอธิบายสันธานวลีมาโดยย่อ ตามประเภทที่ได้เรียนมาและยกตัวอย่างมาให้ดูด้วยจนครบ.

๑๕. จงหาตัวอย่างสันธานวลีมาให้ดู ๕ บท และให้ผูกประโยคกำกับมาด้วย.

๑๖. จงอธิบายอุทานวลีตามที่เรียนมา และยกตัวอย่างกำกับมาด้วย.

๑๗. จงผูกประโยคที่มีนามวลี ทำหน้าที่เป็นประธานมา ๒ ประโยคแต่อย่าให้ซ้ำกับแบบ.

๑๘. จงผูกประโยคที่มีนามวลี ทำหน้าที่เป็นกรรมมา ๒ ประโยคแต่อย่าให้ซ้ำกับแบบ.

๑๙. คำว่า บท ในตำรานี้ หมายความว่ากระไร ?

๒๐. บทต่อไปนี้ไหนเป็นประโยค ไหนเป็นวลี เพราะเหตุไร ? (ถ้าเป็นวลีต้องบอกชื่อให้ละเอียดด้วย)

วัดพระเชตุพน พรานยิงเนื้อ เสือคำรนสินธุ์
แมวจับหนู ในคลองบางหลวง เขาเดินเล่น
เพื่อชมเล่น เพื่อความสุข ผู้ตกทุกข์ได้ยาก
พระพุทธเจ้าข้า ท่านไปไหน ยาว ๕ เมตร
จากพระนคร คนนี้บ้า ห่างพระนคร ผู้ครอง
พระนคร.

(ครูควรตั้งคำถามให้ตัดสินอย่างข้อ ๒๐ นี้ให้มากตามแต่จะได้ เพื่อช่วยให้เกิดความคิด หรือจะปรุงคำถามให้มีรูปต่าง ๆ กันได้ก็ยิ่งดี แต่ต้องให้ง่ายพอนักเรียนทำได้ เพื่อกันเบื่อหน่าย)

บทที่ ๓ เอกรรถประโยค

ข้อ ๘. เอกรรถประโยค คำพูดในภาษาไทยเราที่พูดออกมาตอนหนึ่ง ๆ นั้น บางทีก็ใช้พูดออกมาคำหนึ่งก็มี หรือบางทีพูดออกมาเป็นวลีเท่านั้นก็มี ดังได้อธิบายมาแล้วข้างต้น การที่ผู้ฟังได้ฟังเพียงคำหนึ่งก็ดี หรือ วลี บทหนึ่งก็ดี ย่อมเข้าใจความหมายของผู้พูดบริบูรณ์ได้ ก็เพราะเป็นด้วยความเคยชินกัน เช่นตัวอย่างมีผู้เห็นช้าง ก็พูดออกมาว่า ช้าง คำเดียวเท่านั้น ก็ทำให้ผู้ฟังเข้าใจได้ว่า เขาเห็นช้าง หรือ ช้างมา เป็นต้น ซึ่งเป็นการรู้ความหมายกันในใจ.

ความหมายที่ครบบริบูรณ์จะต้องพูด เป็น ประโยคดัง จะกล่าวต่อไปนี้ แต่ประโยคนั้นมีหลายชนิดด้วยกัน ในที่นี้จะขอกล่าวเฉพาะเอกรรถประโยค ก่อน ดังนี้ :—

ที่เรียกว่า เอกรรถประโยค นั้น หมายถึงประโยคเล็ก ๆ ที่มีความหมายอย่างเดียว คำ เอกรรถ (เอก+อรรถ) แปลว่า มีเนื้อความอย่างเดียว เอาความว่า มีความหมายเฉพาะอย่างหนึ่ง ๆ เอกรรถประโยคนี้เรียกว่า ประโยคเล็ก ก็ได้ หรือ เรียกว่า ประโยคสามัญก็ได้ แต่ในที่นี้จะใช้ว่าเอกรรถประโยคชื่อเดียวเท่านั้น.

จริงอยู่ คำพูดในภาษาไทยเรามักใช้คำกริยาซ้อนกันได้ เช่น ตาสีไปนอนสูบบุหรี่ ซึ่งมีเนื้อความเป็น ๓ อย่าง คือ ตาสีไป อย่างหนึ่ง ตาสีนอน อย่างหนึ่ง และ ตาสีสูบบุหรี่ อย่างหนึ่งเป็นต้น เช่นนี้ชื่อว่าประโยคที่มีเนื้อความรวมกันหลายอย่าง จะอธิบายในภายหลัง ในที่นี้จะขอกล่าวเฉพาะประโยคที่มีเนื้อความอย่างเดียว เช่น ตาสีไป เป็นต้น ที่เรียกว่าเอกรรถประโยคก่อน ดังต่อไปนี้ :—

ข้อ ๙. ภาคของประโยค แปลว่าส่วนของประโยค, เอกรรถประโยคย่อมแบ่งเป็นภาคสำคัญได้ ๒ ภาค คือ :—

(๑) ภาคประธานของประโยค หมายถึงส่วนเบื้องต้นที่กล่าวขึ้นก่อน เช่น— คน บ้าน สัตว์ ความคิด ผู้ร้าย ขนม ฉัน เป็นต้น ซึ่งผู้พูดต้องการจะกล่าวอะไร ก็กล่าวขึ้นเป็นสำคัญก่อน และต่อไปก็คือ :—

(๒) ภาคแสดงของ ประโยค หมายถึง ส่วน ที่แสดง กิริยาอาการของประธานข้าง บนนี้ ว่ามันแสดงกิริยาอาการอย่างไร เช่น คำเส้นหนา ท้ายภาคประธานต่อไปนี้ "คน นอน" "บ้าน พัง" "สัตว์ กินน้ำ" "ความคิด เฉียบแหลม" "ผู้ร้าย ถูกตำรวจจับ" "ขนม ขายดี" "ฉัน ถูกหมอให้กินยา" เป็นต้น.

เมื่อถ้อยคำมีครบ ๒ ภาคดังกล่าวนี้แล้ว จึงจะได้ความเต็มว่า ใคร–ทำอะไร สิ่งไร–เป็นอย่างไร หรือ ใคร–ถูกทำอะไร อันได้ชื่อว่าเป็นเอกรรถประโยคที่กล่าวนี้ได้ และภาคของเอกรรถประโยคทั้ง ๒ ภาคนี้ ถ้าใช้พูดจากันจนเคยชิน ผู้พูดมักจะละภาคใดภาคหนึ่งไว้ในฐานที่เข้าใจกันก็ได้ เช่น ตัวอย่างในการตอบคำถามต่อไปนี้ :–

ก. ถาม-**ใครมา?** ตอบ-**ผม** (**ผม มา**)

ข. ถาม-**เธอทำอะไร?** ตอบ-**กินข้าว** (**ผม กินข้าว**)

ดังนี้เป็นต้น ซึ่งมีชุกชุมในภาษาไทยเรา.

ในภาคทั้ง ๒ ของประโยคข้างบนนี้ ในภาคหนึ่งๆ ยังจำแนกเป็นส่วนย่อย ซึ่งเรียกว่า บท ออกไปอีก ดังนี้:–

(๑) ภาคประธาน จำแนกเป็น ๒ ส่วน คือ

ก. **บทประธาน** คือส่วนสำคัญของภาคประธาน.

ข. **บทขยายประธาน** คือ ส่วน ขยายประธาน ให้พิสดารออกไป.

(๒) ภาคแสดง จำแนกเป็น ๔ ส่วน คือ :–

ก. **บทกริยา** คือส่วนสำคัญของภาคแสดง.

ข. **บทขยายกริยา** คือส่วนขยายกริยาให้พิสดารออกไป.

ค. **บทกรรม** คือส่วนที่ถูกกริยาทำ.

ฆ. **บทขยายกรรม** คือส่วนที่ขยายกรรมให้พิสดารออกไป.

ดังนั้นเอกรรถประโยค จึงแบ่งเป็นภาคได้ ๒ ภาค และแบ่งเป็นส่วนย่อยได้ ๖ บท ดังจะได้ทำตารางแบ่งภาคและบทไว้ให้ดูเป็นตัวอย่างต่อไปนี้ :–

เอกรรถประโยค–**สามีดีย่อมนับถือ ซึ่งภรรยาดีเป็นอย่างดี.**

ภาคประธาน		ภาคแสดง			
บทประธาน	บทขยายประธาน	บทกริยา	บทขยายกริยา	บทกรรม	บทขยายกรรม
สามี	ดี	ย่อมนับถือ	เป็นอย่างดี	ซึ่งภรรยา	ดี

ข้อ ๑๐. รูปประโยคภาษาไทย ตารางที่แบ่ง ส่วน ของเอกรรถประโยคข้างต้นนี้ จัดตามรูปโครงทั่ว ๆ ไป แต่รูปประโยคในภาษาไทยเรา หามีระเบียบเรียงลำดับส่วนของประโยคเช่นนี้เสมอไปไม่ ตัวอย่างที่ทำไว้ให้ดูนั้น ทำไว้เพียงให้เข้าได้กับรูปโครงเท่านั้น ข้อสำคัญของไวยากรณ์ไทยเรา อยู่ที่การ เรียง ลำดับ คำพูด เป็น หลักวินิจฉัย ชนิดของคำ และหน้าที่ต่าง ๆ ของคำในการบอกสัมพันธ์ของ ประโยคด้วย ฉะนั้นผู้ศึกษาจึง ควร สังเกต รูป ประโยคที่ ใช้ ในภาษา ไทยให้ แม่นยำเสียก่อน ซึ่งมี ๔ รูปด้วยกันดังต่อไปนี้ ;—

(๑) ประโยคกรรตุ ส่วนสำคัญของประโยคที่จะยกขึ้นพูดมีอยู่ ๓ ส่วน คือ กรรตุการก (ผู้ทำ) กริยา และกรรมการก (ผู้ถูกทำ) ถ้าเรา ต้องการ จะให้ กรรตุการก เด่น เราก็เรียง เอากรรตุ การก ขึ้น เป็นประธาน คือ เรียงไว้ข้างหน้า เช่นประโยคว่า **เสือกินตามี** เราอยากจะพูดให้เสือเด่น เราก็ยกเสือขึ้นพูดก่อนว่า **เสือตัวนั้น ตัวนี้ กินตามี** เป็นต้น ประโยคที่พูดถึงกรรตุการกก่อนเช่นนี้ เรียกว่า ประโยคกรรตุ และกริยา **กิน** ก็เป็นกรรตุวาจก คือแสดงว่ากรรตุการกเป็นประธาน.

(๒) ประโยคกรรม บางคราวเราต้องการจะให้กรรมการก คือผู้ถูกเด่น เช่นประโยค เสือกินตามี นั้น เราต้องการจะให้เขารู้เรื่องกรรม คือ ตามี ก่อน เราก็เอาคำ ตามี ขึ้นพูดก่อนว่า ตามีถูกเสือกิน หรือพูดว่า ตามีผู้ใหญ่บ้านของเรา เสือกินเสียแล้ว ดังนี้เป็นต้น ประโยคที่เอากรรมเป็นประธาน คือพูดขึ้นก่อนเช่นนี้เรียกว่า ประโยคกรรม และกริยา ถูกกิน หรือ กิน (เปล่าๆ) ในประโยคเช่นนี้เป็นกรรมวาจก คือแสดงว่ากรรมการกเป็นประธาน กริยากรรมวาจกเช่นนี้ บางทีก็มีคำ ถูก นำหน้า เช่น ถูกตี ถูกด่า ฯลฯ บางทีก็มีกริยาเปล่าๆ ดังอธิบายมาแล้ว แต่ข้อที่สังเกตนั้นอยู่ที่มีกรรมการกเป็นประธาน คือเรียงอยู่ข้างหน้า.

(๓) ประโยคกริยา ในข้อความบางแห่ง ผู้กล่าวต้องการจะให้กริยาเด่น จึงพูดกริยาขึ้นก่อนแทนบทประธาน แล้วเอาบทประธานมาไว้ข้างหลัง เช่น เกิดอหิวาตกโรคขึ้นที่เชียงใหม่ ซึ่งในภาษาบาลีเรียกว่า ประโยคภาพ กริยาที่ใช้เรียงไว้หน้าประโยคชนิดนี้ มีกำหนดเฉพาะกริยาที่มีความหมายดังนี้ คือ :— เกิด มี ปรากฏ โดยมาก เช่น เกิดตีกันขึ้นที่นี่ มีโรคติดต่อขึ้นที่นี่ ปรากฏการโกงขึ้นที่นี่ เป็นต้น.

ประโยคกริยานี้ ผู้พูดต้องการจะให้กริยาเด่นกว่าประธานเท่านั้น ส่วนวิธีสัมพันธ์ก็บอกทำนองเดียวกับประโยคกรรตุ คือกลับเอาประธานมาไว้หน้า เป็น ตีกัน ขึ้นที่นี่ โรคติดต่อ มีขึ้นที่นี่ และ การโกงปรากฏขึ้นที่นี่ และกริยาก็เป็นกรรตุวาจกเช่นเดียวกัน ประโยคชนิดนี้ยังต้องการบทประธานอยู่ จึงเรียงไว้หลังกริยา ผิดกับประโยคกรรตุ

ที่ละประธานไว้ในที่เข้าใจ เช่น ห้ามการเดินรถ จงระวังรถไฟ ซึ่งเมื่อเวลาบอกสัมพันธ์ก็จะต้องหาประธานเติมลงเองให้ครบ เป็น (เขา) ห้ามการเดินรถ (ท่าน) จงระวังรถไฟ ดังนี้เป็นต้น.

(๔) ประโยคการิต ประโยคชนิดนี้ ก็เป็นทำนองเดียวกับประโยคกรรตุ หรือ ประโยคกรรมนั่นเอง แต่มีผู้รับใช้ ซึ่งเรียกว่า การิตการก แทรกเข้ามา เช่นตัวอย่าง – **ครูให้ศิษย์อ่านหนังสือ** ดังนี้ ครู เป็นกรรตุการกของกริยา **ให้ – อ่าน ศิษย์** เป็นการิตการกของกริยา **ให้ – อ่าน** (ตามบาลีเรียก การิตกรรม เพราะรูปคำของเขาเหมือนกรรมการก) และ **หนังสือ** เป็นกรรมการกของกริยา **ให้ – อ่าน** ตามปรกติ, และกริยา **ให้ – อ่าน** ก็คงเป็นกรรตุวาจกของประธาน คือ ครู อย่างประโยคกรรตุธรรมดานั่นเอง เพราะประธานเป็นกรรตุการก แต่ถ้าเอาการิตการก คือ **ศิษย์** เป็นประธาน เช่นประโยคว่า **ศิษย์ถูกครูให้อ่านหนังสือ** เป็นต้นแล้ว บทกริยา ถูก-**ให้อ่าน** ก็เป็น การิตวาจก ตามประธานไป เพราะวาจกต้องตามประธาน.

ข้อสังเกต :– ประโยคการิตนี้ จะสังเกตแต่เพียงมีการิตการกเป็นประธานเท่านั้นไม่ได้ เพราะการกอื่นก็เป็นประธานได้ ดังนี้ :–

ก. กรรตุการก – **ครูให้ศิษย์อ่านหนังสือ** หรือ **ครูยังศิษย์ให้อ่านหนังสือ** ก็ได้ (**ยังศิษย์** เป็นบุพบทวลีการิตการก)

ข. การิตการก – **ศิษย์ถูกครูให้อ่านหนังสือ** หรือ **ศิษย์ถูกให้อ่านหนังสือ** ก็ได้.

ค. กรรมการก – **หนังสือถูกครูให้ศิษย์อ่าน** หรือ **หนังสือถูกครูให้อ่าน** หรือ **หนังสือถูกให้อ่าน** หรือจะละคำ "ถูก" เสีย

เหลือไว้แต่ "ให้อ่าน" เช่นกล่าวว่า หนังสือนี้ให้อ่านเสมอ ๆ ก็ได้ ดังนั้นจึงควรถือเอากริยาซึ่งมีคำ "ให้" นำหน้าเป็นหลักสังเกต.

อีกประการหนึ่ง ส่วนขยาย ของประโยค เหล่านี้ก็ไม่ตรงตามช่องตารางที่จัดไว้เสมอไป ส่วนที่จะต้องวินิจฉัยมาก นั้น ก็คือบทขยายกริยา เพราะบทนี้เอาไว้หน้าประโยคก็ได้ เช่นตัวอย่าง "เขาไป พรุ่งนี้" หรือจะพูดว่า "พรุ่งนี้ เขาไป" ก็ได้ ถ้าเป็นประโยค มีบทกรรม บทขยายกริยา ต้อง ไปอยู่ท้ายประโยคทีเดียว ซึ่งทำให้พ้อง กับบทกรรม หรือบทขยายกรรมก็ได้ เช่นตัวอย่าง "จีนหาบน้ำ แข็ง" คำ แข็ง อาจเป็นบทขยายกริยา หาบ หมายถึงหาบ เก่ง ก็ได้ ดังนี้เป็นต้น.

เพราะฉะนั้น ในการ ที่จะ วินิจ ฉัย ชนิด ของ คำ และ หน้าที่ ของ คำ ตลอดจนส่วนของประโยคในไวยากรณ์ไทยเรา นอกจากจะสังเกต ลำดับที่เรียงหน้า หลังแล้ว ยังต้องสังเกต ใจความ ของประโยค เป็น ข้อสำคัญอีกส่วนหนึ่งด้วย จึงขอให้ผู้ศึกษาสำเหนียกไว้.

ต่อไปนี้จะอธิบายถึงส่วน ของ เอกรรถ ประโยคเป็น ลำดับไป แต่ จะยกตัวอย่างเฉพาะ ประโยค กรรตุ เท่านั้น ขึ้นเป็นหลัก ถ้าบทใด เกี่ยว กับรูปประโยคอื่น จะแสดงเพิ่มเติมไว้ในบทนั้น ๆ ให้พิสดารต่อไป.

ข้อ ๑๑. บทประธาน ในภาคทั้ง ๒ ของประโยคที่แบ่งเป็นส่วน ย่อยออกไป ๖ บทด้วยกันนั้น บทประธานนับว่า เป็นส่วน สำคัญของ ประโยค ซึ่งผู้พูดต้องการจะให้เด่น จึงได้ยกขึ้นมากล่าวก่อน ดังนั้น บทประธานของประโยคจึงต้องเป็นคำนาม หรือ สรรพนาม หรือบท อื่น ๆ ที่ทำหน้าที่เช่นเดียวกับนาม มีประเภทดังจะรวบรวมมาไว้เพื่อให้ สังเกต พร้อมด้วยตัวอย่างต่อไปนี้ :—

(๑) คำนาม ย่อมใช้เป็นประธานได้ทั้ง ๕ พวก ดังตัวอย่างต่อไปนี้:—

ก. สามานยนาม เช่น — "คน—นอน"

ข. วิสามานยนาม เช่น — "เชียงใหม่—เจริญ"

ค. สมุหนาม เช่น — "สงฆ์—ทำสังฆกรรม"

ฆ. ลักษณนาม เช่น — "ลำ*นี้ (เรือ)—แล่นเร็ว"

ง. อาการนาม เช่น — "การนอน—เป็นของจำเป็น"

"ความตาย—เป็นของเที่ยง"

(๒) คำสรรพนาม คำพวกนี้มีหน้าที่ใช้แทนคำนามอยู่แล้ว ดังนั้นจึงใช้เป็นบทประธานได้เช่นเดียวกับนาม ดังตัวอย่างต่อไปนี้:—

ก. บุรุษสรรพนาม เช่น — "เขา—ทำดี"

ข. ประพันธสรรพนาม เช่น — "ที่* —ทำดี"

ค. วิภาคสรรพนาม เช่น — "ต่าง—ยินดี"

ฆ. นิยมสรรพนาม เช่น — "นี่—ไม่ดี"

---

*คำ ลำ เป็นลักษณนาม บอกลักษณะของเรือ ดังนั้นจึงต้องมีคำ เรือ กล่าวอยู่ข้างหน้าก่อน จึงจะกล่าวลักษณนามของเรือได้ เช่น "เรือ" ลำ นี้, เรือสอง ลำ" เป็นต้น ตัวอย่างข้างบนนี้ก็ต้องมีคำเรืออยู่ในประโยคหน้าก่อน เช่น ฉันมีเรือ ๕ ลำ ลำนแล่นเร็ว ดังนั้นจึงควรสังเกตว่า ลักษณนามทั้งหมดต้องกล่าวนามที่เป็นเจ้าของลักษณะ เช่นคำ เรือ ขึ้นก่อนทั้งสิ้น.

*คำประพันธสรรพนาม จะต้องอยู่ติดกับนามข้างหน้า ดังนั้นคำ ที่ ในตัวอย่างข้างบนนี้ต้องอยู่ท้ายคำคนหรือคำใด ๆ ในประโยคข้างหน้า เช่น "เขาชมคน ที่ ทำดี" ดังนี้เป็นต้น จึงควรสังเกตว่าประโยคที่ใช้ประพันธสรรพ นาม เป็นประธานจะต้อง เป็นประโยคขยายของประโยคอื่นอีกทีหนึ่ง ซึ่งอยู่ข้างหน้า.

ง. อนิยมสรรพนาม เช่น - "ใคร-มาไม่ได้"

จ. ปฤจฉาสรรพนาม เช่น - "ใคร-มา?"

(๓) บทกริยาสภาวมาลา กริยาพวกนี้ได้อธิบายไว้ในวจี-วิภาคแล้วว่า "ไม่ใช่เป็นกริยาของประโยคอย่างมาลาอื่น ๆ เป็นแต่ส่วนของประโยค" ดังนั้นพวกกริยาสภาวมาลานี้จึงใช้เป็นบทประธานได้ เช่นเดียวกับนาม เหมือนกัน ดังจะอธิบายพอเป็นที่สังเกตต่อไปนี้:—

ในจำพวกกริยาทั้ง ๔ นั้น เป็นกริยาสภาวมาลาได้เพียง ๓ พวกเท่านั้น คือ อกรรมกริยา สกรรมกริยา และ วิกตรรถกริยา ส่วนกริยานุเคราะห์มิได้ใช้เป็นกริยาโดยลำพังตัว มีหน้าที่ช่วยกริยาพวกอื่นเพื่อบอก มาลา กาล วาจก เท่านั้น จึงมิได้แยกออกทำหน้าที่ใด ๆ อย่างกริยาพวกอื่น ดังอธิบายแล้วในวจีวิภาค ส่วนกริยาอื่นที่เป็นสภาวมาลาได้นั้น ย่อมมีหน้าที่เป็นประธานได้ทั้ง ๓ พวก ดังตัวอย่างต่อไปนี้:—

ก. อกรรมกริยา เช่น "นอน - เป็นประโยชน์"

ข. สกรรมกริยา เช่น "กินข้าว - ดี"

ค. วิกตรรถกริยา เช่น "เป็นพาล - ไม่ดี"

ข้อสังเกต:— ตามตัวอย่างข้างบนนี้ ถ้าใช้คำกริยาสภาวมาลาโดด ๆ เช่น **นอน** ในข้อ ก. ก็นับว่า **คำกริยาสภาวมาลา** เป็นบทประธาน แต่ถ้ามีคำอื่นเข้ามาประกอบ เช่นบท **กินข้าว** และ **เป็นพาล** ในข้อ ข. และ ค. ก็นับว่าเป็น **บทกริยาวลีสภาวมาลา** อย่างเดียวกับข้อ (๕) ค. ข้างหน้า ถึงคำกริยาสภาวมาลา ชนคำ **นอน** ในข้อ ก.

ถ้าหากว่าจะมีผู้พูดใช้กริยานุเคราะห์ประกอบหน้ากริยาว่า **ต้องนอน-ไม่ดี** หรือหน้าวิเศษณ์ที่ทำหน้าที่กริยาว่า **ต้องโง่-ไม่ดี** เช่นนี้เป็นต้น ก็ต้องนับว่าเป็น บทกริยาวลีสภาวมาลา เช่นข้อ ข. และ ค. เหมือนกัน.

และคำกริยา หรือ กริยาวลี ที่เป็นสภาวมาลานี้ ถ้ามีคำอื่นนำหน้าก็ต้องเรียกชื่อเป็นอย่างอื่นไป เช่นคำข้างบนนี้มีคำ **การ** และ **ความ** นำหน้าเป็น **การนอน ความโง่** ก็กลายเป็นคำนามไป ถ้ามีบุพบทนำหน้าเป็น **เพื่อจะนอน, สำหรับนั่ง** ก็กลายเป็นบุพบทวลีไป ให้ผู้ศึกษาสังเกตไว้.

(๔) คำวิเศษณ์ คำวิเศษณ์โดด ๆ ก็ใช้เป็นบทประธานได้อย่างกริยาสภาวมาลาเหมือนกัน เช่น **ฉลาด-ดี** หรือ **โง่-ไม่ดี** เป็นต้น.

ข้อสังเกต:— ถ้ามีคำอื่นมาประกอบหน้าคำวิเศษณ์เหล่านี้ เช่น **ผู้ฉลาด** หรือ **ความโง่** เป็นต้น ก็เป็นคำนามไป และถ้ามีคำกริยานุเคราะห์ประกอบหน้า เช่นพูดว่า "**ต้องโง่ตลอดชาติ** เป็นผลแห่งบาป" เป็นต้นดังนี้ บท **ต้องโง่ตลอดชาติ** ก็เป็นบทกริยาวลีไปอย่างเดียวกับคำกริยาที่กล่าวแล้วเหมือนกัน

(๕) บทวลีต่าง ๆ บทวลีต่าง ๆ ที่ใช้เป็นบทประธานนั้น มีตัวอย่างดังนี้:—

ก. นามวลี

ที่มีนามชนิดย่อยพ่วง เช่น "**นกเขาชวา-ขันเพราะ**"

"**กระทรวงศึกษาธิการ-ดี**" ฯลฯ

ที่มีวิสามานยนามพ่วง เช่น "**นายสด รักธรรม-พูดดี**"

"**จังหวัดนนทบุรี-เจริญขึ้น**" ฯลฯ

ที่มีคำช่วยพ่วง เช่น "ความเป็นโรค - ไม่ดี" ฯลฯ
ที่มีบทกรรมพ่วง เช่น การเกี่ยวหญ้าช้าง - ไม่ดี" ฯลฯ

ข. สรรพนามวลี ที่ใช้เป็นบทประธาน โดยมากมักเป็นคำประพันธ์ เช่น - ข้าใต้บาทบงกช - ประณตบาทยุคล ฯลฯ

ค. กริยาวลี ที่เป็นบทประธานนี้ก็เหมือนกับกริยาสภาวมาลาเป็นประธาน ดังอธิบายและให้ตัวอย่างไว้ในข้อ (๓) ข้างต้นนั้นแล้ว.

(๖) บทพิเศษต่างๆ ในข้อนี้จะได้รวบรวมบทพิเศษต่าง ๆ ซึ่งมิได้ใช้ทั่วไปในภาษาไทย แต่ถ้ามีขึ้นก็ต้องนับว่าเป็นคำประธานของประโยคได้ ดังต่อไปนี้:—

ก. รูปเครื่องหมายต่าง ๆ

รูปพยัญชนะ เช่น ก เป็นพยัญชนะ ฯลฯ

รูปสระ เช่น ะ เป็นรูปสระ ฯลฯ

๑ เป็นเครื่องหมายการนับ ฯลฯ

= เรียกว่า สมพล ฯลฯ

△ เรียกว่ารูปสามเหลี่ยม ฯลฯ

ข้อสังเกต :— เมื่อเอาเครื่องหมายเหล่านั้นไปใช้แทนคำพูดชนิดใด หรือส่วนใดของประโยค ก็ให้พิจารณาเหมือนอย่างที่ใช้เป็นตัวหนังสือ เช่นตัวอย่าง:—

△ นี้มีพื้นที่ ๕ ตารางเซนติเมตร ใช้อย่างเดียวกับตัวหนังสือว่า รูปสามเหลี่ยมนี้ มีพื้นที่ห้าตารางเซนติเมตร ดังนี้เป็นต้น.

ข. คำและวลีชนิดต่าง ๆ ที่ว่านี้เฉพาะคำชนิดต่าง ๆ และวลีชนิดต่าง ๆ อาจจะเป็นประธานของประโยคได้ทั้งนั้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้:—

คำชนิดต่าง ๆ คือ :—

จะ เป็นกริยานุเคราะห์

ด้วย เป็นคำบุพบท ฯลฯ

วลีชนิดต่าง ๆ คือ :—

ยาวห้าวาสองศอก เป็นวิเศษณ์วลี

ในเมืองสวรรค์ เป็นบุพบทวลี ฯลฯ

หมายเหตุ :— ตัวอย่างบทประธานที่แสดงข้างบนนี้ล้วนแต่บทประธานที่เป็นกรรตุการกของรูปประโยคกรรตุทั้งนั้น ส่วนบทประธานที่เป็น กรรมการก ก็ดี เป็น การิตการก ก็ดี ให้สังเกตอนุโลมตามตัวอย่างข้างบนนี้.

ข้อ ๑๒. บทขยายประธาน บทขยายประธานนี้ คือบทที่ใช้ประกอบประธานให้ได้ความชัดเจนยิ่งขึ้น มีได้ทั้ง คำ, วลี และประโยค แต่ประโยคนั้นจะได้กล่าวต่อไปในข้อที่ว่าด้วยสังกรประโยค. ในที่นี้จะกล่าวเพียงบทขยายประธานของเอกรรถประโยค ดังต่อไปนี้ :—

(๑) คำวิเศษณ์ คำวิเศษณ์ต่าง ๆ ทั้งแผนกขยายนามและสรรพนาม และพวกขยายกริยาและวิเศษณ์ด้วยกัน ย่อมเป็นบทขยายประธานได้ทั้งนั้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้ :—

ลักษณวิเศษณ์ :—

"คน ชั่ว ไม่ดี"

"ปลา ตาย ไม่ดี"

"ม้า เร็ว ใช้ในการส่งข่าว"

"ความคิด ว่องไว เป็นประโยชน์"

"ปัญญา เชื่อมซึม เกิดแต่โรค"

"นอน มาก ไม่ดี" ฯลฯ

กาลวิเศษณ์ — "คน ภายหลัง จะนินทา"

"ชาติ หน้า ไม่แน่นอน" ฯลฯ

สถานวิเศษณ์ — "บ้าน ใต้ เงียบเหงา"

"คน นอก เข้าไม่ได้" ฯลฯ

ประมาณวิเศษณ์ — "คน มาก มีกำลังมาก"

"คน เดียว ไปเที่ยวไม่สนุก"

"คน ที่หนึ่ง ดี" ฯลฯ

นิยมวิเศษณ์ — "คน นั้น ทำไม่ดี"

อนิยมวิเศษณ์ — "คน ใด จะโง่เช่นนี้"

ปฤจฉาวิเศษณ์ — "คน ไหน ทำผิด ?" ดังนี้เป็นต้น.

(๒) บทวิกัติการก ภาษาไทยนิยมใช้คำนาม หรือสรรพนาม ประกอบข้างท้ายกันต่อ ๆ ไป ซึ่งเรียกว่า บทวิกัติการก และมักใช้เป็นบทช่วยนาม หรือสรรพนามที่อยู่ข้างหน้านั้นเป็นพื้นของภาษาทีเดียว และบทวิกัติการกของบทประธานบางบท ก็รวมเป็นวลีอยู่ในบทประธาน แต่บางบทก็แยกออกไปเป็นบทขยายประธาน ทั้งนี้ย่อมเป็นด้วยบทวิกัติการกนั้น ๆ บางบทก็มีเนื้อความสนิทสนมกับบทประธาน บางบทก็มีเนื้อความแยกออกเป็นหน้าที่บทขยายประธาน ดังจะสังเกตได้ตามตัวอย่างต่อไปนี้ :—

ก. นก ขุนทอง[๑] สัตว์เลี้ยง[๒] ของฉันดีมาก

ข. มิตร สหาย[๑] เพื่อนตาย[๒] จริง ๆ มีน้อย

ค. "สามเณร จ้อย รักเกียรติ[๑] นักธรรมโท[๒] เทศน์ดี

ขอให้สังเกตบททที่พิมพ์ด้วยอักษรตัวหนาในประโยคทั้ง ๓ นี้ ล้วนเป็นวิกัติการกทั้งนั้น แต่บททที่หมายเลข ๑ มีเนื้อความกลมเกลียวกับบทประธาน จึงนับว่าเป็นวลีรวมอยู่ในบทประธาน แต่บททที่หมายเลข ๒ มีเนื้อความบอกหน้าที่อีกส่วนหนึ่งต่างหาก จึงเป็นบทขยายประธาน ดังตัวอย่างคำที่พิมพ์ด้วยอักษรตัวหนาต่อไปนี้

ก. นาม– "นายสี **กำนัน** เป็นคนดี"

"นางคำ **ภรรยา** ของนายสี เป็นคนดี"

"กรุงเทพ ฯ **เมืองหลวง** ของไทยมีอากาศร้อน"

"เขา **คนใช้** ประพฤติไม่ดี"

"ท่าน **ชาวนา** ควรประพฤติดี" ฯลฯ

ข. สรรพนาม – "นายสี สงวนทรัพย์ **เขา** เป็นคนดี"

"พระภิกษุพงศ์ เผ่าพ่อค้า **เธอ** เทศน์ดี"

"รัฐมนตรี **ท่าน** สั่งสอนดี"

"พระนเรศวร **พระองค์** เป็นนักรบเลิศ"

"แม่ครัว **แก** ทำกับข้าวดี" ฯลฯ

ข้อสำคัญที่ไทยเราใช้ สรรพนาม เป็น บทวิกัติการกนั้นเพื่อแสดงชั้นสูงต่ำ ของนาม หรือ สรรพนาม ที่อยู่ข้างหน้า ซึ่งเป็นระเบียบของภาษาไทยเราส่วนหนึ่ง.

ค. ส่วนวลีที่เป็นบทวิกัติการกด้วยนั้น ดูต่อไปในข้อ ๓ ที่ว่าด้วยบทวลี.

(๓) **บทวลี** บทวลีที่ใช้เป็นบทขยายประธานนั้น มีได้ทั้งวลีวิกัติการกและวลีอื่น ๆ ดังนี้:–

นามวลี บทนามวลีที่ใช้เป็นบทขยายประธานนั้นโดยมากก็เป็นนามวิกัติการกนั่นเอง แต่มีคำอื่นประกอบมากออกไปกลายเป็นนามวลีวิกัติการกขึ้น ตัวอย่าง :—

"นายดี กำนันหนุ่ม เป็นคนดี"

"ท่าน ชาวนาสำคัญ ควรประพฤติดี" ฯลฯ

สรรพนามวลี ก็คือบทสรรพนามวลีเช่นเดียวกัน ตัวอย่าง :—

"หลวงพ่อ ท่านสมภารใหญ่ มาโน่นแน่"

"พระนเรศวร พระองค์ผู้วีรบุรุษ เป็นกษัตริย์ผู้ทรงเกียรติ" ฯลฯ

วิเศษณวลี บทวิเศษณวลีก็เป็นทำนองเดียวกันกับนามวลีที่กล่าวแล้ว ตัวอย่าง :—

"นางสลวย ธรรมรัต งามสมชื่อ เดินมาโน่น"

"ความเร็ว ๑ ชั่วโมง เป็นเวลาเหมาะแล้ว"

"การกินข้าวจุ ตั้ง ๒-๓ ชาม ไม่ดี"

กริยาวลี บทกริยาวลีที่เป็นบทขยายประธานนั้นก็เป็นทำนองเดียวกับวิเศษณวลีนั่นเอง ต่างกันเฉพาะที่มีคำกริยาขึ้นต้นเป็นแม่บทเท่านั้นดังตัวอย่าง :—

"คน สวมเสื้อรุงรัง ไม่ดี"

"การเที่ยว ค้นหาความรู้ ดี" ฯลฯ

ข้อสังเกต บทกริยาวลีในที่นั้น หมายถึงกริยาที่ใช้เป็นสภาวมาลานำหน้าพวกเดียวเท่านั้น ถ้ามีคำอื่นนำหน้ากริยาเหล่านั้นเข้า ก็กลายเป็นรูปอื่น หาใช่กริยาวลีไม่ ดังตัวอย่าง :—

"คน ผู้สวมเสื้อรุงรัง ไม่ดี" คำ ผู้สวม เป็นนาม จึงกลายเป็นนามวลีไป

"การเที่ยว เพื่อหาความรู้ ดี" คำ เพื่อ เป็นบุพบท จึงกลายเป็นบุพบทวลีไป

"คน ที่สวมเสื้อรุงรัง ไม่ดี" คำ ที่ เป็นสรรพนาม เลยเป็นประธานของกริยา สวม จึงกลายเป็นประโยคเล็กขึ้นอีกประโยคหนึ่ง ซึ่งจะกล่าวต่อไปข้างหน้า ดังนี้เป็นต้น

บุพบทวลี บุพบทวลีทุกประเภทย่อมเป็นบทขยายประธานได้ทั้งนั้น และคำที่มีบุพบทนำหน้าที่เรียกว่าบุพบทวลีนั้น ก็มี นาม สรรพนามและกริยาสภาวมาลาเท่านั้น ตัวอย่าง :—

"คน ในบ้าน กินข้าว"

"คน ของฉัน กินข้าว"

"การเที่ยว เพื่อหาความรู้ ดี" ฯลฯ

บทขยายประธานนอกจากนี้ก็มีแต่ประโยค ซึ่งจะกล่าวต่อไปข้างหน้า.

ข้อสังเกตเรื่องคำประสมบางพวกกับวลี มีคำประสมที่เป็นคำสมาสในภาษาบาลีหรือสันสกฤต ซึ่งมีคำติดต่อกันยืดยาวชวนให้เห็นเป็นวลีไปก็ได้ เช่นคำราชาศัพท์ที่มีพระนำหน้า เช่น พระหัตถ์ พระบาท ฯลฯ ทั้งนี้ให้ถือว่าเป็นคำประสม คือคำสมาสอย่างเดียวกับ วรหัตถ์ วรบาท ไม่ใช่วลี, คือ พระ คำหนึ่ง หัตถ์ และ บาท อีกคำหนึ่ง ถึงจะมีคำบาลี หรือสันสกฤตติดต่อกันยืดยาวออกไปในทำนองนี้ เช่น พระบรมโอรสาธิราช พระบรมสารีริกธาตุ เป็นต้น ก็ดี ให้ถือว่าเป็นคำสมาสคำเดียวเท่านั้น ไม่ใช่วลี.

คำ พระ ที่นำหน้าศัพท์ชนิดนี้เป็นคำนำหน้าสมาส เช่นเดียวกับคำ วร บรม บวร ฯลฯ ซึ่งต่างกับคำ พระ นามตำแหน่งบรรดาศักดิ์ (พระ เสนานุรักษ์) พระ ภิกษุ (พระ ก. พระ ข.) และ พระ สรรพนาม เช่น "พระ เสด็จโดยแดนชล" เป็นต้น

คำถามบทที่ ๓

๑. เอกรรถประโยค หมายความว่าอะไร ?

๒. เอกรรถ แปลตามรูปศัพท์ว่ากระไร และให้แยกออกแปลเป็นศัพท์ ๆ ไปด้วย (ถ้าพบศัพท์ที่รวมกันเช่นนี้ จงพยายามแยกศัพท์และแปลเป็นศัพท์ ๆ ไป แล้วจึงแปลรวมกันภายหลัง)

๓. เอกรรถประโยค มีชื่อเรียกอย่างอื่นว่าอะไรบ้าง ?

๔. ภาคของประโยค คืออะไร ? และเอกรรถประโยคแบ่งออกเป็นกี่ภาค คือภาคอะไรบ้าง บอกชื่ออธิบายและยกตัวอย่างกำกับมาด้วย.

๕. ประโยคในภาษาไวยากรณ์ กับประโยคที่ใช้พูดจากันต่างกันอย่างไร ? ให้ยกตัวอย่างประโยคที่ใช้พูดจากัน แล้วผูกเป็นประโยคไวยากรณ์กำกับมาให้ดูด้วย (เลือกที่มีลักษณะต่างกันอย่างน้อย ๓ ประโยค)

๖. ภาคของเอกรรถประโยครวมทั้ง ๒ ภาคนี้ แบ่งออกเป็นส่วนย่อยได้กี่ส่วนด้วยกัน เรียกชื่อว่ากระไรบ้าง จงบอกชื่อและอธิบายโดยย่อ.

๗. จงตีตารางแสดงภาคของเอกรรถประโยค และตีตารางแยกส่วนย่อยของภาคนั้น ๆ ด้วย บอกชื่อภาคและส่วนย่อยไว้ด้วยตามแบบ.

๘. รูปของเอกรรถประโยคมีกี่รูปด้วยกัน บอกชื่อและอธิบายย่อ ๆ และชักตัวอย่างมาให้ดูด้วย.

๙. รูปของประโยคที่ต่างกันนั้นมีอะไรเป็นข้อสังเกต อธิบายย่อ ๆ พร้อมด้วยตัวอย่าง.

๑๐. คำชนิดไรบ้างหรือบทชนิดไรบ้างที่ใช้เป็นบทประธานได้ จงบอกชื่อและยกตัวอย่างกำกับไว้ด้วย.

๑๑. บทประธานที่ใช้ตัวเส้นหนาในประโยคต่อไปนี้เป็นคำชนิดไร ? และบอกชื่อให้ละเอียดลงไปอีก เช่นเป็นคำชนิด นาม ก็ให้บอกด้วยว่าเป็นคำนามชนิดไรเป็นต้น.

ก. **นกยาง**กรอก กินปลา.

ข. **ใคร** จะว่าเขาได้.

ค. **กินรำ** ไม่ดีแน่ ๆ.

ฆ. **พลตำรวจฉิม** พูนทรัพย์ ทำการดี.

ง. **ความแก่** ไม่ดีเลย.

จ. **เป็นปราชญ์** ดีดี.

๑๒. บทขยายประธานของประโยคมีกี่ประเภทด้วยกัน จงบอกชื่อประเภทและยกตัวอย่างกำกับไว้ด้วยประเภทละประโยค (เว้นแต่ประเภทที่เป็นประโยค)

๑๓. บทขยายประธานที่ใช้ตัวเส้นหนาต่อไปนี้ อยู่ในประเภทไร และบอกชื่อให้ละเอียดอย่างบทประธานด้วย.

ก. นกแก้ว สัตว์เลี้ยง ของฉัน พูดดีนัก.

ข. การเที่ยว เพื่อศึกษา เป็นการดี.

ค. บิดา ฉัน ท่าน รักฉันมาก.

ฆ. นักเรียน มาโรงเรียนสาย ไม่ดี.

ง. คน ตาบอดสองข้าง เป็นทุกข์มาก.

๑๔. ภาคประธานที่ใช้ตัวเส้นหนาในประโยคต่อไปนี้ มีบทประธานอย่างเดียวหรือมีบทขยายประธานควบอยู่ด้วยกับบท จงแยกให้เห็นชัดเจนและบอกประเภทไว้ให้แจ่มแจ้งด้วย.

ก. **ว่าวจุฬาของนายสี** ดีพอใช้.

ข. **การเกี่ยวหญ้าช้างครั้งโบราณ** เป็นการทำโทษคน.

ค. **ธนบุรีเมืองหลวงเก่า** อยู่ริมฝั่งขวาแม่น้ำเจ้าพระยา.

ฆ. **พระมหามณีรัตนปฏิมากร** เป็นปูชนียวัตถุสำคัญ.

ง. **รถไฟสายท่าจีนแม่กลอง** เป็นของบริษัทเดียวกัน.

จ. **เจ้าพระยาบดินทร์เดชา (สิงห์) นักรบเอกของไทย** มีชื่อเสียงมาก.

ฉ. **พระจ้อยวัดโบสถ์ท่าน** เทศน์ดี.

ช. **พระปราบสงครามนักรบหนุ่ม** ทำราชการดีมาก.

ซ. **พระกนิฏฐภคินี ของพระนารายณ์** มีองค์หนึ่ง.

ฌ. **มิตรดีแท้จริงในโลกนี้** หายาก.

ญ. **พระทันตธาตุจำลองของพระพุทธเจ้า** ประดิษฐานอยู่ที่บรมบรรพต.

๑๕. จงผูกประโยค ดังต่อไปนี้.

ก. ให้มีบทประธานเป็นนามวลีมา ๓ ประโยค.

ข. ให้มีบทประธานเป็นกริยาสภาวมาตามา ๓ ประโยค.

ค. ให้มีบทขยายประธานเป็นบทวิกัติการกมา ๓ ประโยค.

ฆ. ให้มีบทขยายประธานเป็นบุพบทวลีมา ๓ ประโยค.

บทที่ ๔ เอกรรถประโยค (ต่อ)

ข้อ ๑๓. บทกริยา ได้กล่าวแล้วว่าภาคแสดงของประโยคย่อมจำแนกเป็นส่วนย่อยออกไปอีก ๔ บท คือ บทกริยา บทขยายกริยา บทกรรม และบทขยายกรรม ต่อไปนี้จะได้นำเอาบททั้ง ๔ นี้มาอธิบายทีละบท แต่จะอธิบายเฉพาะที่ใช้ในเอกรรถประโยคก่อน.

ในที่นี้จะยกบทกริยาขึ้นอธิบายก่อน เพราะเป็นส่วนสำคัญของภาคแสดง ที่บอกอาการของบทประธานให้ได้ความครบเป็นเอกรรถประโยค และเพื่อให้ผู้ศึกษาเข้าใจแจ่มแจ้ง จึงควรแยกบทกริยาออกเป็นประเภท ๆ ต่างกันดังนี้:—

(๑) คำกริยา ได้แก่กริยาที่ใช้เป็นบทกริยาได้ คือ:

ก. อกรรมกริยา หมายถึงคำที่เป็นอกรรมกริยาแท้ ตัวอย่าง "คน **นอน**" "นก **บิน**" และ "น้ำ **ไหล**" ฯลฯ และคำวิเศษณ์ที่ทำหน้าที่เป็นอกรรมกริยา ตัวอย่าง— "คนนี้ **ฉลาด**" "ม้านี้ **งาม**" และ "หญิงนี้ **แก่**" ฯลฯ

ข. สกรรมกริยา ตัวอย่าง— "คน **กิน** ข้าว" "เด็ก **ชัก** ว่าว" และ "คน **ตี** กัน" ฯลฯ

ค. วิกตรรถกริยา ตัวอย่าง— "คนนี้ เป็น ครู" "หญิงนั้น เป็น ใบ้" และ "คนนี้ เหมือน ฉัน" ฯลฯ

หมายเหตุ กริยานุเคราะห์ใช้เป็นบทกริยาของประโยคไม่ได้ เพราะมีหน้าที่ช่วยกริยาอื่น ๆ เพื่อแสดง มาลา กาล วาจก ของกริยาอื่น ๆ จึงนับเป็นบทช่วยกริยาเท่านั้น ไม่ใช่เป็นบทกริยาของประโยค.

(๒) กริยาวลี ที่ใช้เป็นบทกริยาของประโยคนั้น ก็คือกริยาต่าง ๆ ที่เอากริยานุเคราะห์ก็ดี คำอื่นก็ดี เข้ามาช่วยจึงรวมกันเป็นกริยาวลีขึ้น เพื่อแสดงมาลา กาล วาจก ดังกล่าวแล้ว ตัวอย่าง :—

ก. กริยาวลีบอกมาลา เช่น—

"เขา ควรยินดี" "เขา ชรอยจะไม่อยู่" และ "เจ้า ต้องไป" ฯลฯ

ข. กริยาวลีบอกกาล เช่น— "เขา กำลังนอนอยู่" "เขา ได้มา ที่บ้าน" และ "เขา จะไป พรุ่งนี้" ฯลฯ

ค. กริยาวลีบอกวาจก เช่น— "บิดายังบุตร ให้นอน" (ให้นอนเป็นกรรตุวาจก) "นายสี ถูกใส่ความ" (ถูกใส่ความเป็นกรรมวาจก) และ "ตามี ถูกให้เฝ้า บ้าน" (ถูกให้เฝ้าเป็นการิตวาจก) ฯลฯ

กริยาวลีบอกวาจกนี้ ควรศึกษาต่อไปอีก ดังจะอธิบายในข้อ ๑๕ ต่อไปนี้.

ข้อ ๑๕. บทกริยาของเอกรรถประโยครูปต่าง ๆ บทกริยาทั้งที่เป็นคำและเป็นกริยาวลีที่บอกวาจก ซึ่งอ้างตัวอย่างไว้ในท้ายข้อ ๑๓

นั้น เกี่ยวกับบทกริยาของเอกรรถประโยครูปต่าง ๆ จึงขออธิบายเพิ่มเติมอีกเล็กน้อย ดังนี้:—

(๑) บทกริยาของประโยคกรรตุ บทกริยารูปนี้ได้แสดงไว้ในตัวอย่างทั่วไปแล้ว เช่น "คน นอน" "คน กิน ข้าว" ฯลฯ และบทกริยา เช่น กิน นอน ในรูปนี้บอกสัมพันธ์ว่าเป็นกริยากรรตุวาจก จึงไม่ต้องอธิบายต่อไปอีก.

(๒) บทกริยาของประโยคกรรม บทกริยาของประโยคกรรมทั้งหลายบอกสัมพันธ์ว่าเป็น กรรมวาจก ทั้งนั้น มี ๒ ประเภทด้วยกันดังนี้.

ก. คือเป็นกริยาวลีที่มีคำกริยานุเคราะห์ ถูก นำหน้าเช่น "ลูกถูก แม่ ตี" ดังนี้ คำ ลูก เป็นบทประธานแต่เป็นกรรมการก.

และคำ แม่ เป็นกรรตุการกช่วยกริยาวลี ถูก–ตี และกริยาวลีถูก–ตี เป็นกรรมวาจกของคำ ลูก หรือจะกล่าวย่อ ๆ ว่า "ลูกถูกตี" ก็ได้.

หมายเหตุ กริยาวลีมีคำ ถูก นำหน้านี้เป็นประเพณีนิยมใช้เฉพาะในข้อความที่ไม่ดีซึ่งผู้ถูกไม่พอใจ เช่น ถูกจองจำ ถูกตี ถูกตรากตรำ ถูกบังคับ เป็นต้น ไม่นิยมในข้อความที่ดีซึ่งผู้ถูกพอใจ เช่นจะใช้ว่า ถูกชม ถูกยกย่อง ถูกเชิญ ฯลฯ ไม่ได้ นอกจากผู้ถูกไม่พอใจที่จะถูกเช่นนั้น ดังตัวอย่างกล่าวว่า ฉันเบื่อจะตายไปแล้ว ไปไหนก็ถูกเชิญให้กินข้าวร่ำไป ดังนี้เป็นต้น และในความอื่นไม่ใช้คำถูกนำหน้าเลย ดูต่อไป.

ข. ไม่ต้องใช้คำ "ถูก" นำหน้า บทกริยาของประโยคกรรมในภาษาไทยที่ไม่เป็นวลี คือใช้คำกริยาโดด ๆ โดยไม่ใช้คำ "ถูก" นำหน้า ก็มีเป็นอันมาก คือ เป็นแต่เราเอาบทกรรมการกมาเป็นประธาน และเอาเรียงไว้หน้าบทกริยาเท่านั้นก็ได้ เช่นตัวอย่าง "วัดนี้ สร้าง แต่ครั้งไหน ?" "ขนมนี้ กิน ดี" "ของนี้ ขาย ยาก" ฯลฯ คำกริยา สร้าง กิน ขาย ในที่นี้เป็นกรรมวาจกเช่นเดียวกับวลีว่า "ถูกสร้าง ถูกกิน ถูกขาย" โดยยึดเอาการเรียงบทกรรมการกไว้หน้ากริยาเป็นหลัก.

(๓) บทกริยาของประโยคกริยา ประโยคกริยานี้ได้กล่าวแล้วว่ามีวิธีบอกสัมพันธ์เป็นอย่างเดียวกับประโยคกรรตุทั้งนั้น ต่างกันเพียงเรียงบทกริยาไว้หน้าบทประธาน เพื่อต้องการให้กริยาเด่นชัดเท่านั้น และบทกริยาก็ใช้เฉพาะที่มีความว่า เกิด มี ปรากฏ เท่านั้น ดังอธิบายไว้แล้วในข้อ ๑๐ (๓) จงกลับไปดูข้อนั้น.

หมายเหตุ "ประโยคกริยานี้มีลักษณะคล้ายกับ ประโยคภาพ" ในภาษาบาลี ซึ่งของเขามีแต่บทกริยา เอาบทประธานไปเป็นบทช่วยกริยาเสียจึงไม่มีบทประธาน.

(๔) บทกริยาของประโยคการิต บทกริยานี้ต้องใช้กริยานุเคราะห์ ให้ นำหน้าเป็นวลีมี ๓ ประเภทดังนี้:—

ก. กรรตุวาจก เช่น— ให้อ่าน หรือ ให้-อ่าน ตัวอย่างประโยคว่า "ครูยังศิษย์ ให้อ่าน หนังสือ ครู ให้ ศิษย์ อ่าน หนังสือ หรือว่า ครู ให้อ่าน หนังสือ เป็นต้น.

ข. กรรมวาจก เช่น- ถูก-ให้-อ่าน ถูกให้อ่าน หรือ ให้อ่าน ตัวอย่างประโยคว่า "หนังสือ ถูก ครู ให้ ศิษย์ อ่าน"

หรือ "หนังสือนี้ ถูกให้อ่าน เสมอ ๆ" หรือ "หนังสือนี้ ให้อ่าน เสมอ ๆ" เป็นต้น.

ค. การิตวาจก เช่น- "ถูก-ให้อ่าน" หรือ "ถูกให้อ่าน" ตัวอย่างประโยคว่า "ศิษย์ ถูก ครู ให้อ่าน หนังสือ" หรือ "ศิษย์ ถูกให้อ่าน หนังสือ" เป็นต้น.

หมายเหตุ– รูปกริยาวลีที่เป็นการิตวาจกนี้ ใช้กริยานุเคราะห์อื่น ประกอบเป็นมาลาและกาลได้อย่างกริยากรรตุวาจกและกรรมวาจกเหมือนกัน.

ข้อ ๑๕. บทขยายกริยา คือ คำวิเศษณ์หรือวลีที่ใช้ขยายบทกริยาให้ได้ความชัดเจนยิ่งขึ้น แต่ไม่ใช่คำช่วยประกอบกริยาให้เป็นกริยาวลี เช่น คำกริยานุเคราะห์ดังกล่าวแล้ว บทขยายกริยานี้มีประเภทดังต่อไปนี้:–

(๑) บทขยายกริยาที่แต่งเนื้อความ ข้อนี้หมายถึงบทที่ทำหน้าที่แต่งบทกริยาให้มีเนื้อความพิสดารยิ่งขึ้น มีอยู่ ๒ ประเภทด้วยกัน คือ:–

ก. คำวิเศษณ์ คำวิเศษณ์ย่อมมีหน้าที่แต่งคำอื่นให้มีความหมายแปลกไปจากคำเดิมได้ ดังนั้นจึงมีหน้าที่ขยายบทกริยาได้ทั้งหมด เพื่อให้มีเนื้อความพิสดารไปต่าง ๆ ดังตัวอย่างต่อไปนี้:–

"เขาเดิน ไว" ไว วิเศษณ์บอกลักษณะของกริยา เดิน.

"เขามา ก่อน" ก่อน วิเศษณ์บอกกาลของกริยา มา.

"ฉันนอน กลาง" กลาง วิเศษณ์บอกสถานของกริยา นอน.

"เขากินข้าว จุ" จุ วิเศษณ์บอกประมาณของกริยา กิน.

"ผมอยู่ ขอรับ" ขอรับ วิเศษณ์บอกความรับรองของกริยา อยู่ "เขา ไม่ ทำงาน" ไม่ วิเศษณ์บอกปฏิเสธของกริยา ทำ. ดังนี้เป็นต้น

ข. วลีต่าง ๆ ที่ทำหน้าที่วิเศษณ์. นอกจากคำวิเศษณ์ดังกล่าวแล้ว ยังมีบทวลีต่าง ๆ ที่ทำหน้าที่แต่งบทกริยาให้พิสดารมากขึ้นไปกว่าคำวิเศษณ์อีก ซึ่งมีชื่อต่างกันแล้วแต่คำชนิดใดนำหน้า แต่ก็รวมความว่าทำหน้าที่อย่างเดียวกับคำวิเศษณ์ทั้งนั้น ดังตัวอย่างบทที่มีตัวเส้นหนาต่อไปนี้.

"เขาวิ่ง เร็วมากทีเดียว" (วิเศษณ์วลีบอกลักษณะ)

"เขาเดิน เตะกะโถนหก" (วิเศษณ์วลีบอกลักษณะ)

"เขานอน สิบชั่วโมงเต็ม" (วิเศษณ์วลีบอกประมาณ)

"เขามา ช้า ๕ นาที" (วิเศษณ์วลีบอกกาล) ดังนี้เป็นต้น.

หมายเหตุ วลีที่ทำหน้าที่ วิเศษณ์ ขยาย บท กริยา นี้ ย่อม เป็น วิเศษณ์วลี กับกริยาวลีเป็นพื้น เพราะถ้าเป็นนามวลีหรือบุพบทวลี ก็จะต้องเป็นการกช่วยกริยา ดังจะแสดงต่อไปข้างหน้า.

(๒) บทขยายกริยาที่เป็นการช่วยกริยาต่าง ๆ ได้แก่บทการกต่าง ๆ ที่ช่วย กริยา ให้ มี เนื้อ ความ ครบ บริบูรณ์ ก็ ดี หรือ ให้มีเนื้อความพิสดารออกไปก็ดี มี ๔ ประเภทด้วยกัน ดังนี้

ก. บทวิกัติการกช่วยกริยา หมายถึงนาม สรรพนาม หรือวลีทำหน้าที่วิกัติการก ช่วยวิกตรรถกริยาให้ได้ความครบ ตัวอย่าง :-

"เขาเป็น ครู" (ครู เป็นวิกัติการกช่วยกริยา เป็น)

"เขาคล้าย ฉัน" (ฉัน เป็นวิกัติการกช่วยกริยา คล้าย)

"ท่านเป็น กรรมการศาลฎีกา" (กรรมการศาลฎีกา เป็นวิกัติการกช่วยกริยา เป็น) ดังนี้เป็นต้น

ข. บทกรรตุการก ช่วยกริยากรรมวาจกหรือกริยาการิตวาจก เช่นตัวอย่าง :— "บุตรถูก บิดา ทำโทษ" บิดา เป็นกรรตุการกช่วยกริยา ถูกทำโทษ "วัดนี้ ใคร สร้าง" ใคร เป็นกรรตุการกช่วยกริยา สร้าง "ศิษย์ถูก ครู ให้อ่านหนังสือ" ครู เป็นกรรตุการกช่วยกริยา ถูกให้อ่าน ดังนี้เป็นต้น

ค. บทการิตการก ที่ช่วย กริยา ในประโยค การิต เช่นตัวอย่าง :— "ครู ยังศิษย์ ให้อ่านหนังสือ" ยังศิษย์ เป็นบุพบทวลีการิตการกช่วยกริยา ให้อ่าน "ครูให้ ศิษย์ อ่านหนังสือ" ศิษย์ เป็นการิตการกช่วยกริยา ให้อ่าน. "หนังสือถูกครูให้ ศิษย์ อ่าน" ศิษย์ เป็นการิตการกช่วยกริยา ถูกให้อ่าน ดังนี้เป็นต้น

ฆ. วิเศษณการกต่าง ๆ ได้แก่วิเศษณการกที่ช่วยกริยาโดยบอกหน้าที่ต่าง ๆ ให้มีเนื้อความพิสดารออกไป เช่นตัวอย่าง :—

"เขาไป โดยเร็ว" โดยเร็ว บุพบทวลีวิเศษณการกช่วยกริยา ไป เพื่อบอกลักษณะ

"เขาไป เมื่อเช้า" เมื่อเช้า บุพบทวลีวิเศษณการกช่วยกริยา ไป เพื่อบอกกาล.

"เขาอยู่ ที่บ้าน" ที่บ้าน บุพบทวลีวิเศษณการกช่วยกริยา อยู่ เพื่อบอกสถาน.

"เขานอน ตลอดคืน" ตลอดคืน บุพบทวลีวิเศษณการก ช่วยกริยา **นอน** เพื่อบอกประมาณ.

"ฉันเห็น กับตา" กับตา บุพบทวลีวิเศษณการกช่วยกริยา **เห็น** เพื่อบอกเครื่องใช้.

หมายเหตุ วิเศษณการกนี้โดยมากมีบุพบทนำหน้า จึงเรียก บุพบทวลี แต่บางบทไม่นิยมใช้บุพบทนำหน้า ใช้แต่คำวิเศษณการก โดด ๆ ต่อท้ายบทกริยาก็มี เช่นตัวอย่าง :—

"เขากิน ตะเกียบ เป็น" **ตะเกียบ** คำวิเศษณการกช่วย กริยา **กิน** เพื่อบอกเครื่องใช้.

"เด็กจม น้ำ ตาย" **น้ำ** คำวิเศษณการกช่วยกริยา **จม** เพื่อ บอกสถาน เป็นต้น วิเศษณการกเช่นนี้มีมาก.

ข้อสังเกต บทการกช่วยกริยาทั้ง ๔ ประเภทนี้ เป็นคำนาม ก็ได้ สรรพนามก็ได้ กริยาสภาวมาลาก็ได้ และเป็นวลีก็ได้ แล้วแต่ รูปความจะเป็นไป ให้สังเกตตามตัวอย่างที่แสดงไว้ข้างต้นนั้น.

ข้อ ๑๒. บทกรรม บทกรรมนี้หมายความว่าบทที่ทำหน้าที่เป็นผู้ ถูกของ **สกรรมกริยา** ได้กล่าวไว้แล้วว่า บทกริยาของภาคแสดงที่เป็น สกรรมกริยา จะต้องมีบทกรรมต่อท้ายจึงจะมีเนื้อความครบบริบูรณ์ ดังนั้นบทกรรมที่กล่าวนี้ก็มีหน้าที่ช่วยสกรรมกริยา อย่างเดียวกับบท การกต่าง ๆ ที่ช่วยบทกริยาดังกล่าวแล้วนั่นเอง แต่ท่านจัดไว้เป็นอีก แผนกหนึ่ง ไม่รวมไว้ในบทขยายกริยา อย่างบทการกช่วยกริยาต่าง ๆ เหล่านั้น ก็เพราะเป็นบทสำคัญยิ่งกว่ากัน อาจจะนำมาเป็นบทประธาน

ของประโยคก็ได้ นับว่าเป็นบทสำคัญคล้ายคลึงกับบทประธานเหมือนกัน.

บทกรรมมีลักษณะคล้ายคลึงกับบทประธานทุกอย่าง ต่างกันก็ที่ทำหน้าที่เป็นผู้ถูกของสกรรมกริยาเท่านั้น บทใดที่เป็นประธานได้ก็ต้องเป็นบทกรรมได้ทั้งนั้น เพราะฉะนั้นในที่นี้จะไม่อธิบายให้พิสดารอีก จะยกตัวอย่างมาแสดงไว้เพียงประเภทละประโยคพอเป็นเค้า ให้ผู้ศึกษาสังเกต และอนุโลมตามบทประธานเอาเอง ดังต่อไปนี้ :—

(๑) คำนาม - "ฉันเห็น คน"

(๒) คำสรรพนาม - "เขารัก ฉัน"

(๓) บทกริยาสภาวมาลา - "เขาชอบ นอน"

(๔) คำวิเศษณ์ - "เขาไม่รัก ดี"

(๕) บทวลีต่าง ๆ — นามวลี - "ฉันชอบ นกเขาชวา"

สรรพนามวลี — "พระองค์ทรงชุบเลี้ยง ข้าเบื้องบทมาลย์ ปานฉะนี้" (มักเป็นคำประพันธ์)

กริยาวลี — มีกริยานุเคราะห์ช่วย "ฉันไม่ชอบ ถูกบังคับ"

มีนามช่วย — "ฉันชอบ พายเรือ"

"ฉันไม่ชอบ เป็นนักโทษ"

มีกรรมช่วย - "เขาชอบ เล่นการพนัน"

(๖) บทพิเศษต่าง ๆ เช่น - เขาเขียน ⊙ ไม่ดี "⊙"

อ่านว่า รูปวงกลม เป็นบทกรรมการกของกริยา เขียน. "เขาแปล 'ในเมืองสวรรค์' ไม่ถูก" ในเมืองสวรรค์ เป็นบุพบทวลี กรรมการกของกริยา แปล

หมายเหตุ ในบทพิเศษนี้ หาได้ใช้ทั่วไปในภาษาไทยไม่ ที่นำมาแสดงไว้ในที่นี้ก็เพื่อจะให้ทราบไว้เป็นหลักแห่งความรู้เท่านั้น. ส่วนบทกรรมที่เป็นประโยคนั้นจะแสดงต่อไปในสังกรประโยค.

บทกรรมการกที่ช่วยบทกริยาในภาคแสดงนั้น ถ้าเอาไปเรียงไว้หน้าบทกริยา ก็ต้องนับว่าเป็นบทประธานกรรมการก และบทกริยาก็ต้องเป็นกริยากรรมวาจก ดังกล่าวแล้วในข้อ ๑๐ (๒) ข้างต้น.

ข้อ ๑๗. บทขยายกรรม ได้กล่าวแล้วว่าบทกรรมคล้ายคลึงกับบทประธาน ฉะนั้นบทขยายกรรมก็คล้ายคลึงกับบทขยายประธานดุจกันหรือจะว่าเป็นอย่างเดียวกันก็ได้ ต่างกันเพียงทำหน้าที่ขยายบทกรรมเท่านั้น จึงแสดงตัวอย่างไว้ให้ดูประเภทละประโยค เพื่อทบทวนความสังเกต ดังนี้.

(๑) คำวิเศษณ์ แต่งนาม – "เขาจับช้าง ป่า"

แต่งกริยา – "เขาไม่ชอบเดิน เร็ว"

(๒) บทวิกติการก นาม – "ฉันนับถือนายมี นายอำเภอ"

สรรพนาม– "ในข้อนี้ฉันต้องเชื่อลูก มัน"

(๓) บทวลี วลีวิกติการก – "ฉันนับถือภิกษุดี สมภารหนุ่ม"

วลีอื่น ๆ – "ฉันเห็นคน หนวดยาวรุ่มร่าม"

"ตาสีกินข้าว สามชามกว่า"

"ฉันพบตามี สวมเสื้อรุงรัง"

"ฉันรักคน ในบ้าน"

ทั้งนี้ให้ดูคำอธิบายในบทขยายประธานเป็นหลักอนุโลมตาม

ข้อ ๑๘. วิธีบอกสัมพันธ์เอกรรถประโยค ได้กล่าวมาแล้วว่าประโยคคำพูดย่อมต่างกับประโยคไวยากรณ์ เพราะประโยคคำพูดย่อม

ละส่วนต่าง ๆ ไว้ในที่เข้าใจ ฉะนั้น เมื่อเราจะบอกสัมพันธ์ประโยคคำพูด จึงต้องแปลงรูปเป็นประโยคไวยากรณ์เสียก่อน คือยกเอาส่วนที่ละไว้ในที่เข้าใจ มาใส่ไว้ใน วงเล็บให้เต็ม ตามประโยคไวยากรณ์เสียก่อน แล้วจึงบอกสัมพันธ์ที่หลัง ดังตัวอย่างต่อไปนี้ :—

ประโยคคำพูด	ประโยคไวยากรณ์
ก. กี่นาฬิกาแล้ว ?	ก. (เวลา) กี่นาฬิกาแล้ว ?
ข. แปดนาฬิกาขอรับ	ข. (เวลา) แปดนาฬิกาขอรับ
ค. ใครมา ?	ค. ใครมา ?
ฆ. นายแดงเพื่อนคุณขอรับ	ฆ. นายแดง เพื่อนคุณ (มา) ขอรับ
ง. มาทำไม ?	ง. (เขา) มาทำไม ?
จ. มาเยี่ยมคุณขอรับ	จ. (เขา) มาเยี่ยมคุณขอรับ

เมื่อจะบอกสัมพันธ์ต้องบอกตามประโยคไวยากรณ์ ดังนี้ :—

ประโยค ก. ภาคประธาน – เวลา

บทประธาน – เวลา

ภาคแสดง – กี่นาฬิกาแล้ว

บทกริยา – กี่นาฬิกาแล้ว (วิเศษณ์วลีทำหน้าที่เป็นบทกริยา) ดังนี้เป็นต้น.

การเขียนอธิบายบอกสัมพันธ์ เช่นข้างบนนี้ ใช้เฉพาะข้อความเล็กน้อย ดังตัวอย่างข้างบนนี้เท่านั้น ถ้ามีข้อความมากหรือมีหลายประโยคด้วยกัน ควรตีตารางบอกสัมพันธ์สะดวกกว่า ดังตัวอย่างต่อไปนี้ :—

ตัวอย่างตารางบอกสัมพันธ์

ประโยค	ภาคประธาน		ภาคแสดง				หมายเหตุ
	บท ประธาน	บทขยาย ประธาน	บท กริยา	บทขยาย กริยา	บท กรรม	บทขยาย กรรม	
ก. (เวลา) กี่นาฬิกาแล้ว	(เวลา)	–	กี่นาฬิกาแล้ว[๑]	–	–	–	๑. วิเศษณ์วลีทำหน้าที่บทกริยา
ข. (เวลา) ๘นาฬิกาขอรับ	(เวลา)	–	๘นาฬิกา[๒]	ขอรับ	–	–	๒. วิเศษณ์วลีทำหน้าที่บทกริยา
ค. ใครมา?	ใคร	–	มา	–	–	–	
ฆ. นายแดงเพื่อนคุณ (มา) ขอรับ	นายแดง[๓]	เพื่อนคุณ[๔]	(มา)	ขอรับ	–	–	๓. นามวลีบทประธาน ๔. นามวลีวิกัติการก
ง. (เขา) มาทำไม?	(เขา)	–	มา	ทำไม ?	–	–	
จ. (เขา) มาเยี่ยมคุณ ขอรับ	(เขา)	–	มา	เยี่ยมคุณ[๕] ขอรับ	–	–	๕. กริยาวลีสภาวมาลาวิเศษณการกบอกความมุ่งหมาย.

บทเชื่อมความ เอกรรถประโยคนี้ ยังมีถ้อยคำที่ไม่ใช่ประโยคเข้ามาเชื่อมหน้าประโยคก็มี หรือหลังประโยคก็มี โดยมากเป็นบทอาลปน์ หรือบทอุทาน เช่น เออ! โอ๊ย! ตายละซี! เหล่านี้เป็นต้น เช่นตัวอย่าง "นายแดง, โว้ย! ไฟไหม้บ้าน" หรือ "ตายละซี! เกิดขโมยขึ้นในบ้านเราแล้ว โว้ย! นายแดง" เหล่านี้เป็นต้น.

ในบทเชื่อมความนี้ ถ้าเป็นประโยคใหญ่ ก็มีคำสันธานสำหรับเชื่อมประโยคอยู่ด้วยดังจะแสดงต่อไปข้างหน้า ถ้ามีในเอกรรรถประโยคดังตัวอย่างข้างบนนี้ ก็ตั้งตารางไว้ตัดช่องประโยคเข้าไปดังนี้ :—

ประโยค	บทเชื่อมความ	ภาคประธาน		ภาคแสดง				หมายเหตุ
		บท ประธาน	บทขยาย ประธาน	บท กริยา	บทขยาย กริยา	บท กรรม	บทขยาย กรรม	
ก. นายแดงโว้ย ! ไฟไหม้บ้าน	(๑) นายแดง (๒) โว้ย !	ไฟ	—	ไหม้	—	บ้าน	—	(๑) นามวลีอาลปน์ (๒) อุทาน
ข. ตายละซี่ ! เกิดขโมยขึ้นในบ้านเราแล้วโว้ย ! นายแดง	(๑) ตายละซี่ ! (๒) โว้ย ! (๓) นายแดง	ขโมย	—	เกิด–แล้ว	ขึ้น ในบ้านเรา	—	—	(๑) กริยาวลีอุทาน (๒) อุทาน (๓) นามวลีอาลปน์

คำถามบทที่ ๔

๑. ภาคแสดงของประโยค แบ่งออกเป็นบทย่อย ๆ ได้กี่บท บอกชื่อและอธิบายโดยย่อ.

๒. จงผูกประโยค ดังต่อไปนี้ :—

ก. ให้มีบทกริยาเป็นอกรรมกริยาแท้มา ๓ ประโยค.

ข. ให้มีบทกริยาเป็นคำวิเศษณ์ ที่ทำหน้าที่เป็นอกรรมกริยามา ๓ ประโยค.

ค. ให้มีบทกริยา เป็นสกรรมกริยามา ๓ ประโยค.

ฆ. ให้มีวิกตรรถกริยา เป็นบทกริยามา ๓ ประโยค.

ง. ให้มีกริยาวิเศษณ์บอกมาลา กาล เป็นบทกริยา มาอย่างละ ๒ ประโยค.

จ. ให้มีกริยาวิเศษณ์บอกการิตวาจก และกรรมวาจกเป็นบทกริยา มาอย่างละ ๑ ประโยค.

ฉ. ให้มีบทกริยากรรมวาจกที่ไม่นิยมใช้กริยานุเคราะห์ ถูก ช่วยมา ๓ ประโยค.

ช. ให้มีบทกรรมเป็นสรรพนามมา ๓ ประโยค.

ฌ. ให้มีบทกรรมเป็นกริยาสภาวมาลามา ๓ ประโยค.

๓. ประโยคกริยาที่เอาบทกริยาไว้หน้านั้นใช้กริยาอย่างไรบ้าง ? ยกตัวอย่างมาให้ดู ๓ ประโยค ให้มีกริยาต่าง ๆ กัน.

๔. บทขยายกริยา คืออะไร ? มีกี่ประเภทด้วยกัน คือประเภทไรบ้าง ยกตัวอย่างมาให้ดูประเภทละประโยค.

๕. บทการกช่วยกริยา หมายความว่ากระไร ? มีกี่ประเภทด้วยกัน คืออะไรบ้าง ยกตัวอย่างเป็นประโยคมาให้ดูประเภทละประโยค.

๖. จงผูกประโยคให้มีบทการกช่วยกริยาประกอบอยู่ด้วย และให้มีลักษณะดังต่อไปนี้.

ก. ให้มีการกช่วยกริยาที่เป็นนาม ๓ ประโยค.

ข. ให้มีการกช่วยกริยาที่เป็นสรรพนาม ๓ ประโยค.

ค. ให้มีการกช่วยกริยาที่เป็นกริยาสภาวมาลา ๓ ประโยค.

ฆ. ให้มีการกช่วยกริยาที่เป็นบทวลีต่าง ๆ ๓ ประโยค.

๗. บทกรรม หมายความว่ากระไร ? มีกี่ประเภทด้วยกัน ยกตัวอย่างผูกเป็นประโยคมาให้ดูประเภทละประโยค.

๘. บทขยายกรรมหมายความว่ากระไร ? มีกี่ประเภทด้วยกัน ยกตัวอย่างผูกเป็นประโยคมาให้ดูประเภทละประโยค.

๙. บทกรรมที่นำมาใช้เป็นประธานนั้น มีลักษณะต่างกับบทกรรมธรรมดาอย่างไร จงอธิบายพร้อมด้วยตัวอย่าง.

๑๐. จงแปลงประโยคคำพูดต่อไปนี้ ให้เป็นประโยคไวยากรณ์.

(๑) ก. นั่นเสียงอะไร ?

ข. เสียงร้องไห้ขอรับ.

ค. ใครร้องไห้

ฆ. ภรรยาคนขับรถ ขอรับ.

ง. ทำไม ?

จ. ทะเลาะกันขอรับ.

ฉ. ห้ามเสียซิ

ช. ห้ามแล้วขอรับ.

(๒) ก. นั่นขนมอะไร ?

ข. ขนมครองแครง เจ้าค่ะ.

ก. กินดีไหม ?

ฆ. ดีเจ้าค่ะ.

ง. ขอบ้างซี

จ. ให้ด้วยยินดีทีเดียวเจ้าค่ะ.

(ระวัง – ใช้คำเติมให้ถูกแบบแผนด้วย)

บทที่ ๕ อเนกรรถประโยค

ข้อ ๑๙. อเนกรรถประโยค ก่อนจะอธิบายถึงอเนกรรถประโยค จะขออธิบายถึงเอกรรถประโยคอีกเล็กน้อย พอให้เข้าใจความติดต่อกัน คือเอกรรถประโยคนั้น หมายถึงข้อความอย่างหนึ่ง ๆ เช่น คนกินข้าว ซึ่งมีภาคประธาน คือ คน และภาคแสดง คือ กินข้าว ครบเป็นข้อความอย่างหนึ่ง แต่อเนกรรถประโยคที่จะอธิบายต่อไปนี้ ต่างกับเอกรรถประโยค คือเป็นประโยคที่มีข้อความเป็นเอกรรถประโยคนั้นหลายประโยคเกี่ยวเนื่องรวมอยู่ด้วยกันเป็นประโยคเดียว ดังนั้นท่านจึงเรียกประโยคชนิดนี้ว่า อเนกรรถประโยค ซึ่งแปลว่า ประโยค ที่มีเนื้อความไม่ใช่อย่างเดียว คือ มีเนื้อความหลายอย่าง (อน + เอก + อรรถ = อเนกรรถ)

ในตำราเก่าท่านจัดประโยคที่มีเอกรรถประโยครวมอยู่หลายประโยคนี้ว่า ประโยคใหญ่ เป็นคู่กับ ประโยคเล็ก หรือ ประโยคสามัญ ดังกล่าวแล้ว และท่านแบ่งประโยคใหญ่นี้ออกเป็น ๒ พวก คือ ประโยคความรวม ซึ่งได้แก่อเนกรรถประโยคที่จะกล่าวนี้พวกหนึ่ง และ ประโยคแต่ง คือสังกรประโยคอีกพวกหนึ่ง ซึ่งจะกล่าวต่อไปข้างหน้า.

แต่ตำราเดิมนี้ จะแบ่งออกเป็น ๓ พวก คือ เอกรรถประโยค ที่แสดงมาแล้วพวกหนึ่ง อเนกรรถประโยค ที่จะแสดงนี้พวกหนึ่ง และ สังกรประโยค ที่จะแสดงต่อไปอีกพวกหนึ่ง เพื่อให้เข้าระเบียบกันเป็นพวก ๆ เป็นการง่ายแก่ผู้ศึกษายิ่งขึ้น.

รูปของอเนกรรถประโยค อเนกรรถประโยคมีลักษณะรูปร่างที่จะสังเกตได้ทั่วไป ก็คือ มีเอกรรถประโยค ตั้งแต่ ๒ ประโยคขึ้นไปเรียงกัน และมีสันธานเป็นเครื่องเกี่ยวเชื่อมอยู่ในระหว่างเอกรรถประโยคนั้น ๆ ให้ความติดต่อเป็นประโยคเดียวกัน เช่นตัวอย่าง **น้ำขึ้นแต่ ลมลง** ดังนี้จะเห็นได้ว่า เอกรรถประโยคคือ **น้ำขึ้น** ประโยคหนึ่ง กับ **ลมลง** อีกประโยคหนึ่ง มีสันธาน แต่ เข้ามาเชื่อมให้ติดกันเป็น **น้ำขึ้นแต่ลมลง** ทำให้เป็นอเนกรรถประโยคขึ้น เพราะสังเกตสันธาน แต่ เป็นบทเชื่อม และอเนกรรถประโยคนี้จะมีเอกรรถประโยคมากกว่า ๒ ประโยคขึ้นไปเท่าไรก็ได้ แล้วแต่ข้อความที่ใช้พูดจากัน เช่นตัวอย่าง **ฉันจะไปเที่ยว แต่ท่านจะอยู่บ้าน หรือท่านจะไปไหน ?** ทั้งหมดนี้นับว่าเป็นอเนกรรถประโยคเดียว เพราะมีสันธานเชื่อมให้ติดต่อกัน. ถ้าประโยคใดมีประธานซ้ำกันจะละเสียบ้างก็ได้ เช่น ประโยคข้างบนนี้จะกล่าวว่า **ฉันจะไปเที่ยวแต่ท่านจะอยู่บ้านหรือ - จะไปไหน ?** ดังนี้เป็นต้น และบางทีก็เอาบทเชื่อมไปไว้ผิดที่ เช่นตัวอย่าง **เขาโกรธท่านเขาจึงไม่ไปบ้านท่าน** ดังนี้ก็ได้ ดังจะอธิบายต่อไปข้างหน้า.

อเนกรรถประโยคที่มีรูปดังตัวอย่างข้างบนนี้ นับว่าเป็นอเนกรรถประโยคธรรมดา ถึงจะละบทบางบทเช่นประธาน หรือเอาบทเชื่อม

ไปไว้ผิดที่บ้างก็ยังสังเกตได้ง่าย เมื่อได้เรียนเป็นลำดับไปแล้วก็จะเข้าใจได้แจ่มแจ้ง จึงไม่จำเป็นอธิบายให้พิสดารในที่นี้.

ข้อ ๒๐ อเนกรรถประโยครวม ประโยคชนิดนี้ก็เป็นอเนกรรถประโยคเหมือนกัน แต่มีรูปผิดกัน เช่นเอา **บทสำคัญ** ของเอกรรถประโยคนั้น ๆ มาเรียงให้ติดต่อกัน โดยเอาบทเชื่อมคั่นเข้าไว้และใช้บทกริยาบทเดียวกัน เช่นตัวอย่าง **ตาและยายนั่งอยู่ที่บ้าน** ซึ่งถ้าจะเรียงเป็นอเนกรรถประโยคธรรมดา ดังข้างบนนี้จะต้องเรียงว่า **ตานั่งอยู่ที่บ้าน และ ยายนั่งอยู่ที่บ้าน** ดังนี้อย่างหนึ่ง และยังมีอเนกรรถประโยครวมอย่างอื่นอีก จึงควรจะอธิบายให้พิสดารยิ่งกว่านี้ เพื่อผู้ศึกษาจะได้ยึดถือเป็นหลักต่อไป และอเนกรรถประโยครวมที่จะกล่าวนี้โดยมากมักใช้คำสันธาน- **และ** เป็นบทเชื่อมอย่างหนึ่ง และใช้คำสันธาน- **หรือ** เป็นบทเชื่อมอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งนับว่ามีดาษดื่นทั่วไปในภาษาไทย นอกจากนี้ก็มีบทเชื่อมอื่นอีกบ้าง แต่ไม่สำคัญเท่าบททั้ง ๒ ที่กล่าวแล้วนั้น ดังจะอธิบายให้พิสดารต่อไปนี้ :—

(๑) อเนกรรถประโยครวมที่ใช้คำ "และ" เป็นบทเชื่อม ประโยครวมชนิดนี้ บางทีก็เอาภาคประธานของเอกรรถประโยคที่ต่างกันมาไว้กลุ่มเดียวกัน และมีสันธาน **และ** คั่นภาคประธานเหล่านั้น และบางทีก็เอาภาคแสดงมารวมกันแล้วเอาคำ **และ** คั่นดุจเดียวกัน และส่วนใดที่ซ้ำกันในทุกเอกรรถประโยคก็ละเสีย เรียงไว้แต่เพียงบทเดียว เช่นบท **นั่งอยู่ที่บ้าน** ข้างบนนี้ถ้าเป็นประโยครวมสั้น ๆ บางทีก็ละบทเชื่อมไว้ในที่เข้าใจด้วย ซึ่งผู้ศึกษาอาจจะทราบได้ในตัวอย่าง ต่อไปนี้ :—

ก. รวมภาคประธานและภาคแสดง :–

เอกรรถประโยคเรียงกัน – ยายทำนา. ตาทำนา.

อเนกรรถประโยคธรรมดา – ยายทำนา และตาทำนา.

อเนกรรถประโยครวม – ยายและตาทำนา

อเนกรรถประโยคละบทเชื่อม – ยาย ตา ทำนา

ข. รวมภาคแสดงละประธาน :–

เอกรรถประโยคเรียงกัน – ตาสีไปที่โรงนา. ตาสีนั่งที่โรงนา.

อเนกรรถประโยคธรรมดา – ตาสีไปที่โรงนาและตาสีนั่งที่โรงนา.

อเนกรรถประโยครวม – ตาสีไปและนั่งที่โรงนา.

อเนกรรถประโยคละบทเชื่อม – ตาสีไปนั่งทโรงนา.

ข้อสังเกต ๑ ในเรื่อง บทสำคัญ ที่ใช้ในอเนกรรถประโยคข้างบนนั้น ควรผู้ศึกษาจะต้องสังเกตไว้เป็นหลัก คือ

ก. บทสำคัญของภาคประธานได้แก่ บทประธาน

ข. บทสำคัญของภาคแสดงได้แก่ :—

๑. บทกริยาต่างๆ (นอกจากวิกตรรถกริยา ซึ่งจะกล่าวต่อไป) คือ อกรรมกริยาต่าง ๆ ทั้งที่เป็นอกรรมกริยาแท้ เช่น นั่ง นอน ยืน เดิน ฯลฯ ทั้งที่เอาคำวิเศษณ์ เช่น สวย งาม ดี ชั่ว ฯลฯ มาทำหน้าที่แทนกริยา และ สกรรมกริยา เช่น กิน ทุบ ตี ฯลฯ

๒. วิกตรรถกริยากับบทวิกัติการกช่วยวิกตรรถกริยา คำวิกตรรถกริยาทั้งหลายเช่นคำ เป็น เป็นต้น นั้นสักว่าเป็นกริยาเท่านั้น

ไม่มีความหมายอย่างไรเลย ส่วนความหมายนั้นไปอยู่ที่ บทวิกัติการก ช่วยกริยาพวกนอกทีหนึ่ง เพราะฉะนั้นผู้ศึกษาจะต้องสังเกตไว้เป็นพิเศษว่า บทสำคัญ ของภาคแสดงที่มีบทกริยาเป็นวิกตรรถกริยานั้น ต้องรวมบทวิกัติการก ช่วยวิกตรรถกริยาเข้าด้วย เช่น บุตรของฉันเป็นนายอำเภอ บทสำคัญในภาคประธานคือ บุตร และบทสำคัญในภาคแสดงนั้นคือ เป็นนายอำเภอ และในอเนกรรถประโยครวมก็ต้องถือเอาบทวิกตรรถกริยา พร้อมด้วยบทวิกัติการกช่วยกริยานั้นเป็นบทสำคัญของภาคแสดงเช่นเดียวกันด้วย ดังตัวอย่างต่อไปนี้ :—

อเนกรรถประโยคธรรมดา — เขาเป็นภรรยาดี และเขาเป็นมิตรดี

อเนกรรถประโยครวมคงกริยาไว้ — เขาเป็นภรรยาและเป็นมิตรดี

อเนกรรถประโยครวมละกริยา — เขาเป็นภรรยา และมิตรดี

(๒) อเนกรรถประโยครวมที่ใช้คำ "หรือ" เป็นบทเชื่อมอเนกรรถประโยครวมที่มีสันธาน หรือเป็นบทเชื่อมนั้นก็มีลักษณะคล้ายกับประโยคที่มีสันธาน และ เป็นบทเชื่อมโดยมาก แต่บางประโยคก็มีรูปแปลกออกไปบ้าง ดังตัวอย่างต่อไปนี้ :—

ก. รวมภาคประธานละภาคแสดง

เอกรรถประโยคเรียงกัน — นายแดงอยู่บ้าน. นายดำอยู่บ้าน.

อเนกรรถประโยคธรรมดา — นายแดงอยู่บ้าน หรือนายดำอยู่บ้าน.

อเนกรรถประโยครวม - นายแดง หรือนายดำอยู่บ้าน.

ข. รวมภาคแสดง ละภาคประธาน

เอกรรถประโยคเรียงกัน - นายดำนั่ง. นายดำนอน.

อเนกรรถประโยคธรรมดา - นายดำนั่ง หรือนายดำนอน.

อเนกรรถประโยครวม - นายดำนั่งหรือนอน.

หมายเหตุ ประโยค ชนิดนี้ ถ้ามี เนื้อความ รับ กับ เนื้อ ความปฏิเสธเป็นคู่กันแล้ว มักจะละประโยคท้ายเสีย คงไว้แต่คำ หรือไม่ เท่านั้น บางทีก็ละคำ ไม่ ออกเสียคงไว้แต่คำสันธาน หรือ คำเดียวเท่านั้น เช่นนี้ย่อมมีโดยมากเช่นตัวอย่าง :—

เอกรรถประโยคเรียงกัน - ท่านจะนอน. ท่านจะไม่นอน.

อเนกรรถประโยคธรรมดา - ท่านจะนอน. หรือท่านจะไม่นอน. ?

อเนกรรถประโยครวม - ท่านจะนอน. หรือไม่ ?

อเนกรรถประโยครวมคงไว้แต่คำ หรือ - ท่านจะนอนหรือ ?

ถ้าประโยค ข้างท้าย มีวิเศษณ์ บอก ความโต้ตอบ กัน เช่น เปล่า หามิได้ ก็ดี หรือมีกริยานุเคราะห์ ยัง ก็ดี ก็ละประโยคท้ายเสีย เหลือไว้แต่คำสันธาน หรือ กับคำวิเศษณ์และกริยานุเคราะห์ ยัง ว่า หรือเปล่า หรือหามิได้ หรือยัง ดังตัวอย่างต่อไปนี้.

อเนกรรถประโยคธรรมดา - เขาจะมา หรือเปล่า - เขาจะไม่มา. เขาจะมา หรือ หามิได้ - เขาจะไม่มา. เขาจะมา หรือ เขายังไม่มา.

อเนกรรถประโยครวม - เขาจะมาหรือเปล่า. เขาจะมาหรือหามิได้. เขาจะมาหรือยัง.

ดังนี้เป็นต้น.

แต่ถ้าประโยคหน้ามีความเป็นปฏิเสธ และประโยคหลังมีเนื้อความรับเช่นนี้มักละประโยคหลังทั้งหมด เหลือแต่สันธาน หรือ เท่านั้น เช่นตัวอย่าง :—

อเนกรรถประโยคธรรมดา - เจ้าจะไม่ไปหรือ เจ้าจะไป.

อเนกรรถประโยครวม - เจ้าจะไม่ไปหรือ ?

ดังนี้เป็นต้น.

ข้อสังเกต ๒ ในการละประโยคท้ายนี้ อยู่ที่ความมุ่งหมายของผู้พูด คือถ้าผู้พูดต้องการคำใดให้เป็นคำสำคัญก็เหลือคำนั้นไว้เพื่อให้ผู้ฟังเข้าใจแจ่มแจ้งเช่นตัวอย่าง :—

อเนกรรถประโยคธรรมดา - ฉัน ไม่ ต้อง ทำ งาน ดึก หรือ ฉันต้องทำงานดึก.

อเนกรรถประโยครวม - ฉันไม่ต้องทำงานดึกหรือ.

แต่ถ้าพูดประสงค์จะให้คำ ต้อง เป็นคำสำคัญ ก็เอาคำ ต้อง คงไว้ ว่า ฉันไม่ต้องทำงานดึก หรือต้อง ดังนี้เป็นต้น.

หมายเหตุ อเนกรรถประโยคที่มีบทเชื่อมเป็นอย่างอื่นนอกจากคำ และ กับคำ หรือ ดังแสดงมาแล้ว ยังมีอีกมาก แต่มักจะไม่ใช่

อเนกรรถประโยครวม ดังที่แสดงมาแล้ว คือเป็นอเนกรรถประโยคธรรมดาซึ่งโดยมากมักละบางส่วนที่ซ้ำกันเสีย. อันเป็นไปตามระเบียบของประโยคคำพูด ดังได้อธิบายมาแล้ว. ดังนั้นจึงไม่จำเป็นต้องอธิบายในที่นี้.[๑]

ข้อสังเกต ๓ อเนกรรถประโยครวมข้างบนนี้ อาจจะเป็นเอกรรถประโยคได้ในลักษณะต่อไปนี้ :—

ก. ถ้าย่อคำ **หรือ** กับคำ **ไม่** เข้าเป็นคำ **ไหม** คำเดียว เช่น **เขาจะนอนไหม ? เขาจะกินข้าวไหม ?** เป็นต้น ประโยคเหล่านี้ก็เป็นเอกรรถประโยคไป และคำ **ไหม** ก็เป็นวิเศษณ์ขยายกริยาบอกความถามไป.

ข. ถ้าคำ **หรือ** ข้างท้ายประโยคนั้น มีความหมายเพียงเป็นคำวิเศษณ์บอกความถาม ไม่ใช่ใช้เป็นบทเชื่อมประโยคข้างท้าย เช่น ประโยคว่า "อ้อ! ท่านต้องการเท่านี้ **แหละหรือ ?**" และว่า "ฉันสู้ท่านไม่ได้ฉะนั้น **หรือ ?**" เป็นต้น ประโยคเช่นนั้นนับว่าเป็นเอกรรถประโยค และคำว่า **แหละหรือ** กับ **หรือ** ข้างท้ายประโยคนั้นนับว่า

---

๑. ตำราเก่าท่านจัดอเนกรรถประโยคที่ย่อส่วนต่าง ๆ รวมกันเข้าเป็นประโยคเดียว ที่เรียกว่าประโยครวมในตำรานี้ เป็นประโยคพวกหนึ่งเรียกว่า **สังเขปาเนกรรถประโยค.** และจัดประโยคที่ละส่วนบางส่วนไว้ในที่เข้าใจเป็นอีกพวกหนึ่งให้ชื่อว่า **บรยาลาเนกรรถประโยค.** และให้บอกชื่อประโยคเหล่านี้ในการบอกสัมพันธ์ด้วย เป็นการยุ่งเหยิงเกินจำเป็น. ในตำราเล่มนี้จะอธิบายให้ทราบว่า รูปประโยคของภาษาไทยย่อมเป็นประโยครวมกัน และบางส่วนที่ซ้ำกัน ดังที่กล่าวข้างบนนี้เท่านั้น และไม่ต้องบอกสัมพันธ์ถึงรูปประโยคว่าเป็นสังเขปา ฯ หรือบรยาลา ฯ ให้ยุ่งเหยิงใช่เหตุ, เพราะประโยคในภาษาไทยย่อมเป็น เช่นนี้เป็นพื้น อยู่แล้วแทบทั้งหมด.

เป็นวิเศษณ์บอกความถาม หาใช่เป็นสันธานไม่ เพราะคำ หรือ ในที่นี้มีความหมายบอกให้ทราบว่าเป็นคำถามเท่านั้น หาได้เชื่อมความต่อไปอีก อย่างอเนกรรถประโยครวมข้างบนนั้นไม่.

ค. อเนกรรถประโยคที่รวมภาคแสดงนั้น มีที่สังเกตต่างกับเอกรรถประโยคที่มี กริยา หรือ กริยาวลี เป็นบทขยายกริยาของประโยคดังนี้ คือ อเนกรรถประโยครวมภาคแสดงนั้น จะเอาสันธานแทรกลงในระหว่างกริยาที่เขาเรียงกันอยู่ก็ได้ความเช่นกัน เช่นตัวอย่างอเนกรรถประโยคว่า **เขาไปนั่งสูบบุหรี่ที่นา** และอเนกรรถประโยคว่า **ใครจะนั่งนอนก็ได้** ดังนี้ ถ้าเอาคำสันธาน และ แทรกระหว่างกริยาของประโยคต้นเข้าเป็น **เขาไป และนั่งและสูบบุหรี่ที่นา** และเอาสันธาน หรือ แทรกกริยาประโยคท้ายเข้าเป็น **ใครจะนั่งหรือนอนก็ได้** ดังนี้เป็นต้น ก็ยังคงได้ความอยู่เช่นเดิม จึงนับว่าประโยคทั้ง ๒ นี้เป็นอเนกรรถประโยครวม.

แต่อเนกรรถประโยคที่มี กริยา หรือ กริยาวลี เป็นบทขยายกริยาของประโยคนั้น ถ้าเอาสันธาน และ ก็ดี สันธาน หรือ ก็ดี มาแทรกเข้าระหว่าง กริยา ของประโยค กับ กริยา หรือ กริยาวลี ที่ขยายกริยาของประโยคนั้นแล้ว ความหมายก็จะผิดไปจากเดิม เช่นตัวอย่างประโยคว่า **ฉันฝันเห็นช้าง** ดังนี้ก็ดี หรือประโยคว่า **เขาบอกขายเรือ** ดังนี้ก็ดี จะเห็นได้ว่าบทกริยาของประโยคทั้ง ๒ นี้อยู่ที่คำ **ฝัน** และคำ **บอก** ส่วนบทว่า **เห็นช้าง** ก็ดี หรือ **ขายเรือ** ก็ดี เป็นเพียง บทกริยาวลี ขยายกริยาของประโยคคือ **ฝัน** และ **บอก** เท่านั้น หาใช่เป็น บทกริยารวม ของอเนกรรถประโยคดังข้างบนนั้น

ไม่ เพราะถ้าจะเอาสันธานแทรกเข้าเป็น-ฉันผัน และ ฉันเห็นช้าง ก็ดี เป็น-เขาบอก และ เขาขายเรือ ก็ดี ความหมายก็ผิดไปจากเดิม ดังนั้นประโยคทั้ง ๒ นี้ จึงนับว่าเป็นเอกรรถประโยค ถึงจะเปลี่ยนรูปประโยคเป็นประโยคกรรม คือเอา ช้าง และ เรือ มาเป็นประธานดังนี้ ช้าง ถูกฉันผันเห็น และ เรือ ถูกเขาบอกขาย คำว่า เห็น และ ขาย ก็ต้องเป็นบทแต่งกริยาของประโยค ซึ่งรวมกันเป็นบทกริยาวลี ว่า ผันเห็น และ บอกขาย อยู่นั่นเอง จะแยกออกเป็นกริยา ๒ บทอย่างอเนกรรถประโยครวมหาได้ไม่.

แต่ถึงกระนั้นก็ดี ขอให้ผู้ศึกษาสำเหนียกไว้เสมอว่า ประโยคภาษาไทยต้องอาศัยความ คือความมุ่งหมายของผู้พูดเป็นใหญ่ ดังนั้นประโยคข้างบนนี้ อาจจะเป็นอเนกรรถประโยครวมไปบ้างก็ได้ เช่น นาย ก เดินเตะกะโถนเล่น ซึ่งผู้พูดหมายความว่า นาย ก เดินไปด้วย และเตะกะโถนเล่นด้วย ดังนี้เป็นต้น แต่ถ้าบท เตะกะโถน นั้น ผู้พูดต้องการจะให้เป็นบท กริยาวลี แต่งกริยา เพื่อแสดงความซุ่มซ่าม ของผู้เดิน แล้ว ประโยคนั้น ก็ต้องนับว่า เป็นเอกรรถประโยคดังชี้แจงมาแล้ว.

ข้อ ๒๑. ลักษณะคำ "กับ" คำ "และ" คำ กับ นี้เราเคยใช้เป็นสันธานเหมือนคำ และ อย่างเดียวกับคำ แอนด์ (and) ของอังกฤษ แต่คำ กับ ของเรายังมีหน้าที่ใช้เป็นบุพบทได้ด้วย ซึ่งมีความหมายว่า ร่วมด้วย หรือ ด้วย ซึ่งตรงกับบุพบท วิถ (with) ของอังกฤษ ดังในประโยคว่า "ฉันเห็น กับตา" (ฉันเห็น ด้วยตา) หรือ เขาไป กับครู (เขาไป ร่วมด้วยครู) ดังนี้เป็นต้น.

แต่ตามหลักภาษาไทยเราคำ กับ ที่ใช้เป็นสันธาน แทนคำ และ ก็มีบ้างแต่น้อยแห่ง ดังจะอธิบายต่อไปข้างหน้า นอกนั้นคำ กับ ย่อมเป็นบุพบทแทบทุกแห่ง ซึ่งจำเป็นจะต้องอธิบายให้พิสดารในที่นี้ คือ :—

ก. คำ และ ใช้ในที่มีความหมาย - พ้องกันอย่างกว้าง ๆ เช่น **ยายและตาทำนา** หมายความว่า ยายทำนาและตาก็ทำนาเหมือนกัน กล่าวคือ ยายก็ทำนาของยาย ตาก็ทำนาของตา เอาความว่า ภาคแสดง - ทำนา นั้นเป็นของยายต่างหาก และเป็นของตาก็ต่างหาก ไม่ร่วมกัน มีความหมายเพียงว่าทำนาเหมือนกันเท่านั้น.

แต่คำ กับ นั้นไม่ใช่เป็นสันธานเชื่อมประโยค ซึ่งจะแยกออกเป็นคนละประโยคได้ ย่อมมีหน้าที่เป็นบุพบทนำหน้าคำที่เรียกว่าบุพบทวลี ทำหน้าที่เป็นวิเศษณการก แสดงความร่วมกิจการด้วยกันกับบทหน้าเช่น "ยาย กับตา ทำนา" ก็หมายความว่า "ยาย **ร่วมด้วยตา** ทำนา" คำ กับตา เป็นบุพบทวลีวิเศษณการกแต่งคำ ยาย อย่างเดียวกับบุพบทวลีอื่น ๆ เช่น "เสื้อ - ของตา" "เงิน - ที่ตา" เป็นต้น ฉะนั้น ถ้าจะแยก ยายกับตา ทำนา ออกเป็น ยายทำนา กับตาๆ ทำนา ดังเคยแยก ก็จะผิดอย่างเดียวกับแยก **ยายของตาทำนา** เป็น ยายทำนา ของ ตาทำนา ฉะนั้น เพราะภาคแสดง ทำนา นี้เป็นของยาย ที่เป็นประธานบทเดียวเท่านั้น ส่วน กับตา นั้นเป็นบทประกอบคำ ยาย หมายความว่าร่วมกับ ตา เท่านั้น หาได้เป็นประธานด้วยไม่.

ประโยค ยายกับตาทำนา มีเนื้อความกว้าง พิสูจน์ให้เห็นชัดยาก จึงขอชักประโยคเช่นเดียวกันที่มีความแคบเข้ากว่านี้มาให้ดูอีก เพื่อให้เห็นว่าแยกออกเป็น ๒ ประโยคไม่ได้ เช่น **สองกับสามเป็น**

ห้า ควรเห็นว่า กับสาม เป็นบทแต่ง สอง อย่างเดียวกับบท กับตา แต่ง ยาย เหมือนกัน. จะแยกเป็น ๒ ประโยคว่า สองเป็นห้า กับ สามเป็นห้า ก็ไม่ได้เช่นกัน.

ดังที่อธิบายมานี้ ประโยคเช่น ยายกับตาทำนา จึงนับว่า เอกรรถประโยค อย่างเดียวกับประโยคว่า ยายทำนาร่วมกับตา ฉะนั้น[๑]

หมายเหตุ ประโยคชนิดนมักใช้บุพบทวลี ด้วยกัน ประกอบ เข้าด้วยโดยมาก เช่น ยายกับตาไถนาด้วยกัน กับตา เป็นบุพบทวลี วิเศษณการกแต่งคำ ยาย และบท ด้วยกัน ก็เป็นบุพบทวลีวิเศษณ-การกแต่งกริยา ไถ หรือ ยายไถนา ด้วยกันกับตา ดังนี้ บท ด้วยกัน ก็ดี กับตา ก็ดี ต่างเป็นบุพบทวลีวิเศษณการก แต่งกริยา ไถ ด้วยกันทั้งคู่.

ข้อสังเกต ส่วนคำ กับ ที่ใช้เป็นสันธานแทนคำ และ นั้นก็มี เหมือนกัน ให้ผู้ศึกษาสังเกตดังนี้ :—

คำ กับ ที่เป็นบุพบท จะต้องนำหน้าบทอื่น ซึ่งรวมกันเป็น บุพบทวลีอย่างเดียวกับบุพบทวลีอื่น ๆ ซึ่งทำหน้าที่เป็นเครื่องใช้ เช่น "ฉันเห็นกับตา" และทำหน้าที่ร่วมด้วย เช่น ยายนั่ง กับตา (คือ ยายนั่งร่วมด้วยตา) หรือประโยคว่า "เขามา เพื่อนอนกับฉัน" บท นอนกับฉัน เป็นกริยาสภาวมาลา วลีซึ่งมีคำบุพบท เพื่อ นำหน้าเป็นบุพบทวลี, และมีบุพบทวลี กับฉัน ประกอบท้าย หมาย

---

๑. ขอให้ผู้ข้องใจข้อนี้ ทราบด้วยว่า การที่แก้ไขข้อนี้ ย่อมเสียเวลาตริตรอง ทบทวนและสอบสวนผู้ชำนาญทางนี้มากมายแล้วจึงได้ตกลงตั้งเป็นแบบได้ดังข้างบนนี้.

ความว่า **เพื่อนอนร่วมด้วยฉัน** ที่นำมากล่าวซ้ำอีกนี้ก็เพื่อเทียบกันให้เห็นชัดขึ้น.

แต่ยังมีคำ กับ ที่ใช้เชื่อมบทกริยาของภาคแสดง ซึ่งไม่ใช่ทำหน้าที่บุพบทอยู่บ้างในที่บางแห่ง เช่นตัวอย่างประโยคว่า **เขาเขียนกับอ่านหนังสือเสมอ** ดังนี้ย่อมสังเกตได้ว่า **เขียน** เป็นบทกริยาของประโยค และคำ **หนังสือ** ข้างท้ายเป็นกรรมการก ดังนั้น คำ **อ่าน** ก็ต้องเป็นบทกริยาของประโยค และมี **หนังสือ** เป็นกรรมการกร่วมกัน ในที่นี้ คำ กับ ต้องทำหน้าที่สันธานอย่างเดียวกับคำ **และ** เพราะถ้า **กับ** เป็นบุพบทก็ใช้นำหน้ากริยาของประโยคไม่ได้ ดังนั้นประโยคนี้จึงต้องเป็นอเนกรรถประโยค ซึ่งเป็นทำนองเดียวกับประโยคที่ใช้สันธาน **และ** ว่า **เขาเขียนและอ่านหนังสือเสมอ** และ คำ กับ ในที่นี้ ต้องเป็นสันธานอย่างเดียวกับคำ **และ** และแยกประโยคออกเป็นดังนี้:—

ก. สันธาน กับ - **เขาเขียนหนังสือเสมอ** กับ **เขาอ่านหนังสือเสมอ.**

ข. สันธาน และ - **เขาเขียนหนังสือเสมอ** และ**เขาอ่านหนังสือเสมอ.**

ทั้ง ๒ ประโยคนี้มีความหมายต่างกันเพียงเล็กน้อยเท่านั้น คือประโยคสันธาน กับ หมายความว่า เขาเขียนกับอ่านร่วมกันไปเสมอ แต่ประโยคสันธาน และ หมายความห่างออกไป คือบางครั้งเขาก็เขียน บางครั้งเขาก็อ่าน ไม่จำเป็นเขียนแล้วต้องอ่านร่วมกันไปอย่างประโยคต้น ที่จริงผู้พูดย่อมพูดไปตามเคยชินทั้งนั้น หาพิเคราะห์ถึงความแตกต่างกันดังกล่าวนี้ก็ไม่.

ข้อสำคัญที่จะสังเกตก็คือ กับ ที่เป็นบุพบทจะต้องนำหน้า นาม สรรพนาม และกริยาสภาวมาลา อย่างบุพบทอื่น ๆ.

ข้อ ๒๒. ตำแหน่งสันธานที่เชื่อมอเนกรรถประโยค สันธานที่ทำหน้าที่เชื่อมอเนกรรถประโยคนั้น มีตำแหน่งเรียงไว้ไม่เหมือนกัน ดังจะจำแนกไว้เพื่อเป็นที่สังเกต ดังนี้ :-

ก. สันธานที่เรียงไว้ในระหว่างประโยค ซึ่งนับว่าถูกต้องตามหน้าที่ของบทเชื่อม เช่นตัวอย่าง :-

"น้ำขึ้น แต่ ลมลง"

"เขามีทรัพย์ และ เขามีปัญญา"

"เขานอน หรือ เขานั่ง" ดังนี้เป็นต้น.

ข. สันธานที่เรียงไว้ผิดที่ คือไม่เรียงไว้ระหว่างประโยค มักเอาไปเรียงแทรกไว้ในประโยคท้าย เช่นตัวอย่าง :-

"เขาโกรธท่าน เขา จึง ด่าท่าน"

"เขาจะนอน เขา ก็ ไม่นอน"

"เขาทำคุณแก่ท่าน ท่าน ก็ ควรสนองคุณแก่เขา" ดังนี้เป็นต้น.

ค. สันธานรวม ได้แก่สันธานหลายคำที่เชื่อมอเนกรรถประโยคเดียวกันซึ่งเรียงไว้ห่างกันบ้างติดกันบ้าง ดังจะจำแนกต่อไปนี้ :-

(๑) สันธานคาบ คือสันธานหลายคำเรียงอยู่ห่างกัน มีคำอื่นคั่นอยู่ในระหว่างกลาง แต่ความหมายของสันธานเหล่านั้นต่อกัน เช่นตัวอย่าง :-

"เขาอยากได้ดี แต่ เขา ก็ ไม่ได้ดี"

ดังนี้สันธาน แต่-ก็ ย่อมคาบคำ เขา ซึ่งเรียงอยู่กลางไว้จึงเรียกว่าสันธานคาบ และสันธาน ๒ ด้านทำหน้าที่เชื่อมประโยคให้ติดต่อกัน และยังมีตัวอย่างอื่น ๆ อีกมาก.

(๒) สันธานควบ คือสันธานหลายคำที่เรียงติดต่อกันเป็นกลุ่มเดียว ได้แก่ตัวอย่างประโยคข้างบนนี้ แต่เอามาย่อให้สั้นเข้าเป็นประโยคคำพูด คือ ละส่วนที่ซ้ำกันออกเสีย เหลือไว้แต่คำสันธานติดต่อกัน จึงนับว่าเป็น สันธานควบ ดังตัวอย่างประโยคข้างบนนี้ คือ :-

อเนกรรถประโยคธรรมดา- "เขาอยากได้ดี แต่ เขา ก็ ไม่ได้ดี"

ย่อเข้าเป็นประโยคคำพูด- "เขาอยากได้ดี แต่ ก็ ไม่ได้ดี"

ดังนี้ คำสันธาน แต่-ก็ ในประโยคบนนั้นเป็น สันธานคาบ เพราะอยู่ห่างกันและคาบคำ เขา ไว้ และสันธาน แต่ ก็ ในประโยคล่างนั้นเป็น สันธานควบ เพราะรวมกันเข้าสองคำ ทำหน้าที่เป็นบทเชื่อมประโยค คล้ายกับวลีต่าง ๆ ที่ทำหน้าที่เป็นบทเชื่อมประโยค ฉะนั้น ดังนี้เป็นต้น และยังมีตัวอย่างอื่น ๆ ซึ่งจะแสดงต่อไปข้างหน้าอีก.

ฆ. ละสันธานไว้ในที่เข้าใจ ในข้อนี้จะเห็นได้ในตัวอย่างประโยครวมที่ละบทเชื่อมดังแสดงมาแล้ว เช่น- ยายตาทำนา หรือ ตาสีไปนั่งที่โรงนา ซึ่งละสันธาน และ ไว้ในที่เข้าใจ ซึ่งประโยคเต็มต้องมี และ คือ ยายและตาทำนา หรือ ตาสีไปและนั่งที่โรงนา ดังนี้เป็นต้น.

หรือบางทีมีคำวิเศษณ์บางพวกประกอบอยู่ ทำให้เข้าใจได้ว่าเป็นประโยครวม เช่นเขานั่งบ้าง และ นอนบ้างตลอดคืน ดังนี้ คำวิเศษณ์ บ้าง ทำให้เข้าใจได้ว่า เป็นประโยค รวมถึง จะละคำ สันธาน

และ ออกเสีย กล่าวเพียงว่า เขานั่งบ้างนอนบ้างตลอดคืน ก็ได้ ดังนี้เป็นต้น ประโยคที่ละสันธานโดยมีคำวิเศษณ์ประกอบทำหน้าที่คล้ายบทเชื่อมเช่นว่านี้ มีอยู่มากดังจะกล่าวต่อไปข้างหน้า.

ข้อ ๒๓. ชนิดของอเนกรรถประโยค อเนกรรถประโยคที่แสดงมานี้ ท่านแบ่งเป็น ๔ ชนิด และเรียกชื่อต่างกันโดยสังเกตเนื้อความของประโยคนั้น ๆ เป็นสำคัญ ดังจะแยกอธิบายต่อไปนี้ :-

ก. อันวยาเนกรรถประโยค คืออเนกรรถประโยคที่มีเนื้อความคล้อยไปตามกัน อันวย (อนุ+อย) แปลว่าไปตามกัน คือหมายความว่า เอกรรถประโยคทุก ๆ ประโยคที่รวมกันเข้าเป็นอเนกรรถประโยคนั้น ย่อมมีเนื้อความคล้อยตามกันทั้งนั้น ไม่มีเนื้อความขัดกันหรือแย้งกันเลย และประโยคชนิดนี้ย่อมสังเกตได้ด้วยมีคำสันธานดังต่อไปนี้ เช่น ก็ และ กับ (บางแห่ง) จึง เชื่อมอยู่ระหว่างประโยคบ้าง ปนอยู่ในประโยคท้ายบ้าง จำแนกออกได้เป็นพวก ๆ ดังนี้ :-

(๑) มีเนื้อความตามกันตามเวลา ประโยคพวกนี้มักมีกริยานุเคราะห์ แล้ว หรือคำวิเศษณ์- ครั้น พอ เมื่อ ประกอบอยู่ในประโยคหน้า เป็นเครื่องช่วยสันธาน เพื่อแสดงเวลาต่อเนื่องกันหรือรวมกันดังตัวอย่าง :-

..."แล้ว-ก็" เช่น "เขาอาบน้ำ แล้ว เขา ก็ นอน"

..."แล้ว-จึง" เช่น "เขากินข้าว แล้ว เขา จึง ไปโรงเรียน"

"ครั้น...ก็" เช่น "ครั้น เขาทำการแล้ว เขา ก็ กลับบ้าน"

"ครั้น...จึง" เช่น "ครั้น แขกไปแล้ว เขา จึง นึกได้" เป็นต้น.

คำวิเศษณ์นอกจากนี้เช่น พอ เมื่อ ฯลฯ ก็ช่วยคำสันธานทำนองนี้เหมือนกัน หรือจะใช้กริยานุเคราะห์และวิเศษณ์หลายคำก็ได้ เช่นตัวอย่าง :-

"ครั้น–แล้ว–ก็" เช่น "ครั้น เขานอน แล้ว ฝน ก็ ตก"

"พอ–แล้ว–จึง" เช่น "พอ เขาหลับ แล้ว ไม่ช้า ฉัน จึง ได้ไป"

(๒) **มีเนื้อความตามกันหรือร่วมกันตามอาการ** ประโยคพวกนี้ได้แก่อเนกรรถประโยครวมที่มีคำ และ เป็นสันธาน ดังแสดงมาแล้วนั่นเอง เช่น ยายและตาทำนา ก็แสดงว่ายายและตาแสดงอาการตามกันหรือร่วมกัน คือ ทำนา เช่นเดียวกัน หรือประโยคว่า ตาสีทุบและตีเมีย ก็แสดงว่า อาการทุบก็ดี อาการตีก็ดี ของตาสีนั้นนับว่าเป็นอาการคล้อยตามกัน คืออยู่ในอาการทำร้ายเขาเช่นกัน.

(๓) **มีเนื้อความตามกันโดยสังเกตคำวิเศษณ์** ประโยคพวกนี้ได้แก่อเนกรรถประโยครวมที่ละสันธาน และ ดังแสดงไว้ในข้อ ๒๒ ฆ. ข้างต้นนี้ ซึ่งถึงแม้ว่าละสันธาน และ เสียแล้ว ก็ยังรู้ได้ว่าเป็นอันวยาเนกรรถประโยคมีเนื้อความตามกันได้ ก็เพราะมีคำวิเศษณ์ให้รู้ได้ว่าแสดงเนื้อความตามกัน ในที่นี้จะยกตัวอย่างมารวมเพิ่มเติมไว้ให้มากอย่าง เพื่อให้ได้สังเกตมากขึ้นดังนี้ :–

เขานั่งบ้างนอนบ้าง คือ "เขานั่งบ้าง และ นอนบ้าง"

ทั้งคนทั้งสัตว์ต้องตาย คือ "ทั้งคน ก็ ต้องตาย และ ทั้งสัตว์สัตว์ ก็ ต้องตาย"

สัตว์ด้วย พืชด้วยย่อมมีชีวิต คือ "สัตว์ด้วยย่อมมีชีวิต และ พืชด้วยย่อมมีชีวิต"

ทั้งนี้จะละคำวิเศษณ์เสียทั้งหมด และเอาสันธาน และ ใส่ไว้แทน ก็คงได้ความเช่นเดียวกัน.

หมายเหตุ ตัวอย่างอันวยาเนกรรถประโยคข้างต้นนี้ มีเพียง ๒ ประโยคทั้งนั้น ที่จริงจะมีมากกว่านี้ขึ้นไปสักกี่ประโยคก็ได้ เช่น ตัวอย่างประโยครวมภาคประธานว่า **นายดำ และ นายแดง นายดี นายสี เป็นคนไทย** ซึ่งแยกเป็น ๔ ประโยคคือ **นายดำ เป็นคนไทย และนายแดงเป็นคนไทย และนายดีเป็นคนไทย และนายสีเป็นคนไทย** และประโยครวมภาคแสดงว่า **ตาสีทุบ และตีด่าเมีย** ดังนี้ ก็แยกเป็น ๓ ประโยคคือ **ตาสีทุบเมีย และตาสีตีเมีย และตาสีด่าเมีย** ดังนี้เป็นต้น.

ถึงจะไม่ใช่ประโยครวม แต่มีสันธานเป็นบทเชื่อมติดต่อกันไปสักกี่ประโยคก็ตาม ซึ่งมีเนื้อความคล้อยตามกันทั้งนั้น ก็นับว่าเป็นอันวยาเนกรรถประโยคเดียวกันเหมือนกัน เช่นตัวอย่าง **ตาสีมาถึงบ้านแล้ว ก็อาบน้ำ และซักผ้า รดต้นไม้ แล้วจึงกินข้าว** ซึ่งแยกออกเป็นประโยคไวยากรณ์ได้ ๕ ประโยค ดังนี้ "ตาสีมาถึงบ้านแล้ว (แก) ก็อาบน้ำ และ (แก) ซักผ้า และ (แก) รดต้นไม้แล้ว (แก) จึงกินข้าว" ดังนี้ เอกรรถประโยคทั้ง ๕ ซึ่งมีสันธานเชื่อมให้ติดต่อกัน และมีเนื้อความคล้อยตามกันเช่นนี้ นับว่าเป็นอันวยาเนกรรถประโยคเดียวเท่านั้น ดังนี้เป็นต้น.

(๔) **มีเนื้อความตามกันเท่าที่แบ่งรับไว้** ข้อนี้ได้แก่อันวยาเนกรรถประโยคที่ใช้บทเชื่อมแบ่งรับ เช่น– **ถ้า ถ้าว่า ผิ ผิว่า แม้**

แม้ว่า ฯลฯ รวมกันกับสันธาน- และ ก็ หรือ โดยใช้ควบกันบ้าง คาบกันบ้าง แล้วแต่จะเหมาะแก่ภาษา ดังตัวอย่าง :-

"ถ้าและ ฝนไม่ตกฉันจะไป" หรือ "ถ้า ฝนไม่ตก ฉัน ก็จะไป" และสันธานอื่นก็เชื่อมกันทำนองนี้ได้ หรือจะให้ประโยคแบ่งรับนั้นมีมากขึ้นเท่าไรก็ได้ เช่นตัวอย่าง :-

ถ้าฉันสบาย และเมียฉันสบาย และฝนไม่ตก ฉันก็จะไป ทั้งนี้แล้วแต่ผู้พูดจะให้มีประโยคแบ่งรับอย่างไรบ้าง๑

ประโยคชนิดนี้โดยมากมักใช้พูดกันย่อ ๆ โดยละสันธานอื่น ๆ เสีย เหลือไว้แต่บทเชื่อมที่แสดงแบ่งรับ เช่น ถ้า ผิ ฯลฯ ตัวอย่าง :- "ถ้า ฝนไม่ตกฉันจะไป" หรือ "ผิ เขามีปัญญาดี เขาคงรู้" (โบราณใช้).

ประโยคแบ่งรับนี้เรามักใช้นำหน้า ถ้าจะเอาไว้ข้างหลังก็ได้ แต่ต้องเอา และ หรือ ว่า เติมบทเชื่อมเข้าเป็น ถ้าและ ผิและ เช่น ฉันจะไป ถ้าและ ฝนไม่ตก ดังนี้เป็นต้น๑

ข้อสังเกต คำสันธาน และ ที่ใช้เชื่อมบทหลายบทนั้น เราหาได้เชื่อมทุกบทตามแบบไวยากรณ์ไม่ แต่เรา เชื่อมเพียง บทเดียวเท่านั้น บทนอกนั้น ก็ละคำ และ ไว้ในที่เข้าใจทั้งนั้น ถ้ามีหลายบท

---

๑. ข้อความในประโยคแบ่งรับนี้ ในสำนวนกฎหมายใช้ว่า ข้อไข บ้าง ข้อแม้ บ้าง ซึ่งตรงกับภาษาอังกฤษว่า คอนดิชั่น (Condition).

๑. ประโยคแบ่งรับชนิดนี้ ในภาษาอังกฤษเขาใช้เป็นสังกรประโยค เพราะบทเชื่อมคำ "ถ้า" (if) ของเขาเป็นวิเศษณ์ ผิดกับของเรา และเขาเอาไว้ท้ายประโยคอย่างประโยควิเศษณ์อื่น ๆ จะเปรียบกับของเราไม่ได้ เพราะรูปประโยคของเรา เป็นอเนกรรถประโยคโดยแท้ เพราะสันธาน "และ" "ก็" เชื่อมเป็นเครื่องหมายอยู่ ถึงบางแห่งไม่มี "และ" "ก็" ก็รู้ได้ว่าละไว้ในที่เข้าใจ และต้องเรียงตามรูปประโยคของเราดังที่ชักมาไว้ข้างบนนี้ จึงจะเป็นภาษาไทยที่แท้จริง,

ด้วยกันกลัวจะยุ่ง ก็เว้นวรรคไว้เป็นบท ๆ พอเป็นที่สังเกตเท่านั้น วิธีสอดคำ และ ที่ใช้กันอยู่บัดนี้มี ๓ วิธี ดังนี้ :-

ก. วิธีโบราณ ใช้สอดคำ และ ลงหน้าบทที่สอง ดังนี้ :-

"นายดำ และ นายแดง นายสี นายสา เป็นคนไทย"

"ตาสี ตา และ ตบ ต่อย เตะ ถีบคนใช้"

ข. วิธีใหม่ซึ่งใช้ตามแบบอังกฤษ แต่นับว่าใช้ทั่วไปจนเป็นภาษาไทยแล้ว คือสอดคำ และ ลงหน้าบทสุดท้าย ดังนี้ :-

"นายดำ นายแดง นายสี และ นายสา เป็นคนไทย"

"ตาสี ด่า ตบ ต่อย เตะ และ ถีบ คนใช้"

ค. มีบทเรียงกันหลายบทและบทหนึ่ง ๆ ก็ยาวยืดยาด ซึ่งจะใช้ตาม ๒ ข้อข้างบนนี้ไม่สะดวก ท่านมักเอาสันธานทำนองเดียวกับ และ เช่น กับ บ้าง ทั้ง บ้าง เข้าสอดสลับกันไปแล้วแต่จะสะดวกแก่ผู้อ่าน เช่นตัวอย่าง :-

"ตาสีเป็นคนขี้หึง และ ขตระหนี่ทรัพย์ ถือเงินเป็น พระเจ้า กับตระหนี่ตัวไม่อยากไปหาใคร ทั้ง ใคร ๆ เขาก็ไม่อยากมาหาแกด้วย"

ที่จริงประโยคข้างบนนี้จะใช้ และ เชื่อมทุกแห่งก็ได้ แต่ความไม่ไคร่สละสลวยอย่างที่ใช้คำอื่นสลับกันเช่นในตัวอย่างนั้น ดังนั้นขอให้ผู้ศึกษาสังเกตไว้เป็นพิเศษด้วยว่า ภาษาไทยไม่นิยมใช้คำคำเดียวกันซ้อนอยู่ในที่ใกล้ ๆ กัน เช่น และ-และ-และ ดังกล่าวแล้ว ถึงคำอื่น ๆ เช่น ของ-ของ ที่อยู่ใกล้กันก็นิยมใช้คำ แห่ง สลับกันเสียบ้าง หรือตะคำ ของ เสียบ้าง เช่น ภรรยาของบุตรฉันเป็นหลานแห่งนาย ก. เป็นต้น เพื่อให้ผู้อ่านผู้ฟังเข้าใจสะดวกเป็นข้อใหญ่.

ข. พยติเรกาเนกรรถประโยค คำ พยติเรก ออกจากศัพท์ วิ กับ อติเรก รวมแปลว่ามากขึ้นอย่างผิดปกติซึ่งหมายความถึงประโยค ที่เอามาพ่วงเข้านั้นทำให้ความมากขึ้นโดยผิดปกติ คือไม่ตามกันอย่าง อันวยาเนกรรถประโยค ที่อธิบายมาแล้ว เอาความในภาษาไทยเราว่า อเนกรรถประโยคซึ่งมีเนื้อความแย้งกัน หมายถึงเนื้อความของ ประโยคท้าย แย้งกับเนื้อความของประโยคหน้า ข้อสังเกตของ ประโยคชนิดนี้ อยู่ที่มีสันธาน แต่ หรือสันธานประสมที่เกี่ยวกับคำ แต่ เช่น แต่ว่า แต่-ก็ แต่ทว่า ฯลฯ เช่นตัวอย่าง :-

"น้ำขึ้น แต่ ลมลง"

"เขานอน แต่ว่า เขายังไม่หลับ หรือ แต่ทว่า ยังไม่หลับ"

"เขาอยากนอน แต่ เขา ก็ นอนไม่ได้"

"กายเขาสบาย แต่ทว่า ใจเขาไม่สบาย" ดังนี้เป็นต้น.

ประโยคชนิดนี้ย่อมละ บาง ส่วนที่ ซ้ำกัน ออก เสียได้ อย่าง อเนกรรถ ประโยคอื่น ๆ แต่บางทีก็ละสันธาน แต่ ไว้ในที่เข้าใจก็ได้ ข้อสำคัญ นั้นอยู่ที่เนื้อความแย้งกัน และถึงจะเติมคำ แต่ ลงไปก็ได้ความดี เช่นตัวอย่าง :-

ละ แต่— "ถึง เขาจะชมฉัน ฉัน ก็ ไม่ยินดี"

เติม แต่— "ถึง เขาจะชมฉัน แต่ ฉัน ก็ ไม่ยินดี"

ละ แต่— "กว่า ถั่วจะสุก งา ก็ ไหม้หมด"

เติม แต่— "กว่า ถั่วจะสุก แต่ งา ก็ ไหม้หมด" ดังนี้เป็นต้น.

ข้อสังเกต ในประโยคที่ละสันธาน แต่ ตามตัวอย่างข้างบนนี้ ให้ผู้ศึกษาสังเกตเนื้อความเป็นข้อใหญ่ ถ้าเห็นว่าแย้งกันจึงใช้สันธาน

แต่ เติมลงได้ ถ้าเนื้อความคล้อยตามกันก็ไม่ควรเติมสันธาน แต่ ลงไป และประโยคนั้นต้องนับว่าเป็นอันวยาเนกรรถประโยคดังกล่าวแล้ว ดังตัวอย่างคล้ายข้างบนนี้ คือ:—

"ถึง เขาจะชมฉัน ฉัน ก็ ยินดี"

"กว่า ถั่วเขียวจะสุก ถั่วดำ ก็ สุกพอดี"

เช่นนี้ไม่ควรเติมสันธาน แต่ เพราะเนื้อความตามกันนับว่าเป็น อันวยาเนกรรถประโยค ทั้งนี้เพราะคำสันธานและวิเศษณ์ เช่น ถึง หรือ กว่า ที่ประกอบอยู่นั้น ไม่บอกเนื้อความแน่นอนจึงต้องอาศัยสันธาน แต่ หรือ ก็ ในประโยคท้ายเป็นเครื่องหมายบอกเนื้อความแย้งกันหรือตามกันอีกชั้นหนึ่ง.

ค. วิกัลปาเนกรรถประโยค คำว่า วิกัลป แปลว่า กำหนด ดังนั้นวิกัลปาเนกรรถประโยคจึงหมายความว่า อเนกรรถประโยคที่มีเนื้อความกำหนดเอาข้อใดข้อหนึ่ง หรือเลือกเอาข้อใดข้อหนึ่ง ซึ่งหมายความง่าย ๆ ว่า อเนกรรถประโยคที่มีเนื้อ ความให้ เลือกเอาทางหนึ่ง ตัวอย่างเช่น นาย ก. หรือนาย ข. ต้องทำงาน ดังนี้หมายความว่า นาย ก. ทำงานก็ได้ หรือนาย ข. จะทำงานก็ได้ เลือกทำแต่คนใดคนหนึ่ง ไม่ใช่ทำทั้ง ๒ คน.

ประโยคชนิดนี้มีสันธาน หรือ เชื่อมอยู่ในระหว่างเป็นพื้น และบางทีก็ใช้คำวิเศษณ์วลีบอกความประติเษธเช่น ไม่เช่นนั้น ไม่อย่างนั้น มิเช่นนั้น มิฉะนั้น ฯลฯ เข้ามาช่วยประกอบบ้าง ใช้สันธาน ก็ เข้ามาช่วยประกอบบ้าง บางทีก็ละสันธาน หรือ ที่เป็นบทเชื่อม

สำคัญออกเสียบ้าง แล้วแต่ภาษานิยม อนึ่งวิกัลปาเนกรรถประโยคนี้ มีสันธาน หรือ เป็นบทเชื่อมทั่วไป ดังนั้นตัวอย่างของประโยคชนิดนี้ จึงเป็นอเนกรรถประโยครวม เช่นเดียวกับ อันวยาเนกรรถประโยค เหมือนกันดังต่อไปนี้ :—

วิกัลปาเนกรรถประโยคธรรมดา — นาย ก. มา หรือ นาย ข. มา.

วิกัลปาเนกรรถประโยครวม — นาย ก. หรือ นาย ข. มา.

ใช้บทวิเศษณ์ประติเษธ กับ ก็ — นาย ก. หรือ ไม่ก็ นาย ข. มา.

หรือรวมว่า — นาย ก. หรือไม่ก็ นาย ข. มา.

ใช้บทวิเศษณ์วลีประติเษธ กับ ก็ — นาย ก. หรือไม่เช่นนั้น ก็นาย ข. มา.

หรือรวมว่า — นาย ก. หรือไม่เช่นนั้นก็นาย ข. มา.

ละสันธาน หรือ ออกเสีย — นาย ก. ไม่เช่นนั้นก็ นาย ข. เป็นคนร้าย.

ละสันธานทั้ง หรือ และ ก็ — นาย ก. ไม่เช่นนั้นนาย ข. เป็นคนร้าย.

หมายเหตุ ประโยคข้างบนนี้เป็นได้ทั้ง คำถาม และไม่ใช่ คำถาม แล้วแต่ผู้พูด คือถ้าจะให้เป็นคำถามก็ใส่เครื่องหมายปรัศนี ไว้ท้ายประโยคดังต่อไปนี้ :—

รวม — นาย ก. หรือนาย ข. เป็นนายอำเภอ ?

แยก — นาย ก. เป็นนายอำเภอ หรือนาย ข. เป็นนายอำเภอ ?

รวม – ท่านจะอยู่ หรือ จะไป ?

แยก – ท่านจะอยู่ หรือ ท่านจะไป ? ดังนี้เป็นต้น.

ประโยคคำถามนี้มิใช้ชุกชุมในความรับ กับ ประดิเษธ และโดยมากใช้เป็นประโยครวม เช่น ตัวอย่าง :—

เขาเป็นขโมยหรือไม่ ? แยก – เขาเป็นขโมย หรือ เขาไม่เป็นขโมย ?

เขาอยู่หรือไม่ ? แยก – เขาอยู่ หรือ เขาไม่อยู่ ?

ท่านจะรักเมียหรือญาติ ? แยก – ท่านจะรักเมีย หรือ ท่านจะรักญาติ ?

ท่านชอบคนขาวหรือดำ ? แยก – ท่านชอบคนขาว หรือ ท่านชอบคนดำ ?

อนึ่งการใช้วิกัลปาเนกรรถประโยคนี้เป็นประโยครวมก็ดี หรือแยกออกเป็นอเนกรรถประโยคธรรมดาก็ดี หรือตะบางส่วนเสียบ้างก็ดี ทั้งนี้แล้วแต่ผู้พูดจะเห็นเหมาะที่จะพูดในที่นั้น หาได้มีกฎเกณฑ์ไม่.

ข้อสังเกต ตัวอย่างประโยคข้างบนนี้ ใช้คำ หรือ เป็นสันธานซึ่งบ่งความว่าจะต้องเชื่อมกับ ความต่อไปอีก จึงนับว่า เป็นวิกัลปาเนกรรถประโยค แต่ถ้าประโยคที่ใช้คำ หรือ ที่เป็นกริยาวิเศษณ์บอกคำถามเหมือนกัน แต่ไม่บ่งความว่าจะเชื่อมความต่อไปอีก เช่นตัวอย่างท่านจะนอนละหรือ ? ท่านจะโกรธฉันเจียวหรือ ? ดังนี้เป็นต้นก็ดี และประโยคที่ย่อคำ หรือไม่ เข้าเป็นคำวิเศษณ์ ไหม เช่นตัวอย่างว่า ท่านจะนอนไหม ดังนี้เป็นต้นก็ดี ย่อมเป็นเอกรรถประโยคดังแสดงมาแล้วข้างต้น หาใช่เป็นวิกัลปาเนกรรถประโยคที่กล่าวนี้ไม่.

หมายเหตุ ประโยคที่มีสันธาน หรือ เชื่อมอยู่ ถ้าไม่ใช่เป็นคำถามแล้ว จะต้องมีลักษณะคล้ายกับประโยคที่มีสันธาน และ หรือ กับ เชื่อมอยู่ คือจะต้องเชื่อมเฉพาะ บทประธาน บทกริยา หรือ บทกริยารวมกับบทวิกติการกช่วยกริยาเท่านั้น จึงจะเป็นอเนกรรถประโยคได้ แต่ถ้าเชื่อมบทอื่นนอกจากนี้ ก็นับว่าเป็นเอกรรถประโยคทั้งนั้น จงสังเกตตัวอย่างต่อไปนี้:—

นาย ก. หรือ นาย ข. ต้องนอน ก็ดี นาย ก. ต้องนอนหรือนั่ง ก็ดี เขาต้องเป็นนายอำเภอหรือครู ก็ดี เหล่านี้เป็นอเนกรรถประโยคทั้งนั้น แต่ถ้าเชื่อมบทอื่น เช่น เขาคิดถึงลูกหรือเมียเขา ก็ดี เขาคงซื้อม้าดำหรือขาว ก็ดี เป็นเอกรรถประโยคไม่ต้องแยกออกเป็น เขาคิดถึงลูกเขาหรือเขาคิดถึงเมียเขา ฯลฯ ดังกล่าวแล้ว เว้นแต่ประโยคที่เชื่อมสันธาน หรือ ที่เป็นคำถาม จะต้องแยกเป็นวิกัลปาเนกรรถประโยคทั้งนั้น ไม่ว่า หรือ จะเชื่อมกับบทไร ๆ เช่น เขาจะซื้อม้าดำ หรือขาว ? ก็ต้องแยกเป็น เขาจะซื้อม้าดำหรือเขาจะซื้อม้าขาว เป็นต้น นอกจากจะมี คำถาม กำกับอยู่ข้างหลังแล้วอีกชั้นหนึ่ง เช่น เขาจะซื้อม้าดำหรือม้าขาวไหม ? ดังนี้ คำ ไหม เป็นคำถามอยู่แล้ว ดำหรือขาว พ้นหน้าที่เป็นคำถามจึงไม่ต้องแยก.

ฆ. เหตวาเนกรรถประโยค (จาก ศัพท์เหตุ — อเนกรรถประโยค) ซึ่งแปลเอาความว่า อเนกรรถประโยคที่เกี่ยวกับเหตุ ซึ่งมีลักษณะคล้ายกับอันวยาเนกรรถประโยค ในข้อที่ว่ามีเนื้อความคล้อยตามกันเหมือนกัน ต่างกันก็แต่เหตวาเนกรรถประโยคนี้มีเนื้อความ

ตามกันในทางเป็นเหตุผลแก่กัน กล่าวคือ ประโยคหน้าเป็นเหตุ ประโยคหลังเป็นผล และมีสันธาน จึง เชื่อมให้ติดต่อกัน เช่น:—

"น้ำเน่า จึง ยุงชุม" คือประโยค น้ำเน่า เป็นเหตุ และประโยค ยุงชุม เป็นผล ประโยคชนิดนี้ ถ้าไม่คล้อยตามกันทางเหตุผล เช่น ครั้นถึง (วัง) จึง (ท่าน) เปลื้องเครื่องทรง ดังนี้เป็นต้น ก็นับว่าเป็นอันวยาเนกรรถประโยคดังกล่าวแล้ว.

และเหตวาเนกรรถประโยคนี้ มักจะเอาบทวิเศษณ์หรือบทวลีทำหน้าที่วิเศษณ์เช่น ฉะนั้น ดังนั้น เพราะฉะนั้น ฯลฯ มาช่วยสันธาน จึง หรือบางทีก็ละสันธาน จึง ไว้ในที่เข้าใจ ดังตัวอย่างต่อไปนี้:—

ใช้บทวิเศษณ์ช่วย — "น้ำเน่า ฉะนั้น ยุง จึง ชุม"

ใช้บทวลีทำหน้าที่วิเศษณ์ช่วย — "น้ำเน่า เพราะฉะนั้น ยุง จึง ชุม" ดังนี้เป็นต้น.

หมายเหตุ เหตวาเนกรรถประโยคต้องมีคำสันธาน จึง หรือมีบทวิเศษณ์ช่วยดังกล่าวแล้วนั้น เป็นบทเชื่อมช่วยสันธาน จึง ซึ่งล้วนแต่เป็นบทเชื่อมประโยคผลอยู่ข้างท้ายทั้งสิ้น จึงจะนับว่าเป็นอเนกรรถประโยค ดังตัวอย่างข้างบนนี้.

แต่ถ้าประโยคเหตุผลเหล่านั้นมีประโยคเหตุอยู่ข้างท้าย และมีบทเชื่อมเช่น — เพราะ เพราะว่า ด้วยว่า เหตุว่า ฯลฯ อยู่หน้าประโยคเหตุ เช่นตัวอย่าง — ยุงชุมเพราะน้ำเน่า ก็ดี ดังนี้ไม่ใช่เหตวาเนกรรถประโยค แต่เป็นสังกรประโยค และประโยคข้างท้ายนั้นเป็น

วิเศษณานุประโยค บอกเหตุของประโยคสังกร ดังจะแสดงต่อไปข้างหน้า.

ข้อสังเกต เหตวาเนกรรถประโยคจะต้องมีประโยคเหตุอยู่ข้างหน้า และมีประโยคผลอยู่ท้าย และมีบทเชื่อมดังกล่าวแล้วก็ได้ หรือจะมีบทเชื่อมอยู่หน้าประโยคเหตุด้วยก็ได้ แล้วแต่จะเหมาะกับสำนวน เช่นตัวอย่าง **เพราะน้ำเน่ายุงจึงชุมนัก หรือ ด้วยเหตุว่าน้ำเน่าดังนั้นยุงจึงชุม** ดังนี้เป็นต้น จึงจะนับว่าเป็น เหตวาเนกรรถ ประโยคดังกล่าวแล้ว.

ข้อ ๒๔. วิธีบอกสัมพันธ์อเนกรรถประโยค มีต่างออกไปอีก ๒ ข้อ คือต้องบอกบทเชื่อมความและบอกชื่อชนิดของประโยคด้วย ถ้ามีเด็กน้อยจะไม่ต้องใช้ตารางก็ได้ ดังตัวอย่าง

ก. **ตัวอย่างเขียนบอกสัมพันธ์**

ประโยคว่า – **หนูเอ๋ย ! จงดูเยี่ยงกาไว้ แต่อย่าจำอย่างกาเลยพ่อคุณ.**

ประโยคไวยากรณ์ – **หนูเอ๋ย (เจ้า) จงดูเยี่ยงกาไว้ แต่ (เจ้า) อย่าจำอย่างกาเลยพ่อคุณ.**

แบบบอกสัมพันธ์

- พยติเรกา-เนกรรถ,
  - เอกรรถ
    - ภาคประธาน บทประธาน – (เจ้า)
    - ภาคแสดง...
      - บทกริยา-จงดู (กริยาวลี)
      - บทขยายกริยา-ไว้
      - บทกรรม-เยี่ยง
      - บทขยายกรรม-กา
  - บทเชื่อม.................
    - หนูเอ๋ย ! (อุทานอาลปน์)
    - แต่ (เชื่อม)
    - พ่อคุณ (อาลปน์)
  - เอกรรถ
    - ภาคประธาน บทประธาน-(เจ้า)
    - ภาคแสดง...
      - บทกริยา-อย่าจำ (กริยาวลี)
      - บทขยายกริยา-เลย
      - บทกรรม-อย่าง
      - บทขยายกรรม-กา

ถ้ามีมากหลายประโยคด้วยกัน ควรตีตารางบอกสัมพันธ์ดีกว่า และบทที่เติมเข้ามาเพื่อให้ครบ รูปประโยคไวยากรณ์ ก็ให้เขียน ในวงเล็บ กรอกลงไว้ในตารางบอกสัมพันธ์ที่เดียว เพื่อทุ่นเวลาดังตัวอย่างต่อไปนี้ :—

ข. ตัวอย่างตารางบอก

ความ (๑) หนูเอ๋ย ! จงสังเกต

(๒) ฉันพูดเช่นนี้ เข้าใจ

ชนิดประโยค			บทเชื่อม	ภาคประธาน	
				บทประธาน	บทขยายประธาน
(๑) อันวยาเนกรรถ.	เอกรรถ ก.		๑. หนูเอ๋ย	(เจ้า)	—
			๒. และ	(เจ้า)	—
	พยติเรกาเนกรรถ.	เอกรรถ. ข.	๓. แต่	(เจ้า)	—
		เอกรรถ. ค.	๔. พ่อคุณ		
(๒)	เอกรรถ		—	ฉัน	—
	วิกัลปาเนกรรถ.	เอกรรถ.		(เจ้า)	
		เอกรรถ.	หรือ	(เจ้า)	—

ข้อสังเกตประโยค (๑) นั้น จะรวมดังต่อไปนี้ก็ได้ ได้ความ

พยติเรก. { อันวย...............
เอกรรถ. ค.

สัมพันธ์อเนกรรถประโยค

นิสัยกาไว้ และจงดูเยี่ยงกา แต่อย่าจำอย่างกาเลยพ่อคุณ. หรือยัง.

ภาคแสดง				หมายเหตุ
บทกริยา	บทขยายกริยา	บทกรรม	บทขยายกรรม	
จงสังเกต	ไว้	นิสัย	กา	๑. อุทานอาลปน์
จงดู	—	เยี่ยง	กา	๒. เชื่อมอันวยาเนกรรถ.
อย่าจำ	เลย	อย่าง	กา	๓. เชื่อมพยติเรกาเนกรรถ.
				๔. อาลปน์
พูด	เช่นนั้น	—	—	
เข้าใจ		(คำพูด)	—	
ยัง(เข้าใจ)	ไม่	(คำพูด)	—	

เป็นอันวย. แล้วเอาไปรวมเป็นพยติเรก.

ด้วยกันทั้ง ๒ อย่าง.

เอกรรถ ก.
เอกรรถ ข.

คำถามบทที่ ๕

๑. อเนกรรถประโยค หมายความว่ากระไร และเรียกชื่อว่ากระไร ?

๒. ลักษณะของอเนกรรถประโยค ที่จะสังเกตได้โดยทั่วไปนั้นมีอย่างไรบ้าง ?

๓. ประโยครวมนั้นมีลักษณะเป็นอย่างไร ?

๔. อเนกรรถประโยคที่รวมภาคประธานนั้นเป็นอย่างไร ? อธิบายและชักตัวอย่าง.

๕. ก. อเนกรรถประโยคที่รวมภาคแสดงนั้นอย่างไร ? อธิบายและชักตัวอย่าง.

ข. ประโยคต่อไปนี้เป็นเอกรรถประโยคหรืออเนกรรถประโยค แยกส่วนและบอกสัมพันธ์ให้ดูด้วย.

๑. เขานั่งนอนสบาย.

๒. เขาอุตส่าห์อ่านหนังสือเสมอ.

๓. อย่านอนทับหนังสือของฉัน.

๖. จงหาตัวอย่างอเนกรรถประโยครวมมาให้ดูดังนี้ :—

ก. รวมบทประธานและละส้นธานด้วย.

ข. รวมบทกริยาและละสันธานด้วย.

และผูกเป็นรูปอเนกรรถประโยคที่มีความเต็มกำกับไว้ให้ดูด้วย ทั้งประโยค ก. และ ข.

๗. อเนกรรถประโยคที่รวมภาคแสดง ซึ่งเกี่ยวกับคำกริยา เป็นนั้นมีวิธีรวมกริยาอย่างไร ? หาตัวอย่างกำกับไว้ให้ดูด้วย.

๘. ประโยคต่อไปนี้ชื่ออะไร ? และย่อเข้าเป็นประโยครวมได้กี่อย่าง ? ย่อมาให้ดูทุกอย่างตามสำนวนที่ใช้กัน.

ท่านเป็นผู้ปกครองสำคัญ และท่านก็เป็นครูสำคัญ.

๙. จงพิสูจน์ให้เห็นว่าประโยค ยายกับตาทำนา นี้ไม่ใช่อเนกรรถประโยค.

๑๐. ประโยคว่า เวลาเช้าเขานั่งกับนอนเสมอ นี้เป็นอเนกรรถประโยคหรือเอกรรถประโยค ? เพราะเหตุไร ?

๑๑. จงผูกประโยครวมที่มีสันธาน หรือ เชื่อมมาให้ดูอย่างละ ๒ ประโยค แต่อย่าให้เป็นเหมือนกับตัวอย่าง คือ

ก. รวมบทประธาน.

ข. รวมบทกริยา.

ค. รวมบทวิกัติการกที่ช่วยกริยา เป็น.

๑๒. จงผูกประโยคที่ละสันธานมา ๔ ประโยค.

๑๓. ประโยครวมที่มี หรือ เป็นสันธานที่ใช้เป็นคำถามกับที่ไม่ใช้เป็นคำถามต่างกันอย่างไร ? จงชี้ข้อที่แตกต่างกันให้แจ่มแจ้ง.

๑๔. ประโยคต่อไปนี้ ไหนเป็นเอกรรถประโยค และไหนเป็นอเนกรรถประโยค เพราะเหตุไร ?

ก. ท่านจะกินข้าวหรือยัง ?

ข. ท่านรักเขาไหม ?

ค. แมวกับเสือ เป็นพวกเดียวกัน.

ฆ. เขาเสียใจมากเช่นนั้นเจียวหรือ ?

ง. ท่านต้องการน้ำร้อนหรือน้ำเย็น ?

จ. อย่าให้น่าร้อนหรือน่าเย็นแก่เขาเลย.

ฉ. เขาต้องการหมากหรือบุหรี่ ?

ช. เขามานั่งคิดเลขคณิตทีนเสมอ.

ซ. คน สัตว์ พืช ย่อมมีชีวิต.

๑๕. อเนกรรถประโยคมีกี่ชนิดด้วยกัน ? บอกชื่อและอธิบายพร้อมด้วยให้ตัวอย่าง ชนิดละประโยค.

๑๖. จงผูกประโยคให้มีสันธานต่อไปนี้ เป็นบทเชื่อมข้อละประโยคและบอกชื่อประโยคกำกับไว้ด้วย.

ก. ทั้ง—และ, ข. ฉะนั้น—จึง, ค. แต่ทว่า,

ฆ. หรือ—ไม่—ก็, ง. แต่—ก็, จ. มิฉะนั้น—ก็.

๑๗. จงตีตารางบอกสัมพันธ์ความต่อไปนี้ :—

ก. ทั้งรูปก็งาม ทั้งนามก็เพราะ ใครจะติเขาได้.

ข. เจ้าแดง เจ้าจะรักพ่อหรือแม่ ? บอกมา.

ค. เจ้าจะกินข้าวกับแกงหรือกับเกลือ ก็ให้เลือกเอา.

ฆ. เขาจะนินทาหรือจะด่าฉัน ฉันก็ไม่ว่าเขา.

บทที่ ๖ สังกรประโยค

ข้อ ๒๕ สังกรประโยค[๑] แปลว่าประโยคแต่ง ประโยคปรุง, ซึ่งหมายความว่า เอกรรถประโยคที่ใช้เอกรรถประโยคด้วยกันทำหน้าที่เป็นส่วนใดส่วนหนึ่งของเอกรรถประโยคหน้า, ซ้อนขึ้นอีกชั้นหนึ่ง เช่น ตัวอย่างเอกรรถประโยคว่า **นายมีตาย** นั้น ถ้าเอาคำหรือวลีมาแต่งเพิ่มเข้าเป็น "**นายมี แก่ ตาย เมื่อวานนี้**" ก็ยังนับว่าเป็นเอกรรถประโยคอยู่ แต่ถ้าเอาประโยคด้วยกันมาแต่งเข้าเป็น "**นายมี ซึ่งเป็นเสมียน ตาย เมื่อฝนตก**" ดังนี้ เอกรรถประโยคเดิมซึ่งเป็นประโยคเดียว ย่อมมีประโยคเล็ก ๆ มาแทรกเข้าอีก เป็นหลายประโยคขึ้น คือ **นายมีตาย** ประโยคเดิม และมีประโยค **ซึ่งเป็นเสมียน** ประโยคหนึ่ง และ **เมื่อฝนตก** อีกประโยคหนึ่ง แทรกเข้ามา จึงรวมความได้ว่า เอกรรถประโยคที่มีประโยคน้อย ๆ เข้ามาแทรกอยู่ด้วยเป็นส่วนใดส่วนหนึ่งของประโยคเดิมดังตัวอย่างข้างบนนี้ เรียกว่า **สังกรประโยค** แต่ส่วนของสังกรประโยคนี้มีลักษณะอย่างเดียวกับส่วนของเอกรรถประโยคทุกประการ ต่างกันอยู่แต่มีประโยคเล็กแทรกเข้ามาอย่างน้อยอีกประโยคหนึ่ง ดังจะอธิบายพิสดารต่อไปนี้

ข้อ ๒๖. **ส่วนของสังกรประโยค** สังกรประโยคที่กล่าวแล้วนี้จะต้องมี

---

๑. สังกรประโยค อ่านว่า "สัง-กอ-ระ-ประโยค" คำ "สังกร" นี้เป็นแบบเดียวกับคำ "สังกร สังขรณ์" เช่นปฏิสังขรณ์ และ "สังขาร" ซึ่ง แปลว่า แต่ง หรือ ปรุง เช่นเดียวกัน ที่เห็นต่างกัน ก็เป็นด้วยนำไปใช้ในที่ต่างกันเท่านั้น.

(๑) มีประโยคใหญ่อยู่ประโยคหนึ่ง ซึ่งเรียกว่า มุขยประโยค แปลว่าประโยคหัวหน้า (๒) และจะต้องมีประโยคน้อยแทรกเข้ามาเป็นส่วนใดส่วนหนึ่งของประโยคใหญ่นั้นอย่างน้อยประโยคหนึ่ง ซึ่งเรียกว่า **อนุประโยค** (ประโยคน้อย) เช่นตัวอย่างข้างบนนี้ว่า **นายมีซึ่งเป็นเสมียนตายเมื่อฝนตก** ดังนี้ ประโยคเดิม คือ **นายมีตาย** นั้นเรียกว่า **มุขยประโยค** และประโยคเล็กที่แทรกเข้ามา เช่น **ซึ่งเป็นเสมียน** ก็ดี **เมื่อฝนตก** ก็ดีรวมเรียกว่า **อนุประโยค** ทั้งนั้น

ในสังกรประโยค ประโยคหนึ่ง ๆ ต้องมี มุขยประโยค เป็นหัวหน้าประโยคหนึ่ง ต่อไปก็มี **อนุประโยค** เป็นส่วนประกอบของมุขยประโยคนั้นมากหรือน้อยตามรูปความ และอนุประโยคนี้ ท่านแบ่งออกเป็น ๓ ประเภท ตามหน้าที่ของมันคือ :— **นามานุประโยค คุณานุประโยค** และ **วิเศษณานุประโยค** ซึ่งจะอธิบายโดยพิสดารต่อไปนี้ :—

ข้อ ๒๗. **นามานุประโยค** คืออนุประโยคที่ใช้แทนนาม, คำนามในที่นี้กินความไปถึงสรรพนาม หรือ กริยาสภาวมาลาซึ่งมีหน้าที่ใช้แทนนามด้วย.

ก่อนที่เราจะรู้ว่า นามานุประโยคเป็นอย่างไร เราจะต้องรู้หน้าที่ของนามดังกล่าวแล้วว่า นำมาใช้ในประโยคอย่างไรบ้างเสียก่อนดังนี้.

คำนามมีหน้าที่ใช้ในประโยค เป็น ๔ ตำแหน่งคือ :—

(๑) ใช้เป็นบทประธาน เช่น "**นักเรียน นอน**"

(๒) ใช้เป็นบทกรรม เช่น "**ฉัน เห็น นักเรียน**"

(๓) ใช้เป็นบทวิกัติการกขยายนามด้วยกันอีกต่อหนึ่ง เช่น

ก. วิกัติการกขยายประธาน — "นาย ก. นักเรียน นอน"

ข. วิกัติการกขยายกรรม — "ฉันเห็นนาย ก. นักเรียน"

ค. วิกัติการกขยายนามอื่น ๆ — "เสื้อของนาย ก. นักเรียน ขาด"

ฆ. ใช้เป็นบทวิกัติการกช่วยวิกตรรถกริยา (เป็น ๆ ๑ ๆ) เช่น "เขาเป็น นักเรียน"

(๔) และยังมีนามที่ใช้ตามหลังบุพบท ซึ่งรวมเรียกว่าวิเศษณ-การกอีกพวกหนึ่งสำหรับขยายส่วนต่าง ๆ ของประโยค แต่ประโยคที่ทำหน้าที่แทนวิเศษณการกเหล่านี้ ไม่เรียกว่า นามานุประโยค ดังจะกล่าวต่อไปข้างหน้า.

อนุประโยคที่มีหน้าที่แทนนามตามตำแหน่ง ๓ ข้อต้นข้างบนนี้ ย่อมนับเป็นนามานุประโยคได้ทั้งนั้น เว้นแต่ข้อ (๔) ที่ทำหน้าที่แทนวิเศษณ-การกเท่านั้น ดังจะอธิบายทีละตำแหน่งดังต่อไปนี้ :—

(๑) นามานุประโยคแทนบทประธาน คือหมายความว่า เอาอนุประโยคมาใช้เป็นนามบทประธาน เช่นตัวอย่าง :—

ก. "เธอแสดงกิริยาเช่นนี้ เป็นการไม่ดี"

ข. "เหี้ยเข้าบ้าน เป็นลางร้าย"

ค. "คนกินข้าว เป็นประโยค"

หรือจะมีประพันธวิเศษณ์เชื่อมก็ได้ เช่นตัวอย่าง "ที่เธอแสดงกิริยาเช่นนี้ เป็นการไม่ดี" หรือจะเอาไว้ท้ายประโยคก็ได้

เช่น "เป็นการไม่ดี ที่เธอแสดงกิริยาเช่นนี้" และ คำ ซึ่ง อัน ก็ใช้ทำนองเดียวกัน เช่น "อันเหยียบเข้าบ้าน เป็นการไม่ดี" ดังนี้ เป็นต้น.

หมายเหตุ บทประธานย่อมมีคำวิกัติการกหรือคำวิเศษณ์เป็นบทขยายได้ เช่น "เด็ก มัน ไม่ดี" หรือ "เด็ก นั้น ไม่ดี" เป็นต้น ดังนี้ฉันใด นามานุประโยคที่เป็นบทประธาน ก็มีคำวิกัติการกหรือคำวิเศษณ์เป็นบทขยายได้ฉันนั้น เช่นตัวอย่าง "ที่เธอแสดงกิริยาเช่นนั้น มัน เป็นการไม่ดี" "ที่เหยียบเข้าบ้าน นั้น เป็นการไม่ดี" หรือ "มัน เป็นการไม่ดีที่เหยียบเข้าบ้าน" ดังนี้เป็นต้น.

(๒) นามานุประโยคแทนบทกรรม คือหมายความว่าเอาอนุประโยคมาใช้แทนกรรม เช่นตัวอย่าง:—

"ฉันไม่ชอบ เธอทำเช่นนี้" หรือเอาไว้ข้างหน้าว่า "เธอทำเช่นนี้ ฉันไม่ชอบ" ก็ได้ หรือจะใช้ประพันธวิเศษณ์เป็นบทเชื่อมอย่างในบทประธานว่า "ฉันไม่ชอบ ที่เธอทำเช่นนี้" หรือ "ที่เธอทำเช่นนี้ ฉันไม่ชอบ" หรือจะละประธานของประโยคเสียว่า "ห้าม คนเดิน" หรือ "ห้าม ซึ่งคนเดิน" (คือ "เขาห้าม คนเดิน") เป็นต้นก็ได้

ข้อสังเกต ถ้าประโยคเหล่านี้มีคำประพันธสรรพนามเชื่อมอยู่ข้างหน้า เช่น "การ ที่เธอทำเช่นนี้ ไม่ดี" หรือ "ฉันไม่ชอบการที่เธอทำเช่นนี้" เป็นต้น เช่นนี้ไม่ใช่เป็นนามานุประโยค แต่เป็นคุณานุประโยค เพราะ ที่เธอทำเช่นนี้ แต่ง คำ การ ดังจะแสดงต่อไปข้างหน้า.

(๓) นามานุประโยคที่กรรมมี "ให้" และ "ว่า" เป็นบทเชื่อม

อีกประการหนึ่ง อนุประโยคที่มีคำ ให้ หรือ ว่า เป็นบทเชื่อม ซึ่งอยู่ท้ายสกรรมกริยา เช่น "ฉันไม่ชอบ ให้เขาตาย" หรือ "ฉันไม่รู้ ว่าตามีตาย" ก็นับว่าเป็นนามานุประโยคแทนบทกรรมเหมือนกัน เพราะประโยค เหล่านั้น ทำหน้าที่ แทนนาม เช่นเดียวกับประโยคว่า "ฉันไม่ชอบ เรื่องนี้" หรือ "ฉันไม่รู้ เรื่องนี้" เหมือนกัน

ข้อสังเกต อนุประโยคที่มีบทเชื่อม ว่า หรือ ให้ ที่เป็นนามานุประโยคนี้ ก็มีเฉพาะที่อยู่ท้ายสกรรมกริยา จึงทำหน้าที่ เป็น นามกรรมการก แต่ถ้าอยู่ท้ายอกรรมกริยาหรือสกรรมกริยาที่มีกรรมการกอยู่แล้ว ก็เป็นวิเศษณานุประโยค ดังจะได้แสดงไว้ข้างท้ายนี้-

(๔) นามานุประโยคแทนบทวิกัติการกต่าง ๆ คือ หมายความว่า เอาอนุประโยคมาทำหน้าที่เป็นบทวิกัติการกต่าง ๆ แทนนาม เช่น :—

ก. ขยายประธาน "ข่าว คือตามีตาย ไม่จริง"

หรือ "ข่าว ว่าตามีตาย ไม่จริง"

หรือ "ข่าว ที่ว่าตามีตาย ไม่จริง" เป็นต้น

คำ คือ ว่า ที่ว่า นับว่าเป็นบทเชื่อมทั้งนั้น และประโยคว่า ตามีตาย ย่อมทำหน้าที่นามวิกัติการกของคำ ข่าว เช่นเดียวกับประโยคว่า "ข่าว การตาย ไม่จริง" เหมือนกัน.

และประโยคเช่นนี้ จะใช้แทนนามวิกัติการก ประกอบคำอื่น ๆ ก็ได้ เช่นเดียวกันคือ :—

ข. ขยายกรรม — "ฉันไม่ทราบข่าว ว่าตามีตาย"

ค. ขยายนามอื่น ๆ — "หลักฐานของข่าว ว่าตามีตาย ยังมั่นคงอยู่"

ฆ. ช่วยกริยาเป็น ฯลฯ — "ความเชื่อของเขาเป็น ว่าโลกนี้กลม"

หรือ "ความเชื่อของเขาเป็น อันว่าโลกนี้กลม"

หรือ "คำตัดสินเด็ดขาดเป็น อันให้จำเลยแพ้" ดังนี้เป็นต้น.

หมายเหตุ — อนุประโยคที่ใช้แทนนามซึ่งเป็นวิเศษณการกนั้น โดยมากมักตามหลังบุพบท เพื่อ หรือ สำหรับ เป็นพื้น เช่น — "เขาพูด เพื่อให้เราเสีย" หรือ "เขาเลี้ยงลูก เพื่อว่าลูกจะได้เลี้ยงเขา" ดังนี้ คำ เพื่อ ซึ่งเคยเป็นบุพบทนั้น เมื่อมาทำหน้าที่เชื่อมประโยครวมกับคำ ให้ หรือ ว่า เป็น เพื่อให้ เพื่อว่า ก็กลายเป็นประพันธวิเศษณ์ไป และประโยคที่อยู่ท้ายประพันธวิเศษณ์นี้ก็กลายเป็นวิเศษณานุประโยค ซึ่งจะกล่าวข้างหน้าต่อไป หาใช่เป็นนามานุประโยคดังกล่าวแล้วไม่ และถึงแม้จะละคำ เพื่อ เสียว่า เขาพูด ให้เราเสีย ฯลฯ ก็ได้ นับว่าเป็นวิเศษณานุประโยคเช่นเดียวกัน.

ข้อสังเกต คำ "ให้ ว่า ที่ว่า คือ" ที่เป็นบทเชื่อมนามานุประโยคข้างบนนี้นับเป็นประพันธวิเศษณ์ ซึ่งทำหน้าที่เชื่อมวิเศษณานุประโยคซึ่งจะกล่าวต่อไปเหมือนกัน ข้อสำคัญอยู่ที่ว่าอนุประโยค

ที่อยู่หลังบทเชื่อมเหล่านี้ ทำหน้าที่เป็นนามก็เป็นนามานุประโยค แต่ถ้า ทำ หน้าที่ แทน วิเศษณ์ แล้ว ก็ต้อง เป็น วิเศษณานุ ประ โยคได้ เหมือนกัน ขอให้สังเกตต่อไปข้างหน้าอีก.

ข้อ ๒๙. คุณานุประโยค คือ อนุประโยคซึ่งทำหน้าที่แทนบทวิเศษณ์ สำหรับประกอบนามหรือสรรพนามที่มีอยู่ในมุขยประโยคอีกทีหนึ่ง ประโยคชนิดนี้มีประพันธสรรพนาม ที่ ซึ่ง อัน เป็นบทเชื่อม คู่กันกับวิเศษณานุประโยคที่มีประพันธวิเศษณ์เป็นบทเชื่อมดังตัวอย่างต่อไปนี้ :—

"คน ที่เกียจคร้าน ย่อมลำบาก"

"ฉันไม่ชอบคน ซึ่งเกียจคร้าน"

"ผลของการ อันเหลวไหล ย่อมไม่แน่นอน"

หมายเหตุ คุณานุประโยคที่อยู่ท้ายลักษณนามวิภัตติการกบางทีก็ละประพันธสรรพนามเสียบ้าง เช่น :—

"ม้าตัว ที่ท่านชอบ ตายเสียแล้ว" หรือละบทเชื่อมว่า

"ม้าตัว ท่านชอบ ตายเสียแล้ว" ดังนี้เป็นต้น.

อีกอย่างหนึ่ง บุพบทวลีของเรา มักละบุพบทเสียโดยมาก เช่น เขาเกิดในปีจอ ก็ละว่า เขาเกิดปีจอ เป็นต้น. และคุณานุประโยคที่แต่งบุพบทวลีเหล่านี้ บางทีก็ละบทเชื่อมเสียด้วยดุจกัน เช่น เขาเกิดในปีที่ฉันเข้ารับราชการ ก็ใช้พูดสั้น ๆ ว่า เขาเกิดปีฉันเข้ารับราชการ ดังนี้เป็นต้น นับว่าคล้ายคลึงกับข้างบนนั้น.

ข้อสังเกต คุณานุประโยค จะต้องมีประพันธสรรพนามเป็นบทเชื่อมแทบทั้งนั้น จะมีละบทเชื่อมอยู่บ้างก็มีเล็กน้อยดังตัวอย่างข้างบนนี้ และบทเชื่อมของคุณานุประโยคต้องติดอยู่กับนาม หรือ สรรพนาม

เสมอ แต่ถ้าบทเชื่อมอยู่กับคำ คือ ก็ดี หรือมีบทเชื่อมขึ้นก่อนลอย ๆ ไม่มีนามหรือสรรพนามนำหน้าก็ดี ย่อมเป็นอนุประโยคชนิดอื่น หาใช่เป็นคุณานุประโยคไม่ ดังตัวอย่างที่อ้างไว้ในข้ออธิบาย นามานุประโยคว่า "ฉันไม่ชอบ **ที่ท่านทำเช่นนี้**" หรือว่า "**ที่ท่านทำเช่นนี้** ฉันไม่ชอบ" ประโยคที่ว่า **ที่ท่านทำเช่นนี้** ข้างบนนั้น เป็นนามานุประโยคทั้งนั้น ถ้าจะให้เป็นคุณานุประโยคต้องเติมคำนามหรือสรรพนามต่อเข้าข้างหน้า เช่น "ฉันไม่ชอบ การ ที่ท่านทำเช่นนี้" หรือว่า "การ ที่ท่านทำเช่นนี้ฉันไม่ชอบ" เพราะประโยค **ที่ท่านทำเช่นนี้** ทำหน้าที่เป็นบทขยายนาม คือ การ หาใช่เป็นประโยคทำหน้าที่กรรมดังก่อนไม่.

ข้อ ๒๙. **วิเศษณานุประโยค** คืออนุประโยคซึ่งทำหน้าที่เป็นวิเศษณ์สำหรับประกอบกริยา หรือคำวิเศษณ์ด้วยกัน อันเป็นส่วนหนึ่งของประโยคสำคัญคือ มุขยประโยค ดังตัวอย่างต่อไปนี้ :—

ก. "ฉันมา **เมื่อเธอหลับ**" **เมื่อเธอหลับ** แต่งกริยา มา

ข. "คนอ้วน **จนเขาเดินไม่ไหว** ไม่ดี" **จนเขาเดินไม่ไหว** แต่งวิเศษณ์ อ้วน.

ค. "เขาพูดเร็ว **จนฉันฟังไม่ทัน**" แต่งวิเศษณ์ เร็ว.

บทเชื่อมของวิเศษณานุประโยคนี้ ก็คือคำ **เมื่อ จน เพราะ ทาง ตาม** ฯลฯ ซึ่งเมื่อนำหน้านาม เช่น **เมื่อเช้า จนเย็น เพราะธุระ ทางบ้าน ตามถนน** ฯลฯ ก็นับว่าเป็นบุพบท แต่เมื่อได้เชื่อมวิเศษณานุโยคก็กลายเป็นประพันธวิเศษณ์ ซึ่งทำหน้าเป็นบทเชื่อมไปอย่างเดียวกับคำประพันธสรรพนาม **ที่ ซึ่ง อัน** ซึ่งเชื่อมคุณานุประโยคฉะนั้น เช่น :—

ก. "เขามา เมื่อ เช้า" เมื่อ เป็นบุพบท.

"เขามา เมื่อ เธอหลับ" เมื่อ เป็นประพันธวิเศษณ์.

ข. "ปลาหมอตาย เพราะ ปาก" เพราะ เป็นบุพบท.

"ปลาหมอตาย เพราะ ปากไม่ดี" เพราะ เป็นประพันธ-วิเศษณ์.

ค. "เขาอยู่ ทาง บ้าน" ทาง เป็นบุพบท.

"เขาไป ทาง เราเดิน" ทาง เป็นประพันธวิเศษณ์ดังนี้เป็นต้น

ข้อสังเกต — ให้ผู้ศึกษาสังเกตไว้เป็นหลักว่า คำภาษาไทยย่อมไม่คงที่ ย่อมเปลี่ยนแปลงไปตามหน้าที่ ที่นำมาใช้เช่น คำ เมื่อ และ ทาง แต่เดิมก็เป็นนามเช่น "เขาสบายทุก เมื่อ" หรือ "ข้าศึกมาทุก ทาง" แต่ถ้านำมาใช้นำหน้านาม เช่น "เขามาเมื่อเช้า" หรือ "เขาอยู่ทางบ้าน" ก็เป็นบุพบทไป. และถ้านำไปใช้เป็นบทเชื่อมวิเศษณานุประโยค เช่น "เขามา เมื่อ ฝนตก" หรือ "เขามาทางเราเดิน" ก็กลายเป็นประพันธวิเศษณ์ไป แล้วแต่หน้าที่ใช้ประกอบ และไม่ควรลืมด้วยว่า คำประพันธวิเศษณ์นั้น มีหน้าที่ใช้เชื่อมวิเศษณานุประโยค.

ข้อ ๓๐. ลักษณะของวิเศษณานุประโยค ตามที่กล่าวมาแล้วว่า วิเศษณานุประโยคย่อมมีหน้าที่เหมือนคำวิเศษณ์นั้น, ที่จริงหามีลักษณะเหมือนกันทีเดียวไม่ คือวิเศษณานุประโยคย่อมบอกหน้าที่ตามลักษณะดังต่อไปนี้ :—

ก. บอกลักษณะ เช่น "เขาทำเลขคณิต ตามฉันสอนเขา" หรือ "เขาทำได้ ตามครูทำ, เขาแสดงตน ให้คนนับถือเขา, เขา

รู้ใจฉันดี ว่าฉันไม่กลัวเขา, เขาอนุญาต ให้ฉันไปบ้าน, เขาห้ามฉัน ไม่ให้ฉันไปบ้าน, เป็นต้น.

ข. บอกกาล เช่น "เขามา เมื่อฝนตก" เป็นต้น.

ค. บอกสถาน เช่น "กระเบื้องตก ตรงฉันนอน" หรือ "เขาทะเลาะกัน ใกล้ฉันนั่งอยู่" เป็นต้น.

ฆ. บอกเหตุ เช่น "ยุงชุม เพราะน้ำเน่า" หรือ "เด็กร้องไห้ เพราะหิวนม" เป็นต้น.

ง. บอกผล เช่น "น้ำเน่า จนยุงชุม" หรือ "เด็กหิวนม จนร้องไห้"

จ. บอกความเปรียบ คือ :—

(ก) เท่ากัน เช่น "เรือแล่น เหมือนลมพัด" หรือตะว่า "เรือแล่น เหมือนลม" "เขาทำได้ อย่างฉันทำ" หรือตะว่า "เขาทำได้ อย่างฉัน" "เขารู้หนังสือ เท่าฉันรู้หนังสือ" หรือตะว่า "เขารู้หนังสือ เท่าฉัน" "ดาวล้อมเดือนในท้องฟ้า ดังนางสนมล้อมเรียมในปราสาท" เป็นต้น.

(ข) ไม่เท่ากัน เช่น "เขารักเมียมาก กว่าเขารักน้อง" หรือตะว่า "เขารักเมียมาก กว่าน้อง" "เขาสูง กว่าฉันสูง" หรือตะว่า "เขาสูง กว่าฉัน" "เขากินข้าวจุ กว่าฉันกินข้าวจุ" หรือตะว่า "เขากินข้าวจุ กว่าฉัน" เป็นต้น.

ข้อ ๓๓. วิธีบอกสัมพันธ์สังกรประโยค การบอกสัมพันธ์สังกรประโยคนั้นทำอย่างเดียวกันกับอเนกรรถประโยค. จะทำตัวอย่างแบบดีตารางไว้ให้ดูดังต่อไปนี้ :–

ก. จงบอกสัมพันธ์

(ก) ลิงเล่นละครสนุกมาก. (ข) ท่านทำเช่นนี้

(ฆ) คนที่ดูหมิ่นผู้อื่นเสมอนั้น มัก

ประโยค	ชนิดของประโยค		บทเชื่อม	ภาคประธาน	
				บทประธาน	บทขยายประธาน
(ก)	สังกรป.	มุขยประโยค	–	(ลิงเล่นละคร)	
		นามานุประโยค	–	ลิง	
(ข)	สังกรป.	มุขยประโยค	–	ฉัน	
		นามานุประโยค		ท่าน	
(ค)	สังกรป.	มุขยประโยค	ที่๑	(ท่านทำเช่นนี้)	มัน๒
		นามานุประโยค		ท่าน	
(ฆ)	สังกรป.	มุขยประโยค		คน	(ที่ดูหมิ่นผู้อื่นเสมอ) นั้น
		คุณานุประโยค	(ที่)๓	ที่๓	
		นามานุประโยค	ว่า	ตัว	
		วิเศษณานุประโยค	เมื่อ	ตัว	

หมายเหตุ (๑) คำ ที่ (หมายเลข ๓) มีหน้าที่ ๒ อย่างคือ ในช่องบทเชื่อม และในช่องบทประธาน, ประพันธสรรพนาม เป็นหลัก (๒) ส่วนคำ ที่ (หมาย ๑) และ มัน (หมาย ๒) นั้น ไป. (๓) อนุประโยคต่าง ๆ นั้นจำเป็นต้องลงในช่องต่าง ๆ ของ จำเป็นจะต้องบอกเป็นพิเศษ ดังตัวอย่างข้างบนนี้.

ประโยคต่อไปนี้ :—

ฉันไม่ชอบ. (ค) ที่ท่านทำเช่นนั้นมันไม่เหมาะ

จะรู้ว่าตัวผิด เมื่อตัวถูกเขาดูหมิ่น.

ภาคแสง				หมายเหตุ
บทกริยา	บทขยายกริยา	บทกรรม	บทขยายกรรม	
สนุก	มาก	-	-	
เล่น	-	ละคร	-	เบ็นประโยคประธาน
ชอบ	ไม่	ท่านทำเช่นนี้	-	
ทำ	เช่นนี้	(การ)	-	เบ็นประโยคกรรม
เหมาะ	ไม่	-	-	๑. บทเชื่อมนามานุประโยค ๒. วิกติการกขยายนามานุ- ประโยคประธาน
ทำ	เช่นนี้	(การ)	-	เบ็นประโยคประธาน
จะรู้	มัก (เมื่อตัวถูก เขาดูหมิ่น)	(ว่าตัวผิด)	-	๓. เบ็นบทเชื่อมและประธาน แต่ง คน
ดูหมิ่น	เสมอ	ผู้อื่น	-	ประโยคกรรมของกริยา จะรู้
ผิด	-	-	-	
ถูก-ดูหมิ่น	เขา	-	-	ขยายกริยา จะรู้ บอกกาล

เบ็น บท เชื่อม และ เบ็นประธานของคุณานุประโยค ขยาย ประธาน จึง ลงไว้ (ที่, ซึ่ง, อัน) มักทำหน้าที่ ๒ อย่างเช่นนี้ ควรถือเอาตัวอย่างนี้ เบ็นคำแปลกจึงลง หมายเหตุไว้ให้ดูเฉพาะที่นี่เท่านั้น ไม่ ต้อง ลง เสมอ มุขยประ โยค แล้ว วง เล็บ ไว้ แล้ว จึง ลง ใน ช่อง หมาย เหตุ เฉพาะ

ข. ในการตีตารางบอกสัมพันธ์นั้น นักเรียนได้ทำมาตั้งแต่บทต้น ๆ แล้ว และในบทนี้ข้อสำคัญที่จะสอนก็มีอยู่เฉพาะ **บทเชื่อม** กับ **ชนิดของประโยค** เท่านั้น ดังนั้นเมื่อสอนถึงประโยคอะไรก็ให้ทำคำตอบแต่ย่อ ๆ ไม่ต้องตีตาราง โดยใช้เข้าวงเล็บดังนี้ :—

จงบอกสัมพันธ์ประโยคต่อไปนี้ บอกเฉพาะบทเชื่อมกับชนิดของประโยคเท่านั้น

ก. บุตรของนางชมที่บวชเมื่อแขกเมืองมา ตายเสียแล้ว.

ตอบ สังกรประโยค {
มุขยประโยค – บุตรของนางชม – ตายเสียแล้ว
คุณานุประโยค – ที่บวช (แต่งบุตร)
วิเศษณานุประโยค – เมื่อแขกเมืองมา (แต่งบวช)

ข. ท่านทำการเช่นนี้ไม่เหมาะ

ตอบ สังกรประโยค {
มุขยประโยค (ท่านทำการเช่นนี้) ไม่เหมาะ
นามานุประโยค ท่านทำการเช่นนี้ (ประธานของไม่เหมาะ)

ค. ฉันไม่ชอบท่านทำการเช่นนี้

ตอบ สังกรประโยค {
มุขยประโยค ฉันไม่ชอบ (ท่านทำการเช่นนี้)
นามานุประโยค ท่านทำการเช่นนี้ (เป็นกรรมของกริยา ชอบ)

ดังนี้เป็นตัวอย่าง และควรให้ฝึกหัดเช่นนี้ให้มาก ๆ ส่วนการตีตารางบอกสัมพันธ์อย่างละเอียดนั้น ควรให้ทำเฉพาะครั้งคราว ไม่เสมอไป.

คำถามบทที่ ๖

๑. สังกรประโยคแปลว่ากระไร ? และอธิบายด้วยว่าต่างกันกับเอกรรถประโยคอย่างไร ยกตัวอย่างมาประกอบให้ชัดเจนด้วย.

๒. ส่วนสำคัญของสังกรประโยคนั้นมีอะไรบ้าง ? จงบอกชื่อและอธิบายพร้อมด้วยตัวอย่าง.

๓. อเนกรรถประโยคกับสังกรประโยคต่างกันอย่างไร ? จงอธิบายพร้อมด้วยยกตัวอย่างมาเปรียบเทียบกันด้วย.

๔. นามานุประโยคหมายความว่ากระไร ? และมีกี่อย่างด้วยกันจงอธิบายและชักตัวอย่างกำกับไว้ด้วย.

๕. คำนามที่เกี่ยวกับนามานุประโยคนี้หมายถึงคำชนิดไรบ้าง ? และคำเหล่านั้นทำไมจึงเรียก นาม ในที่นี้

๖. หน้าที่ของนามานุประโยคต่าง ๆ นั้น มีครบเหมือนกับหน้าที่ของนาม ดังกล่าวข้างบนนี้หรือไม่ ? ให้อธิบายหน้าที่ของนามและหน้าที่ของนามานุประโยค เปรียบเทียบกันและยกตัวอย่างมาให้ครบทั้ง ๒ อย่าง.

๗. อนุประโยคที่มีบทเชื่อมคือ ให้ ว่า นั้น อย่างไรเป็นนามานุประโยค และอย่างไรไม่ใช่นามานุประโยค ? จงอธิบายให้ชัดเจนว่าเป็นเช่นนั้น เพราะเหตุไร ? และบอกชื่อประโยคเหล่านั้นด้วยพร้อมด้วยยกตัวอย่าง.

๘. คุณานุประโยค หมายความว่ากระไร ? อธิบายพร้อมด้วยยกตัวอย่าง.

๙. บทเชื่อมของคุณานุประโยค มีว่ากระไรบ้าง ? อธิบายพร้อมด้วยยกตัวอย่าง.

๑๐. นามานุประโยคกับคุณานุประโยค ต่างกันอย่างไร ? อธิบายพร้อมด้วยยกตัวอย่าง.

๑๑. วิเศษณานุประโยค หมายความว่ากระไร ? จงอธิบายพร้อมด้วยยกตัวอย่าง.

๑๒. วิเศษณานุประโยค มีหน้าที่แต่งอะไรได้บ้าง ? อธิบายย่อ ๆ และยกตัวอย่างมาให้ครบ.

๑๓. บทเชื่อมของวิเศษณานุประโยคนั้นเป็นคำชนิดไร ? และบทเชื่อมเหล่านี้เดิมเป็นคำชนิดไรบ้าง ? ยกตัวอย่างมาให้ดูสัก ๓ คำพร้อมด้วยตัวอย่างด้วย.

๑๔. วิเศษณานุประโยค บอกลักษณะอย่างไรบ้าง ? อธิบายและยกตัวอย่างมาให้ครบ แต่อย่าให้เหมือนแบบ.

๑๕. จงตีตารางบอกสัมพันธ์ประโยคต่อไปนี้ :—

ก. เขาทำงานไม่เหมือนฉัน.

ข. พลเมืองของประเทศจีน มากกว่าของประเทศไทยมาก.

ค. หาบดีกว่าคอน.

ฆ. คนที่รักเมียมักกลัวเมีย.

๑๖. จงบอกสัมพันธ์ประโยคต่อไปนี้ เฉพาะเพียงบอกชนิดประโยคกับบทเชื่อมเท่านั้น.

ก. สัตว์ที่ตายเพราะปาก คือปลาหมอ

ข. คนที่ดูหมิ่นเพื่อน เลวกว่าคนที่ดูหมิ่นตัว.

ค. เมื่อฉันจะตาย ฉันอยากให้ตายเร็ว ๆ เหมือนคนตกเรือบินตาย เพราะเห็นว่าคงได้รับทุกข์น้อย.

ฆ. ที่ท่านเห็นแก่ตัวเช่นนี้ ไม่ดีเลย.

ง. ที่เขาด่าฉันต่าง ๆ นั้น ฉันไม่เอาใจใส่เลย.

จ. ข่าวเรื่องโจรปล้นบ้านเนือง ๆ นั้น เป็นเหตุอย่างหนึ่งที่ทำลายขวัญราษฎร.

๑๗. คุณานุประโยคกับวิเศษณานุประโยคนั้น มีลักษณะต่างกันอย่างไร ? อธิบายให้เข้าใจโดยย่อ ๆ.

๑๘. จงผูกสังกรประโยค ให้มีคุณานุประโยคแต่งนามวิเศษณ-การกผู้เป็นเจ้าของ. และแต่งนามวิเศษณการกบอกสถานที่อยู่ในประโยคเดียวกัน.

๑๙. จงผูกสังกรประโยค ให้มีวิเศษณานุประโยคแต่งคำกริยาและ แต่งคำวิเศษณ์รวมอยู่ในประโยคเดียวกัน.

๒๐. จงผูกสังกรประโยค ให้มีวิเศษณานุประโยคบอกลักษณะต่าง ๆ อย่างละประโยค แต่อย่าให้เหมือนแบบดังต่อไปนี้ :—

ก. บอกเวลา.

ข. บอกลักษณะ.

ค. บอกสถานที่.

ฆ. บอกเปรียบที่เท่ากันประโยค ๑ ที่ไม่เท่ากันประโยค ๑

ง. บอกเหตุประโยค ๑ และบอกผลประโยค ๑.

หมายเหตุ :- ข้อ ๑๘-๒๐ นี้มีประโยชน์ทางความคิดมาก ถ้านักเรียนยังทำไม่ได้ดี ก็ให้ผูกคำถามทำนองนี้ขึ้นอีก จนนักเรียนจะทำชำนาญ.

บทที่ ๗ ประโยคระคน

ข้อ ๓๒. ประโยคทั้ง ๓ ชนิด คือเอกรรถประโยค และอเนกรรถประโยค และสังกรประโยคที่ได้แสดงมาแล้วโดยลำดับนี้ มิใช่ว่าจะมีในข้อความเรียงกันเป็นลำดับดังแสดงไว้เช่นนั้นเมื่อไร ที่จริงข้อความตอนหนึ่ง ๆ จะมีประโยคใด ๆ สักเท่าไรก็ได้ และไม่จำกัดว่าจะต้องมีประโยคชนิดนั้นชนิดนี้ และอาจจะมีอเนกรรถประโยค และสังกรประโยค เข้าระคนกันเป็นประโยคซับซ้อนกันมากมายก็ได้ นอกจากประโยคที่กล่าวนี้แล้ว ก็มีบทเชื่อมให้ข้อความติดต่อกัน และมิใช่ว่าจะมีบทเชื่อมระหว่างประโยคเท่านั้น แต่อาจจะมีบทเชื่อมระหว่างคำต่อคำ หรือระหว่างวลีต่อวลี ให้ติดต่อกันก็ได้ หรือเชื่อมระคนกันก็ได้ แม้ที่สุดเชื่อมระหว่างข้อความตอนหนึ่งกับอีกตอนหนึ่งก็ได้ ข้อสำคัญของบทเชื่อมเหล่านี้คือ ทำให้คำก็ดี วลีก็ดี ประโยคต่าง ๆ ก็ดี ติดต่อเป็นเรื่องเกี่ยวพันกันไปตามนิยมของภาษาที่ใช้กัน แต่การที่เราจะรู้ว่าประโยคต่าง ๆ ติดต่อกันเป็นประโยคชนิดใดบ้างนั้น เราก็ต้องอาศัยสังเกตบทเชื่อมเป็นหลักสำคัญอยู่ด้วยเหมือนกัน ซึ่งจะอธิบายต่อไปในบทหน้า แต่ในบทนี้จะขอรวบรวมประโยคที่ซับซ้อนกันมาอธิบายไว้พอเป็นหลักเสียก่อน ดังต่อไปนี้:—

ข้อ ๓๓. **ประโยคระคน** ตามที่กล่าวมาแล้วในเรื่องอเนกรรถประโยคก็ดี สังกรประโยคก็ดี ซึ่งต่างก็มีเฉพาะแต่เอกรรถประโยคเป็นประโยคย่อยรวมอยู่ในประโยคใหญ่นั้น ๆ อย่างเดียวเท่านั้น แต่ความจริงหาเป็นเช่นนี้เสมอไปไม่ กล่าวคือประโยคใหญ่ทั้ง ๒ นี้ จะเป็นประโยคย่อยของประโยคอื่นก็ได้ ดังจะอธิบายต่อไปนี้:—

(๑) **อเนกรรถประโยคระคน** หมายถึงอเนกรรถประโยค ที่มีส่วนย่อยเป็นอเนกรรถประโยคด้วยกัน และมีส่วนย่อยเป็นสังกรประโยค ดังจะยกตัวอย่างมาให้ดูต่อไปนี้ :—

ก. ส่วนย่อยเป็นอเนกรรถประโยคด้วยกัน คือ

"ถ้าเขาพูดดีต่อเราแต่ไม่ไว้ใจเรา เราก็ควรพูดดีต่อเขา แต่ไม่ควรไว้ใจเขาดุจกัน"

ประโยคนี้มีอันวยาเนกรรถประโยคเป็นประโยครวมยอด และมีประโยคย่อยเป็นพยติเรกาเนกรรถประโยคทั้งคู่ ดังบอกสัมพันธ์ชนิดประโยคต่อไปนี้ :—

- **อันวย.**
  - พยติเรก......
    - เอกรรถ. ถ้า เขาพูดดีต่อเรา.
    - แต่
    - เอกรรถ. (เขา) ไม่ไว้ใจเรา
  - ก็
  - พยติเรก......
    - เอกรรถ. เรา ควรพูดดีต่อเขา.
    - แต่
    - เอกรรถ. (เรา) ไม่ควรไว้ใจเขาดุจกัน.

"ตาและยายทำนา แต่ลูกและหลานทำสวน"

ประโยคชนิดนี้มีพยติเรกาเนกรรถประโยคเป็นประโยคใหญ่ และมีประโยคย่อยเป็นอันวยาเนกรรถประโยคทั้งคู่ ดังบอกสัมพันธ์ชนิดประโยคต่อไปนี้ :—

พยติเรก.
- อันวย.
  - เอกรรถ. ตา ทำนา.
  - และ
  - เอกรรถ. ยาย (ทำนา)
- แต่
- อันวย.
  - เอกรรถ. (ลูกทำสวน).
  - และ
  - เอกรรถ. หลาน (ทำสวน).

"ท่านจะให้ผัวเขาทำงานและเลี้ยงเมียเขาด้วย หรือจะให้ผัวเขาทำงานแต่ไม่เลี้ยงเมียเขา"

ประโยคนี้มีวิกัลปาเนกรรถประโยคเป็นประโยคใหญ่ ประโยคย่อยข้างหน้าเป็นอันวยาเนกรรถประโยค ข้างหลังเป็นพยติเรกาเนกรรถประโยค ดังบอกสัมพันธ์ชนิดประโยค ต่อไปนี้:—

วิกัลป.
- อันวย......
  - เอกรรถ. ท่านจะให้ผัวเขาทำงาน.
  - และ
  - เอกรรถ. (ท่านจะ) เลี้ยงเมียเขาด้วย
- หรือ
- พยติเรก....
  - เอกรรถ. (ท่านจะ). ให้ผัวเขาทำงาน.
  - แต่
  - เอกรรถ. (ท่านจะ) ไม่เลี้ยงเมียเขา.

"เขาเป็น พ่อ บ้าน ดี ทั้ง ปก ครอง ก็ ดี ด้วย เพราะฉะนั้นลูกและเมียจึงได้รับความสุข"

ประโยคนี้มีเหตวาเนกรรถประโยคเป็นประโยคใหญ่ และประโยคย่อยเป็นอันวยาเนกรรถประโยคทั้งนั้น ดังบอกสัมพันธ์ชนิดประโยคต่อไปนี้:—

```
                   ┌ เอกรรถ. เขาเป็นพ่อบ้านดี.
        ┌ อนุวย. ─┤   ทั้ง—ก็
        │          └ เอกรรถ. (เขา) ปกครองดีด้วย.
เหตุ. ─┤              เพราะฉะนั้น — จึง
        │          ┌ เอกรรถ. ลูก เขาได้รับความสุข.
        └ อนุวย. ─┤   และ
                   └ เอกรรถ. เมีย (เขาได้รับความสุข).
```

ตัวอย่างข้างบนนี้ ได้ยกมาให้ดูจนครบชนิดของอเนกรรถประโยคทั้งสี่ เพื่อให้ผู้ศึกษาได้จำไว้เป็นหลักโดยครบถ้วน และต่อไปจะยกมาไว้เพียงประโยคสองประโยคเท่านั้น ให้ผู้ศึกษาเข้าใจเอาเองตามตัวอย่างข้างบนนี้.

ข. ส่วนย่อยเป็นสังกรประโยค คือ

" สามีรักเพื่อนชายที่สอพลอ และภรรยาก็รักเพื่อนชายที่สอพลอตามกัน " ประโยคนี้มีอนุวยาเนกรรถประโยคเป็นประโยคใหญ่ และมีสังกรประโยคเป็นส่วนย่อย ดังบอกสัมพันธ์ชนิดประโยคต่อไปนี้ :—

```
                   ┌ มุขย. สามีรักเพื่อนชาย.
        ┌ สังกร. ─┤   (ที่)
        │          └ คุณานุ. ที่สอพลอ.
อนุวย. ─┤              และ—ก็
        │          ┌ มุขย. ภรรยารักเพื่อนชาย ตามกัน.
        └ สังกร. ─┤   (ที่)
                   └ คุณานุ. ที่สอพลอ.
```

“ท่านเป็นคนพาลฉันไม่ชอบ แต่ชอบคำสัตย์ที่ท่านกล่าวโดยกล้าหาญ” ประโยคนี้มีพยติเรกาเนกรรถประโยค เป็นประโยคใหญ่ และมีสังกรประโยคเป็นส่วนย่อย แต่เป็นสังกรประโยคที่มีอนุประโยคต่างชนิดกัน ดังบอกสัมพันธ์ชนิดประโยคต่อไปนี้ :—

พยติเรก.
- สังกร.
  - มุขย. ฉันไม่ชอบ (ท่านเป็นคนพาล)
  - นามานุ. ท่านเป็นคนพาล (เป็นกรรมของ ชอบ)
- แต่
- สังกร.
  - มุขย. (ฉัน) ชอบคำสัตย์
  - (ที่)
  - คุณานุ. ที่ท่านกล่าวโดยกล้าหาญ (แต่ง คำสัตย์)

“เขาป่วยจนเราตกใจบ่อย ๆ เพราะฉะนั้นเมื่อเราไม่อยู่จึงควรให้หมอดูแลเขา” ประโยคนี้มีเหตวาเนกรรถประโยคเป็นประโยคใหญ่ และมีประโยคย่อยเป็นสังกรประโยคทั้งคู่ ดังบอกสัมพันธ์ชนิดประโยคดังต่อไปนี้ :—

เหตวา.
- สังกร.
  - มุขย. เขาป่วย
  - จน
  - วิเศษณานุ. เราตกใจบ่อย ๆ
- เพราะฉะนั้น—จึง
- สังกร.
  - มุขย. (เรา) ควรให้หมอดูแลเขา
  - เมื่อ
  - วิเศษณานุ. เราไม่อยู่

ค. ส่วนย่อยเป็นประโยคระคนซับซ้อนกัน คือ หมายความว่า อเนกรรถประโยคที่มีส่วนย่อยเป็นประโยคระคนต่าง ๆ คือ เป็นเอกรรถประโยคเชื่อมกับอเนกรรถประโยคบ้าง หรือเชื่อมกับสังกรประโยคบ้าง หรือเป็นอเนกรรถประโยคเชื่อมกับสังกรประโยคบ้าง หรือเป็นประโยคย่อยชนิดต่าง ๆ เชื่อมระคนกันบ้าง ซึ่งรวมอยู่ในอเนกรรถประโยคเดียวกัน ดังจะยกตัวอย่างพร้อมกับบอกสัมพันธ์ชนิดประโยคมาไว้ พอเป็นตัวอย่างที่สังเกตต่อไปนี้.

ประโยคย่อยเป็นเอกรรถ เชื่อมกับอเนกรรถ. เช่น

"ตาสีเป็นคนขี้เหนียว เพราะฉะนั้นมิตรและญาติเขาจึงไม่คบแก" บอกสัมพันธ์ชนิดประโยคดังนี้ :—

เหตวา.
- เอกรรถ. ตาสีเป็นคนขี้เหนียว
- เพราะฉะนั้น — จึง
- อันวย.
  - เอกรรถ. มิตร เขาไม่คบแก.
  - และ
  - เอกรรถ. ญาติ (เขาไม่คบแก).

ประโยคย่อยเป็นเอกรรถ เชื่อมกับสังกร. เช่น :—

"พระราชาองค์นี้ทรงทศพิธราชธรรมดียิ่ง ดังนั้นราษฎรจึงรักพระองค์ จนเขาสละชีพเพื่อพระองค์ได้" บอกสัมพันธ์ชนิดประโยคดังนี้ :—

เหตวา.
- เอกรรถ. พระราชาองค์นั้นทรงทศพิธราชธรรมดียิ่ง
- ดังนั้น — จึง
- สังกร.
  - มุขย. ราษฎรรักพระองค์
  - จน
  - วิเศษณานุ. เขาสละชีพเพื่อพระองค์ได้.

ประโยคย่อยเป็นอเนกรรถประโยคเชื่อมกับสังกร เช่น:—

"ยายและตามีความดีโดยมาก แต่แกก็ยังมีไม่ดีซึ่งเราควรติอยู่บ้าง"

พยติเรก.
- อันวย .....
  - เอกรรถ. ยาย มีความดีโดยมาก
  - และ
  - เอกรรถ. ตา (มีความดีโดยมาก)
- แต่ — ก็
- สังกร .....
  - มุขย. แกยังมีไม่ดี
  - ซึ่ง
  - คุณานุ. เราควรติอยู่บ้าง. (แต่งไม่ดี)

ประโยคย่อยเป็นชนิดต่าง ๆ ระคนกัน เช่น:—

"เขาทำการซึ่งเขาเห็นว่าเป็นประโยชน์แก่ชาติ อันเป็นที่รักของเขา แต่ไม่เป็นประโยชน์แก่เขา เช่นนี้เราจึงควรยกย่องเขายิ่งกว่าคนที่ทำการเพราะเห็นแก่ตนด้วย และเห็นแก่ชาติด้วย" ประโยคนี้มีประโยคใหญ่คือ "เขาทำการ ..... เช่นนี้เราจึงควรยกย่องเขา" ประโยคนอกจากนั้นเป็นส่วนย่อยทั้งนั้น ดังบอกสัมพันธ์ต่อไปนี้ :—

เหตวาเนกรรถ. ๑

- สังกร. (เหตุ)
  - มุขย. ....เขาทำการ...... ....เช่นนี้.
    - ซึ่ง
  - สังกร.
  - คุณานุ.
    - คุณานุ. / มุขย. ....เขาเห็น (ซึ่ง = การ)
      - ว่า
    - สังกร.
    - วิเศษณานุ.
      - วิเศษณานุ. / มุขย. ....(การ) เป็นประโยชน์แก่ชาติ.
        - (อัน)
      - พยติเรก.
      - คุณานุ.
        - เอกรรถ. อันเป็นที่รักของเขา.
          - แต่
        - เอกรรถ. (การ) ไม่เป็นประโยชน์แก่เขา.
          - จึ่ง

สังกร. (ผล)

- มุขย. ....เรา..............ควรยกย่องเขายิ่ง
  - กว่า
- สังกร. วิเศษณานุ.
  - วิเศษณานุ. / มุขย. ....(เราควรยกย่อง) คน
    - ที่
  - สังกร. คุณานุ.
    - คุณานุ. / มุขย. ....ที่ทำการ
      - เพราะ
    - อันวยา. วิเศษณานุ.
      - เอกรรถ. (เขา) เห็นแก่ตนด้วย
      - และ
      - เอกรรถ. (เขา) เห็นแก่ชาติด้วย
      - (วิเศษณานุ. บอกเหตุ)

---

๑. การฝึกหัดวิธีบอกสัมพันธ์ชนิดอเนกรรถประโยคระคนที่ยุ่งยากเช่นนี้ ควรแนะนำให้นักเรียนเขียนประโยคทั้งหมด แล้วให้ทำวงเล็บประโยคแต่งลงไปเป็นชั้น ๆ อย่างวงเล็บเลขคณิตหรือพีชคณิต, และให้ชี้วงเล็บชั้นในก่อน, แล้วจึงให้ชี้วงเล็บถัดออกมาข้างนอกเป็นลำดับ และไม่ควรจะตั้งต้นสอนประโยคซับซ้อนมากมายเช่นนี้ก่อน ควรจะเพิ่มสอนให้ซับซ้อนขึ้นทีละน้อย ๆ เพื่อให้ชำนาญขึ้นไปเป็นลำดับ.

อเนกรรถประโยคที่มีส่วนย่อยซับซ้อนกันอยู่เช่นนี้ ย่อมมีรูปต่าง ๆ กันแล้วแต่โวหารของผู้แต่ง ให้ผู้ศึกษาสังเกตตัวอย่างข้างต้นนี้เป็นหลัก.

๒. สังกรประโยคระคน สังกรประโยคที่มีส่วนย่อย คือ อนุประโยคเป็น ชนิดต่าง ๆ ซับซ้อน กันได้ อย่างเดียวกับ อเนกรรถ ประโยค เหมือนกัน ดังจะยกตัวอย่างและบอกสัมพันธ์ชนิดประโยคไว้ให้เห็นพอเป็นที่สังเกตต่อไปนี้ :—

ก. นามานุประโยค นอกจากจะเป็นเอกรรถประโยคดังกล่าวแล้วนั้น, ย่อมเป็นอเนกรรถประโยค หรือสังกรประโยคก็ได้ เช่น :—

“เขาด่าท่านและท่านด่าตอบเขา เช่นนี้ไม่ดีเลย” บอกสัมพันธ์ ดังนี้ :—

สังกร. {
- มุขย........................เขาด่าท่านและท่านด่าตอบเขาเช่นนี้ไม่ดีเลย
- นามานุ. อเนกรรถ. {
  - เอกรรถ. เขาด่าท่าน
  - และ
  - เอกรรถ. ท่านด่าตอบ เช่นนี้

  } (ประธานของ ไม่ดี)

“ฉันไม่ชอบ เด็กที่เป็นนักเรียนประพฤติเช่นนี้”

สังกร. {
- มุขย................ฉันไม่ชอบเด็กที่เป็นนักเรียนประพฤติเช่นนี้.
- นามานุ. สังกร. {
  - มุขย. เด็ก......ประพฤติเช่นนี้.
  - (ที่)
  - คุณานุ. ที่เป็นนักเรียน

  } (เป็นกรรมของไม่ชอบ)

ข. คุณานุประโยค ก็เป็นอเนกรรถประโยค หรือ สังกร ประโยคได้ เช่น :—

"คน ที่รักดีแต่ไม่ประพฤติดีนั้น ย่อมมีมาก"

สังกร.
- มุขย................................คน.................. นั้นย่อมมีมาก.
- (ที่)
- คุณานุ. พยติเรก.
  - เอกรรถ. ที่รักดี
  - แต่
  - เอกรรถ. (เขา) ไม่ประพฤติดี
  - (แต่ง คน)

"คน ที่ตายเพราะปากไม่ดีนั้น มีมาก"

สังกร.
- มุขย...................................คน ...... นั้นมีมาก.
- (ที่)
- คุณานุ. สังกร.
  - มุขย. ที่ตาย
  - เพราะ
  - วิเศษณานุ. ปากไม่ดี
  - (แต่ง คน)

ค. วิเศษณานุประโยค ก็เป็นเอกรรถประโยค หรือสังกร ประโยคได้ดุจกัน เช่น:—

"เขามา เมื่อฉันนอนแล้ว แต่ยังไม่หลับ"

สังกร.
- มุขย.............................เขามา
- เมื่อ
- วิเศษณ. พยติ.
  - เอกรรถ. ฉันนอนแล้ว
  - แต่
  - เอกรรถ. (ฉัน) ยังไม่หลับ
  - (แต่ง มา)

"ขโมยเข้ามาใน บ้านเราได้ เพราะคนยามที่ เฝ้าประตูเผลอ"

สังกร. {
- มุขย.............ขโมยเข้ามาในบ้านเราได้
- เพราะ
- วิเศษณ. สังกร. {
  - มุขย คนยาม......เผลอ.
  - (ที่)
  - คุณา. ที่เฝ้าประตู

  } (แต่งได้)

ฆ. สังกรประโยคที่ซับซ้อนกัน ตัวอย่างข้างบนนี้คัดมาให้ดูเป็นอย่าง ๆ พอเป็นหลักเท่านั้น ที่จริงสังกรประโยคย่อมมีอนุประโยคระคนกันซับซ้อน เช่นเดียวกันกับอเนกรรถประโยคที่แสดงมาแล้วเหมือนกัน ดังจะทำตัวอย่าง และบอกสัมพันธ์ ชนิดประโยคไว้ให้ดูพอเป็นที่สังเกตต่อไปนี้ :—

"ผู้ใหญ่ ที่พูดแต่ปากแต่เขาทำตามคำที่พูด ไม่ได้นั้นย่อมเลวกว่าเด็ก ซึ่งพูดว่าทำไม่ได้แต่เขาทำได้ มาก."

สังกรประโยคนี้มีสังกรประโยคใหญ่ชนิดต่าง ๆ ประกอบซับซ้อนกัน ดังได้บอกสัมพันธ์ชนิดประโยคไว้ให้ดูต่อไปนี้ :—

สังกร.๑
- สังกร. มุขย.
  - มุขย................ผู้ใหญ่......นั้นย่อมเลว (๑)......มาก.
  - (ที่)
  - พยติเรก คุณานุ.
    - เอกรรถ.........ที่พูดแต่ปาก
    - แต่
    - สังกร.
      - มุขย...เขาทำ (การ) ตามคำไม่ได้
      - ที่
      - คุณานุ...... (เขา) พูด (ที่ = คำ)
  - (แต่ง ผู้ใหญ่)
- กว่า
- สังกร. วิเศษณ.
  - มุขย..................เด็ก (เลว)
  - (ซึ่ง)
  - สังกร. คุณานุ.
    - มุขย...............ซึ่งพูด
    - ว่า
    - พยติเรก. วิเศษณ.
      - เอกรรถ...(เขา)ทำ(การ)ไม่ได้
      - แต่
      - เอกรรถ...เขาทำ (การ) ได้
      - (แต่ง พูด)
  - (แต่ง เลว (๑))

และยังมีรูปอื่น ๆ อีกมาก ควรสังเกตตัวอย่างนี้เป็นหลัก.

---

๑. การฝึกหัดบอกสัมพันธ์สังกรประโยคที่ซับซ้อนเช่นนี้ ควรทำตามที่แนะนำวิธีฝึกหัด บอกสัมพันธ์อเนกรรถประโยคระคน ในหมายเหตุท้ายใบบอกสัมพันธ์หน้า ๑๑๙.

คำถามบทที่ ๗

หมายเหตุ — ข้อสำคัญในบทนี้ ก็คือให้ผู้ศึกษารู้ชนิดของประโยคโดยชัดเจน ทั้งจะให้ใช้ความคิดวินิจฉัยโดยลำพังตนว่า ประโยคเช่นนี้ควรเป็นชนิดไหน มีหลักอย่างไรด้วยจึงได้ทำตัวอย่างไว้ให้ดูเป็นลำดับไป ดังนั้นครูจึงควรชี้แจงข้อความที่อธิบายไว้นั้นให้ละเอียด และเมื่อสอนจบข้อไหนพร้อมด้วยตัวอย่างที่วางไว้แล้ว ก็ให้เอาคำถามให้นักเรียนทำตามคำถามที่ตั้งไว้เป็นตัวอย่างข้างท้ายนี้ และถ้านักเรียนไม่เข้าใจพอ ก็ควรเพิ่มคำถามขึ้นอีก จนเข้าใจแจ่มแจ้ง แล้วแต่ความเห็นของครู ข้อสำคัญอย่าให้ยากเกินกำลังนักเรียนไป จนทำให้เบื่อหน่าย.

ประโยคที่ซับซ้อนกันมากมาย อย่างข้อท้ายของอเนกรรถประโยคก็ดี สังกรประโยคก็ดี ครูจะต้องอธิบายทีละขั้นอย่างสอนเลขคณิตที่มีวงเล็บซับซ้อนกัน จนกว่านักเรียนจะเข้าใจทำได้โดยลำพังตน ถ้าเห็นว่ายังไม่เข้าใจทั่วถึงกัน ก็ต้องคิดผูกประโยคเช่นตัวอย่างนั้นให้ทำอีกจนเข้าใจทั่วถึงกัน.

ขอให้เข้าใจว่าตัวอย่างคำถามที่ทำไว้ต่อไปนี้ เป็นเพียงเครื่องนำทางเท่านั้น ถ้าเห็นว่านักเรียนเข้าใจดีแล้วจะละเสียก็ได้ หรือเห็นว่าข้อใดไม่เข้าใจพอก็ดี หรือขาดตกข้อใดไปก็ดี ครูต้องคิดเพิ่มเติมเอาเองจนพอต้องการ.

๑. ข้อความที่เรียบเรียงเป็นเรื่องราวนั้นมีลักษณะอย่างไร จงย่อใจความข้อ ๓๒ มาตอบให้สั้นที่สุดและชัดเจนที่สุด.

๒. ประโยคระคนนั้นหมายความว่ากระไร ? อธิบายให้เข้าใจ.

๓. อเนกรรถประโยคระคน หมายความว่ากระไร ? มีกี่ประโยคด้วยกัน ? ยกตัวอย่างมาให้ดู (แต่อย่าใช้คำให้ซ้ำกับแบบ)

๔. จงผูกอเนกรรถประโยค ให้มีอเนกรรถประโยคเป็นส่วนย่อยมาสัก ๒ ประโยค แต่อย่าใช้คำให้เหมือนกับแบบ แล้วบอกสัมพันธ์ชนิดประโยคกำกับให้ดูด้วย.

๕. จงผูกเหตวาเนกรรถประโยค ให้มีส่วนย่อยเป็นพยติเรกาเนกรรถประโยคทั้งคู่ และบอก สัมพันธ์ ชนิดประโยคไว้ ให้ดูด้วย (ในการผูกประโยคเช่นนี้ ควรให้นักเรียนทำให้มาก ๆ จนกว่าจะชำนาญ. และควรให้ผูกประโยคใหญ่เป็นชนิดต่าง ๆ กัน ข้อสำคัญเราต้องผูกเตรียมไว้ก่อน เพื่อมิให้พบข้อติดขัดในภายหลัง)

๖. จงบอกสัมพันธ์ชนิดของประโยคต่อไปนี้ :—

ก. ในครั้งก่อนฉันเคยเอ็นดูเขาและเลี้ยงดูเขา แต่บัดนี้เขาก็ยังเอ็นดูฉัน แต่เขาไม่เลี้ยงดูฉัน.

ข. สามีชอบก๋วยเตี๋ยว แต่ภรรยาชอบบ๊ะหมี่ ดังนั้นเราจึงควรต้อนรับเขาด้วยของสองสิ่งนั้น.

(ถ้านักเรียนยังทำไม่ได้ทั่วถึงกัน ให้หาประโยคทำนองนี้มาให้ทำจนทำได้ทั่วถึงกัน และให้แปลก ๆ กันด้วย)

๗. จงผูกพยติเรกาเนกรรถประโยค ให้มีส่วนย่อยเป็นสังกรประโยคทั้งคู่

๘. จงผูกวิกัลปาเนกรรถประโยค ให้มีสังกรประโยคเป็นประโยคย่อยทั้งคู่.

(ถ้านักเรียนยังไม่ชำนาญก็ให้ตั้งคำถามทำนองนี้ให้ทำอีกจนชำนาญ)

๙. จงผูกเหตวาเนกรรถประโยค ให้มีประโยคเหตุเป็นสังกรประโยค และให้มีประโยคผลเป็นเอกรรถประโยค.

๑๐. จงบอกสัมพันธ์ชนิดประโยคต่อไปนี้ :-

ก. ฉันชอบผู้ชายเล่นตลก แต่ไม่ชอบผู้หญิงเล่นตลก.

ข. ยุงชุมเพราะน้ำเน่า แต่น้ำเน่าไม่ใช่เพราะยุงชุม.

๑๑. จงผูกสังกรประโยคที่มีอนุประโยคเป็นอเนกรรถประโยคมาให้ดูสัก ๒ ประโยค แต่อย่าใช้คำให้เหมือนกันกับแบบ.

๑๒. จงสัมพันธ์บอกชนิดประโยคต่อไปนี้ :—

ก. คนที่มีผีปากดี ย่อมชนะคนที่มีฝีมือดีโดยมาก.

ข. คนที่ใจดีแต่ปากร้ายดีกว่าคนที่ใจร้ายแต่ปากดี.

๑๓. จงผูกวิกัลปาเนกรรถประโยค ให้มีส่วนย่อยดังนี้ คือ

ก. ประโยคหน้าเป็นสังกรประโยคมีคุณานุประโยคประกอบ.

ข. ประโยคท้ายเป็นสังกรประโยคมีวิเศษณานุประโยคประกอบ.

(การตั้งคำถามเช่นนี้ ต้องผูกประโยคดูเสียก่อน แล้วจึงตั้งคำถามตามที่ผูกนั้น เพื่อกันไม่ให้ขลุกขลักในภายหลัง และควรตั้งคำถามแปลก ๆ กันเพื่อให้ชำนาญ)

๑๔. จงผูกสังกรประโยค ให้มีอันวยาเนกรรถประโยคเป็นคุณานุประโยค แต่งประธานและกรรม.

๑๕. จงตีตารางบอกสัมพันธ์ประโยคต่อไปนี้ :—

ก. เขาช่วยเหลือเฉพาะคนที่หาผลประโยชน์มาให้เขา แต่คนที่ไม่หาประโยชน์ให้เขาแม้จะเป็นญาติของเขา เขาก็ไม่ช่วยเหลือเลย.

ข. ผู้ใหญ่ย่อมเกื้อกูลผู้น้อยด้วยการแสดงเมตตาและกรุณา และการให้สิ่งของที่ผู้น้อยต้องการ และผู้น้อยก็ต้องตอบแทนท่านด้วยการออกกำลังกายและกำลังปัญญาตามสามารถแห่งตน.

(ถ้านักเรียนยังไม่ชำนาญ ก็ผูกประโยคเช่นนี้ให้ทำต่อไปจนชำนาญ แต่อย่าให้คำถามเป็นปัญหาหลายทาง ถ้าเผอิญไปเป็นปัญหาเข้า เช่น **จีนหาบน้ำแข็ง** ซึ่งเป็น หาบแข็ง ก็ได้ น้ำแข็ง ก็ได้ ก็ตัดสินให้เป็นถูกทั้ง ๒ ทาง หรือจะยกประโยคในหนังสืออ่านมาให้ทำบ้างก็ได้ แต่ต้องเลือกเอาแต่ที่ไม่เป็นปัญหามาให้ทำ ทั้งนี้เพื่อกันไม่ให้นักเรียนคิดยุ่งยากเกินควรไป)

บทที่ ๘

บทเชื่อมที่ไม่เกี่ยวกับประโยค

ข้อ ๓๔. บทเชื่อมต่าง ๆ. ในบทก่อนได้กล่าวไว้แล้วว่าบทเชื่อมย่อมทำหน้าที่เชื่อมคำ เชื่อมวลี เชื่อมประโยคต่าง ๆ หรือเชื่อมระคนกัน แม้ที่สุดเชื่อมความตอนหนึ่งกับอีกตอนหนึ่งให้ติดต่อกันก็ได้ ข้อสำคัญที่นำเรื่องบทเชื่อมมาแสดงนี้ก็เพื่อให้ผู้ศึกษาสังเกตได้ว่า บทเชื่อมชนิดไรเกี่ยวกับประโยค และบทเชื่อมชนิดไรไม่เกี่ยวกับประโยค แต่บทเชื่อมที่เกี่ยวกับ ประโยคนั้น ได้อธิบาย ไว้พร้อม กับชนิด ประโยคต่าง ๆ ข้างต้นนั้นแล้ว ดังนั้นในบทนี้จะได้อธิบายเฉพาะบทเชื่อมที่ไม่เกี่ยวกับประโยคเท่านั้นดังต่อไปนี้ :—

ตารางบอกสัมพันธ์ประโยคช่อง บทเชื่อม นั้น หาได้กรอกบทเชื่อมทุกชนิดลงในช่องนี้เท่านั้นไม่ และบทเชื่อมที่กรอกลงในช่องนี้ก็ไม่เฉพาะแต่คำสันธานชนิดเดียวเท่านั้นด้วย คือหมายถึงบทต่าง ๆ ที่ใช้เป็นบทเชื่อมหรือบทปรับปรุงข้อความหรือประโยค ซึ่งไม่เกี่ยวกับส่วนของประโยคตามที่ตารางแบ่งไว้แล้วนั้นด้วย จะต้องกรอกลงในช่องบทเชื่อมนี้ทั้งสิ้น ตัวอย่าง-วลี หรือ คำ ที่เป็นพวกอุทาน เช่น **อนิจจาเอ๋ย! โอ!** ฯลฯ ก็ดี เป็นพวกอาลปน์ (คำร้องเรียก) เช่น **คุณพ่อขอรับ! แดง!** ฯลฯ ก็ดี เป็นพวกเชื่อมหรือปรับปรุงประโยค เช่น **เพราะฉะนั้น จึง แต่ และ ก็** ฯลฯ ก็ดี เหล่านี้ต้องกรอกลงในช่องบทเชื่อมนี้ทั้งนั้น แต่ถ้าบทเชื่อมคำหรือวลีที่เชื่อมกันเข้าเป็น วลี กลุ่มหนึ่ง ๆ ซึ่งเป็นส่วนย่อยของประโยคก็ต้องกรอกลงในช่องส่วนย่อยของประโยคนั้น ๆ หาได้กรอกลงในช่องบทเชื่อมนี้ไม่ เช่นตัวอย่าง "เขาไม่นอน **เหนือเตียงหรือฟูก**" บท **เหนือเตียงหรือฟูก** นี้เป็นวลีกลุ่มหนึ่งซึ่งต้องกรอกลงในช่องบทขยายกริยาทั้งหมด ถึงแม้ว่าคำ **หรือ** จะเป็นสันธาน ก็ไม่ต้องแยกเอามากรอกในช่องบทเชื่อมนั้น ดังนี้เป็นต้น ดังจะแยกอธิบายเพื่อเป็นที่สังเกตต่อไปนี้.

ข้อ ๓๕. **บทเชื่อมคำหรือวลี.** ต่อไปนี้จะขอรวบรวมบทเชื่อมต่าง ๆ ที่ไม่ใช่เชื่อมประโยคมาไว้แห่งเดียวกัน เพื่อเป็นที่สังเกตในการพิจารณาบทต่าง ๆ ที่เป็นส่วนของประโยคเป็นข้อใหญ่. เพราะส่วนของประโยคก็มีบทเชื่อมเป็นคำสันธาน เช่น **และ กับ หรือ.** ฯลฯ เชื่อมอยู่เหมือนกัน แต่บางคำก็เอากรอกไว้ในช่องส่วนของประโยค

ดังได้อธิบายไว้ข้างบนนี้บ้างแล้ว ต่อไปนี้จะได้อธิบายให้ถี่ถ้วนออกไปอีก ดังนี้ :—

(๑) บทเชื่อมที่เป็นบุพบท. ข้อที่มีบุพบทอยู่หน้าคำนาม สรรพนาม หรือ กริยาสภาวมาลานั้น ก็เพื่อจะทำหน้าที่เชื่อมกับคำที่อยู่หน้าบุพบทอีกทีหนึ่ง เช่นตัวอย่าง **เขานอนบนเตียง** หรือ **เสื่อของฉัน** นี้ คือคำ **บน** เชื่อมคำ **นอน** กับคำ **เตียง** ให้ติดต่อกัน และคำ **ของ** ก็เชื่อมคำ **เสื่อ** และ **ฉัน** ให้ติดต่อกัน เป็นต้น แต่บทที่มีบุพบทนำหน้านี้ท่านรวมเรียกว่า **บุพบทวลี** ซึ่งเชื่อมกับคำใดก็เป็นบทขยายของคำนั้น ถึงคำบุพบทจะนำหน้าวลี เช่น **ปีกของนกยางกรอก** ดังนี้ บทว่า **ของนกยางกรอก** ก็เป็นบุพบทวลีขยายคำ **ปีก** เช่นเดียวกัน ดังนั้นคำบุพบททั้งสิ้นถึงจะทำหน้าที่เชื่อมคำ หรือ วลี ก็จริง แต่ก็ไม่ต้องกรอกไว้ในช่องตารางบทเชื่อม ถ้าเป็นบทขยายของส่วนใด ก็กรอกลงไว้ในช่องบทขยายของส่วนนั้น ๆ แต่ถ้าบุพบทวลีซึ่งรวมอยู่ในบทปรับปรุงประโยค เป็นพวกอุทานหรืออาลปน์ เช่น "**อกของกูเอ๋ย !**" หรือ "**แน่ะ ! ลูกรักของพ่อ**" ฯลฯ เหล่านี้ไม่เกี่ยวกับส่วนของประโยค ต้องรวมเป็นวลีกรอกลงในช่องบทเชื่อม อย่างวลีอื่น ๆ เหมือนกัน.

(๒) บทเชื่อมที่เป็นสันธาน. คำสันธานโดยมากมักทำหน้าที่เชื่อมประโยค (ดังที่ได้อธิบายไว้แล้ว) แต่ที่จริงสันธานไม่เชื่อมประโยคก็มีมากเหมือนกัน ย่อมทำให้เป็นที่สงสัยอยู่มาก จึงควรสังเกตดังต่อไปนี้ :—

คำสันธานซึ่งเชื่อมส่วนสำคัญของประโยค คือเชื่อมบทประธานก็ดี เชื่อมบทกริยา หรือบทวิกัติการกช่วยวิกตรรถกริยา ซึ่งเป็นส่วนสำคัญแห่งภาคแสดงของประโยคก็ดี ทั้งนั้นนับว่าเป็นบทเชื่อมประโยครวม ดังกล่าวแล้ว ในข้อสังเกตท้ายข้อ ๒๐ (๑).

ส่วนคำสันธานที่เชื่อมอยู่ในบทอื่น ๆ ของประโยค นอกจากบทสำคัญที่กล่าวแล้วนี้ คือ บทขยายประธาน บทขยายกริยา (ยกเว้นบทวิกัติการกช่วยวิกตรรถกริยา) บทกรรมและบทขยายกรรม ทั้งหมดนี้ไม่นับว่าเป็นบทเชื่อมของประโยค แต่นับเพียงว่าเป็นบทเชื่อม ซึ่งทำให้คำหน้ากับคำหลังติดต่อกันเข้าเป็นวลีกลุ่มหนึ่ง ๆ อยู่ในบทนั้น ๆ เอง หาได้แยกเอาคำสันธานนั้นมากรอกในตารางบทเชื่อม แล้วแยกบทที่เชื่อมนั้น ๆ ออกเป็นประโยคย่อย ดังประโยคที่มีคำสันธานเชื่อมส่วนสำคัญดังกล่าวแล้วนั้นไม่ ดังจะชักตัวอย่างมาให้สังเกตต่อไปนี้ :—

ก. สันธานที่เชื่อมอยู่ในบทขยายประธาน เช่น—

"คน สูงและผอม ไม่สวย" ดังนี้ บทว่า สูงและผอม เป็นวิเศษณ์วลีกลุ่มหนึ่งอย่างเดียวกับกล่าวว่า ทั้งสูงทั้งผอม หรือ สูงด้วยผอมด้วย รวมกันเป็นบทขยายประธาน ไม่ใช่เป็นประโยครวมซึ่งแยกเป็น คนสูงไม่สวย และคนผอมไม่สวย อย่างสันธานเชื่อมบทสำคัญ ดังกล่าวแล้ว.

ถึงสันธานอื่น ๆ ที่เชื่อมอยู่ในบทขยายประธานทำนองนี้ เช่น :—

"คน อ้วนแต่อ่อนแอ ไม่ดี"

"คน สวยหรือไม่สวย ไม่สำคัญ"

"คน สวยเพราะแต่ง ไม่ดี" ดังนี้เป็นต้นก็ดี.

หรือจะเป็นรูปอื่น ๆ เช่น บุพบทวลี ดังตัวอย่าง :-

"บุตร ของตาสีและยายมี ตายเสียแล้ว" ดังนี้เป็นต้นก็ดี.

หรือเป็นบทวิกติการก เช่น :-

"คุณสี สามีหรือเพื่อนร่วมชีพของฉัน ได้ตายเสียแล้ว" ดังนี้เป็นต้นก็ดี.

นับว่าเป็นกลุ่มวลีขยายประธานเช่นเดียวกันทั้งนั้น.

ข. สันธานที่เชื่อมอยู่ในบทขยายกริยา. บทนี้ยกเว้นเฉพาะบทวิกติการกช่วยวิกตรรถกริยา ซึ่งต้องแยกเป็นคนละประโยค ดังกล่าวมาแล้ว นอกนั้นก็เป็นทำนองเดียวกับบทขยายประธานเหมือนกัน ดังตัวอย่าง :—

"ท่านผู้นี้ทำงาน แข็งแรงและอดทน"

"เขาไม่ประพฤติ ตามประเพณีและศีลธรรมเลย" ดังนี้เป็นต้น.

ค. สันธานเชื่อมอยู่ในบทกรรมและบทขยายกรรม. ที่จริงบทกรรมนี้ก็มีหน้าที่ช่วยบทกริยา คล้ายกับบทวิกติการกช่วยวิกตรรถกริยาเหมือนกัน ต่างกันที่ว่าใจความของวิกตรรถกริยานั้นมาอยู่ที่บทช่วย แต่ใจความของสกรรมกริยาอยู่ที่ตัวกริยานั้นเอง เช่นประโยคว่า "เขา กิน" ดังนี้บทกริยา กิน ก็ได้ความอยู่แล้ว ว่าเขาทำอะไร แต่ยังไม่ครบทีเดียวว่า เขากินอะไร เท่านั้น จึงต้องมี บทกรรม เข้ามาประกอบให้ได้ความครบ ดังนั้นบทกรรมจึงมีหน้าที่คล้ายกับบทขยายของบทสกรรมกริยา ถึงจะมีบทเชื่อมอยู่ในบทกรรม ก็ไม่นับว่าเป็น

บทเชื่อมของประโยค เพราะไม่ใช่ส่วนสำคัญของประโยค เช่นตัวอย่าง :-

"ตาสีด่า ลูกและเมีย เสมอ" หรือ
"ตาสีด่า ลูก เมีย และ ใคร ๆ เสมอ" หรือ
"เขาต้องกิน กาแฟหรือน้ำชา เวลาเช้าเสมอ" ดังนี้เป็นต้น.

บทกรรมที่มีสันธานเชื่อมข้างบนนี้ คือ ลูกและเมีย ก็ดี ลูก เมียและใคร ๆ ก็ดี กาแฟหรือน้ำชา ก็ดี จึงเป็นเพียงนามวลีทำหน้าที่เป็นบทกรรมของกริยา ด่า และ ต้องกิน โดยลำดับเท่านั้น ไม่ต้องเอาสันธานไปเป็นบทเชื่อมของประโยค และไม่ต้องแยกประโยค เช่น ตาสีด่าลูกและเมีย ออกเป็นประโยคย่อยว่า ตาสีด่าลูก และตาสีด่าเมีย อย่างประโยครวมที่กล่าวแล้ว ในการบอกสัมพันธ์ก็คงบอกว่า ลูกและเมีย เป็นนามวลี บทกรรมของกริยา ด่า เท่านั้น ดังนี้เป็นตัวอย่าง.

และสันธานที่เชื่อมอยู่ในบทขยายกรรมนั้นก็เป็นอย่างเดียว กับสันธานที่เชื่อมอยู่ในบทขยายประธาน ดังกล่าวแล้ว จึงไม่ต้องกล่าวอีก.

ข้อสังเกต — ในเรื่องสันธานที่เป็นบทเชื่อมดังกล่าวแล้วข้างบนนี้ เราจะต้องไม่ลืมคำ **หรือ** ที่เชื่อมความเป็นคำถาม ดังในข้อ ๒๓. ค. เพราะคำ "**หรือ**" ที่เป็นคำถามไม่ว่าจะเชื่อมอยู่ในบทใด ต้องกรอกลงในตารางบทเชื่อมทั้งนั้น และต้องแยกประโยคนั้นอย่างประโยครวมอื่น ๆ ด้วย เช่น ท่านเห็นคนดำหรือคนขาว ? จะต้องแยกเป็น

ท่านเห็นคนดำหรือท่านเห็นคนขาว ? ดังนี้เป็นต้น ซึ่งเป็นข้อยกเว้นจากข้อข้างบนนั้น.

ฆ. สันธานที่เชื่อมอยู่ในบทเชื่อมด้วยกัน. บทเชื่อมที่เป็นวลีบางบทก็มีสันธานเชื่อมอยู่ด้วย เช่น บทว่า ลูกและเมียเอ๋ย ! หรือบทว่า โอ้ ! เมียและมิตรที่ดีของข้าเอ๋ย ! ดังนี้เป็นต้น.

คำสันธาน และ ก็ดี หรือ ก็ดี ข้างบนนั้นนับว่าเป็นบทเชื่อมคำหรือวลี ให้ติดต่อเป็นวลีกลุ่มเดียวกัน อย่างสันธานที่เชื่อมอยู่ในบทกรรมหรือบทขยายกรรม ข้อ ค. ข้างต้นนั้น ดังนั้นสันธานที่เชื่อมอยู่ในบทเชื่อมเหล่านั้น ก็มีหน้าที่ทำให้คำหรือวลีติดต่อกันเป็นวลีหรือเป็นวลีกลุ่มใหญ่ขึ้น แต่ก็ต้องรวมอยู่ในช่องบทเชื่อมนั้นเอง.

ข้อ ๓๒. บทเชื่อมข้อความ. บทเชื่อมชนิดนี้ก็มีลักษณะเป็นอย่างเดียวกับบทเชื่อมประโยคเหมือนกัน กล่าวคือเป็นคำสันธานหรือเป็นสันธานวลีคล้ายคลึงกัน ดังนั้นบทเชื่อมข้อความที่กล่าวนี้ จึงต้องกรอกไว้ในตารางช่องบทเชื่อมประโยคอย่างเดียวกัน แต่หน้าที่ของบทเชื่อมทั้ง ๒ นี้ต่างกัน คือบทเชื่อมประโยคนั้นย่อมทำหน้าที่เชื่อมประโยคต่อประโยคให้ติดต่อเป็นอเนกรรถประโยค หรือเป็นสังกรประโยค ดังกล่าวมาแล้วโดยพิสดาร แต่บทเชื่อมข้อความนั้นมีหน้าที่เชื่อมข้อความให้ติดต่อเป็นเรื่องเดียวกัน ซึ่งมีลักษณะเป็นสองประเภทดังต่อไปนี้ :—

(๑) เชื่อมข้อความให้ติดต่อเป็นเรื่องเดียวกัน วิธีเชื่อมข้อความตอนหนึ่งกับอีกตอนหนึ่งให้ติดต่อกันนั้น จะใช้ประโยคก็ได้ เช่น เราจะเล่าประวัติของนายดำ กับ นายแดง ความตอนต้นเราเล่า

ประวัติของนายดำก่อนจนจบ จะเป็นข้อความมากน้อยเท่าไรก็แล้วแต่เรื่อง ถ้าเราไม่ต้องการที่จะให้เรื่องของนายแดงติดต่อกับเรื่องนายดำที่เล่ามาแล้ว เราก็หยุดเสียเฉย ๆ หรือกล่าวเป็นประโยคลงท้ายว่า **เรื่องของนายดำจบเท่านี้** แล้วเราก็เริ่มกล่าวเรื่องนายแดงต่อไป ดังนี้นับว่าไม่ต้องการบทเชื่อม.

ถ้าเราต้องการให้เรื่องติดต่อกัน ในข้อความมาก ๆ เช่นนี้ เราจะใช้บทเชื่อมเป็นประโยคก็ได้ เช่นกล่าวว่า **เรื่องนายดำจบเท่านี้ โปรดฟังเรื่องนายแดงต่อไป** ดังนี้ หรือประโยคอื่น ๆ ท่านองนี้ทั้งนี้ถึงจะเป็นบทเชื่อมข้อความก็จริง แต่เราต้องกรอกประโยคเหล่านี้ลงในช่องตารางประโยค แล้วก็บอกหมายเหตุว่า เป็นประโยคชนิดนั้นซึ่งทำหน้าที่เชื่อมความตอนต้นกับตอนท้ายให้ติดต่อกัน.

ถ้าบทเชื่อมดังว่านี้เป็นเพียงวลีหรือคำ เราจึงกรอกลงในช่องตารางบทเชื่อมดังกล่าวแล้ว และบทเชื่อมข้อความชนิดนี้ก็คล้ายคลึงกับบทเชื่อมอเนกรรถประโยคเหมือนกัน กล่าวคือความตอนบนเรื่องนายดำ กับตอนล่างเรื่องนายแดงตามกัน เป็นท่านองอันวยาเนกรรถประโยค ก็ใช้บทเชื่อมว่า **ส่วนนายแดง.........** หรือ **ส่วนว่านายแดง......** หรือ **และนายแดง.........** ฯลฯ ถ้าความแย้งกัน ทำนองพยติเรกาเนกรรถประโยค ก็ใช้บทเชื่อมว่า **แต่นายแดง.........** หรือ **แต่ส่วนนายแดง.........** ฯลฯ ถ้าความจำกัดให้เลือกเอาทางหนึ่งทำนองวิกัลปาเนกรรถประโยค ก็ใช้บทเชื่อมว่า **หรือส่วนนายแดง.........** ฯลฯ ถ้าเป็นเหตุผลต่อกัน ก็ใช้บทเชื่อมว่า **ทั้งนี้เพราะ**

ว่านายแดง...... หรือ ดังนั้นนายแดงจึง......ฯลฯ ซึ่งแล้วแต่จะเหมาะกับข้อความตอนบน.

ข้อสังเกต - คำสันธานที่เป็นบทเชื่อมข้อความนั้นใช้คำ ส่วน ส่วนว่า ฝ่าย ฝ่ายว่า (โบราณใช้ว่า เบื้อง เบื้องว่า บั้น บั้นว่า ก็มี) อันเป็นสันธานเชื่อมข้อความฝ่ายอื่นให้ติดต่อกัน ถ้าข้อความตอนบนกับตอนล่างมีเนื้อความตามกันหรือแย้งกัน ฯลฯ ก็ใช้สันธานนั้น ๆ ประสมเข้ากันกับสันธานพวกนี้ เช่น และฝ่าย... และส่วน...... แต่ส่วนว่า......ฯลฯ ดังนี้ก็ได้แล้วแต่จะเหมาะกับเนื้อความ.

ถ้าเป็นข้อความเปรียบเทียบมักใช้คำวิเศษณ์ ฉันใด ขึ้นต้นในความตอนต้น แล้วใช้คำวิเศษณ์ ฉันนั้น ไว้ในตอนท้ายหรือละไว้ในที่เข้าใจ ดังนี้คำวิเศษณ์ว่า ฉันใด ตอนต้นกับ ฉันนั้น ตอนท้าย นอกจากทำหน้าที่วิเศษณ์แล้ว ยังทำหน้าที่เป็นบทเชื่อมข้อความด้วย.

๒. เชื่อมข้อความปรุงสำนวน ในการเรียงเรื่องราวนั้นต้องมีวิธีปรับปรุงถ้อยคำ ให้ครบสำนวนตามที่เขานิยมกันด้วย ถึงจะบรรจุเนื้อความลงไปถูกต้องตามไวยากรณ์แล้วก็ดี แต่สำนวนยังขัดเขินอยู่ก็ใช้ไม่ได้ ดังนั้นจึงต้องมีบทเชื่อมข้อความใช้ปรุงสำนวนที่จะกล่าวนี้อีกด้วย สำหรับใช้สอดแซมให้เรื่องราวนั้น ๆ ครบสำนวนพึงถูกต้องตามนิยมของภาษา.

เพราะบทเชื่อมพวกนี้ มีลักษณะคล้ายคลึงกับบทเชื่อมข้อความให้ติดต่อกัน ดังนั้นเมื่อเวลาบอกสัมพันธ์จึงรวมกรอกไว้ในตารางบทเชื่อมเช่นเดียวกันด้วย จะต่างกันก็เพียงบอกหมายเหตุไว้ ว่าเป็นบทเชื่อมชนิดนั้น ๆ เท่านั้น.

ยงบอกหมาย

และบทเชื่อมที่ปรับปรุงสำนวนที่กล่าวนี้ มีลักษณะควรสังเกต ดังต่อไปนี้ :—

ก. **สันธาน** ได้แก่สันธานที่ใช้ปรับปรุงให้ครบสำนวนที่เรียกว่า **สันธานชนิดเชื่อมเพื่อให้ความสละสลวย** ที่ใช้ขึ้นต้นข้อความ เช่น อันว่า ตัวอย่าง อันว่า อรรถคดีอันโบราณกษัตราธิราช ได้ทรงบัญญัติไว้......เป็นต้น และที่ใช้แทรกไว้ระหว่างข้อความ เช่นคำ ก็ ดังตัวอย่างว่า "เรา ก็ เป็นมนุษย์คนหนึ่งนี่นา" ฯลฯ และวลีต่าง ๆ ที่นำมาใช้เป็นสันธานชนิดเชื่อมเพื่อให้ความสละสลวย ดังกล่าวแล้วในวจีวิภาคก็นับเข้าในบทเชื่อมพวกนี้เหมือนกัน.

ข. บทอาลปน์ (คำร้องเรียกที่ใช้ว่ากรรตุสัญญา) ก็นับเข้าในบทเชื่อมปรุงสำนวนด้วย เช่นตัวอย่าง คำอาลปน์—แดง เธอไปไหน ? และบทวลีอาลปน์ เช่น ลูกเอ๋ย ท่านทั้งหลาย ข้าแต่ท่านผู้ดีทั้งหลาย ฯลฯ ที่ใช้ขึ้นต้นข้อความก็ดี แทรกไว้ในระหว่างข้อความก็ดี หรือลงท้ายข้อความ เช่น "โปรดทำดังนี้นะ ท่านเอ๋ย" ก็ดี ดังนี้เป็นต้น.

ค. บทอุทาน หรือ บทอุทานวลี ที่ใช้ขึ้นต้นข้อความ เช่น "โอ ! ฉันลืมไป" เป็นต้นก็ดี แทรกอยู่ระหว่างข้อความ เช่น "ทรัพย์ของเราหมดสิ้นแล้ว โอ้อกเอ๋ย จะทำอย่างไรดี" เป็นต้นก็ดี ที่ใช้ลงท้าย เช่น "เราจะทำไฉนดี โอ้อกเอ๋ย" ดังนี้เป็นต้นก็ดี หรือคำอุทานที่ใช้ในคำประพันธ์ เช่น เฮย เอย แฮ ดอกเอ๋ย วันเอ๋ย เป็นต้นก็ดี ย่อมนับเข้าในบทเชื่อมชนิดนี้ทั้งนั้น.

ข้อสังเกต ควรวินิจฉัยว่า บทเชื่อมใด ๆ ถ้าไม่ใช่บทเชื่อมคำหรือ วลีก็ดี ไม่ใช่บทเชื่อมประโยคก็ดี และไม่ใช่บทเชื่อมข้อความให้

ติดต่อกันดังกล่าวแล้วก็ดี ก็ให้นับว่าเป็น บทเชื่อมข้อความปรุงสำนวน นี้ทั้งนั้น.

คำถามบทที่ ๘

(๑) ในตารางบอกสัมพันธ์ช่องบทเชื่อมนั้น มีบทชนิดไรบ้างที่จะต้องกรอกลงในช่องบทเชื่อมนี้? อธิบายย่อ ๆ และบทเชื่อมชนิดไรบ้าง ที่ไม่ต้องกรอกลงในช่องบทเชื่อมนี้ ? เพราะเหตุไร ? อธิบายย่อ ๆ

(๒) เหตุไรจึงนับ คำ บุพบทว่า ทำหน้าที่ เชื่อม คำ หรือวลี ด้วย ? อธิบาย. เมื่อเป็น เช่น นี้ เหตุไร จึงไม่ กรอกลงใน ช่อง บท เชื่อม ? อธิบายย่อ ๆ.

(๓) บทไรบ้างที่เรียกว่า ส่วนสำคัญของประโยค ? อธิบาย. และคำสันธานที่เชื่อมส่วนสำคัญของประโยคนั้น ทำหน้าที่อย่างไร ? และควรกรอกลงในตารางช่องไหน ? อธิบาย.

(๔) บทไรบ้างที่ไม่นับว่าเป็นส่วนสำคัญของประโยค ? จงหาประโยคตัวอย่างที่มีสันธานเชื่อม อยู่ใน บทที่ไม่ นับว่า เป็นส่วน สำคัญ ของประโยคนั้น มาอย่างละประโยค.

(๕) จงอธิบายว่าคำสันธานที่มีตัวเส้นหนาในข้อต่อไปนี้ คำไหนต้องกรอกลงในตารางช่องบทเชื่อม เพราะเหตุไร และแยกประโยคมาให้ดูด้วย และคำไรที่ไม่กรอกในตาราง ช่องบทเชื่อม กับอธิบายด้วยว่าจะต้องกรอกไว้ในช่องไหน เพราะเหตุไร ?

ก. ฉันชอบดูมหรสพ และ ฟังดนตรี

ข. เขาดูมหรสพ และ ฟังดนตรีเสมอ.

ค. ท่านผู้นี้เป็นมิตรที่รัก และ ที่นับถือของฉัน.

ฆ. ท่านเป็นได้ ทั้ง ฝ่ายทหาร และ พลเรือน.

ง. เขาชำนาญทางปลูกผัก และ เลี้ยงสัตว์.

(๖) บทกรรม ก็มี หน้าที่ ช่วย สกรรม กริยา คล้าย กับ บทวิกติการกที่ช่วยวิกตรรถกริยาเหมือนกัน ทำไมจึงไม่นับว่าเป็นส่วนสำคัญของประโยคอย่างบทวิกติการกช่วยวิกตรรถกริยา ? อธิบายให้เข้าใจ.

(๗) จงอธิบายถึงคำสันธาน หรือ ที่เกี่ยวกับคำถาม และที่ไม่เกี่ยวกับคำถาม ว่ามีวิธีบอกสัมพันธ์ต่างกันอย่างไร ?

(๘) คำสันธาน หรือ ที่มีตัวเส้นหนาในข้อต่อไปนี้ จะต้องกรอกลงในช่องบอกสัมพันธ์ช่องไร ? เพราะเหตุไร ?

ก. ท่านจะเขียน **หรือ** อ่านหนังสืออก **หรือ** ไม่ ?

ข. พรุ่งนี้เขาจะมาที่นี่เช้า **หรือ** เย็น ?

ค. พานาย ก. **หรือ** นาย ข. มาหาฉัน

ฆ. คนสวย **หรือ** ไม่สวย ย่อมตายทั้งสิ้น.

ง. เจ้าจะกล่าวคำหยาบ **หรือ** คำเท็จต่อไปไหม ?

(๙) จงอธิบายถึงสันธานที่เชื่อมอยู่ในบทเชื่อมด้วยกัน ว่าได้แก่สันธานชนิดไร หาตัวอย่างมาให้ดูสัก ๒ ข้อ และสันธานพวกนี้จะต้องกรอกลงในช่องตารางบอกสัมพันธ์ช่องไร ?

(๑๐) จงอธิบายถึงบทเชื่อมข้อความให้ติดต่อกันว่า มีลักษณะเช่นไร และเปรียบเทียบกับบทเชื่อมประโยคว่าคล้ายคลึงกันอย่างไรด้วย.

(๑๑) บทเชื่อมข้อความที่ปรุงสำนวนนั้น เป็นอย่างไร? มีกี่ชนิดด้วยกัน? อธิบายย่อ ๆ พร้อมด้วยตัวอย่าง.

(๑๒) ในการที่จะทราบว่าบทเชื่อมชนิดไรเป็นบทเชื่อมข้อความที่ปรุงสำนวนนั้น เราจะต้องยึดหลักวินิจฉัยอย่างไร?

บทที่ ๙ ข้อวินิจฉัยการบอกสัมพันธ์

ข้อ ๓๗. ประโยคคำพูดกับประโยคไวยากรณ์ ได้กล่าวมาแล้วว่า ประโยคคำพูด คือประโยคที่เราใช้พูดจากัน ตลอดจนใช้เขียนเป็นข้อความต่าง ๆ ในภาษาไทยเรา หาได้มีส่วนของประโยคครบอย่างประโยคไวยากรณ์ ดังที่อธิบายมาแล้วไม่ เช่นตัวอย่างประโยคคำพูดว่า บุหรี่นี้สูบไม่ดีเลย ซื้อมาเสียเงินเปล่า ๆ ต่อไปต้องเลิกซื้อ ซื้ออย่างอื่นดีกว่า ทั้งนี้เมื่อบอกสัมพันธ์ เราจะต้องปรับปรุงให้ครบส่วนประโยคไวยากรณ์ตามหลักที่ได้อธิบายมาแล้ว ดังนี้.

ก. บุหรี่นี้ (ถูก) สูบไม่ดีเลย ที่จริงคำ ถูก ไม่ต้องเติมก็ได้ เพราะ กริยากรรม วาจก ของเราไม่จำเป็นต้อง มีคำ ถูก เติมเสมอไป เพียงแต่มีกรรมการกขึ้นหน้าเป็นประธานก็พอแล้ว.

ข. (เรา) ซื้อ (มัน) มาเสียเงินเปล่า ๆ วลีว่า เสียเงินเปล่า ๆ เป็นกริยาวลีแต่งคำ ซื้อ คำ เสีย ที่นี้เป็นกริยาสภาวมาลาซึ่งมีหน้าที่ใช้เป็นคำชนิดใดก็ได้ ในที่นี้เป็นวิเศษณ์.

ค. ต่อไป (เรา) ต้องเลิก (ซื้อ) คำ ต่อไป เป็นวิเศษณ์บอกกาลแต่ง เลิก คำ ซื้อ ที่ใส่เข้ามานั้น เป็นกริยาสภาวมาลา บทกรรมของกริยา เลิก.

ฆ. (เรา) ซื้ออย่างอื่นดีกว่า (เราซื้อมัน) ประโยค เราซื้อมัน ที่ใส่เข้ามานั้น เป็นวิเศษณานุประโยคแต่ง ดี บอกความเปรียบเทียบ ซึ่งตามแบบบังคับให้เติม.

หมายเหตุ ประโยคคำพูดของไทย เป็นระเบียบภาษาภาคตะวันออก เช่น จีน เขมร ชวา เป็นต้น ครั้นต่อมาเราเรียนภาษาบาลี ซึ่งมีระเบียบไวยากรณ์อย่างภาษาตะวันตก (คือชาวอินเดียตลอดจนฝรั่ง) ทำให้ภาษาไทยเราเอนมาทางบาลีมากเข้า เช่นใช้บุพบท สันธาน มากขึ้นกว่าเก่าเป็นต้น ครั้นต่อมาเราตั้งรูปโครงไวยา-กรณ์ตามภาษาอังกฤษปนกับบาลีและสันสกฤตดังกล่าวมาแล้ว ดังนั้นรูปประโยคไวยากรณ์ที่ใช้อยู่จึงคล้ายคลึงกับอังกฤษ แต่ให้ผู้ศึกษาสังเกตไว้ว่า คล้ายคลึงกันเพียงรูปโครงเท่านั้น ส่วนระเบียบของภาษาอันแท้จริงนั้นต้องเป็นไปตามภาษาไทยเรา จะนำเอาภาษาอื่นมาใช้ไม่ได้ ขอให้ผู้ศึกษายึดไว้เป็นหลักต่อไป.

ข้อ ๓๗. **หลักการบอกสัมพันธ์** การบอกสัมพันธ์ ตามตำราวากยสัมพันธ์ก็ดี หรือการกระจายคำตามตำราวจีวิภาคที่กล่าวมาแล้วก็ดี ก็ต้องตั้งต้นด้วยการปรับปรุงประโยคคำพูดให้เป็นประโยคไวยากรณ์เสียก่อน ทั้งนั้น แต่ในส่วนการ วินิจฉัย เรื่อง ความ เกี่ยวข้อง ของส่วนต่าง ๆ ของประโยค ตลอดจนบอกชนิดของคำในวจีวิภาคนั้น เราจะต้องสังเกตตามระเบียบของภาษาไทยเป็นหลัก ดังจะรวบรวมมาไว้พอเป็นที่สังเกตต่อไปนี้:—

การเรียงเรื่องราวในสมัยโบราณ ท่านใช้อย่างประโยคคำพูดติดต่อกันไป ขึ้นต้นครั้งแรกใช้เครื่องหมายฟองมัน "๏" เป็นที่

สังเกต แล้วก็ใช้เว้นวรรคเป็นระยะไป ซึ่งอย่างมากก็กะให้ผู้อ่านกลั้นหายใจทอดหนึ่ง ๆ เมื่อจบตอนหนึ่งก็ใช้เครื่องหมายคั่นรูปดังนี้ "ฯ" เป็นตอน ๆ ไป เมื่อจบข้อความส่วนใหญ่ ก็ใช้เครื่องหมายคั่น ๒ ขีด ดังนี้ "๚" และคำประพันธ์ก็ขึ้นต้นบทด้วยเครื่องหมายฟองมัน และใช้เครื่องหมายคั่นเมื่อจบบทของคำประพันธ์นั้น ๆ หมดคำประพันธ์ตอนหนึ่งก็ใส่เครื่องหมายคั่น ๒ ขีด และใช้เครื่องหมายฟองมันขึ้นต้นไปใหม่ ซึ่งจะแสดงพิสดารในบทเครื่องหมายวรรคตอนข้างหน้าต่อไป.

ส่วนการสังเกตว่าแค่ไหนเป็นประโยคหนึ่งนั้น จะต้องสังเกตบทเชื่อมเป็นข้อใหญ่ คือถ้าประโยคใดไม่มีบทเชื่อมต่อไป ก็นับว่าหมดประโยคเพียงประโยคนั้น แต่ถ้ายังมีบทเชื่อมประโยคติดต่อไปอีกยืดยาวเพียงใด ก็ต้องนับว่าเป็นประโยคเดียวกันไปจนหมดบทเชื่อมประโยค เว้นแต่บทเชื่อมชนิดอื่นที่ไม่เกี่ยวข้องกับประโยค ดังได้อธิบายมาแล้วในบทก่อน.

อนึ่งการผูกประโยคของภาษาไทยนั้น มีการเรียงลำดับคำเป็นหลักสำคัญข้อแรก และต้องยึดเอาเนื้อความเป็นหลักสำคัญเป็นข้อสองรองลงมาเพราะบางแห่งมีคำแห่งคำซ้ำกัน เช่น "จนหาบน้ำแข็ง" คำ แข็ง ที่นี้ หมายถึง น้ำแข็ง ก็ได้ หาบแข็ง ก็ได้ ดังนั้นการเกี่ยวข้องของคำ เราจะต้องเอาเนื้อความของข้อความนั้น ๆ มาเป็นหลักวินิจฉัยด้วย ดังได้อธิบายไว้ในข้อ ๑๐–รูปของประโยคภาษาไทยนั้นแล้ว จึงขอให้ผู้ศึกษายึดไว้เป็นหลักในการวินิจฉัยการบอกสัมพันธ์ด้วย.

อีกประการหนึ่ง ชนิดของคำในภาษาไทยเรา มีรูปเหมือน ๆ กัน คือจะเป็นนาม หรือ กริยา หรือวิเศษณ์ ฯลฯ ก็ใช้รูปเดียวกันทั้งนั้น ขอให้ผู้ศึกษาสังเกตตามหลักต่อไปนี้ :—

ก. สังเกตการเรียงคำนั้น ๆ ไว้ในตำแหน่งต่าง ๆ กัน เช่น– "คนดี ซึ่งรัก ดี และนับถือวินัย ดี คงรัก ดี อยู่เสมอ" เช่นนี้ คำ ดี ทั้ง ๔ แห่งนี้ ถึงชนิดเดิมของมันเป็นคำวิเศษณ์ก็จริง แต่เมื่อเอามาเรียงเข้าลำดับกับคำอื่นเข้า ก็กลายเป็นคำชนิดอื่นไป โดยไม่ต้องแปลงรูปอย่างภาษาอื่นเขา คือ ดี คำต้น (คน ดี) เป็นวิเศษณ์แต่งคน. ดี คำที่สอง (รัก ดี) เป็นกริยาสภาวมาลาบทกรรมของกริยารัก หรือใช้เป็น อาการนาม โดยเติมให้เป็น ความดี ก็ได้ แต่ไม่จำเป็น. ดี คำที่สาม นับถือวินัยดี เป็นวิเศษณ์แต่งกริยา นับถือ. และ ดี คำที่สี่ (คงรักดี) เป็นกริยาของ คน ดังนี้ ถึงจะมีคำภาษาอื่นติดมาในภาษาไทยเรา เช่นสันสกฤต—พิบูล เป็นวิเศษณ์ว่าเต็ม ไพบูลย์ เป็นนามว่าความเต็ม ดังนี้เป็นต้นก็ดี เราก็ไม่นิยมใช้ตามชนิดคำของเขา แต่เราถือเอาการเรียงลำดับเป็นข้อสำคัญตามระเบียบของเราโดยมาก.

ข. การบอกหน้าที่ของคำตามวจีวิภาค เช่น ลึงค์ พจน์ เป็นต้น ถึงจะมีบางคำที่บอกลึงค์อยู่แล้ว เช่น ปู่ ย่า และ ตา ยาย เป็นต้นก็ดี แต่ก็มีไม่ทั่วไป เพราะบางคำมีรูปเหมือนกัน จึงต้องสังเกตเนื้อความเป็นข้อใหญ่ เช่น :—

ไก่นอน ดังนี้ ไก่ เป็นอลึงค์ อพจน์ เพราะไม่รู้ว่าไก่นั้นเป็นตัวผู้หรือตัวเมีย และไม่รู้ว่ากี่ตัวด้วย.

ไก่นั้นขัน ดังนี้ ไก่ เป็นปุลลึงค์เพราะขันได้ และเป็นเอกพจน์เพราะคำ นั้น บอกกำหนดว่าตัวเดียว ถ้าหลายตัวจะต้องว่า ไก่เหล่านั้น เป็นต้น.

ทั้งนี้ได้อธิบายไว้ชัดเจนในวจีวิภาคแล้ว ที่นำมาอธิบายนี้อีกเพื่อจะให้สังเกตรวมเข้าเป็นหลักเดียวกัน เพราะการบอกสัมพันธ์และการกระจายคำ มักจะทำติดต่อกันไปเสมอ.

ข้อ ๓๙. ตัวอย่างข้อวินิจฉัยการบอกสัมพันธ์ ได้อธิบายมาในบทก่อนแล้วว่า การบอกสัมพันธ์ภาษาไทย จะต้องยึดเอาการเรียงลำดับของคำเป็นหลักสำคัญ และจะต้องยึดเอาเนื้อความของคำมาเป็นหลักสนับสนุนด้วย ดังอธิบายมาแล้ว ต่อไปนี้จะได้รวบรวมตัวอย่างในการวินิจฉัยการบอกสัมพันธ์ ตลอดถึงการกระจายคำในวจีวิภาคด้วยบางประการมาให้ดูเป็นที่สังเกตดังต่อไปนี้ :—

(๑) ประโยคที่พ้องตำแหน่งและชนิดคำ มีส่วนของประโยคบางส่วนเรียงไว้พ้องกัน เช่น :—

ก. "ตาสีชักว่าว ดี" คำ ดี ที่นแสดงว่าแต่ง ว่าว ว่า ว่าวดีก็ได้ แต่ตำแหน่งบทขยายกริยาก็อยู่ตรงนี้เช่นกัน จึงหมายถึงแต่งกริยา ชัก ว่า ชักดี ก็ได้ ดังนั้นถ้าเป็นประโยคลอย ๆ เพียงนี้ ต้องเป็นได้ ๒ ทาง คือคำ ดี เป็นบทขยายกรรมก็ได้ (ว่าว ดี) หรือเป็นบทขยายกริยาก็ได้ (ชัก ดี คือชักเก่ง) นับว่าถูกทั้งคู่. แต่ถ้ามีความอื่นเข้ามาประกอบด้วย เราจะต้องวินิจฉัยตามเนื้อความอีกชั้นหนึ่ง เช่น ประโยคว่า :—

ข. ตาสีไม่ใช่นักเลงว่าว และแกเผยอจะชักว่าว ดี กับเขาด้วย ดังนี้บทว่า **ไม่ใช่นักเลงว่าว** แสดงว่าแกชักว่าวไม่ชำนาญนักจึงไม่ใช่ชักดี ต้องเป็น ว่าวดี คือ ดี ขยายกรรม (ว่าว) จึงจะสมกับบทว่า **เผยอจะชักว่าวดี** แต่ถ้ามีประโยคว่า :-

ค. "ตาสีแกชักว่าว ดี แกจึงชักว่าวเลว ๆ เช่นนี้ได้" ดังนี้บทว่า **ว่าวเลว ๆ เช่นนี้** แสดงอยู่แล้วว่าว่าวไม่ดี ฉะนั้น คำ ดี จึงต้องเป็นวิเศษณ์ขยายกริยา ชัก ว่า ชักดี. และประโยคเช่นนี้มีมาก เช่น "จีนหาบน้ำ แข็ง" และ "เขาตีคน ตาย" เป็นต้น. ให้วินิจฉัยทำนองนี้.

(๒) **อนุประโยคที่ทำหน้าที่พ้องกัน.** เช่น "บุตรนายสีซึ่งบวชปีกลายนี้ ตายแล้ว" ดังนี้คุณานุประโยค **ซึ่งบวชปีกลายนี้** มักจะใช้กันหลวม ๆ ว่าขยาย **บุตร** ก็ได้ ขยาย **นายสี** ก็ได้ ถ้าจะรู้ให้แน่ว่าแต่งคำไหน ก็ต้องอาศัยเนื้อความอื่น ๆ เข้าช่วยดังกล่าวมาแล้ว แต่ควรจะถือหลักในการแต่งประโยคว่า :—

คุณานุประโยคมี ที่ ซึ่ง อัน ฯลฯ เป็นบทเชื่อม ติดอยู่กับบทใด ต้องขยายบทนั้น ดังนั้นบทว่า **ซึ่งบวชปีกลายนี้** จึงควรเป็นบทขยาย **นายสี** ซึ่งเรียงอยู่ติดกัน ถ้าจะให้เป็นบทขยายคำ **บุตร** จะต้องให้ติดกับคำบุตรว่า **บุตรซึ่งบวชปีกลายนี้ของนายสีตายแล้ว** ดังนี้ ขอให้ผู้ศึกษาถือเป็นหลักในการผูกคุณานุประโยคทั่วไปตามหลักนี้.

(๓) **ประโยคที่มีความหมายของคำบ่งถึง** กล่าวคือ เราจะต้องถือเอาความหมาย ของศัพท์ที่มี อยู่ในประโยค นั้น ๆ มาเป็น เครื่อง

วินิจฉัยในการบอกสัมพันธ์และกระจายคำด้วย เช่น ตัวอย่างดังกล่าวมาแล้วว่า :—

ไก่ไข่สามฟอง ดังนี้ในเรื่องพจน์ คำ ไก่ จะต้องเป็นอพจน์ เพราะพูดไว้กลาง ๆ ไม่ปรากฏว่ามีกี่ตัว จะเป็นตัวเดียวก็ได้เพราะมันไข่วันละฟอง ๓ วันก็ได้ ๓ ฟอง ดังนี้เป็นต้น แต่ในเรื่องลึงค์นั้นต้องเป็นสตรีลึงค์ เพราะความหมายของคำ ไข่ บ่งให้รู้ว่าเป็นไก่ตัวเมียจึงไข่ได้ ส่วนในเรื่องกาลของคำกริยา ไข่ ต้องเป็นอนุตกาล เพราะไม่รู้ว่ามันไข่เวลาไร แต่ถ้ากล่าวว่า วานนี้ไก่ไข่สามฟอง จึงรู้ได้ว่าไข่ เป็นอดีตกาล เพราะความหมายของคำ วานนี้ บ่งว่าเป็นอดีตกาล หรือประโยคว่า คนตีกัน ดังนี้ความหมายของคำ กัน บ่งให้รู้ว่าคนหลายคนเป็นพหุพจน์ จึงตีกันได้ ดังได้กล่าวมาแล้วในวจีวิภาค.

(๓) ประโยครวมภาคแสดง คือประโยคที่มีบทกริยารวมกัน (ดังกล่าวไว้ในข้อ ๒๐ (๓) นั้น) แม้จะได้ให้สังเกตไว้ในวจีวิภาค แล้วก็ดี แต่บอกไว้เพียงหน้าที่ของคำที่ประกอบกันเท่านั้น. ส่วนที่นำมากล่าวในที่นี้อีก ก็เพราะจะให้เป็นหลักในการบอกสัมพันธ์ให้ชัดเจนยิ่งขึ้น คือ :—

ขึ้นชื่อว่าประโยครวมแล้ว ย่อมเป็นอเนกรรถประโยคทั้งนั้น เพราะอาจจะแยกเป็นเอกรรถประโยคได้ ดังกล่าวแล้ว (ข้อ ๒๐ (๓)) แต่ประโยครวมภาคแสดงนั้น มักจะมีเอกรรถประโยคที่มีบทกริยาติดต่อกันเป็นกริยาวลี พ้องกันอยู่มาก ดังจะยกมาเทียบกันไว้ให้ดูเป็นตัวอย่างดังต่อไปนี้ :—

ก. ประโยครวมภาคแสดง เช่น— "เขา มานั่งนอน ที่นี่เสมอ" จะต้องแยกออกเป็นไวยากรณ์ เขามาที่นี่เสมอ (และ) เขามานั่งที่นี่เสมอ (และ) เขานอนที่นี่เสมอ และ ประโยคว่า ตาสีทุบตีเมีย ก็ต้องแยกเป็น ตาสีทุบเมีย (และ) ตาสีตีเมีย ดังนี้เป็นต้น.

ข. ส่วน เอกรรถ ประโยค ที่มีภาคแสดงเป็น กริยา ติดต่อ กันเป็นวลี เช่น :—

"เขา คงจะต้องตาย ที่นี่" เช่นนี้บทกริยานุเคราะห์ว่า คงจะต้อง เป็นกริยานุเคราะห์ประกอบกริยา ตาย รวมกันเป็นกริยาวลีว่า คงจะต้องตาย เป็น ภาคแสดงของประธาน เขา ซึ่งเป็นเอกรรถประโยคเดียวเท่านั้น แยกอย่างข้อ ก. ไม่ได้

และประโยคว่า "เขา ฝันเห็น ช้าง" ก็ดี หรือ "เขา บอกขายเรือ" ก็ดี เป็นต้น ดังนี้ บทกริยา เห็น ที่ตามหลังกริยา ฝัน ก็ดี หรือ บทกริยา ขาย ที่ตามหลังกริยา บอก ก็ดี ย่อมเป็นบทวิเศษณ์ขยายกริยาทั้งนั้น ซึ่งถ้าติดต่อกับกริยาเข้ากรวมเป็นกริยาวลี จะแยกออกเป็นกริยาของประโยคว่า เขาฝัน (และ) เขาเห็นช้าง ๆลๆ ไม่ได้ ต้องนับว่าประโยคชนิดนี้เป็นเอกรรถประโยคเหมือนกัน.

ค. เอกรรถประโยค ซึ่งภาคแสดงมีบทกริยาเป็นคำประสม เช่น :—

"ฉัน ว่ากล่าว เขาไม่ได้" ดังนี้ คำ ว่ากล่าว เป็นคำประสมคำเดียวแปลว่าตักเตือนหรือสั่งสอน และไม่ใช่วลีดังข้างบนนี้ด้วย ให้ผู้ศึกษาสังเกตไว้ว่า คำประสมนี้มีความหมายต่างกับคำกริยาที่เรียงกัน

อยู่เป็นประโยครวมกันมาก ดังกล่าวแล้วในวจีวิภาค และคำประสม เช่นนี้มีชุกชุมในภาษาไทย เช่น-ดูแล สู่ขอ รวบรัด ข่มขืน เหล่านี้เป็นต้น.

(๔) การสังเกตเนื้อความ ได้กล่าวแล้วว่า การบอกสัมพันธ์ยกคำ การบอกหน้าที่ของคำก็ดี ในไวยากรณ์ไทยเราต้องสังเกตเนื้อความเป็นหลักด้วย ทั้งนี้อาจจะทำความยุ่งยากให้แก่ผู้ศึกษา เกินความมุ่งหมายของการเรียนไวยากรณ์ไปก็ได้ จึงขอให้ข้อสังเกตไว้ ดังต่อไปนี้:—

ก. ข้อที่ว่าให้สังเกตเนื้อความนั้น หมายความเฉพาะที่กล่าวไว้ในเรื่องนั้น ไม่จำเป็นจะต้องพิสูจน์ถึงข้อเท็จจริงในทางอื่น เช่นมีคำกล่าวว่า พระอาทิตย์เทพบุตร ดังนี้ คำว่า พระอาทิตย์ ที่นี่เราต้องบอกถึงคำว่าเป็น ปุลลิงค์ เพราะคำ เทพบุตร (เทวดาผู้ชาย) บ่งให้ทราบ แต่ถ้าในท้องเรื่องนั้นกล่าวว่า พระอาทิตย์เป็นดวงไฟใหญ่ ดังนี้คำ พระอาทิตย์ ในที่นี้ก็เป็น นปุงสกลิงค์ เพราะคำ ดวงไฟใหญ่ บ่งให้ทราบ.

ข. ถ้าไม่มีข้อความใด ๆ บ่งให้ทราบว่าเป็นลึงค์อะไรในที่นั้น เช่น หนุมาน พระชาลี พระกัณหา ดังนี้เป็นต้น เราต้องบอกลึงค์โดยใช้ความรู้ในท้องเรื่องว่าเขาเป็นชายหรือหญิง ถ้าไม่ทราบท้องเรื่องว่าเป็นชายหรือหญิง ก็ต้องบอกว่า "เป็น อลิงค์ เพราะไม่ทราบเพศ" ทั้งนี้หมายถึงคำที่ไม่มีเครื่องหมายอะไรบอกให้รู้เพศได้เท่านั้น ถ้าเป็นคำที่ทราบเพศกันอยู่แล้ว แพร่หลาย เช่น พระพุทธเจ้า พระอินทร์ พระ-พรหม ฯลฯ เราก็ต้องบอกลึงค์ตามที่รู้กันนั้น.

(๕) **หมายเหตุ**— ในการบอกสัมพันธ์ก็ดี กระจายคำก็ดี ถ้าเราบอกตามเนื้อความบ่งหรือรู้จากไหนก็ดี เราจะต้องบันทึกหมายเหตุไว้ว่า เพราะอะไรด้วย เช่น พระมัทรีเป็นสตรีลิงค์ เพราะในเรื่องเป็นหญิง หรือ ไก่ตัวนี้ขันเพราะ คำ ไก่ ต้องบอกพจน์ว่า เอกพจน์ เพราะคำ ตัวนี้ บ่ง ถึงคำว่าเป็น ปุลลิงค์ เพราะคำ ขัน บ่งดังนี้เป็นต้น.

ข้อ ๔๐ ตัวอย่างบอกสัมพันธ์ทั่วไป ต่อไปนี้จะขอนำวิธีบอกสัมพันธ์เรื่องที่ติดต่อกัน ทั้งเรียงเป็นร้อยแก้ว[๑] และคำประพันธ์[๒] โดยวิธีทำตารางบอกสัมพันธ์ ส่วนข้อความที่จะต้องเติมให้ครบตามประโยคไวยากรณ์ ก็จะต้องกรอกลงไว้ในตารางตามช่องที่บอกหน้าที่ของคำนั้น ๆ โดยใช้วงเล็บคร่อมไว้ มิให้ปะปนกับประโยคคำพูด ตามที่เคยทำมาแล้ว และคำใดมีหน้าที่เป็นพิเศษ ก็จะได้ชี้แจงไว้ในช่องหมายเหตุ เพื่อให้ผู้ศึกษาได้สังเกตถือเป็นหลัก ดังต่อไปนี้ :—

---

๑. คำร้อยแก้ว คือเรื่องราวที่เรียงตามคำพูดธรรมดา คู่กับคำประพันธ์ ดูต่อไป.
๒. คำประพันธ์ คือคำที่แต่งเป็นโคลงฉันท์กาพย์กลอน และเพลงต่าง ๆ.

ก. บอกสัมพันธ์คำร้อยแก้ว (พลเมืองดีบทที่ ๘) “(๑) วันหนึ่งเป็นวันพระ (๒) นายเมืองหยุดเรียน (๓) ฝ่ายนายมั่นไปฟังเทศน์ที่วัดกลับมาแล้วก็นั่งพูดเล่นเจรจากันอยู่. นายเมืองจึงถามขึ้นว่า (๔) ‘คุณลุงขอรับ’ ที่คุณลุงอธิบายมาแล้วผมยังติดใจอยู่ข้อหนึ่ง คือข้อที่คุณลุงพูดถึงความยุติธรรม และว่าเราจะต้องช่วยกันบำรุงความยุติธรรมนั้น คืออย่างไร ?”

ตารางบอกสัมพันธ์

ข้อ	ชนิดของประโยค	บทเชื่อม	ภาคประธาน: บทประธาน	ภาคประธาน: ขยายประธาน	ภาคแสดง: บทกริยา	ภาคแสดง: ขยายกริยา	ภาคแสดง: บทกรรม	ภาคแสดง: ขยายกรรม	หมายเหตุ
	เลขนอก								
๑.	เอกรรถ................	–	วัน	หนึ่ง	เป็น	วันพระ	–	–	
๒.	เอกรรถ................		นายเมือง	–	หยุด	–	เรียน	–	
๓.	อเนกรรถ. { อเนกรรถ. { เอกรรถ.	ฝ่าย	นายมั่น	–	ไป	(ที่วัด)	–	–	
	เอกรรถ.	(และ)	,,	–	ฟัง	(ที่วัด)	เทศน์	–	
	เอกรรถ.	(และ)	,,	–	กลับ-แล้ว	มา	–	–	
	เอกรรถ.	ก็	,,	–	นั่ง-อยู่	พูดเล่นเจรจากัน	–	–	
	เอกรรถ................	จึง	นายเมือง	–	ถาม	ขึ้น	นายมั่น	–	
	เลขใน	ว่า							
๔.	อเนกรรถ. { สังกร. { มุขย................	คุณลุงขอรับ	ผม	–	ยังติดใจอยู่	–	ที่คุณลุงอธิบายมาแล้ว	ข้อหนึ่ง	๑. เชื่อมเลขนอกเลขใน
	นามา................	ที่	คุณลุง	–	อธิบายแล้ว	–	–	–	กรรมของ ติดใจ (ผมยังติดใจที่คุณลุงอธิบายมาแล้วอยู่)
	สังกร. { มุขย................	คือ	ข้อ	ที่คุณลุงพูดถึงความยุติธรรม และ ว่าเราจะต้อง ช่วยกัน บำรุงความ ยุติ ธรรม นั้น	คือ	อย่างไร	–	–	
	อเนกรรถ. คุณานุ. { เอกรรถ.	ที่	คุณลุง	–	พูด	ถึงความยุติธรรม	–	–	
	สังกร. { มุขย.	และ	(คุณลุง)	–	ว่า (พูด)	เราจะต้องช่วยกันบำรุงความยุติ-ธรรม	–	–	
	วิเศษณานุ.	ว่า	เรา		จะต้องช่วย	บำรุงความยุติธรรมนั้น	กัน	–	แต่ง ว่า (พูด)

ข. บอกสัมพันธ์คำประพันธ์ (คำประพันธ์บางเรื่อง หญิงไทย) "(๑) ขอโอกาสกล่าวกลอนสุนทรไข แถลงคุณ ความดีนารีไทย บันทึกไว้ตราบหล้าฟ้าทะลาย เพื่อภูมิใจไทยเราชาวสยาม ซึ่งได้ความสุขสวัสดิ์พิพัฒน์หลาย (๒) ด้วนหญิงไทยเป็นมารดาและย่ายาย (๓) ได้กล่อมกายเกล้ากมลทุกคนมา (๔) หญิงสยามความดีมีเอนก (๕) ใช่จะเสกสรรแสร้งขึ้นแกล้งว่า."

ตารางบอกสัมพันธ์

ข้อ	ชนิดประโยค	บทเชื่อม	ภาคประธาน: บทประธาน	ภาคประธาน: ขยายประธาน	ภาคแสดง: บทกริยา	ภาคแสดง: ขยายกริยา	ภาคแสดง: บทกรรม	ภาคแสดง: ขยายกรรม	หมายเหตุ
๑.	อันวย. / เอกรรถ.		(ข้า)	–	ขอ	(เพื่อ) กล่าวกลอนสุนทรไขแถลงคุณความดีนารีไทย	โอกาส	–	๑. "ไขแถลงคุณความดี" เป็นกริยาวลีแต่ง กลอน "นารีไทย" วิเศษณการก แต่ง "ความดี"
		(และ)							
	อันวย. / สังกร. / มุขย.		(ข้า)	–	บันทึก	ไว้เพื่อภูมิใจไทยเราชาวสยาม, ซึ่งได้ความสุขสวัสดิ์พิพัฒน์หลาย	(กลอน)	–	
	สังกร. / วิเศษณ. อันวย. / เอกรรถ.	ตราบ	หล้า	–	ทะลาย	–	–	–	แต่งกริยา "บันทึก"
	สังกร. / วิเศษณ. อันวย. / เอกรรถ.	(และ)	ฟ้า	–	(ทะลาย)	–	–	–	
	สังกร. / คุณา.	(ซึ่ง)	ซึ่ง	–	ได้	–	ความสุขสวัสดิ์พิพัฒน์	หลาย	แต่ง "ชาวสยาม"
๒.	อันวย. / เอกรรถ.		หญิง	ไทย, ด้วน	เป็น	มารดา	–	–	
	อันวย. / เอกรรถ.	(และ)	(หญิง)	(ไทย, ด้วน)	(เป็น)	ย่า	–	–	
	อันวย. / เอกรรถ.	(และ)	(หญิง)	(ไทย, ด้วน)	(เป็น)	ยาย	–	–	
๓.	อันวย. / เอกรรถ.	(และ)	(ท่าน)	–	ได้กล่อม	มา	กาย	ทุกคน	
	อันวย. / เอกรรถ.		(ท่าน)	–	เกล้า	(มา)	กมล	(ทุกคน)	
๔.	เอกรรถ.		หญิง	สยาม	มี	เอนก	ความดี	–	
๕.	วิกัลป. / เอกรรถ.		(ข้า)	–	จะเสกสรร	ใช่, ขึ้น	(กลอน)	–	
		(หรือ)							
	วิกัลป. / เอกรรถ.		(ข้า)	–	แสร้ง	(ใช่, ขึ้นเพื่อ) แกล้งว่า	–	–	

หมายเหตุ– ๑. "ไขแถลงคุณความดี" จะปรุงเป็น "(อัน ไข (และ) แถลงคุณความดี ก็ได้. ถ้าปรุงเช่นนี้ต้องเป็น :–

อันวย. คุณานุ. { (อัน) ไขคุณความดีนารีไทย / และ / (อัน) แถลง (คุณความดีนารีไทย) } เป็นคุณานุ. แต่ง "กลอน" ประโยคบนเป็นมุขย. รวมกันเป็น สังกร.

คำถามบทที่ ๙

คำชี้แจง— บทที่ ๙ นี้ เป็นเพียงยกตัวอย่างวิธีบอกสัมพันธ์ข้อความภาษาไทยต่าง ๆ มาไว้เพื่อให้ผู้ศึกษาได้สังเกตมาก ๆ เท่านั้น ดังนั้นจึงไม่จำเป็นให้ตอบคำถามท้ายบทอย่างบทอื่น ๆ เพราะตัวอย่างต่าง ๆ ที่นำมาแสดงไว้นั้น ก็นับว่าเป็นแบบฝึกหัดไปในตัวอยู่แล้ว.

เพราะฉะนั้น คำถามท้ายบทนี้ จึงมีไว้เล็กน้อย พอไม่ให้เสียลำดับเท่านั้น ดังต่อไปนี้ :—

(๑) ในการบอกสัมพันธ์ประโยคระคนที่ซับซ้อนกันยุ่งเหยิง เรามีวิธีการบอกสัมพันธ์ชนิดของประโยคอย่างไรจึงจะสะดวก จงอธิบายย่อ ๆ และยกตัวอย่างมาให้ดูด้วย.

(๒) การบอกสัมพันธ์ข้อความภาษาไทยนั้น เราต้องยึดหลักเกณฑ์อะไรเป็นสำคัญบ้าง ? อธิบายย่อ ๆ และยกตัวอย่างด้วย.

(๓) บทชนิดไรบ้าง ? ที่จะต้องกรอกลงในช่องบทเชื่อมของตารางบอกสัมพันธ์ บอกชื่อ และชักตัวอย่างด้วย.

(๔) จงอธิบายถึงประโยค— ก. ทิ่มสันธาน และ ก็ดี ข. ทิ่มสันธาน หรือ ก็ดี ว่าบางประโยค เป็นเอกรรถประโยคได้ อธิบายทั้งข้อพร้อมด้วยหลักฐาน และตัวอย่าง.

(๕) จงปรับปรุงข้อความต่อไปนี้ให้เป็นประโยคไวยากรณ์ แล้วตีตารางบอกสัมพันธ์ :—

"อย่ารู้มากบากหนีแต่ที่ง่าย ที่ไหนหนักหักกายเข้าหาบหาม เป็นชาติชายไว้ลายในสงคราม จะลือนามทั่วโลกกัลปา"

หมายเหตุ ควรหาข้อความอย่างข้อ ๕ นี้มาให้นักเรียนทำให้มาก เลือกข้อง่าย ๆ แล้วให้ยากขึ้นไปเป็นลำดับ ข้อสำคัญคะเนให้นักเรียนทำได้มาก ๆ ทุกคราวเพื่อกันไม่ให้เบื่อ.

บทที่ ๑๐

เครื่องหมายประกอบในการเรียงความ

ข้อ ๔๓. เครื่องหมายวรรคตอนโบราณ ในการเรียบเรียงภาษาเป็นตายลักษณ์อักษรนั้น จะต้องมีเครื่องหมายต่าง ๆ ประกอบด้วย เพื่อจะให้อ่านได้ถูกต้องตามต้องการ ดังนั้นเครื่องหมายวรรคตอนจึงนับว่าเป็นข้อสำคัญส่วนหนึ่งในการเรียงข้อความ ซึ่งผู้ศึกษาภาษาไทยควรรู้ ดังนั้นจึงนำเอาเครื่องหมายวรรคตอนโบราณมากล่าวก่อนดังนี้ :—

หนังสือโบราณของไทยเรามี ๒ อย่าง คือ เป็นใบลานซึ่งจารึกพระธรรมหรือตำราบางอย่างทีนับถืออย่างหนึ่ง และเป็นสมุดไทยหรือกระดาษเพลา[๑] ซึ่งใช้เขียนเรื่องราว เช่น กฎหมายตลอดไปจนเรื่องราวต่าง ๆ ของชาวเมืองอีกอย่างหนึ่ง จึงทำให้ใช้เครื่องหมายวรรคตอนแตกต่างกันไปบ้าง แล้วแต่สะดวกในการเขียน ดังนี้ :—

---

๑. กระดาษเพลา คือกระดาษโบราณที่ไทยทำขึ้นใช้เอง โดยมากทำด้วยเปลือกข่อย ดังนั้นบางทีก็เรียก กระดาษข่อย และสมุดไทยที่ทำด้วยกระดาษนี้บางทีก็เรียกว่า สมุดข่อย.

ก. **หนังสือใบลาน** ใช้เครื่องหมายวรรคตอน ๓ อย่าง คือ (๑) เว้นวรรค คือ เมื่อหมดความตอนหนึ่ง ๆ แต่ยังไม่จบประโยค ก็ใช้เว้นวรรคเป็นระยะไป (๒) เมื่อหมดประโยคหนึ่งก็ใช้เครื่องหมายขั้นเดียว ดังนี้ ฯ[๑] เรื่อยไป (๓) เมื่อจบเรื่องความใหญ่ก็ใช้ขั้นคู่ ดังนี้ ฯ เป็นต้น.

ข. **หนังสือสมุดไทยหรือกระดาษเพลา** นิยมใช้เครื่องหมาย**ฟองมัน** รูปดังนี้:— ๏[๒] ขึ้นต้นบทย่อย อย่างเดียวกับขั้นเดียวในใบลาน และใช้ **ฟองมันฟันหนู** ดังนี้ ๏ ขึ้นต้นข้อใหญ่ และเมื่อจบข้อใหญ่ ก็ใช้ขั้นคู่ ฯ แล้วขึ้น ๏ ต่อไปใหม่ และเมื่อจบตอนใหญ่กว่านั้นก็ใช้ ดังนี้ ฯะ และจบเรื่องทีเดียวก็ใช้เครื่องหมายโคมูตร (เยี่ยวโค) เติมท้ายดังนี้ ฯะ๛ ส่วนการเว้นวรรคในระหว่าง ก็ใช้เช่นเดียวกัน ข้อสำคัญคือเว้นวรรคให้เหมาะกับการกลั้นหายใจของผู้อ่าน.

หมายเหตุ— เครื่องหมายขั้น ในสันสกฤตเขาใช้เขียนท้ายประโยค เป็นรูปขีดตรงดังนี้ | แต่เขาใช้เขียนข้างหน้ากม์ เช่น

---

๑. เครื่องหมายนี้ครูสอนให้เรียก อังคั่น (จะเป็น องคันต์ ว่า สุดตอน กระมัง) ท่านตายเสียนานแล้ว สืบก็ไม่ได้ความ จึงใช้เพียง ขั้น ตามภาษาไทย

๒. ๏ ฟองมัน เขมรว่า พองมัน-ไข่ไก่ และฟองมันฟันหนู ๏ เรียกตามมูลบท แต่ในประถมมาลาท่านเรียกเครื่องหมายที่อยู่บนฟองมันว่า ฝนทอง เช่น "ฟองมันอยู่ต้น ฝนทองอยู่บน อนุสนธิสารศรี" แต่ ฝนทอง เป็นเครื่องหมายขีดเดียว (ׅ|) ที่กล่าวมานี้ท่านจะใช้ขีดเดียวเป็น ๏ กระมัง แต่ก็ไม่เคยเห็น ควรใช้ตามที่ใช้กันมากคือ ๏

| นมตฤ | เฉพาะขึ้นต้น ต่อไปก็ใช้คล้ายคลึงกับของเรา เมื่อจบข้อความจึงจะใช้ขั้นคู่ แต่ของเขาใช้ในคำประพันธ์ คือถ้าโศลกหรือคาถาใช้ขั้นเดียว | เมื่อจบโศลกใช้ขั้นคู่ดังนี้ || เป็นต้น ส่วนคำประพันธ์ที่ใช้ในสมุดไทยของเราใช้อย่างข้อ ๒. ที่กล่าวแล้ว แต่ถ้าใช้กำหนดบรรทัดด้วย เช่น โคลงสี่ ใช้บาทละบรรทัด ๔ บรรทัดจบบทหนึ่ง ดังนี้ เราใช้ฟองมันขึ้นต้น แล้วใช้ขั้นเดียวข้างท้าย เมื่อจบโคลงบทหนึ่ง ๆ ต่อจบโคลง ๔ ทั้งหมดจึงใช้ขั้นคู่ ๚ หรือจะแถมวิสรรชนีย์ ๚ะ ด้วยก็ได้ในเมื่อจบข้อความสำคัญยิ่งขึ้นไป และเมื่อจบเรื่องก็ใช้โคมูตรแถมท้าย ๚ะ๛ ดังกล่าวแล้ว.

หรือจะใช้ขึ้นต้นด้วยย่อหน้า และเมื่อจบใช้มหัพภาค . ตามเครื่องหมายแบบใหม่ซึ่งจะกล่าวต่อไปนี้ก็ได้.

ข้อ ๔๒. เครื่องหมายวรรคตอนปัจจุบัน. เครื่องหมายวรรคตอนแบบใหม่นี้ ตั้งขึ้นตามแบบภาษาอังกฤษ ซึ่งเขาใช้ตัวอักษรโรมันเขียนหมดคำหนึ่งเว้นวรรคทีหนึ่ง เขาจึงจำเป็นต้องมีเครื่องหมายจุกจิกมาก ตามที่ท่านตั้งชื่อไว้ในตำราเครื่องหมายวรรคตอนของกระทรวงศึกษาธิการ ดังนี้ :—

รูปเครื่องหมาย	ไทยเรียก	รูปเครื่องหมาย	ไทยเรียก
(๑) ,	จุลภาค (ส่วนน้อย)	(๘) -	ยัติภังค์ (แยกคำ)
(๒) ;	อัฒภาค (กึ่งส่วน)	(๙) ๆ (ไทย)	ยมก (ซ้ำบท)
(๓) .	มหัพภาค (ส่วนใหญ่)	(๑๐) ฯ (ไทย)	ไปยาลน้อย (ละคำน้อย ๆ)
(๔) ?	ปรัศนี (คำถาม)	(๑๑) ฯลฯ (ไทย) หรือ......(ใหม่)	ไปยาลใหญ่ (ละคำมาก)
(๕) !	อัศเจรีย์ (บอกอัศจรรย์)	(๑๒) = (ไทย)	{เสมอภาค / สมพล} (ส่วนเสมอกัน)
(๖) (...)	นขลิต (วงเล็บ)	(๑๓) .... (ขีดเส้นใต้)	สัญญประกาศ (บอกส่วนสำคัญ)
(๗) "..."	อัญญประกาศ (บอกความอื่น)	(๑๔) ,,	บุพสัญญา (เครื่องหมายละบอกว่าเหมือนข้างบน)
		(๑๕) ย่อหน้าขึ้นบรรทัดใหม่	มหรรถสัญญา (หมายเนื้อความใหญ่ คือขึ้นความข้อใหญ่)

ที่คัดมาทั้งหมดนี้ ต้องการให้รู้จักชื่อที่ใช้กันในภาษาไทยเป็นข้อใหญ่ ที่จริงเครื่องหมายเหล่านี้หาได้ใช้ในหนังสือไทยทุกอย่างไม่ เพราะหนังสือไทยเราไม่ได้เขียนเว้นระยะคำอย่างเขา ดังนั้นเราจึงเลือกใช้แต่เฉพาะบางอย่าง ซึ่งเหมาะแก่การเขียนของเรา ดังจะคัดมาอธิบายเฉพาะที่เราจำเป็นจะต้องใช้ให้ทราบย่อ ๆ ดังต่อไปนี้.

(ถ้าต้องการทราบพิสดาร จงดูในตำราเครื่องหมายวรรคตอนของกระทรวงศึกษาธิการต่อไป.)

(๑) จุลภาค (,) บอกเว้นวรรคตอนในประโยคเดียวกัน ตรงกับการใช้เว้นวรรคของเรา ดังนั้นเราใช้เว้นวรรคของเราแทนอยู่แล้ว จึงไม่จำเป็นใช้ทั่วไป ควรใช้เฉพาะแต่เว้นวรรคที่ปลายบรรทัดเท่านั้น เพื่อให้ผู้อ่านทราบแน่นอนว่าเว้นวรรคตรงนั้น. ถึงจะใช้ในที่เว้นวรรคทุกแห่งก็ได้แล้วแต่ชอบ.

(๒) อัฒภาค (;) ใช้ในประโยคซ้อนที่ข้อความมีประโยคแต่งหลายประโยคซับซ้อนกันยืดยาว หรือใช้แยกประโยคเปรียบเทียบออกจากกันให้เห็นชัด แต่ก็ใช้ในที่จบประโยคอย่างมหัพภาพจึงไม่ใคร่ใช้ (เครื่องหมายนี้ท่านบอกวิธีใช้ไว้ด้วยเหมือนกัน แต่ไม่เห็นมีใครใช้จึงไม่อธิบาย)

(๓) มหัพภาค (.) ก. ใช้บอกจบประโยค ซึ่งโบราณใช้ขั้นเดียว ซึ่งจะนำมาใช้ในปัจจุบันนี้ก็ได้ เพราะยังมีผู้ใช้อยู่บ้างเหมือนกัน แต่ใช้น้อย มหัพภาคนี้ท่านให้ใช้เว้นวรรคแทนก็ได้ แต่ต้องให้ห่างกว่าจุลภาค คะเนว่าจุลภาคเว้น ๒ ชั่วตัวอักษร มหัพภาคต้องเว้น ๖ ชั่วตัวอักษร แต่เป็นการคะเนลำบาก ใช้เครื่องหมายดีกว่า.

ข. ในบทประพันธ์ ใช้ขึ้นต้นด้วยการย่อหน้าบรรทัด ที่เรียกว่า **มหรรถสัญญา** แทนฟองมันของโบราณ และใช้มหัพภาคในท้ายบทประพันธ์ แทนขั้นของโบราณเป็นคู่กันทุกบทไป ไม่จำเป็นจะต้องให้จบประโยคอย่างคำร้อยแก้วดังข้อ ก. ข้างบนนั้น.

ค. ใช้กำกับอักษรย่อ เช่น พ.ศ. จาก **พุทธศักราช** พ.ร.บ. จาก **พระราชบัญญัติ** เป็นต้น หรือใช้กับส่วนต้นของคำ ซึ่งย่อส่วนเบื้องปลายไว้ เช่น เรียกชื่อเดือนว่า **เมษ. พฤษภ. มิถุน. กรกฎ. สิงห. กันย. ตุล. พฤศจิก. ธันว. มกร. กุมภ. มีน.** เป็นต้น.

ข้อสังเกต — การย่อคำเป็นตัวอักษรนั้น ควรเอาพยัญชนะต้นของคำ หรือ วลี มาย่อทุกแห่งไป เช่น **มหันตโทษ** ควรย่อเป็น **ม.ท.** (**ม.** จาก **มหันต.** **ท.** จาก**โทษ.** ไม่ใช่ **ม.ห.**) แต่คำที่เป็นสระเข้าสนธิกันเช่น **ชิโนรส** (**ชิน + โอรส**) ควรย่อเป็น **ช.'ร.** เครื่องหมายหน้า (') แสดงว่า พยางค์หน้าหายไปในคำต้น. ถึงจะย่อว่า **ช.อ.** ก็ถูกเหมือนกัน แต่คิดค้นยาก สู้ย่อดังว่านี้ไม่ได้ ค้นง่าย และ **บุปผาราม** (**บุบผ + อาราม**) = **บ.'ร.** **มหรรณพาราม** (**มหา + อรรณพาราม**) = **ม.'ณ.** เป็นต้น.

(๔) ปรัศนี (?) เครื่องหมายนี้ ถึงโบราณไม่มีก็จริง แต่บัดนี้เรานิยมใช้แพร่หลายแล้วจึงจำเป็นต้องใช้ แต่ต้องใช้เฉพาะคำถามเท่านั้น ถึงจะเป็นบทเช่นเดียวกันก็ตาม ถ้าไม่ใช่คำถามก็ไม่ต้องใช้ปรัศนี ดังตัวอย่างต่อไปนี้ :—

บท	เป็นคำถาม	ไม่ใช่คำถาม
ใครมา	ใครมาหาฉัน ?	ใครมาหาฉันก็ไม่รู้.
ทำอะไร	เจ้าทำอะไร ?	เจ้าทำอะไรยังไม่ได้.
ที่ไหน	เขาอยู่ที่ไหน ?	เขาจะอยู่ที่ไหนก็ตาม.
กี่ตัว	ท่านมีวัวกี่ตัว ?	ท่านมีวัวกี่ตัวก็ได้.

และยังมีบทคำถามอีกมาก รวมความว่า ไม้ปรัศนี ต้องใช้ที่สุดประโยคคำถามทุกแห่ง.

(๕) อัศเจรีย์ (!) แปลว่าเครื่องหมายบอกความอัศจรรย์ ใช้ใส่เบื้องหลังคำอุทานที่คนพูดขึ้น เป็นการแสดงอาการต่าง ๆ เช่นประหลาดใจเป็นต้น เช่น โอ ! เอ๊ะ ! พุทโธ่ ! อนิจจา ! เป็นต้น หรือคำอื่น ๆ ก็ดี วลีก็ดี และประโยคก็ดี ที่ผู้พูดกล่าวขึ้นด้วยแสดงลักษณะอาการคล้ายคำอุทานข้างบนนี้ ก็ใช้ไม้อัศเจรีย์ได้ เช่นตัวอย่างกล่าวด้วยความตกใจว่า :—

ไฟ ! เสือ ! หรือ ตายจริง ! แล้วกันท่าน ! หรือ ช่วยด้วยเจ้าข้า ! เสือมาเจ้าข้า ! ไฟไหม้เจ้าข้า ! ดังนี้ เป็นต้น.

ข้อสังเกต— ความมุ่งหมายในการใช้ไม้อัศเจรีย์ ก็ต้องการจะให้ผู้อ่านทำเสียงให้ถูกสำเนียงของคนที่กล่าวขึ้นด้วยความ ประหลาดใจ หรือตกใจเป็นต้น ซึ่งไม่สามารถจะเขียนให้ถูกต้องด้วยตัวหนังสือได้ จึงใช้เครื่องหมายไม้อัศเจรีย์บอกไว้ข้างท้าย เพื่อให้ผู้อ่านทำเสียงเอาเองให้ถูกกับสำเนียงที่เป็นจริง ซึ่งเป็นหน้าที่ของผู้อ่านจะต้องอ่านให้ถูกต้องด้วย ดังได้อธิบายไว้ในอักขรวิธีแล้ว.

(๖) นขลิขิต (...) คือเครื่องหมายวงเล็บ ใช้คร่อมข้อความที่ผู้เขียนไม่ต้องการให้อ่านติดต่อกับข้อความนอกวงเล็บคล้ายกับเป็นคำอธิบายนอกเรื่อง เพื่อให้ผู้อ่านผู้ฟังเข้าใจเป็นส่วนพิเศษ ซึ่งหมายความว่าท้องเรื่องที่แต่งนั้นไม่ควรมี แต่ต้องการให้ผู้อ่านรู้เรื่องภายนอก จึงเขียนบอกไว้ในวงเล็บเป็นส่วนตัว เช่นตัวอย่าง :— "ครั้นข้าพเจ้าให้อัฐแก่คนแจวเรือจ้างสองไพ (ครั้งนั้นยังใช้อัฐ คือ ๒ ไพเท่ากับ ๔ อัฐ เป็นราคา ๖ สตางค์) แล้วก็ขึ้นบก" ดังนี้ ข้อความในวงเล็บไม่ต้องอ่าน.

ข้อสังเกต— ข้อความที่ต้องกรอกไว้ในวงเล็บนั้น ต้องเป็นข้อความที่เห็นว่าใช้ติดต่อกับท้องเรื่องไม่ได้จริง ๆ เช่นตัวอย่างฉบับเดิมเขาไม่มี เราใส่ไว้ในวงเล็บเพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจ หรือท้องเรื่องของเขาย่อ ๆ แต่จำเป็นต้องอธิบายให้ผู้อ่านเข้าใจ ครั้นจะเรียงติดต่อกับท้องเรื่องก็เสียสำนวนของเขา เราจึงเติมไว้ให้ในวงเล็บ เพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจความอธิบายดังนี้เป็นต้น จึงควรใช้วงเล็บ. ถ้าเป็นเรื่องราวที่เราเรียงเองแล้วไม่ควรให้มีวงเล็บดีกว่า นอกจากเห็นว่าจำเป็นจริง ๆ เท่านั้น.

(๗) อัญญประกาศ "......" สำหรับใช้คร่อมข้อความที่เป็นเลขใน ที่ใช้กันโดยมากมีเป็น ๒ ชั้น คือข้อความเป็นเลขในชั้นเดียว ก็ใช้อัญญประกาศคู่ดังนี้ "......" เรียกว่า อัญญประกาศชั้นนอก แต่ข้อความในอัญญประกาศชั้นนอกนั้นมีเลขในซ้อนอยู่อีก ก็ใช้อัญญ-ประกาศเดี่ยวดังนี้ '...' เรียกว่า อัญญประกาศใน จะอธิบายพิสดารในข้อ เลขนอกเลขใน.

(๘) ยัติภังค์ (-) คือเครื่องหมายแยกคำให้ห่างกัน สำหรับใช้ขีดท้ายส่วนต้นของคำ ซึ่งจำเป็นจะต้องแยกกัน แสดงว่ายังมีส่วนปลายคำอยู่อีก ตัวอย่างเช่นคำ เรืองราม-เกียรติ์ เมื่อเขียนได้เพียง เรืองราม ก็หมดบรรทัด แต่ยังไม่หมดคำจึงใช้ ยัติภังค์ ขีดไว้ดังนี้ "เรืองราม-" ซึ่งหมายความว่ายังไม่หมดคำ ต้องอ่านติดกันไปอีกในบรรทัดต่อไป และอีกอย่างหนึ่งใช้ในคำประพันธ์ ซึ่งเขียนจบวรรคแล้วแต่คำยังไม่หมด จึงต้องขีดยัติภังค์ เพื่อแสดงว่ายังไม่หมดคำ เช่นเดียวกับคำสุดบรรทัด ดังตัวอย่างกลบททีเรียกว่า ยัติภังค์ ต่อไปนี้

"รื่นรื่นรวยรินหอมกลิ่นเสา- วคนธ์รสรสประทิ่นเหมือน กลิ่นเยาว- ยุพาพี่พี่นี้เผ้ากระสันรัญ- จวนใจใจจงจำนงพิศ- วง หวังหวังคิด......ฯ ล ฯ"

(๙) ยมก (ๆ) คำ ยมก แปลว่าคู่ หมายความว่าให้อ่านซ้ำอีกครั้งหนึ่ง คือ :—

ก. ซ้ำคำ—เงาะมักชอบสีแดง ๆ อ่าน—สีแดงแดง.

ข. ซ้ำวลี—เขามาที่นี่ทุกวัน ๆ อ่าน—ที่นี่ทุกวันทุกวัน.

ค. ซ้ำประโยค—ต่างร้องว่าม้าดำชนะ ๆ อ่าน—ว่าม้าดำชนะม้าดำชนะ เป็นต้น.

ข้อสังเกต— การที่จะรู้ว่าจะต้องอ่านซ้ำคำ ซ้ำวลี หรือซ้ำประโยคนั้น ต้องอาศัยถ้อยคำที่เขาเคยพูดกันมาเป็นที่สังเกต เช่นตัวอย่างทั้ง ๓ ข้อข้างต้นนี้ ถ้าเราอ่านซ้ำผิด เช่นซ้ำมากไปหรือน้อยไป ก็จะต้องขัดหูรู้ได้ว่าอ่านผิด ในส่วนการใช้ไม้ยมกนั้น ก็ต้องยึดเอาถ้อยคำอย่างข้างต้นนี้

เป็นหลักเช่นกัน คือท่านห้ามไม่ให้ใช้ก้าวก่ายกันคนละบท หรือคนละความ เช่น :—

"เขาเคยมาทุกวัน วันนี้ไม่มา" ไม่ให้ใช้ว่า "เขาเคยมาทุกวัน ๆ นี้ไม่มา" เพราะเป็นคนละบท คือบทต้นเป็น วลี—ทุกวัน บทหลังเป็น คำ—วัน ถ้าใช้เข้าต้องอ่านว่า "เขาเคยมาทุกวัน ทุกวันนี้ไม่มา" ซึ่งผิดความหมายด้วย และเป็นคนละประโยคด้วย หรือ "ฉันไปสวน มิสกวัน วันนี้" ไม่ให้ใช้—"ฉันไปสวนมิสกวัน ๆ นี้" เพราะมิสกวัน เป็นความหนึ่ง และ วัน เป็นอีกความหนึ่ง แต่ถ้าคำซ้ำที่มีความหมายอย่างเดียวกัน อยู่ในประโยคใหญ่ประโยคเดียวกัน ถึงจะอยู่ในประโยคเล็กต่างกัน ท่านก็ยอมให้ใช้ได้ เช่น "เขาภักดีต่อเจ้าพระยาจักรี เจ้าพระยาจักรีจึงเลี้ยงเขาไว้" ดังนี้ยอมให้ใช้ว่า "เขาภักดีต่อเจ้าพระยาจักรี ๆ จึงเลี้ยงเขาไว้" เพื่อสงวนกระดาษและเวลา.

(๑๐) ไปยาลน้อย (ฯ) ใช้ละคำที่รู้จักกันทั่วไปแล้ว โดยใช้เครื่องหมายนี้ตัดไว้ข้างท้าย แต่ไม่เขียนไว้กลางอย่างเครื่องหมายขั้นโบราณ เช่นตัวอย่าง :—

กรุงเทพมหานคร	ใช้ว่า	กรุงเทพ ฯ
พระราชวังบวรสถานมงคล	ใช้ว่า	พระราชวังบวร ฯ
โปรดเกล้าโปรดกระหม่อม	ใช้ว่า	โปรดเกล้า ฯ

ยังมีอีกมาก บางแห่งก็จะได้หลายทางแล้วแต่ผู้อ่านจะคิดอ่านเอาเอง เช่น :—

ข้า ฯ ถ้าพูดกับคนทั่วไป ก็ละจาก ข้าพเจ้า ถ้าทูลเจ้านาย ละจาก ข้าพระพุทธเจ้า.

เกล้า ฯ ถ้าอยู่ต้นบทเป็นสรรพนาม และพูดกับขุนนางผู้ใหญ่ ก็ละจาก เกล้าผม เกล้ากระผม ถ้าทูลเจ้านายก็ละจาก เกล้ากระหม่อม. ถ้าอยู่ท้ายบทใช้ละคำต้นบท กับ กระหม่อม เช่น "เหนือเกล้า ฯ ล้นเกล้า ฯ น้อมเกล้า ฯ" ละจาก "เหนือเกล้าเหนือกระหม่อม ล้นเกล้าล้นกระหม่อม น้อมเกล้าน้อมกระหม่อม." เป็นต้น.

ข้อสังเกต— บทที่ใช้ไปยาลน้อย ต้องอ่านให้ครบทั้งนั้น จะอ่านเพียงที่ละไว้ไม่ถูก ถ้าจะให้อ่านเพียงที่เขียนไว้ เช่น โปรดเกล้า กรุงเทพ สำหรับคำประพันธ์ก็ดี ใช้ในความอื่น เช่น พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ดี ห้ามไม่ให้ใส่เครื่องหมายไปยาลน้อยลงไป ถ้าใส่ลงไปจะต้องอ่านเต็มดังกล่าวมาแล้ว ข้อนี้มักใช้ผิดพลาดมาก ควรระวัง.

(๑๑) ไปยาลใหญ่ (ฯลฯ หรือ......) เครื่องหมายนี้โบราณใช้รูปนี้ ฯลฯ มาใช้เป็น ๒ อย่าง ดังนี้:—

ก. ใช้ละตอนปลายไม่มีกำหนด ไม่ต้องอ่านข้อความที่ละไว้ เป็นแต่บอก "ละ" แทนเท่านั้น ตัวอย่าง:—

"ผักต่างๆ เช่น ผักกาด ผักกูด ฯลฯ" อ่าน— "ผักต่าง ๆ เช่น ผักกาด ผักกูด—ละ"

ข. ใช้ละตอนกลางบอกตอนจบ ไม่ต้องอ่านตอนกลางเหมือนกัน เป็นแต่บอกบทว่า "ละถึง" แทนเท่านั้น เช่น:—

"เขาเจริญพุทธคุณว่า 'อิติปิโส ฯลฯ ภควาติ." อ่าน- "เขาเจริญพุทธคุณว่า 'อิติปิโส ละถึง ภควาติ."

ค. จะด้วยวิธีใช้จุดไข่ปลา ดังนี้ (......) มักใช้หลายแห่ง คือตอนไหนไม่ต้องการให้อ่านก็จุดไข่ปลาไว้ เขียนเฉพาะที่ต้องการ เช่น :—

"จดหมายนั้นใช้คำหยาบหลายแห่งดังนี้— '......เจ้าดูถูกข้านัก...... ใจเจ้าเป็นสัตว์...... เจ้าระวังตัวให้ดี......' ซึ่งส่อว่าผู้เขียนโกรธ" อ่านตอนจะว่า— 'ละ เจ้าดูถูกข้านัก ละ ใจเจ้าเป็นใจสัตว์ ละ เจ้าจงระวังตัวให้ดี ละ'

ตัวอย่างข้างบนนี้ ข้อ ก. และ ข. เป็นของเก่า ข้อ ค. เป็นของใหม่ ที่จริงจะใช้อย่างเก่าหรืออย่างใหม่ก็ได้ แต่อย่างใหม่มักใช้ในจำนวนถ้อยความที่คัดออกมาเป็นการด่วน.

(๑๒) เสมอภาค (=) ทางคณิตศาสตร์ใช้ว่า สมการ (สะมะการ) ของเก่าใช้ในวิชาคำนวณว่า สมพล หมายความว่า เท่ากับ แต่ในวิชาหนังสือมิใช้ก็มักจะใช้ในทางอธิบายคณิตศาสตร์ เครื่องหมายเสมอภาคนี้ เมื่อใช้ในระหว่างข้อความใด ข้อความทั้งสองฝ่ายนั้นเสมอกัน เช่น ๑ ไร่ = ๔ งาน.

(๑๓) สัญประกาศ (............) ใช้สำหรับข้อความตอนที่ผู้เขียนเห็นว่าสำคัญ เพื่อให้ผู้อ่านสังเกตเป็นพิเศษ จึงขีดเส้นไว้ข้างใต้ข้อความตอนนั้น ๆ

(๑๔) บุพสัญญา (,,) คือเครื่องหมายแทนคำเบื้องบนที่อยู่ตรงขึ้นไปในช่องตารางบัญชี จะใช้ตอนหนึ่ง สองตอน สามตอน ฯลฯ ก็ได้ แล้วแต่ความข้างบนน้อยหรือมาก เช่นตัวอย่าง :—

รายการ	ราคา		หมายเหตุ
	บาท	สต.	
เสื่อผ้าเปลือกกระเทียมเนื้อบาง ๓ พับ	๓๐	—	เพื่อเย็บจีวร
,, ,, ,, ,, หนา ๒ ,,	๒๐	๕๐	,, ,, สบง
,, ด้ายอมมะเกลือ ,, ,, ๒ ไม้	๒	—	,, แจกคน

ข้อสังเกต— เครื่องหมายนี้ -,,- เป็นการผิดแบบ เพราะจะกลายเป็น (–) ซึ่งแสดงว่าไม่มีสิ่งที่ต้องขีด อย่างในช่องสตางค์ไป ผู้รักระเบียบควรเขียนให้ถูก.

(๑๕) มหรรถสัญญา หมายถึงเครื่องหมายขึ้นต้นข้อความใหญ่ เครื่องหมายนี้โบราณก็ใช้พื้นหนูฟองมัน (๏) ดังกล่าวมาแล้ว แต่ปัจจุบันนี้ ใช้วิธีย่อหน้าขึ้นบรรทัดใหม่แทน ไม่มีรูปร่างอย่างข้ออื่น ๆ.

แต่มหรรถสัญญานี้ หาได้ใช้เฉพาะขึ้นข้อความใหญ่ดังกล่าวแล้วนั้นแต่อย่างเดียวไม่ โดยมากใช้กันตามแบบแผนเพื่อให้รูปร่างลายลักษณ์อักษรนั้นงดงามอีกทางหนึ่งด้วย ดังจะเห็นได้ในวิธีเขียนจดหมาย ซึ่งผู้ศึกษาทราบอยู่ทั่วถึงกันแล้ว เป็นต้น.

นอกจากจะได้อธิบายข้างบนนี้ ยังมีวิธีใช้มหรรถสัญญาอยู่อีก ดังจะยกมาอธิบายไว้พอเป็นที่สังเกต ดังต่อไปนี้.

ก. การบอก **ชื่อเรื่อง** หรือ **หัวข้อ** ที่จะอธิบายต่อไปยืดยาว ซึ่งเรียกว่า **จ่าหน้า** ก็ใช้มหรรคสัญญา คือเขียนไว้กลางบรรทัดบน ถ้าเป็นข้อย่อยออกไปก็ย่อหน้าขึ้นบรรทัดใหม่ หรือจะใช้ขีดเส้นใต้ด้วยก็ได้.

ข. ข้อความสำคัญที่จัดไว้เป็นข้อ ๆ เพื่อจะให้ผู้อ่านเห็นเป็นข้อสำคัญท่านก็ใช้มหรรคสัญญา คือย่อหน้าขึ้นบรรทัดใหม่ทุกข้อ และมีเลขหรือตัวอักษรกำกับหน้าข้อนั้นด้วยก็ได้ เช่น:—

ศีล ๕ ประการนั้น คือ:—

๑. เว้นฆ่าสัตว์

๒. เว้นลักทรัพย์ ฯ ล ฯ

ค. ในส่วน คำประพันธ์นั้น ยังนิยมใช้ เครื่อง หมาย แบบ โบราณ อยู่บ้างดังกล่าวมาแล้ว ถ้าจะใช้แบบปัจจุบันก็ควรใช้ ขึ้นต้นด้วยมหรรคสัญญาแทน ฟันหนูฟองมัน (๏) หรือฟองมันเปล่า ๆ (๏) และเมื่อจบบทหนึ่ง ๆ ก็ควรใช้มหัพภาคแทนเครื่องหมายคั่น (ฯ) ดังจะชักตัวอย่างมาเทียบไว้ให้สังเกตต่อไปนี้ :—

แบบโบราณอย่างไม่นิยมบรรทัด

" ๏ ยานี ๑๑ ๏ สธุสะจะขอไหว้ พระศรีไตรสรณา พ่อแม่แลครูบา เทวดาในราศี ๏ ข้าเจ้าเอา ก ข เข้ามาต่อ ก กา มี แก้ไขในเท่านี้ ดีมิดีอย่าตรีชา ๏ จะร่ำ..." ดังนี้เรื่อยไปจนจบบทยานี ก็ใช้ฟองมันใหม่ ดังนี้

" ๏ ฉะบัง ๑๖ ๏ พระไชยสุริยาภูมี พาพระมเหสี มาที่ในสำเภา ๏ ข้าวปลา..." ดังนี้เรื่อยไปเมื่อจบเรื่องก็ใช้ดังนี้ ฯ๛

แบบปัจจุบันใช้เครื่องหมายโบราณ

" ยานี ๑๑.

๑ สธุสะจะขอไหว้ พระศรีไตรสรณา

พ่อแม่แลครูบา เทวดาในราศี ฯ "

ดังนี้เรื่อยไป เมื่อจบบทยานีให้คั่นคู่ (ฯ) และขึ้นบทใหม่ก็ใช้ทำนองนี้ จนจบเรื่อง.

แบบปัจจุบันใช้เครื่องหมายปัจจุบัน เมื่อขึ้นต้นบทคำประพันธ์ต้องใช้มหรรถสัญญาทุกบทไป และใช้เว้นวรรคตามข้อบังคับของคำประพันธ์ ส่วนเครื่องหมายจุดภาค หรือมหัพภาคมักไม่ใคร่ใช้กัน ที่จริงจะใช้ก็ได้ เพื่อเป็นเครื่องหมายบอกส่วนประโยคทางไวยากรณ์ แต่ต้องใช้ให้ติดต่อกัน อย่าให้เสียวรรคของคำประพันธ์ เมื่อจบบทประพันธ์บทหนึ่ง ถ้ายังไม่จบประโยคไวยากรณ์ ก็ทิ้งไว้เฉย ๆ ไม่ต้องใช้มหัพภาค ดังตัวอย่างต่อไปนี้ :—

" ยานี ๑๑. (จะเอาไว้กลางบรรทัดก็ได้)

สธุสะจะขอไหว้ พระศรีไตรสรณา,

พ่อแม่แลครูบา เทวดาในราศี.

ข้าเจ้าเอา ก ข เข้ามาต่อ ก กา มี,

แก้ไขในเท่านี้ ดีมิดีอย่าตรีชา.

ฆ. มหรรถสัญญาซ้อน หนังสือบางเรื่องมีข้อความซับซ้อนกันเป็นชั้น ๆ ลงไป จะใช้มหรรถสัญญาตามอธิบายมาข้างต้นนี้ ก็จะทำให้อ่านเข้าใจความยาก ดังนั้นควรใช้มหรรถสัญญาให้ลดเหลื่อม

กันเป็นชั้น ๆ ถงไป และใช้เครื่องหมายบอกข้อหน้ามหรรถสัญญาให้ต่างกันเป็นชั้น ๆ ด้วย ดังตัวอย่างต่อไปนี้.

เบญจศีล

ข้อ ๑ คือเว้นปาณาติบาต (แล้วอธิบายจำแนกข้อย่อยออกไปเป็น ๓ ข้อ)

(๑) การฆ่า (อธิบายแยกออกไปเป็น ๒ ข้อ คือ)

ก. ฆ่ามนุษย์ (อธิบายตามควร)

ข. ฆ่าสัตว์ดิรัจฉาน (อธิบายตามควร)

(๒) การทำร้ายร่างกาย (อธิบาย ถ้าไม่มีแยกข้อ ก. ข. ก็ขึ้นข้อ ๓ ต่อไป)

(๓) การทรมานสัตว์ (อธิบาย แยกเป็น ก. ข.) ฯลฯ

ก. ทรมานเพื่อสนุก (อธิบาย.....)

ข. ทรกรรมในเรื่องใช้งาน (อธิบาย.........) ฯลฯ

ข้อ ๒ เว้นอทินนาทาน (อธิบาย มีข้อแยกถึงชั้นแยกอย่างข้างบนนี้) ดังนี้เป็นต้น.

หมายเหตุ— การแยกข้อเหลื่อมกันเป็นชั้น ๆ นี้ ทำให้ผู้อ่านเข้าใจเป็นหมวดหมู่แจ่มแจ้งดี ทั้งนี้เหมาะแก่เรื่องสั้น ๆ ที่เห็นได้ง่าย แต่ถ้าเป็นเรื่องยึดยาวก็ไม่จำเป็นต้องตั้งข้อให้เหลื่อมกัน เพราะแต่ละข้อยืดยาวมาก ไม่อาจจะให้เห็นการเหลื่อมหัวข้อให้เป็นรูปโครงพร้อมกันได้ จึงควรใช้ย่อหน้าเท่า ๆ กันดีกว่า ใช้ตั้งเครื่องหมายให้ต่างกันเป็นชั้น ๆ ถงไปก็พอแล้ว เช่นหัวข้อใหญ่ก็ใช้ย่อหน้า ตั้งหัวข้อว่า ข้อ ๑ ข้อ ๒ ฯลฯ รองลงมาก็ย่อหน้าตั้งหัวข้อว่า (๑) (๒) ฯลฯ

ถ้ามีข้อย่อยลงมาอีก ก็ย่อหน้าตั้งหัวข้อว่า ก. ข. ฯลฯ ข้อสำคัญก็คือ ให้เครื่องหมายหน้าข้อนั้นต่างกันเป็นชั้น ๆ ดังข้างบนนี้ เพื่อให้ผู้อ่านสังเกตได้เป็นหมวดหมู่กัน.

เรื่องเครื่องหมายวรรคตอนแบบปัจจุบันนี้ ชักมาอธิบายแต่ในข้อที่จำเป็นจะต้องรู้เท่านั้น ถ้าต้องการรู้พิสดาร ควรดูในตำราเครื่องหมายวรรคตอนของกระทรวงศึกษาธิการต่อไป.

คำถามบทที่ ๑๐

(๑) เครื่องหมายวรรคตอน เป็นเครื่องอุปกรณ์แก่การเรียงความอย่างไรบ้าง ?

(๒) เครื่องหมายวรรคตอน ที่ใช้ในหนังสือไทยโบราณนั้น ทำไมจึงไม่มีมากเหมือนเครื่องหมายวรรคตอนปัจจุบันนี้ ?

(๓) เหตุไร ผู้เขียนหนังสือครั้งโบราณ จึงไม่นิยมการใช้ย่อหน้าขึ้นบรรทัดใหม่เหมือนสมัยนี้ ?

(๔) เครื่องหมายดังนี้ ๏ กับดังนี้ ๏ เรียกชื่อต่างกันอย่างไร ? และมีวิธีใช้ต่างกันอย่างไร ? อธิบายย่อ ๆ

(๕) เครื่องหมายดังนี้ ฯข กับดังนี้ ฯ เรียกชื่อต่างกันอย่างไร ? และมีวิธีใช้ต่างกันอย่างไร ? อธิบายย่อ ๆ

(๖) เครื่องหมายอย่างนี้ ๛ เรียกชื่ออย่างไร ? และมีวิธีใช้อย่างไร ?

(๗) เครื่องหมายต่อไปนี้ เรียกชื่อในภาษาไทยว่ากระไร ? และมีวิธีใช้ในภาษาไทยอย่างไร ? อธิบายย่อ ๆ เป็นข้อ ๆ ไปพร้อมด้วยตัวอย่าง.

ก. ,

ข. ;

ค. .

ฆ. ?

ง. ! .

หมายเหตุ— ในข้อ ๗ นี้ ให้พยายามคิดมาถามท่านอื่นให้หมดรายชื่อเครื่องหมายต่าง ๆ ถ้าเกรงว่าจะเป็นการเบื่อ ก็ให้คิดมาถามคราวละ ๒-๓ เครื่องหมายสลับกันไปกับคำถามอื่น ๆ.

บทที่ ๑๑ วิธีใช้ถ้อยคำสำนวน

ข้อ ๔๓. เลขนอกเลขใน[๑] ข้อความที่เป็นเลขนอกเลขในย่อมมีทุกภาษา จึงเป็นการจำเป็นที่ผู้ศึกษาจะต้องรู้ไว้เป็นหลักในการเรียงความ จึงได้นำมาแสดงไว้ย่อ ๆ ต่อไปนี้ :—

เลขนอก คือข้อความที่เป็นพื้นเรื่องซึ่งผู้แต่งกล่าวเอง แต่ เลขใน นั้นเป็นข้อความที่ผู้แต่งนำมาพูดอีกชั้นหนึ่ง ซึ่งผิดกับสำนวนของผู้แต่งที่กล่าวเป็นพื้นเรื่องนั้น ความที่เป็นเลขในนั้น ในสมัยนี้ท่านใช้เครื่องหมาย อัญประกาศ ดังกล่าวมาแล้วคร่อมข้อความที่เป็นเลขในเข้าไว้ มีที่สังเกตย่อ ๆ ดังต่อไปนี้ :—

---

๑. การเรียกชื่อว่า "เลขนอก" และ "เลขใน" นี้เกิดจากการใช้เลขกำกับการแปลภาษาบาลี เพื่อจะให้ผู้แรกเรียนแปลภาษาบาลีถูกต้อง ท่านเขียนเลข ๑, ๒, ๓ ฯ ล ฯ กำกับศัพท์ภาษาบาลีไว้ เพื่อเป็นเครื่องหมายให้แปลไปตามลำดับเลข ๑, ๒, ๓ ฯ ล ฯ จนหมดประโยค ถ้ามีข้อความอื่นซ้อนอยู่ข้างใน ท่านก็ตั้งเลขกำกับขึ้นต้น ๑, ๒, ๓ ฯ ล ฯ ขึ้นใหม่อีกชุดหนึ่งเฉพาะความข้างใน. เลยเป็นธรรมเนียมเรียกข้อความภายนอกว่า เลขนอก และข้อความภายในที่มีเลขกำกับอยู่อีกชุดหนึ่งเรียกว่า เลขใน โดยสังเกตเลขกำกับคำนั้นเป็นหลัก

(๑) ข้อความที่เป็นความคิดของบุคคล แม้จนของผู้แต่งเอง ซึ่งเขานำมาเขียนไว้โดยไม่แปลงสำนวนของผู้แต่งที่เป็นเลขนอก ตัวอย่าง :--

ก่อนที่ข้าพเจ้าจะไปเที่ยวหัวหินได้คิดว่า **"เงินเรามีน้อยไม่พอใช้จ่ายควรจะขอคุณพ่อ ท่านคงให้"** แล้วข้าพเจ้าก็ไปขอท่าน.

คำที่อยู่นอกอัญประกาศนั้นเป็นเลขนอก เป็นสำนวนที่พูดกับผู้อ่าน ส่วนคำที่อยู่ในอัญประกาศนั้นเป็นเลขใน ซึ่งเขาคิดพูดกับตัวเขาเอง.

(๒) ข้อความที่เป็นคำพูดของบุคคล ที่พูดไว้กับใคร ๆ ในที่อื่น แม้จะเป็นคำของผู้แต่งก็ตาม ถ้าเขานำมาเขียนตามที่พูดเดิม ก็นับว่าเป็นเลขใน ตัวอย่าง :—

ข้าพเจ้าเข้าไปหาคุณพ่อ เห็นท่านทักทายดี จึงขอเงินท่านว่า **"คุณพ่อขอรับ! ผมจะไปหัวหินคราวนี้เงินไม่พอ ผมขออีกสัก ๒๐ บาทเถิดขอรับ"** ท่านยิ้ม แล้วก็ไปหยิบเงินมาให้ข้าพเจ้า ๒๐ บาท.

ข้อความนอกอัญประกาศเป็น **เลขนอก** และภายในอัญประกาศเป็น **เลขใน** ซึ่งเขาพูดกับคุณพ่อเขา หาได้พูดกับผู้อ่านอย่างเลขนอกไม่ เป็นแต่นำมาเขียนให้ผู้อ่านทราบว่าเขาพูดอย่างไรเท่านั้น.

(๓) ข้อความที่ผู้แต่งนำมา กล่าว จากเรื่องอื่นโดยไม่ เปลี่ยนแปลงสำนวนเดิม ถึงจะเป็นถ้อยคำที่เขาเรียกร้องกัน แม้เป็นคำซื่อผู้แต่งคิดขึ้นเองก็ตาม ถ้าต้องการจะให้ผู้อ่านสังเกตผิดแผกไปจากเลขนอกที่เป็นพื้นเรื่องแล้ว ก็ใช้อัญประกาศคร่อมเป็นเลขในได้ทั้งนั้น ตัวอย่าง :—

ก. จากเรื่องอื่น เช่นการใช้สีเสื้อผ้าตามวันนั้น ท่านกล่าวไว้ในเรื่องสวัสดิรักษาดังนี้ "วันอาทิตย์สิทธิโชคโฉลกดี เอาเครื่องสีแดงทรงเป็นมงคล ฯลฯ" ดังนี้เป็นต้น

ข. ข้อความสั้น ๆ ที่ผู้แต่งคัดมาจากที่อื่น เช่น

(ก) เขาทำเช่นนี้ตรงกับสุภาษิตว่า "พุ่งหอกเข้ารก" ทีเดียว

(ข) นามตำบลสามเสนนี้เขาว่ามาจากคำ "สามแสน"

(ค) วัดโพธิ์นี้ชื่อในราชการว่า "วัดพระเชตุพน"

ค. คำที่ผู้แต่งคิดขึ้น เพื่อต้องการจะให้แปลกจากท้องเรื่อง เช่น

(ก) แม่ลำอางผู้นี้ เราควรตั้งชื่อเสียใหม่ว่า "แม่ลำออย"

(ข) ตาแก่ "คนรกโลก" นั้นไปแล้วหรือ ?

(ค) เขาเห็น "แม่ตาแจ๋ว" ของเขาเข้า เขาก็สร่างทุกข์

หมายเหตุ – คำที่อยู่ในอัญประกาศแห่งตัวอย่างของข้อ (๓) ทั้งหมดนี้นับว่าเป็นเลขในทั้งนั้น ส่วนคำนอกอัญประกาศนั้นเป็นเลขนอกดังกล่าวแล้ว แต่สังเกตไว้ด้วยว่ามีข้อความบางข้อ เช่นในข้อ ข. และ ค. ข้างบนนี้ ถ้าเราไม่ต้องการจะให้เป็นคำแปลกแก่ผู้อ่าน เราจะใช้เป็นเลขนอกก็ได้ คือไม่ใช้อัญประกาศคร่อม ทั้งนี้แล้วแต่ผู้แต่งจะเห็นเหมาะ.

ข้อ ๔๔. เลขในซ้อน หมายถึงข้อความที่เป็นเลขในซ้อนกันหลายชั้น ที่จริงเรื่องความในภาษาไทยที่มีเลขในซ้อนกันโดยมากก็มีเพียงสองชั้นเป็นพื้น ถึงเครื่องหมายอัญประกาศก็มี ๒ ชั้น เช่นกัน

ดังได้อธิบายมาแล้ว (ข้อ ๔๒ (๗)) แต่มีสำนวนบางเรื่องที่มีเดชใน ซับซ้อนกันมากกว่านี้ขึ้นไป ซึ่งโดยมากเป็นเรื่องที่แปลมาจากภาษาสันสกฤต เช่นหิโตประเทศเป็นต้น จนไม่มีเครื่องหมายอัญประกาศจะใช้พอ ต้องใช้ตัวหนังสือให้ต่างกันบ้าง ใช้ขีดเส้นใต้ให้ต่างกันบ้างแล้วแต่ความสะดวกของผู้แต่ง ดังจะผูกตัวอย่างไว้ให้เห็นเป็นที่สังเกตดังนี้ :—

เดชนอก เมื่อสามีเห็นภรรยาพูดเหลวไหลเช่นนั้น จึงสอนว่า

เดชในชั้น ๑ " เจ้าไม่ควรพูดเหลวไหลเช่นนี้ จงจำคำพญาเต่าสอนบริวารว่าดังนี้ :—

เดชในชั้น ๒ ' นี่แน่พวกสูเจ้าต้องระวังปาก เพราะปาก ทำให้เต่า พวกเรา ตก จาก อากาศ จนกระดูกออกนอกเนื้อ และสูเจ้าจงมีความ เพียร อย่าง ที่ เต่า พวกเรา ได้ ทำมาจนกระต่ายกล่าวชมว่า —

เดชในชั้น ๓ ' เต่าเอ๋ย ข้าขอชมความเพียรของเจ้า ที่ ชนะ การ แข่งขัน เดินทาง ไกลแก่ข้า "

เดชนอก เมื่อภรรยาฟังนิยายยืดยาวมาได้เพียงนี้ จึงร้องขึ้นว่า

เดชในชั้น ๑ " พอที พ่อทูนหัว ง่วงนอนเต็มทีแล้ว "

ตัวอย่างนี้ทำให้ดูเพียงเดชใน ๓ ชั้น ซึ่งอาจจะมี ๔-๕ ชั้นก็ได้ เขามักทำเครื่องหมายให้แปลกกัน ดังกล่าวแล้วในเรื่องขีดเส้นใต้ น่าจะ

พ้องกับ เครื่องหมายสัญประกาศ ของเรา และเรื่องย่อหน้า ก็เปลือง หน้ากระดาษมาก ถ้าเราจำเป็นจะต้องใช้เลขในมากกว่า ๒ ชั้น ก็ควรใช้ ตัวหนังสือให้ต่างกันจะเหมาะกว่า เพราะตัวพิมพ์ก็มีหลายอย่างอยู่แล้ว เช่นเลขในชั้น ๑ ใช้อัญประกาศคู่ ("...") ชั้น ๒ ใช้อัญประกาศ เดียว ('...') ชั้น ๓ ใช้อัญประกาศเดียวกับตัวพิมพ์หนา ('เต่าเอ๋ย...') และชั้น ๔ ใช้อัญประกาศเดียวกับตัวพิมพ์จิ๋ว ('ข้าพเจ้า...') ดังนี้เป็นต้น.

หมายเหตุ— ถ้าข้อความเลขในชั้น ๑ ชั้น ๒ หรือชั้นต่อ ๆ ไป จบลงในที่เดียวกัน ท่านใช้แต่อัญประกาศชั้น ๑ (") รูปเดียวเท่านั้น ชั้น ๒ ชั้น ๓ ฯลฯ ไม่ต้องใช้ให้รุงรัง

ตัวอย่าง:— สามีสอนภรรยาว่า "น้องจงจำคำพญาเต่าว่า 'สูจงคิดเสียก่อนแล้วจึงพูด" ดังนี้ ไม่ต้องใช้ว่า......จึงพูด'"

ข้อ ๔๕. **วิธีเปลี่ยนเลขในเป็นเลขนอก.** ข้อนี้นับว่าเป็นข้อ สำคัญส่วนหนึ่ง ซึ่งรวมอยู่ในวิธี รวบรัดข้อความ ซึ่งจะกล่าวต่อไป แต่ที่นี่จะกล่าวเฉพาะข้อเปลี่ยนเลขในเป็นเลขนอกเสียก่อน คือ เรารู้อยู่แล้ว ว่า เลขในเป็นข้อความนอกเรื่อง เขาพูดว่ากระไรเราก็นำมาเขียนไว้ตาม สำนวนของเขา ถ้าเอามาเปลี่ยนเป็นเลขนอก เราจะต้องแก้สำนวนเป็น เราพูดกับผู้อ่าน เช่นจะต้องแก้สรรพนามที่เขาใช้พูดกันในเรื่องว่า ฉัน ผม หล่อน คุณ เธอ ฯลฯ มาเป็นบุรุษที่สาม (เขา ท่าน ฯลฯ) ให้สำนวนเข้ากันกับเลขนอกที่เราใช้มาข้างต้น เช่นตัวอย่าง:—

ข้อความที่มีเลขใน – ข้าพเจ้าได้ยินสามีพูดกับภรรยาว่า "พี่สงสารน้องมาก ที่ไม่มีคนใช้ ถ้ามีเงินพอจะจ้างคนใช้มาให้น้องสักคนหนึ่ง"

เปลี่ยนเป็นเลขนอกทั้งหมด – ข้าพเจ้าได้ยินสามีพูดกับภรรยาว่าเขาสงสารภรรยาเขามาก ที่ไม่มีคนใช้ ถ้าเขามีเงินพอเขาจะจ้างคนใช้มาให้เจ้าหล่อนสักคนหนึ่ง.

และต้องแปลงใช้สำนวนสูงต่ำให้เข้ากันกับเลขนอกที่แต่งมาข้างต้นด้วย เช่นเลขนอกข้างต้นแต่งว่า – ข้าพเจ้าได้ยินผัวมันพูดกับเมียมันว่า "พี่สงสารน้องมาก ที่ไม่มีคนใช้ ถ้าพี่มีเงินพอจะจ้างคนใช้มาให้น้องสักคนหนึ่ง" ดังนี้เราจะต้องแปลงให้เหมาะสำนวนเลขนอกว่า- ข้าพเจ้าได้ยินผัวมันพูดกับเมียมันว่า มันสงสารเมียมันมากที่ไม่มีคนใช้ ถ้ามันมีเงินพอ มันจะจ้างคนใช้มาให้เมียมันสักคนหนึ่ง ดังนี้เป็นต้น.

อนึ่ง เรื่องราวที่มีเลขในซับซ้อนดังตัวอย่างข้างบนนั้น เราจะเปลี่ยนเป็นสำนวนเลขนอกเสียทั้งหมดก็ได้ หรือเห็นว่าเข้าในตอนไหนดี จะเหลือตอนนั้นให้คงเป็นเลขในอยู่ตามเดิมบ้างก็ได้ ทั้งนี้ย่อมเป็นหน้าที่ของผู้แต่งต่อไปนี้จะทำตัวอย่างไว้ให้ดูสัก ๒ แบบ ซึ่งแปลมาจากเลขในซ้อนข้างต้นนั้น แต่ต้องสังเกตเพิ่มเติมอีกเล็กน้อย คือนอกจากเปลี่ยนสรรพนาม เช่น ฉัน ผม หล่อน คุณ เธอ ฯลฯ แล้ว แม้คำอาลปน์ที่เขาใช้พูดกันในระหว่างเขาเช่น ลูกเอ๋ย ! เพื่อนเอ๋ย ! เป็นต้น ก็ต้องทิ้งเสียด้วย เพราะเราไม่ได้ใช้สำนวนเช่นนั้นแก่ผู้อ่าน แต่จะต้องแสดงความหมายไว้ด้วย เช่น "เขาพูดว่า 'ลูกเอ๋ย" จะต้องเปลี่ยนว่า "เขาพูดด้วยความรัก"

และ "เขาพูดว่า 'ลูกระยำ'" ก็เปลี่ยนว่า "เขาพูดด้วยความโกรธ" และสำนวนอื่น ๆ ก็ให้ดูเปรียบเทียบกันตามนี้ จะได้รู้ว่าผิดแปลกกันอย่างไรบ้างดังนี้.

ก. เปลี่ยนเป็นเลขนอกทั้งหมด (จากตัวอย่างข้อ ๔๔)

เมื่อสามีเห็นภรรยาพูดเหลวไหล จึงสอนภรรยาว่า เจ้าหล่อนไม่ควรพูดเหลวไหลเช่นนั้น และเขาให้ภรรยาจำคำของพญาเต่า ซึ่งสอนบริวารว่า พวกเต่าต้องระวังปาก เพราะปากทำให้เต่าพวกเดียวกันตกจากอากาศจนกระดูกออกนอกเนื้อ และพญาเต่าสอนให้พวกบริวารมีความเพียร อย่างที่เต่าพวกเดียวกันได้ทำมา จนกระต่ายมันกล่าวชมเป็นใจความว่า มันขอชมความเพียรของพวกเต่า ที่ได้ชนะการแข่งขันเดินทางไกลแก่มัน เมื่อภรรยาได้ฟังนิยายยืดยาวมาได้เพียงนั้น ก็ร้องอ้อนวอนโดยเคารพให้สามีหยุดโดยอ้างว่าหล่อนง่วงนอนเต็มทีแล้ว.

ข. เปลี่ยนเป็นเลขนอกเฉพาะบางตอน (จากสำนวนเดิม)

เมื่อสามีเห็นภรรยาพูดเหลวไหล จึงสอนภรรยาว่า เจ้าหล่อนไม่ควรพูดเหลวไหลเช่นนั้น และเขาให้ภรรยาเขาจำคำพญาเต่า ซึ่งสอนบริวารว่า พวกเต่าต้องระวังปาก เพราะปากทำให้เต่าพวกเดียวกันตกจากอากาศจนกระดูกออกนอกเนื้อ และพญาเต่าได้สอนต่อไปว่า "สูเจ้าจงมีความเพียร อย่างที่เต่าพวกเราได้ทำมา จนกระต่ายกล่าวชมว่า 'เต่าเอ๋ย ! ข้าขอชมความเพียรของเจ้า ที่เจ้าชนะการแข่งขันเดินทางไกลแก่ข้า"

ข้อสังเกต— ในเรื่องเปลี่ยนเป็นเลขนอกบ้าง เหลือไว้เป็นเลขในตามเดิมบ้าง มีข้อสำคัญอยู่ดังนี้ คือคำที่เขาพูดกันอย่างซาบซึ้ง หรืออย่างโกรธเกรี้ยวมักจะออกอุทานเป็นอาลปน์ "ที่รัก แก้วตาของพี่ที่รักผู้มารดาที่สองของพี่" เมื่อเราแปลงมาเป็นเลขนอกโดยสำนวนของเรา โดยมากก็ต้องทิ้งหมด. แล้วใช้สำนวนของเราว่า "สามีกล่าวอย่างอ่อนหวานว่า" ดังทำให้ดูในตัวอย่างข้างบนนี้ แต่ถ้อยคำหาซาบซึ้งให้รู้สึกถึงค่าเป็นชิ้น ๆ อย่างที่เขาพูดกันนั้นไม่ คือเมื่อเราเอามาแปลงเป็นเลขนอกเข้า ความจับอกจับใจคลายไปหมด. ดังนั้นคำเลขในที่สำคัญจึงควรยกขึ้นมากล่าวคงที่ไว้ เพื่อช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจซาบซึ้งยิ่งขึ้นหรือขบขันยิ่งขึ้น หรือรู้สึกว่าเขาโกรธกันมากน้อยเท่าไรยิ่งขึ้น เช่นตัวอย่าง-สามีกล่าวว่า "โอ้ที่รักผู้มารดาที่สองของพี่..." ดังนี้ เราจะแปลงเป็นเลขนอกก็ได้เพียงว่า "สามีกล่าวด้วยความรักและเคารพว่า..." ที่จริงความก็ถูก แต่หาดูดดื่มเท่ากันไม่ จึงต้องยอมให้เป็นเลขในอยู่อย่างเดิม หรือไม่ก็เอาคำพูดมาอ้างไว้ด้วยว่า "สามีกล่าวด้วยความรักและเคารพโดยเรียกภรรยาว่า เป็นที่รักดังมารดาที่สองของเขา" ดังนี้ก็ได้แล้วแต่สะดวก นี่เป็นรสของภาษาอันสำคัญ ขอให้ผู้ศึกษาสังเกตไว้ด้วย.

ข้อ ๔๒. การแต่งเรื่อง คือการเอาความรู้ ความคิดเห็น หรือความจำเรื่องราวต่าง ๆ มาปรับปรุงเรียบเรียงขึ้นเป็นเรื่องราวของตน โดยใช้ความรู้ทั่ว ๆ ไปยิ่งมีมากยิ่งดี และทั้งจะต้องใช้ศิลปในเชิงเรียบเรียงนั้นเป็นเครื่องมืออันสำคัญด้วย ซึ่งนับว่าเป็นบทเรียนสำคัญของการเรียนภาษาชั้นสูงสุด ซึ่งจะต้องเรียนอีกแผนกหนึ่งต่างหาก แต่ถึงกระนั้น

ก็จะต้องถือเอาหลักภาษาไทย เช่นไวยากรณ์นี้เป็นบรรทัดฐาน อันสำคัญอยู่ด้วยเหมือนกัน เพราะฉะนั้นในที่นี้ จึงต้องเลือกเอาความรู้ที่เห็นว่าเป็นหลักสำคัญในการเรียบเรียง ภาษามากล่าวไว้ย่อ ๆ ในตอนท้ายคำราวากยสัมพันธ์นี้ด้วย ดังนี้ :—

(๑) การแปลงสำนวน หมายความว่าเอาสำนวนอย่างหนึ่งมาปรับปรุงให้เป็นสำนวนอย่างอื่น จำแนกออกได้ดังนี้ :—

ก. การแปลงสำนวนยากเป็นง่าย ข้อนี้หมายถึงการถอดคำประพันธ์ต่าง ๆ ออกเป็น สำนวนร้อยแก้วสามัญง่าย ๆ ซึ่งเป็น ข้อสำคัญ ในการเรียนภาษาส่วนหนึ่ง ดังจะยกบางข้อมาอธิบายไว้ย่อ ๆ พอเป็นเค้าดังนี้ :—

คำประพันธ์นิยมใช้ถ้อยคำให้ถูกต้องข้อบังคับต่าง ๆ โดยใช้คำเปรียบแทนเรียกชื่อบ้าง ใช้คำสร้อยประกอบชื่อให้ยืดยาวออกไปบ้างเป็นต้น จึงทำให้ถ้อยคำผิดเพี้ยนไปจากภาษาธรรมดา แต่เพิ่มความไพเราะจับจิตจับใจผู้ฟังมากมายกลายเป็นศิลปอย่างหนึ่งทีเดียว ดังนั้นหน้าที่ ของการ ถอดคำประพันธ์ จึงต้อง เลือกความ เพราะ พริ้ง ยืดยาว นั้นเสียถอดเอาแต่เนื้อความมาพูดเป็นภาษาง่าย ๆ เท่านั้น ดังตัวอย่างในเวสสันดรชาดก เมื่อนางมัทรีรำพันถึงพระชาลีกัณหา ผู้เป็นบุตรและธิดาว่า โอ้! เจ้าดวงสุริยันจันทรทั้งคู่ของแม่เอ๋ย ดังนี้ ถ้าจะถอดคำประพันธ์ เราควรใคร่ครวญว่า ที่นางยกเอาลูกทั้ง ๒ มาเปรียบกับดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์นั้นจะต้องเป็นลูกที่รักที่นับถือของนาง เราจึงใช้คำพูดง่าย ๆ ในทำนองนี้ว่า โอ้! ลูกที่รักทั้งสองของแม่ ก็พอแล้ว ไม่จำเป็นต้องถอดว่า โอ้! เจ้า

คือดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ทั้งคู่ของแม่เอ๋ย ซึ่งเป็นวิธีของการแปลภาษา ดังจะกล่าวต่อไปข้างหน้า.

อนึ่ง ชื่อคนในเรื่องคำประพันธ์ ก็มักจะกล่าวเป็นคำเปรียบเทียบต่างๆ จะดีหรือชั่วตามแต่จะยกย่อง เช่นเรียกชูชกว่า เฒ่าชราลามกชาติ เรียกพระมัทรีว่า สมเด็จพระเยาวมาลย์มาศ เรียกพระเวสสันดรว่า พระบรมโพธิสัตว์ เป็นต้น เราควรใช้ชื่อตรง ๆ ไม่แปลตามศัพท์ที่กล่าวแล้ว ถึงบางคำจะมีสร้อยพ่วงชื่อยืดยาว เช่น สมเด็จพระมัทรีศรีวิสุทธิกษัตริย์ มัททราชธิดา ดังนี้เป็นต้น ก็ควรใช้ว่า พระมัทรี เท่านั้น เพราะคำพ่วงเหล่านั้นไม่มีใจความ.

ข. แปลงสำนวนง่ายเป็นยาก ข้อนี้หมายถึงเอาคำร้อยแก้วไปแต่งเป็นคำประพันธ์อย่างหนึ่ง ซึ่งจะกล่าวต่อไปในตำราไวยากรณ์ฉันทลักษณ์ และอีกอย่างหนึ่ง ซึ่งจะกล่าวไว้พอเป็นเค้าในที่นี้คือการแปลงคำปากตลาดให้เป็นความเรียงอย่างสุภาพ ดังตัวอย่างย่อ ๆ ต่อไปนี้ :—

คำสนทนากันที่เรียกว่าปากตลาด มักเป็นคำโต้ตอบกันฉันสุภาพก็มี ฉันหยาบคายก็มี ถึงจะฟังง่ายก็จริง แต่เราจะต้องเรียงให้เป็นคำสุภาพ นอกจากเราจะทิ้งไว้ให้เป็นเรื่องขบขัน หรือฟังสำนวนของเขาอย่างเรื่องอ่านเล่นเท่านั้น และข้อความชนิดนี้ โดยมากจะต้องแปลงเป็นเถขนอก คือเป็นสำนวนของเรา อย่างข้อ ๔๕ ข้างต้นนี้ แต่จะขอชี้แจงเพิ่มเติมไว้ในที่นี้อีกเล็กน้อย เพื่อเป็นเค้าของผู้ศึกษาต่อไป คือสำนวนที่เราแปลงมานั้น ยังจะต้องเปลี่ยนแปลงให้เหมาะแก่กาลเทศะหรือฐานะของผู้ฟังอีก ดังตัวอย่างย่อ ๆ ว่า "นายสี ภารโรง หาย

ไป ๒–๓ วัน ทางการให้เราไปสืบสวน เราไปที่บ้านนายสีพบตัวเขา และถามถึงเหตุที่เขาหายไป เขาพูดว่า "นายขอรับผมกลับจากทำงาน กลางคืนขี้ลงท้องหลายหน ผมนึกว่าอ้ายโรคอหิวาต์มันพาผมไปเมืองผีแล้ว แต่เคราะห์ดีเวลาเช้า แม่อีหนมันไปซื้อยาหมออะไรมาให้กินก็ไม่รู้ กินเข้าไป ๒ ครั้งก็หายเดี๋ยวนี้สบายขึ้นมากแล้ว อีก ๒ วัน ผมก็ไปทำงานได้" ดังนี้เราจะต้องแปลงเป็นสำนวนเดขนอกตามทางราชการว่า "ข้าพเจ้าไปพบนายสี เขาชี้แจงว่า เขากลับจากทำงาน ในคืนนั้นเขาป่วยมีอาการท้องร่วงหลายหน เข้าใจว่าจะเป็นอหิวาตกโรคตายเสียแล้ว แต่เขาว่าเคราะห์ดี คือเมื่อตอนเช้า ภรรยาเขาไปซื้อยามาจากหมอผู้หนึ่ง เอามาให้เขารับประทาน ๒ ครั้ง อาการท้องร่วงก็หาย เดี๋ยวนี้เขาสบายมากแล้ว อีก ๒ วันเขาจะมาทำงานได้" หรือจะกล่าวย่อ ๆ ว่า "ข้าพเจ้าไปพบนายสี เขาชี้แจงว่า คืนวันที่เขากลับจากทำงาน เขาป่วยมีอาการท้องร่วงต่อรุ่งเช้าได้รับประทานยา จึงค่อยยังชั่ว เขาบอกว่าอีก ๒ วันเขาจะมาทำงานได้" หรือจะย่อลงไปกว่านี้ว่า "นายสีบอกว่าเขาป่วยท้องร่วง บัดนี้ค่อยยังชั่วแล้ว อีก ๒ วันจะมาทำงานได้" การย่อมากน้อยเท่าไรแล้วแต่ผู้แต่งจะเห็นควร.

แต่เราจะใช้ ต่อ ท่านผู้ใหญ่ไป จนถึง กราบ ถวาย บังคม ทูล พระเจ้าแผ่นดิน เราก็ต้องปรับปรุงข้อความตามยศศักดิ์และใช้ถ้อยคำให้สุภาพ

ดังกล่าวไว้ในตำราวจีวิภาค ข้อที่ว่าด้วยราชาศัพท์ไทยโดยถี่ถ้วน ดังจะทำตัวอย่างกราบทูลพระเจ้าแผ่นดินไว้ให้ดูในที่นี้อีก ดังนี้ :—

" ขอ เดชะ ฝ่า ละออง ธุลี พระบาท ปกเกล้า ปก กระหม่อม ข้าพระพุทธเจ้า ไปพบนายสี เขาชี้แจงว่า เขากลับจากทำงานในเวลากลางคืน เขาป่วยมีอาการซึ่งไม่สมควรจะกราบบังคมทูลพระกรุณา คือเขาท้องร่วงไปหลายครั้ง เขาเข้าใจว่าจะเป็นอหิวาตกโรคถึงแก่สิ้นชีวิตเสียแล้ว แต่เคราะห์ดี เมื่อตอนเช้า ภรรยาเขาไปซื้อยามาจากหมอผู้หนึ่ง เมื่อเขาได้รับประทานเข้าไป ๒ ครั้ง อาการท้องร่วงนั้นก็หาย ด้วยพระบารมีปกเกล้าปกกระหม่อม บัดนี้เขาค่อยสบายขึ้น เขากล่าวว่าอีก ๒ วัน เขาจะมารับราชการสนองพระเดชพระคุณได้ ด้วยเกล้าด้วยกระหม่อมขอเดชะ " ดังนี้เป็นต้น แบบแผนที่ใช้นั้นอธิบายไว้ในวจีวิภาคนั้นแล้ว ควรสอบดูอีก.

หมายเหตุ— นอกจากจะแปลงให้ได้แบบแผนดังกล่าวแล้ว เราจะต้องแปลงสำนวนให้อ่อนหวาน องอาจ หรือเด็ดขาดเป็นต้น ตามควรแก่รูปการที่เป็นไปอีกด้วย ตัวอย่างสำนวนอันรุนแรงว่า " ข้าไม่ยอมให้เจ้าเป็นอันขาด " ดังนี้ ถ้าเราเป็นผู้นำไปกล่าวแก่อีกฝ่ายหนึ่งในฐานะต้องการสุภาพแต่ให้ได้ใจความเท่ากัน ก็ต้องปรับปรุงสำนวนเสียใหม่ เช่นกล่าวเป็นเลขนอกคือสำนวนของตัวว่า " นายข้าพเจ้าท่านกล่าวด้วยความเสียใจว่า ท่านหาหนทางยินยอมให้แก่ท่านไม่ได้เลยทีเดียว " ดังนี้เป็นตัวอย่าง ให้ผู้ศึกษาจำไว้เป็นหลักสำคัญของตนทีเดียว.

(๒) การแปล ข้อนี้มักจะหมายถึงการแปลต่างภาษา แต่แปลภาษาเดียวกันก็มีบ้าง เช่นการแปลศัพท์ ซึ่งเป็นวิธีของครูผู้สอนศัพท์และภาษาต่าง ๆ ได้ฝึกหัดศิษย์เป็นพิเศษอยู่แล้ว ในที่นี้จะขอยกหลักกลาง ๆ มากล่าวพอเป็นคติทั่วไปเท่านั้น ดังนี้.

การแปลมี ๒ อย่าง คือแปลตามรูปศัพท์และแปลเอาความ แปลตามรูปศัพท์นั้น ได้แก่แปลตามรูปศัพท์เดิม เพราะศัพท์โดยมากประกอบขึ้นด้วยธาตุหรือคำมูล รวมแปลตามรูปเดิม ก็มีความหมายตรงไปตามเดิม ไม่ได้ความแน่นอน จึงต้องแปลเอาความต่อไปอีกทางหนึ่ง ในการเรียนภาษาชั้นสูงจำเป็นต้องรู้ทั้ง ๒ ทาง เพื่อจะได้เข้าใจรากเง่าของภาษานั้น ๆ เช่นตัวอย่าง :—

ศัพท์	แปลตามรูปศัพท์	แปลเอาความ
แพ้ผม	สู้ผมไม่ได้	ผมหงอกเมื่อยังไม่แก่
หัตถี	สัตว์มีมือ	ช้าง
โอรส	ผู้เกิดแต่อุระ (อก)	ลูก

ถึงภาษาอื่น ๆ ก็มีเช่นนี้ เช่น จีนแต้จิ๋ว — จุ้ยเกย (ไก่น้ำ) เอาความว่ากบ (สัตว์) อังกฤษว่าฟาเทออินลอ (Father-in-law พ่อในกฎหมาย) เอาความว่าพ่อตาหรือพ่อผัว ดังนี้เป็นต้น เว้นไว้แต่ศัพท์ที่แปลก ๆ เช่น นร (คน) นารี (นาง) เป็นต้น เหล่านี้ไม่ต้องค้นคว้าแปลศัพท์ ให้พ้นเฝือเกินควร นอกจากจะพิจารณาตามศัพท์นั้น ๆ จริงจัง เพื่อการศึกษาชั้นสูงเท่านั้น ส่วนการแปลเรื่องราวต่าง ๆ นั้น ย่อมใช้แปลเอาความเป็นพื้น.

อนึ่ง การ แปล คำ ประพันธ์ กับการ ถอดคำ ประพันธ์ ที่ กล่าว มา แล้ว นั้นมีข้อแตกต่างกันควรจะสังเกตดังนี้ คือการแปลคำประพันธ์เป็นวิธีของครูที่จะฝึกหัดให้รอบรู้เชิงภาษา จึงควรแปลทุกคำที่มีอยู่ให้ได้ความติดต่อกัน แต่การถอดคำประพันธ์นั้นเป็นวิธีของผู้มุ่งจะให้เข้าใจเนื้อความตรงไปตรงมาเป็นข้อใหญ่ คำใดที่ใส่เข้ามาเพื่อให้เพราะพริ้งในเชิงประพันธ์ แต่ไม่มีใจความเลยก็ละทิ้งเสียได้ เพราะใส่เข้ามากทำให้ความฟั่นเฝือฟังยาก ดังจะผูกให้เห็นเป็นตัวอย่างต่อไปนี้ :—

" เมื่อ สมเด็จ พระเยาวมาลย์มาศมัทรี ศรีสุนทร นารีรัตน์ ได้สดับอรรถอันพระมหาบุรุษราชสามีตรัสบริภาษดังนั้น "

การแปลคำประพันธ์— "เมื่อพระนางมัทรี ผู้เป็นดังดอกไม้ทองอันเยาว์ (เริ่มบาน) เป็นนางแก้วอันงามสง่าได้ทรงฟังความที่พระราชาผัว (พระเวสสันดร) ผู้เป็นชายประเสริฐทรงกล่าวตัดพ้อดังนั้น "

การถอดคำประพันธ์— " เมื่อสมเด็จ พระนางมัทรีได้ทรงฟังความที่พระเวสสันดรผู้พระราชสามีทรงกล่าวตัดพ้อดังนั้น " ดังนี้เป็นตัวอย่าง.

(๓) การแปลภาษาต่างประเทศ ที่จริงข้อนี้ก็ต้องมีวิธีสอนเป็นพิเศษสำหรับสอนภาษานั้น ๆ อีกแผนกหนึ่งอยู่แล้ว แต่ในที่นี้จะนำเอาหลักทั่ว ๆ ไปมาวางไว้ย่อ ๆ เฉพาะข้อความที่แปลเป็นภาษาไทย ดังนี้ :—

ก. ควรใช้ศัพท์และสำนวนตามแบบภาษาไทยจริง ๆ คือ ไม่ใช่ครึ่ง ๆ กลาง ๆ เช่นคำ ฟุต ซึ่งภาษาไทยใช้คำ ฟุต เป็นเอกพจน์คำ

เดียว ไม่จำเป็นต้องใช้ พหุพจน์ตามเขาไปด้วย เพราะตามหลักของภาษาไทยเรา เมื่อนำคำต่างประเทศมาใช้ย่อมใช้เฉพาะศัพท์เดิม เช่น—ราช, โยชน์ ฯลฯ หรือใช้ศัพท์ที่เป็นประธานเฉพาะเอกพจน์ เช่น—ราชา, บิดา, มัฆวาน ฯลฯ เท่านั้น หาได้ใช้ศัพท์พหุพจน์ของเขา เช่น ราชาโน ๒ องค์ ทาง ๒ โยชนานิ ดังนี้เป็นต้นด้วยไม่ นี่เป็นหลักควรสังเกตข้อหนึ่ง.

อนึ่งบางภาษาสำนวนไม่ลงรอยกัน เช่นภาษาจีนกล่าวว่า สิบกว่าคน ร้อยแปด (๑๘๐) เขาติดเงินฉัน (เขาเป็นลูกหนี้เงินฉัน) ฯลฯ ดังนี้เราควรใช้สำนวนไทยว่า สิบคนกว่า ร้อยแปดสิบ (๑๘๐) เขาเป็นหนี้ฉัน (เขาเป็นลูกหนี้เงินฉัน) ฯลฯ ดังนี้เป็นต้น.

อนึ่งบางภาษาใช้สำนวนยืดยาว เช่นภาษาอังกฤษ เขานำพื้นไปบนบ่า สุนัขนำชิ้นเนื้อไปด้วยปาก ฯลฯ ดังนี้เราควรใช้ตามสำนวนไทยว่า เขาแบกพื้นไป สุนัขคาบชิ้นเนื้อไป ดังนี้เป็นต้น.

ข. แปลให้ถูกกาลเทศะ ข้อนี้เกี่ยวกับการแปลข้อความที่เขาใช้พูดกันตามเวลาและตามถิ่นฐานของเขา จึงเป็นการสำคัญที่เราจะแปลให้ผู้อ่านทราบเวลาและที่ทางตรงตามความเป็นจริง เช่นตัวอย่างจากหนังสือพิมพ์ฝรั่งเศสว่า หน้าหนาวเมืองเราปีนี้อากาศหนาวจัดปรอทลงต่ำกว่าศูนย์ ๒๕ องศา ดังนี้ถ้าเราแปลไว้เพียงเท่านี้ ก็คงทำให้ผู้อ่านเข้าใจยาก จึงควรชี้แจงไว้ในวงเล็บด้วย หน้าหนาวเมืองเรา (ฝรั่งเศส) และ ๒๕ องศา (เซนติเกรดตามฝรั่งเศสใช้) ดังนี้เป็นต้น.

หรือถ้าจะปรับปรุงเรื่องของเขาให้เป็นเรื่องของไทยเรา เช่นเราแปลงชื่อถิ่นฐานมาเป็นไทย ก็จำเป็น เปลี่ยน กาลเทศะ และลักษณะ ของคนมาเป็นไทยจนครบถ้วน เช่นของเขา ตาเป็นสีน้ำเงิน เราก็ต้องแปลงเป็น ตาหล่อนดำดังนิล ดังนี้เป็นต้น ทั้งนี้นำมากล่าวพอเป็นตัวอย่างเท่านั้น ครูควรจะฝึกหัดในทางนี้เป็นพิเศษอีกด้วย.

(๔) การจำกัดความและอธิบายความ. จำกัดความ หมายถึงการอธิบายศัพท์หรือข้อความ ให้อยู่ในความหมายที่ต้องการ มักใช้ในตำราต่าง ๆ มีกฎหมายเป็นต้น เพราะตามธรรมดาศัพท์ก็ดี ข้อความที่ใช้พูดจากันก็ดี มักมีความหมายต่าง ๆ นานาไม่แน่นอน จึงต้องอธิบายจำกัดความไว้ด้วย เพื่อให้เข้าใจความหมายแน่นอน เช่น ตัวอย่างในศีลข้อที่ ๑ "ห้ามไม่ให้ฆ่า สัตว์" คำ สัตว์ ในที่นี้ท่านจำกัดความว่า มนุษย์และดิรัจฉานตลอดจนครรภ์หรือไข่ซึ่งจะออกเป็นตัวมนุษย์หรือดิรัจฉานต่อไป แต่ในคำ "สัตว์ พาหนะ" คำ สัตว์ ในที่นี้ต้องจำกัดความว่า สัตว์ดิรัจฉานที่ใช้ขับขี่ลากขนอยู่ตามปกติ เป็นต้น ซึ่งครูจะต้องหาวิธีฝึกสอนอีกแผนกหนึ่ง.

ส่วน อธิบายความ นั้น หมายถึงการอธิบายความหมายของศัพท์หรือข้อความออกไปจนสิ้นเชิง ซึ่งมักจะใช้ในการเรียงความหรือตอบคำถาม เช่นตัวอย่างอธิบายคำ สัตว์ ก็ต้องใช้ความรู้ของตนยิ่งมากยิ่งดี เช่นอธิบายรูปศัพท์ออกจาก "สต" (มี, เป็น) + "ตว" ปัจจัย = สัตว์ แปลว่า ผู้มีอยู่ ผู้เป็นอยู่ แปลเอาความว่า สิ่งมีชีวิตที่มีวิญญาณครองได้แก่สัตว์ดิรัจฉาน มนุษย์ อมนุษย์ คือ ภูตผี เช่น สัตว์นรก เปรต เทวดา ฯ ล ฯ แล้วแต่ประเพณีนิยมในวรรณคดีของ

เรา หรือตอบคำถามในกฎหมายว่า การฆ่าคนมีโทษอย่างไร ? เช่นนี้ก็จะต้องอธิบายถึงการฆ่าคนว่า อย่างไรผิดกฎหมาย อย่างไรไม่ผิด อย่างไรโทษน้อย อย่างไรโทษมาก ฯลฯ ตามที่กฎหมายกล่าวไว้ ตามความรู้ของตน มีข้อสำคัญอยู่ที่ต้องมีความรู้เพียงพอ และต้องใช้ศิลป คือให้ผู้ฟังเข้าใจง่าย และพอใจฟัง เช่นต้องใช้ถ้อยคำให้เหมาะ และตั้งหัวข้อให้ได้ลำดับไม่ก้าวก่ายกัน ไม่มากน้อยกว่ากันจนเกินควร และให้เหมาะกับกาลเทศะดังกล่าวมาแล้วด้วย ซึ่งครูจะต้องรวบรวมสอนในการแต่งเรื่องเป็นคำราแผนกหนึ่งดังกล่าวแล้ว.

ข้อ ๔๗. การย่อเรื่อง ที่จริงการย่อเรื่องนี้ ก็มีแบบแผนที่ครูใช้สอนอยู่แล้วอย่างแต่งเรื่องเหมือนกัน ดังนั้นในที่นี้จึงไม่กล่าวเรื่องแบบแผนให้พิสดารอีก แต่จะขอนำเอาวิธีย่อสำนวนบ้างอย่างมากล่าวไว้พอเป็นหลักย่อ ๆ เด็กน้อยเท่านั้น.

ข้อสำคัญในการย่อเรื่อง ก็คือเอาเรื่องราวมาก ๆ มาแต่งเสียใหม่ให้สั้นกว่าของเดิม ยิ่งให้น้อยเท่าใดยิ่งดี แต่ต้องพยายามบรรจุเนื้อความให้ได้มากเท่าใดก็ยิ่งดีฉุจกัน การย่อนี้ไม่มีขอบเขตว่าย่อลงไปได้เท่าไรจึงจะเหมาะ เพราะเรื่องบางเรื่องมีพลความมากก็ย่อลงไปได้มาก แต่บางเรื่องมีใจความมาก เช่นเรื่องที่เขาย่อมาเสียครั้งหนึ่งแล้ว หรือเรื่องที่ผู้แต่งคิดเอาแต่ใจความมาแต่งไว้ เรื่องเช่นนี้ย่อยาก ถ้าจะย่อให้เหลือน้อยก็จะต้องทิ้งใจความเดิมเสียบ้าง ซึ่งแล้วแต่ความคิดของผู้ย่อจะเห็นข้อไหนไม่สำคัญนัก ทั้งนี้ผู้ออกข้อสอบย่อมมักจะตรวจเรื่องเสียก่อนว่าควรจะย่อลงไปได้เท่าไร แล้วจึงกะให้ย่อให้ได้ ๑ ใน ๒, ๑ ใน ๓ หรือ ๑ ใน ๔ ของเรื่องเดิม ตามแต่จะเห็น

ควร เว้นแต่ย่อบางอย่าง เช่น ย่อบันทึกหรือย่อกระทงแถลงของศาล หรือย่อเพื่อเก็บเอาข้อสำคัญของเรื่อง มาตั้งชื่อเรื่อง หรือจำหน้าเรื่อง เหล่านี้มีหลักเกณฑ์ไปอีกทางหนึ่ง ซึ่งปรากฏอยู่ในแบบแผนของวิธีย่อความแล้ว จึงไม่กล่าวถึง.

ข้อที่จะกล่าวเพิ่มเติมวิธีย่อต่อไปนี้ ก็คือต้องการให้ใช้ความรู้ในการแต่งเรื่องราวที่กล่าวมาแล้วข้างบนนั้น นำมาประกอบในการรวบรัดสำนวนให้สั้นเข้าอีกด้วย ไม่ใช่เพียงแต่คัดเอาพลความออกแล้วเอาใจความที่เหลืออยู่มาปรุงเข้าเป็นสำนวนย่อเท่านั้น ดังจะยกตัวอย่างมาไว้พอเป็นหลักต่อไปนี้.

ก. จากการแปลภาษาอื่น ซึ่งต้องใช้คำยืดยาว เช่น **เขานำฟืนไปบนบ่า สุนัขนำชิ้นเนื้อไปด้วยปากของมัน** เช่นนี้ ควรใช้ภาษาไทยเราให้สั้นเข้าได้และถูกต้องด้วยว่า **เขาแบกฟืนไป สุนัขคาบชิ้นเนื้อไป** ดังนี้เป็นต้น.

ข. มีสำนวนบางแห่ง กล่าวยืดยาวและซ้ำซาก ซึ่งควรจะหาคำอื่นมาแทนให้ได้ความเท่ากัน และรัดกุมด้วย เช่น:—

"ข้าพเจ้า ขอถือพระพุทธเจ้า ผู้ประเสริฐ ว่าเป็นที่ระลึกตลอดชีวิต ข้าพเจ้า ขอถือพระธรรมเจ้า อันประเสริฐว่าเป็นที่ระลึกตลอดชีวิต ข้าพเจ้าขอถือพระสงฆเจ้าผู้ประเสริฐว่าเป็นที่ระลึกตลอดชีวิต" การย่อเพียงตัดพลความออกเสียว่า **"ข้าพเจ้าขอถือพระพุทธเจ้า พระธรรมเจ้า และพระสงฆเจ้าว่าเป็นที่ระลึกตลอดชีวิต"** ดังนี้ก็ใช้ได้ เมื่อหาคำใช้ให้รวบรัด

กว่านี้ไม่ได้ แต่ข้อความนี้ยังหาคำใช้ให้สั้นได้อีก คือ "ข้าพเจ้าขอถือพระรัตนตรัย ว่าเป็นที่ระลึกตลอดชีวิต" ดังนี้เป็นต้น.

ค. เรื่องราวปากตลาดที่พูดกันยืดยาว เราต้องหาถ้อยคำบันทึกเสียใหม่ให้เป็นข้อความรัดกุมและสุภาพ เช่น :-

ตัวอย่างที่ ๑ - นายดำ "เฮ้ย ! แดง ผู้หญิงไทย เดี๋ยว นี้ ต่างเห่อทาปากแดงกันใหญ่แล้ว ไม่ดีเลย"

นายแดง "ทำไมจะไม่ดี, หญิงไทยโบราณก็กินหมากปากแดงเหมือนกันทั้งนั้น"

นายดำ "ทะลึ่ง, ขัดคอบ้าๆ เดี๋ยวตบหน้าให้นี่"

นายแดง "เอ็งน่ะซี ทะลึ่ง พูดบ้าๆ ดีว่าไม่ดี"

นายดำโกรธจัดตรงเข้าตบหน้านายแดง และนายแดงก็ต่อยตอบ เลยเกิดชกต่อยกันขึ้น.

ตัวอย่างย่อ - "นายดำกับนายแดงเถียงกันด้วยเรื่องผู้หญิงไทยทาปากแดงดีหรือไม่ดี จนถึงชกต่อยกัน"

ตัวอย่างที่ ๒- แม่สอนลูกว่า "นางหนู ! เจ้าอย่าพูดพล่อยๆ เช่นนั้นซี"

ลูกสาว- "แม่ก็ชอบพูดสบถพล่อย ๆ เหมือนกัน"

แม่- "เจ้าจะเลวใหญ่แล้ว, พูดคำหนึ่งก็สบถคำหนึ่งเสมอไปทีเดียว ให้ตายซี"

ลูกสาว – "แม่ก็พูดคำหนึ่งสบถคำหนึ่งเหมือนกัน เดี๋ยวนี้ยังสบถเลย ให้ตายซิไม่ต้องพูดว่าฉันหรอก"

แม่โกรธจัดจึงฉวยไม้เรียวตีลูกสาว.

ตัวอย่างย่อ– "แม่สอนลูกสาวไม่ให้พูดคำหนึ่งสบถคำหนึ่ง แม่พูดทีไรลูกสาวก็พูดย้อนให้ทุกที แม่โกรธจึงฉวยไม้เรียวตีเอา"

ข้อสังเกต – ใจความของตัวอย่างที่ ๑ คือ ผล– นายดำกับนายแดงชกต่อยกัน. เหตุ– มียืดยาวใจความว่า นายดำว่าหญิงไทยทาปากแดงไม่ดี นายแดงว่าทาปากแดงดี, เราจะย่อเพียงนี้ก็ได้ แต่ยังเปลี่ยนสำนวนให้รัดกุมเข้าอีก โดยใช้คำพูดเสียใหม่ว่า "**เถียงกันด้วยเรื่องหญิงไทยทาปากแดงดีหรือไม่ดี**" และในตัวอย่างที่ ๒ นั้น ผลคือ– แม่ตีลูกสาว แต่เหตุมียืดยาวเหมือนกัน จึงต้องหาคำแทนใหม่ โดยรวมความที่ลูกสาวกล่าวตอบแม่ทั้งหมดนั้นเป็นใจความย่อ ๆ ว่า "**พูดย้อนให้**" แม่. ใช้คำนี้ก็ได้ความพอกับผลแล้ว. แต่ถ้าลูกสาวตอบเป็นอย่างอื่นซึ่งทำให้แม่โกรธเหมือนกัน เช่นตอบว่า "**ลูกจ้ะ ! ลูกมันระยำ แต่แม่ดีดี เหมือนเทวดา**" เช่นนี้หาใช่พูดย้อนไม่ ต้องใช้ว่าลูกสาว "**พูดแดกให้**" และยังมีอีกมากมาย. ตัวอย่างที่ทำมานี้พอให้ยึดเป็นหลักเท่านั้น.

คำถามบทที่ ๑๑

๑. เลขนอกกับเลขใน ต่างกันอย่างไร ?

๒. เลขใน มีที่สังเกตอย่างไร อธิบายมาเป็นข้อ ๆ.

๓. เลขในซ้อนมีลักษณะอย่างไร ? จงแต่งเรื่องที่มีเลขในซ้อน ๓ ชั้นมาให้ดูย่อ ๆ สักเรื่องหนึ่ง.

๔. วิธีเปลี่ยนเลขในเป็นเลขนอกนั้น จะต้องทำอย่างไรบ้าง ? อธิบายย่อ ๆ.

๕. จงแปลงเลขในที่มีในข้อต่อไป ให้มีเนื้อเรื่องเป็นเลขนอกติดต่อกัน.

ก. ผู้ใหญ่บ้านผู้หนึ่งกล่าวสั่งสอนลูกบ้านว่า "นี่แน่ะ ท่านทั้งหลาย พวกท่านอย่าคิดว่าข้าพเจ้าเป็นนายของท่านทั้งหลายเลย จงคิดว่าเราเป็นพี่น้องกันเถิด" ลูกบ้านต่างตอบว่า "พวกข้ายินดีและขอบคุณท่านมาก ที่ท่านถ่อมตัวลงมาเป็นพี่น้องกับพวกข้าเจ้า"

ข. มารดาสอนบุตรว่า "ลูกเอ๋ย ถ้าเจ้ารักแม่มากเท่าใด เจ้าจงพยายามให้คน อื่นเขารักเจ้าเท่านั้นเถิดลูก"

ค. อาจารย์ที่มีสอนนายแดงผู้ศิษย์ว่า "นี่เจ้าแดง เจ้าจงจำสุภาษิตว่า 'เราก็จิตต์คิดดูเล่าเขาก็ใจ' นี้ไว้ และถือตามนั้นด้วย เป็นหลักของเจ้าในการคบเพื่อน"

ฆ. วานนี้นายแจ่มวิ่งหน้าตื่นมาบอกข้าพเจ้าว่า "นายขอรับ ! เมื่อบ่ายนี้ผมแต่งตัวสวมหมวกใหม่ไปเที่ยว มีชายผู้หนึ่งเดินหน้าเซียวมาบอกผมที่กลางทางว่า 'นายจ๋า ฉันถูกผู้ร้ายวิ่งราว

เอาหมวกไปแล้ว คือมันทำอย่างนี้ ขอโทษ' แล้วชายผู้นั้นก็หยิบหมวกใหม่บนศีรษะผมวิ่งเข้าตรอกไป ผมคอยอยู่เป็นนาน เขาก็ไม่กลับมา" (ถ้านักเรียนยังไม่ชำนาญพอ ก็หาแบบฝึกหัดท่านองนี้มาให้ทำอีก)

๖. จงเปลี่ยนเลขในบางตอนเป็นเลขนอก แต่ตอนไหนไม่บอกให้เปลี่ยนก็คงให้เป็นเลขในไว้ ดังนี้ :-

ก. ในข้อ ค. แห่งข้อ ๕ ข้างบนนี้ จงเปลี่ยนเลขในเฉพาะตอนที่ว่า 'นี่เจ้าแดง ฯลฯ การคบเพื่อน' เป็นเลขนอก ตอนอื่นไม่ต้องเปลี่ยน.

ข. ในข้อ ค. แห่งข้อ ๕ ข้างบนนี้ จงเปลี่ยนเลขในเฉพาะตอนที่ว่า 'เราก็จิตต์ ฯลฯ เขาก็ใจ' เป็นเลขนอก ตอนอื่นไม่ต้องเปลี่ยน.

ค. จงเปลี่ยนเลขใน ในข้อ ฆ. แห่งบทที่ ๕ ข้างบนนี้เฉพาะตอนที่ว่า 'นายจ๋า ฉันถูกผู้ร้าย ฯลฯ ขอโทษ' นอกนั้นคงไว้ตามเดิม.

ฆ. จงเปลี่ยนเลขใน ในข้อ ฆ. แห่งบทที่ ๕ ข้างบนนี้เฉพาะตอนที่ว่า 'นายขอรับ ฯลฯ ไม่กลับมา' ส่วนเลขในชั้นต่อไปไม่ต้องเปลี่ยน.

๗. การแต่งเรื่องในที่นี้หมายความว่ากระไร ? ตอบย่อ ๆ.

๘. หลักสำคัญในการเรียบเรียงภาษา มีอะไรบ้าง ? ให้อธิบายตามหัวข้อย่อ ๆ.

๙. การแปลงสำนวนยากเป็นง่ายนั้น มีวิธีอย่างไรบ้าง ? จงอธิบายย่อ ๆ พร้อมทั้งตัวอย่างด้วย.

๑๐. การแปลงสำนวนง่ายเป็นยากนั้น มีวิธีอย่างไรบ้าง? จงอธิบายย่อ ๆ พร้อมทั้งตัวอย่างด้วย.

๑๑. การแปลงสำนวนกับการแปล ต่างกันอย่างไร ? จงอธิบายและยกตัวอย่างกำกับไว้ด้วย.

๑๒. การถอดคำประพันธ์ กับการแปลคำประพันธ์ ต่างกันอย่างไร ? อธิบายและยกตัวอย่างกำกับไว้ด้วย.

๑๓. การแปลมีกี่อย่างด้วยกัน ? จงอธิบายและยกตัวอย่างมาให้ดูด้วย

๑๔. การแปลภาษาต่างประเทศ มีหลักวางไว้ให้สังเกตอย่างไรบ้าง ? อธิบายย่อ ๆ ตามข้อที่วางไว้ พร้อมด้วยตัวอย่าง.

๑๕. การจำกัดความกับการอธิบายความ ต่างกันอย่างไร ? อธิบายพร้อมด้วยตัวอย่าง.

๑๖. ข้อสำคัญในการย่อเรื่องนั้นอย่างไร ? อธิบายย่อ ๆ.

๑๗. ข้อเพิ่มเติมวิธีย่อที่กล่าวไว้ในที่นี้ มีว่าอย่างไรบ้าง ? จงอธิบายย่อ ๆ ตามข้อที่กล่าวไว้.

หมายเหตุ— ให้ครูแต่งคำถามเอาเองอย่างตัวอย่างข้อ ค. ในการย่อเรื่องให้มาก และหาเรื่องราวให้แปลก ๆ กัน, เพื่อฝึกหัดให้นักเรียนชำนาญในการใช้ศัพท์รวบรัดข้อความ และให้นักเรียนอธิบายศัพท์ต่าง ๆ เช่น ทำประชด พูดแดกให้ พูดยอให้ พูดกระทบกระเทียบ พูดเปรียบเปรย ฯ ล ฯ และให้ยกตัวอย่างให้ฟังด้วย เพื่อให้ชำนาญในการใช้ศัพท์.

บทที่ ๑๒ โวหารในการเรียงความ

ข้อ ๔๘. บรรยาย* โวหาร. โวหาร แปลเอาความว่า สำนวน และ บรรยายโวหาร แปลว่าสำนวนที่อธิบายเรื่องราวโดยถี่ถ้วน หมายถึงสำนวนที่เล่าเรื่องราวยืดยาว ตามความรู้ของผู้แต่ง ตรงข้ามกับสำนวนชนิดที่ว่า บันทึก ซึ่งแปลว่า ย่อ และสำนวนที่แต่งเป็นบรรยายโวหารนั้นมีประเภทดังนี้:—

๑. การเล่าเรื่องราวต่าง ๆ เช่นเล่าเรื่องนิทานซึ่งเล่ากันต่อ ๆ มา เช่น เรื่องศรีธนญชัยหรือเรื่องนิทานอีสปเป็นต้น.

๒. ประวัติต่าง ๆ เช่น พระราชประวัติ ประวัติบุคคล ประวัติวัตถุ ประวัติสถานที่ และพระราชพงศาวดารเป็นต้น.

๓. ตำนานต่าง ๆ ซึ่งได้แก่ประวัติแกมนิทาน เช่น ตำนานพระแก้วมรกตเป็นต้น.

๔. รายงานหรือจดหมายเหตุ ที่เล่าถึงการเดินทางการตรวจสถานที่หรือกิจการอื่น ๆ (รายงานหมายถึงข้อความที่เสนอผู้ใหญ่เหนือตน แต่จดหมายเหตุนั้นหมายถึงข้อความที่เล่าเป็นส่วนตัว ตลอดจนจดหมายไปมาถึงกันที่เล่าเรื่องเช่นนั้น).

ข้อสำคัญในการแต่งบรรยายโวหารนั้น คือต้องมีความรู้ทั้งภาษาและเรื่องราวดี และมีศิลปในการแต่งดี เช่นแต่งให้เข้าใจง่าย

---

๑. บรรยาย ตรงกับบาลีว่า ปริยาย แปลว่า ข้อความอันรอบคอบ หรือความที่อ้อมค้อม คู่กับคำ นิปปริยาย แปลว่าข้อความที่ไม่อ้อมค้อม คือความที่พูดตรงไปตรงมา. แต่เฉพาะ บรรยาย ในภาษาไทยเราทั่ว ๆ ไป หมายความอธิบายถี่ถ้วน ดังข้างบนนี้.

ให้เหมาะกับอัธยาศัยคน รู้จักประมาณและกาลเทศะ เช่นแต่งให้เหมาะกับเวลาที่จะให้ ข้อใดไม่ควรเล่าก็งดเสีย หรือเล่าคลุม ๆ สั้น ๆ พอไม่ให้เสียเค้าเรื่องดังนี้เป็นต้น.

อนึ่งบรรยายโวหารนี้ นอกจากจะแต่งเป็นคำร้อยแก้วตามหัวข้อข้างบนนี้แล้ว ยังใช้แต่งเป็นคำประพันธ์ด้วยเหมือนกัน เนื้อเรื่องที่จะแต่งก็เป็นไปตามหัวข้อข้างบนนี้นั่นเอง โดยมากมักจะใช้บทประพันธ์ง่าย ๆ เช่น ร่าย สำหรับกลอนลิลิต และกาพย์ฉบังสำหรับฉันท์เป็นต้น ทั้งนี้เพื่อจะให้เล่าได้ถูกต้องหรือย่อให้สั้นเข้าได้ง่าย ยิ่งเป็นหนังสือกลอนสุภาพสำหรับอ่านเล่นแล้ว ยิ่งมีบรรยายโวหารเป็นพื้นเรื่องเดียว เช่น คำกลอนอ่านเล่นบางตอนดังเรื่องพระอภัยมณีต่อไปนี้ :—

"อุศเรนเอนเอกเขนกสนอง ตามทำนองอาจไม่ปรารถนา เราก็รู้ว่าท่านเจ้ามารยา ที่เรามาหมายเชือดเอาเลือดเนื้อ ไม่สมนึกศึกพลั้งลงครั้งนี้ จะกลับดีด้วยศัตรูอดสูเหลือ เราก็ชายหมายมาดว่าชาติเชื้อ ไม่เอื้อเฟื้อฝากตัวไม่กลัวตาย จงห้ำหั่นบั่นเกล้าเราเสียเถิด จะไปเกิดมาใหม่เหมือนใจหมาย" เป็นต้น.

เนื้อเรื่องเช่นนี้ ก็อยู่ในข้อ ๑ คือเล่าเรื่องนั่นเอง

ข้อ ๔๙. พรรณนา[๑] โวหาร คือสำนวนที่พูดรำพันถึงสิ่งต่าง ๆ ตามที่ตนพบเห็นว่าเป็นอย่างไรก็ดี หรือรำพันถึงความรู้สึกของตนหรือของผู้อื่นว่าเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ก็ดี ตามความคิดเห็นของผู้แต่ง ซึ่งไม่จำเป็นต้องใช้ความรู้ค้นคว้าเหตุผลต้นเดิมเท่าไรนัก.

---

๑. คำพรรณ ในภาษาไทยที่กล่าวนี้เพี้ยนกับบาลีอยู่บ้าง เพราะในบาลี (วณฺณนา) มีความหมายเหมือนคำ "อธิบายข้อความ" ด้วย.

พรรณนาโวหารนี้คล้ายคลึงกับบรรยายโวหารที่กล่าวแล้ว แปลกก็แต่ยกเอาท้องเรื่องในบรรยายโวหาร ข้อใดข้อหนึ่งขึ้นพรรณนาให้ละเอียดยิ่งขึ้น ตัวอย่าง เช่น บรรยายโวหารกล่าวไว้เพียงเที่ยวประพาสป่า ก็นำมาพรรณนาคือกล่าวรำพันให้พิสดารยิ่งขึ้น เช่นรำพันถึงชื่อ ไม้ ต่าง ๆ และ รำพัน ถึงนก และ เนื้อ (สัตว์จตุบาท) ในป่านั้นว่ามีลักษณะต่าง ๆ ฯลฯ ตามแต่จะรำพันให้สนุกสนานน่าฟัง ดังนี้เป็นต้น :—

ข้อความที่ยกขึ้นกล่าวเป็นพรรณนาโวหารนั้นมีกมดังนี้ :—

ก. ยอพระเกียรติ คือพรรณนายกย่องเกียรติคุณต่าง ๆ เช่นชมบ้านเมืองว่า มีปราสาทราชฐานงามสง่า มีป้อมกำแพงแข็งแรง ฯลฯ ชมพระเจ้าแผ่นดินว่า ทรงทศพิธราชธรรมมีพระเดชปราบศัตรูราบคาบ ฯลฯ ชมฝีมือช่างต่าง ๆ ชมรูปลักษณะ เช่นชมความงามของสตรี ฯลฯ เหล่านี้เป็นต้น.

ข. ภูมิประเทศ เช่นรำพันถึงสถานที่อยู่ว่า อยู่ที่ไหนติดต่อกับอะไร มีสระ มีสวน มีตึกเป็นอย่างไร น่าอยู่เพียงไร ฯลฯ หรือรำพันถึงป่ามีต้นไม้ มีเขา มีลำธาร ฯลฯ หรือรำพันถึงทะเล มีเกาะมีคลื่น มีลม ฯลฯ เหล่านี้เป็นต้น.

ค. ความคิดต่าง ๆ เช่นรำพันถึงความรัก ความโศกเศร้าความว้าเหว่ใจ ความแค้นใจ ความพยาบาท ฯลฯ หรือรำพันถึงกิจการที่เคยทำมาต่าง ๆ นานา ฯลฯ หรือวิตกไปถึงการข้างหน้าว่าจะเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ต่อไป ฯลฯ เหล่านี้เป็นต้น.

การแต่งพรรณนาโวหารนี้ มีความมุ่งหมายอยู่ ๒ อย่าง คือ

ก. อยากให้ผู้อ่านผู้ฟังเข้าใจข้อที่รำพันนั้นให้ชัดเจน เพื่อช่วย

ให้เข้าใจเรื่องราวซาบซึ้งยิ่งขึ้น ซึ่งมักมีในเรื่องร้อยแก้วในพุทธศาสนา เช่นเรื่องมหาชาติกัณฑ์จุลพน มหาพน เป็นต้น และเรื่องร้อยแก้วอ่านเล่นในปัจจุบันนี้บางตอน.

ข. เพื่อเล่นสำนวนให้เพราะพริ้ง เพื่อให้ผู้อ่านผู้ฟัง รู้สึกตื่นเต้นในเชิงประพันธ์ ซึ่งโดยมากมักเป็นคำประพันธ์ซึ่งกวีโบราณนิยมกัน ข้อนี้ไม่นิยมความจริงเท่าไรนัก เอาแต่ความเพราะพริ้งในเชิงประพันธ์เป็นประมาณ ดังจะยกตัวอย่างมาพอเป็นที่สังเกตต่อไปนี้.

ก. ยอพระเกียรติ (โคลง) ปราสาทเสียดยอดเฟื้อย แฝงโพยมเรืองรัตนมาศโสม สุกย้อย ฯลฯ

ข. ภูมิประเทศ (เพลงฉ่อย) นั่นต้นขานางข้างเคียงไข่เน่า แก้วเกตกันเกรากร่างไกร ชมไม้เดือนหกฝนตกใบแตก ยิ่งชมก็ยิ่งแปลกตาไป ฯลฯ

ค. ความคิด (เพลงโคราช) – พี่เคยตักน้ำหาบเอามาอาบด้วยกัน แก้ห่อขมิ้นชั้นเอามายื่นให้ชู้ พูดกันพลางฝนพลางน้องยังฝนหลังให้พี่ ภู-ทา ฯลฯ

ข้อ ๕๐. **เทศนาโวหาร** คำ เทศนา นี้เป็นศัพท์เดียวกันกับ เทศนา ที่พระท่านแสดง แต่ เทศนา ของพระท่านมีความหมายเหมือนปาฐกถา คือท่านจะใช้โวหารใด ๆ ก็ได้แล้วแต่จะเหมาะกับเรื่องราวของท่าน.

แต่ เทศนาโวหาร ในที่นี้หมายถึงสำนวนที่ใช้แสดงหรืออธิบายข้อความให้กว้างขวางออกไป โดยเอาเหตุผลหรือหลักฐานมาประกอบตามความรู้ความเห็นของผู้แต่ง ด้วยความมุ่งหมายจะให้ผู้อ่านผู้ฟังเข้าใจ

ความหมายชัดเจน และเพื่อให้เห็นจริงและเชื่อถือตามเป็นข้อใหญ่ ดังนั้นข้อความที่ใช้เทศนาโวหารนี้ จึงมักเป็นข้อบัญหา ความเห็น วิชา และข้อจรรยาหรือสุภาษิต ฯ ล ฯ ซึ่งผู้แสดงต้องการจะให้ผู้อ่านผู้ฟังเชื่อถือ ซึ่งมีลักษณะย่อ ๆ ดังนี้ :—

ก. จำกัดความและอธิบายความ ดังกล่าวมาแล้วในข้อ ๔๒ (๔) ข้างต้นนี้ประการหนึ่ง.

ข. พิสูจน์ข้อเท็จจริง เช่น ครูชี้แจงให้ศิษย์เห็นจริง เรื่องน้ำถูกความร้อนย่อมกลายเป็นไอ ฯ ล ฯ ทางวิทยาศาสตร์ หรือตระลาการชี้แจงข้อเท็จจริงของโจทก์จำเลย ตามหลักฐานพะยานเป็นต้น.

ค. ชี้แจงเหตุผล เช่นชี้เหตุแห่งยุงชุมว่า เกิดจากปล่อยให้มีน้ำขังอยู่บนพื้นดินมาก และชี้ผลแห่งการดื่มน้ำโสโครกว่าจะเป็นโรคอหิวาต์ โรคบิด และไข้รากสาดเป็นต้น.

ฆ. อธิบายคุณและโทษ เช่นชี้แจงคุณของไฟว่าให้ความอบอุ่น ให้ประโยชน์ในการหุงต้มอาหาร ฯ ล ฯ หรือชี้แจงโทษว่าถ้าพลั้งเผลออาจจะไหม้บ้านได้เป็นต้น.

ง. แนะนำสั่งสอน ได้แก่กล่าวสั่งสอน ให้ผู้อ่านผู้ฟังเชื่อฟังและประพฤติตามด้วยอุบายต่าง ๆ เป็นต้น.

หลักสำคัญของการแต่งเทศนาโวหาร ข้อแรกก็คือผู้แต่งจะต้องมีความรู้ให้มาก และจะต้องมีศิลปคือพูดให้เข้าใจตามความคิดของตัว ทั้งจะต้องล่วงรู้จิตใจของผู้อ่านผู้ฟังว่า เรื่องที่แสดงนั้นจะถูกใจเขาหรือไม่ ดังนี้เป็นต้น.

ข้อสังเกต- เทศนาโวหารนี้ ถ้าผู้แต่งต้องการจะอธิบายข้อความที่ยากให้เขาเข้าใจและเห็นจริงด้วย เช่น ข้อ ก. ข. ข้างต้นนั้นแล้วจะต้องแต่งเป็นร้อยแก้ว เพื่อเลือกใช้คำพูดสะดวก แต่ถ้าต้องการจะปลูกศรัทธาให้มีความรักใคร่หรือเชื่อฟังอย่างข้อ ง. ท่านมักแต่งเป็นคำประพันธ์ เพราะเอาความเพราะพริ้งเข้าช่วย แม้แต่สุภาษิตต่าง ๆ เช่น เวลาน้ำมาฝูงปลากินมด เวลาน้ำลดฝูงมดกินปลา เป็นต้น ท่านก็มักผูกให้คล้องจองกันเพื่อจำง่าย.

อนึ่ง การเรียงความหรือแต่งเรื่องราวต่าง ๆ ไม่จำเป็นจะต้องแต่งโวหารใดโวหารหนึ่งในโวหารทั้ง ๓ นี้ จนจบเรื่อง ผู้แต่งอาจจะเลือกแต่งได้ให้เหมาะกับข้อความ เห็นโวหารใดไม่เหมาะจะไม่แต่งก็ได้ โดยมากเรื่องหนึ่งมักจะมีโวหารทั้ง ๓ นี้ปะปนกันไป เช่น ในเรื่องมหาเวสสันดรชาดก กัณฑ์ทศพร หิมพานต์ มักเป็นบรรยายโวหาร. กัณฑ์จุลพน มหาพน นั้น เป็นพรรณนาโวหาร. และเทศนาโวหารมักมีทั่วไป เช่น แหล่หญิงม่ายในทานกัณฑ์ เป็นต้น ทั้งนี้แล้วแต่ผู้แต่งจะเห็นเหมาะ.

ข้อ ๕๑. **สาธกโวหาร** ยังมีโวหารแทรกเข้ามา เพื่อสนับสนุนโวหารทั้งสามที่กล่าวแล้วอีก ๒ โวหาร คือ (๑) สาธกโวหาร และ (๒) อุปมาโวหาร ดังจะนำมาอธิบายดังต่อไปนี้.

สาธกโวหาร คำว่า **สาธก** บาลี แปลว่าผู้ทำให้สำเร็จ เอาความภาษาไทยว่า ยกตัวอย่าง เช่น **สาธกนิทาน** หมายความว่านิทานที่ยกมาเป็นตัวอย่าง ดังนี้ **สาธกโวหาร** ทางบาลีว่า โวหารที่ทำให้สำเร็จ ถึงความมุ่งหมายทางภาษาไทยเราก็เป็นเช่นนั้น กล่าวคือ

เราแสดงข้อความใด ๆ ที่เห็นว่ายากแก่ผู้ฟัง เราจึงยกตัวอย่างหรือหาข้อเปรียบเทียบมาให้เขาฟังง่าย ๆ ให้เข้าใจและเชื่อถือ เพื่อให้สำเร็จผลในการแสดงเช่นเดียวกัน.

สาธกโวหาร ที่จะยกมาอ้างเพื่อสนับสนุนเรื่องราวของตนจะต้องมีลักษณะ คือเป็นเรื่องฟังเข้าใจง่าย และเป็นที่เชื่อฟังนับถือของผู้ฟังทั่วไป หรือเป็นเรื่องเกี่ยวกับบุคคลที่ผู้ฟังเคารพนับถือ หรือเป็นเรื่องที่จะพิสูจน์ให้เห็นจริงได้ในทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งทำให้ผู้ฟังเชื่อถือตามด้วยเหตุผล ซึ่งถ้าจะแยกออกเป็นชนิดก็ได้ดังนี้:—

ก. ประวัติศาสตร์ เช่นแนะนำผู้ฟัง ให้ประพฤติอย่างไร ก็ยกเอาประวัติศาสตร์ ตอนที่มีผู้ประพฤติอย่างนั้นและได้รับผลเช่นนั้น มาเล่าให้ฟังนับว่าเป็นข้อส่งเสริมดีอย่างหนึ่ง.

ข. เหตุการณ์ที่เกิดขึ้น เช่นข่าวหนังสือพิมพ์หรือเหตุการณ์ที่ตนพบเห็นมา ถ้าเป็นเรื่องที่ผู้ฟังรู้ดีอยู่ด้วยแล้ว ก็นับว่าเป็นตัวอย่างที่เหมาะชนิดหนึ่งเหมือนกัน เพราะผู้ฟังเห็นได้ง่ายและทันควัน.

ค. เรื่องนิทานต่าง ๆ ถ้านิทานที่ยกมานั้นเหมาะกับเรื่องที่อธิบายและมีคติขบขันดี ก็อาจจะทำให้ผู้ฟังจดจำได้ดีอย่างแนบแน่นเหมือนกัน ดังนั้นใน คำเทศน์ ทาง ศาสนา ท่าน จึงชัก นิทาน ชาดก คือ เรื่อง พระพุทธเจ้าในชาติก่อนมาเป็นตัวอย่างเสมอ ๆ นับว่าเป็นวิธีที่ดีของการแสดงธรรมทีเดียว เพราะผู้ฟังนับถือพระพุทธเจ้าอยู่แล้ว และก็เป็นธรรมดาที่จะต้องนับถือความประพฤติของท่านด้วย นับว่าเป็นการส่งเสริมศรัทธาของผู้ฟังได้มากมาย.

เรื่องสาธกโวหารนี้ โดยมากมักเป็นบรรยายโวหารซึ่งผู้แสดงนำมากล่าวไว้ตอนท้ายของเรื่องราวที่เป็นเทศนาโวหาร เช่นตัวอย่างผู้แสดงกล่าวอธิบายถึงความกตัญญูคุณอย่างนั้นอย่างนี้ แล้วก็ยกตัวอย่างในประวัติศาสตร์ที่มีเรื่องท่านองนั้น เช่นตอนพระนเรศวรคาบพระแสงดาบปีนค่ายข้าศึก เป็นต้น. และถึงท่องเรื่องสาธกโวหารนี้จะเป็นสำนวนบรรยายโวหารก็จริง แต่จะใช้พรรณนาโวหาร หรือเทศนาโวหารบ้างก็ได้ ตามควรแก่เรื่อง ข้อสำคัญก็คือ เป็นเรื่องยกมาเป็นตัวอย่างเพื่อส่งเสริมความเข้าใจความเชื่อถือ ให้ยิ่งขึ้นเท่านั้น. และสาธกโวหารที่ยกมาแทรกท่ามกลางเรื่องก็มี ซึ่งผู้แต่งต้องการจะให้ผู้ฟังเข้าใจเรื่องตอนนั้น ๆ ให้แจ่มแจ้ง โดยมากมักจะใช้เป็นเรื่องเปรียบเทียบที่เรียกว่า อุปมาโวหาร ดังจะกล่าวต่อไปนี้.

ข้อ ๕๒. อุปมาโวหาร เรื่องสาธกที่ยกมาเป็นตัวอย่างดังอธิบายมาแล้วข้างต้นนั้น บางเรื่องก็ไม่เหมาะกับข้อความที่แสดงนั้น ๆ ดังนั้นท่านจึงเอาข้อเปรียบเทียบซึ่งเรียกว่า อุปมาโวหาร เข้ามาเป็นสาธก-โวหารแทน เพื่อให้ผู้ฟังเข้าใจในเชิงอุปมา ดังจะกล่าวต่อไปนี้.

อุปมาโวหาร คำ อุปมา แปลว่า ข้อเปรียบเทียบ ใช้คู่กับ อุปไมย ซึ่งแปลว่า ข้อความที่ต้องมีข้อเปรียบเทียบ สองศัพท์นี้ใช้เป็นคู่กันเสมอ เพราะตามธรรมดาเราอธิบายข้อความใด ๆ ให้เขาเข้าใจไม่ได้ ก็จะต้องหาข้อเปรียบเทียบที่เห็นว่าง่ายมาเปรียบเทียบให้ฟัง เช่นเราพูดถึง ใบจำปี ซึ่งจะอธิบายถึงรูปร่างหรือขนาดก็ลำบาก จึงยกตัวอย่างว่า คล้ายคลึงกับใบมะม่วง เป็นข้ออุปมา และเมื่อมีข้ออุปมาขึ้นดังนี้ ข้อความที่พูดถึงใบจำปีเบื้องต้น ก็ต้องเรียกว่า

ข้อ อุปไมย ขึ้นเป็นคู่กัน ดังนั้นศัพท์ว่า อุปมาโวหาร ในที่นี้ก็หมายความว่าสำนวนเปรียบเทียบนั่นเอง และอุปมาโวหารนี้นักศึกษาย่อมใช้กันมากมายทั้งสำนวนร้อยแก้ว และคำประพันธ์ เพราะเป็นข้อความที่ช่วยให้เข้าใจข้อความเบื้องต้นที่เรียกว่า อุปไมย นั้นชัดเจนดีมาก.

ข้ออุปไมยที่จะต้องหาข้ออุปมา มาเปรียบเทียบนั้น โดยธรรมดาต้องเป็นของอธิบายยาก ซึ่งมีลักษณะดังต่อไปนี้.

ก. ลักษณะของสิ่งต่าง ๆ ซึ่งจะอธิบายก็เข้าใจยากอย่างหนึ่ง และอยากจะให้เป็นของดีหรือเลว ซึ่งจะอธิบายก็เข้าใจยากอย่างหนึ่ง จึงเอาสิ่งที่ผู้ฟังเห็นได้ง่ายมาเปรียบเทียบ เช่น สีผมดำ **เหมือนนิล** ตัวดำ **เหมือนกา** หรือดวงหน้างาม **เหมือนดวงจันทร์เพ็ญ** ซึ่งทางกวีนิยมว่างาม และหน้าน่ากลัว **เหมือนหน้าผี** เป็นต้น ซึ่งทำให้ผู้ฟังเข้าใจและเห็นไปด้วยง่าย ตามความนิยม ฯลฯ

ข. อาการของสิ่งต่าง ๆ เช่น— เขารบว่องไว **ดังจักรผัน** (ล้อหมุน) องอาจ **ดังราชสีห์** ซึ่งทางกวีนับถือกันว่ามีสง่าที่สุด. คนทำบาปทีละน้อย ๆ ผลบาปย่อมมากขึ้นโดยไม่รู้สึกตัว **เหมือนดินพอกหางหมู.** เป็นต้น.

ค. ความรู้สึกต่าง ๆ เช่น— เจ็บใจ **เหมือนเอาหอกมาแทงหัวใจ** หรือแสดงความรักลูกเมีย **เหมือนดวงตาดวงใจ** เป็นต้น.

ฆ. ความน่าอายพูดไม่ได้ ก็ใช้ข้อความอื่น ๆ มาเปรียบให้ผู้ฟังนึกเอาเอง เช่น บทอัศจรรย์ในคำกลอนเรื่องต่าง ๆ ฯลฯ

ง. การติชม ที่ต้องการให้เห็นกว้างขวางลึกซึ้ง ก็มักจะหาเรื่องที่เข้าใจง่ายและนิยมกันมาเปรียบเทียบ เช่นแสดงถึงการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ของพระเวสสันดร โดยชักเอาแม่น้ำทั้ง ๕ เข้ามาเปรียบ ฯลฯ เหล่านี้ล้วนเป็นการส่งเสริมข้ออุปไมยได้อย่างลึกซึ้งทีเดียว.

ข้อสำคัญในการใช้อุปมาโวหาร ข้อแรกก็คือมีความรู้เป็นหลักสำคัญ, ต่อไปก็ต้องมีศิลปในเชิงประพันธ์ และในเชิงเลือกข้ออุปมาให้เหมาะแก่ข้ออุปไมย กล่าวคือ ให้ง่ายและเข้ากันสนิทกับข้ออุปไมย ทั้งจะต้องคะเนให้เป็นที่ถูกใจของผู้ฟังทั่ว ๆ ไปด้วย เช่นตัวอย่าง (ย่อจากคาถาธรรมบท):—

ข้ออุปไมย – **ทุกข์ที่เกิดจากประพฤติทุจจริต ย่อมตามผู้ประพฤตินั้นไป.**

ข้ออุปมา – **เหมือน ล้อ เกวียน ที่ ตาม เท้า โค ซึ่ง ลาก เกวียน นั้นไป.**

ดังนี้จะเห็นว่าข้ออุปมาง่ายกว่าข้ออุปไมย เพราะใคร ๆ ก็เห็นโคลากเกวียนกันแทบทั้งนั้น และมีลักษณะเข้ากันสนิท คือล้อเปรียบกับทุกข์ เท้าโคเปรียบกับผู้ประพฤติทุจจริต และอาการที่ล้อเกวียนหมุนตามเท้าโคที่ลากเกวียนไป ก็เปรียบกับความทุกข์ที่ติดตามผู้ประพฤติทุจจริตไปอย่างเดียวกัน ดังนี้เป็นต้น และข้อที่ว่าให้ถูกใจผู้ฟังนั้น ผู้แสดงจะต้องรู้จักกาลเทศะ กล่าวย่อ ๆ ก็คือไม่เอาข้ออุปมาที่แสลงใจเข้ามาอ้าง ซึ่งอาจจะกลายเป็นทำคุณบูชาโทษไปก็ได้เป็นต้น.

ข้อสังเกต – ควรหาข้ออุปมาให้ง่าย ซึ่งผู้ฟังเข้าใจแจ่มแจ้งดีเป็นไปตามกาลเทศะ เช่นตัวอย่างฝรั่งเขาเปรียบของขาวว่าขาว **ดังหิมะ**

แขกว่าขาว ดังน้ำนมหรือสังข์ ซึ่งเป็นของที่เขารู้กันทั่วไป. ถ้าเราจะเอาสำนวนเช่นนั้นมาเปรียบให้คนไทยฟัง ก็คงจะไม่เข้าใจซึมซาบอย่างเขา ดังนั้นเราควรเปรียบว่าขาว ดังสำลี ซึ่งคนไทยรู้ทั่วกันอยู่แล้วดังนี้เป็นต้น เว้นไว้แต่เรื่องที่เราแปลของเขามา ซึ่งจำเป็นจะต้องแปลถ้อยคำของเขาตรงไปตรงมานั้นเป็นอีกทางหนึ่ง.

ข้อ ๕๓. อุปมาโวหารเป็นสาธกโวหารทางอ้อม เป็นธรรมดาว่าเมื่อเราอธิบายเรื่องราวใด ๆ ให้เขาฟังไม่ได้ เราจำเป็นต้องหาตัวอย่างมาให้เขาดู เพื่อให้เขาเข้าใจได้ดีขึ้น เช่นพาไปให้ดูของจริงหรือเขียนรูปให้ดู ซึ่งนับเป็นตัวอย่างดีมาก แต่ที่ทำเช่นนั้นไม่ได้ก็มีบางเรื่องต้องเล่าเรื่องที่เรียกว่าสาธกโวหารให้ฟังเป็นตัวอย่างว่า ผู้ที่ทำอย่างนั้น ๆ ได้รับผลมาแล้วเป็นอย่างนั้น ๆ เช่นตัวอย่างที่มีมาในประวัติศาสตร์บ้าง ที่เกิดขึ้นในปัจจุบันตามที่พบปะมาบ้างก็ได้ ทั้งนี้นับว่าเป็นสาธกโวหารโดยตรง เพราะเป็นตัวอย่างที่มีมาเช่นนั้นจริง ๆ.

แต่ถ้าหาตัวอย่างเช่นนั้นไม่ได้จริง ๆ จึงเอาของที่คล้ายคลึงกันมาเปรียบเทียบให้ดู เช่นต้องการอธิบายเรื่องเสือ แต่เอาแมวมาให้ดูเป็นตัวอย่างเปรียบเทียบ หรือหาเรื่องที่คล้ายคลึงกันมาเล่าเปรียบเทียบเป็นอุปมาโวหารให้ฟัง เช่นเรื่องนิทานเป็นต้น ซึ่งที่จริงก็สำเร็จความประสงค์ของผู้เล่าเหมือนกัน จึงนับเรื่องอุปมาโวหารเหล่านี้เป็นสาธกโวหารทางอ้อม หรือจะว่าเรื่องสาธกโวหารโดยใช้ข้ออุปมาก็ได้.

ประโยชน์ของสาธกโวหาร และอุปมาโวหาร มีอย่างเดียวกัน คือส่งเสริมให้ผู้ฟังเข้าใจแจ่มแจ้งยิ่งขึ้น ส่งเสริมศรัทธาและความเลื่อมใสให้มากขึ้น ถ้ารู้จักใช้ให้เหมาะกับกาลเทศะดังกล่าวมาแล้ว ก็นับว่า

เป็นประโยชน์ในการแต่งเทศนาโวหารมากทีเดียว ดังนั้นเมื่อพระท่านแสดงเทศนาว่าด้วยข้อธรรมะใด ๆ ก็ดี ท่านจึงยกสาธกโวหารหรืออุปมาโวหาร ที่เรียกว่าชาดกหรืออดีตนิทานมาอ้างไว้ข้างท้ายโดยมาก เพื่อประโยชน์ข้อนี้ ถ้าครูผู้สอนจรรยาแก่ศิษย์จะยกสาธกโวหารที่เหมาะแก่เรื่องมาเล่าให้ศิษย์ฟังด้วยแล้ว จะเป็นประโยชน์มากทีเดียว ดังจะคัดตัวอย่างมาให้ดูเพื่อยึดเป็นหลักสักเรื่องหนึ่ง ซึ่งเป็นคำของสมเด็จพระพนรัตน์วัดป่าแก้ว ผู้พาพระสงฆ์ไปเฝ้าพระนเรศวร เพื่อทูลขอโทษนายทัพนายกอง ซึ่งมีโทษประหารชีวิตตามกฎอัยการศึก กล่าวคือปล่อยให้พระนเรศวรกับพระเอกาทศรถผู้อนุชา เข้าไปรบกับมหาอุปราชา ในท่ามกลาง กองทัพพม่า แต่ลำพังสองพระองค์ เท่านั้น ต่อเมื่อทรงชนะข้าศึกแล้ว กองทัพไทยจึงตามไปทัน โดยท่านอธิบายเป็นใจความว่า:—

"ทั้งนี้เป็นบุญ บารมีอันยิ่งใหญ่ ที่จะให้โลกเห็นว่าทรงชนะศึก เฉพาะสองพระองค์พี่น้อง ไม่ต้องอาศัยกำลังรี้พลเลย จึงบันดาลให้รี้พลตามไปไม่ทัน" แล้ว ท่าน ชัก สาธก โวหารว่า "เหมือนครั้งสมเด็จพระพุทธองค์ ประทับอยู่เหนือบัลลังก์ใต้ต้นมหาโพธิ์ เมื่อพญามาร ยกพลมหึมามาประจญ พระองค์ก็บันดาลให้เทวดาและพรหม ซึ่ง แวด ล้อม อยู่ที่นั้น หนีไป หมดเหลืออยู่แต่พระพุทธองค์พระองค์เดียว ซึ่งทรง ประจญพญามารและพลแห่ง มาร ให้ พ่าย แพ้ ไปได้ด้วย พระบารมี ปรากฏพระเกียรติคุณมาจนบัดนี้"

ข้อสาธกนี้ ทำให้พระนเรศวรทรงเลื่อมใส เต็มต้นไปด้วยพระปรีดาปราโมทย์ ถึงแก่ประทาน อภัยโทษ แก่นายทัพ นายกองทั้งหมด จึงนับว่า เป็นข้อสาธก ที่เหมาะแก่กาลเทศะในสมัยนั้น เพราะสมัยนั้น พระราชาย่อมเลื่อมใส ในพระพุทธศาสนา เป็นล้นพ้น และทรงบำเพ็ญพระองค์เป็น พระโพธิสัตว์ อยู่แล้ว เช่นนั้น เมื่อได้ฟัง สาธก โวหารอันเหมาะสม กับเรื่อง ของพระองค์ เข้าเช่นนั้น จึงทำให้ พระองค์ ทรงพระศรัทธาเลื่อมใสอย่างเต็มที่ ทั้งนั้นนับว่า เป็นสาธกโวหารที่ดีเรื่องหนึ่งในสมัยโน้น ควรจำไว้เป็นตัวอย่าง.

มีเรื่องราว บางเรื่อง ที่ผู้แต่ง ต้องการ จะแต่ง ให้สาธก โวหารเป็นเรื่องสำคัญ จึงย่อข้อความเดิมซึ่งเป็นต้นเรื่องไว้พอเป็นเค้าเท่านั้น แล้วแต่งขยายเรื่อง สาธกโวหาร ให้เป็นเรื่อง ใหญ่ โต โดย ต้องการ ให้ เรื่อง นั้น เด่นเพื่อจะได้เป็นคติต่อไปก็มี หรือเพื่อเป็นการแสดงฝีปากในเชิงประพันธ์ก็มี เช่นเรื่องอิลราชคำฉันท์ และเรื่องสามัคคีเภทคำฉันท์เหล่านี้เป็นต้น.

คำถามบทที่ ๑๒

๑. โวหาร แปลเอาความว่ากระไร ? และ บรรยายโวหาร แปลว่ากระไร หมายถึงสำนวนชนิดไหน อธิบายย่อ ๆ.

๒. สำนวนที่ใช้แต่งเป็นบรรยายโวหารนั้น มีประเภทไรบ้าง ? บอกชื่อและอธิบายย่อ ๆ และอ้างตัวอย่างด้วย.

๓. การแต่งบรรยายโวหาร มีข้อสำคัญอย่างไรบ้าง ? อธิบายให้ทราบพอเป็นเค้า.

๔. การแต่งบรรยายโวหารเป็นคำประพันธ์ ท่านมักแต่งเป็นบทประพันธ์ชนิดไร ? เพราะเหตุไร ? อธิบายให้ฟังพอเป็นเค้า.

๕. พรรณนาโวหารคือสำนวนชนิดไร ? อธิบายย่อ ๆ.

๖. พรรณนาโวหารต่างกับบรรยายโวหารอย่างไร ? อธิบายย่อ ๆ.

๗. ข้อความที่ท่านมักแต่งเป็นพรรณนาโวหารนั้น เป็นข้อความชนิดไรบ้าง ? อธิบายเป็นชนิด ๆ โดยย่อ.

๘. การแต่งพรรณนาโวหารนั้น มีความมุ่งหมายอย่างไรบ้าง ? อธิบายย่อ ๆ. และยกตัวอย่างมากำกับไว้ให้ดูด้วย.

๙. เทศนาโวหารในที่นี้หมายความว่ากระไร ? และต่างกับคำเทศนาที่พระท่านแสดงอย่างไร ? อธิบายย่อ ๆ.

๑๐. การแสดงเทศนาโวหารนั้น มีความมุ่งหมายอย่างไร ? และมักจะใช้แสดงในข้อความชนิดไรบ้าง ?

๑๑. วิธีแสดงเทศนาโวหารนั้น มีลักษณะอย่างไรบ้าง ? จงอธิบายเป็นข้อ ๆ ไป.

๑๒. หลักสำคัญของการแต่งเทศนาโวหารนั้น มีอย่างไรบ้าง ? จงอธิบายย่อ ๆ.

๑๓. ข้อ ความ เช่นไร เหมาะ สำหรับแต่งเทศนาโวหารเป็นคำร้อยแก้ว ? และข้อความเช่นไร เหมาะสำหรับ แต่งเทศนา โวหาร เป็นคำประพันธ์ ? อธิบายและให้เหตุผลมาให้พึงย่อ ๆ.

๑๔. จงอธิบายในข้อที่ว่า การแต่งเรื่องความก็ดี หรือจะแต่งเรื่องใด ๆ ก็ดี ไม่จำเป็นจะต้องแต่งด้วยโวหารใดโวหารหนึ่งในโวหารทั้งสามข้างต้นนี้จนจบเรื่อง และอธิบายเหตุผลด้วย.

๑๕. ให้ครูกำหนดหนังสือ ให้นักเรียน เอาไปตรวจดูว่า เรื่องที่ให้ตรวจนั้น ผู้แต่งใช้โวหารไรบ้าง ? คือแต่ไหนถึงไหน.

(เช่น เรื่องเวสสันดรชาดก จะให้ตรวจทั้งเล่มก็มากเกินไป ควรกะให้เป็นตอน ๆ กำหนดตั้งแต่หน้านั้นถึงหน้านั้นก็ได้ หรือกะเป็นกัณฑ์ ๆ ก็ได้ ว่าเขาใช้โวหารอะไรบ้าง ตั้งแต่ไหนถึงไหน จนหมดที่กำหนด ใช้หนังสือที่เคยอ่านมาแล้ว).

๑๖. สาธกโวหาร แปลตามศัพท์ว่ากระไร ? และหมายความในที่นี้ว่ากระไร ? จงชี้แจงด้วยว่า สาธกโวหารนี้แปลตามรูปศัพท์กับแปลเอาความที่นี้ ว่ามีความมุ่งหมายตรงกัน.

๑๗. จงอธิบายว่า สาธกโวหารนั้น มีวิธีแต่งต่างกับโวหารทั้ง ๓ ข้างบนนี้หรือไม่ ? การแต่งสาธกโวหารนั้นมีความมุ่งหมายอย่างไร ?

๑๘. เรื่องสาธกโวหารที่ดีนั้น จะต้องประกอบด้วยลักษณะเช่นไร ? อธิบายย่อ ๆ.

๑๙. อุปมาโวหาร หมายความว่ากระไร ? และเกี่ยวข้องกับสาธกโวหารอย่างไร ? อธิบายย่อ ๆ.

๒๐. คำ **อุปมา** แปลว่ากระไร ? และต้องใช้คู่กับคำอะไร ? คำนั้นแปลว่ากระไร ? อธิบายและชักตัวอย่างมาให้ดูคู่หนึ่ง.

๒๑. ข้ออุปไมยที่จะต้องหาข้ออุปมามาเปรียบเทียบนั้น มีลักษณะอย่างไรบ้าง ? อธิบายเป็นข้อ ๆ และยกตัวอย่างกำกับไว้พอให้ทราบเป็นเค้าด้วย.

๒๒. ในการใช้อุปมาโวหาร มีข้อสำคัญอย่างไรบ้าง ? อธิบายย่อ ๆ พร้อมด้วยตัวอย่าง (เขาจะใช้ตัวอย่างตามแบบก็ได้ ควรสังเกตเพียงว่าเขาใช้ถูกต้องดีหรือไม่) และต้องอธิบายตัวอย่างนั้น ว่าข้อไหนเปรียบกับข้อไหน ให้ถูกครบถ้วนด้วย.

๒๓. คำว่าอุปมาโวหาร เป็นสาธกโวหารทางอ้อมนั้นหมายความว่ากระไร ? อธิบายให้เห็นจริง แต่ต้องให้สั้นที่สุด.

๒๔. ข้อที่ว่า อุปมาโวหารบางอย่าง มีคุณภาพดีกว่าสาธกโวหารนั้น ได้แก่เรื่องชนิดใดบ้าง ? หาตัวอย่างมาให้ดูย่อ ๆ (ยิ่งหามาได้นอกจากแบบยิ่งดี).

๒๕. ข้อที่ว่า ประโยชน์ ของสาธก โวหาร และ อุปมา โวหาร มี อย่างเดียวกันนั้น คือมีอย่างไรบ้าง ? อธิบายย่อ ๆ.

๒๖. ตัวอย่าง สาธก โวหาร ของ สมเด็จ พระ พน รัตน์ ถวาย พระ พรทูลขอโทษนายทัพนายกอง ต่อพระนเรศวรนั้น เพราะเหตุไร จึงนับว่าดีในครั้งกระโน้น ?

จบวากยสัมพันธ์เพียงนี้

สวัสดี.

พิมพ์ที่ไทยวัฒนาพานิช (แผนกการพิมพ์)
เลขที่ ๘๙๑ ถนนพระราม ๑ อำเภอปทุมวัน พระนคร
บุญพริ้ง ต. สุวรรณ ผู้พิมพ์และผู้โฆษณา ๒๔๙๗

ไวยากรณ์ไทย

ฉันทลักษณ์

ของ

พระยาอุปกิตศิลปสาร

(นิ่ม กาญจนาชีวะ เปรียญ)

พิมพ์ครั้งที่สาม ๕๐๐๐ ฉบับ

พ.ศ. ๒๔๙๗

ราคาเล่มละ ๗.๕๐ บาท

พิมพ์จำหน่ายที่ ไทยวัฒนาพานิช

เลขที่ ๕๙๙ ถนนไมตรีจิต พระนคร

ประวัติย่อ

ของ

พระยาอุปกิตศิลปสาร

ผู้แต่ง

อำมาตย์เอก พระยาอุปกิตศิลปสาร (นิ่ม กาญจนาชีวะ) บ.ช., จ.ม., จ.ช., ร.ด.ม. (ศ.), ป. ๖, ป.ม. นายหมู่ใหญ่ เสือป่า, อาจารย์พิเศษ แผนก ภาษาไทย และ ภาษาโบราณตะวันออก แห่งจุฬาลงกรณมหาวิทยาลัย, อาจารย์พิเศษ สอน ภาษาไทยโรงเรียนฝึกหัดครูประถม, กรรมการสอบไล่วิชาชุดครูมัธยม, กรรมการชำระปทานุกรม

เป็นบุตร นายหว่าง และ นางปลั่ง เกิด ๑๐ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๒๒ (วัน ๗ฯ๖ ปีเถาะ) ถึงแก่อนิจจกรรม ๑๙ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ ได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุ ณ วัดสุทัศน์เทพวราราม สมเด็จพระวันรัต (แดง) เป็นพระอุปัชฌาย์

ตำแหน่งในหน้าที่ราชการ ครูฝึกหัดสอนโรงเรียน ฝึกหัด อาจารย์สายสวลี (พ.ศ. ๒๔๔๓), ครูรองโรงเรียนสวนกุหลาบ วัดมหาธาตุ (พ.ศ. ๒๔๔๔), ครูโรงเรียนฝึกหัด อาจารย์บ้านสมเด็จเจ้าพระยา (พ.ศ. ๒๔๔๕), ข้าหลวงตรวจการศึกษา (พ.ศ. ๒๔๕๓), พนักงานกรมราชบัณฑิต (พ.ศ. ๒๔๕๕), ปลัดกรมตำรา (พ.ศ. ๒๔๖๒), หัวหน้าแบบเรียนกรมวิชาการ (พ.ศ. ๒๔๗๔), อาจารย์พิเศษ แผนกภาษาไทยและภาษาโบราณตะวันออก (พ.ศ. ๒๔๗๔ — ๒๔๘๔)

หนังสือที่แต่งและที่พิมพ์แล้ว

๑. สยามไวยากรณ์ว่าด้วย อักขรวิธี — พิมพ์ครั้งที่ ๖ พ.ศ. ๒๔๙๓

๒. ,, ,, ,, วจีวิภาค — พิมพ์ครั้งที่ ๕ พ.ศ. ๒๔๙๑

๓. ,, ,, ,, วากยสัมพันธ์ — พิมพ์ครั้งที่ ๔ พ.ศ. ๒๔๙๓

๔. ,, ,, ,, ฉันทลักษณ์ — พิมพ์ครั้งที่ ๒ พ.ศ. ๒๔๙๓

๕. มหาภารตะยุทธ์คำกลอน พ.ศ. ๒๔๗๕

๖. เรื่องปลีก ทั้งที่เป็นคำประพันธ์บางเรื่อง และทั้งที่เป็นร้อยแก้ว ลงในหนังสือพิมพ์ต่าง ๆ ซึ่งใช้นามปากกาว่า 'สามเณรนิ่ม', 'พระมหานิ่ม', 'ม.ห.น.', 'อ.น.', 'อ.น.ก.', 'อุนิกา' และ 'อนึก คำชูชีพ' (พ.ศ. ๒๔๓๗ — ๒๔๙๕)

คำนำ

ตำรา "ฉันทลักษณ์" เล่มนี้ จัดอยู่ในตำราไวยากรณ์ไทยเรา เล่มหนึ่ง ใน ๔ เล่มด้วยกัน คือ ๑. อักขรวิธี ๒. วจีวิภาค, ๓. วากยสัมพันธ์ และ ๔. ฉันทลักษณ์ ใน ๓ เล่มต้นนั้นได้ตีพิมพ์ขึ้นเป็นตำราเรียน เป็นคู่มือของครูบาอาจารย์ใช้อยู่ตามโรงเรียนในทุกวันนี้ ส่วนตำราฉันทลักษณ์เล่มนี้ ท่านผู้แต่ง (พระยาอุปกิตศิลปสาร) ได้แต่งแล้วเสร็จก่อนหน้าจะถึงอนิจกรรมไม่กี่วัน เมื่อท่านผู้แต่งยังมีชีวิตเคยปรารภอยู่เสมอว่า วิชาภาษาไทยมีผู้เอาใจใส่สนใจน้อยเต็มที ถ้าบังเอิญมีผู้นึกชอบถึงกับสนใจเข้าจริง ๆ จัง ๆ ก็มักจะถูกเย้ยหยันว่าคร่ำครึ จึงไม่มีตำราภาษาไทยดี ๆ มาก ๆ อย่างภาษาต่างประเทศเขา เมื่อเช่นนี้นาน ๆ ไปอาจทำให้ผู้รู้ภาษาไทยจริง ๆ ร่อยหรอลงทุกที เพราะฉะนั้นจึงได้พยายามค้นคว้าแต่งตำราภาษาไทยขึ้น และในที่สุดท่านก็ได้แต่งไว้จนครบชุดก่อนที่จะถึงอนิจกรรมไป

เพื่อที่จะให้หนังสือเล่มนี้ให้เป็นคู่มือของครูบาอาจารย์ และเป็นแบบเรียนของนักเรียนทั่วไป ทั้งเพื่อที่จะให้เป็นไปตามประสงค์ของท่านผู้แต่ง ในอันที่จะให้มีตำราภาษาไทยพิมพ์เพิ่มขึ้นให้ครบชุด ข้าพเจ้าจึงอนุญาตให้ไทยวัฒนาพานิชพิมพ์ขึ้นจำหน่าย

อนึ่ง ด้วยเหตุที่ตำราเล่มนี้ ท่านผู้แต่งได้เขียนไว้เป็นร่าง ไม่ทันได้ตรวจทานอ่านสอบ จึงน่าจะมีสิ่งบกพร่องอยู่มาก เพราะฉะนั้น ขอผู้ที่ใช้ตำรานี้ ซึ่งอาจเคยเป็นศิษย์ของท่านผู้แต่งมาก่อน หากได้พบข้อบกพร่อง หรือข้อความตอนใดที่ไม่แจ่มแจ้งชัดเจน ซึ่งถ้าบังเอิญท่านได้ทราบความมุ่งหมายของท่านผู้แต่ง เพราะได้เล่าเรียนมาโดยตรงจากท่านก็ดี หรือข้อบกพร่องอื่นใดที่อาจมีในหนังสือเล่มนี้ ซึ่งท่านมีความคิดเห็นเป็นอย่างอื่น ตามพิจารณาญาณของท่านเองก็ดี โปรดกรุณาแจ้งข้อบกพร่องนั้น ๆ ให้ข้าพเจ้าทราบ เพื่อจะได้พิจารณาแก้ไขเมื่อพิมพ์ในคราวต่อไป ข้าพเจ้าขอแสดงความขอบคุณล่วงหน้าไว้ในที่นี้ด้วย

อารีย์ กาญจนาชีวะ

๔๕๐–๔๕๒ ตรอกสะพานสว่าง

หัวลำโพง

บัญชีเรื่อง

ไวยากรณ์ไทย – ฉันทลักษณ์

บทที่ ๑ คำอธิบาย

ข้อ ๑. **ฉันท[1]ลักษณ์** คือตำราไวยากรณ์ว่าด้วยลักษณะของคำประพันธ์ ที่เป็น กลอน กาพย์ โคลง ฉันท์ ต่าง ๆ ซึ่งโบราณเรียกว่า "บทกานท์[2]" หรือ "คำกานท์" ซึ่งต่อไปจะใช้เช่นนี้

ตำราวากยสัมพันธ์ว่าด้วย การเรียงถ้อยคำเข้าเป็นประโยคและบอกลักษณะเกี่ยวข้องของถ้อยคำดังที่เรียนมาแล้ว ตลอดจนเรียบเรียงเป็นเรื่องยืดยาว ซึ่งมักเรียกในหนังสือว่า "บทประพันธ์" แต่กล่าวเฉพาะการเรียบเรียงตามภาษาที่ใช้เขียนหรือพูดจากันทั่ว ๆ ไปซึ่งรวมเรียกว่า "บทประพันธ์ร้อยแก้ว" หรือ "คำร้อยแก้ว" ฉะนั้นจึงควรสังเกตข้อแตกต่างกันดังนี้

บทประพันธ์ ได้แก่เรื่องที่เรียบเรียงไว้ทั่ว ๆ ไป ไม่เลือกว่าชนิดใด และแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ:—

---

๑. "ฉันท์" ในที่นี้หมายถึงบทกานท์ในภาษาทั่วไป กล่าวคือ "ฉันทลักษณ์" ก็หมายถึงลักษณะของบทกานท์ คือ กลอน กาพย์ โคลง ฉันท์ ทั่ว ๆ ไป แต่คำ "ฉันท์" ในข้อที่ว่า "โคลงฉันท์" ซึ่งจะกล่าวข้างหน้านั้น หมายความเฉพาะบทกานท์ที่เราได้แบบมาจากบาลี และสันสกฤต เท่านั้น ไม่กินความตลอดไปถึง กลอน กาพย์ โคลง อย่างคำ "ฉันทลักษณ์" ข้างต้น

๒. "กานท์" โบราณท่านกล่าวว่าเป็นคำเรียกบทประพันธ์ที่คล้องจองกัน แต่มักเอาไว้ท้าย ถ้าเป็นกลอน ก็เรียก "กลอนกานท์" เป็นโคลงก็เรียก "โคลงกานท์" เป็นกลบทก็เรียก "กลกานท์" ฯ ล ฯ มักใช้ในหนังสือโบราณ เช่น ยวนพ่าย ฯ ล ฯ เป็นคำเก่าของเรา จึงขอนำมาใช้

ก. "บทร้อยแก้ว" หรือ "คำร้อยแก้ว" ได้แก่เรื่องที่แต่งขึ้นตามภาษาที่ใช้กันทั่วไป ดังกล่าวมาแล้วในตำราวากยสัมพันธ์

ข. "บทกานท์" หรือ "คำกานท์" ได้แก่เรื่องที่แต่งขึ้นเป็นกลอน กาพย์ โคลง ฉันท์ ที่จะกล่าวต่อไปในตำราฉันทลักษณ์นี้

ข้อ ๒. ประโยชน์ของบทประพันธ์ การแต่งบทประพันธ์ทั้งหลายก็หวังประโยชน์ที่จะเอาความคิดความเห็นในใจของตน ออกมาเรียบเรียงเป็นเรื่องราว ให้ผู้อ่านผู้ฟังเข้าใจแจ่มแจ้งและถูกต้องตามความคิดเห็นของตนเป็นข้อใหญ่ ซึ่งจะเห็นได้ว่าบทประพันธ์ประเภทคำร้อยแก้วเป็นเหมาะที่สุด เพราะผู้แต่งอาจเลือกใช้ถ้อยคำได้ตามใจตนตามที่เห็นควร ดังนั้นหนังสือที่เกี่ยวกับวิทยาการต่าง ๆ มีอาทิ เช่น ประวัติศาสตร์, ภูมิศาสตร์, ธรรมศาสตร์ ฯลฯ ตลอดคำสั่งสอนในทางศาสนา ก็ใช้เรียบเรียงเป็นคำร้อยแก้วเป็นพื้น แม้หนังสือวรรณคดีต่าง ๆ ก็มีคำร้อยแก้วอยู่มากเหมือนกัน

ส่วนประโยชน์บทประพันธ์ที่เป็นคำกานท์ ก็มีอยู่ไม่น้อยเช่นกัน เพราะคำกานท์ทั้งหลายเกี่ยวกับข้อบังคับ เป็นต้นว่า สัมผัสคล้องจองกัน และวรรคตอนได้จังหวะ เป็นเหตุให้เอาไปร้องรำทำเพลงได้เป็นอย่างดี เป็นที่ดูดดื่มหัวใจผู้อ่านผู้ฟังได้ดีกว่าคำร้อยแก้วมาก และเป็นเหตุให้จดจำไว้ได้นานหลายชั่วคนด้วย ดังจะเห็นได้ในคำกลอนสุภาษิตต่าง ๆ ซึ่งยังจดจำกันได้ตลอดมาจนบัดนี้

ข้อ ๓. คำกานท์ของไทย หนังสือวรรณคดีของไทยเรา ย่อมมีคำกานท์อยู่มากมายและคำกานท์ของไทยก็มีหลายประเภทด้วย ต่างก็มี

ลักษณะไม่เหมือนกัน จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้ศึกษาภาษาไทยจะต้องเรียนโดยแท้ เพราะคำกานท์โดยมากมีข้อบังคับควบคุมมาถึงการอ่านการเขียนด้วย ถ้าไม่รู้กันบ้างก็ย่อมอ่านเขียนภาษาไทยไม่ถูกต้องสมบูรณ์

ความมุ่งหมายในการเรียนตำราฉันทลักษณ์นี้ มีเพียงให้รู้จักลักษณะของคำกานท์ต่าง ๆ ตามชั้นภูมิรู้ของนักเรียน ซึ่งอย่างสูงที่สุดก็ควรให้รู้จักแต่งคำกานท์ได้ถูกต้อง แต่การที่จะแต่งดีหรือไม่ดีนั้น เป็นศิลปอีกส่วนหนึ่ง ไม่ควรจะนำมาเป็นหลักสำคัญในการสอนตำรานี้

ข้อ ๔. ประเภทคำกานต์ไทย คำกานท์ของไทยมีหลายประเภทด้วยกัน เป็นของเดิมของเราก็มี เป็นของปรับปรุงขึ้นตามภาษาอื่นก็มี ดังจะนำมาชี้แจง ย่อ ต่อไปนี้ :—

๑. ร่าย เป็นคำกานท์โบราณของไทย จะเห็นได้จากคำกานท์ของไทยเหนือ เช่น กาพย์พระมุนี หรือคำแอ่วของเขาซึ่งเป็นคำร่ายทั้งสิ้น

๒. โคลง เป็นคำกานท์โบราณของเราเช่นกัน แต่มักมีเฉพาะแต่ในวรรณคดีสูง ๆ เพราะแต่งยาก

๓. กาพย์[๑] เป็นคำกานท์ที่ไทยเราปรับปรุงขึ้นภายหลัง โดยอาศัยแบบแผนทางบาลี สันสกฤต ปนกับของไทย

---

๑. กาพย์ ออกจากคำ "กวี" นักปราชญ์ แปลตามรูปก็ว่า "คำของกวี" เท่านั้น แต่ความหมายถึงคำกานท์ของเขาทั่วไปอย่างเดียวกับคำ "ฉันท์" ของเขา แต่กาพย์ของเราในที่นี้หมายความเฉพาะคำกานท์ไทยประเภทหนึ่ง ซึ่งจะกล่าวต่อไปเท่านั้น

๔. ฉันท์[๑] เป็นคำกานท์ที่ไทยเราปรับปรุงขึ้นต่อจากกาพย์ลงมา โดยใช้คำราบาลีที่ชื่อว่า "วุตโตทัย" เป็นหลัก

๕. กลอน เป็นคำกานท์ที่ปรับปรุงขึ้นภายหลังที่สุด และโดยมากใช้เป็นคำร้องต่าง ๆ เช่น เสภา บทละคร เป็นต้น

๖. เพลงต่าง ๆ คำกานท์พวกนี้ไม่ใคร่มีในหนังสือวรรณคดี แต่ใช้ร้องกันอยู่ทั่วไป และมีข้อบังคับต่างกันกับข้อต้น สมควรผู้ศึกษาจะรู้ไว้เป็นเค้า

คำกานท์ทุกประเภทนี้ มีข้อบังคับต่าง ๆ กันควรจะศึกษาทั้งนั้น จะได้อธิบายทีละประเภทต่อไป แต่จะไม่อธิบายตามลำดับนี้ คือจะยกเอาประเภทที่ใช้กันดาษดื่นเป็นสามัญมาอธิบายก่อนตามที่เห็นควร

ข้อ ๕. ข้อบังคับคำกานท์ทั่วไป คำกานท์ทุกประเภทย่อมต่างกันด้วยข้อบังคับ แต่ข้อบังคับที่สำคัญของคำกานท์ของไทยที่ใช้ทั่วไปก็มีอยู่ ๒ อย่างเท่านั้น คือ คณะ กับ สัมผัส ดังจะได้อธิบายต่อไปนี้

๑. คณะ หมายความว่าการจัดเป็นหมวดหมู่ คำกานท์ทุกประเภทจะต้องมีข้อบังคับคือคณะนี้ทั้งนั้น กล่าวคือ การจัดคำกานท์ออกเป็นส่วนใหญ่และส่วนย่อยเป็นลำดับกันลงไปดังนี้ :—

ก. บท คือคำกานท์ตอนหนึ่ง ๆ มีมากน้อยแล้วแต่ประเภทของคำกานท์

ข. บาท คือส่วนที่แยกมาจากบทอีกทีหนึ่ง คำกานท์บางประเภทบทหนึ่งมีบาท ๑ ก็มี, ๒ บาทก็มี, ๔ บาทก็มี แล้วแต่ข้อบังคับ จะกล่าวพิสดารข้างหน้า

---

๑. ฉันท์ ในที่นี้ก็หมายถึงคำกานท์ไทยประเภทหนึ่งเช่นกัน ดังอธิบายมาแล้ว

ค. วรรค คือส่วนย่อยแยกออกมาจากบาทอีกทีหนึ่ง ซึ่งบาทหนึ่งมีวรรค ๓ ก็มี ๒ วรรคก็มี มากกว่าก็มี แล้วแต่ข้อบังคับ

ฆ. คำ หรือ พยางค์ คือเสียงที่เปล่งออกมาครั้งหนึ่ง ๆ แต่ในตำราฉันทลักษณ์ท่านใช้เรียกว่าคำเป็นพื้น ซึ่งเป็นส่วนย่อยของวรรคอีกทีหนึ่ง คือวรรคหนึ่งจะมีกี่คำก็แล้วแต่ข้อบังคับ

อนึ่ง การจัดคำ ในตำรา ฉันทลักษณ์ มิได้นับว่า พยางค์หนึ่งตามอักขรวิธี เป็นคำหนึ่งเสมอไป ท่านมักถือเอาคำหนัก (ครุ) คำเบา (ลหุ) เป็นเกณฑ์ บางทีพยางค์เบา ๒ พยางค์ ท่านนับเป็นคำหนึ่งก็ได้ เช่น ภริยา นับเป็น ๒ คำ หรือพยางค์เบา ๓ คำ นับเป็น ๒ คำก็ได้ เช่น สุริยะ นับเป็น ๒ คำ เป็นต้น ถือเอาความเหมาะเจาะเป็นเกณฑ์

๒. **สัมผัส** แปลตามศัพท์ว่า "การถูกต้อง" แต่ในที่นี้หมายความว่า "การคล้องจอง" ซึ่งเป็นข้อสำคัญยิ่งในคำกานท์ของไทยเรา เพราะภาษาไทยเราย่อมนิยมพูดให้คล้องจองกันเป็นพื้น ไม่ว่าคำร้อยแก้วหรือคำกานท์ แม้แต่คำภาษิตเด็ก ๆ น้อย ๆ ก็มักจะพูดให้คล้องกันเช่น "ป่าพึ่งเสือ เรือพึ่งพาย นายพึ่งบ่าว เจ้าพึ่งข้า" ดังนี้เป็นต้น

สัมผัสที่นิยมกันในภาษาไทยเรามี ๒ ชนิด คือ :—

ก. **สัมผัสสระ** คือเสียงสระพ้องกันตามมาตรา เช่น สระอะ ก็ต้องพ้องกับพยางค์ที่ประสมกับสระอะด้วยกัน และต้องให้อยู่ในมาตราเดียวกันด้วย ตัวอย่าง :—

มาตรา กะกา - กะ กับ จะ, ดี กับ มี, แข กับ แล ฯลฯ

มาตรา กัก - กัก กับ ดัก, ฉีก กับ หลีก, แจก กับ แทรก ฯลฯ

มาตรา กัง - กัง กับ ตั้ง, ขิง กับ ดิ่ง, แต่ง กับ แจ้ง ฯลฯ

และมาตราต่อ ๆ ไปก็อย่างเดียวกัน ถึงเสียงวรรณยุกต์จะต่างกัน เช่น เต็ม กับ เข้ม, ชัย กับ ได้ ฯลฯ ก็นับว่าใช้ได้ แต่ถ้าสระไม่พ้องตามมาตรา แม้ต่างกันเพียงสระสั้นกับสระยาว เช่น จัง กับ จาง หรือ ชัย กับ ชาย ฯลฯ ก็ไม่นิยมใช้ เว้นแต่จะมีข้อยกเว้น ดังจะอธิบายต่อไปข้างหน้า

ข. สัมผัสอักษร คือใช้เสียงตัวอักษรพ้องกัน และอักษรในที่นี้หมายถึงเสียงพยัญชนะ ซึ่งไม่กำหนดเสียงสระหรือเสียงวรรณยุกต์สูงต่ำ สักแต่ว่ามีเสียงพยัญชนะพ้องกัน เช่นตัวอย่าง:— "เขา, ขัน, คู ค่ำ" ดังนี้ก็ได้ หรือเขียนรูปต่างกัน แต่เสียงพยัญชนะร่วมกัน เช่น "ซุง ทราบ, สร้างสรรค์, ศร" ดังนี้ก็ได้ นับว่าเป็นสัมผัสอักษรทั้งนั้น

ค. ประเภทของสัมผัส สัมผัส ๒ ชนิดข้างบนนี้ยังแบ่งเป็น ๒ ประเภทอีก คือ:—

สัมผัสใน หมายถึงสัมผัสที่คล้องจองกันอยู่ในวรรณคดีเดียวกัน ตามธรรมดาคำกานท์ของไทยย่อมนิยมสัมผัสเป็นพื้น ในวรรคหนึ่ง ๆ ถ้าแต่งให้มีสัมผัสในได้ทุกวรรคยิ่งดี และนิยมทั้งใช้สัมผัสสระและสัมผัสอักษร มีวิธีผูกสัมผัสเป็น ๒ วิธี คือ:—

สัมผัสชิด คือผูกสัมผัสติดกันไป นิยมใช้ทั้งสัมผัสสระและสัมผัสอักษร ตัวอย่างสัมผัสสระชิดเช่น:— "ขึ้น กก ตก ทุกข์ ยาก, แสนลำบากจากเวียงชัย" เป็นต้น คำ กก กับ ตก และ บาก กับ จาก เป็นสัมผัสชิด และใช้เป็นคู่ ๆ กันไปเช่นนี้ แต่ในวรรคจะใช้หลายคู่ได้ก็ยิ่งดี เช่น:— "ควรจะอยู่ดูเขาเอาเป็นแบบ" ดังนี้คำอยู่ดู กับ เขาเอา เป็นสัมผัสชิด ๒ คู่ เป็นต้น ส่วนสัมผัสอักษรชิดก็เป็นทำนองนี้ แต่ไม่กำหนดเป็นคู่ ๆ อย่างสระ คือจะชิดกันเท่าไรก็ได้ ตัวอย่างชิดกัน ๒ คำ – "เอกองค์," ๓ คำ – "ทรงสังสาร" มากกว่านั้น บางทีมีเต็มทั้งวรรค ซึ่งท่านเรียกกลบทอักษรล้วน เช่นตัวอย่าง:— "โมงโมกมะม่วงไม้ มูกมัน" เป็นต้น

สัมผัสคั่น คือคำสัมผัสไม่ติดกัน มีคำที่ไม่สัมผัสเข้ามาคั่นอยู่หว่างกลาง เช่นตัวอย่างสัมผัสคั่นสระ คือ อางขนาง, เรา จะ เอา, ไปก็ ได้ ดังนี้คำ อาง กับ นาง, เรา กับ เอา และ ไป กับ ได้ สัมผัสกันแต่มีคำ ข, จะ และ ก็ เข้ามาคั่นอยู่

ส่วนสัมผัสคั่นอักษร ก็ทำนองเดียวกัน ตัวอย่างคือ นาง-ขนิษฐ์, โศก ใน ทรวง ดังนี้คำ นาง กับ นิษฐ์ และ โศก กับ ทรวง สัมผัสอักษรกัน มีคำ ข และ ใน เข้ามาคั่นและสัมผัสคั่นอักษรนี้มีวิธีผูกหลายอย่างแล้วแต่เห็นเพราะ ตัวอย่างคำคั่น ๒ คำ เช่น:— อ่อนวรองค์, ทรงพระกรรแสง ฯลฯ คำสัมผัสไขว้กันเช่น "สวยดูจสีดา หลับตาเด่หตาย ฯลฯ" หรือ "นั่งตรึกนึกตรึบนับตรวจ" ดังนี้เป็นต้น กวีโบราณชอบผูกเล่นแปลก ๆ เรียกว่ากลบทและตั้งชื่อต่าง ๆ กัน

สัมผัสนอก ได้แก่สัมผัสนอกวรรค คือคำท้ายวรรคต้นไปสัมผัสกับคำในวรรคต่อไปตามแบบและต้องไม่ซ้ำเป็นคำเดียวกันด้วย สัมผัสนอกนี้เป็นสัมผัสบังคับ คือจะต้องเป็นสัมผัสสระ และจะต้องมีตามข้อบังคับของคำกานท์นั้น ๆ ดังจะกล่าวพิสดารเฉพาะคำกานท์เป็นชนิด ๆ ไป

ที่จริงสัมผัสนอกที่ไม่ใช่ข้อบังคับก็อาจจะมีได้บ้างทั้งสระ และอักษร แล้วแต่กวีจะแต่งเล่นเป็นกลบทดังกล่าวแล้ว

ข้อ ๒. **ข้อบังคับคำกานท์เฉพาะบท** ยังมีข้อบังคับคำอีกหลายอย่างที่ใช้เฉพาะบทกานท์บางชนิด กล่าวคือไม่ใช้ทั่วไป อย่างคณะและสัมผัสดังอธิบายมาแล้ว ซึ่งจะนำมาอธิบายย่อ ๆ ต่อไปนี้ :—

๑. **คำเป็นคำตาย** หมายถึงคำเป็นคำตายที่กล่าวไว้ในอักขรวิธี คือ :—

คำเป็น ได้แก่พยางค์เสียงสระยาวในมาตรา ก กา เช่น กา กี กือ ฯลฯ กับพยางค์ที่ประสม อำ, ไอ, ใอ เอา และพยางค์ที่เป็นมาตรา กง, กน, กม, เกย และเกอว

คำตาย ได้แก่พยางค์เสียงสั้นในมาตรา ก กา เช่น กะ กิ, กึ ฯลฯ กับพยางค์ที่เป็นมาตรา กก, กด, กบ

คำเป็นคำตายนี้ ใช้ในคำโคลง และคำร่ายเป็นพื้น เช่นคำตายบังคับใช้แทนคำเอกได้เป็นต้น และในคำกลอนก็มีใช้บ้าง เช่นกลบทที่มีคำตายล้วนเป็นต้น

๒. **เสียงวรรณยุกต์** หมายถึงเสียงวรรณยุกต์ทั้ง ๕ เสียงตามอักขรวิธี คือ :—

เสียงสามัญ ได้แก่พื้นเสียงคำเป็นของอักษรกลาง และต่ำ เช่น กา มี จง แดง แมน ความ กลาย วาว เป็นต้น.

เสียงเอก ได้แก่เสียงอักษรสูง อักษรกลาง ที่เป็นคำตาย เช่น ฉะ เปะ ขาด แกลบ ฯลฯ และที่บังคับไม้เอก เช่น:— ข่า, แต่ เข่ง ก่อน เป็นต้น.

เสียงโท ได้แก่เสียงอักษรสูง อักษรกลาง ที่บังคับไม้โท เช่น ข้าว แกล้ม แจ้ดๆ อ้วก ฯลฯ อักษรต่ำ ที่บังคับไม้เอก เช่น ค่ะ พ่าย ทื่ด แคล่ว ฯลฯ คำตายอักษรต่ำที่เป็นสระยาว เช่น คาด แพทย์ เลิศ เป็นต้น.

เสียงตรี ได้แก่อักษรกลางบังคับไม้ตรี เช่น เก๊ เป๋า จ๊อก อ๊าย ฯลฯ คำตายอักษรต่ำที่เป็นเสียงสระสั้น เช่น ละ มัด ชิด เพ็ชร เมล็ด เป็นต้น.

เสียงจัตวา ได้แก่พื้นเสียงคำเป็น ของ อักษรสูง หรือ อักษร ต่ำ ที่มี ห นำ เช่น ขา ฉัน หนา หมอน ฯลฯ พยางค์ที่บังคับไม้ จัตวา เช่น จ๋า อ๋อย แจ๋ว (น๋ะ, จ๋ะ, ม๋าก, ก๋าก) เป็นต้น

หมายเหตุ คำในวงเล็บเป็นเสียงจัตวาก็จริง แต่เป็นวิธีใหม่ (แบบเรียนเร็ว) จึงไม่ปรากฏในคำกานท์ ถ้าจะใช้ก็ได้ตามวิธีใหม่

เสียงวรรณยุกต์นั้นมีบังคับใช้ในคำกลอน เช่น สัมผัสรับ ห้ามเสียงสามัญ หรือไม่ให้เสียงวรรณยุกต์ซ้ำกับสัมผัสส่งเป็นต้น จะอธิบายให้ชัดเจนข้างหน้า

๓. คำเอกคำโท หมายถึงพยางค์ที่บังคับด้วยไม้เอก และไม้โท ข้อนี้มิได้หมายถึงเสียงเอกเสียงโทดังข้อ (๒) ท่านบังคับไว้ดังนี้

คำเอก ได้แก่พยางค์ที่มีไม้เอกบังคับ เช่น ข่า เก่า ก่อน น่า ว่าย ไม่ ฯลฯ คำตายทั้งหมดจะเป็นเสียงวรรณยุกต์ใด ๆ ก็ตาม เช่น จะ ริ ขัด มาด ชิด เป็นต้นเหล่านี้ นับว่าเป็นคำเอกได้ทั้งนั้น

คำโท ได้แก่พยางค์ที่มีไม้โทบังคับ มิได้กำหนดเสียงวรรณยุกต์ เช่นกัน เช่นคำ ข้า ช้า ค้าน เศร้า ฯลฯ นับว่าเป็นคำโททั้งนั้น

คำเอกคำโทนี้ ใช้ในคำโคลงและคำร่ายเท่านั้น และถือเป็นข้อบังคับสำคัญ ถึงแก่ยอมให้เอาคำที่ไม่เคยใช้เอก ใช้โท เอามาแปลงใช้เอก ใช้ โท ได้ เช่น "เข้า ข้าม" ใช้เป็น "เค่า ค่าม" ได้ เรียกว่า "เอกโทษ" และคำ "ช่วย ลุ่ย" ใช้เป็น "ฉ้วย หลุ้ย" ได้เรียกว่า "โทโทษ" ดังนี้เป็นต้น แต่บัดนี้ไม่ใคร่นิยมใช้กันแล้ว

๔. คำครุคำลหุ หมายถึงคำหนักคำเบา ใช้ในตำราฉันท์ของบาลีและสันสกฤต ซึ่งเรานำมาปรับปรุงใช้ในภาษาไทยเรา นับว่าเป็นคำกานท์ชนอีกประเภทหนึ่ง

คำครุ คือคำหนักหมายถึง พยางค์ที่ ผสม สระ ยาว เช่น กา แพ เซ โต ฯลฯ และคำที่มีเสียงสะกด เช่น จัก กาก คิด ฉุน ฯลฯ และคำสระ อำ ไอ ใอ เอา ก็นับว่าเป็นครุเพราะมีเสียงสะกด

คำลหุ   คือคำเบาหมายถึงพยางค์ที่ผสมสระสั้นที่ไม่มีเสียงสะกด เช่น ก็ ติ เถอะ เผียะ ฤ เป็นต้น

คำครุ ท่านใช้เครื่องหมายรูปไม้ผัดดังนี้ ั และ ลหุ ใช้เป็นตีนอุ ดังนี้ ุ แทน และเพื่อสะดวกแก่การอธิบาย ท่านจัด ครุ ลหุ นี้สลับกันต่าง ๆ เป็นคณะ ๆ ละ ๓ พยางค์ ดังนี้ :—

ม. คณะมีครุล้วนดังนี้ ั ั ั   น. คณะมีลหุล้วนดังนี้ ุ ุ ุ

ภ. คณะมีครุหน้า ,, ั ุ ุ   ย. คณะมีลหุหน้า ,, ุ ั ั

ช. คณะมีครุกลาง ,, ุ ั ุ   ร. คณะมีลหุกลาง ,, ั ุ ั

ส. คณะมีครุหลัง ,, ุ ุ ั   ต. คณะมีลหุหลัง ,, ั ั ุ

ท่านแต่งโคลงไว้ให้จำดังนี้

ม.น. ครุ อุ ล้วน ระดับกัน = ม / ุ ุ ุ   น / ุ ุ ุ

ภ.ย. ครุ อุ สรร เสกหน้า = ภ / ั ุ ุ   ย / ุ ั ั

ช.ร. ครุ อุ พัน เนาท่าม กลางนา = ช / ุ ั ุ   ร / ั ุ ั

ส.ต. ครุ อุ อ้า อ่าไว้หนหลัง = ส / ุ ุ ั   ต / ั ั ุ

การจัด ครุ ลหุ เป็น ๘ คณะนี้ เป็นการย่อให้ใช้คำพูดสั้นเข้า เหมาะแก่การอธิบายด้วยปาก ซ้ำคัมภีร์วุตโตทัยที่ว่าด้วยฉันท์ต่าง ๆ นั้น ท่านได้แต่งเป็นคำฉันท์ทั้งนั้น จึงเป็นของจำเป็นยิ่งขึ้น เช่น ท่านจะอธิบายถึงฉันท์อินทวิเชียร มี ครุ ลหุ อย่างไร ก็พูดได้ย่อ ๆ ว่า "ต ต ช ค ค" ซึ่งกระจายเป็นครุลหุตามคณะ ดังนี้ :—

ต ต ช ค ค ส่วนเราจัดเป็น ๒ วรรค ดังนี้ :—

องค์ ใด พระ สัม พุท ธ พิ สุท ธ สัน ดาน

เฉพาะการอธิบายฉันท์ในภาษาไทยเรา เพียงแต่ทำเครื่องหมายกำกับฉันท์เท่านั้นก็พอ ไม่จำเป็นต้องจัดเป็นคณะอย่างบาลีให้ยุ่งยากโดยไม่จำเป็น ดังนั้นการจัดเป็นคณะ ๘ ดังกล่าวแล้ว จะอธิบายเพื่อเป็นความรู้ในที่นี้เท่านั้น เมื่อถึงข้ออธิบายฉันท์จะไม่กล่าวให้ฟั่นเฝือต่อไป

๒. **คำขึ้นต้นและลงท้าย** คำกานท์บางชนิด เกี่ยวกับการบรรจุคำข้างหน้าบทบ้าง ท้ายวรรคบ้าง ท้ายบาทบ้าง ท้ายบทบ้าง ดังนี้ :—

คำขึ้นต้นและลงท้าย หมายถึงคำหรือวลีซึ่งใช้ขึ้นต้นบท เช่น กลอนสักวา[๑] ใช้คำ "สักวา" ขึ้นต้นบท กลอนดอกสร้อย ใช้คำซ้ำคำ "เอ่ย" สลับเช่น "ดอกเอ๋ยดอก, น้องเอ๋ยน้อง ฯลฯ" ขึ้นต้นและคำลงท้ายว่า "เอย" บทละครใช้วลีเช่น "เมื่อนั้น บัดนั้น ฯลฯ" ขึ้นต้น ลงท้ายไม่กำหนด ดังนี้เป็นต้น ซึ่งจะกล่าวพิสดารข้างหน้าเฉพาะบทกานท์นั้น ๆ

คำสร้อย หมายถึงคำที่เติมลงท้ายวรรคบ้าง ท้ายบาทบ้าง และท้ายบทบ้าง เพื่อความไพเราะ หรือเพื่อให้เต็มข้อความ เช่น คำร่ายใช้เติมได้ท้ายวรรคหรือท้ายบท คำโคลงเติมได้ท้ายบาทตามบังคับ สร้อยของร่ายและโคลงนี้มีเฉพาะ ๒ คำเท่านั้น และคำท้ายมักจะเป็นคำจำกัด เช่น แฮ, เฮย, นา, นอ ฯลฯ ดังจะอธิบายต่อไป

---

๑. น่าจะใช้ว่า "สักวาท์"

มีคำสร้อยอีกประเภทหนึ่งใช้ในกลอนขับร้อง คำสร้อยพวกนี้ไม่จำกัดมากน้อย จะมีเพียง ๒ คำว่า "น้องเอ่ย, พี่เอย" ฯ ล ฯ ก็ได้ หรือจะมีมาก ๆ เช่น "ช่อดอกรัก หัวอกจะหักเพราะรักแล้วเอย" ดังนี้หรือมากกว่านี้ก็ได้ แล้วแต่เพลงร้องบังคับ จะอธิบายไว้ในที่คำกานท์นั้น ๆ ให้พิสดารอีก

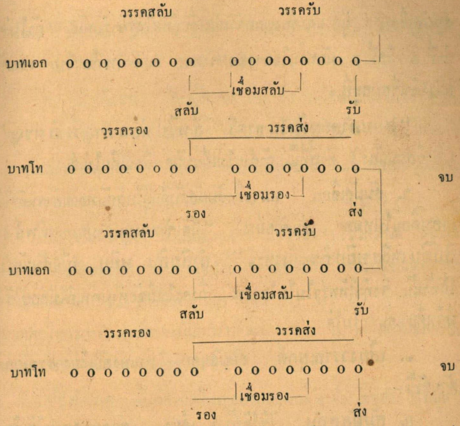
บทที่ ๒ คำกลอน

ข้อ ๗ **ข้อบังคับคำกลอนทั่วไป** คำกานท์ของไทย ถ้าจะจัดตามประวัติว่าไหนมีมาก่อนและไหนเกิดขึ้นภายหลังแล้ว ก็น่าจะเป็นตามลำดับที่เรียงไว้ในข้อ ๔ ประเภทคำกานท์ไทย คือ ร่าย โคลง กาพย์ ฉันท์ และกลอน แต่ในตำรานี้ต้องการจะแสดงประเภทที่ง่ายและใช้แพร่หลายเป็นสามัญขึ้นต้น แล้วยกประเภทที่ยากและแพร่หลายน้อยกว่าเรียงขึ้นไปเป็นลำดับ โดยถือเอาความสะดวกในการสอนการเรียนเป็นข้อใหญ่ เพราะฉะนั้นจึงจะอธิบายประเภทคำกลอนซึ่งผู้ศึกษาควรจะรู้ก่อนเพราะเป็นของง่ายและแพร่หลายทั่วไปดังนี้ :—

๑. คณะ คณะของคำกลอนท่านจัดเป็นบท ๆ และบทหนึ่ง ๆ อย่างน้อยต้องมี ๒ บาท เรียกว่า บาทเอก บาทโท เพราะที่สุดของสัมผัสซึ่งจะกล่าวข้างหน้าไปลงที่ท้ายบาทโท เพื่อจะให้จบสัมผัสจึงต้องให้จบในบาทโทเป็นคู่กันไป และบทหนึ่งจะมีกี่คู่ก็ได้.

ในบาทหนึ่ง ๆ จัดเป็น ๒ วรรค เรียกวรรคสดับ วรรครับ (ในบาทเอก) และวรรครอง และวรรคส่ง (ในบาทโท) และในวรรคหนึ่ง ๆ นั้นบรรจุคำตั้งแต่ ๖ คำ ถึง ๙ คำ เป็นอย่างมาก กลอนคำร้องมักใช้ ๖-๗ หรือ ๘ คำเป็นพื้น และกลอนอ่านเล่น เช่นกลอนสุภาพหรือกลอนเสภา มักใช้ ๘ คำหรือ ๙ คำเป็นพื้น โดยมากนิยม ๘ คำเป็นเกณฑ์ จึงเรียกว่ากลอนแปด ถ้าเป็นคำลหุจะใช้ ๒ พยางค์เป็นคำหนึ่งก็ได้ หรือถ้าเป็นคำอักษรนำจะแยกเป็น ๒ คำก็ได้ หรือรวบใช้เป็นคำเดียวก็ได้ ตามเห็นเพราะ จะอธิบายข้างหน้าอีก.

๒. สัมผัส จะยกเอาสัมผัสนอกมาอธิบายก่อน เพราะเป็นสัมผัสบังคับดังนี้ :— กลอนมีสัมผัสนอกเป็น ๒ รวด รวดเล็กมีคู่หนึ่งเป็นสัมผัสสดับ ซึ่งเป็นสัมผัสอื่นแทรกเข้ามา อยู่ท้ายวรรคที่ ๑ จึงเรียกวรรคที่ ๑ นี้ว่าวรรคสดับ ซึ่งไปรับกับต้นวรรคที่ ๒ เรียกว่า "เชื่อมสดับ" และรวดใหญ่มี ๒ คู่ คู่ต้นเป็นสัมผัสรับ อยู่ท้ายวรรคที่ ๒ ซึ่งเรียกว่า "วรรครับ" คือไปรับกับคำส่งในท้ายบาทโทข้างต้นซึ่งถามมา คู่ ๒ เรียกว่าสัมผัสรอง อยู่ท้ายวรรคที่ ๓ ซึ่งเรียกว่าวรรครอง ต้องรับกับสัมผัสส่งเป็นที่ ๒ รองสัมผัสรับลงมา และรับกับสัมผัสเชื่อมในต้นวรรคที่ ๔ ด้วย เรียกว่า "เชื่อมรอง" ต่อไปนี้ก็เป็นสัมผัสส่ง ซึ่งรับกับสัมผัสคู่ต้นดังกล่าวแล้ว สัมผัสนี้อยู่ท้ายวรรคที่ ๔ ที่เรียกว่าวรรคส่ง ซึ่งนับว่าจบสัมผัสของกลอน ดังจะทำแผนคณะและสัมผัส นอกไว้ เพื่อดูง่ายดังนี้ :—

หมายเหตุ— รวดเล็ก คือ สลับกับเชื่อมสลับ รวดใหญ่ คือส่ง กับ รับ รอง กับ เชื่อมรอง.

ข้อสังเกต

ก. สัมผัสเชื่อมอยู่ต้นวรรคนั้น มีอยู่ ๒ แห่ง คือ (๑) รับกับสัมผัสสลับ เรียกว่าสัมผัสเชื่อมสลับ และ (๒) รับกับสัมผัสรอง เรียกว่าสัมผัสเชื่อมรอง (ดูแผน)

สำหรับกลอน ๘ คำ คำต้นวรรคต่อไป ตั้งแต่คำที่ ๑ ถึงคำที่ ๕ ใช้รับเป็นสัมผัสเชื่อมได้ทุกคำ แต่คำที่ ๓ เป็นเพราะ และใช้มากที่สุด รองลงมาก็คำที่ ๕ ส่วนคำอื่น ๆ ไม่สู้เหมาะจึงมีใช้น้อย ธรรมดา

สัมผัสเชื่อม ผู้อ่านจะต้องทอดจังหวะเล็กน้อยให้รู้ว่ารับกัน ถ้าไม่ใช้คำที่ ๓ หรือที่ ๕ มักฉงนในการทอดจังหวะ เลยทำให้เลือนไป เช่นตัวอย่างคำเชื่อมอยู่ที่ ๑

"สยมภาคลมฟ้าใน ธาตรี สี่ทวีป ห่อน หาญ พาล ผจญ"

(พาลีสอนน้อง) คำสี่ที่นี้ ถ้าอ่านไม่เป็นมักจะเลือนเสียไม่เด่น

ข. สัมผัสเลือน หมายถึงสัมผัสรับที่อยู่ใกล้กันหลายคำจนทำให้เลอะเลือนไปหมด เช่นตัวอย่าง "โอ้เจ้าพวงบุบผามณฑาทิพย์ สูงลิบลิบ เหลือ หยิบ ถึงตะลึงแหงน" คำลิบลิบ หยิบ เป็นสัมผัสรับได้ทั้งนั้น จึงทำให้พร่าไปไม่ไพเราะ ถึงจะไม่มีข้อห้ามท่านก็ไม่ค่อยใช้สู้มีคำเดียวเด่น ๆ ไม่ได้

๓. เสียงวรรณยุกต์ สัมผัสนอก ท่านบังคับเสียงวรรณยุกต์ด้วยดังนี้ :—

ก. สัมผัสสลับ ใช้ได้ทั้ง ๕ เสียง แต่กลอนสุภาพใช้เสียงสามัญไม่สู้เพราะ ท่านจึงไม่ใคร่ใช้ ส่วนสัมผัสเชื่อมสลับก็ใช้ได้ทั้ง ๕ เสียงเช่นกัน ถึงจะร่วมเสียงวรรณยุกต์กับสัมผัสสลับเช่น ฉัน กับ หั่น คิด กับ นิตย์ ฯลฯ ก็ใช้ได้ เว้นไว้แต่จะอ่านอย่างเดียวกัน เช่น "ขัน" กับ "ขัน" ฯลฯ ถึงจะต่างรูปกันเป็น ขัน, ขัณฑ์, ขรรค์ หรือ สรง, สงฆ์ ฯลฯ เช่นนี้ก็ใช้ไม่ได้.

ข. สัมผัสรับ ห้ามเสียงสามัญ นอกนั้นไม่ห้าม แต่นิยมเสียงจัตวาโดยมาก ข้อสำคัญต้องให้เสียงวรรณยุกต์ต่าง กัน กับ คำส่ง ซึ่งเป็นของคู่ของมัน เช่นส่ง "ติด" ต้องรับ "มิตร" หรือ ส่ง

"มิตร" ต้องรับ "ติด" เป็นต้น ถึงแม้รูปวรรณยุกต์จะเหมือนกัน เช่น "ล้ม" กับ "ก้ม" "น้ำ" กับ "หน้า" ฯลฯ ก็ใช้ได้.

ค. สัมผัสรอง ห้ามเสียงวรรณยุกต์ร่วมกับสัมผัสรับในรวดของมัน กับเสียงจัตวา[๑] นอกนั้นใช้ได้ แต่นิยมใช้เสียงสามัญโดยมาก และสัมผัสเชื่อมรองนั้น เกี่ยวข้องกับสัมผัสรองอย่างเดียวกับสัมผัสเชื่อมสดับ กับสัมผัสสดับ จึงไม่กล่าวซ้ำอีก.

ฆ. สัมผัสส่ง ห้ามเสียงจัตวา เสียงอื่นๆ ใช้ได้หมด แต่นิยมเสียงสามัญโดยมาก อนึ่งสัมผัสส่งนี้ ท่านห้ามไม่ให้ส่งร่วมเสียงสระกับคำส่งรวดต้น เช่นรวดต้นส่งสระอา เช่น กา น้ำ บ้ำ ฯลฯ แล้วรวดต่อไปจะส่งสระอาอีก เป็น มา พา ฯลฯ ไม่ได้ ต้องใช้สระอื่นส่งคั่นเสียอย่างน้อยรวดหนึ่งจึงจะซ้ำได้.

ข้อสังเกต สัมผัสรวดใหญ่ของกลอนทั้ง ๔ คำ คือส่ง (อยู่ท้ายบาทโทข้างต้น) รับ, รอง และเชื่อมรอง ซึ่งมีเสียงสระร่วมกัน และมีเสียงวรรณยุกต์ร่วมกันได้หรือมิได้ ตรงไหน ได้ชี้แจงไว้ก่อนถ แล้วข้างบนนี้ ส่วนคำที่อ่านอย่างเดียวกันเช่น "การ" กับ "กาล" หรือ "กาญจน์" ฯลฯ ห้ามขาด เฉพาะที่อยู่เรียงกัน แต่จะเอาเสียงวรรณยุกต์อื่นคั่นเสียเพียงคำเดียวก็ใช้ได้ คือจะเรียงกันเป็น (๑) ยา หา ยา รา ก็ได้ หรือซ้ำกัน ๒ คู่เป็น (๒) ดี สี ดี สี ก็ได้ หรือ (๓) กา ขวา ลา กา ดังตัวอย่าง :—

---

๑. สัมผัสรอง เคยพบใช้เสียงจัตวาอยู่บ้าง แต่น้อยแห่งเต็มที.

(๑) พระอภัยมณี —— "จนเคลิ้มกายหลับไปในไสยา
ฝ่ายนารีพี่เลี้ยงในวังราช แสนสวาทพราหมณ์น้อยละห้อยหา
ครั้นสิ้นแสงสุริยนสนธยา มาเฝ้าแก้วเกศราอยู่พร้อมกัน"

(๒) สวัสดิรักษา —— "เป็นมงคลศุภรัตสวัสดิ์
เครื่องวันพุธสุดดีด้วยสีแสด กับเหลือบแปดปนประดับสลับสี
วันพฤหัสจัดเครื่องเขียวเหลืองดี วันศุกร์สีเมฆหมอกออกสงคราม"

(๓) พระอภัยมณี —— "จะทุกข์ร้อนว้าเหว่อยู่เอกา
พระนึกนึกแล้วสะอึกสะอื้นไห้ ชลเนตรหลั่งไหลทั้งซ้ายขวา
ซบพระพักตร์อยู่บนแท่นแผ่นศิลา ทรงโศกากำสรดระทดใจ"

แต่โดยมากท่านใช้ให้ต่างกัน.

๔. สัมผัสใน มีได้ทั้งสัมผัสสระและสัมผัสอักษร ถึงแม้ว่าจะไม่มีในข้อบังคับท่านก็พยายามให้มีแทบทุกวรรค เพราะนิยมกันว่า ยิ่งมีมากยิ่งเพราะ และท่านนิยมใช้สัมผัสสระเป็นข้อสำคัญยิ่งกว่าสัมผัสอักษร ถึงท่านจะไม่บังคับ แต่ก็มีหลักพอเป็นที่สังเกตทั่ว ๆ ไปได้ดังนี้ :—

สัมผัสสระ สัมผัสสระนี้มีวิธีใช้อย่างเดียวกัน ทั้งบาทเอกและบาทโท แต่ วรรคหน้า กับ วรรคหลัง ใช้สัมผัสต่างกันอยู่บ้าง คือ :—

วรรคหน้า ทั้ง ๒ บาทใช้สัมผัสสระดังแผน ๘ คำดังนี้ และแบ่งเป็น ๒ ตอน คือ —

|—ตอนต้น—| |—ตอนท้าย—| นอก

๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘

กลอนวรรคละ ๘ คำเช่นนี้ ถ้ามีโอกาสใส่สัมผัสในได้ใน ๒ ตอนเสมอไป ก็นับว่าดีมากทีเดียว ส่วนคำที่สุด คือคำที่ ๘ เป็นคำสัมผัสนอก (สลับหรือรอง) ไม่เกี่ยวกับสัมผัสใน.

ตอนต้น ตั้งแต่ ๑ ถึง ๔ จะเลือกใส่ตรงไหนก็ได้ และจะใช้สัมผัสชิด หรือสัมผัสคั่นก็ได้เพราะทั้งนั้น ดังตัวอย่าง :—

ทรง พะวง คิด, จึง ทรง พะวง, ทรง หลง คะนึง

๑ ๒ ๓ ๔ ๑ ๒ ๓ ๔ ๑ ๒ ๓ ๔

|—คั่น—| |—คั่น—| |—ชิด—|

เธอ ทรง หลง คิด, เธอ พะวง หลง

๑ ๒ ๓ ๔ ๑ ๒ ๓ ๔

|—ชิด—| |—ชิด—|

หรือจะให้เป็นสัมผัสชิดติดกัน ๓ คำ หรือ ๒ คู่ เช่น :—

ใฝ่ ใจ ใคร ทำ, จำ ทำ ใฝ่ ใจ เป็นต้น

๑ ๒ ๓ ๔ ๑ ๒ ๓ ๔

|—ชิด๓—| |—ชิด—| |—ชิด—|

ตอนท้าย คือ ๕, ๖, ๗, ๘, ท่านนิยมว่าสัมผัสคั่นเป็นเพราะ ถ้าได้คู่สัมผัส คือ ๕ และ ๗ นั้นมีเสียงยาวหรือหนัก (ครุ) และคำคั่น คือ ๖ นั้นให้มีเสียงเบา (เช่นลหุ) ยิ่งสละสลวยมากขึ้น ท่านนิยมใช้กันเป็นพื้น เช่น ไป ก็ ได้ ดี, หมาย ทำ ร้าย เรา ฯ ล ฯ คำคั่น (๖)

๕ ๖ ๗ ๘ ๕ ๖ ๗ ๘

นั้นถึงจะเป็นคำหนักหรือยาวก็ต้องอ่านให้สั้นจึงจะเพราะ เช่น

แล้ว กัน แก้ว ตา เป็นต้น

๕ ๖ ๗ ๘

เพราะรองลงไปก็คือสัมผัสชิด คือ ๕ กับ ๖ เป็นสัมผัสชิด ควรจะให้เป็นคำหนักหรือยาว และคำที่ ๗ ที่จะต่อกับสัมผัสนอกควรให้สั้นหรือเบา ดังตัวอย่าง :—

จิตต์ คิด จะ แกล้ง เพิ่ม เติม ให้ ดี ๆ ถ ๆ

๕ ๖ ๗ ๘ ๕ ๖ ๗ ๘

คำที่ ๗ นั้นถึงท่านจะใส่คำหนักหรือยาวก็ต้องอ่านให้สั้น เช่น :—

ใคร ใคร่ เป็น เจ้า ดังนี้เป็นต้น :—

๕ ๖ ๗ ๘

วรรคหลัง ต่างกับวรรคต้นอยู่ที่ตรงมีสัมผัส คือ สัมผัสเชื่อมอยู่อีกคำหนึ่ง จึงมีข้อสังเกตต่างออกไปบ้าง ดังนี้ :—

ตอนต้น ได้อธิบายมาแล้วว่าสัมผัสเชื่อมกลอน ๘ อาจจะวางได้ตั้งแต่คำที่ ๑ ถึงที่ ๕ ที่นิยมมากก็คือคำที่ ๓ กับคำที่ ๕ คำอื่นมีน้อยและไม่เพราะด้วย จะกล่าวแต่คำที่ ๓ กับคำที่ ๕ เท่านั้น ดังนี้ :—

เชื่อม รับส่ง

ถ้าคำเชื่อมอยู่คำที่ ๓ ดังแผน ๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ ๗ ๘ เช่นนี้ ท่านไม่ใช้ สัมผัสสระ เป็นสัมผัสใน ทีเดียว เพราะถ้าใช้เข้าก็ไปปนกับสัมผัสเชื่อม ทำให้สัมผัสเชื่อมเลือนไปไม่เด่น แต่ท่านใช้สัมผัสอักษรแทนดังจะกล่าวต่อไป แต่ถ้าคำเชื่อมไปอยู่คำที่ ๕ ซึ่งไกลออกไป ตอนต้นก็ใช้ สัมผัส สระได้ เต็มที่ อย่าง อธิบายมา แล้ว ใน วรรคหน้า จึงไม่กล่าวซ้ำ

ตอนท้าย ถ้าคำเชื่อมอยู่คำที่ ๓ ก็วางสัมผัสได้อย่างเดียวกับตอนท้ายของวรรคหน้า จึงไม่ต้องกล่าว แต่ถ้าคำเชื่อมไปอยู่คำที่ ๕ ทำให้ตอนที่จะวางสัมผัสสระมี ๒ คำ คือ ๖, ๗ จะเอาคำที่ ๕ มารวมสัมผัสด้วยก็ได้ เช่นสัมผัสคั่น “——ทิพย์, สุดวิสัยไกล ลิบ เหลือ หยิบ ถึง” หรือสัมผัสชิด เช่น “——ทิพย์, สุดวิสัยไกลลิบหยิบไม่ถึง” ดังนี้ก็ได้ แต่คำ “หยิบ” เป็นสัมผัสเลือน ทำให้สัมผัสเชื่อม “ลิบ” ไม่เด่น ดังนั้น ท่านมักใช้สัมผัสอักษรแทน ดังจะกล่าวต่อไป หรือจะวางคำ ๖ และ ๗ เป็นสัมผัสชิดก็ได้ แต่ไม่ให้เลือนกับ “ลิบ” เช่น “——ทิพย์, สุดวิสัยไกลลิบ จ้องมอง เปล่า.”

สัมผัสอักษร ท่านใช้สลับกันไปกับสัมผัสสระ เหมาะตรงไหนก็วางตรงนั้น มิได้จำกัดแน่นอน และสัมผัสชิดจะใช้ชิดกันเรียงไปกี่คำก็ได้แล้วแต่เหมาะ สัมผัสคั่นก็เช่นกันจะมีคำคั่นกี่คำก็ได้ ข้อสำคัญอยู่ที่ไพเราะ ดังตัวอย่างต่อไปนี้ :—

พระอภัยมณี (โยงข้างบนคือสัมผัสอักษร และโยงข้างล่างคือสัมผัสสระ)

“อุศเรนเอนเอกเขนกสนอง ตามทำนองอาจไม่ปรารถนา
สดับ เชื่อม

เราก็รู้ว่าท่านเจ้ามารยา หมายจะมามัดเชือดเอาเลือดเนื้อ”
รอง เชื่อม

บางแห่งท่านใช้สัมผัสอักษรแทนสัมผัสสระก็มี เช่นตัวอย่าง :—

พาลีสอนน้อง

“จะกล่าวถึงพานเรศเรืองสนาม กำแหงหาญชาญเชี่ยวในสงคราม

เพลงยาวของเก่า

“จะนอนนั่งมิได้ตั้งสติตรง เหลือดำรงที่จะรับจะรองกาย”

รอง เชื่อม

และเพราะสัมผัสในไม่ใช่เป็นข้อบังคับ ดังนั้นสัมผัสสระจะไม่ตรงทีเดียว เช่น ไอ กับ อาย, เอา กับ อาว เป็นต้น ท่านก็ใช้ เพราะไม่มีเสียหายอย่างไร อาจจะฟังเป็นเสียงคล้องจองกันได้ ดีกว่าที่จะไม่มีสัมผัสเสียเลยทีเดียวด้วย

ข้อสังเกต ข้อสำคัญของกลอนนั้นอยู่ที่สัมผัสนอกและใช้ถ้อยคำให้เหมาะได้ความชัดเจน ส่วนสัมผัสในทั้งคู่นั้นเป็นแต่เพิ่มให้ไพเราะยิ่งขึ้นเท่านั้น ถึงจะใช้สัมผัสในให้รับกันพร่าวตามแบบข้างบนนี้ แต่ถ้าใช้ถ้อยคำไม่เหมาะ อ่านไม่ได้ความชัดเจนก็ใช้ไม่ได้ กลอนบางบทมีแต่สัมผัสนอก และใช้ถ้อยคำเหมาะเจาะ เข้าใจความได้ชัดเจนกินใจผู้อ่านกันว่าเป็นกลอนดีได้เหมือนกัน

อนึ่งกลอน ๘ นี้ ท่านใช้ประพันธ์กลอนสุภาพและบทเสภาเป็นพื้น ใช้ ๙ คำก็ได้ แต่ต้องเป็นคำสั้น เช่น อักษรนำเป็นต้น ถ้าเป็นกลอนเสภาจะใช้ ๗ คำบ้างก็ได้ แต่ต้องเป็นสระยาวหรือเสียงหนัก จะอธิบายต่อไปข้างหน้า

กลอน ๖ หรือ ๗ กลอนชนิดนี้ท่านประพันธ์บทละครเป็นพื้น บางแห่งท่านตั้งใจจะให้เป็นวรรคละ ๖ คำล้วน เรียกชื่อว่า "กลอน ๖" เมื่อเป็นเช่นนี้จะต้องใช้คำยาว และหนักเป็นพื้น และสัมผัสในโดยมากก็ต้องใช้สัมผัสชิด และสัมผัสเชื่อมก็ต้องร่นมาเพียงคำที่ ๔ และใช้คำที่ ๒ กับคำที่ ๔ มากที่สุด ดังแผนต่อไปนี้:—

วรรคสลับ วรรครับ ส่ง

บาทเอก 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0—

สลับ |—เชื่อมสลับ—|

วรรครอง วรรคส่ง รับ

บาทโท 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0 0—

รอง——|—เชื่อมรอง—| ส่ง

รับ—

ตัวอย่าง:—

บาทเอก ข้าขอน้อมเกล้าเคารพ หัตถ์จบบรรจงตรงเศียร

บาทโท ถวายพระพุทธ์เลิศเทิดเชียร ปราบเสี้ยนศึกมาร

บรรลัย เป็นต้น

แต่กลอนบทร้องทั้งหลาย มีตั้งแต่วรรคละ ๖ คำ ถึงวรรคละ ๘ คำ ดังจะกล่าวต่อไป

ข้อ ๘. กลอนคำร้อง คือกลอนที่ประพันธ์ขึ้นสำหรับขับร้อง กลอนประเภทนี้ ผู้แต่งต้องชำนาญในการขับร้องอยู่ด้วย จึงจะแต่งได้ดี แต่ครั้งโบราณท่านถือเอาคำกลอนเป็นใหญ่ กล่าวคือแต่งกลอน

ขึ้นก่อน แล้วจึงหาเพลงขับร้องให้เหมาะกับกลอนนั้น คำกลอนคำร้องมีตั้งแต่ วรรคละ ๖ คำขึ้นไปจนถึง ๘ คำ เพื่อให้เหมาะกับเพลงขับร้องต่าง ๆ เป็นชนิด ๆ ไป ซึ่งไม่เกี่ยวกับตำรานี้ และกลอนคำร้องนี้บาทหนึ่ง ๆ จัดเป็นคำร้องคำหนึ่ง ๆ หรือจะว่า ๒ วรรคเป็นคำร้องคำหนึ่งก็ได้ แต่เพราะคำกลอนจะต้องจบในบาทโทเสมอไป ดังนั้นคำร้องทุกบทจึงต้องมีจำนวนคู่ทั้งนั้น ดังจะเห็นได้จากจำนวนคำซึ่งท่านจดไว้ท้ายบทคำร้องนั้น ๆ

ข้อบังคับทั่วไป คือ คณะ และ สัมผัส ของกลอนขับร้องนี้เหมือนกับอธิบายไว้ข้างต้นทุกประการ ดังนั้นต่อไปนี้จะแยกอธิบายแต่ข้อบังคับเฉพาะบทเท่านั้น คือ :—

๑. กลอนบทละคร คณะของคำกลอนโบราณท่านใช้วรรคละ ๖ คำและ ๗ คำเป็นพื้น บางวรรคก็มีถึง ๘ คำ คือวรรคไรมีคำหนักหรือคำยาวท่านก็ใช้ ๖ คำ ถ้าวรรคไรมีคำสั้นเช่นคำอักษรนำปน ท่านก็ใช้ ๗ คำ หรือ ๘ คำ ตามเหมาะแก่การร้อง ส่วนสัมผัสนั้นใช้อย่างเดียวกับกลอนทั่วไปดังกล่าวมาแล้ว ต่อไปนี้จะนำเอาข้อบังคับเฉพาะบทละครมากล่าว คือ :—

คำขึ้นต้น บทละครย่อมมีคำขึ้นต้นบทโดยมาก ซึ่งไม่จำเป็นที่จะต้องมีครบวรรค เช่นจะมีเพียง ๒ คำก็ได้ และคำขึ้นต้นบทนี้ท่านใช้แทนวรรคสดับได้ทั้งวรรค ถึงจะมีน้อยคำ ผู้ร้องต้นบทก็ร้องเอื้อนให้ยาวเข้าจึงหวะกับวรรคต่อไปได้ และโดยมากไม่จำเป็นต้องมีสัมผัสเชื่อมรับในวรรคต่อไปด้วย เช่นตัวอย่าง :—

คำขึ้นต้นวรรคสลับ	วรรครับ
"มาจะกล่าวบทไป	ถึงสององค์ทรงธรรม์นาถา"
"เมื่อนั้น	องค์ศรีปัตหราได้ทราบสาร"
"บัดนั้น	ทั้งสี่โหราอัชฌาสัย" เป็นต้น

อิเหนา

ข้อสังเกต คำขึ้นต้น "มาจะกล่าวบทไป" นั้น มักใช้สำหรับขึ้นต้นเรื่องหรือกล่าวถึงเรื่องที่แทรกเข้ามา คำขึ้นต้น "เมื่อนั้น" ใช้ขึ้นต้นกล่าวถึงผู้มียศสูง เช่นกษัตริย์ พระมเหสี หรือผู้เป็นใหญ่ในที่นั้นๆ ส่วนคำขึ้นต้น "บัดนั้น" ใช้ขึ้นต้นสำหรับผู้น้อยซึ่งมีผู้ใหญ่อยู่เหนือ เช่นตัวอย่าง :—

"บัดนั้น วายุบุตรคำนับรับอาสา" (มีพระรามเป็นใหญ่กว่า)
"เมื่อนั้น คำแหงหนุมานหาญกล้า" (เป็นใหญ่แต่สำพัง)

ใช้ขึ้นต้นอย่างกลอนดอกสร้อย คือใช้คำว่า "เอ๋ย" คั่นเป็นคำที่สอง มักจะใช้ในความที่กล่าวพรรณนาชมสิ่งของต่างๆ เช่น "ม้าเอ๋ยม้าเทศ, รถเอ๋ยรถทรง ฯลฯ" หรือในการเกี่ยวพาราสีหรือติดพ้อต่อว่ากันเช่น "น้องเอ๋ยน้องรัก, ถ้อยเอ๋ยถ้อยคำ, แสนเอ๋ยแสนงอน ฯลฯ" แต่คำขึ้นต้นชนิดนี้ จะต้องมีสัมผัสเชื่อมรับในวรรคไปด้วย เช่น น้องเอ๋ยน้องรัก, นวลละอองผ่องพักตร์ดังแขไข" เป็นต้น

สลับ——————เชื่อม

ซึ่งบางแห่งท่านเขียนย่อๆ ว่า "ม้าเทศ, รถทรง, น้องรัก, ถ้อยคำ, แสนงอน" เป็นต้น เพื่อให้ผู้ร้องเติมเอาเองก็มี แต่ก็ต้องมีสัมผัสเชื่อมรับเช่นกัน

คำลงท้าย กลอนบทละครทั่ว ๆ ไป มักเป็นเรื่องยาว ไม่ต้องมีกำหนดคำลงท้าย เมื่อจบบทหนึ่ง ๆ จะลงว่า "เอย" หรือว่า "เทอญ" หรืออะไรก็ได้ตามแต่จะเหมาะ

๒. **คำกลอนร้องส่งดนตรี** คำกลอนประเภทนี้ นักขับร้องคัดเอาคำกลอนต่าง ๆ มีบทละครเป็นต้น เอาไปปรับปรุงให้เหมาะทางดนตรี ถึงแม้ว่าจะเป็นคำกลอนโดยมาก แต่ก็มีลักษณะไปอีกทางหนึ่ง ดังนั้นจะได้รวมเอาไปกล่าวในเพลงร้องข้างหน้าต่อไป ในที่นี้จะนำมากล่าวเฉพาะกลอนร้อง ซึ่งท่านตั้งแบบไว้เป็นหลักฐาน ดังต่อไปนี้ :—

ก. **บทดอกสร้อย** คำกลอนชนิดนี้คล้ายกับบทละครโดยมาก มีต่างกันเพียงเล็กน้อยเท่านั้น ดังนี้ :—

คณะ :— บทหนึ่ง มักมีตั้งแต่ ๔ คำร้อง ถึง ๘ คำร้อง เป็น เหมาะ และคำร้องหนึ่งก็คือบาทหนึ่งดังกล่าวแล้ว และวรรคหนึ่งก็มี ๖ คำ ถึง ๘ คำ อย่างเดียวกับบทละคร

คำขึ้นต้นและคำลงท้าย คำขึ้นต้นวรรคสดับต้องมี ๔ หรือ ๕ คำ คำที่ ๑ กับคำที่ ๓ ซ้ำกัน มีคำ "เอ๋ย" คั่นกลาง ดังกล่าวมาแล้วในบทละคร เช่น "ม้าเอ๋ยม้าเทศ" เป็นต้น ส่วนคำลงท้ายไม่จำกัดลงได้ตามชอบ ส่วนข้อบังคับอื่น ๆ ก็อย่างเดียวกับบทละครทั้งนั้น

หมายเหตุ กลอนบท ดอกสร้อยโบราณ มัก แต่งร้องแก้กันในระหว่างชายหญิง ซึ่งเรียกบทชาย, บทหญิง หรือจะแต่งเป็นเรื่องอื่นก็ได้ ดังจะยกตัวอย่างต่อไปนี้ :—

ของโบราณ จากตำราฉันทลักษณ์ เดิม

บทชาย นอนเอ๋ยนอนวัน ไม่ฝันว่าได้มาพบศรี
เจ้าสาวสวัสดิกษัตรี อยู่ดีหรือไข้เจ้าแน่งน้อย
เรียมรักเจ้าสุดแสนทวี ตัวพี่ไม่ไข้แต่ใจสร้อย
ดังหนึ่งเลือดตาจะหยดย้อย เพราะเพื่อนองน้อยเจ้านานมา ฯ ๔ คำฯ

ของใหม่จากแบบเรียนกระทรวงศึกษาธิการ

แมวเอ๋ยแมวเหมียว รูปร่างประเปรียวเป็นนักหนา
ร้องเรียกเหมียวเหมียวเดี๋ยวกมา เคล้าแข้งเคล้าขาน่าเอ็นดู
รู้จักเอารักเข้าต่อตั้ง ค่ำค่ำซ่านั่งระวังหนู
ควรจะนับว่ามันกตัญญู พอดูอย่างไว้ใส่ใจเอย ฯ ๔ คำฯ

ข. บทสักวา กลอนชนิดนี้มีลักษณะเช่นเดียวกับกลอน ๘ ที่กล่าวมาแล้ว มีต่างกันอยู่ก็เพียงใช้ขึ้นต้นว่า "สักวา" แล้วจะแต่งต่อไปว่ากระไรก็ได้ จนจบวรรคสุดบทขึ้นต้นนั้น . แต่ต้องลงท้ายบทว่า "เอย" ทุกบทไป และบทหนึ่งบังคับให้มี ๔ คำร้อง

หมายเหตุ กลอนสักวานี้ ใช้ร้องแก้กันระหว่างชายหญิงอย่างบทดอกสร้อยก็ได้ หรือจะสมมติเป็นตัวละคร เช่น ให้วงหนึ่งเป็นอิเหนาอีกวงหนึ่งเป็นบุษบา แล้วแต่งให้ร้องแก้กันก็ได้ หรือจะแต่งเป็นเรื่องอื่นก็ได้ตามใจชอบ ดังจะยกมาไว้เป็นตัวอย่างต่อไปนี้

พระนิพนธ์กรมหลวงบดินทร์ไพศาลโสภณ

สักวาหวานอื่นมีหมื่นแสน ไม่เหมือนแม้นพจมานที่หวานหอม
กลิ่นประเทียบเปรียบดวงพวงพยอม อาจจะน้อมจิตโน้มด้วยโลมลม
แม้นล้อถามหยามหยาบไม่ปลาบปลื้ม ดังดูดดื่มบรเพ็ดต้องเข็ดขม
ผูัดไพร่ไม่ประกอบชอบอารมณ์ ใครพึงชมเมินหน้าระอาเอย ฯ๔คำฯ

ค. บทเสภา บทกลอนชนิดนี้ใช้สำหรับขับร้อง เพื่อฟังเรื่องกันเล่น ข้อบังคับในการประพันธ์ก็เป็นชนิดเดียวกันกับกลอน ๘ แปลกกันอยู่แต่คำขึ้นต้น ซึ่งนอกจากขึ้นต้นตามธรรมดากลอน ๘ แล้ว ก็มักขึ้นต้นว่า "ครานั้น — — —" ต่อกับคำอื่นเป็นระเบียบประจำทีเดียว และคำลงท้ายก็มิได้จำกัด และบทเสภาเป็นกลอนขับฟังเรื่องราว ฉะนั้นบทหนึ่ง จึงมีจำนวนคำร้องมาก ๆ ไม่มีกำหนด มีเฉพาะเพียงให้จบในบทคู่ตามบังคับคำกลอนทั่วไปทั้งนั้น

หมายเหตุ กลอนบทเสภาที่มีชื่อเสียงและแพร่หลายทั่วไปนั้นก็คือเรื่องขุนช้างขุนแผน เพราะมีกวี ๆ แบ่งกันแต่งเป็นตอน ๆ ตามถนัด และมีสำนวนต่าง ๆ กัน แต่อยู่ในข้อบังคับกลอนดังกล่าวแล้วทั้งนั้น ในที่นี้จะคัดมาไว้ พอเป็นตัวอย่างเด็กน้อยเท่านั้น ดังนี้

ตอนขุนแผนเข้าห้องนางแก้วกิริยา

ครานั้นนางแก้วกิริยา	เล่นหาปลื้มใจไหลหลง
ความรักให้ระทวยงวยงง	เอนแอบอ่อนลงด้วยความรัก
สะอึกสะอื้นอ้อนแอ้วถอนใจ	น้ำตาไหลซกซกลงตกตัก
แค้นใจที่มาได้ข่มเหงนัก	แล้วจะลักวันทองไปเที่ยวไพร
ตัวท่านจะสำราญระริกรื่น	ข้านั้นนับคืนคอยละห้อยให้
เพลินป่าพ่อจะมาต่อปีไร	ขุนช้างก็จะได้พาโลดี
ท่านจะมาหากันนั้นต่าง หาก	กรรมวิบากพามาไม่พอที่
ให้พะวังกังขาเป็นราคี	ทำที่ควักค้อนด้วยงอนใจ ๆ๘ คำฯ

ข้อ ๙ ประเภทกลอนสุภาพหรือกลอนตลาด บทกลอนจำพวกนี้เรียกกันทั่วไปว่า "กลอนตลาด" น่าจะหมายความว่ามีผู้แต่งขายในตลาดทั่วไป เพราะกลอนชนิดนี้มีผู้แต่งเป็นเรื่องต่าง ๆ ขาย ที่เรียกว่าเรื่องประโลมโลก เช่นเรื่อง โคบุตร, ลักษณวงศ์, และพระอภัยมณี เป็นต้น ต่อมาท่านเรียกกลอนชนิดนี้ว่า "กลอนสุภาพ" ฉะนั้นต่อไปจะเรียกว่า กลอนสุภาพ แทนกลอนตลาดทุกแห่ง

๑. กลอนสุภาพต่าง ๆ กลอนสุภาพนี้มีข้อบังคับอย่างเดียวกับกลอน ๘ ทั้งนั้น แต่จำนวนที่นับว่าดีเลิศนั้น ได้แก่จำนวนของท่านสุนทรภู่ผู้เป็นกวีเลิศในทางนี้ และข้อบังคับที่ได้อธิบายไว้ในข้อ ๗ นั้นโดยมากก็ยึดเอาแบบแผนในหนังสือของท่านเป็นเกณฑ์ และเรื่องที่นิยมใช้แต่งเป็นกลอนสุภาพนั้น มักจะเป็นเรื่องอ่านฟังกันเล่นเพราะ ๆ เช่นเรื่องอ่านเล่นที่เรียกว่าเรื่องประโลมโลก เช่นเรื่องโคบุตร, เรื่องลักษณวงศ์, เรื่องพระอภัยมณี เป็นต้น เรื่องนิราศต่าง ๆ คือเรื่องจากบ้านเรือนไปสู่ถิ่นอื่น มักพรรณนาถึงความห่วงใยคู่รัก ถึงท้องถิ่นที่ไปพบ แล้วคร่ำครวญต่าง ๆ นานา เช่นนิราศพระแท่นดงรัง นิราศเมืองแกลง เป็นต้น เรื่องภาษิตต่าง ๆ ที่ผู้แต่งผูกเป็นกลอนเพื่อให้ฟังเพราะและจำง่าย เช่นพาลีสอนน้อง สุภาษิตสอนหญิงเป็นต้น และเรื่องเพลงยาวเป็นทำนองจดหมาย ซึ่งชายหญิงมีไปมาถึงกันก็ได้ หรือเล่าถึงกิจการต่าง ๆ สู่กันฟังก็ได้ ซึ่งทำเป็นกลอนสุภาพเรียบ ๆ ก็มี แต่งเล่นสัมผัสต่าง ๆ หรือเล่นถ้อยคำเป็นเล่ห์กลต่าง ๆ ซึ่งเรียกกันว่ากลอนกลก็มี ดังจะแยกอธิบายต่อไปข้างหน้า

ข้อบังคับของกลอนสุภาพที่แปลกกับกลอนอื่น ๆ นั้น มีดังนี้

คำขึ้นต้น ถึงจะใช้คำอะไร ๆ ขึ้นต้นได้ทั้งนั้นก็จริง แต่บังคับให้ขึ้นต้นตั้งแต่วรรครับไป กล่าวคือทั้งวรรคสดับเสียทั้งวรรค ซึ่งจะเป็นด้วยครั้งโบราณ ท่านจะร้องใช้สำเนียงเอื้อนแทนอย่างบทละครหรืออย่างไรไม่ปรากฏ แต่บัดนี้จนบันนี้ลั่งเกตกันว่า ถ้าแต่งกลอนสุภาพแล้วก็ตั้งต้นแต่วรรครับ คือวรรคท้ายของบาทเอกไปเท่านั้นเป็นพอ ส่วนคำลงท้ายนั้นท่านบังคับให้ลงคำ "เอย" ในท้ายบาทโท โดยธรรมดามักจะเป็นเรื่องยืดยาวโดยมากนับเป็นคำร้องตั้งพันก็มี และในวรรคหนึ่ง ๆ นั้นโดยมากท่านใช้ ๘ คำหรือ ๙ คำเป็นพื้น

หมายเหตุ เพราะเหตุที่กลอนสุภาพเป็นเรื่องยืดยาวมาก มีที่สังเกตอยู่เพียง ๒ แห่ง คือขึ้นต้นด้วยวรรครับ และลง "เอย" เมื่อจบเท่านั้น และเรื่องอ่านเล่นโดยมากก็ไม่ใคร่จบเสียด้วย เราจึงไม่ใคร่พบคำลง "เอย" ของเรื่องเช่นนี้ เรื่องที่เห็นขึ้นต้นและลงท้ายได้ง่ายก็คือเพลงยาว และกลอนกลบทเท่านั้น ฉะนั้นต่อไปนี้ จะนำแต่บทขึ้นต้นกลอนสุภาพมาให้ดูพอเป็นที่สังเกตดังนี้

บทขึ้นต้นกลอนสุภาพเรื่องต่าง ๆ

เรื่องโคบุตร

	แต่ปางหลังยังว่างพระศาสนา
เป็นปฐมสมมติกันสืบมา	ด้วยบัญญายังประวิงทั้งหญิงชาย ฯลฯ

เรื่องพระอภัยมณี

	แต่ปางหลังยังมีกรุงกษัตริย์
สมมติวงศ์ทรงนามท้าวสุทัศน์	ครองสมบัติรัตนานามธานี ฯลฯ

เรื่องพระแท่นดงรัง

นิราศรักหักใจอาลัยหวน

ไปพระแท่นดงรังตั้งแต่ครวญ มิได้ชวนขวัญใจไปด้วยกัน ฯ ๑ ฯ

เรื่องสุภาษิตสอนหญิง

ประนมหัตถ์นมัสการขึ้นเหนือเศียร

ต่างประทีปโกสุมประทุมเทียน จำนงเนียนนบบาทพระศาสดา ฯ ๑ ฯ

เรื่องสุภาษิต พาลีสอนน้อง

จะกล่าวถึงพานเรศเรืองสนาม

กำแหงหาญชาญเชี่ยวในสงคราม ทรงพระนามสมญาว่าพาลี ฯ ๑ ฯ

เพลงยาว (ต้นฉบับในฉันทลักษณ์)

พอสบเนตรศรเนตรอนงค์สมร

ที่เยืองแผลงดังพระแสงพระสิงขร เมื่อทรงศรหน่วงน้าวประหารมาร ฯ๑ฯ

เช่นนี้เป็นต้น

ส่วนบทต่อ ๆ ไป จากบทขึ้นต้นเหล่านี้ ก็เป็นอย่างกลอนทั่วไป คือมีวรรคสลับ, รับ, ส่ง ต่อเนื่องกันไป เมื่อจบก็ลงเอย ในท้ายบาทโทดังกล่าวมาแล้ว

ข้อ ๓๐. ประเภทกลอนกลต่าง ๆ[๑] กลอนประเภทนี้ก็คือกลอนสุภาพนั่นเอง เพราะข้อบังคับทั่ว ๆ ไป เช่นขึ้นต้นและลง "เอย" เป็นอย่างกลอนสุภาพทั้งนั้น ข้อที่ต่างกันก็คือท่านเพิ่มข้อบังคับขึ้นเป็น

๑. คำกลอนกลต่าง ๆ นี้ คัดตามคำจารึกวัดพระเชตุพน ท่านแบ่งเป็น ๒ ชนิด คือ

พิเศษอีก แล้วเรียกชื่อเป็น ๒ ชนิด คือ (๑) กลอนกลบท กับ (๒) กลอนกลอักษร ดังจะอธิบายต่อไปนี้

๑. กลอนกลบทต่าง ๆ กลอนพวกนี้มีข้อบังคับอย่างกลอนสุภาพดังกล่าวแล้ว ผิดแต่ท่านประดิษฐ์ข้อบังคับต่าง ๆ เช่นสัมผัสสระ สัมผัสอักษร หรือไม้เอกไทเป็นต้น ในวรรคหนึ่ง ๆ ให้เป็นแบบต่าง ๆ กัน แล้วท่านก็ตั้งชื่อต่าง ๆ ตามแบบข้อบังคับที่คิดขึ้นนั้น ดังจะยกบางบทมาให้เห็นเป็นตัวอย่างต่อไปนี้ :—

กลบทตรีประดับหรือประดับเพชร คือให้มีคำผันด้วยไม้เอกโท ๓ คำ อยู่ในวรรคหนึ่ง ๆ ดังนี้ :—

จารึกวัดพระเชตุพน

อมรแมนแม่นแม้นเจ้างามโฉม

ชะลอล่อล้อโลกให้โศกโทรม แต่เถาเถ่าเถ้าโฉมฤดีแด ฯลฯ

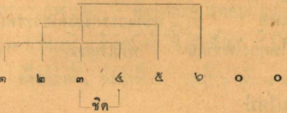
หมายเหตุ คำผันนั้น จะเป็นอักษรสูง, กลาง, ต่ำ, ก็ได้ เช่น ขอ ข่อ ข้อ, กอ ก่อ ก้อ, คอ ค่อ ค้อ ฯลฯ และสอดลงตรงไหนก็ได้ แล้วแต่จะเหมาะกับสัมผัส แต่จะต้องมีคำผันเช่นนี้ทุกวรรค

---

๑. กลอนกลบท คือกลอนสุภาพที่แต่งเล่นสัมผัสสระ และอักษรให้วิจิตรพิสดารขึ้น มีชื่อเรียกต่าง ๆ กัน

๒. กลอนกลอักษร คือกลอนสุภาพ ที่แต่งวางตัวอักษรให้เป็นกล เพื่อให้ผู้อ่านค้นหาเอาเองเรียกชื่อต่าง ๆ เช่นกัน แต่ที่อื่น ๆ ท่านเรียกกลอน ๒ ชนิดนี้ว่า "กลอนกลบท" รวมกันโดยมาก

กลบทกบเต้นต่อยหอย มีข้อบังคับคือต้นวรรคให้มีสัมผัสอักษรซ้ำสลับกันเป็น ๒ ชุด ๆ ละ ๓ คำ และมีสัมผัสสระชิดระหว่าง ๒ ชุดนั้น ดังแผนนี้ :—

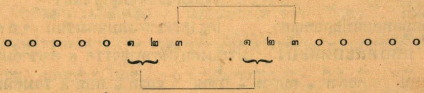

ข้างบนสัมผัสอักษรสลับกัน ข้างล่างสัมผัสสระชิด

แต่งขึ้นใหม่

ขอแม่จำคำมั่นจนชนม์สลาย
แม้คนอื่นหมื่นคนออขอไม่วาย ว่อนลือชาว่าเลิศชายก็ไม่ปอง ๆ ๑ ๆ

กลบทนาคบริพันธ์ มีข้อบังคับให้ท้ายวรรค ๓ คำซ้ำอักษรกับต้นวรรคต่อไป ให้คำที่ ๑ - ๒ ซ้ำกัน แต่คำที่ ๓ ซ้ำแต่อักษร เพี้ยนสระกันได้ดังแผน

๑, ๒ ต้องซ้ำกันจริง ๆ แต่ ๓ ให้สัมผัสอักษรกัน ดังตัวอย่าง

---

๑ กลบทกบเต้นต่อยหอย คำที่ ๒ กับคำที่ ๕ ท่านบังคับให้สัมผัสอักษรกันเท่านั้น แต่ถ้าจะแต่งให้ได้สัมผัสสระกันด้วย คือให้เป็นคำซ้ำกันเช่นในวรรคที่ ๒ ว่า "แม้คนอื่นหมื่นคน ออ———" ก็นับว่าไพเราะดีขึ้นดังจะแต่งว่า "ขอ แม่ จำคำ แม่ จนชนม์สลาย แม้ คน อื่นหมื่น คน ออขอไม่วาย ล้วนเลิศชื่อลือเลิศชายไม่หมายปอง" เป็นต้นแต่จะแต่งให้ได้ความเข้ากันดีนั้นยากมาก ฉะนั้นตัวอย่างจึงวางไว้ตามแบบ เมื่อได้คำซ้ำกันมากก็ยิ่งดี หรือจะพยายามให้ซ้ำกันได้ทุกวรรคก็นับว่าดียิ่ง

แต่งขึ้นใหม่

โอ้ชาตาข้าน้อยช่างถอยถด

ช่างถอยทั้งวาสนาบัญญาลด บัญญาเลวเหลวหมดเรื่องจดจำ ฯลฯ

หมายเหตุ ถ้า ๓ คำต้นวรรคและท้ายวรรคเพียงแต่รับสัมผัสอักษรสลับกันไม่ต้องให้ซ้ำกัน ท่านเรียกว่า "อักษรบริพันธ์"

ตัวอย่าง :—

แต่งขึ้นใหม่

โอ้ชาตาข้าน้อยช่างถอยถด

เชาว์ที่เกิดเลิศมานั้นชาลด นี่ซ้ำเลวเหลวหมดกระมังเรา ฯลฯ

อนึ่งกลบทนาคบริพันธ์นั้น ท่านใช้แต่งเป็นกาพย์ฉะบังกึม

กลบทธงนำริ้ว มีข้อบังคับให้ใช้คำหน้าวรรคซ้ำกันวรรคละคู่ ดังตัวอย่างต่อไปนี้ :—

แต่งขึ้นใหม่

ชะชะมัวชั่วช้าบัญญาเขลา

อยู่อยู่ถูกหลอกปอกลอกเอา ใครใครเขาก็ไม่เป็นถึงเช่นนี้ ฯลฯ

กลบทสะบัดสะบิ้ง มีข้อบังคับให้คำท้ายวรรค ๔ คำเข้าสัมผัสอักษรกัน คือคำที่ ๑ กับคำที่ ๓ ซ้ำกัน และที่ ๒ กับที่ ๔ ร่วมสัมผัสอักษรกันดังแผนนี้ :—

๐ ๐ ๐ ๐ ๑ ๒ ๓ ๔

ข้างบนร่วมสัมผัสอักษร. ข้างล่างร่วมสัมผัสสระ คือ ๑ กับ ๓ ซ้ำกัน ดังตัวอย่าง

แต่งขึ้นใหม่

โรคลมจับใจยิ่งสวิงสวาย
แต่ลมรักร้อนรนกระวนกระวาย   มิสมหมายโรคลมก็ลมทับ ฯลฯ

กลบทกินนรเก็บบัว มีข้อบังคับให้มีคำซ้ำกัน มีคำอื่นคั่นกลาง อยู่ตอนต้นวรรค ตั้งแต่คำที่ ๒ ถึงคำที่ ๕ จะซ้ำ ๒ กับ ๔ หรือ ๓ กับ ๕ ก็ได้ ดังแผน

๐ ๒ ๓ ๔ ๕ ๐ ๐ ๐, ๐ ๒ ๓ ๔ ๕ ๐ ๐ ๐

ที่โยงข้างล่างคือคำซ้ำ ดังตัวอย่าง

แต่งขึ้นใหม่

โอ้ ! โชคข้าโชคใครก็ไม่เหมือน
พึ่งญาติเล่าญาติก็คิดแต่บิดเบือน   ครั้นพึ่งเพื่อนพวกเพื่อนก็เชือนแช ฯลฯ

กลบทกวางเดินดง มีข้อบังคับให้ใช้คำ "เอ่ย" ไว้ในคำที่สองต้นวรรคทุกวรรค และคำที่ ๑ ก็ให้ใช้เปลี่ยนกันแปลกออกไปเช่น เนื้อเอ่ย, นกเอ่ย, ไม้เอ่ย ฯลฯ เช่นตัวอย่าง :—

แต่งขึ้นใหม่

ลมเอ่ยเหตุไฉนจึงไม่พัด
ป่าเอ่ยไอ้เย็นเยียบเงียบสงัด   นกเอ่ยนั่ดกั้นเหงาเศร้าถึงใคร ฯลฯ

หมายเหตุ ถ้าใช้คำเป็นคู่กันไปตลอดทั้งบท เช่น "พ่อเอ่ย" กับ "ลูกเอ่ย" หรือใช้คู่อื่น ๆ เช่น "น้องเอ่ย" กับ "พี่เอ่ย" เป็นต้นก็ดี ท่านให้ชื่อว่า "หงส์ทองลีลา"

กลบทบัวบานกลีบ มีข้อบังคับใช้ ๒ คำต้นวรรคเช่น "เจ้างาม" หรือ "เสียดาย" หรือ "อกเอ๋ย" ฯลฯ ซ้ำกันไปจนจบบท ดังตัวอย่าง :—

จากจารึกวัดพระเชตุพน

เจ้างามพักตร์เพียงจันทร์บุหลันฉาย

เจ้างามเนตรดุจนัยนาทราย เจ้างามขนงก่งละม้ายคันศรทรง ฯลฯ

กลอนกลบทท่านอื่นนั้น ท่านแต่งเป็นแบบแผนไว้มากมายแบบหนึ่งก็ให้ชื่ออย่างหนึ่ง ถ้าอยากดูพิสดารจงดูจารึกวัดพระเชตุพนหรือตำราสิริวิบุลกิติ แต่จารึกวัดพระเชตุพนท่านทำเป็นบท ๆ และใช้ถ้อยคำถูกต้องดีกว่า

ข้อสังเกต กลอนกลบทเหล่านี้ได้ชื่อว่าเป็นกลอนสุภาพทั้งนั้น เป็นแต่ประดิษฐ์ข้อบังคับเช่นสัมผัสสระ สัมผัสอักษรเป็นต้น ให้แปลก ๆ กันเท่านั้น จะแต่งเล่นเป็นบท ๆ อย่างจารึกวัดพระเชตุพนก็ได้ หรือจะแต่งเป็นเรื่องเดียวกันโดยกลบทแบบต่าง ๆ เชื่อมติดต่อกันอย่างเรื่องสิริวิบุลกิติ ก็ได้

ข้อสำคัญในการแต่งนี้ ก็คือเลือกกลบทต่าง ๆ ให้มีท่านองเหมาะกับเรื่องที่จะแต่ง เช่นเรื่องแสดงความโกรธบ่นว่าผู้อื่นหรือตนเอง ก็ใช้กลบทซึ่งนำริ้ว ซึ่งขึ้นต้นด้วยคำ "ชะ ๆ" หรือ "เหม่ ๆ" ฯลฯ หรือถ้าเป็นเรื่องแสดงความอาลัยสิ่งของที่จะจากไป ก็ใช้กลบทเช่นกวางเดินดง ซึ่งขึ้นต้นด้วย ไม้เอ๋ย, ป่าเอ๋ย ฯลฯ หรือถ้าเป็นเรื่องรำพันชมความงามต่าง ๆ ก็ใช้กลบทบัวบานกลีบ ซึ่งขึ้นต้นด้วยคำ

"เจ้างามนั้น, เจ้างามนี้" จนหมดที่ต้องการชม, หรือจะใช้แสดงความห่วงใยว่า "เสียดายนั่น, เสียดายนี่" จนหมดสิ่งที่ห่วงใยก็ได้ เช่นนี้เป็นต้น

และข้อสำคัญอีกอย่างหนึ่ง ก็ใช้ถ้อยคำที่ท่านบังคับไว้ในกลบทนั้น ๆ ให้ถูกต้องกับภาษาที่เขาใช้กันทั่วไปเช่นในกลบทกบเต้นต่อยหอยว่า "ขอน้องจำคำน้องจนชนม์สลาย" นั้น ต้องให้ได้ความติดต่อกัน เช่น "ทำอวดดีที่อวดเด็กเด็กเด็กเล่น" หรือ "จิตนึกรักจักหันร้างกระไรได้" อย่าให้เป็นแต่สักว่าขอไปที เช่น "พี่รักจริงพิงรักเจ้าเบาเมื่อไร" หรืออื่น ๆ ทำนองนี้ หรือในกลบทสะบัดสะบิ้ง, ซึ่งคำท้ายเป็นคำซ้ำกัน เช่น "สวิงสวาย, ทุรนทุราย" ฯลฯ นั้น ต้องให้เป็นคำที่เขาพูดกันเช่นนั้น และคำหน้าที่ซ้ำกันนั้นถ้าเป็นคำสั้น หรืออักษรนำดังตัวอย่างที่ให้ไว้นั้นจะสละสลวยเพราะขึ้นอีก ถึงจะใช้คำยาวหรือคำหนักเช่น "กลางคำกลางคืน, ทุกวันทุกวัน" ฯลฯ ท่านก็ไม่ห้ามแต่ทำให้กลอนเยิ่นไป ผู้อ่านต้องเน้นให้สั้นเข้า หวังว่าตัวอย่างดังที่ให้ไว้นั้น ก็พอจะถือเป็นหลักที่สังเกตได้แล้ว

๒. กลอนกลอักษร กลอนกลอักษรนี้ ก็เป็นประเภทกลอนสุภาพเช่นเดียวกับกลอนกลบทนั่นเอง แต่ในวรรคหนึ่ง ๆ นั้น ท่านตั้งตัวอักษรทำเป็น กลไว้ ให้อ่านเอาเอง ให้ถูกทำนอง กลอน และเรียกชื่อต่าง ๆ กัน ดังจะยกตัวอย่างบางบทมาให้ดูต่อไปนี้ :—

กลอักษรคมในฝัก คือในวรรคหนึ่ง ๆ ท่านเขียนไว้ ๖ คำเท่านั้น ผู้อ่านจะต้องอ่านไปถึงคำที่ ๓ แล้วถอยหลังอ่านคำ ๓ มาถึงคำที่ ๑ อีก แล้วจึงอ่านคำที่ ๔ ต่อไปจนจบวรรค รวมเป็น ๙ คำ ดังแผนต่อไปนี้

๑ ๒ ๓ ๗ ๘ . ๙

๐ ๐ ๐ ๐ ๐ ๐ ตัวอย่าง :—

๖ ๕ ๔

จารึกวัดพระเชตุพน[๑]

ปางเริ่มรัก จะห่างเหิน

สองใจเป็น ต้องหมองเมิน เขินขามคด สะเทินอาย ฯลฯ

ตัวอย่างอ่าน

ปางเริ่มรักรักเริ่มปางจะห่างเหิน

สองใจเป็นเป็นใจสองต้องหมองเมิน เขินขามคิดคิดขามเขินสะเทินอายฯลฯ

กลอักษรงูกลืนหาง คือในวรรคหนึ่งๆ ท่านเขียนไว้ ๕-๖ คำ ผู้อ่านอ่านจบวรรคต้องย้อนมาอ่านขึ้นต้นอีก ๓ คำ ดังแผนต่อไปนี้ :—

๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖

๐ ๐ ๐ ๐ ๐ ๐ ตัวอย่าง :—

๗ ๘ ๙

จารึกวัดพระเชตุพน

"โอ้อกเอ๋ยแสนวิตก

กะไรเลยช้ำใจ จะจากไกลไม่เคย" ฯลฯ

ตัวอย่างอ่าน

" โอ้อกเอ๋ยแสนวิตกโอ้อกเอ๋ย

กะไรเลยช้ำใจกะไรเลย จะจากไกลไม่เคยจะจากไกล

---

๑. ตัวอย่างกลอักษรนั้น ตามแบบท่านเขียนไว้เป็นกลเพียง ๕–๖ คำ ดังนี้ทุกวรรค แต่ตามตัวพิมพ์จารึกวัดพระเชตุพน ท่านพิมพ์ตามตัวอย่างอ่านทั้งหมด จึงแลดูไม่เป็นกลอักษรไป

กลอักษรนกกางปีก คือในวรรคหนึ่ง ๆ ท่านเขียนไว้ ๕-๖ คำ เมื่ออ่านถึงคำที่ ๓ ที่ ๔ แล้วต้องอ่านซ้ำถอยหลังเข้ามาอีก ๒ คำ แล้วจึงอ่านต่อไปจนจบวรรค ดังแผนต่อไปนี้ :—

๑ ๒ ๓ ๖ ๗ ๘

๐ ๐ ๐ ๐ ๐ ๐ ตัวอย่าง :—

๕ ๔

จารึกวัดพระเชตุพน

"แสนรักร้อนหนักอกเอ่ย
ฉันใดจะได้ชมชิดเชย ไม่ลืมเลยปลื้มอาลัย" ฯลฯ

ตัวอย่างอ่าน

"แสนรักร้อนร้อนรักหนักอกเอ่ย
ฉันใดจะได้ชมชิดชิดชมเชย ไม่ลืมเลยเลยลืมปลื้มอาลัย" ฯลฯ

บทที่ ๓ คำโคลง ร่าย และ ลิลิต

ข้อ ๑๑. **ข้อบังคับคำโคลงทั่วไป** คำโคลงและร่ายนี้เป็นคำกานท์ดั้งเดิมของไทยเรา กล่าวคือคำร่ายเป็นคำกานท์ที่ใช้กันแพร่หลายในสมัยโบราณมีสัมผัสต้นวรรคปลายวรรคคล้องกันเรื่อยไป เช่นคำกาพย์พระมุนี่ของไทยเหนือ หรือแม้พระนามาภิไธยพระเจ้าแผ่นดิน นามขุนนางผู้ใหญ่เป็นต้นก็ใช้คล้องกันเป็นทำนองร่ายเป็นพื้น ส่วนคำโคลงนั้นก็นิยมใช้มาแต่ครั้งโบราณเช่นกัน ผิดกันที่มีวิธีแต่งยากกว่ากัน แต่ในสมัยต่อมาท่านเอาร่ายกับโคลงมาแต่งเป็นเรื่องรวมกัน ซึ่งเรียกว่าลิลิต ดังจะกล่าวข้างหน้า

สมัยนั้นคำโคลงเป็นของแต่งกันแพร่หลายมาก รองจากกลอนลงมา จึงขอยกคำโคลงขึ้นอธิบายก่อน ดังนี้

๑. คณะ คณะของโคลงนั้นหาได้เป็นอย่างเดียวกันทั่วไปเหมือนคำกลอนไม่ กล่าวคือจัดตามประเภทของโคลง ซึ่งมีประเภทใหญ่ ๒ ประเภทคือโคลงสุภาพ และโคลงดั้น และทั้ง ๒ ประเภทนี้ยังมีประเภทย่อยลงไปอีก เช่น โคลง ๔, โคลง ๓ และโคลง ๒ เป็นต้น ดังนั้นข้อบังคับคณะจึงจำเป็นต้องกล่าวพร้อมกันไป ในข้ออธิบายถึงโคลงประเภทนั้น ๆ

๒. สัมผัส สัมผัสนอกของโคลง คือสัมผัสสระที่บังคับให้มีเฉพาะโคลงประเภทหนึ่ง ๆ จึงจำเป็นต้องนำไปกล่าวพร้อมกับประเภทของโคลงนั้น ๆ ส่วนสัมผัสในนั้น ถึงแม้จะไม่เป็นข้อบังคับตายตัวก็จริง แต่ท่านก็นิยมใช้กันเป็นพื้น ดังนั้นในที่นี้จะนำหลักที่ท่านใช้กันเป็นพื้นมากล่าวไว้พอเป็นที่สังเกตโดยทั่ว ๆ ไป ดังต่อไปนี้ :—

สัมผัสในของโคลงนั้นท่านนิยมใช้อยู่ ๒ แห่งคือ

ก. แห่งต้นคือ ในวรรคที่มีคำ ๕ คำ ซึ่งโดยมากเป็นวรรคต้น ๆ เพราะวรรคท้ายมักเป็น ๒ คำหรือ ๔ คำทั้งนั้น และใช้ได้ทั้งสัมผัสสระและสัมผัสอักษร และท่านนิยมสัมผัสอักษรมากกว่าสัมผัสสระ และนับว่าสัมผัสชิดกันสละสลวยดีกว่าสัมผัสคั่นกันทั้งสระและอักษร ยิ่งได้สัมผัสชิดเคล้ากันทั้งสระและอักษรด้วยก็ยิ่งดี ดังตัวอย่าง

สัมผัสสระชิดกัน " โอ้จิตคิดบ่เว้น " หรือ " โอ้จิตคิดผิดแท้ "

สัมผัสสระคั่นกัน " โอ้จิตเรียมคิดเศร้า "

สัมผัสอักษรชิดกัน "โอ้ว่าเวรเก่าสร้าง" หรือ "จำ จิต จำจากเจ้า"

สัมผัสอักษรคั่นกัน "โอ้เรียมนิราศเจ้า"

เคล้ากันทั้งสระและอักษร "เรียมร่ำน้ำเนตรย้อย" หรือ

"เรียมคิดจนจิตเคลิ้ม"

ทั้งนี้เลือกสรรขึ้นให้เห็นเฉพาะอย่าง ตามปกติท่านมักประพันธ์เพียงให้ได้สัมผัสกันไม่เลือกชนิด คือเอาการใช้ถ้อยคำเหมาะเจาะเป็นเกณฑ์

ข. แห่งที่สองนั้น คือคำสุดวรรคต้น กับคำต้นวรรคท้ายท่านมักนิยมให้ได้สัมผัสอักษรกัน นอกจากจำเป็นคือคำ หลายพยางค์ต้องสุดวรรคตรงกลางคำที่เรียกว่ายติภังค์ หรือมิฉะนั้นก็เนื้อความบังคับให้จำเป็นต้องใช้คำอื่นจึงจะได้ความดี นอกจาก ๒ ข้อนี้บังคับแล้ว ท่านมักใช้สัมผัสอักษรเชื่อมกันเป็นพื้น ถ้าหาสัมผัสอักษรไม่ได้ ก็ใช้สัมผัสสระแทนได้บ้างแต่ไม่ได้ทั่วไป เพราะถ้าไปพ้องกับสัมผัสนอกเข้าก็จะทำให้สัมผัสนอกเลือนเสียความไพเราะไป ดังจะนำโคลงพระลอมาเป็นตัวอย่าง ทั้งข้อ (ก) และข้อ (ข) ต่อไปนี้

เสียงลือเสียงเล่าอ้าง อันใด พี่เอย ได้อักษรเชื่อม
เสียงย่อมยอยกใคร ทั่วหล้า ไม่เชื่อมความบังคับ
สองเขือพี่หลับใหล ลืมตื่น ฤๅพี่ ได้อักษรเชื่อม
สองพี่คิดเองอ้า อย่าได้ถามเผือ ได้สระเชื่อมแทน

๓. คำเอกโท นับว่าเป็นข้อบังคับของโคลงเป็นพื้น แต่ได้อธิบายมาในข้อ ๒ แล้ว จะกล่าวต่อไปเฉพาะท่านบังคับเป็นแบบตามชนิดของโคลง

๔. คำขึ้นต้นและลงท้าย

คำขึ้นต้น ซึ่งเกี่ยวกับโคลงมีอยู่อย่างหนึ่ง คือท่านตั้งกระทู้ขึ้นต้นให้แต่งเป็นโคลงต่อไป ที่เรียกว่า "โคลงกระทู้" ซึ่งจะอธิบายข้างหน้าต่อไป

ส่วนคำลงท้าย สำหรับโคลงทั่วไป ซึ่งจำเป็นจะกล่าวในที่นั้น ก็คือ "คำสร้อย" ซึ่งท่านแต่งเติมท้ายบาทของโคลงตามข้อบังคับ เพื่อให้ได้ความครบ ถ้าได้ความครบแล้ว ก็ไม่จำเป็นจะต้องใส่สร้อยลงไป แต่ก็มีหลักควรสังเกตอยู่คือ คำสร้อยโคลงทั่วไปนั้นมีอยู่ ๒ คำ คำต้นนั้นมีหน้าที่ต่อคำข้างหน้าให้ได้ความครบ ส่วนคำท้ายนั้นเป็นคำเสริมขึ้นให้เต็ม สร้อยมีหน้าที่ทำให้ความไพเราะขึ้นหรือชัดเจนขึ้นเท่านั้น ดังจะยกตัวอย่างมาให้ดูเช่น "รังรูปเหมมฤคอ้าง ฤๅควร เชื่อเลย"

ดังนี้ "เชื่อเลย" เป็นคำสร้อย คำต้น "เชื่อ" จำเป็นต้องเติม เพื่อให้ความครบว่า "ไม่ควรเชื่อ" แต่คำท้าย "เลย" เพิ่มให้เพราะขึ้นว่า "ไม่ควรเชื่อทีเดียว" เท่านั้นถึงจะไม่ใส่ก็ได้ความแต่ใช้คำเดียวไม่ถูกแบบสร้อยโคลง และคำท้ายสร้อยโคลงนี้ท่านจำกัดใช้เป็นพวกหนึ่งต่างหาก บางคำก็ตรงกับที่ใช้อยู่ปัจจุบันนี้ บางคำก็ผิดเพี้ยนกันไป ดังจะรวบรวมมาชี้แจงไว้พอเป็นที่สังเกตต่อไปนี้

"พ่อ, แม่, พี่" ฯลฯ ใช้ในที่เป็นคำเรียกผู้ฟังเพื่อให้ทราบหรือให้ตอบ เช่นตัวอย่าง "เจ็บจิต จริงพ่อ" หรือ "อย่างไร ฤๅแม่" เป็นต้น

"นา, รา, หรือ ฮา, เฮย, แฮ" ใช้ในที่บอกเล่าทั่ว ๆ ไปเช่น:— "ใช่คน อื่นนา", "ฟังคำ หน่อยรา" หรือ "หน่อยฮา, หน่อยเฮย, หน่อยแฮ" ตามแต่จะเหมาะ

"เลย" มักใช้คู่กับความปฏิเสธเช่น ไม่— —เลย, อย่า— —เลย, เปล่า— —เลย เป็นต้น

"เทอญ" ใช้ในความขอร้องหรืออ้อนวอน เช่น "ไปเทอญ" "โปรดเทอญ" เป็นต้น

"อา" ใช้ในความคิดวิตกส่วนตัวเช่น "โอ้อก เราอา" เป็นต้น

"เอย" ใช้ในความปลอบโยนผู้อื่นหรือรำพึงอย่างเดียวกับคำ "เอ่ย" เช่น "น้องเอ่ย" หรือ "อกเอ่ย" เป็นต้น

"นอ" ใช้ในความวิตกวิจารณ์อย่างคำ "หนอ" เช่น "ไฉนนอ, อาภัพ จริงนอ" เป็นต้น

"บารนี" เป็นคำโบราณใช้เป็นคำสร้อยครบ ๒ คำ อย่างเดียวกับ เช่นนี้ ดังนี้ เช่น— "เจ็บใจ บารนี" ก็เท่ากับ "เจ็บใจ เช่นนี้"

"ฤๅ, รือ" ใช้แทนคำ "หรือ" ซึ่งเป็นคำถามก็ได้, ใช้เชื่อมประโยคต่อกับอีกบาทหนึ่งก็ได้

"แล" ใช้ในที่สิ้นเนื้อความก็ได้ เช่น "ฉะนี้แล" หรือในความว่า "แน่" เช่น "จริงแล" ก็ได้ หรือใช้แทน "และ" เชื่อมกับบาทต่อไปก็ได้

"ก็ดี" ใช้เป็นสร้อยได้ครบ ๒ คำในความเช่นเดิม

ข้อสังเกต ข้อสำคัญจะต้องให้สร้อยเหล่านี้มีเนื้อความเข้ากันกับเนื้อความของโคลงข้างต้นเป็นข้อใหญ่ ซึ่งอาจจะเป็นทางสังเกตจากหลักที่อธิบายไว้ข้างบนนี้ได้พอแล้ว ที่จริงถึงแม้ว่าจะไม่ใช้คำเสริมสร้อยเหล่านี้เลย คือจะใช้คำพูดตรง ๆ ใส่เป็นคำสร้อย เช่น "รังรูปเหมมฤคอ้าง ฤๅควร เชื่อเลย" จะใช้ว่า "—ฤๅควร เชื่อถือ" หรือ "เอียงอกเทออกอ้าง อวดองค์ อรเอย" จะใช้ว่า "——อวดองค์อรทัย" เป็นต้น ก็ไม่มีข้อห้าม และอาจจะพบโคลงโบราณมีอยู่บ้างแต่น้อยแห่งเหลือเกิน ซึ่งเห็นได้ว่าท่านไม่นิยม เพราะไม่ไพเราะ จึงควรใช้คำเสริมสร้อยตามแบบของท่าน

ข้อ ๑๒. โคลงสุภาพต่าง ๆ ต่อไปนี้จะกล่าวโคลงสุภาพก่อน เพราะเป็นของแพร่หลายเป็นที่ ๒ รองจากคำกลอนลงมา โคลงสี่สุภาพเป็นของแพร่หลายมากที่สุด และโคลงสุภาพเหล่านี้มีลักษณะต่างกับพวกโคลงดั้น ที่เห็นได้ง่ายก็คือ วรรคท้ายของบาทที่สุดมี ๔ คำด้วยกันทั้งนั้น นอกจากนี้ก็ต้องสังเกตข้อบังคับต่าง ๆ ดังจะอธิบายที่ละชนิดต่อไปนี้ :—

๑. โคลงสี่สุภาพ โคลงสี่สุภาพนี้ ท่านอธิบายแบบไว้ดังนี้:—

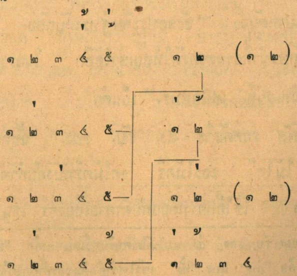
คณะ บท ๑ มี ๔ บาท และบาทที่ ๑, ที่ ๒, ที่ ๓, นั้นมี ๒ วรรค วรรคต้นมี ๕ คำ วรรคท้ายมี ๒ คำ เหมือนกันทั้ง ๓ บาท ส่วนบาทที่ ๔ นั้น วรรคต้นมี ๕ คำ วรรคท้ายมี ๔ คำ รวมทั้ง ๔ วรรคจึงมี ๓๐ คำ ท้ายบาท ๑ และบาท ๓ ถ้าความไม่ครบยอมให้เติมสร้อยได้อีก ๒ คำ และคำทั้ง ๓๐ นี้จัดเป็น ๓ พวก คือ

คำสุภาพ คือคำธรรมดาไม่กำหนดเอกโทจะมีหรือไม่มีก็ได้ ๑๙ คำ

คำเอก คือคำที่บังคับไม้เอก หรือจะใช้คำตายแทนเอกก็ได้ ๗ คำ

คำโท คือคำที่บังคับไม้โทมี ๔ คำ รวมเป็น ๓๐ คำ คำเอกและคำโทนั้นท่านบังคับให้มีที่ได้บ้างจะทำแผนไว้ให้ดูข้างท้ายนี้

สัมผัส สัมผัสในได้อธิบายไว้ในข้อบังคับโคลงทั่วไปแล้ว (ข้อ ๑๐) ส่วนสัมผัสสระที่เป็นสัมผัสนอกนั้น สัมผัสส่งอยู่ท้ายบาท ๑ สัมผัสรับอยู่ท้ายวรรคต้นบาท ๒ และสัมผัสรองอยู่ท้ายวรรคต้นบาท ๓ และมีสัมผัสโทอีกคู่หนึ่ง คือสัมผัสส่งอยู่ท้ายบาท ๒ และสัมผัสรับอยู่ท้ายวรรคต้นบาท ๔ จงดูแผนต่อไปนี้

หมายเหตุ เอกโท ที่ ๔-๕ วรรคต้นบาท ๑ นั้นจะใช้เอก โท เรียงกันเช่น "กล่าวแล้ว ปดโป้" ก็ได้ หรือจะกลับโทแล้วเอก เช่น "แล้วกล่าว โป้ปด" ก็ได้ไม่ห้าม แล้วแต่เหมาะ

คำลหุอยู่หน้า เช่น "กะทะ, ประการ" ฯลฯ ก็ดี คำอักษรนำเช่น "สละ, สมาน" ฯลฯ ก็ดี ใช้เป็นคำเดียวได้ แต่ถ้าจะให้เป็นคำเอกต้องให้คำท้ายเป็นเอกหรือคำตาย จึงจะใช้ได้ เช่นในวรรคต้นบาท ๒ ว่า "เป็นดิลกโลกลือชา เชิดด้าว" เว้นแต่คำท้ายไม่ใช่เอก หรือคำตายดังว่า "เป็นประธานโลกลือชา เชิดด้าว" เช่นนี้ใช้ไม่ได้ แต่ถ้าจะแยกออกเป็น ๒ คำ เอาคำ "ประ" เป็นเอก เช่น "เป็นประธานโลกปรา กฏแจ้ง" หรือ "สองสมานมิตรผาสุกพร้อม" เช่นนี้ใช้ได้ และการใช้คำคู่เป็นคำเดียวเช่นนี้ ในวรรคต้นควรมีได้ ๒ คู่ และในวรรคท้ายควรมีได้คู่ ๑ เป็นอย่างมาก เช่นตัวอย่างในบาทต้นว่า "ข้าขอประดิษฐ์ประดับถ้อย ประเดิมกลอน" แต่ถ้าเป็นอักษรนำที่อ่านรวบรัดให้สั้นเข้าได้อีก ในวรรคท้ายก็ใช้ได้ ๒ คู่ เช่น "สนิทเสน่ห์, เสมอสมร," เป็นต้น

สัมผัส รวดต้นคือ ส่ง, รับ, รอง, นั้นท่านห้ามคำที่บังคับไม้เอก ไม้โท[๑] และไม้ตรี แต่ไม้ตรีที่บังคับคำตายเช่น โต๊ะ แป๊ะ ฯลฯ ใช้ได้อย่างเดียวกับคำตายเสียงตรี เช่น แนะ แคระ

---

๑. สัมผัส รับ, รอง, ส่ง พบในนิราศนรินทร์แห่งหนึ่งคือ "ลิ้ว" ในลิลิตพระลอสังเกตได้ ๒ คือ "ต่าง" และ "ทั้ง" เข้าใจว่าคำเดิมของท่านคงเป็น "ลิว"

แพะ ฯลฯ ส่วนคำ บังคับไม้ จัตวา เช่น จ๋ำ, เอ๋ย, ฯลฯ ใช้ได้อย่างเดียวกับจัตวาอื่นๆ เช่น หนา, ขา, เสีย ฯลฯ

ส่วนเสียงวรรณยุกต์จะเป็นเสียงเดียวกันทั้ง ๓ เช่น จิต, กิจ, ติด หรือ ใส, ไหน, ไข ฯลฯ หรือจะสลับกันเช่น กิจ, มิตร, ติด, กัน, หัน, มัน ฯลฯ ไม่ห้ามเลย เว้นแต่คำซ้ำกันจะอยู่ติดกัน เช่น การ, การ, สาร, หรือ สงฆ์, สรง, ลง, กร, สอน, ศร ฯลฯ ใช้ไม่ได้ เว้นแต่จะสลับกันเสียเช่น การ, สาร, การ หรือ สงฆ์ ลง สรง ฯลฯ เช่นนี้ใช้บ้างแต่น้อยเต็มที

คำจบบท คือคำสุดท้ายของบาทที่ ๔ ท่านนิยมใช้เสียงจัตวา หรือสามัญ ๒ เสียงเท่านั้นเป็นพื้น เพราะเป็นคำจบ จะต้องอ่านเอื้อนลากเสียงยาว[๒]

ข้อพิเศษ ข้อบังคับข้างบนนี้ อธิบายตามที่ใช้กันแพร่หลายในปัจจุบันนี้ แต่ยังมีข้อพิเศษซึ่งผิดจากที่อธิบายมาแล้วอยู่อีก นับว่าเป็นแบบพิเศษอีกแผนกหนึ่ง ดังจะรวบรวมมาไว้ต่อไปนี้

สร้อยท้ายบาทสี่ ตามแบบข้างบนนี้ บังคับให้เติมสร้อยเฉพาะท้ายบาท ๑ กับบาท ๓ เท่านั้น แต่ในโคลง ๔ เข้าลิลิต เช่นลิลิตพระลอท่านใส่สร้อยลงท้ายบาท ๔ บ้างก็ได้ ทำนองเดียวกับสร้อยท้ายบทร่าย หรือท้ายบทโคลง ๒ และโคลง ๓ ซึ่งจะกล่าวข้างหน้าด้วย ดังตัวอย่างในลิลิตพระลอต่อไปนี้:—

---

๑. สัมผัสเช่นนี้ ในตะเลงพ่ายทั้งเล่ม พบแห่งเดียวเท่านั้น คือ อภิรุม, ชุม, รุม, น่ากลัวจะเผลอยิ่งกว่าเป็นการขอไปที.

๒. คำที่สุดโคลง ๒ โคลง ๓ และร่ายมีใช้คำตายเช่น กิจ นึก ฯลฯ อยู่บ้าง แต่โคลง ๔ นับว่าไม่นิยมใช้ทีเดียว.

บาท ๔ "สาวหนุ่มพึ่งเป็นบ้า อยู่แล้ไหยหา ท่านนา."

และ "หมองดั่งนี้ข้าไห้ บอกข้าขอพึ่ง หนึ่งรา" เป็นต้น

โคลงโบราณ ท่านไม่ใคร่จะนิยมเคร่งครัดนัก ดังจะเห็นได้ในลิลิตพระลอ, และโคลงกำสรวลศรีปราชญ์เป็นต้น เพราะในสมัยต้น ๆ คำเอกโทก็ยังไม่แน่นอนนัก คำที่เราใช้เอกโทในสมัยนี้เช่น ต่าง ทั้ง โบราณท่านใช้ ตาง, ทัง อยู่มากมาย ดังนี้เป็นต้น

อนึ่งคำสระอำของคำแผลงเช่น กำแหง, จำเลย ฯลฯ ท่านมักใช้เป็นคำตายหรือคำเอกได้ มาจากท่านใช้ "เฉพาะ" หรือ "จำเพาะ"[๑] เป็นอย่างเดียวกัน

๒. โคลงสี่สุภาพจัตวาทัณฑี[๒] โคลงแบบนี้มีต่างกับโคลงสี่สุภาพอยู่แห่งเดียวเท่านั้น คือ สัมผัสรับ ของโคลง ๔ สุภาพนั้นอยู่ที่คำที่ ๕ วรรคหน้าบาท ๒ แต่โคลงแบบนี้สัมผัสรับร่นมาอยู่คำที่ ๔ เท่านั้น ข้อบังคับอื่น ๆ อย่างเดียวกับโคลงสุภาพทั้งนั้น และท่านมักใช้แต่งคละกันไปกับโคลงสุภาพเป็นพื้น ดังตัวอย่าง :—

---

๑. เนื่องมาจากสูตรท้องครุ ลหุ โบราณว่า, "เรากินแตง–โม" (คือ ม คณะว่า "เรากินแตง" ครุทั้ง ๓) "ผลอ้ายกะ–โต" (ต คณะ คือ "ผลอ้ายกะ" ครุ ๒ ละหุ ๑) "เฉพาะเจาะนาน" (น คณะว่า "เฉพาะเจาะ" ลหุ ๓) ครั้นต่อมาคำ "เฉพาะเจาะ" เลื่อนเป็น "จำเพาะเจาะ" จึงรวมเอาคำ "จำ" เป็นลหุไปด้วย เมื่อเป็นลหุก็เป็นคำตายได้และเป็นคำเอกได้ด้วย แต่ทางบาลีและสันสกฤตต้องเป็นครุ เพราะมีข้อบังคับว่า "นิคคหิตปราบโน" (คำมีนิคคหิตเป็นครุ)

๒. จัตวาทัณฑี เป็นคำผูกขึ้นใช้ในภาษาไทย "จัตวา" ว่าสี่ "ทัณฑี" ว่ามีไม้เท้าหรือมีโทษ ที่นี้คงหมายถึงมีข้อบังคับ 'จัตวาทัณฑี' คงหมายความว่ามีบังคับให้รับกันในคำที่สี่นั้นเอง ส่วน "ตรีพิธพรรณ" ก็เช่นกัน– "ตรีพิธ" ว่าสามอย่าง "พรรณ" ว่าอักษร รวมความว่าให้รับกันในอักษรหรือคำที่สามนั้นเอง

ตะเลงพ่าย "สงครามพึ่งแผกแพ้ เสียที
แตกเมื่อต้นปี่ไป ห่อนช้า
บ ร้างกระลัมมิ มาขวบ นี้เลย
มิ่ก่ม่บี่หน้า แน่แท้กูทาย"

พระลอ "เรานี้เราเทพเจ้า จอมผา ใหญ่นา
เขาใส่สมญาเรา ปู่เจ้า
แรงบุญส่งสนองมา พูนเพิ่ม แถมแม่
เสวยพิภพลาญเช้า[1] ชั่วฟ้าล่มกัลป์"

หมายเหตุ แบบโคลงจัตวาทัณฑี่ที่ท่านวางไว้ในฉันทลักษณ์นั้น มิแปลกกับข้างบนนี้ คือ คำที่ ๓ ที่ ๔ ของวรรคหน้าบาทที่ ๒ และที่ ๓ ต้องให้ได้สัมผัสสระชิดกันด้วย ดังตัวอย่างที่ท่านแต่งกำกับไว้ต่อไปนี้:—

ฉันทลักษณ์ "โคลงหนึ่งนามแจ้งจัต วาทัณ ฑี่นา
บังคับรับกันแสดง อย่างพร้อง
เลบงแบบแยบยลผัน แผกชนิด อื่นเอย
ที่สี่บาทสอดคล้อง ท่อนท้ายบทประถม"

๑. ลาญเช้า คงไม่ใช่ "แตกเช้า" แต่น่าจะเป็น "ลานเช้า" เอาความว่า ลานปลูกข้าว ที่เรียกเป็นสามัญ "ลานนา" นั้นเอง โปรดพิจารณาดู

แบบต้นมิใช้มากทั้งลิลิตตะเลงพ่ายและลิลิตพระลอดังตัวอย่างที่ยกมาให้ดูนั้น แต่แบบในฉันทลักษณ์นั้นน่าจะมีที่ใช้น้อย จึงไม่ค่อยพบและสัมผัสสระชิดกันในบาท ๒ และ ๓ ก็มีเฉพาะโคลงจัตวาทัณฑีแบบนี้เท่านั้น ส่วนโคลงตรีพิธพรรณ ซึ่งเป็นคู่กันก็ไม่มีอย่างนี้ ดังนั้นจึงนำมากล่าวไว้เป็นพิเศษ

๓. **โคลงสี่สุภาพตรีพิธพรรณ** โคลงแบบนี้ก็เป็นทำนองเดียวกับโคลงสี่สุภาพ ต่างกันก็เพียงสัมผัสรับเลื่อนมาอยู่คำที่ ๓ วรรคหน้าบาทที่ ๒ เท่านั้น และท่านแต่งคละกันไปกับโคลงสี่สุภาพอย่างโคลงจัตวาทัณฑีเหมือนกัน แต่ท่านใช้น้อย ดังตัวอย่างต่อไปนี้:—

แต่งขึ้นใหม่ "ข้าขอประณตพร้อม กายวจี จิตต์นา

ต่อพระศรีไตรรัตน์ โรจน์เรือง

เป็นประทีปส่องตรี โลกชัช วาลนา

กำจัดมืดมนธ์เปลื้อง สัตว์พ้นสงสาร

หมายเหตุ โคลงจัตวาทัณฑีและโคลงตรีพิธพรรณนี้ สังเกตดูท่านมิได้ตั้งใจจะแต่งไว้ที่นั่นที่นี่ ตามวิธีประพันธ์อื่น ๆ เมื่อถ้อยคำบังเอิญเหมาะจะให้เป็นโคลงชนิดนี้เข้า ณ ที่ใด ท่านก็ใส่ลงที่นั้น ปนไปกับโคลงสี่สุภาพธรรมดา ซ้ำท่านมิได้บอกชื่อไว้ด้วย

๔. **โคลงสองสุภาพ** คณะ ของโคลงสองสุภาพนี้คือบท ๑ มี ๒ บาท ๆ ต้นมีวรรคเดียวและมี ๕ คำ เรียกว่าบาทส่งโทกได้ และบาทท้ายเรียกว่าบาทรับโทกได้ มี ๒ วรรค ๆ หน้าคือวรรครับโทมี ๕ คำ และวรรคหลังมี ๔ คำ อย่างโคลงสี่สุภาพ ดังแผนต่อไปนี้:—

่ ้
บาทต้น ๑ ๒ ๓ ๔ ๕

่ ้ ่ ้ สร้อย
บาทท้าย ๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๑ ๒ ๓ ๔ (๑ ๒)

เอกโท บังคับให้มีเอก ๓ แห่ง และโท ๓ แห่ง และคำตายแทนเอกได้เช่นเดียวกับโคลงสี่ทั้งหลาย

คำสร้อย ยอมให้ใส่ได้ ๒ คำต่อวรรคหลังของบาทท้าย ดังตัวอย่างต่อไปนี้ :—

ลิลิตตะเลงพ่าย " จำใจจรจากสร้อย
อยู่แม่อย่าละห้อย ห่อนช้าคืนสม แม่แล"

ลิลิตพระลอ " ทำนองนาสิกไท้
คือเทพนิรมิตไว้ เปรียบด้วยขอกาม"

ทั้งนี้เป็นแบบที่ใช้กันทั่วไปในปัจจุบัน ส่วนแบบพิเศษนั้นจะอธิบายรวมกับโคลงสามข้างหน้า

๕. โคลงสามสุภาพ คณะ ของโคลงสามนี้ก็เป็นทำนองเดียวกับโคลงสองทั้งนั้น ผิดกันก็แต่เติมบาทต้นข้างหน้าเข้าอีกบาทหนึ่งมี ๕ คำ รวมเป็น ๓ บาทด้วยกัน จึงเรียกว่าโคลงสาม ข้อบังคับอื่นๆ อย่างเดียวกับโคลงสองทั้งสิ้น ผิดกันอยู่ก็แต่คำท้ายของบาทต้น ต้องเชื่อมสัมผัสกับคำที่ ๑, ๒, ๓ ของบาทต่อไปคือบาทที่ ๒ และสัมผัสคู่นี้ต้องส่งและรับอย่างเดียวกันด้วย คือส่งคำสุภาพ เอก โท ก็ต้องรับคำสุภาพ เอก โท เช่นกัน ดังแผนต่อไปนี้ :—

บาทที่ ๑ ๑ ๒ ๓ ๔ ๕

บาทที่ ๒ ๑ ๒ ๓ ๔ ๕

บาทท้าย (ที่ ๓) ๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๑ ๒ ๓ ๔ (๑ ๒) สร้อย

และสัมผัสคำท้ายบาทต้นกับคำที่ ๑, ๒, ๓ ของบาทที่ ๒ ที่ว่าต้องส่งและรับอย่างเดียวกันนั้น คือคำส่งสุภาพเช่น "ฉัน กัน" ก็ต้องรับ "มัน ปั้น" ถ้าส่งเอกเช่น "แม่ แน่น" หรือคำตายแทนเอกเช่น "คิด ชิด" ก็ต้องรับ "แผ่ แผ่น" หรือ กิด ปิด" โดยลำดับ ถ้าส่งโทเช่น "ตั้ง พลั้ง" ก็ต้องรับโทเช่น "ทั้ง กั้ง" เป็นต้น นอกจากนี้ก็เช่นเดียวกับโคลงสุภาพทั้งนั้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้:—

ลิลิตตะเลงพ่าย

บาทที่ ๑ "ภูบาลอื้นอำ **นวย**

บาทที่ ๒ **อวย** พระพรเลิศล้น

บาทท้าย จงอยุธย์อย่าพ้น แห่งเงื้อมมือเทอญ พ่อนา"

ลลิตพระลอ

บาทที่ ๑ "สององย่าปรารมภ์กระ **สัน**

บาทที่ ๒ แม้ **มิวันพรุ่ง เช้า**

บาทท้าย ลอราชจักเสด็จ **เต้า** สู่สร้อยสวนขวัญ

หมายเหตุ การเขียนเรียงให้ดูบาทละบรรทัดนี้ ก็เพื่อจะให้เห็นง่ายว่า การให้ชื่อโคลง ๒, ๓, ๔ นั้น ถือเอาจำนวนบาทของโคลง[๑] นั้นๆ เป็นเกณฑ์ ตามปรกติโคลง ๒ โคลง ๓ นั้น บทหนึ่งท่านเขียน ๒ บรรทัดเป็นพื้น คือโคลง ๒ นั้นท่านเอาบาท ๑ กับบาท ๒ ไว้บรรทัดบน และเอาวรรคท้ายไว้บรรทัดล่าง ส่วนโคลง ๓ นั้นเอาบาท ๑ กับบาท ๒ ไว้บรรทัดบน เอาบาทท้ายทั้งสองวรรคไว้บรรทัดล่าง เมื่อขึ้นบทใหม่ก็ย่อหน้าหรือใช้ฟองมันไว้หน้าตามระเบียบเขียนโคลง

ข้อพิเศษ โคลง ๒ โคลง ๓ ที่อธิบายมาข้างบนนี้ เป็นแบบที่ใช้กันอยู่บัดนี้ แต่แบบโบราณท่านยังใช้ผิดจากนี้ออกไปเป็นพิเศษบ้าง ดังนี้ :—

บาทที่ ๑ ที่ ๒ ของโคลง ๓ ถ้าแต่งเข้ากับร่ายที่ใช้คำมากกว่า ๕ ในวรรคหนึ่งก็ได้ คำใน ๒ บาทนี้ท่านใช้เกินกว่า ๕ บ้างก็มี และสัมผัสเชื่อมรับก็เลื่อนออกไปได้เช่นกันดังตัวอย่างในลิลิตพระลอดังนี้ :—

บาท ๑ ยายพึ่งสารยายลั่น หัว

บาท ๒ ยายเคยลองแต่ ตัว ชั่วตัว ช้ำ

บาทท้าย ยายจักลองเจ้า หล้า บ่ได้หลานเอย"

วรรคสุดท้ายของโคลง ๒ โคลง ๓ ถ้าแต่งเข้ากับร่ายโบราณซึ่งวรรคท้ายมี ๕ คำ ท่านก็ใช้ ๕ คำ บ้างก็มีแต่คำเอกต้องเลื่อนไปอยู่ที่ ๒ และมีคำโทอยู่ที่ ๓ เช่นตัวอย่างในลิลิตพระลอ ดังนี้ :—

---

๑. โคลงโบราณยังมีอีกแบบหนึ่ง บท ๑ มี ๔ บาท แต่เรียกว่าโคลง ๕ เพราะบาท ๑ มี ๕ คำ คล้ายโคลง ๒ โคลง ๓ จะกล่าวข้างหน้า

โคลง ๒ บาท ๑ "ทางไกลเยียวสัตว์ ร้าย

บาท ๒ ผีคะนองหลอน คล้าย ทำเล่ห์ให้ เห็นตัว"

บาท ๑ "กลัวศัตรูฝ่าย หน้า

บาท ๒ หลังพระเสียใจ ช้ำ ดุจดับแก้ว สองดวง"[๑]

โคลง ๓ บาท ๑ "ขุนงามอยู่ไกล กัน

บาท ๒ บ่ทัน นัดกัน[๒] ได้

บาทท้าย สองแม่ถาม ไจ้ไจ้ สระเทิ้นเทื้อน ไปสา"

ข้อ ๑๓. **โคลงดั้นต่าง ๆ**[๓] โคลงดั้นทั้งหลายนับว่าเป็น ประเภทใหญ่คู่กับโคลงสุภาพ และมีหลายชนิดด้วยกัน เช่นเดียวกับโคลงสุภาพ และมีข้อแตกต่างกับโคลงสุภาพที่เห็นได้ง่าย ก็คือวรรคท้ายของบาทที่สุดมี ๒ คำ นอกจากนี้ก็ต่างกันตามข้อบังคับ ดังจะนำมาอธิบายทีละชนิด ต่อไปนี้:—

---

๑. ที่ค้นเอาโคลง ๒ มาให้ดู ๒ บทติดกันนี้ เพื่อจะสังเกตว่าท่านตั้งใจใช้ ๕ คำ จริง ๆ ถึงบทต่อไปนี้ ท่านก็ใช้ ๕ คำเช่นกัน

๒. กัน ขาดเอก สังเกตดูท่านไม่ใคร่กวดขันนักจะอธิบายข้างหน้า

๓. โคลงดั้นนี้ น่าจะหมายถึงการแต่งดั้น ๆ ไปไม่สู้เคร่งครัดตามแผนนัก สังเกตดูโคลงดั้นโบราณท่านไม่ใคร่นิยมเอกโทอย่างโคลงสุภาพ ยิ่งเป็นรายดั้นด้วย แม้คำวรรคหนึ่ง ๆ ก็น้อยบ้างมากบ้างไม่นิยมแน่นอน มาบัดนี้เรานิยมแน่นอนเข้ากลายเป็นแต่งยากกว่าโคลงสุภาพเสียอีก

๑. โคลงสี่ดั้นวิวิธมาลี[๑] โคลงสี่ดั้นที่ใช้กันมี ๒ ชนิด คือ โคลงวิวิธมาลีนี้ชนิดหนึ่ง กับโคลงบาทกุญชรซึ่งจะกล่าวข้างหน้าอีกชนิดหนึ่ง ทั้งสองชนิดนี้ มีข้อบังคับคล้ายคลึงกันดังนี้:—

คณะโคลงสี่ดั้นวิวิธมาลี บท ๑ มี ๔ บาท และบาท ๑ มี ๒ วรรค ๆ ต้นมี ๕ คำ วรรคหลังมี ๒ คำ ทั้ง ๔ บาทจึงรวมเป็นบาทละ ๗ คำ บทหนึ่ง ๔ บาท มี ๒๘ คำ

สัมผัส มีเป็นสัมผัสไขว้กัน ๒ คู่ คู่ส่งมาจากที่สุดของบทข้างต้น ไปรับกับคำที่ ๕ บาท ๒ บทต่อมา และคู่ท้าย คือส่งอยู่วรรคท้ายบาท ๑ ไปรับกับคำที่ ๕ บาท ๓ และสัมผัสคู่ท้ายนี้จะใช้สระเดียวมาตราเดียวกันเช่นคู่ต้นไม่ได้ ส่วนสัมผัสโทนั้นส่งที่วรรคท้ายบาท ๒ อย่างโคลงสุภาพ แต่ไปรับคำโทที่ ๔ ที่ ๕ ก็ได้ในบาท ๔ และคำที่สุดบทนี้ก็ไปรับคำที่ ๕ บาท ๒ ของบทต่อไป เช่นนี้ตลอดไป

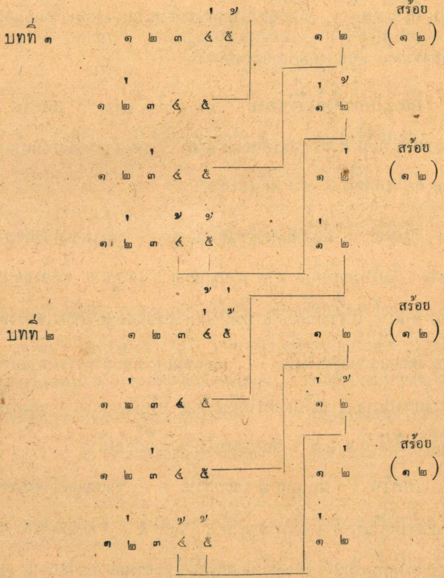
เอกโท มีคำเอก ๗ และมีคำโท ๔ เช่นเดียวกับโคลงสุภาพ ต่างแต่คำโทคู่ในบาท ๔ นั้นมาอยู่คำที่ ๔ กับที่ ๕ ติดกันทั้งคู่และใช้รับสัมผัสโทได้ทั้งคู่ด้วย ข้อบังคับนอกจากนี้เป็นอย่างเดียวกับโคลง ๔ สุภาพ

---

๑. วิวิธมาลี แปลว่ามีระเบียบต่าง ๆ ชื่อนี้สังเกตดูไม่เกี่ยวกับลักษณะโคลงเลย หมายความเพียงให้เป็นชื่อเรียกโคลงแบบนี้เท่านั้น

แผนโคลงสี่ดั้นวิวิธมาลี

(้ ่) รับคำที่จบบทต้น

ตัวอย่างจากโคลงดั้นพระราชพิธีแห่โสกัณฑ์

" เวียง วังบรมราชเจ้า รับสุดบทต้น จอม สยาม

ปราสาทรัตนพิ มาน	หยาด ฟ้า
สรรพสิ่ง วิจิตร งาม	ฉลักฉลวด ลายแฮ
กนกรัตน์เรือง จ้า	จับ หาว
สถลมารคสะอาดล้วน	เส ลา ปูแฮ
ตึก หมู่แถว เต็ง ยาว	ยืด สล้าง
ตำหนักพระวง ศา	นุวงศ์เรียบ เรียงแฮ
ทุกแห่ง เลิศล้ำ สร้าง	สืบมา"

หมายเหตุ ในข้อที่ว่าสัมผัสไขว้ ๒ คู่นั้น จะใช้สระเดียวมาตราเดียวกันทั้ง ๒ คู่ติดกันไม่ได้จะเห็นได้จากสัมผัสคู่ต้นคือ "หาว" ท้ายบท ๑ กับ "ยาว" ที่ ๕ บาท ๒ ของบท ๑ ซึ่งเป็นสระอา มาตราเกอว และคู่สองคือคำ "ดา" ท้ายบาท ๑ กับคำ "ศา" ที่ ๕ บาท ๓ ของบท ๒ จะให้เป็นสระอามาตราเกอวเหมือนกันเช่น "ดาว, ขาว" ติด ๆ กันไม่ได้ ถ้าเปลี่ยนมาตราเสียเช่น "ดา" กับ "ศา" ในตัวอย่างหรือเป็น "ดาน, ขาน" ๆ ล ๆ ก็ได้ทั้งนั้น แต่ถ้าจะเอาสัมผัสอื่น ๆ มาคั่นเป็นคู่ท้ายเสียอย่างน้อยคู่ ๑ แล้วจะซ้ำกันก็ได้ท่านไม่ห้าม

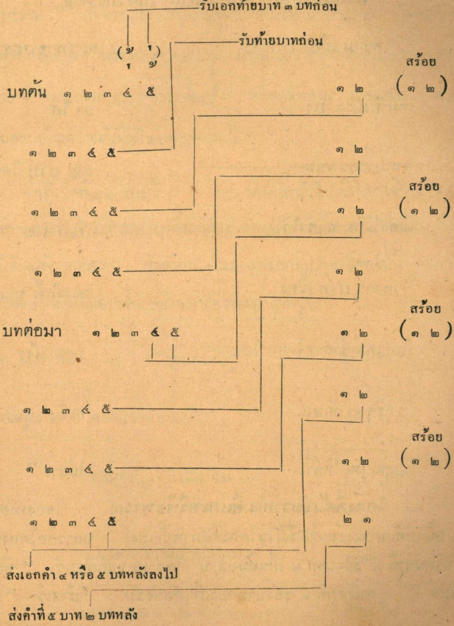
อนึ่งสัมผัสรับโทในบาท ๔ นั้นรับได้ทั้งคำที่ ๔ หรือที่ ๕ ก็จริง แต่รับที่ ๕ เพราะกว่าดังในตัวอย่าง "ฟ้า" กับ "จ้า" เป็นต้น

๒. โคลงสี่ดั้นบาทกุญชร[๑] โคลงสี่ดั้นแบบนี้มีลักษณะเหมือนกับโคลงสี่ดั้นวิวิธมาลีที่กล่าวมาแล้วทุกอย่าง แต่เพิ่มสัมผัสเอกเข้าอีกคู่ ๑ เท่านั้น กล่าวคือคำเอกท้ายบาท ๓ บทต้น มาคล้องกับคำเอกที่ ๔ หรือที่ ๕ ในบาท ๑ ของบทต่อมา รวมความว่าคำท้ายบาทของโคลงแบบนี้ย่อมเป็นสัมผัสส่งมาทั้ง ๔ บาท และต่างก็ไปรับสัมผัสกับคำที่ ๔ หรือที่ ๕ ของบาทที่ ๓ ซึ่งนับแต่บาทที่ส่งไปสลับกันเช่นนี้เรื่อยไป แต่ถ้าเป็นบาทที่ขึ้นต้น สัมผัสเอกบาทที่ ๑ และสัมผัสคำที่ ๕ บาทที่ ๒ ก็ไม่ต้องรับกับใคร ดังแผนต่อไปนี้ :—

---

๑. บาทกุญชรแปลอย่างไทยว่ารอยเท้าช้าง ที่ให้ชื่อเช่นนี้ เพราะสัมผัสส่งกับสัมผัสรับอยู่เยื้องสลับกันไป เหมือนรอยเท้าช้างที่ก้าวเยื้องกัน

แผนโคลงสี่ดั้นบาทกุญชร

ตัวอย่างเลือกจากโคลงกำสรวลศรีปราชญ์

"จากมาเมือง เก่า เท้า ถะ เท ธารอา
เทท่าบึงบาง บา บ่า ไส้
จากมาอ่อนอาเม บุญ บาป ใดนา
เมืองมิ่งหลายเจ้าไว้ เรียก โรย
เดชานุภาพ เรือง ยา รักษ์ ท่านฮา
รักษ เทพ จำสาร โดย บอก บ้าง
บาศรีจุฬา ลักษณ์ ยศยิ่ง พูนแม่
ไปยอมโหยให้อ้าง โอ่สาร"

๓. โคลงสี่ดั้นจัตวาทัณฑีและตรีพิธพรรณ โคลงทั้งสองแบบนี้ก็มีลักษณะเช่นเดียวกับที่มีในโคลงสี่สุภาพนั่นเอง กล่าวคือโคลงดั้นบทใดมีคำที่ ๔ ของบาท ๒ เป็นสัมผัสรับ โคลงบทนั้นก็เรียกว่า "จัตวาทัณฑี" แต่ถ้าคำที่ ๓ ของบาทสองเป็นสัมผัสรับ ก็เรียกว่า "ตรี

พิธพรรณ" ถ้าโคลงวิวิธมาลีมีลักษณะเช่นนี้ท่านก็เรียกว่า โคลงวิวิธมาลีจัตวาทัณฑี หรือตรีพิธพรรณ และถ้าเป็นโคลงบาทกุญชร ท่านก็เรียกว่าโคลงบาทกุญชรจัตวาทัณฑี หรือตรีพิธพรรณเช่นกัน ตามสัมผัสรับดังกล่าวแล้วที่มีในโคลงชนิดนั้น ๆ

ที่จริงโคลง ๒ แบบนี้ ท่านแต่งคละกันไปกับโคลงต้น ๒ ชนิดที่กล่าวมาแล้ว เพื่อสะดวกแก่สัมผัสเป็นบางบทเท่านั้นและในโคลงโบราณมักใช้ปนกันโดยมาก ดังตัวอย่างในกำสรวลศรีปราชญ์ต่อไปนี้ แต่ยกมาเฉพาะบทที่เป็นจัตวาทัณฑีและตรีพิธพรรณเท่านั้น

บาท ๔ บทต้น "เต็มย่านบรู้ก ดั่ง แกม

บทจัตวาทัณฑี จากมาอกน่านน้ำ นอง กาม

กามกระวน แรม รส ร่วง ไส้

จากมาราชครามคราม อกก่ำ

อกกร่ำเพราะชู้ไห้ คืนดี"

บาท ๔ บทต้น "ไปย่อมโหยให้อ้าง โอ่ สาร

บทศรีพิชพรรณ ไก่ไดขันขิ่งน้อง นาง เฉลย

เชิญท่าน ทยาน เบิ่นผั้น ฝาก แก้ว

เยียมาบ่ดุเสบย เริงราค

ไฟราคดาดแพร้ว แพร้ว พร่าง ตา

๔. ข้อพิเศษสำหรับโคลงสี่ดั้น ข้อบังคับโคลงดั้นวิวิธมาลี และโคลงดั้นบาทกุญชรที่วางไว้ข้างบนนี้ นำมากล่าวเฉพาะที่ท่านนิยมใช้ในปัจจุบันนี้ แต่โคลงดั้นโบราณยังมีใช้เป็นข้อพิเศษอีกหลายอย่าง แต่ข้อพิเศษบางอย่าง ที่โบราณใช้ในโคลงทั่วไปได้แสดงไว้ใน ข้อพิเศษสำหรับโคลงสี่สุภาพ (ข้อ ๑๒) แล้ว ในข้อนี้จะคัดมาไว้เฉพาะโคลงดั้นเท่านั้น ดังนี้:—

โคลงดั้นมหาวิวิธมาลีและมหาบาทกุญชร โคลง ๒ ชนิดนี้แปลกจากแผนที่วางไว้ข้างบนนี้บ้างเล็กน้อย คือตามธรรมดาโคลงดั้น ๒ ชนิดนี้ มีวรรคท้ายของบาทสี่ ๒ คำ อย่างโคลงดั้นทั้งหลายดังแผน

' ๗ ๗ '

๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๑ ๒ แต่โคลงมหาวิวิธมาลีและมหาบาทกุญชรนี้ มีบาทสี่เหมือนโคลงสุภาพ คือวรรคท้ายมี ๔ คำ ดังแผน :—

'   ๗   '   ๗

๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๑ ๒ ๓ ๔ จึงมีชื่อเติม "มหา" ข้างหน้าอย่างเดียวกับโคลงแบบคัมภีร์กาพย์ทั้งหลาย ซึ่งจะกล่าวข้างหน้า[๑] ดังตัวอย่างต่อไปนี้ :—

จากคำจารึกวัดพระเชตุพน

วิวิธมาลี "เรียงตัวบังอาจแกล้ง กลึงหิน ฝนเฮย
หินแห่งกั่มโพธิ์เพียง ภาพปั้น
ปั้นปูนและมูลดิน ดูเฉก นั้นนา
เฉกดั่งเทียนฝนทั้ง ทั่วสถาน

มหาวิวิธมาลี สถานบนสีมาเรียบไว้ หว่างแหวะ ช่องแฮ
แหวะใส่ประทีปนิจกาล กอบสร้าง
สร้างสรรค์สีลาแกะ การฉลัก แลพ่อ
ฉลักแฉละบัลลังก์ข้าง เขตแคว้นสระบุรี"[๒]

บาทกุญชร "ศิลาลายจิตแต่งตั้ง ตามฉบับ บูรณ์พ่อ
ไม้เม็ดทวาทศไทย ทั่วแท้
ประตูละคู่สรรพ เสร็จสลัก แลเฮย
บัวคว่ำหงายแล้แล้ว ลาดผา

---

๑. โคลงตามแบบกาพย์วิลาสินีนั้นมีหลายแบบ เช่นวิวิธมาลี, และจิตรลดาเป็นต้น ซึ่งมีวรรคท้ายบาทสี่เป็น ๒ คำ ถ้าเติมคำมหาเป็นมหาวิชชุมาลี มหาจิตรลดา ฯ ล ฯ ก็มีวรรคท้ายบาทสี่เป็น ๔ คำ ส่วนข้อบังคับอื่น ๆ เหมือนกัน ดังจะกล่าวข้างหน้าต่อไป

๒. โคลงคู่นี้ท่านแต่งเป็นกลบทวัวพันหลัก (คือเอาคำสุดท้ายวรรคหน้ามาขึ้นต้นวรรคหลังด้วย)

มหาบาทกุญชร หน้าขดานท้องไม้พนัก เพนกเกย นั้นฤๅ
ประกอบศิลาลาย เลื่อมคว้าง
อัฒจันท์รกันเลยลง ลดหลั่น ล่างเลย
ระดับศิลาไศลช้าง เชตแคว้นนครชล"[๑]

โคลงดั้นวิวิธมาลีเดี่ยว ตามแบบที่ตั้งไว้ข้างบนนี้เป็นโคลงวิวิธมาลีคู่ คือคำท้ายบทหน้าต้องส่งสัมผัสให้ คำที่ ๕ บาท ๒ ของบทหลังเกี่ยวกันเป็นคู่ ๆ ตลอดไป แต่ในที่นี้ท่านแต่งเฉพาะบท คือคำที่ ๕ บาท ๒ ไม่ต้องคล้องกับคำท้ายบทหน้าดังกล่าวไว้ในแผนนั้น อย่างเดียวกับโคลงสี่สุภาพ ซึ่งแต่งเฉพาะไม่ต้องคล้องกับบทต่อไป ซึ่งเรียกว่าเข้าลิลิตดัง[๒] จะกล่าวข้างหน้า ดังตัวอย่างในโคลงกำสรวลศรีปราชญ์

บทหน้า "อยุธยาไพโรจน์ใต้ ตรีบูร
ทวารรุจิเรียงหอ สรล้าย
อยุธยายิ่งแมนสูร สุรโลก รังแฮ
ดุจสวรรค์คล้ายคล้าย แก่ตา

๑. โคลงมหาบาทกุญชรนี้ทั้งจัตวาทัณฑี (บาท ๓) และตรีพิธพรรณ (บาท ๒) ด้วย ซึ่งจะกล่าวข้างหน้าอีก

๒. โคลง ๔ สุภาสที่แต่งติดๆ กันไปบางเรื่องท่านใช้ถ้อยคำท้ายบาทหน้าคล้องกับต้นบทหลังที่เรียกว่าเข้าลิลิตซึ่งจะกล่าวข้างหน้า แต่บางแห่งท่านก็แต่งเฉพาะบทไม่ต้องคล้องกัน ส่วนโคลงดั้นนั้นต้องคล้องกันเพราะมีข้อบังคับไว้ในแผน แต่โคลงดั้นโบราณท่านแต่งเป็นบท ๆ ไม่คล้องกันมีเป็นข้อพิเศษ จึงควรสังเกตไว้เป็นความรู้

บทหลัง ยามพลบเสียงก็กก้อง กาหล แม่ฮา
เสียงแฉ่งเสียงสาวทรอ ข่าวชู้
อยุธยายิ่งเมืองทด มาโนช กูเฮย
แตรครลมข่าว[1]รู้ ข่าวยาม

ดังนี้จะเห็นได้ว่าบทหลังนั้นเป็นโคลงดั้นวิวิธมาลีเดียว คือคำที่ ๓-๔-๕ (เสียง, สาว, ทรอ) ในบทที่ ๒ ไม่ต้องรับกับคำท้ายของบทหน้า คือ "ฅา" เลย[2]

สร้อยท้ายบาทสี่ โคลงดั้นโบราณท่านก็ใช้คำสร้อยท้ายบาท ๔ เช่นเดียวกับโคลงสุภาพโบราณ ซึ่งแสดงไว้ในข้อพิเศษโคลงสุภาพเหมือนกัน แต่ใช้สร้อยซ้ำเป็นพื้น กล่าวคือเติมสร้อยลงไปได้อีก ๒ คำให้คำท้ายสร้อยซ้ำกับคำสุดวรรคเสมอไป เช่นตัวอย่างบาท ๔ มีว่า "ไฉนจึงจักได้น้อง แนบทรวง" ดังนี้ และจะเติมลงไปอีก ๒ คำก็ได้ แต่ต้องให้ท้ายคำสร้อยเป็น "ทรวง" ซ้ำกับคำ "ทรวง" ท้ายบาท ๔ ดังนี้ เป็นต้น ดังตัวอย่างในโคลงดั้นต่อไปนี้

ลิลิตยวนพ่าย "พระมาคฤโฆษเรื้อง แรงบุญ ท่านนา
ทุกทั่วดินบุญเกรง กราบเกล้า
พระมาเสด็จแสดงคุณ ครองโลกย์ ไส้แฮ
เอกษัตรซร้องเผ้า ไผ่เห็น ขอเห็น"

---

๑. "ข่าว" นี้ควรเป็นคำโทตามแผนโคลงอันแต่ได้กล่าวมาแล้วว่าโคลงโบราณท่านไม่ใคร่นิยมเอกโทเคร่งครัดนัก

๒. ควรสังเกตไว้ด้วยโคลงดั้นบาทกุญชรเดี่ยวมีไม่ได้ เพราะมีข้อบังคับให้คำท้ายบาทบทหน้าทั้งสี่บาทต้องรับกับคำที่ ๓, ๔, ๕ ของ ๔ บาทในบทหลังตามแบบจึงจะเรียกว่าบาทกุญชร ถ้าขาดไปก็ไม่ใช่โคลงบาทกุญชร

โคลงกำสรวลศรีปราชญ์

“โฉมแม่จักฝากฟ้า   เกรงอินทร์ หยอกนา
อินทร์ท่านเทิดโฉมเอา   สู่ฟ้า
โฉมนางจะฝากดิน   ดินท่าน แล้วแฮ
ดินท่านขัดเจ้าหล้า   สู่สม สองสม” [1]

โคลงจัตวาทัณฑีและโคลงตรีพิธพรรณรับบาทสาม ตามแผนที่วางไว้ว่าโคลงจัตวาทัณฑีมีสัมผัสคำที่ ๔ บาท ๒ และโคลงตรีพิธพรรณมีสัมผัสคำที่ ๓ บาท ๒ ทั้งโคลงสุภาพและโคลงดั้น ซึ่งใช้กันทั่วไปในปัจจุบันนี้ แต่โคลงดั้นโบราณท่านใช้สัมผัสรับที่บาท ๓ ก็ได้ทั้ง ๒ ชนิดดังตัวอย่างในโคลงดั้นต่อไปนี้ :—

ลิลิตยวนพ่าย

บาท ๔ บทหน้า	“เชิงชั่งเสียได้ผู้	รอบการย์
บทจัตวาทัณฑี	ดวงปดั้นเมืองอาจอ้อม	ไพรี รอบแฮ
	ดวงนั่งดวงลุกชาญ	ช่างใช้
	ดวงดวงลาดหนี่ดวง	ดวงไล่ กี่ดี
	พระดำ[2] รัสให้ให้	คอบความ”
บาท ๔ บทหน้า	“คู่ควบสามชั้นซง	ขวากแขวง
บทตรีพิธพรรณ	เร่งหมั้นเหลือหมั้นยิ่ง	เวียงเหล็ก
	มีกำ[3] แพงแลงเลือน	ต่อต้าย
	หัวเมืองเด็กเสียงกล่าว	แก่บ่าว
	ทั้งขวา[4] ทั้งซ้ายถ้วน	หมู่หมาย”

---

๑. ลิลิตยวนพ่ายและโคลงกำสรวลศรีปราชญ์มีคำสร้อยท้ายบาท ๔ เป็นสัมผัสซ้ำเช่นนี้ทั้งนั้น

๒–๓. “ดำ” “กำ” โบราณใช้เป็นลหุได้ก็ต้องเป็นคำตาย ดังกล่าวแล้ว

๔. “ขวา” ขาดเอก เป็นด้วยท่านไม่นิยมนัก ดังกล่าวแล้ว

หมายเหตุ บาทท้ายนี้มีทั้งจัตวาทัณฑี และตรีพิธพรรณ แต่ข้อสำคัญที่ยกมาให้ดูนี้เพื่อให้ทราบว่า บาท ๓ ใช้รับอย่างตรีพิธพรรณก็ได้เท่านั้น

คำโทคู่ในบาท ๔ โคลงดั้นสมัยนี้นิยมคำโทคู่ในบาท ๔ อย่างเคร่งครัด ตามแผนดังนี้

่ ้ ้ ่
"๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๑ ๒" โคลงโบราณก็นิยมเช่นนี้โดยมาก แต่ไม่เคร่งครัดนัก บางแห่งในวรรคต้นบาท ๔ ท่านก็ใช้โทเดี่ยวอย่างโคลงสุภาพและมีมากแห่งด้วย ส่วนสัมผัสโทนั้นท่านถือเคร่งครัดก็คือคำโทท้ายบาท ๒ จะต้องมารับคำโทในบาท ๔ วรรคต้นนี้เป็นแน่นอนเท่านั้น ถ้ามีโทเดี่ยวก็รับคำที่ ๕ ถ้ามีโทคู่ก็เลือกรับคำใดคำหนึ่งในคำที่ ๔ หรือ ๕[๑] แต่มีแปลกอีกอย่างหนึ่งคือ คำโทคู่นี้มีคำต้นก็ได้ดังแผนต่อไปนี้

่ ้ ้ ่
"๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๑ ๒" ข้อที่สังเกตได้ว่าท่านเอาคำโทที่ ๓ เป็นโทคู่นั้น ก็คือท่านใช้รับสัมผัสโทกับคำโทท้ายบาท ๒ ดังตัวอย่างต่อไปนี้ :—

---

๑. โคลงดั้นโบราณที่ไม่เคร่งครัดเรื่องเอก โท นี้ เป็นการสมกับความหมายที่ว่าแต่งดั้น ๆ ไป เป็นการขอไปทีดังกล่าวมาแล้ว ซึ่งต่างกับโคลงดั้นสมัยนี้ ซึ่งนิยมเคร่งครัดอย่างโคลงสุภาพ กลับแต่งยากกว่าโคลงสุภาพเสียอีกซ้ำไป

ลิลิตยวนพ่าย "สรรเพ็ชญ์ภูวนาถแสร้ง เสด็จ ดล ด่วนฤา
จึ่งเยียยวนใจยวน เล่ย ผ้าย
ครั้นถึงพรีบ พล จับ โจมใหญ่
คุง ค่อน ต้าย ดับแล้ว คล่าวคลา"

กำสรวลศรีปราชญ์ "จากมาแก้วผิงแม่ ใจ รัก มาแม่
เยียวอยู่เลวไม่ผอม ผ่าว ไส้
จากศรีสำ รัก ใคร สะกิดอ่อน อวนแม่
เรียมร่ำ ไห้ หาเจ้า ช่ำงาย"

๕. โคลง ๒ และโคลง ๓ ดั้น โคลง ๒ ชนิดนี้ก็คล้ายกับโคลง ๒ และโคลง ๓ สุภาพที่กล่าวแล้ว ต่างแต่วรรคท้ายบทเป็น ๒ คำเท่านั้น ส่วนคำโทในบาทสุดนั้นรวมเอาเข้ามาไว้เป็นโทคู่ในคำที่ ๔ ที่ ๕ วรรคต้นและรับกับคำโทข้างบนอย่างเดียวกับโคลง ๔ ดั้นทั้งหลาย และจำนวนเอก ๓ โท ๓ ก็มีอย่างเดียวกัน ดังแผนต่อไปนี้:—

โคลง ๒ ดั้น

บาท ๑ ๑ ๒ ๓ ๔่ ๕้

บาทท้าย ๑ ๒่ ๓ ๔้ ๕้ ๑่ ๒

โคลง ๓ ดั้น

บาท ๑ ๑ ๒ ๓ ๔ ๕

บาท ๒ ๑ ๒ ๓ ๔่ ๕้

บาทท้าย ๑ ๒่ ๓ ๔้ ๕้ ๑่ ๒

ตัวอย่างจากคำประพันธ์บางเรื่อง

โคลง ๒ ดั้น

บาท ๑ "บ้านนอกแรงเด็ก น้อย

บาทท้าย บางระจันจ้อยจ้อย จิตหาญ"

โคลง ๓ ดั้น

บาท ๑ "ชนไป่เลี้ยงมาร ดา

บาท ๒ เราทราบมากระนี้

บาทท้าย ใคร่ทรัพย์ทรัพย์ลี้ถ้วน ขัดสน"

หมายเหตุ โคลง ๒ โคลง ๓ ดั้นโบราณ ท่านก็นิยมใช้อย่างเดียวกับโคลง ๒ โคลง ๓ สุภาพโบราณซึ่งกล่าวมาแล้ว ให้สังเกตอย่างข้างต้นนั้น

ๆง

ข้อ ๑๓. โคลงพิเศษต่าง ๆ นอกจากโคลงสามัญที่ได้แสดงมาแล้ว ยังมีโคลงแบบต่าง ๆ ซึ่งท่านนิยมแต่งกันมาแต่โบราณอีกหลายอย่าง ในที่นี้รวมเรียกว่าเป็นโคลงพิเศษ ดังจะรวบรวมมาไว้ต่อไปนี้:-

๑. โคลงกระทู้ต่าง ๆ คือโคลงที่ต้องแต่งตามกระทู้หมายความว่าเมื่อจะแต่งโคลงชนิดนี้ ซึ่งเป็นโคลง ๔ เป็นพื้น จะต้องตั้งคำที่นับว่าเป็นกระทู้ (หลัก) ไว้หน้าบาททั้ง ๔ บาทก่อน กระทู้นั้นจะเป็นคำ ๆ เดียวกัน เช่น ขอ, ขอ, ขอ, ขอ ดังนี้ก็ได้ หรือจะเป็นคำ ๔ คำซึ่งมีความหมายต่าง ๆ เช่น อย่า, ไว้, ใจ, ทาง ให้เรียงอยู่หน้าบาทบาทละคำ แล้วก็แต่งโคลงขยายความของกระทู้ให้ได้ความกว้างขวางออกไปก็ได้ ถ้าคำกระทู้อยู่หน้าบาท ๆ ละคำ เรียกว่ากระทู้ ๑, ๒ คำเรียกว่ากระทู้ ๒, ๓ คำเรียกว่ากระทู้ ๓ และ ๔ คำเรียกว่ากระทู้ ๔ แต่ตามธรรมดาเรียกว่ากระทู้ ๑, กระทู้ ๒ เป็นพื้น นอกนั้นก็มีเล็ก ๆ น้อย ๆ ยิ่งกระทู้ ๔ ด้วยแล้วไม่ใคร่พบเลยทีเดียว ดังตัวอย่างต่อไปนี้:—

กระทู้ ๑[๑]

จูบ	จอมถนอมเกศเกล้า	บุตรา
ลูก	หลบสบนาสา	เสียดต้อง
ถูก	โฉมวรยุพา	ขวัญเนตร พี่เอย
แม่	อย่าถือโทษข้อง	ขุ่นแค้นเคืองเรียม

๑. ในแบบฉันทลักษณ์เดิม "อย่าเกียจอู่ข้าคร้าน" การที่เอากระทู้ "จูบลูกถูกแม่" มาแทนนั้น เพราะเห็นว่าวิธีแต่งขยายความได้กว้างขวางและเหมาะดีสมควรเป็นแบบ

กระทู้ ๒[๑] เพื่อนกิน สิ้นทรัพย์แล้ว แหนงหนี
หาง่าย หลายหมื่นมี มากได้
เพื่อนตาย ถ่ายแทนชี วาอาตม์
หายาก ฝากผีไข้ ยากแท้จักหา

กระทู้ ๓[๒] ป่าพึ่งเสือ หมู่ไม้ มากมูล
เรือพึ่งพาย พายร ยาตรเต้า
นายพึ่งบ่าว บริบูรณ์ ตามติดมากแฮ
เจ้าพึ่งข้า ค่ำเช้า ช่วยสิ้นเสร็จงาน

กระทู้ ๔[๓] ฝนตกแดดออก แจ้ แจ่มแสง
นกกระจอกเข้ารัง แฝง ไผ่เร้น
แม่ม่ายใส่เสื้อ แดง ดูฉาด
เอาเสื่อคลุมหลัง เต้น ต่อต้อหลอกฝน

หมายเหตุ ข้อสำคัญของการแต่งโคลงกระทู้ต้องขยายความบทกระทู้ออกไปให้ได้ความแจ่มแจ้งและเหมาะเจาะไม่ซ้ำกัน เว้นไว้แต่กระทู้ที่ไม่มีความหมายหรือมีความหมายกว้างเช่นนี้ ผู้แต่งเลือกหาความแต่งเอาเองตามแต่จะเห็นเหมาะ หรือบางทีผู้แต่งต้องการจะให้ขบขัน แต่งขยายความให้ต่างไปจากกระทู้ก็มีเป็นพิเศษ

๑-๒. กระทู้ ๒, ๓ ตามแบบฉันทลักษณ์เดิมท่านคัดมาจากแบบสอนอ่านประถมมาลาอีกทีหนึ่ง

๓. กระทู้ ๔ นี้เคยได้ยินอยู่โคลงเดียวเท่านี้ จึงชักมาเป็นตัวอย่างเสียให้ครบ แต่ของเก่าบาท ๔ เป็น "สากกระเบือเหน็บหลัง" ดูไม่เหมาะจึงเปลี่ยนเสียใหม่ เพื่อให้เหมาะที่จะเป็นแบบ

อนึ่งในโคลงกระทู้นี้ ถึงจะตั้งกระทู้ไว้หน้าบาทไม่เท่ากันทุกบาท เช่นกระทู้ "ช้าช้า, ได้, พร้าสองเล่ม, งาม" ดังนี้ท่านก็ไม่ห้าม ข้อสำคัญอยู่ที่ว่าต้องแยกกระทู้ออกให้ห่างกับเนื้อโคลง และต้องให้ได้เอกโทของโคลงด้วย

และโคลงกระทู้นี้แต่งปนไปกับโคลง ๔ ได้ทุกชนิด แต่อย่าให้ก้าวก่ายชนิดกัน คือโคลงสุภาพก็ให้เป็นสุภาพด้วยกัน และโคลงดั้นก็ให้เป็นโคลงดั้นด้วยกัน

๒. ประเภทโคลงกลต่าง ๆ โคลงกลต่าง ๆ นี้ ก็เป็นทำนองเดียวกับกลอนกลต่าง ๆ ที่อธิบายมาแล้ว กล่าวคือแบ่งออกเป็น ๒ ชนิด คือ

๑. โคลงกลบท คือแบบโคลงที่ท่านกำหนดสัมผัสสระ สัมผัสอักษรหรือวางคำไว้ตรงนั้นตรงนี้เป็นแบบต่าง ๆ แล้วให้ชื่อต่าง ๆ กัน บางแบบก็เหมือนกลอนกลบท แล้วแต่เหมาะ

๒. โคลงกลอักษร คือแบบโคลงที่ท่านวางอักษรหรือถ้อยคำไว้ให้เป็นกลต่าง ๆ ซึ่งผู้อ่านจะต้องพยายามอ่านเอาเองให้ถูกต้องตามแบบโคลง และให้ชื่อต่าง ๆ เช่นกัน ดังจะยกตัวอย่างมาให้ดูพอเป็นที่สังเกตต่อไปนี้ :—

(๑) โคลงกลบทจากศิลาจารึกวัดพระเชตุพน

โคลงกลบทอักษรสลับ[๒] คือในบาทหนึ่ง ๆ กำหนดให้อักษร ๒ ตัว สลับกันไปจนจบบาท (สร้อยไม่นับ) ดังนี้ :—

---

๒. โคลงกลบทต่าง ๆ นี้ ในศิลาจารึกวัดพระเชตุพน ท่านเรียกว่า "กลอักษรสลับ" "กลกินนรเก็บบัว" ฯลฯ คงเป็นด้วยจะเรียกง่าย ๆ ในที่นี้เรียกเต็มชื่อ ตามแบบกลอนกลบท

วิวิธมาลี "ผายสารพงศ์ศาสน์ผู้ ลำผอง มาศย์แฮ
เร่งเตรียมเร่งเตรียมรี ตรรัน
ทกกิจทกกองทำ กอบทั่ว สถานเฮย
แผกแบบพู้นเบองพ้น เบียงผ้น ฯลฯ"

โคลงกลบทกินนรเก็บบัว คือในวรรคหน้าของทุกบาท แห่งโคลงสุภาพให้มีคำที่ ๒ ซ้ำกับคำที่ ๔ แต่สำหรับโคลงต้นในบาท ๔ ให้คำที่ ๑ ซ้ำกับคำที่ ๓ ดังนี้:—

วิวิธมาลี "เช็ด หน้า บาน หน้า วาด วิจิตร อุไรฤๅ
แทตย์ แบก แท่น แบก พบ เบียงถ้า
ทุน เทพ รูป เทพ สถิต ทายเทิด ขรรค์เอย
มุข นอก มุข หน้าห้อง แห่งตะสอง ฯลฯ"

โคลงนาคบริพันธ์ คือให้คำท้ายบาท ๒ คำ ได้สัมผัสอักษรกับ ๒ คำของบาทต้นต่อไป และใน ๒ คำนั้นให้คำต้นซ้ำกันด้วย (สร้อยไม่นับ) ดังนี้:—

วิวิธมาลี "ตำบลหนแห่งห้อง หอ ธรรม์ นั้นแฮ
หอ เทศน์สถานการเปรียญ แรก สร้าง
แรก ใส่ขดานสรรค์ สบ ทั่ว พื้นพ่อ
สบ ทีชารุดรอมถ้าง มละ บูรณ์

บทต่อไป มละ เบอง ฯลฯ

หมายเหตุ ตัวอย่างที่ยกมานี้เป็นโคลงดั้นวิวิธมาลีทั้งนั้น และยกเฉพาะบทต้นเท่านั้น บทต่อไปก็เช่นเดียวกัน ถ้าจะแต่งเป็นโคลงสุภาพก็แต่งได้เช่นกัน เว้นแต่บางแบบที่ติดขัดด้วยข้อบังคับ เช่นแบบกินนรเก็บบัว โคลงดั้นจะให้คำที่ ๒ ซึ่งเป็นเอกไปซ้ำกับคำที่ ๔ ซึ่งเป็นโทไม่ได้ จึงต้องร่นมาเป็นคำที่ ๑ ซ้ำกับคำที่ ๓ เป็นต้น และโคลงกลบทเหล่านี้ต่างแทรกเข้าในคำโคลงเรื่องยาว ๆ ก็ได้ตามเหมาะแก่เรื่อง แต่ต้องให้เป็นชนิดเดียวกับโคลงท้องเรื่อง คือสุภาพหรือดั้นก็ให้เป็นอย่างเดียวกัน

๒. โคลงกลอักษรจากศิลาจารึกวัดพระเชตุพน[๑]

โคลงกลอักษร ชื่อ "ลักษณะซ่อนกล" คือโคลง ๔ แต่เขียนไว้ ๓ บรรทัด บรรทัดกลางเขียนควงกันไว้เป็นการซ่อนกล ให้ผู้อ่านค้นอ่านเอาเอง ให้ถูกระเบียบโคลงและให้ได้ความด้วย ดังนี้ :—

"หะหายกระต่ายเต้น ชมจันทร์

มันบ่เจียมตัว { มัน / น้อย } ต่ำ { ต้อย / เตี้ย } เดียรฉาน

นกยูงหยิ่งกระสัน หาเมฆ"

วิธีอ่าน "หะหายกระต่ายเต้น ชมจันทร์
มันบ่เจียมตัวมัน ต่ำต้อย
นกยูงหยิ่งกระสัน หาเมฆ
มันบ่เจียมตัวน้อย ต่ำเตี้ย—เดียรฉาน"

---

๑. โคลงกลอักษรต่างๆ นี้ ในศิลาจารึกวัดพระเชตุพน ท่านเรียกว่าโคลงกลบทและโคลงกลบทต่าง ๆ ท่านเรียกว่าโคลงกล ส่วนกลอนกลบทนั้นท่านเรียกไว้ชัดเจนว่ากลอนกลบทพวกหนึ่ง กลอนกลอักษรพวกหนึ่ง ดังอธิบายมาแล้วตามแบบของท่าน ดังนั้นเพื่อให้ได้ระเบียบแบบแผนสมกับที่จะเป็นตำราต่อไป จึงจัดโคลงกลให้เป็น ๒ ชนิด คือ โคลงกลบทชนิดหนึ่ง โคลงกลอักษรชนิดหนึ่ง อนุโลมตามกลอนของท่าน

โคลงกลอักษร ชื่อ "ลักษณะซ่อนเงื่อน" คือโคลง ๔ แต่เขียนไว้ ๓ บรรทัดอย่างแบบข้างบน ต่างกันแต่เพียงอ่านคำในควงวรรคหน้าข้างล่างก่อน ซึ่งเป็นการตรงกันข้ามกับแบบข้างบนเท่านั้น ดังนี้ :—

"จรีกางห่มหอกเสื้อ		แทงเขน
สองประ	จัญมือจ้อง	ย่องย้อง
	ยุทธ์ยืนยัน	จ่อแทง
นางอั้วเพ่งผัวเอน		ควายเสี่ยว"

วิธีอ่าน "จรีกางห่มหอกเสื้อ แทงเขน
สองประยุทธ์ยืนยน ย่องย้อง
นางอั้วเพ่งผัวเอน ควายเสี่ยว
สองประจัญมือจ้อง จ่อแทง"

โคลงกลอักษร ชื่อว่า "จองถนน" คือบรรจุคำไว้ในตาราง ๔ ช่อง ๆ ละแถว กับช่องด้านสะกัดหัวท้ายช่องละ ๒ แถว ให้คิดอ่านเอาเองให้ได้ถูกแบบข้อบังคับโคลงและให้ได้ความด้วย ดังรูปต่อไปนี้ :—

ศศิธร	จรแจ่มเรื่อง	ผ่องแผ้ว
	กลางอัมพร	
ดาษดาว	ประดับสลอน	แวดล้อม
	จันทราแพร้ว	

วิธีอ่าน	ศศิธรจรแจ่มเรือง	ศศิธร
	ผ่องแผ้วกลางอัมพร	ผ่องแผ้ว
	ลายดาวประดับสลอน	ดาวลาย
	ล้อมแวดจันทราแพร้ว	แวดล้อมศศิธร

หมายเหตุ โคลงกลอักษรนี้มีมากมาย แล้วแต่กวีโบราณจะคิดขึ้น และให้ชื่อไว้ต่าง ๆ อย่างเดียวกับแม่ครัวให้ชื่อของกินที่ประดิษฐ์ขึ้นฉะนั้น และแต่งไว้เพียงเป็นเครื่องทดลองปัญญากันเล่นเท่านั้น หาได้ใช้แต่งแทรกแซงลงในบทกวีใด ๆ ไม่ ที่นำตัวอย่างบางบทมาไว้ที่นี่ก็เพื่อให้รู้แบบแผนโบราณสิ่งละอันพรรณละน้อย พอให้เข้าระเบียบกลอนกลโคลงกล ครบวิธีเท่านั้น และสมัยนี้ก็ไม่มีผู้นิยมใช้แล้ว

๓. โคลงตามแบบคัมภีร์กาพย์ โคลงจำพวกนี้ได้แก่โคลง ๔ ไทยที่ได้กล่าวมาแล้ว แต่อาจารย์ทางภาษาบาลีรวบรวมคำเทศน์ต่าง ๆ ของไทย คือโคลง ร่าย และกาพย์ (เช่นยานี, ฉบัง, สุรางคนางค์ ฯลฯ) แต่งขึ้นเป็นภาษาบาลีให้ชื่อว่า "คัมภีร์กาพย์สารวิลาสินี" และ "คัมภีร์กาพย์คันถะ" ซึ่งที่จริงคำกานท์เหล่านั้นก็คล้ายกับคำกานท์ของเราทั้งนั้น แต่เพราะภาษาบาลีไม่นิยมวรรณยุกต์ คำโคลงเหล่านั้นจึงไม่กำหนดวรรณ-ยุกต์ด้วย เป็นแต่กำหนดคณะ และสัมผัส ตามที่ภาษาบาลีจะมีได้เท่านั้น

เพราะแบบโคลงเหล่านี้ มีในพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ ๖ มากแห่ง และมีผู้นิยมประพันธ์ตามเสด็จด้วย จึงนำแบบโคลงเหล่านี้มาไว้เพื่อให้เป็นความรู้ต่อไป และโคลงเหล่านี้ท่านเรียกเป็นคำบาลีว่า "กาพย์" ทั้งหมด ถ้าวรรคท้ายบท ๒ คำอย่างโคลงดั้น ท่านให้ชื่อเฉย เช่น

"วิชชุมาลี, จิตรลดา ฯลฯ" ถ้าวรรคท้ายบท ๔ คำอย่างโคลงสุภาพท่านเติมคำมหาเข้าอีกเป็น "มหาวิชชุมาลี, มหาจิตรลดา" เป็นต้น ดังตัวอย่างต่อไปนี้

จากกาพย์สารวิลาสินีที่แต่งเป็นไทยเทียบไว้

ก. วิชชุมาลี (ระเบียบสายฟ้า) "ข้าแต่พระพุทธเกล้า มุนินทร์

คือโคลงต้นวิชชุมาลีเดียว

(แต่ไม่กำหนดเอก - โท) ลายลักษณะพระบาท วิจิตร

ชนนิกรไหว้อาจิณ คืนค่ำ

ดั่งกระหม่อมข้านิตย์ เท่ามรณ์

ข. มหาวิชชุมาลี (ระเบียบสายฟ้าใหญ่) ทั้งสามบาทข้างบทเหมือนวิชชุมาลี แต่วรรคท้ายบทเป็น ๔ คำ ตรงกับโคลงต้นมหาวิชชุมาลี แต่ไม่กำหนดเอกโท

บาทสี่ "ดั่งกระหม่อมข้านิตย์ ต่อเท่าเมื่อมรณ์"

ค. จิตรลดา (เถาวัลย์งาม) "พระจันทรเพ็ญแผ้ว สรัท กาล

เหมือนวิชชุมาลีเดียว

อย่างจัตวาทัณฑี ชะช่วงโชติพรายงาม รุ่ง ฟ้า

ให้ชนชื่น บาน นิตย์ ทุกหมู่

รัศมีเรือง กล้า แหล่ง เวหา"

ฆ. มหาจิตรลดา (เถาวัลดีงามใหญ่) ก็เหมือนมหาวิชชุมาลีอย่างจัตวาทัณฑีนั่นเอง คือมีวรรคท้ายบทเป็น ๔ คำ ดังนี้

บาทสี่ "รัศมีเรืองกล้าแหล่ง แห่งห้วงเวหา"

ง. สินธุมาลี (ระเบียบสายน้ำ) "ข้าแต่พระพุทธเจ้า ใจ ปราชญ์

เหมือนโคลงสี่สุภาพมีบาท

สี่เป็นโคลงต้น รัศมีองค์โอภาส รุ่ง ฟ้า

พระสุรเสียงเพราะฉลาด โฉม โลก

สัตบุรุษทั่ว หล้า ชมนิตย์

จ. มหาสินธุมาลี (ระเบียบสายน้ำใหญ่) ต่างจากสินธุมาลีที่มีวรรคท้ายบาท ๔ เป็น ๔ คำ ซึ่งตรงกับโคลงสี่สุภาพธรรมดา ที่ไม่กำหนดเอกโท ตัวอย่างบาท ๔ ท่านให้ไว้ — "สัตบุรุษทั่วหล้า ชมนิตย์ชื่อธรรม"

ฉ. นันททายี (ให้ความเพลิน) "พระสุริยะทรงเดช เสด็จ ฉาย

เหมือนโคลง ๔ สุภาพที่เป็น

หาวหนพราย พราย เรือง รุ่ง เร้า

จัตวาทัณฑีทั้งบาท ๒ – ๓ และ

ปทุมิกร ผาย กลีบ รสคลี่

วรรคท้ายบทมี ๒ คำ เฉกพระพุทธ เจ้า เตือนโลก"

ช. มหานันททายี (ให้ความเพลินใหญ่) ๓ บาทต้นอย่างนันททายี แต่วรรคท้ายบทมี ๔ คำ ตรงกับโคลงสี่สุภาพที่จัตวาทัณฑีทั้งบาท ๒–๓ ตัวอย่างบาท ๔ ท่านให้ไว้ :—

"เฉกพระพุทธเจ้า เตือนโลกให้เห็นธรรม"

จากกาพย์คันถะที่แปลเทียบเป็นไทยไว้

ก. ทีฆปักษ์ (มีปีกยาว) ไม่เคยเห็นโคลงไทย มีคณะและสัมผัสดังนี้:—

"หญิงข้าดำเกลียงยิ่ง มิ สี

ธรรมอื่นเทียมขัน ดี ไป่ ได้

คำชาวบุ รี ไพ เราะพ่อ

สัตว์สบ ใกล้ สีหนี้ หลบแฝง

ข. รัสสปักษ์ (มีปีกสั้น) ไม่เคยเห็นโคลงไทย มีคณะและสัมผัสดังนี้:—

"คชพลายหลงเล่ห์ช้าง พัง ลวง

ตะเพื่อนฝูงทั้ง ปวง ป่าไม้

ติดบาศต่อกามขวง เคยมราค

ถึงทุกข์หวดงวง หง้วง เง่อเศร้าซึมมัน"

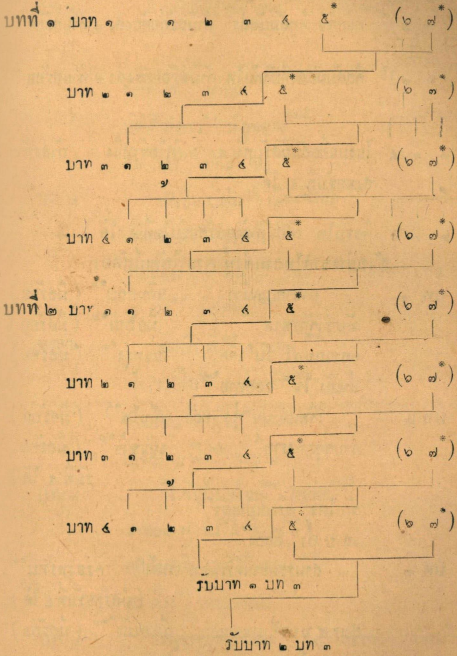
หมายเหตุ ตามตัวอย่างภาษาไทยที่แต่งไว้นี้ ท่านพยายามให้ละม้ายโคลงไทย แม้เอกโทก็พยายามวางไว้ด้วย จึงปรากฏเป็นแบบโคลงเช่นนี้ ถ้าจะแต่งตามบาลีของท่านจริง ๆ แล้ว จะไม่เห็นเป็นโคลงเลย และที่ท่านแต่งก็แต่งอย่างแบบตัวอย่างไทย

๔. โคลงโบราณชื่อมณฑกคติ (กบเต้น) โคลงห้า โคลงแบบนี้เป็นของโบราณมีในประกาศแช่งน้ำพระพิพัฒน์สัตยา ท่านนำมาอธิบายไว้ในฉันทลักษณ์เดิม เพื่อให้ครบแบบโคลงไทย ในที่นี้จึงอธิบายไว้ด้วยพอเป็นความรู้พร้อมกับนำตัวอย่าง ดังนี้:—

คณะ ที่เรียกว่าโคลงห้าสำหรับโคลงนี้ หาได้เรียกตามจำนวนบาทอย่างโคลง ๒, โคลง ๓, โคลง ๔ ไม่ แต่กำหนดคำในบาทหนึ่ง ๆ มี ๕ คำ และมี ๔ บาทเป็น ๑ บท และในบาท ๔ นั้นเติมสร้อยได้อีก ๒ คำทั้ง ๔ บาท และคำสร้อยนั้นไม่ต้องลงท้ายสร้อยว่า "แล, แฮ, นา" ฯลฯ ดังโคลงธรรมดาเสมอไป จะลงห้วน ๆ เป็นถ้อยคำธรรมดาก็ได้

สัมผัสและเอกโท ส่วนสัมผัสนั้นเป็นโคลงบาทกุญชร คือสัมผัสส่งอยู่ท้ายบาท ถ้ามีสร้อยก็อยู่ท้ายสร้อย ส่วนสัมผัสรับนั้นต้องข้ามไปรับในบาทที่ ๒ คำใดคำหนึ่งในสี่คำต้น ถ้ามีสร้อยคำที่ ๕ ก็รับได้และรับกันเหมือนร่าย คือคำเป็นรับคำเป็น คำตายรับคำตาย เอกรับเอกและโทรับโท ส่วนเอกโทนั้นบังคับแต่โทอยู่ท้ายบาท ๒ ถ้ามีสร้อยก็อยู่ท้ายสร้อยและสัมผัสโทรับที่ต้นบาท ๔ ได้ทั้ง ๔ คำ ถ้ามีสร้อยรับโทคำที่ ๕ ก็ได้ ส่วนเอกนั้นไม่มีบังคับ ดังแผนต่อไปนี้:—

แผนโคลงมณฑกคติ

(๖ ๗) คือสร้อย

๕*'(๖ ๗)* ดอกจัน คือสัมผัสส่ง ถ้ามีสร้อยต้องส่ง ๗ ท้ายสร้อย

๕่*,(๖ ๗)* คือสัมผัสส่งที่บังคับโท ถ้ามีสร้อยต้องส่ง ๗ ท้ายสร้อย

๑ ๒ ๓ ๔ โยงบนคือสัมผัสรับทั้ง ๔ คำใดคำหนึ่ง ถ้าส่งท้ายสร้อยรับที่ ๕ ได้

้

๑ ๒ ๓ ๔ คือรับโท ถ้าส่งโทท้ายสร้อยรับโทที่ ๕ ได้

ตัวอย่างจากโคลงแช่งน้ำพระพิพัฒน์สัตยา

บท ๑ นานาอเนกน้าว เดิมกัลป์*๑ (มีสร้อย)
จักรร่ำจักรพาฬ เมื่อไหม้*๒ (มีสร้อย)
กล่าวถึงตระ วัน๑ เจ็ด อันพรุ่ง*๓ (มีสร้อย)
น้ำแล้ง ไข้๒ ขอดหาย*๔

บท ๒ เจ็ดปลามัน พุ่ง๓ หล้า เป็นไฟ*๕ (มีสร้อย)
วาบจตุรา บาย๔ แผ่นขว้า*๖ (มีสร้อย-รับที่ ๕ ได้)
ชัก ไตร๕ ตรึงส์เป็นเผ้า*๗
แด บ่ ล้ำ๖ ลืลอง*๘

บท ๓ สามรรถยานดร์เพราะ เกล้า๗ ครองพรหม*๙ (มีสร้อยรับที่ ๕ ได้)
ฝูงเทพ นอง๘ บนปาน เบียดแบ้ง*๑๐ (มีสร้อย)
สร ลม๙ เต็มพระสุทธาวาส*๑๑
แห่งหั้นฟ้า แจ้ง๑๐ จอด นิโรโธ*๑๒ (มีสร้อย)

บท ๔ กล่าวถึงน้ำพ้า ฟาด[๑๓] ฟองหาว[*๓] (มีสร้อยรับที่ ๕ ได้)

ดับเด โช[๑๒] ฉ่ำหล้า[*๑๔]

ปถาดิน ดาว[๑๓] เดือนแว่น[*๑๕]

ถม กล้า[๑๔] บ่วนไปมา[*๑๖]

บท ๕ แถเบิ้น แผ่น[๑๕] เมืองอินทร์[*๑๗]

เมืองชา ดา[๑๖] แรกตั้ง[*๑๘]

ขุนแผนแรกเอา ดิน[๑๗] ดูที่[*๑๙] (มีสร้อยรับที่๕ ได้)

ทุก ยั้ง[๑๘] พ้าก่อคน[*๒๐]

บท ๖ แถเบิ้น สี่[๑๙] ปวงดิน[*๒๑]

เป็นเขา ยืน[๒๐] ทรงำหล้า[*๒๒]

เป็นเรือน อินทร์[๒๑] ถาเถือก[*๒๓]

เป็นสร้อย พ้า[๒๒] จั่งบาน[*๒๔]

บท ๗ จั่งเจ้าตั้งผาเยือก[๒๓] ผาเยอ[*๒๕]

ผาหอม หวาน[๒๔] จั่งขึ้น[*๒๖]

หอมอายดิน เลอ[๒๕] ก่อน[*๒๗]

สร ดิ้น[๒๖] หมู่แมนมา[*๒๘]

บท ๘ ตนเขาเรือง ร่อน[๒๗] หล้า เถอหาว[*๒๙] (มีสร้อย)

หา[๒๘] วันคืนไปได้[*๓๐]

จาว[๒๙] ชมดินแสงหล่น[*๓๑]
เพียงดับ ได้[๓๐]มีดมูล[*๓๒] ๆ ฤ ๆ

๕. โคลงที่แต่งเข้ากับกาพย์ คือ (ก) โคลง ๔ สุภาพที่แต่งเข้ากับกาพย์ยานี ซึ่งเรียกว่า "กาพย์ห่อโคลง" ซึ่งมีข้อบังคับเหมือนโคลง ๔ สุภาพนั่นเอง จะอธิบายในกาพย์ห่อโคลงต่อไป

---

๑. โคลงแบบนี้เป็นของเก่าแก่มาก ท่องจำและคัดลอกกันหลายทอดจึงได้ตกหล่นและคลาดเคลื่อนไปมาก ต่อเมื่อตรวจดูทั่ว ๆ ไปแล้วจัดวรรคตอนเสียใหม่เล็กน้อย ก็จะเห็นได้ว่าของท่านเป็นระเบียบเรียบร้อย ดังแผนที่วางไว้ข้างบนนี้ การที่นำตัวอย่างมาให้ดูมาก ๆ พร้อมด้วยวรรคตอนและบอกสัมผัสด้วยนี้ เพื่อจะให้นักศึกษาสังเกตง่ายขึ้น แต่เพราะโคลงนี้ได้ใช้ท่องจำสวดอ่านเอื้อนจังหวะสั้น ๆ ยาว ๆ จึงตกหล่นไปบ้าง สังเกตได้ที่บางบทมี ๓ บาทเท่านั้น และสัมผัสก็ไม่รับกันตามที่เคยรับกันด้วยและบางแห่งก็แยกวรรคเคลื่อนคลาดเอาคำต้นวรรคท้ายมาเป็นสร้อยปลายวรรคต้น เลยทำให้ไม่คล้องจองกันดังแผนเลย เช่นคำ "ช่วยดู" ซึ่งเขียนไว้เป็นสร้อยของวรรคต้นต่อไปนี้ :-

๑. "มารเพียดไททศพลช่วยดู แดนไตรจักรอยู่ค้อย
ธรมาครปรัตเยกช่วยดู ห้าร้อยเทียรแมนเดียว
๒. อเนกถ่องพระสงฆ์ช่วยดู เชียวจรรยายิ่งได้ (เชียวคือเชี่ยว)
ขุนหงส์ทองเกล้าสี่ช่วยดู ชระอำฟ้าใต้แผ่นหงาย" ฯ เป็นต้น

ดังนี้จะเห็นได้ว่าผิดระเบียบเดิม ๆ หมด ถ้าเอาคำ "ช่วยดู" ไปไว้ต้นบทหน้าก็จะเข้าระเบียบเดิมหมดดังนี้ :-

"๑. มารเพียดไททศพล*[๑]
ช่วยดูแดนไตรจักร อยู่ค้อย*[๒] (มีสร้อย)
ธรมาครปรัตเยก*[๓] (ธรมาคร คงอ่านธนรมากอย่างทรมานอ่านทนระมาน
ช่วยดูห้าร้อย[๒]เทียร แมนเดียว*[๔]
๒. อเนก[๓]ถ่องพระสงฆ์*[๕]
ช่วยดูเชียวจรรยา ยิ่งได้*[๖] (มีสร้อย)
ขุนหงส์ทองเกล้าสี่*[๗]
ช่วยดูชระอำฟ้าใต้ แผ่นหงาย*[๘] (มีสร้อยจึงรับ ๕ ได้)
(*[๗] และ *[๘] ส่งต่อไปในบท ๓) และยังมีที่อื่นอีกมาก

อนึ่งข้อบังคับไทตรวจดูทั้งหมดมีรับตั้งแต่คำ ๒ ถึงคำ ๕ แต่รับคำ ๑ ไม่มี น่าจะเป็นบังเอิญ จึงตั้งแผนให้รับคำที่ ๑ ได้อย่างสัมผัสท้ายบาทอื่นด้วย

(ข) โคลงขับไม้ คือโคลง ๔ สุภาพที่ไม่นิยมเอก แต่งสลับกับกาพย์สุรางคนางค์ ซึ่งเรียกว่ากาพย์ขับไม้ จะอธิบายต่อไปในข้อกาพย์ขับไม้อีก

ข้อ ๑๕ คำร่ายต่าง ๆ คำร่ายเป็นคำกานท์เก่าแก่ของไทยเราคู่กับคำโคลง กล่าวคือคำร่ายเป็นคำขับร้องกันสามัญทั่วไป ส่วนคำโคลงนั้นเป็นคำกานท์ที่กวีประดิษฐ์ใหม่ ข้อบังคับ พิสดาร ขึ้นไปอีกต่อหนึ่ง ดังกล่าวมาแล้ว คำร่ายต่าง ๆ ตามที่ตรวจค้นดูเห็นมีต่าง ๆ กัน แต่จะจำแนกประเภทตามฉันทลักษณ์เดิมซึ่งท่านจำแนกไว้เป็น ๔ ชนิด คือร่ายโบราณ, ร่ายสุภาพ, ร่ายดั้น, และร่ายยาว จะได้แยกอธิบายข้างหน้าต่อไป

๑. ข้อบังคับทั่ว ๆ ไปของร่าย เพราะร่ายเป็นคำกานท์เก่าแก่ จึงมิได้มีข้อบังคับมากมายนัก กล่าวทั่วไปก็มีดังนี้ :—

คณะ บทหนึ่งจะมีกี่วรรคก็ได้ แต่มีตั้งแต่ ๕ วรรคขึ้นไปเป็นพื้น ส่วนตอนจบนั้นบางชนิดก็จบลงห้วน ๆ บางชนิดก็มีข้อบังคับซึ่งจะอธิบายข้างหน้า ส่วนคำในวรรคหนึ่ง ๆ นั้น โดยมากกำหนด ๕ คำ แต่บางชนิดน้อยกว่าหรือมากกว่าก็ได้ ดังจะแยกอธิบายข้างหน้าเช่นกัน

สัมผัส ที่เป็นพื้นของร่ายนั้น คือมีสัมผัสส่งท้ายวรรค และมีสัมผัสรับเชื่อมต้นวรรคหน้าต่อไป เช่นนี้จนจบ และสัมผัสส่งและสัมผัสรับที่เชื่อมกับวรรคหน้าต่อ ๆ กันไปนั้น จะต้องเกี่ยวกับเสียงวรรณยุกต์ด้วย คือต้องส่งและรับคำชนิดเดียวกัน เช่นส่งคำเป็นก็ต้องรับคำเป็น

๑. คำเป็นในที่นี้ คือเสียงสามัญและเสียงจัตวา เช่น มา, หา, จ๋า, เขย, เผย เป็นต้น ส่วนคำตายนั้นได้แก่คำตายทั้งหมดตามอักขรวิธีแม้ที่มีไม้ตรีด้วย จะ, จ๊ะ, คะ คิด, จิต, มาด, อาจ, ขาด, กัก, อ๊อด, เป็นต้น ส่วนคำเอกโทคือคำที่มีไม้เอกโทบังคับข้างบน เช่น น่า, ผ่า, มั่น, หั่น ฯ ล ฯ และน้ำ. บ้า, หมั้น, ครั้น เป็นต้น

อนึ่งคำเป็นซึ่งบังคับไม้ตรี เช่น เก๊า, ก๊วย เป็นต้น ถึงแม้จะใช้ในที่บังคับเอกโทไม่ได้ ก็ควรใช้รับกับเสียงตรีของอักษรต่ำ ในที่ไม่มีบังคับเอกโทตามแผนได้ เช่น "น้ำ" "รับ" "ก๊า", และส่ง "ก๊วย" "รับ" "คุ้ย" ดังนี้เป็นต้น

ส่งคำตายก็ต้องรับคำตาย ส่งคำเอกก็รับคำเอก และส่งคำโทก็ต้องรับคำโท เป็นดังนี้เสมอไป และสัมผัสเชื่อมที่รับในวรรคต่อไปนั้น ถ้าเป็นร่ายวรรคละ ๕ คำ มักใช้รับคำที่ ๑-๒-๓ คำใดคำหนึ่ง แต่รับคำที่ ๓ นับว่าเพราะกว่าที่อื่น ถ้าคำในวรรคน้อยกว่าหรือมากกว่า ๕ คำก็รับร่นเข้ามาหรือยืดออกไปได้แล้วแต่จะเหมาะ ซึ่งจะอธิบายข้างหน้าอีก และสัมผัสส่งและรับดังอธิบายข้างบนนี้ต่อไปจะเรียกว่า "สัมผัสร่าย" และร่ายบางชนิดก็มีข้อบังคับในตอนจบอีก จะอธิบายไว้เฉพาะร่ายชนิดนั้น ๆ ต่อไปข้างหน้า

๒. ร่ายโบราณ ที่จริงคำร่ายทั้งหลายนับว่าเป็นของโบราณทั้งนั้น ที่เรียกว่า "ร่ายโบราณ" ในที่นี้หมายเฉพาะเป็นชื่อคำร่ายชนิดหนึ่งซึ่งมีชุกชุมในวรรณคดีโบราณ เช่นลิลิตพระลอเป็นต้นเท่านั้น ซึ่งมีข้อบังคับดังนี้:—

คณะ บทหนึ่งจะมีกี่วรรคก็ได้ แต่มีกจะมีตั้งแต่ ๕ วรรคขึ้นไป เพราะถ้ามีสี่วรรคท่านก็มักแต่งเป็นโคลงสามเสียแทบทั้งนั้น และคำในวรรคหนึ่ง ๆ นั้น ท่านกำหนดไว้เป็นหลัก ๕ คำตลอดไปทุกวรรคจนจบ

คำสร้อย ถ้าจะเติมสร้อยก็เติมได้อีก ๒ คำอย่างสร้อยโคลงธรรมดา หรือจะเติมสลับไปทุกวรรคก็ได้ ซึ่งเป็นแบบที่ท่านแต่งเล่นเป็นพิเศษ จะอธิบายในวิธีเข้าลิลิตข้างหน้า

สัมผัส มีสัมผัสส่งท้ายวรรค และสัมผัสเชื่อมรับคำที่ ๑-๒-๓ ของวรรคต่อไป อย่างสัมผัสส่งและรับของร่ายทั่วๆ ไปดังแสดงมาแล้ว และคำส่งวรรคท้ายบท คือคำจบบท ท่านห้ามคำบังคับไม้เอก, โท, ตรี, และคำตาย

แผนร่ายโบราณ

สร้อย

o o o o o, o o o o o,ฯลฯ o o o o o (o o)

ตัวอย่างในลิลิตพระลอ (ตามฉันทลักษณ์เดิม)

“ชมข่าวสองพี่น้อง ต้องหฤทัยจอมราช พระบาทให้รางวัล ปันผ้าเสื้อสนอบ ขอบใจสูเอาข่าว มากล่าวต้องติดใจ บารนี”

หมายเหตุ ระเบียบที่ว่าวรรคละ ๕ คำนั้น เป็นหลักที่ถูกต้องตามแผนที่ท่านวางไว้เท่านั้น แต่ของเก่าท่านใช้มากไปบ้าง น้อยไปบ้างก็มี ดังร่ายโบราณเบื้องต้นลิลิตพระลอต่อไปนี้:—

“ศรีสิทธิฤทธิชัย ไกรกรุงอดุงเดชฟุ้งฟ้า
หล้าระรัวกลัวมหิมา ระอาอานุภาพ
ปราบทุกทิศ ฤทธิรุกราน ผลาญพระนคร
รอนดาวกาว ดาวตัดหัว ตัวกลิ้งกลาดดาษดวน ฯลฯ”

ทั้งนี้สังเกตได้ว่ามีลักษณะคล้ายร่ายดั้น ต่างกันก็เพียงร่ายนี้จบห้วนๆ ซึ่งผิดกับร่ายดั้นซึ่งตอนจบมีข้อบังคับแปลกออกไป และบัดนี้ก็ไม่ใคร่นิยมแต่งกันแล้ว

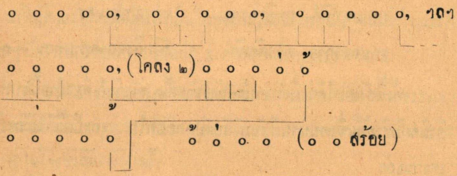
๓. ร่ายสุภาพ ร่ายแบบนี้ท่านนิยมแต่งกันแพร่หลายมาจนบัดนี้ และนิยมแต่งกันถูกต้องตามแบบแผน เช่นเดียวกับโคลงต่าง ๆ ที่แต่งกันในสมัยนี้ ข้อบังคับร่ายสุภาพนั้นดังนี้:—

คณะ บทหนึ่ง ๆ มีตั้งแต่ ๕ วรรคขึ้นไป เพราะว่ามี ๓ วรรค หรือ ๔ วรรคก็เป็นโคลง ๒ โคลง ๓ สุภาพดังกล่าวแล้ว และในวรรคหนึ่ง ๆ เบื้องต้นนั้นมีวรรคละ ๕ คำตลอดไป จะเป็นกี่วรรคก็ได้ไม่กำหนด แต่เมื่อจะจบนั้น ต้องเอาโคลงสุภาพเข้ามาต่อ

คำสร้อย มีได้ ๒ คำ ในที่สุดอย่างสร้อยโคลงธรรมดา หรือจะมีสลับวรรคอย่างร่ายโบราณก็ได้ จะอธิบายข้อพิเศษข้างหน้าเช่นกัน

สัมผัส มีสัมผัสส่งในท้ายวรรค และสัมผัสเชื่อมในวรรคต่อไป เป็นสัมผัสรับในคำที่ ๑-๒-๓ คำใดคำหนึ่ง ดังนี้เสมอไป จนถึงวรรคสุดท้ายก็ให้สัมผัสส่งไปยังบาทต้นของโคลง ๒ สุภาพ ซึ่งเป็นสัมผัสรับในคำที่ ๑-๒-๓ อย่างข้างต้น ส่วนสัมผัสส่งและรับที่เกี่ยวกับวรรณยุกต์ก็เช่นเดียวกับที่กล่าวไว้ข้างต้น ดังแผนต่อไปนี้:—

แผนร่ายสุภาพ

ตัวอย่างร่ายสุภาพจากลิลิตพระลอ

"ข้าไหว้ถวายชีพิต เผือข้าคิดข้าเชื่อ
เชื่อดั่งฤๅเหตุใด (โคลง ๒) ขมีไว้ใจเท่าเผ้า
สองแม่ณหัวเจ้า มิได้เอ็นดู เผือฤๅ"

หมายเหตุ ควรสังเกตว่าโคลง ๒ สุภาพ, โคลง ๓ สุภาพและร่ายสุภาพมีข้อบังคับแบบเดียวกันต่างแต่จำนวนวรรคเท่านั้นคือ (๑) โคลง ๒ สุภาพมี ๒ บาท ๓ วรรค (๒) ถ้าเติมข้างหน้าโคลง ๒ เข้าอีกวรรคหนึ่งเป็น ๔ วรรค (๓ บาท) และส่งรับกันอย่างร่ายก็เรียกว่าโคลง ๓ สุภาพ (๓) แต่ถ้าเติมข้างหน้าโคลง ๓ เข้าอีกสักกี่วรรคก็ตาม และส่งรับกันอย่างร่ายดังกล่าวแล้วก็ได้ชื่อว่า ร่ายสุภาพทั้งนั้น

๔. **ร่ายดั้น** ร่ายแบบนี้ท่านก็นิยมแต่งกันมากเหมือนกัน แต่สังเกตดูคำในวรรคหนึ่ง ๆ มักใช้ ๕ คำ อย่างร่ายสุภาพโดยมากแต่ข้อบังคับของท่านจะน้อยหรือมากกว่า ๕ คำก็ได้ ดังนี้:—

คณะ บทหนึ่ง ๆ มีตั้งแต่ ๕ วรรคขึ้นไป เพราะ ๔ วรรคตอนจบนั้นต้องเป็นบาท ๓ และบาท ๔ ของโคลง ๔ ดั้นเสมอไป และวรรคหนึ่ง ๆ ถึงเข้าใจนั้นท่านกำหนดว่า ๕ คำเป็นเหมาะ แต่เพราะเป็นโคลงดั้นท่านจึงไม่กำหนดแน่นอนอย่างร่ายสุภาพ คืออย่างน้อยเพียง ๓ คำ อย่างมากเพียง ๗ - ๘ คำ แต่เมื่อจบต้องจบด้วยบาท ๓ บาท ๔ ของโคลง ๔ ดั้นซึ่งมีข้อบังคับอย่างโคลง ๔ ด้วย

คำสร้อย เติมสร้อยได้ที่สุดร่ายอีก ๒ คำ หรือจะเติมสร้อยในระหว่างวรรคก็ได้ อย่างร่ายอื่น ๆ ที่กล่าวมาแล้ว

สัมผัส สัมผัสส่งและรับของร่ายดั้นนั้น ก็อย่างเดียวกับร่ายอื่น ๆ ที่กล่าวมาแล้ว แต่เพราะร่ายดั้นมีคำในวรรคหนึ่ง ๆ ไม่เสมอกัน คำรับสัมผัสเชื่อมจึงเลื่อนขึ้นลงตามจำนวนคำมากน้อย กล่าวคือ ถ้าเป็นวรรคละ ๕ คำ ก็ควรรับคำที่ ๑ - ๒ - ๓ ตามกล่าวมาแล้ว แต่เป็นวรรคละ ๓

หรือ ๔ คำ ก็ควรรับคำที่ ๑-๒ ถ้าเป็นวรรคละ ๖ คำ ก็เลื่อนไปรับได้ถึงคำที่ ๔ และถ้าเป็นวรรคละ ๗-๘ คำก็ควรเลื่อนไปรับได้ถึงคำที่ ๕ ข้อสำคัญก็คือไม่ให้คำรับต้นวรรคกับคำท้ายวรรค เป็นคำสัมผัสสระซ้ำกันเช่น "ขอเดชไตรรัตน์ จงขจัดภัยภิบัติ ให้สำลัสตัวสำราญ" ดังนี้ใช้ไม่ได้

และเมื่อตอนจบต้องเอาโคลง ดั้นบาท ๓ บาท ๔ มาต่อท้ายดังแผนต่อไปนี้ :-

๑ ๒ ๓ - - - ๘ ๑ ๒ ๓ - - - ๘ ๑ ๒ ๓ - - - ๘

๑ ๒ ๓ - - - ๘ (บาท ๓ โคลงดั้น) ๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๑ ๒ (๑ ๒ สร้อย)

(บาทสี่โคลงดั้น) ๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๑ ๒ (๑ ๒ สร้อย)

ตัวอย่างร่ายดั้นจากฉันทลักษณ์

"ศรีสวัสดิวิวัฒนวิวิธ ชวลิตโลกเลื่อง

เฟื่องฟูภูมิมณฑล สกลแผ่นภพ สบพิสัยสยาม

รามนรินทร์ภิญโญยศ ปรากฏกระเดื่อง เบรื่องปราชญ์ปรีชาชาญ

(บาท ๓ โคลง ๔ ดั้น) ขานคุณทั่วทุกทิศ ขจรขจ่าง

(บาท ๔ โคลง ๔ ดั้น) ดื่อตระลอดฟ้าดิน แหล่งธรา"

หมายเหตุ ตามตัวอย่างข้างบนนี้ คำสร้อยท้ายบาท ๓ และบาท ๔ เผอิญไม่มี แต่ถ้าจำเป็นจะให้มีก็ได้ตามแผนที่วางไว้ อนึ่งตามแผนข้างบนนี้เป็นแบบที่ใช้กันแพร่หลายมาจนบัดนี้ แต่ร่ายดั้นแบบโบราณท่านใช้แยก

ไปจากแผนนั้นก็มีบ้าง กล่าวคือตอนเมื่อเชื่อมกับบาท ๓ ของโคลง ๔ ต้นตามแผนวรรคต้นใช้ ๕ คำ มีเอกคำที่ ๓ และต้องให้คล้องกับวรรคร่ายข้างต้นด้วยแต่ร่ายต้นโบราณบางแบบ ท่านใช้เหมือนวรรคร่ายต้นธรรมดาจะน้อยกว่า ๕ คำ หรือเกินกว่า ๕ คำก็ได้ และคำเอกที่ ๓ ก็ไม่นิยมเป็นแต่ให้คล้องกับวรรคข้างต้นก็แล้วกัน และวรรคต่อไปก็เช่นเดียวกัน ดังตัวอย่างร่ายต้นเบื้องต้นโคลงศรีปราชญ์กำสรวลต่อไปนี้:—

"ศรีสิทธิวิวิธบวร นครควรชม ไกรพรหมรังสรรค์
สวรรค์แต่งแต้ม แย้มพื้นแผ่นพสุธา มหาดิลกภพ
นพรัตนราชธานี (บาท ๓) บุรีรมย์ เมืองมิ่ง แล้วแฮ (สร้อย)
(บาท ๔) รามเมศรไท้ต้องแต่งเอง"

ดังนี้จะเห็นได้ว่า "บุรีรมย์" ๓ คำท่านใช้เป็นวรรคหนึ่งและไม่กำหนดเอกด้วย เป็นแต่ให้คล้องกับธานีเท่านั้น

๕. **ร่ายยาว** คือร่ายซึ่งท่านนิยมสัมผัสส่งท้ายวรรคและรับต้นวรรคคำใด ๆ ก็ได้เป็นสัมผัสเชื่อมกันไปเช่นนี้จนจบ ส่วนวรรณยุกต์เช่นเอกรับเอก โทรับโท ฯลฯ นั้น ท่านก็นิยมด้วยแต่ไม่เคร่งครัดอย่างร่ายอื่น ๆ และร่ายยาวนี้ มีลักษณะคล้ายคลึงกับร่ายโบราณมาก ต่างแต่ร่ายโบราณนั้นท่านแต่งเข้ากับโคลงสุภาพทั้งหลายมีกำหนดคำในวรรคหนึ่ง ๆ ไว้ชัดเจน และมีสัมผัสและวรรณยุกต์ถูกต้องดังแผนที่วางไว้ข้างบนนั้น ส่วนร่ายยาวนี้เป็นคำกานท์ซึ่งท่านใช้ร้องและแต่งเป็นคำสวดเรื่องต่าง ๆ เพื่ออ่านสู่กันฟังอย่างคำร้องเพลงหรือคำกล่อมลูกเป็นต้นของเรา แต่เพราะเขาใช้สัมผัสแบบร่าย

ดังกล่าวมาแล้ว จึงต้องนับเข้าในร่ายยาว ส่วนคำในวรรคหนึ่ง ๆ จะใช้ ๕-๖ คำ หรือ ๖-๗ คำ หรือมากกว่านี้ก็ได้แล้วแต่จะเหมาะ แม้สัมผัสก็ไม่เที่ยง จะรับที่ไหนก็ได้เป็นแต่ให้ห่างสัมผัสส่งต่อไปยิ่งมากยิ่งดี แต่ส่งกับรับจะเป็นคำเดียวร่วมกันไม่ได้ ดังตัวอย่างคำร่ายยาวกาพย์พระมุ่นของชาวอิสาณต่อไปนี้

"พระมุ่นอยู่หัวเป็นเจ้า เว้าเมื่อหน้ายังกว้างกว่าหลัง
อันจังจังดูกหดานเต็มบ้าน อย่าขี้คร้านประฮีตคลองธรรม
ให้บำเพ็ญภาวนาอย่าขาด ให้ตักบาตรอย่าขาดวันศีล" เป็นต้น

อันนึ่งนามประตู, นามเมือง, นามขุนนางที่เป็นชุดกันแม้จนพระปรมาภิไธยพระเจ้าแผ่นดิน ท่านก็ผูกให้คล้องกัน เป็นแบบร่ายยาวนี้เป็นพื้น ดังตัวอย่างย่อ ๆ ต่อไปนี้ :—

นามประตู— วิเศษชัยศรี, มณีนพรัตน์, สวัสดิโสภา, เทวาพิทักษ์ เป็นต้น

นามกรุงเทพ ฯ "กรุงเทพมหานคร บวรรัตนโกสินทร์ มหินทรายุธยา มหาดิลกภพนพรัตนราชธานีบุรีรมย์ อุดมนิเวศน์มหาสถาน อมรพิมานอวตารสถิต ศักรทัตติยวิษณุกรรมประสิทธิ์"

นามขุนนางที่เป็นชุดกัน ประกอบวุฒิศาสน์ ประกาศวุฒิสาร ประการวุฒิสิทธิ์ ประกิตวุฒิสนธิ์ เป็นต้น

พระปรมาภิไธยรัชกาลที่ ๑ "พระบาทสมเด็จพระบรมราชาธิราชรามาธิบดีศรีสินทรบรมมหาจักรพรรดิราชาธิบดินทร์ ธรณินทราธิราชรัตนากาศภาสกรวงศ์ องค์ปรมาธิเบศร์ ตรีภูวเนตรวรนาถนายก ดิลกรัตนราช

ชาติอาชาวศัย สมุทัยดโรมนต์ สกลจักรวาลาธิเบนทร์สุริเยนทราธิบดินทร์ หริหรินทรธาดาธิบดี ศรีสุวิบุลคุณอักนิฐฤทธิราเมศวรมหันต์ บรมธรรมิกราชาธิราชเดโชชัย พรหมเทพาดิเทพนฤบดินทร์ ภูมินทรปรมาธิเบศร์ โลกเชษฐวิสุทธิ รัตนมกุฎประเทศคตามหาพุทธางกูรบรมบพิตร

อันงร่ายยาวที่ท่านแต่งเป็นเรื่องใหญ่ ก็คือ "ร่ายยาวมหาชาติ ๑๓ กัณฑ์" ที่พระท่านเทศน์มหาชาติอยู่ทุกวันนี้ และนับว่าเป็นวรรณคดีสำคัญของไทยเรา ซึ่งใช้เล่าเรียนอยู่ในโรงเรียนมัธยมตอนปลายทุกวันนี้ ข้อสำคัญของการประพันธ์ร่ายยาวไม่ได้อยู่ที่ข้อบังคับตามแผนที่วางไว้ แต่อยู่ที่ใช้สัมผัสอักษรใช้ถ้อยคำให้เหมาะแก่เนื้อเรื่อง เช่น โศรก, เศร้า, โกรธ ฯลฯ และเหมาะแก่ฐานะของบุคคลในเรื่อง เช่น ไพร่ ผู้ดี ฯลฯ ซึ่งเป็นศิลปของการประพันธ์อีกแผนกหนึ่ง จึงไม่นำมาอธิบายในที่นี้ แต่จะยกตัวอย่างมาให้เห็นพอเป็นที่สังเกตบ้างดังต่อไปนี้ :-

ก. กัณฑ์มหาพน พรรณนาเขา (ให้เห็นภาพเด่นชัด)

"พรหัม ดูกรมหาพราหมณ์พรหมบุตรบวชบรรพชาชาติพีชงคพิลัย, (เอสเสโล) แลถนัดในเบื้องหน้าโน่นก็เขาใหญ่ยอดเยี่ยมโพยมอย่างพะยับเมฆ มีพรรณเขียวขาวดำแดงดูเรกดังรายรัตนพมณีแนมน่าใคร่ชม ครั้นแสงพระสุริยะส่องระดมก็ดูเด่นดังดวงดาววาวแววระวาบ ๆ ทีเวิ้งวุ้ง วิจิตรจำรัสจำรูญรุ่งเป็นสีรุ้งพุ่งพ้นเพียงดังคนัมพรพนนภากาศ บ้างก็เกิดก้อนก้อนประหลาดศิลาลายแลละเลื่อม ๆ ที่งอกง้ำเป็นแง่เงื้อมก็ชะงุ้มชะโงกชะง่อนผา"

ข. ทานกัณฑ์ พระมัทรีตัดพ้อพระเจ้าศรีสญชัย (ใช้คำง่าย ๆ แต่เหมาะ)

"พระพุทธเจ้าข้า ขึ้นชื่อว่าบุตรเป็นที่สุดแสนเสน่หา ถึงจะชั่วช้าประการใดใจสามารถ เป็นหนามเสี้ยนเบียฬประชาราษฎร์ควรห้ามเฝ้า จะตัดจากลูกเต้านั้นไม่ขาด เกล้ากระหม่อมเหมือนฝ่าละอองธุลีพระบาท ก็คงจะตัดพระลูกขาดได้คล่อง ๆ ไม่รู้หรือว่าช้างเผือกขาวผ่องต้องพระประสงค์จะสอยดาวสาวเดือนลงถวายได้ แกล้งเสือกส่งจงใจให้ข้าศึก นี่หากว่าชาวเมืองเขาคิดลึกจึงชวนกันทูลความ พระองค์จับเจ้าลูกเสียก็งามต้องตามที่ ฯลฯ"

ค. กัณฑ์ชูชก พราหมณ์ตีเมีย (แสดงสำนวนไพร่)

"(อยํ อมิตฺตตาปนา) เหมือนนางทองอมิตตดานั่นใครไปสอนสั่ง (มหลฺลกพฺราหฺมณํ) ได้ผัวแก่ยังแต่ว่าจะตาย (สมฺมา ปฏิชคฺคิ) แต่ว่าความดีของแม่แก่นี่มากมายหมั่นปฏิบัติผัว ถึงรูปเจ้าก็ไม่ชั่วเฉิดกว่าเองสักสิบเท่า (กึ ปมชฺชถ) เองเอ๋ยกระไรเลยมาประมาทเราไม่เกรงกลัว ทุกวันนี้มึงสำคัญกูนี่เป็นผัวหรือเป็นข้า หา! กูนี่เป็นผัวหรือเป็นข้า หรือว่ามึงช่วยกูมานี่สักกี่ชั่ง ฯลฯ"

ฆ. กัณฑ์กุมาร สรรเสริญเกียรติคุณ (เพื่อปลูกศรัทธา)

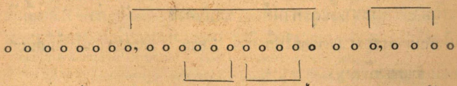
"(อสฺสโม) อันว่าพระอาศรมบรมนิเวศน์วงกต เป็นที่เจริญพรตพรหมวิหาร แสนสนุกรมณียรโหฐานทิพพาอาสน์ ดั่งชะลอบัณฑุกัมพลศิลาลาดเลิศแล้วมาลอยลง สี่กษัตริย์เสด็จดำรงสำรวมกิจ ทรงเพศผนวชเป็นนักสิทธิ์สืบโบราณ โดยอุปนิสสัยสมภารหน่อพุทธางกูร

ท้าวเธอก็สู้เสียสละซึ่งมไหศูรย์ศวรรยางค์ ออกมาก่อสร้างซึ่งพระสมดึงส์บารมี นำพระทัยท้าวเธอไปร่งเปรมปรีดิ์ปราโมทย์ ฯลฯ

หมายเหตุ ศัพท์บาลีที่ท่านแทรกไว้ในคำประพันธ์ตัวอย่างข้างบนนี้ เป็นวิธีประพันธ์คำเทศนาทั่ว ๆ ไป โดยยกศัพท์บาลีขึ้นไว้แล้วก็อธิบายเป็นคำประพันธ์อีกต่อหนึ่ง ที่ใช้วงเล็บคั่นไว้นั้นแสดงว่าเอาศัพท์บาลีออกเสียก็ได้ ไม่ทำให้สัมผัสเสียไปเลย แต่บางแห่งท่านแต่งให้ศัพท์บาลีคล้องกับคำประพันธ์ เมื่อเป็นเช่นนี้จะยกคำบาลีออกเสียมิได้ เพราะจะทำให้เสียสัมผัสไป ซึ่งผู้อ่านอาจจะทราบได้เอง

(ง) อนึ่งคำร่ายยาวนี้บางตอนท่านทอดวรรคยืดยาว ดังตัวอย่างข้างบนนี้ แต่บางตอนท่านก็ทอดวรรคสั้น ๆ อย่างร่ายธรรมดาเช่นตัวอย่างในกัณฑ์ชูชกตอนซ่อมแซมเรือนว่า "--โย้ให้ตรงกรานไม้ยัน ค้ำจดจันจุนจ้องไว้ เกลากลอนใส่ซี่กครุคระ มุงจะจะจากปรุโปร่ง แลตะละโล่งลอดเห็นฟ้า ขึ้นหลังคาครอบจากหลบ โก้งโค้งกบกดซี่กกรอบ ผ่าไม้ครอบคร่อมอกไก่---" ดังนี้เป็นต้น

อนึ่งถ้าสัมผัสส่งกับ สัมผัสรับของร่ายยาวนี้ อยู่ห่างกันมากเกินควรไป ท่านมักจะสอดสัมผัสสลับแทรกเข้าในระหว่างก็ได้ คล้ายกับสัมผัสของกลอนและกาพย์ เพื่อให้เป็นสัมผัสเชื่อมติดต่อกันจะเป็นกี่คู่ก็ได้ แล้วแต่เหมาะดังแผนต่อไปนี้ :—

โยงข้างบนเป็นสัมผัสส่งรับร่ายยาว โยงข้างล่างเป็นสัมผัสสลับแทรกเข้ามา เช่นตัวอย่าง

จ. กัณฑ์มหาราช ชูชกเดินป่า (แหล่พิเศษ) ว่า "หริ่ง ๆ !

เรไรร้องระเรื่อยโรย ชะนีนางเหนี่ยวกิ่งยางโยนและโหนโหยไห้ละห้อย

เสียงร้องลอยเร่าระรัว - - ฯลฯ" ดังนี้โรยและโหยเป็นสัมผัสร่ายยาวธรรมดา ส่วนนางกับยาง, โยนกับโหนเป็นสัมผัสสลับ ซึ่งแทรกเข้ามาเพื่อเชื่อมให้คล้องจองติดต่อกัน

บางทีสัมผัสรับของร่ายยาว ซึ่งควรอยู่ต้นของวรรคต่อไปนั้น เมื่อทอดวรรคยาวมากและมีสัมผัสสลับแทรกเข้ามา ท่านเลยเอาสัมผัสรับนั้นไปไว้วรรคท้ายต่อไป คล้ายสัมผัสรับของกลอนสุภาพบ้างก็มี และสัมผัสรับนี้ก็กลายเป็นสัมผัสส่งร่ายยาววรรคต่อไปด้วยดังแผนต่อไปนี้

ο ο ο ฯลฯ ο ο ο ο, ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο ο - -

โยงข้างบนเป็นสัมผัสส่งรับร่ายยาว โยงข้างล่างเป็นสัมผัสสลับแทรกเข้ามา ตัวอย่างที่เห็นง่ายคือ สัมผัสเพลงสรรเสริญพระบารมี ซึ่งนับว่าเป็นร่ายยาวเหมือนกัน ดังนี้ :—

"พระสยามินทร์พระยศยิ่งยงเย็นศิระเพราะพระบริบาล ผลพระคุณธรักษาปวงประชาเป็นสุขศานต์ ขอบันดาล - - -" คำ "ศานต์" เป็นสัมผัสส่งของร่ายยาวต่อไปอีกด้วย "ดาล" และต่อจากนี้ไปก็มีสัมผัสสลับเช่นเดียวกันดังนี้ :—

"ขอบันดาลธประสงค์ใด จงสิทธิ์ดังหวังพระราชหฤทัย ดุจถวายชัย ชโย"

๖. ร่ายพิเศษของเก่า ร่ายนี้คือร่ายที่อยู่เบื้องต้นโคลงมณฑกคติที่อ่านแช่งน้ำพระพิพัฒน์สัตยา ถ้าพิจารณาดูตามลักษณะร่ายก็นับเข้าอยู่ในร่ายยาว แต่เมื่อจบร่ายจะเอาโคลงมณฑกคติมาต่อนั้น ท่านเอาคำ สุดท้าย ร่าย (เบศ) มาต่อ กับ คำที่ ๓ บาท ต้น ของโคลง (เรศ) อย่างร่ายสุภาพต่อกับโคลงสุภาพดังจะคัดมาให้ดูเต็มตามแบบของท่าน เพื่อจะได้พิจารณาดูให้ถ่องแท้ดังนี้ :—

ร่ายต้นโคลงแช่งน้ำพระพิพัฒน์สัตยา[๑]

ก. " โอมสิทธิสรวงศรีแกล้ว แผ้วมฤตยู เอางูเบื้นแท่น แกว่นกลืนฟ้ากลืนดิน บินเอาครุฑมาขี่ สี่มือถือสังขจักร คทาธรณี ภีรุอวตาลอสุรแลงลาญทัก ทักคณิจรณาย

ข. โอมปรเวศวราย ผายผาหลวงอคร้าว ท้าวเสด็จเหนืออวัวเผือก เอาเงือกเกี้ยวข้าง อ้างทัดจันทร์เป็นปิ่น ทรงอินทร์ชฎา สามตาพระแพร่งแกว่งเพชรระกล้า ฆ่าภิฆนจรรไร

ค. โอมชัยยะชัยโย โสพสพรหมญาณ บานเศียรเกล้า เจ้าคลือบัวทอง ผยองเหนือขุนห่าน ท่านรังก่อดินก่อฟ้า หน้าจตุรทิศ ไทมิตรดามหากฤตราไตร อมไตยโลเกศ จงตรีศักดิ์ท่าน พิญาณปรมาธิเบศ

---

๑. ร่ายตัวอย่างนี้เป็น ๓ ร่ายด้วยกัน คือ (ก) ร่ายสรรเสริญพระนารายณ์ เมื่ออ่านจบแล้วเอาพระแสงศรปลัยวาตแทงน้ำ (ข) ร่ายสรรเสริญพระอิศวร เมื่ออ่านจบแล้วเอาพระแสงอัคนิวาตแทงน้ำ และ (ค) ร่ายสรรเสริญพระพรหม เมื่ออ่านร่ายนี้ก็ต่อโคลงมณฑกคติอีกบทหนึ่ง จึงเอาพระแสงศรพรหมาสตร์แทงน้ำ

ต้นฉบับเดิมของท่านบอกระยะแทงพระแสงนั้น ๆ ไว้เป็นตอน ๆ ที่มิได้คัดมาเต็มตามของท่านก็เพื่อจะให้เห็นลักษณะร่ายและโคลงล้วน ๆ โดยชัดเจน

(ต่อโคลงมณฑกคติ)— ไทธเรศสุรสิทธิ
พ่อเสวยพรหมาณฑ์ ใช่น้อย
ประถมบุญภารดิเรก
บุรภพบรู้กี่ร้อย ก่อมา

ต่อนี้ไป ก็ต่อกับบท ๑ ของโคลงมณฑกคติ แช่งน้ำพระพิพัฒน์สัตยาที่อ้างมาแล้วในข้อ ๔

ข้อ ๑๖. คำลิลิต[1] คำประพันธ์ที่ท่านเอาร่ายต่าง ๆ และโคลงต่าง ๆ มาแต่งให้เข้าสัมผัสติดต่อกันไปจนจบเรื่องเรียกว่าลิลิต คำร่ายและที่แต่งเข้าลิลิตกันนั้น ท่านอธิบายไว้ว่าต้องให้ได้สัมผัสติดต่อกันไปจนจบเรื่อง และคำลิลิตนี้ท่านจัดเป็น ๒ ประเภท คือลิลิตสุภาพประเภท ๑ และลิลิตดั้นประเภท ๑ ดังจะแยกอธิบายต่อไปนี้ :—

(๑) ลิลิตสุภาพ ได้แก่คำลิลิตที่เอาร่ายสุภาพและโคลงสุภาพต่าง ๆ มาแต่งเข้าสัมผัสติดต่อเป็นเรื่องเดียวกัน แต่มีข้อพิเศษออกไปจากนี้คือร่ายโบราณ ท่านใช้แต่งเข้าในลิลิตสุภาพด้วย และโคลงมหาววิธมาลี[2] คือโคลงววิธมาลีที่มีวรรคท้ายบาท ๔ เป็น ๕ คำ อย่างโคลงสุภาพ ท่านก็ใช้แต่งเข้าในลิลิตสุภาพได้ด้วย แต่โคลงนี้ท่านแต่งเข้าในลิลิตดั้นซึ่งจะกล่าวต่อไปก็ได้ เพราะสัมผัสข้างต้นเป็นทำนองดั้น รวมความว่าลิลิตสุภาพมี ร่ายสุภาพ, ร่ายโบราณ โคลงสุภาพต่าง ๆ และโคลงมหาววิธมาลี แต่งติดต่อเข้าสัมผัสกัน

---

๑. คำลิลิต ออกจากคำลิลิต ภาษาบาลีแปลว่า การรื่นรมย์ในอารมณ์ต่าง ๆ

๒. โคลงบาทววิธมาลีนั้นท่านแต่งเข้ากับลิลิตสุภาพก็ได้ เพราะวรรคท้ายบาท ๔ เป็น ๔ คำโคลงสุภาพ แต่งเข้ากับลิลิตดั้นก็ได้ เพราะสัมผัสรับเป็นอย่างโคลงดั้น แต่ถึงจะเข้ากับโคลงสุภาพท่านก็ใช้สัมผัสรับลิลิตอย่างโคลงดั้นนั้นเอง ดังที่อธิบายและชักตัวอย่างมาให้ดูข้างบนนี้

วิธีเข้าสัมผัสลิลิตสุภาพ[๑] ก็คือให้คำที่สุดร่ายหรือโคลงบทต้นไปเข้าสัมผัสกับคำที่ ๑ – ๒ – ๓ ของบทต่อไป ซึ่งจะเป็นร่ายหรือโคลงก็ตาม เป็นดังนี้เสมอไปจนจบลิลิตสุภาพ คำส่งสัมผัสลิลิตคือคำที่สุดร่ายและโคลงที่กล่าวมานี้ ย่อมเป็นไปตามข้อบังคับ คือท่านนิยมใช้เสียงวรรณยุกต์สามัญ กับวรรณยุกต์จัตวาเป็นพื้น แต่บางทีก็เป็นคำตายพลัดมาบ้าง เพราะท่านมิได้ห้าม ที่ห้ามเด็ดขาดนั้นคือ คำไม้เอก, โท, ตรี นับว่าใช้ไม่ได้ทีเดียว ส่วนสัมผัสรับลิลิตคือคำที่ ๑ – ๒ – ๓ ของร่ายและโคลงต่อไปนั้น ก็เช่นเดียวกับสัมผัสร่ายซึ่งต้องเป็นเสียงสามัญหรือจัตวาตามสัมผัสส่ง คือส่งสามัญจะรับสามัญหรือจัตวาก็ได้ และส่งจัตวาจะรับจัตวาหรือสามัญก็ได้เช่นกัน และถ้าส่งคำตายก็ต้องรับคำตายอย่างสัมผัสร่ายดังกล่าวแล้ว

อนึ่งโคลงมหาวิชมาลีนั้น ท่านแต่งเข้ากับลิลิตสุภาพได้นั้นก็น่าจะเป็นด้วยวรรคท้ายของบาท ๔ มี ๔ คำเข้าลักษณะโคลงสุภาพเท่านั้น ส่วนวิธีเข้าลิลิตท่านก็ใช้อย่างพวกโคลงดั้น คือสัมผัสรับลิลิต อยู่ที่คำที่ ๕ บาท ๒ หรือจะรับคำที่ ๓ ที่ ๔ ตามแผนโคลงตรีพิธพรรณและจัตวาทัณฑีก็ได้ ดังจะยกตัวอย่างลิลิตพระลอ ซึ่งเป็นลิลิตสุภาพมาไว้เป็นที่สังเกตต่อไปนี้ :—

---

๑. วิธีเข้าลิลิตสุภาพที่อธิบายข้างบนนี้อธิบายตามแบบฉันทลักษณ์เดิม ซึ่งนิยมใช้กันแพร่หลายในสมัยนี้ แต่สังเกตดูลิลิตสุภาพโบราณ ท่านเข้าลิลิตแบบนี้ก็มี ไม่เข้าตามแบบนี้ก็มี คือบางแห่งท่านก็ปล่อยไว้เฉย ๆ ไม่เข้าสัมผัสกับบทต่อไป บางทีสัมผัสส่งเป็นเสียงสามัญหรือจัตวา แต่สัมผัสรับในบทต่อไปเป็นเอกหรือโทก็มี รวมความว่าท่านไม่นิยมเข้มงวดในวิธีเข้าลิลิตนี้มากนักอย่างในสมัยนี้

คำส่งท้ายบทร่าย “— — อุดมยศโยคยิ่งหล้า ฟ้าฟื้นพึกบูรณ์”

โคลงมหาวิวิธมาลี “ บุญเจ้าจอมโลกเลี้ยง โลกา
ระเรื่อยเกษมสุขพูน ใช่น้อย
แสนสนุกนิ์ศรีอโยธยา ฤๅร่ำ ถึงเลย
ทุกประเทศชมค้อยค้อย กล่าวอ้าง เยินยอ ”

ดังนี้คำ **บูรณ์** กับ **พูน** เป็นสัมผัสเข้าลิลิตกัน และถ้าบทต่อไปเป็นโคลงมหาวิวิธมาลีอีก ก็ใช้รับเช่นนี้เรื่อยไป จนถึงร่ายหรือโคลงสุภาพจึงใช้รับคำที่ ๑ — ๒ — ๓ ของวรรคต้น ดังอธิบายมาแล้ว

๒. **ลิลิตดั้น** ได้แก่บทลิลิตที่เอาร่ายดั้นกับโคลงดั้นต่าง ๆ มาแต่งเข้าสัมผัสติดต่อเป็นเรื่องเดียวกัน และโคลงมหาวิวิธมาลีก็แต่งเข้าในลิลิตดั้นนี้ด้วย ดังกล่าวมาแล้ว

วิธีเข้าสัมผัสลิลิต ดั้นก็เป็นทำนองเดียวกับลิลิตสุภาพทั้งนั้น และสัมผัสรับเข้าเป็นร่ายดั้น และโคลง ๒ โคลง ๓ ดั้นก็ใช้คำที่ ๑ — ๒ — ๓ ของวรรคต้นเช่นกัน เว้นไว้แต่โคลง ๔ ดั้นต่าง ๆ[๑] ต้องรับคำที่ ๕ ของบาท ๒ แห่งบทต่อไป หรือจะรับคำที่ ๓ ที่ ๔ ตามแบบโคลงตรีพิธพรรณและจัตวาทัณฑี อย่างดั้นก็ได้ เช่นเดียวกับที่ได้อธิบายไว้ในวิธีเข้าลิลิตสุภาพของโคลงมหาวิวิธมาลีข้างต้นนี้พร้อมด้วยตัวอย่างนั้นแล้ว

---

๑. โคลง ๔ ดั้นต่าง ๆ ที่นี้ คือ โคลงวิวิธมาลี, มหาวิวิธมาลี, บาทกุญชร และโคลงดั้นจัตวาทัณฑีและตรีพิธพรรณ ซึ่งล้วนแต่มีแผนใช้รับกันอยู่แล้วทั้งนั้น ซึ่งทั้งนี้อธิบายตามที่ท่านนิยมใช้กันในสมัยนี้ แต่โคลงดั้นโบราณ การเข้าลิลิตท่านก็ไม่นิยมเข้มงวดเช่นเดียวกับการเข้าลิลิตสุภาพเหมือนกัน เช่นท่านสอดโคลงวิวิธมาลีเดี่ยวลงไว้บางแห่งซึ่งไม่คล้องกับบทหน้าก็ได้ และการเข้าลิลิตอื่นก็เป็นทำนองเดียวกับลิลิตสุภาพทั้งสิ้น

๓. วิธีสอดสร้อยท้ายวรรคของร่าย ร่ายที่เข้าลิลิตทุกชนิดจะสอดสร้อยซ้ำ ๆ กันลงไปในท้ายวรรคทุกวรรคก็ได้ ถ้าเป็นร่ายสุภาพก็สอดสร้อยมาถึงโคลงสองท้ายร่าย แล้วก็สอดสร้อยตามข้อบังคับโคลง ๒ ต่อไป ดังตัวอย่างในพระลอ ซึ่งท่านชักมาไว้ต่อไปนี้ :—

" — — — อายแก่คนไส้ร้ท่านหัว นะพี่, แหนงตัวตายดีกว่า นะพี่, สองพี่อย่าถามเผือ นะพี่ (โคลง ๒) เจ็บเผือเหลือแห่งพร้อง, โอ้เอ็นดูรักน้อง อย่าซ้ำจำตาย หนึ่งรา

ถ้าเป็นร่ายโบราณใช้จบลงห้วน ๆ ไม่มีโคลง ๒ ต่อ ดังนั้นจึงสอดสร้อยได้จนจบ ดังตัวอย่าง ซึ่งท่านชักมาจากลิลิตพระลอต่อไปนี้ :—

" หวังสิ้นชนม์ด้วยไข้ แก่แม่รา, สิ้นชีพไท้ด้วยผี แก่แม่รา, ในบุรีเราแม่ลูก แก่แม่รา, แม่จะยาหยูกจงเต็มใจ แก่แม่รา, ดังฤๅพ่อไปตายเมืองท่านม้วย แก่แม่รา, ด้วยหอกดาวหลาวดาบ แก่แม่รา, ด้วยกำซาบบ่นยา ดังนี้"

ตัวอย่างข้างบนนี้เป็นลิลิตสุภาพ ถ้าเป็นลิลิตดั้นก็สอดสร้อยเช่นเดียวกัน แต่ลิลิตดั้นจะใช้ร่ายดั้น ซึ่งลงท้ายด้วยบาทที่ ๓, ที่ ๔ ของโคลง ๔ ดั้น ดังจะผูกตัวอย่างพอเป็นที่สังเกตต่อไปนี้ :—

" อ้า! ยุวชนทหาร พ่อเอย, เธอหวังการเกื้อชาติเด่นชัด พ่อเอย, จึงปฏิบัติบ่มคุณควรยิ่ง พ่อเอย

บาท ๓ โคลงดั้น จงกอบสิ่งเกื้อกูล แก่ชาติ เราพ่อ

เพื่อสืบต่อตั้งสร้าง ชาติเรา เทอญนา

หมายเหตุ สร้อยบาท ๓ ว่า "เราพ่อ" หรือบาท ๔ ที่สุดร่ายว่า "เทอญนา" นี้จะใช้ว่า "พ่อเอย" ทั้งหมดก็ได้ ข้อสำคัญอยู่ที่ให้เนื้อความเข้ากันได้ และสร้อยร่ายเบื้องต้นที่ซ้ำกันว่า "นะพี่ ๆ" เป็นต้น ก็เป็นเพราะท่านใช้ในเรื่องที่ร่ำพันซ้ำ ๆ กัน ถ้าเป็นโวหารอย่างอื่นจะใช้สร้อยต่าง ๆ เช่น "นะพี่, จริงนา, เจียวแม่" เป็นต้นก็ได้ แต่ต้องให้ความเข้ากันเหมาะกับเรื่องเป็นสำคัญ

บทที่ ๔ คำกาพย์

ข้อ ๑๗. ประเภทคำกาพย์ คำกาพย์ของไทยเราหมายถึงคำกานท์พวกหนึ่ง ซึ่งต่างกับคำกลอนเพราะจัดวรรคต่างกัน ต่างกับคำโคลงและร่าย เพราะไม่นิยมเอกโท และต่างกับฉันท์ เพราะไม่นิยมครุ ลหุ แต่ท่านประพันธ์เข้ากับฉันท์ได้ ดังจะกล่าวต่อไปข้างหน้า

กาพย์ที่เป็นสามัญมี ๓ ประเภท คือ กาพย์ยานี กาพย์ฉบัง และกาพย์สุรางคนางค์ ครั้งโบราณหนังสืออ่านเล่นก็ดี หนังสือสอนอ่านก็ดี แม้จนหนังสือตำราบางอย่าง ท่านมักแต่งเป็นกาพย์ ๓ ประเภทนี้สลับกันแทนคำกลอนในสมัยนี้

กาพย์เหล่านี้ คงเป็นคำกานท์ดั้งเดิมของไทยเราอย่างเดียวกับโคลงและร่ายดังกล่าวมาแล้ว ครั้นอาจารย์ทางบาลีรวบรวมมาแต่งเป็นภาษาบาลี เรียกว่า คัมภีร์กาพย์ จึงเรียกว่า กาพย์ ตามภาษาบาลี[๑]

๑. กาพย์ยานี[๒] ที่นิยมใช้แต่งสลับกับกาพย์ฉบัง และ สุรางคนางค์ ในสมัยนี้มีสัมผัสมากกว่ากาพย์ยานีโบราณ ดังแบบข้อบังคับต่อไปนี้ :—

คณะ เหมือนโบราณ คือ บทหนึ่งมี ๒ บาท บาทต้นเรียกว่า บาทเอก บาทท้ายเรียกว่า บาทโท และบาทหนึ่งมี ๒ วรรค วรรคหน้ามี ๕ คำ วรรคหลังมี ๖ คำ รวมบาทหนึ่งเป็น ๑๑ คำทั้ง ๒ บาท ดังนั้นท่านจึงเขียนชื่อไว้ข้างหน้า "ยานี ๑๑" บ้าง "ยานี" บ้าง บางทีก็เขียนว่า "๑๑" บ้าง

สัมผัสนอก ในส่วนสัมผัสนอก คือสัมผัสบังคับท่านใช้อย่างเดียวกับสัมผัสกลอนทุกอย่าง ต่างกันเพียงวรรคหนึ่ง ๆ มีคำน้อยกว่ากันเท่านั้น ดังจะทำแผนไว้ให้ดูต่อไปนี้ :—

---

๑. คำกาพย์ แปลว่า คำของกวี ทางบาลีก็หมายความว่าฉันท์ แต่พระอาจารย์ทางบาลี ได้รวบรวมเอาคำโคลงและคำกานท์อื่น ๆ ของไทยที่ใช้อยู่ในสมัยนั้นมาแต่งเป็นภาษาบาลีให้ชื่อว่า "กาพยสารวิลาสินี" และ "กาพยคันถกะ" และกำหนดให้มีสัมผัสอย่างไทย ซึ่งไม่เคยมีในภาษาบาลีเลย แต่ในส่วนโคลงร่ายของไทยมีบังคับ เอก โท ด้วย ท่านเว้นเสีย เพราะภาษาบาลีไม่นิยม เอก โท จึงเกิดมีโคลงตามแบบคัมภีร์กาพย์ ไม่นิยม เอก โท ขึ้นดังกล่าวแล้ว

และกาพย์ ๓ ประเภทนี้ ท่านยังจำแนกเป็นประเภทละหลายชนิด โดยกำหนดวรรคและคำต่าง ๆ กัน และเรียกชื่อต่าง ๆ กันด้วย ครั้นต่อมาท่านเอาฉันท์บางบทของบาลีมาแต่งเป็นทำนองกาพย์เข้าอีก แต่มิได้นิยม ครุ ลหุ เคร่งครัด อย่างบาลีนัก ดังนั้นกาพย์ ๓ ประเภทนี้ ท่านจึงแต่งปนเปกับฉันท์ก็ได้

๒. คำ "ยานี" ที่ใช้เรียกชื่อกาพย์ ๑๑ นี้ ท่านเรียกตามฉันท์อินทรวิเชียร ซึ่งยกมาเป็นตัวอย่างว่า "ยานีธ ภูตานิ สมาคตานิ" แต่ท่านลดข้อบังคับ ครุ ลหุ และเติมสัมผัสเข้าแทน และเรียกว่า กาพย์ยานี ตามตัวอย่างฉันท์นั้น ดังจะอธิบายต่อไปในข้อ "กาพย์พิเศษ" อีก

วรรคสลับ วรรครอง

บาทเอก ๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖

รับ

สลับ เชื่อมสลับ

วรรครอง วรรคส่ง

บาทโท ๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๑ ๒ ๓ ๔ ๕ ๖ จบบทหนึ่ง

ส่ง

รอง เชื่อมรอง

และสัมผัสบทส่งต้นนี้จะต้องคล้องกับสัมผัสของบทต่อไป เช่นกลอน

ตามแผนข้างบนนี้ จะเห็นได้ว่า ๒ บาท จึงเป็นบทหนึ่ง เพราะจบรวดสัมผัสที่ท้ายบาทโท แต่ต้องแต่งให้จบลงที่ท้ายบาทโท จึงจะครบบท

สัมผัสใน กาพย์ที่แต่งเป็นคำสวด เช่น กาพย์พระไชยสุริยา กาพย์ประถมมาลา เป็นต้น มักจะมีสัมผัสระทุกวรรค และโดยมากเป็นสัมผัสชิดกัน ที่จริงจะใช้สัมผัสคั่นก็ได้ แต่วรรคหนึ่ง ๆ มีน้อยคำ ใช้สัมผัสคั่นลำบาก บางแห่งท่านก็ใช้สัมผัสอักษรแทนบ้าง แล้วแต่เหมาะ เพราะสัมผัสในไม่ใช่สัมผัสบังคับ จะไม่มีเลยก็ไม่ผิด จงสังเกตตัวอย่างในกาพย์พระไชยสุริยา (ของสุนทรภู่) ต่อไปนี้ :—

สลับ | เชื่อม | รับ

"ยานี ๑๑ ขึ้น กกตก ทุกข์ยาก แสนลำ บากจาก เวียงไชย
มันเผือกเลือกเผาไฟ กินผลไม้ได้เป็นแรง

สลับ | เชื่อม | รับ

รอน รอนอ่อน อัสดง พระสุริ ยงค์เย็นยอ แสง

รอง | เชื่อม | ส่ง

ช่วงดังน้ำครั่งแดง แฝงเมฆ เขาเงา เมรุธร

เสียงวรรณยุกต์ สำหรับ กาพย์ ยานี และ กาพย์อื่น ๆ ไม่มีบังคับอย่างกลอน คือในสัมผัสรวดหนึ่งจะ มีเสียง วรรณยุกต์ เสียง เดียว กันทั้งหมดก็ได้ ข้อสำคัญมีอยู่เพียงไม่ให้ส่งและรับเป็นคำเดียวกัน เช่น ส่ง กัน จะรับ กัน หรือ กัณฑ์, กรรณ ฯลฯ ซึ่งมีเสียงอ่านอย่างเดียวกันไม่ได้ รวมความว่าจะใช้คำเสียงอ่านซ้ำกันอยู่ติดกันไปไม่ได้ แต่ถ้าใช้คำต่อไปเป็นเสียงอื่นแล้ว คำที่สามก็ใช้ซ้ำกันเช่นนี้มีบ้าง เช่น :—

"หอมกลิ่นพิกุลแกม กับนางแย้มทรงกลิ่น สี
มลิลาสารภี งามกลิ่น สี น่าใคร่ชม"

เช่นนี้ใช้ได้ทุกแห่งแต่ท่านไม่นิยม ข้อสำคัญท่านนิยมในรวดเดียวกันไม่ใช้ซ้ำกันเลย เป็นส่วนมาก[๑]

---

๑. ในกาพย์ พระไชยสุริยา ของสุนทรภู่ ท่านพยายามใช้เสียงวรรณยุกต์อย่างกลอนอยู่มาก เช่น ส่ง—เสียง—สามัญ—รับเสียงจัตวา เป็นต้น แต่ที่ใช้ตรงข้ามกับที่ว่านี้ คือ ส่ง จัตวา รับสามัญก็มี เช่น :—

แม่นกปกปีกเคียง เลี้ยงลูกอ่อนป้อนอาหาร (ส่งจัตวา)
ภูธรนอนเนินเขา เคียงคลึงเคล้าเยาวมาลย์ (รับสามัญ)

รวมความว่าท่านมิได้มีข้อบังคับเรื่องเสียงวรรณยุกต์เลย แต่ก็พยายามให้ใช้เสียงวรรณยุกต์ได้อย่างกลอนยิ่งมากยิ่งดี

หมายเหตุ ตามแผนข้างบนนี้ เป็นกาพย์ยานีนิยมสัมผัส ซึ่งใช้กันอยู่บัดนี้ แต่กาพย์ยานีโบราณ ท่านใช้สัมผัสแต่ เชื่อม สดับ ในบาทเอก เท่านั้น ส่วนสัมผัสเชื่อมรองในบาทโทนั้นไม่ต้องมี เช่น ตัวอย่างของเก่าของท่าน ดังนี้:—

บาทเอก ชมพรรณบุปผา ผกาแก้วพิกุลแกม (มีเชื่อมสดับ)
บาทโท สารภีสุนแซม ถดาดอกถำดวนดง (ไม่มีเชื่อมรอง)

และตัวอย่างในหนังสือมาลัย ดังนี้ :—

บาทเอก ในกาลอันลับลิ้น พ้นไปแล้วแต่ครั้งก่อน (มีเชื่อมสดับ)
บาทโท ภิกษุหนึ่งได้พระพร ชื่อมาลัยเทพเถร (ไม่มีเชื่อมรอง)

๒. กาพย์ฉะบัง กาพย์นี้ท่านเรียกชื่อว่า "ฉบำ" ก็มี บางที ก็เขียนเลขหมายไว้ข้างหน้าว่า "๑๖" เท่านั้นก็มี เพราะกาพย์นี้บท หนึ่งมี ๑๖ คำ และมีขอบังคับดังต่อไปนี้ :—

คณะ บทหนึ่ง มีบาทเดียว จึงไม่มี บาทโทอย่าง กาพย์ยานี และบาทหนึ่ง ๆ มี ๓ วรรค คือวรรคต้นมี ๖ คำ วรรคกลางมี ๔ คำ และวรรคท้ายมี ๖ คำ รวมเป็นบทหนึ่งมีบาทเดียว ๑๖ คำ และเพราะ มีบาทเดียวไม่กำหนดบาทเอก บาทโท จึงแต่งให้จบลงในบาทไรก็ได้ นับว่าครบบทหนึ่งเท่านั้น

สัมผัส กาพย์ นี้ไม่มีสัมผัสสดับจึงจบรวดในบาทเอก — โทได้ ซึ่งตามธรรมดาจบสัมผัสรวดหนึ่งท่านนับเป็นบทหนึ่ง สัมผัสนอกของ กาพย์ นี้ตามแบบโบราณท่านใช้ ๓ แห่งคือ คำสุดวรรคต้นเป็นสัมผัสรับ คำสุดวรรคกลางเป็นสัมผัสรอง และคำสุดวรรคท้ายเป็นสัมผัสส่ง ตาม ตัวอย่างของท่านดังนี้ :—

รับ รอง ส่ง

"ชมพรรณคณาโจษจล มฤคาอนนต์ อเนกมฤคเคียง (บท ๑)

รับ รอง ส่ง

พยัคฆาพยัคฆีรายเรียง ชมคู่หมู่เมียง ก็ค้อมกระหึ่มครึ่มคราง" (บท ๑)

แผน

จล นนต์ เคียง

o o o o o o o o o o o o o o o o o (บท ๑)

รับ รอง ส่ง

เรียง เมียง คราง

o o o o o o o o o o o o o o o o o (บท ๑)

รับ รอง ส่ง

แต่กาพย์ฉะบังที่ใช้ในสมัยนี้ ท่านใช้สัมผัสเชื่อมรอง ลงในคำที่สอง ของวรรคท้ายเข้าอีกแห่งหนึ่ง ดังนี้ :—

รับ รอง เชื่อมรอง ส่ง

o o o o o o o o o o o o o o o o

ดังตัวอย่างในกาพย์พระไชยสุริยา ดังนี้ :—

รับ รอง เชื่อมรอง ส่ง

พระไชยสุริยาภูมี พาพระมเหสี มาที่ในถ้ำสำเภา

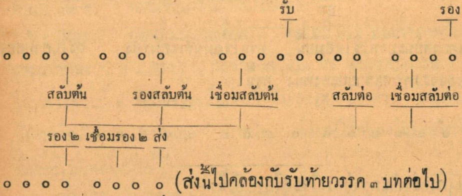
รับ รอง เชื่อมรอง ส่ง

เข้าปลาหาไปไม่เบา นารีที่เยาว์ ก็เอาไปในเภตรา ฯลฯ

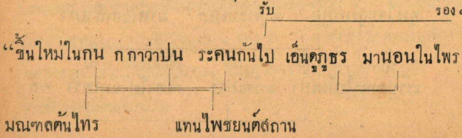
๓. กาพย์สุรางคนางค์ บางทีก็ใช้ว่า "สุรางคณา" แต่ก็แปลว่านางฟ้าด้วยกันทั้ง ๒ อย่าง บางทีท่านเขียนไว้ข้างหน้าว่า "๒๘" เท่านั้นก็มี เพราะกาพย์นี้บทหนึ่งมี ๒๘ คำ โดยปรกติที่ใช้กันแพร่หลายในบัดนี้ มีข้อบังคับดังต่อไปนี้ :—

คณะ บทหนึ่งมีบาทเดียว ซึ่งมี ๗ วรรคด้วยกัน และวรรคหนึ่งๆ มี ๔ คำ ซึ่งรวมเป็นบทหนึ่งมี ๒๘ คำ ดังนั้นท่านจึงเรียกว่ากาพย์ ๒๘ ก็ได้ และเพราะกาพย์นี้มีบทละบาทเดียว คือไม่มีบาทโทจึงแต่งให้จบลงในบาทใดก็ได้อย่างกาพย์ฉบัง ไม่จำเป็นให้จบในบาทคู่ เหมือนกาพย์ยานี

สัมผัส มีระเบียบอย่างสัมผัสกลอน คือ มี สลับ รับ รองส่ง และมีเชื่อมสลับ เชื่อมรอง เช่นกัน แต่เติม —สลับ—และ—รองขึ้นอีกอย่างละรวด ดังแผนต่อไปนี้ :—

ตัวอย่างในกาพย์พระไชยสุริยา

รวมความว่าสัมผัสรวดใหญ่ มีสัมผัสสลับหนึ่ง ๓ วรรค คือ "กน" เป็นสลับหนึ่ง "ปน" เป็นรองสลับหนึ่ง และ "คน" เป็นเชื่อมสลับหนึ่ง แล้วจึงถึงรับของรวดใหญ่ "ไป" ซึ่งอยู่ท้ายวรรคนั้น และรองมี ๒ วรรค คือ "ธร" เป็นสลับสอง "นอน" เป็นเชื่อมสลับสอง แล้วจึงถึง "ไพร" อยู่ท้ายวรรคเชื่อมสลับสอง นับว่าเป็นรอง ๑ ของรวดใหญ่ แล้วถึงรอง ๒ ซึ่งอยู่ท้ายวรรคต่อไป (วรรค ๖) แล้วจึงถึงเชื่อมรอง ๒ ของรวดใหญ่ อยู่ต้นวรรคส่ง คือคำ "ไพ" แล้วจึงถึงส่งของรวดใหญ่ ซึ่งอยู่ข้างท้ายวรรค (วรรค ๗) คือคำ "สถาน" ต้องคล้องกับสัมผัสรับ วรรคที่ ๓ ของบทต่อไป เป็นดังนี้เรื่อยไป

แบบกาพย์สุรางคนางค์โบราณ ก็ทำนองเดียวกับแผนข้างบนนี้ แต่ท่านไม่นิยมใช้สัมผัสเชื่อมต้นวรรค เป็นสัมผัสบังคับ คือใช้แต่สัมผัสสลับ รับ รอง ส่ง ตามแผนข้างบนนี้ เช่นตัวอย่างเดิมของท่านดังนี้ :—

สรวมชีพขอถวาย บังคมโดยหมาย ภักดีภิรมย์

สลับ ๑ รองสลับ ๑ ไม่มีเชื่อม

รอง ๑ —— รอง ๒

เสร็จจำนองฉันท์ จำแนกนิยม วิธีนุกรม เพื่อให้แจ้งแจง ๆ

สลับ ๒ ไม่มีเชื่อม ไม่มีเชื่อม

ส่ง

(วรรคที่ ๓ ต่อมา)

เสียงวรรณยุกต์ กาพย์นั้นก็นิยมใช้เสียงวรรณยุกต์เช่นเดียวกับกาพย์ยานี และกาพย์ฉบังเหมือนกัน จึงไม่จำเป็นต้องกล่าวซ้ำอีก

ข้อ ๑๙. กาพย์พิเศษ ได้แก่ กาพย์ ซึ่งมี ข้อ บังคับ หรือ วิธีประพันธ์แตกต่างออกไปจากกาพย์ที่กล่าวไว้ข้างบนนี้ กล่าวโดยย่อมี ๒ ประเภทดังนี้ :—

(ก) คือประเภทกาพย์ ที่อาจารย์ทางบาลีได้ รวบรวมเอา คำกานท์ในภาษาไทยโบราณ เช่นคำโคลง คำร่าย และคำอื่น ๆ ที่ใช้อยู่ในสมัยนั้นมาแต่งเป็นภาษาบาลี ให้ชื่อว่าคัมภีร์กาพยสารวิลาสินี และกาพยคันถะเป็นต้น และคำกานท์เหล่านั้น ท่านให้ชื่อว่า "กาพย์" ทั้งสิ้น ซึ่งที่จริงก็มีแบบบังคับอย่าง โคลง ร่าย ฯลฯ ของไทยเราเดิมนั่นเอง ต่างแต่ไม่มีบังคับ เอก โท เท่านั้น เพราะภาษาบาลีไม่มีวรรณยุกต์ กาพย์เหล่านี้ท่านนำมาแต่งเป็นโคลงในภาษาไทยก็มีอยู่บ้าง จึงได้รวบรวมมาอธิบายไว้ในแผนกโคลงข้างต้นนี้ รวมเรียกว่า "โคลงตามแบบคัมภีร์กาพย์"

(ข) ตำนาทั้ง ๓ ที่เราเรียกกาพย์ตามแผนข้างบนนี้ ท่านก็รวบรวมมาแต่งเป็นภาษาบาลีไว้ในคัมภีร์กาพย์นั้นด้วย แต่ท่านแบ่งออกไปเป็นหลายชนิดด้วยกัน ทั้งใช้ชื่อตามภาษาบาลีต่างออกไปด้วยที่จริงนอกจากตัวอย่างที่ท่านทำไว้ ให้ดูแล้วก็ไม่มีที่อื่นอีก ฉะนั้นในที่นี้จะนำมากล่าวแต่เฉพาะที่ท่านใช้อยู่เท่านั้น ดังต่อไปนี้ :—

(ค) กาพย์ยานีที่ใช้เป็นพิเศษ กาพย์ ยานี นอก จากที่แต่งรวมกับบทกาพย์ด้วยกัน ดังกล่าวมาแล้ว ท่านยังแต่งเข้ากับฉันท์ได้อีก

เพราะมีข้อบังคับคล้ายฉันท์อินทรวิเชียร ต่างกันก็เพียงแต่ไม่นิยมครุลหุเท่านั้น เช่นตัวอย่างในคำ กฤษณาสอนน้อง ดังนี้:—

“ต้นก่อนเมื่อนอนหลัง พึงเฝ้าพึงบรรหารแสดง
ตรัสใช้ระไวระแวง ระวังศัพท์รับสั่งสาร” ดังนี้เป็นต้น

แต่ก็ไม่แปลกกับกาพย์ยานีโบราณ ส่วนที่ใช้เป็นพิเศษที่ควรนำมากล่าวให้พิสดารนั้น ดังต่อไปนี้:—

(ฆ) กาพย์ห่อโคลง กาพย์ยานีนี้ท่านแต่งสลับกันกับโคลง ๔ สุภาพ ให้เนื้อความเข้ากับโคลงนั้นด้วย นับว่าเป็นกาพย์พิเศษอย่างหนึ่งเรียกชื่อว่า “กาพย์ห่อโคลง” ตามวิธีแต่งนั้น คือแต่งกาพย์ขึ้นบทหนึ่งก่อนแล้ว แต่งโคลงให้มีเนื้อความเดียวกับกาพย์นั้น เป็นลำดับต่อลงมาบทต่อบท เป็นการประกวดความคิดกัน ซึ่งนับว่ายากอยู่ เพราะโคลงแบบหนึ่งมี ๗ ถึง ๙ คำ แต่กาพย์มีเพียงวรรคหนึ่ง ๕ – ๖ คำเท่านั้น จะต้องใช้ถ้อยคำให้ได้ความเท่ากันกับกาพย์บาทละวรรคด้วย ส่วนข้อบังคับก็เช่นเดียวกันกับโคลงกับกาพย์ยานี ซึ่งวางไว้ข้างบนนั้นเอง แต่ข้อบังคับพิเศษสำหรับกาพย์ห่อโคลงดังนี้ คือ:—

ต้องแต่งกาพย์ยานีบทหนึ่ง ซึ่งมี ๔ วรรค สลับกับโคลงสี่สุภาพบทหนึ่ง ซึ่งมี ๔ บาท ให้เนื้อความในกาพย์วรรคหนึ่งเท่ากันกับโคลงบาทหนึ่ง ๆ ด้วยตามลำดับ และให้คำต้นวรรคกาพย์กับคำต้นบาทโคลงเป็นคำเดียวกันด้วย ดังตัวอย่างของเก่าต่อไปนี้:—

---

๑. ข้อนี้เห็นมีต่างกันบ้าง แต่ก็น้อยแห่ง น่าจะเป็นด้วยท่านไม่นิยมเข้มงวดนักกระมัง

กาพย์ยานี "ช้างต้นเผือกพลายพัง อีกสมวังเนียมกุญชร
ม้าต้นดั่งไกรสร สิงห์สีหราชอาจสงคราม

โคลง ๔ สุภาพ
ช้างที่นั่งพัง[๑] ดำ กิริณี
อีกพลายปราบไพรี ราบได้
ม้าที่นั่งดั่งศรี สิงหราช
สิงห์ก็อีกอาจให้ ปราบด้วยชำนาญ[๒]

หมายเหตุ ตามข้อบังคับมีว่า วรรคกาพย์กับบาทโคลงทุกคู่ต้องเป็นเนื้อความที่ถ่ายออกจากกัน คือเป็นอย่างเดียวกัน แต่ตามตัวอย่างข้างบนนี้มีเหลื่อมล้ำกันอยู่บ้าง แสดงว่านับว่าใช้ได้แล้ว เพราะคำประพันธ์โบราณท่านนิยมความไพเราะเป็นสำคัญ มาในสมัยนี้กวดขันข้อบังคับกันเป็นข้อสำคัญ ก็ควรแต่งให้ได้ตามที่นิยมกัน แต่ข้อสำคัญยิ่งนั้นอยู่ที่ความไพเราะและให้ได้ความชัดเจน.

---

๑. "พัง" ควรเป็นเอกตามข้อบังคับโคลง ๔ โคลงโบราณท่านไม่เข้มงวดในข้อบังคับนัก ดังกล่าวมาแล้วข้างต้น ท่านจึงไม่นิยมนัก

๒. ตัวอย่างกาพย์ห่อโคลงนี้ท่านเอากาพย์ขึ้นต้น และเอาโคลงไว้ที่หลัง ตามที่เขียนไว้นี้ แต่สังเกตดูคำอธิบายของท่านน่าจะเห็นว่าควรแต่งโคลงขึ้นก่อนแล้วแต่งกาพย์เลียนโคลงนั้นภายหลัง เพราะท่านเปรียบโคลงเป็นต้นไผ่หรือต้นอ้อย และคำกาพย์นั้นเปรียบดังกาบซึ่งห่อหุ้มต้นอ้อยและต้นไผ่อีกทีหนึ่ง ซึ่งมักจะหุ้มให้มิดยาก เพราะบาทโคลงมีมากกว่าคำกาพย์วรรคหนึ่ง ๆ จึงเป็นของต้องใช้ความคิดรวบรัดข้อความ นับว่าเป็นศิลปทางกวีดีอยู่ และตัวอย่างที่แต่งโคลงก่อนก็มีอยู่มาก เช่น กาพย์ห่อโคลงแห่เรือเป็นต้น มีข้อต่างกันอยู่ก็คือท่านไม่แต่งโคลงบท ๑ กาพย์บท ๑ สลับกันไปอย่างที่อธิบายไว้ในแบบ แต่ท่านแต่งกาพย์เลียนตามโคลงไว้บทหนึ่งก่อน แล้วก็แต่งกาพย์บรรยายความต่อไปนี้เท่าไร ๆ ก็ได้ เมื่อจบความแล้วจึงขึ้นโคลงใหม่ แล้วก็แต่งกาพย์ต่อไปอย่างข้างต้นที่อธิบายมานี้ท่านเรียก "กาพย์ห่อโคลง" เหมือนกัน

อนึ่งกาพย์กับโคลงท่านแต่งเป็นบท ๆ ไม่คล้องจองติดต่อกันก็มี ดังตัวอย่างข้างบนนี้ ถ้าเราจะแต่งให้คล้องจองกันอย่างติดต่อกันบ่ว่า ไพเราะยิ่งขึ้น คือต้องให้ได้สัมผัสถูกต้องตามสัมผัสรับของโคลงและกาพย์ด้วย[๑]

อนึ่งกาพย์ห่อโคลงที่ท่านแต่งเป็นเรื่องยืดยาวนั้น เห็นท่านแต่งโคลงขึ้นก่อนแล้วแต่งกาพย์เดินโคลง และเพิ่มเติมอีกเท่าไรก็ได้ (ดูคำอธิบายท้ายหน้า ๑๑๒ ข้อ ๒) ดังนั้นจึงรวมความได้ว่ากาพย์ห่อโคลง แต่งได้ ๓ อย่างคือ :—

(๑) แต่งกาพย์ยานีก่อน แล้วแต่งโคลงเดินบทต่อมา ตามตัวอย่างในแบบอย่างหนึ่ง

(๒) แต่งโคลงก่อนแล้วแต่งกาพย์เดินบทต่อบท (ตามคำอธิบาย) อย่างหนึ่ง

(๓) หรือแต่งโคลงก่อนแล้วแต่งกาพย์เดิน และแต่งกาพย์พรรณนาเพิ่มเติมอีก อย่างกาพย์ห่อโคลงเห่เรือเป็นต้น อีกอย่างหนึ่ง

---

๑. สัมผัสของโคลงสุภาพนั้น คือรับคำที่ ๑–๒–๓ ของบาทต้น แต่รับโคลงดั้นต้องไปรับคำที่ ๕ ของบาท ๒ (ถ้าจะแต่งโคลงดั้นบ้างก็ต้องรับดังนี้) ส่วนสัมผัสรับของกาพย์ยานีนั้นต้องไปรับคำท้ายของบาทเอกอย่างกาพย์ยานีรับกัน

ตัวอย่างกาพย์ห่อโคลงเห่เรือของเก่า

โคลง ปางเสด็จประเวศด้าว ชลาลัย
ทรงรัตนพิมานชัย กิ่งแก้ว
พรั่งพร้อมพวกพลไกร แหนแห่
เรือกระบวนต้นแพร้ว เพริศพริ้งพายทอง

กาพย์[๑] พระเสด็จโดยแดนชล ทรงเรือต้นงามเฉิดฉาย
กิ่งแก้วแพร้วพรรณราย พายอ่อนหยับจับงามงอน
นาวาแน่นเป็นขนัด ล้วนรูปสัตว์แสนยากร
เรือรวดริ้วทิวธงสลอน สาครลั่นครั่นครื้นฟอง

ฯลฯ

และจะแต่งกาพย์พรรณนาต่ออีกเท่าไรก็ได้ (ดูพิสดารในกาพย์ห่อโคลงเห่เรือ)

(ง) กาพย์ฉบังที่ใช้เป็นพิเศษ ในข้อนี้ไม่แปลกไปจากกาพย์ฉบังธรรมดานัก เป็นแต่ท่านนิยมแต่งกาพย์ฉบังนี้เป็นกลบทนาคบริพันธชุกชุมเท่านั้น จึงนำมาอธิบายไว้ในที่นี้ด้วยดังต่อไปนี้ :—

ฉบังนาคบริพันธ หรือนาคบริพันธ ๑๖ คือกาพย์ฉบังที่ท่านแต่งเป็นกลบทที่เรียกว่า นาคบริพันธ คือ ใช้สัมผัสผูกพันกันอย่างงูกลืนหาง ได้แก่ใช้สัมผัสอักษร ๒ คำ ท้ายวรรค เกี่ยวพันกันกับ ๒ คำข้างต้นวรรคต่อไป ตามแบบตัวอย่างของท่านดังนี้ :—

---

๑. กาพย์นี้ท่านแต่งเพียงเลียนความให้ได้กับบาทโคลงข้างบนเท่านั้น หาได้เลียนคำให้เหมือนกันตามแบบข้างบนนี้ เข้าใจว่าท่านต้องการให้ได้เรื่องการไพเราะเท่านั้นไม่เข้มงวดทางระเบียบนัก สมัยนี้มักต้องการระเบียบด้วย ถ้าดำเนินตามตัวอย่างข้างบนนี้ได้ก็ยิ่งดี

บทที่ ๑ "ปางพระศาสดาจอมไตร เสด็จประดิษฐานใน ดุสิตมิ่งแมนสวรรค์

บทที่ ๒ แมนสวัสดิ์สมบัติอนันต์ อเนกแจจรร พิพิธโภไคศูรย์

บทที่ ๓ โภไคสวรรยามากมูน มากมายเพิ่มพูน อนันต์เนื่องบริพาร" ฯ ล ฯ

หมายเหตุ ตัวอย่างข้างบนนี้ท่านแต่งเป็นนาคบริพันธ์ ๒ แห่ง คือ ๒ คำวรรคต้น กับ ๒ คำวรรคกลาง เช่น...อนันต์, กับ อเนก..., หรือ......มากมูน, กับ มากมาย... เป็นต้น และ ๒ คำท้ายบท กับ ๒ คำขึ้นบทใหม่ เช่น...แมนสวรรค์, กับ แมนสวัสดิ์..., และ...... โภไคศูรย์, กับ โภไคสวรรยา......เป็นต้น และคำต้นท่านใช้ซ้ำกัน แต่คำที่ ๒ ไม่ซ้ำกัน แต่ได้สัมผัสอักษรกันดังตัวอย่างอื่น ๆ เช่น - สมบัติ -สมบูรณ์, รังแก-รังเกียจ เป็นต้น

ที่จริงจะใช้เพียงสัมผัสอักษรสลับกัน เช่น สมบัติ-ทรงแบ่ง, และ รังแก-รู้กัน, เป็นต้นก็ดี และจะใช้ได้ทั้งหมด หรือเว้นบ้าง อย่างข้างบนนี้ก็ดี หรือใช้เพียงแห่งเดียวก็ดี ถ้าใช้เป็นระเบียบเช่นนั้น เสมอไป ก็นับว่าเป็นนาคบริพันธ์ได้ทั้งนั้น ที่จริงกาพย์ฉะบังนาคบริพันธ์ นี้ก็เป็นเพียงกลบทเท่านั้น ข้อบังคับต่าง ๆ ก็เป็นท่านองเดียวกับกาพย์ ฉะบังทั้งนั้น ที่นำมากล่าวไว้ในที่นี้ก็เพราะมีแบบโบราณท่านนิยมแต่งกัน โดยมากเท่านั้น ถึงจะบกพร่องไปบ้างก็ไม่เป็นไร ดังบทต้นข้างบนนี้ ท้ายวรรคต้นไม่เป็นนาคบริพันธ์ (จอมไตร-เสด็จประดิษฐานใน) ถึง จะเอากาพย์อื่น ๆ เช่น ยานี มาแต่งเล่นบ้างก็ได้[๑]

---

๑. ถ้าจะแต่งกาพย์ยานีให้เป็นนาคบริพันธ์บ้าง ซึ่งเลียนจากกาพย์ พระไชยสุริยา ดังนี้ :—

"ขึ้นกกตกทุกข์ยาก ทุกข์ยิ่งมากจากเวียงไชย
เวียงชื่นรมย์รื่นใจ รื่นจิตต์ไม่คงอยู่นาน" เป็นต้น

หรือจะแต่งให้เป็นนาคบริพันธ์ เฉพาะแห่งเดียวให้เป็นระเบียบกันไปอย่าง ฉะบัง ก็ได้ชื่อ "ยานีนาคบริพันธ์" หรือ "นาคบริพันธ์ ๑๑" ก็ได้เช่นกัน

หมายเหตุ กาพย์ยานีและกาพย์ฉบังนี้ ท่านใช้แต่งเป็นคำพากย์โขนและหนังด้วย โดยมากคำพากย์ฝ่ายพระราม ท่านแต่งเป็นกาพย์ยานี แต่คำพากย์ฝ่ายยักษ์ท่านแต่งเป็นกาพย์ฉบัง ส่วนวิธีแต่งนั้น เป็นไปอย่างกาพย์โบราณดังกล่าวมาแล้ว

(ๆ) **กาพย์สุรางคนางค์ที่ใช้เป็นพิเศษ** กาพย์สุรางคนางค์ท่านนำมาแต่งไว้เป็นบาลี ทั้งในคัมภีร์กาพย์สารวิลาสินี และคัมภีร์คันถะและเรียกชื่อต่าง ๆ กันด้วย แต่ที่แต่งเป็นไทยท่านเรียกว่า สุรางคนางค์ทั้งนั้น แต่ในที่นี้จะอธิบายเฉพาะที่ท่านแต่งเป็นพิเศษในภาษาไทยเท่านั้นดังนี้ :—

๑. **กาพย์สุรางคนางค์ที่บังคับครุลหุ** กาพย์นี้ในคัมภีร์กาพย์สารวิลาสินี ซึ่งท่านแต่งเป็นบาลีไว้มีบังคับครุ ลหุ ด้วย คือมีลหุ และครุสลับกันไปทุกวรรคจนจบบท ตามตัวอย่างของท่านดังนี้ :—

"สุสารโท มหิทฺธิโก มหาอิสี, สุปาทจกฺ- กลกฺขณี,
วราหรี วรนฺทฺทา ๆ ล ๆ"

กาพย์นี้ ตามตัวอย่างที่แต่งเป็นไทย ท่านมิได้นิยมครุลหุตามแบบนี้ คือแต่งอย่างกาพย์สุรางคนางค์โบราณดังกล่าวแล้วนั่นเอง แต่มีบางแห่งที่ท่านแต่งเข้ากับฉันท์ ท่านนิยมให้มีครุ ลหุ ตามแบบนี้ด้วย จึงนับว่าเป็นกาพย์พิเศษส่วนหนึ่ง ดังแต่งไว้เป็นตัวอย่างดังต่อไปนี้ :—

"ชะอมชะบา มะกอกมะกา มะค่าและแค, ตะขบตะคร้อ
สมอแสม มะกล่ำสะแก ก็แลไสว" ดังนี้เป็นต้น

กาพย์นี้ท่านให้ชื่อว่า "กากคติ" (ทางเดินของกา) แต่ในภาษาไทยท่านก็เรียกสุรางคนางค์เช่นกัน บางทีก็เขียนไว้ข้างหน้าว่า "๒๘" เท่านั้น

๒. กาพย์สุรางคนางค์ ๓๒ คำ กาพย์สุรางคนางค์ธรรมดามี ๒๘ คำ คือ ๗ วรรค วรรคละ ๔ คำ แต่กาพย์นี้เติมวรรครองสลับเข้าอีกวรรคหนึ่ง รวมกับวรรครับเป็น ๘ วรรค จึงเป็น ๓๒ คำ ดังแผนต่อไปนี้ :—

สลับต้น	รองสลับต้น ๑	รองสลับต้น ๒	รับ
o o o o	o o o o	o o o o	o o o o
สลับต่อ	รอง ๑	รอง ๒	ส่ง
o o o o	o o o o	o o o o	o o o o

ดังตัวอย่างเทียบให้ดูดังนี้ :—

สุรางคนางค์ ๒๘ (ตัวอย่างเดิม)

สลับต้น รองสลับต้น รับ

"สรวมชีพขอถวาย บังคมโดยหมาย ภักดีภิรมย์

สลับต่อ รอง ๑ รอง ๒ ส่ง

เสร็จจำนองฉันท์ จำแนกนิยม วิธีนุกรม เพื่อให้แจ้งแจง"

สุรางคนางค์ ๓๒ (เติมวรรครองสลับต้น ๒ เข้าอีกวรรคหนึ่ง) ดังนี้ :—

สลับต้น รองสลับต้น ๑ รองสลับต้น ๒ รับ

"สรวมชีพขอถวาย บังคมโดยหมาย วจีจิตกาย ภักดีภิรมย์

สลับต่อ รอง ๑ รอง ๒ ส่ง

เสร็จจำนองฉันท์ จำแนกนิยม วิธีนุกรม เพื่อให้แจ้งแจง ฯ

หรือจะให้เชื่อมสลับ เชื่อมรอง เข้าอีกก็ได้ ดังนี้ :—

(เชื่อมสลับต้น)

"สรวมชีพขอถวาย บังคมโดยหมาย วัจจิตกาย หมาย ภักดิ์ภิรมย์

(เชื่อมสลับต่อ) (เชื่อมรอง)

เสร็จจำนองฉันท์ ประพันธ์ นิยม วิธนุกรม อิทธิ สม แจ้งแจง

หมายเหตุ หรือจะเติมวรรครองต่อ ขึ้นแทนอย่างกาพย์ ขับไม้ ก็ได้ดังนี้ :—

(สลับต้น) (รองสลับต้น) (รับ)

สรวมชีพขอถวาย บังคมโดยหมาย ภักดิ์ภิรมย์

(สลับต่อ) (รองสลับต่อ) (รอง ๑)

เสร็จจำนองฉันท์ จำนงประพันธ์ จำแนกนิยม

(รอง ๒) (ส่ง)

วิธนุกรม เพื่อให้แจ้งแจง

หรือจะให้สัมผัสเชื่อมเข้าอีก ดังตัวอย่างข้างบนนี้ก็ได้ ที่จริงกาพย์สุรางคนางค์ ๓๒ นี้ ท่านตั้งชื่อไว้เป็นพิเศษเหมือนกัน แต่ที่ท่านแต่งในภาษาไทย ก็ใช้เรียก "สุรางคนางค์" หรือใส่ "๓๒" ไว้ข้างหน้าเท่านั้น เราควรเรียกว่า "สุรางคนางค์ ๓๒" ก็พอ

๓. กาพย์สุรางคนางค์ ๓๖ ที่เรียกว่ากาพย์ขับไม้ กาพย์ชนิดนี้ท่านใช้ร้องขับกับเพลง ซอ และบัณเฑาะว์ ในพิธีบางอย่าง เรียกกันทั่วไปว่า "กาพย์ขับไม้" ดำเนินกลอนอย่างสุรางคนางค์ และเพิ่มขึ้นอีก ๒ วรรค วรรคละ ๔ คำ รวมเป็น ๓๖ คำ จึงเป็นสุรางคนางค์ ๓๖ คำนั้นเอง ดังแผนต่อไปนี้ :—

สลับต้น   รองสลับต้น   รับ

o o o o   o o o o   o o o o

สลับต่อ   รองสลับต่อ   รอง ๑

o o o o   o o o o   o o o o

รอง ๒   รอง ๓   ส่ง

o o o o   o o o o   o o o o

วรรคที่เติมขึ้นนั้น คือ รองสลับต่อ กับ รอง ๓ ที่ขีดเส้นใต้ไว้ตามระเบียบ ต้องแต่งกาพย์ขับไม้นี้ ๒ บท แล้วจึงแต่งโคลงขับไม้ต่ออีก ๒ บท สลับกันดังนี้จนจบ แต่โคลงที่ใช้ต่อกาพย์นี้ท่านไม่นิยมเอก นิยมแต่ โท เท่านั้น และโทคำที่ ๕ บาทต้นนั้น จะใช้ตรงในคำที่ ๔ ก็ได้ อย่างโคลงธรรมดา และคำส่งท้ายบทของกาพย์หรือโคลง ต้องรับสัมผัสกับคำที่ ๕ บาทต้นของโคลงบทต่อไปด้วย ถ้าบทต่อไปเป็นกาพย์ก็ต้องให้คล้องตามแบบบังคับกาพย์ ดังตัวอย่างของท่านแสดงไว้ดังนี้ :—

กาพย์ "จักแสดงพระเดช องค์ไทนฤเบศร์ ปิ่นเกล้ากรุงศรี

ผ่านเทพอยุธยา • เรืองพระเดชา ทั่วท้องธรณี

อันตรายไพรี บอาจราวี ด้วยพระสมภาร

ท่านได้ไปปราบ เกรงพระอานุภาพ ทั่วทุกทิศานต์

ท้าวราชนครเรศร ทั้งจันตประเทศ บ เคยบันดาล

ส่ง

ถวายสุวรรณมาลย์ ทั้งบรรณาการ มากราบถวายเมือง

รับ

โคลง พระเกียรติรุ่งฟุ้งเฟื่อง เดชา

ก้วนทั่วทุกทิศา นอบน้อม

พระนามไทเอกา ทศรถ

ส่ง

กษัตริย์มาขึ้นพร้อม บ่เว้นสักคน

รับ

เดชะพระบารมีล้น อนันต์

จักนับด้วยกัปกัลป์ ฤๅได้

สมภารพูนแต่บรรพ์ นาเนก

ส่ง

ยิ่งบำเพ็ญเพิ่มไว้ กราบเกล้าโมทนา

(คำส่งนี้จะต้องไปเข้าสัมผัสกับคำรับท้ายวรรคที่ ๓ ของกาพย์ต่อไป เช่นคำว่า " ศรี " ที่บอกไว้ว่า " รับ " ข้างบนนี้)

บท ๕ ประเภทคำฉันท์ต่าง ๆ

ข้อ ๑๙. คำฉันท์แบบโบราณคือคำกานท์สันสกฤตและบาลี ซึ่งนักปราชญ์คัดเอามาจากคัมภีร์ "วุตโตทัย" (ปากตลาดเรียกว่า "มุตโต" หรือ "ม่อโต") แต่เลือกเอาเฉพาะที่แต่งเป็นภาษาไทยได้ และเติมสัมผัสทางภาษาไทยเราเข้าด้วย ดังตัวอย่างในตำราจินดามณี แต่บทใดที่เหมาะกับภาษาไทย ท่านก็ไม่ทำตัวอย่างไว้

---

๑. ฉันท์ในตำราวุตโตทัย ท่านแบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ:–

ก. ฉันท์วรรณพฤติ คือฉันท์ที่กำหนด คำครุ คำลหุ เป็นเกณฑ์ ที่เรานำมาใช้ในภาษาไทยประเภท ๑

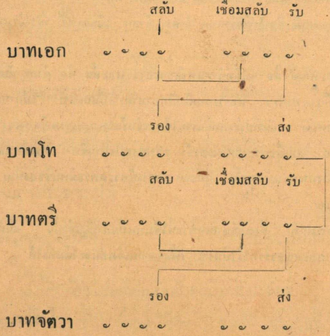
ข. ฉันท์มาตราพฤติ คือ ฉันท์ที่กำหนดจังหวะยาว และสั้น คือ คำลหุ นับเป็น ๑ มาตรา คำครุนับเป็น ๒ มาตรา และบาทหนึ่งนับเอามาตราเป็นเกณฑ์ ไม่กำหนดตัวอักษรอย่างฉันท์วรรณพฤติ ฉันท์ประเภทนี้น่าจะใช้การขับร้องตามประเพณีของเขา ไม่ไพเราะทางไทยเราเลย สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตฯ ทรงนิพนธ์ไว้ก็มี แต่ก็เพื่อให้เป็นตัวอย่างทางความรู้เท่านั้น ผู้ต้องการความรู้ควรดูพระนิพนธ์ของท่าน ในที่นจะไม่นำมาอธิบายเลย

ส่วนฉันท์วรรณพฤติ ก็จะอธิบายเฉพาะที่ใช้มากเป็นสามัญเท่านั้น ฉันท์อื่น ๆ จะทำบัญชี ครุ ลหุ และคณะวรรคไว้ให้ทราบ เพื่ออยากแต่งเล่นจะได้แต่งได้

ตามตำราวุตโตทัย ท่านจัดฉันท์วรรณพฤติไว้มากมาย ตั้งแต่บาทละ ๖ คำ จนถึงบาทละ ๒๒ คำ ในแบบพระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิต ฯ ทรงแต่งไว้ เป็นตัวอย่างหมดทุกฉันท์ ทั้งเหมาะและไม่เหมาะกับภาษาไทย แต่ในที่นี้จะนำมาอธิบายเฉพาะฉันท์ที่นิยมแต่งกันมากในภาษาไทยเท่านั้น ดังนี้ :—

๑. วิชชุมมาลาฉันท์ (อ่าน วิด – ชุม – มาลา ว่าระเบียบสายฟ้า) มีบาทละ ๘ คำ เป็นครุทั้งนั้น ๔ บาทเป็นคาถา ๑

ข้อบังคับในภาษาไทย ท่านแยกบาทละ ๒ วรรค วรรคละ ๔ คำ แต่ท่านเติมสัมผัสเข้า เพื่อให้ไพเราะทางภาษาไทย ดังแผนต่อไปนี้ :—

ตัวอย่าง

สลับ เชื่อมสลับ รับ

บาทเอก ๑ " โทษเสพย์ชัยบาน๑ บรรหารเหตุหก

รอง ส่ง

บาทโท สัพพัญญุยก จำแนกแจกแจง

สลับ เชื่อมสลับ รับ

บาทตรี แก่เวไนยชาติ๑ อวยศาสน์สำแดง

รอง ส่ง

บาทจัตวา หลากหลายร้ายแรง ปรากฏโลกา " ฯ

(มีรับวรรคที่ ๒ ต่อไป)

---

๑. วิธีอ่านฉันท์ ท่านมีวิธีอ่านช่วยผู้ฟังให้เข้าใจคำที่อ่านอยู่บ้าง เช่นตัวอย่าง "ชัยบาน, เวไนยชาติ" ข้อบังคับให้อ่านเป็นครุว่า "ไช–บาน, เว–ไน–ชาติ" แต่คำสามัญอ่านว่า "ไช–ยะ–บาน, เว–ไน–ยะ–ชาติ" อย่างคำสมาสบาลี ถ้าจะอ่านตรงตามบังคับผู้ฟังคงไม่ทราบความหมายทันท่วงที ท่านจึงให้อ่านเอียงไปทางเสียงสามัญว่า "ไชยบาน, เวไนยชาติ" คือออกเสียง ย เล็กน้อย, อย่างอักษรนำซงยอมให้ใช้เป็นครุพยางค์เดียวได้ เช่น "พยาธิ, สวาท สมัย" เป็นต้น อนึ่งคำครุซึ่งท่านบังคับให้อ่านเป็นลหุ เช่น "จรดล, ถลมารค" (ในตัวอย่างต่อไป) ซึ่งคำสามัญอ่าน "จอ–ระ–ดล" ถล–ละ–มารค" ถ้าจะอ่านว่า "จะ–ระ–ดล, ถะ–ละ–มารค" ก็จะขัดหูผู้ฟังเช่นกัน จึงควรอ่านให้ใกล้คำสามัญ แต่ให้เป็นลหุตามข้อบังคับดังนี้ "เจาะ–ระ–ดล, โถ–ละ–มารค"

ฉะนั้น ในการอ่านฉันท์ท่านแยกเป็นลหุหลายพยางค์ก็ควรถือเอาคำที่อ่านเป็นสามัญเป็นหลักอ่านก่อน แล้วจึงอ่านให้เป็นเสียงสั้นตามคณะฉันท์ของท่านด้วย เช่นตัวอย่างในฉันท์กฤษณาสอนน้องดังนี้:–

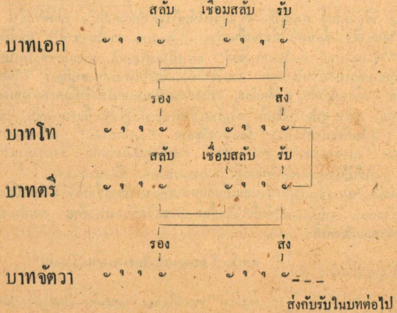
มฺ ธฺุ รฺ พฺ จฺ นฺ รำ พัน } อ่านว่า "มะ–ธุ–ระ–โพะ–จะ–นะ–รำ–พัน"

สฺ กฺ ลฺ วิฺ หฺ คฺ มั่ว มูล } อ่านว่า "สะ–โก–ละ–วิ–โหะ–คะ–มั่ว–มูล" ฯลฯ

หมายเหตุ ฉันท์นี้ตามแบบของท่านต้องให้จบในบาทจัตวา ซึ่งนับว่าจบคาถาบทหนึ่ง ถ้าจะพูดถึงสัมผัสทางภาษาไทยแล้ว บทหนึ่งมี ๒ รวด คือท้ายบาทโทจบรวดหนึ่ง ที่คำส่ง — "แจง" และท้ายบาทจัตวาจบอีกรวดหนึ่ง ตรงคำส่ง — "โดกา" แต่ตามแบบของท่านต้องให้จบในบาทจัตวา อนึ่งการใช้เสียงวรรณยุกต์ของฉันท์ทั่วไป ท่านใช้อย่างเดียวกับคำกาพย์ทั้งนั้น จงดูเรื่องเสียงวรรณยุกต์ของกาพย์ยานีข้างต้นนั้น

๒. มาณวกฉันท์ (อ่าน "มาณะ — วก — กะ — ฉัน" ว่า ฉันท์เด็กหนุ่ม) ฉันท์นี้มีบาทละ ๘ คำ ครุ ลหุ ดังนี้ ั ุ ุ ั ั ุ ุ ั ทุกบาท และ ๘ บาทเป็นคาถา ๑

ข้อบังคับในภาษาไทย ท่านแบ่งบาทหนึ่งเป็น ๒ วรรค วรรคหนึ่งมี ๔ คำ มีครุอยู่หน้าและท้ายวรรค กลางวรรคเป็นลหุ ๒ คำ และท่านจัดสัมผัสเติมเข้าให้เหมาะ ดังแผนซึ่งคล้ายกับวิชชุมมาลาฉันท์ ดังนี้:—

ตัวอย่าง

สลับ เชื่อมสลับ รับ

บาทเอก ๑" โทษจรดล หนถลมารค

รอง ส่ง

บาทโท เคหาประจาก พาหิรจร

สลับ เชื่อมสลับ รับ

บาทตรี รัตติวิกาล พานภรรอน

รอง ส่ง

บาทจัตวา ควรอนุสร พุทธกถา ฯ

ส่งกับรับในบทต่อไป

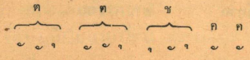
หมายเหตุ ฉันท์บาทละ ๘ คำทั้งสองอย่าง สมัยนี้มีผู้นิยมแต่งมาก จึงทำแผนไว้ด้วย ข้อสำคัญนอกจาก ครุ ลหุ ตามแบบแล้ว ท่านยังกำหนดให้มีสัมผัสเชื่อมสลับ ดังนี้ คือ :—

วิชชุมมาลาฉันท์ให้มีสัมผัสเชื่อมสลับ ในคำที่ ๒ วรรคท้ายของบาทเอก และ บาทตรี

มาณวกฉันท์ให้มีสัมผัสเชื่อมสลับ ในคำที่ ๑ วรรคท้ายของบาทเอก และ บาทตรี ซึ่งเป็นข้อสำคัญเกี่ยวกับทำนองอ่านด้วย อันผู้แต่งจะละเสียไม่ได้

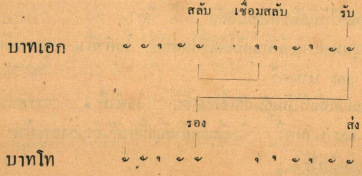
๒. อินทรวิเชียรฉันท์ (อ่าน "อิน – ทอ – ระ – วิเชียรฉันท์" ว่า ฉันท์เพชรพระอินทร์) ฉันท์นี้ท่านนำมาแต่งเป็นภาษาไทยก่อน ในชั้นต้นท่านไม่กำหนดครุลหุให้ชื่อว่า "กาพย์ยานี" ดังได้อธิบายไว้ในประเภทกาพย์แล้ว ครั้นต่อมาท่านแต่งให้มีข้อบังคับครุ ลหุขึ้นอีก แต่ยังคงแบ่งวรรค และกำหนดสัมผัสอย่างกาพย์ยานีอยู่อย่างเดิม ท่านให้ชื่อว่า "อินทรวิเชียรฉันท์" มีผู้นิยมแต่งมาก นับว่าเป็นฉันท์ในภาษาไทยบทหนึ่ง

คณะทางบาลี บาทหนึ่งมี ๑๑ คำ ท่านจัดเป็น ครุ ลหุ ดังนี้ :—

และ ๔ บาท นับเป็น คาถาหนึ่ง ดังตัวอย่างบาลีว่า — "ยานีธ ภูตานิ สมาคตานิ" (นิ เป็นลหุ แต่อยู่ท้ายบทต้องลากเสียงยาว ท่านยอมให้เป็นครุได้)

คณะทางภาษาไทย ท่านแบ่งบาท ๑ เป็น ๒ วรรค วรรคต้น ๕ คำ วรรคท้าย ๖ คำ รวม ๒ บาทเป็นบท ๑ และมีสัมผัสดังแผนต่อไปนี้ :—

ตัวอย่างภาษาไทย

สลับ เชื่อมสลับ รับ

บาทเอก ◎ เสนอโทษะเกี่ยจคร้าน กิจ[๑]การนิรันดร

รอง ส่ง

บาทโท โดยอรรถะตรัสสอน กลหกประการแถลง[๒] ฯ

สลับ เชื่อมสลับ รับ

บาทเอก ◎ ชนชาติโกสัช นฤ[๓]วัฒนา แสดง[๒]

รอง ส่ง

บาทโท ด้วยเหตุหน่ายแหนง วิริเยศ ฤ ยลผล ฯ

---

๑. <u>กิจการ</u> การแยกคำครุออกเป็นคำลหุนั้น ตามหลักที่ถูกต้องก็คือให้ถือตามศัพท์เดิมของเขา เช่น ผล (ผะละ), พล (พะละ), สุข (สุขะ), นย (นะยะ), กุศล (กุศะละ) ฯ ล ฯ ไทยนำมาอ่านเป็น ผน, พน, สุก, นัย, กุสน, ตามลำดับ ดังนี้ เมื่อแต่งฉันท์เราแยกอ่านให้เป็นลหุตามศัพท์เดิมของเขาได้, แต่ขอให้ฟังง่าย จึงควรอ่าน 'โผ่ละ, โพ่ละ, สุขะ, นะยะ, กุโศ่ละ" ตามลำดับดังกล่าวมาแล้วเท่านั้น (ถึงจะอ่านตามศัพท์เดิมก็ไม่นับว่าผิด)

แต่สังเกตดูฉันท์โบราณท่านแยกออกตามที่ไทยเขียนด้วย คือเสียงสะกดบางคำท่านลดตัวสะกดออก เอาตัวตามมาเป็นตัวสะกด เช่น กิจจ์, นิจจ์, รชฺชกาล, ทุฏฐกรรม, วุฑฒิ ฯ ล ฯ โดยมากเป็นวรรค จ กับวรรค ฏ ฏ หรือถ้าตัวสะกดกับตัวตามเป็นตัวเดียวกัน ท่านมักลดตัวสะกดเสียเช่นตัวอย่างข้างบนนี้ ไทยมักเขียนเป็น "กิจ, นิจ, รัชกาล, ทุฐกรรม, วุฒิ" ตามลำดับ ดังนั้นท่านจึงแยกเป็นลหุ ๒ ได้ เช่น กิจการ (˙ ˙ ˘) ในตัวอย่างข้างบนนี้ ที่จริงวิธีนี้เป็นการขอไปทีมากอยู่ เพราะบางศัพท์จะทำให้เข้าใจความเขวไปก็ได้ เช่น "นิจฐาน" จะแปลว่าที่เที่ยงตรงก็ได้ (จาก นิจฺจฐาน) หรือจะแปลว่าที่ต่ำก็ได้ (จาก–นีจฐาน) เพราะรัสสะกับทีฆะท่านก็ใช้สับเปลี่ยนกันได้เช่นกัน

๒. อนึ่งอักษรนำทั้งหลาย ท่านแยกได้เป็น ๒ อย่าง เช่น "แถลง, แสดง" จะแยกเป็น ๒ คำว่า "ถะ – แหลง, สะ – แดง (˙ ˘)" ก็ได้, หรือจะให้เป็นคำครุคำเดียวว่า "แถลง, แสดง' (˘) ก็ได้ ดังตัวอย่างข้างบนนี้ ข้อสำคัญผู้อ่านจะต้องตรวจคณะ ครุ ลหุ ของฉันท์นั้น ๆ เสียก่อน จึงจะอ่านได้ถูกต้อง คือบังคับให้อ่าน ๒ คำ ก็ให้อ่านแยกออกเป็น ๒ พยางค์ ถ้าบังคับให้อ่านคำเดียว ก็ให้รวบรัดเข้าเป็นพยางค์เดียว

๓. และคำสระ ฤ สันสกฤตบางคำ ไทยก็ใช้อย่างอักษรนำด้วย เช่น "นฤวัฒนา" ข้างบนนี้ เพราะอ่านให้กล้ำกันสนิทไม่ได้

หมายเหตุ ฉันท์นี้ท่านกำหนดไว้เพียงบาทเอก และบาทโท เท่านั้น เพราะจบสัมผัสรวดหนึ่ง นับว่าจบบทหนึ่งข้างไทย ดังนั้นท่านจึงบังคับไว้ว่า ต้องจบในบาทโท ผิดกับฉันท์บาทละ ๘ คำข้างต้นนั้น ซึ่งท่านต้องให้จบในบาทจัตวา

อนึ่งฉันท์ประเภทบาทละ ๑๑ นี้ มีหลายประเภทด้วยกัน เรียกชื่อต่าง ๆ กัน ซึ่งที่จริงก็คล้ายคลึงกับอินทรวิเชียรฉันท์ทั้งนั้น จึงไม่อธิบายให้พิสดารในที่นี้ แต่จะทำบัญชีประกอบกับแผนย่อ ๆ ไว้ข้างท้าย สำหรับผู้ต้องการความรู้

๔. **โตฎกฉันท์** (อ่าน — โต — ดก — กะ — ฉันท์) ฉันท์นี้มีคณะทางบาลีบาทละ ๑๒ คำ มีคำลหุ ๒ คำ ครุ ๑ (ส. คณะ) เป็น ๔ ชุด ดังนี้ :—

ส ส ส ส

ุ ุ ั ุ ุ ั ุ ุ ั ุ ุ ั และ ๔ บาทเป็นคาถา ๑

คณะทางภาษาไทย ท่านแบ่งเป็นบาทละ ๒ วรรค วรรคละ ๖ คำ และมีสัมผัสก็อย่างเดียวกับฉันท์ที่กล่าวมาแล้ว ดังแผนต่อไปนี้ :—

สลับ เชื่อมสลับ รับ

บาทเอก ุ ุ ั ุ ุ ั ุ ุ ั ุ ุ ั

รอง ส่ง

บาทโท ุ ุ ั ุ ุ ั ุ ุ ั ุ ุ ั ___

ส่งให้รับในบทต่อไป

ตัวอย่างภาษาไทย

บาทเอก ◎ กษณะ[1]นี้จะภิปราย อธิบาย ณ วิธี

บาทโท ทุฐ[2]กามคดี กลมิจฉอธรรม์ ฯ

บาทเอก ◎ ก็ประกอบจตุรง- คะและองครุกรรม์

บาทโท อติโทษะมหัน- ตะประเภท[2]ทุจริต ฯ

หมายเหตุ ตัวอย่างนี้ท่านแต่งเรื่องธรรมะยืดยาว แต่ของเก่าของท่านใช้แต่งเป็นฉันท์ตลก ซึ่งประกอบด้วยกลบทต่าง ๆ ให้เหมาะกับวิธีอ่านฉันท์นี้ จะสังเกตได้ตามตัวอย่างของเก่าของท่าน ว่า:—

"วรเดชผดิต วรสิทธิพิศาล

วรฤทธิกราญ รณรงควิชัย

วรเกียรติ ตโป ปวโรสุประไพ

วรองควิไล- ยวิลาสประภา ฯ ล ฯ"

ดังนี้จะเห็นได้ว่าท่านเล่นคำ วร ในต้นบาท ทั้งนี้แล้วแต่ผู้แต่งจะหาเรื่องให้เหมาะลักษณะของฉันท์นี้

๕. วสันตดิลกฉันท์ (อ่าน-ว-สัน-ตะ-ดิ-ลก-กะ-ฉันท์) หรือเรียกตามภาษาไทยว่า "ฉันท์วสันตะ-ดิหลก" ก็ได้ ฉันท์นี้มีคณะทางบาลี บาท ๑ มี ๑๔ คำ และ ๔ บาทเป็นคาถา ๑ อย่างฉันท์อื่น ๆ มีครุ ลหุในบาทหนึ่ง ๆ ดังนี้ :—

---

๑. กษณะ อ่านเป็นลหุ ๒ พยางค์ คือ กฺ ษ ต้องอ่าน กฺ ให้เบาที่สุด ษ ให้หนักอย่างอักษร ควบ เท่ากับ ษหฺณะ หรือขะหณะ

๒. ทุฐกาม, ทุจริต ศัพท์เดิมเป็น ทุฏฐกาม, ทุจฺจริต (⏑ ˎ ⏑) แต่ท่านบังคับให้เป็นลหุ ๒. ครุ ๑ (ˎ ˎ ⏑) เป็นการขอไปที่ดังกล่าวแล้ว

ต ภ ช ช ค ค

ั ั ุ ั ุ ุ ุ ั ุ ุ ั ุ ั ั อย่างคำบาลีถวาย

พรพระบท พาหุ ดังนี้:— "พา หุํ ส หสฺ ส ม ภิ นิมฺ มิต สา วุ ธนฺตํ" ฯลฯ

คณะทางภาษาไทย ท่านแบ่งเป็นบาทละ ๒ วรรค คือวรรคต้น ๘ คำ วรรคท้าย ๖ คำ และ ๒ บาทเป็นบท ๑ ดังแผนต่อไปนี้:—

สลับ เชื่อมสลับ รับ

บาทเอก ั ั ุ ั ุ ุ ุ ั ุ ุ ั ุ ั ั

รอง ส่ง

บาทโท ั ั ุ ั ุ ุ ุ ั ุ ุ ั ุ ั ั

ตัวอย่างภาษาไทย

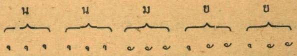
บาทเอก ๏	เสนออรรถพิพัฒนศุภมง-	คลลักษณ์[๑] ประจักษ์ความ
บาทโท	ครบสี่และมียุบตาม	ชินราชประกาศแสดง ฯ
บาทเอก ๏	ขันติกันร้มนโทษ	ฤพิโรธร้ายแรง
บาทโท	ออมอดทุพจน์ผรุสแสดง	ก็บ[๒] ตอบบ[๒] ต่อคำ ฯ

๑. ลักษณ์ คำนี้ขาดสัมผัสเชื่อมสลับ ซึ่งบาทเอกต้องมีตามแผน และตรวจดูทั้งหมดของท่านมีพลาดอยู่ ๒ แห่งเท่านั้น จึงสังเกตได้ว่าเป็นสมัยที่เริ่มนิยมใช้เชื่อมสลับในบาทเอกขึ้นก็ได้ ท่านจึงไม่กวดขันนัก เพราะของเก่าท่านก็ไม่นิยมใช้เชื่อมสลับหรือเชื่อมรองเลย เช่นตัวอย่าง:— ปางเสด็จประพาสวนอนานต์ ศิขรินทรโจษจรร (ไม่มีเชื่อมสลับและบาทเอก บทอื่นก็ไม่มีเช่นกัน)

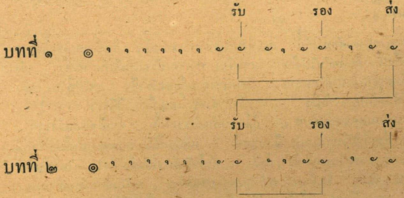
๒. คำ "แล" (เดี๋ยวนี้เราใช้และ) และคำ "บ. (ที่แปลว่าไม่) เป็นคำเสียงสั้นก็ได้ ท่านยอมให้ใช้เป็นลหุได้ แต่คำ "บ. บ่" ท่านก็ใช้เป็น ครุ ได้บ้างเหมือนกัน เพราะอ่านเสียงยาวก็ได้ ข้อสังเกตก็คือใช้เป็นลหุก็ให้อ่านเสียงสั้น ใช้เป็นครุก็ให้อ่านเสียงยาว

หมายเหตุ ฉันท์วสันตดิลกนี้ ท่านนับว่าไพเราะที่สุด รองลงไปก็คืออินทรวิเชียร นับว่าสำคัญอย่างพระเอกนางเอกของบทละครทีเดียว ดังนั้นท่านจึงแต่งในเรื่องเกี่ยวกับการเศร้าโศก การพรรณนาชมเชย ฯลฯ ซึ่งชวนให้ผู้ฟังรู้สึกไพเราะ ซาบซึ้งในใจ

๒. **มาลินีฉันท์** ฉันท์นี้มีคณะทางบาลี บาท ๑ มี ๑๕ คำ และ ๔ บาทเป็น คาถา ๑ อย่างฉันท์อื่น ๆ และในบาทหนึ่ง ๆ มีครุ ลหุ ดังนี้ :—

คณะทางภาษาไทย บาทหนึ่งท่านแบ่งเป็น ๓ วรรค วรรคต้น ๘ คำ วรรคที่ ๒ ๔ คำ และวรรคที่ ๓ มี ๓ คำ ส่วนสัมผัสรวด ๑ ก็จบในบาท ๑ ดังนั้นท่านจึงกำหนดว่าบาท ๑ เป็นบท ๑ เพราะมีสัมผัสจบรวด ผิดกับฉันท์ที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ดังแผนต่อไปนี้ :—

(ส่งต่อไป)

ตัวอย่างภาษาไทย[1]

รับ รอง ส่ง

บทที่ ๑ ๏ จะพจนะวินิฉัยใน มงคลาไพ- รุไพบูลย์ ฯ

รับ รอง ส่ง

บทที่ ๒ ๏ จตุวิธคุณะเพิ่มพูน ผลบเสื่อมศูนย์ พิเศษครัน ฯ

หมายเหตุ ตามตัวอย่างนี้บาทหนึ่งท่านจัดเป็นบทหนึ่งของฉันท์ไทย ซึ่งมิได้กำหนดบาทเอก บาทโท ดังนั้นท่านจึงมิได้บังคับว่าต้องแต่งให้จบในบาทโท คือจะแต่งให้จบในบาทไรก็ได้[2] ฉันท์นี้ท่านนำมาแต่งเป็นภาษาไทยนานมาแล้ว แต่เพราะวรรคต้นมีลหุอยู่ข้างหน้าถึง ๖ คำ จึงเป็นการยากที่จะหาคำลหุในภาษาไทยได้ ท่านจึงเอาคำบาลีที่แยกเป็นลหุได้มาใช้, และมักจะใช้แต่งพรรณนาซ้ำ ๆ เป็นเชิงกลบท ดังตัวอย่างของเก่าท่านดังนี้:—

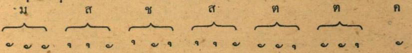
๑. ตามตัวอย่างที่คัดมาไว้นี้ ท่านมุ่งหมายต่างกับของเก่า คือต้องการจะอธิบายข้อธรรมะให้เป็นเรื่องติดต่อกันไปด้วย และต้องการแสดงตัวอย่างฉันท์มาลินีด้วย ดังนั้นท่านจึงใช้คำลหุจากคำบาลีโดยมาก บางแห่งท่านก็ยอมให้เป็น "ขอไปที" เช่น "วินิฉัย" ท่านต้องการให้เป็น "˒ ˒ ˘" ซึ่งที่จริงศัพท์เดิมเป็น "วินิจฉัย (˒ ˘ ˘)"

๒. การกำหนดคณะฉันท์บท ๑ ก็คือจบสัมผัสรวดหนึ่ง คือถ้าจบสัมผัสรวด ๑ ในบาทโท ท่านก็นับว่าจบบาทโทเป็นบทหนึ่ง แต่ฉันท์ที่มีบาทละมากคำตั้งแต่มาลินีขึ้นไป มีสัมผัสจบรวดในบาทหนึ่ง ๆ ทั้งนั้น ดังนั้นในแบบฉันท์จารึกในวัดโพธิ์ท่านใช้บาท ๑ เป็นบท ๑ ทั้งนั้น จึงเห็นควรจะกำหนดตามของท่าน แต่ในฉันทลักษณ์ของเก่ากำหนดไว้ว่า ๒ บาท เป็นบท ๑ ทั้งนั้น น่าจะเป็นการผิดพลาดจึงไม่นิยมตาม

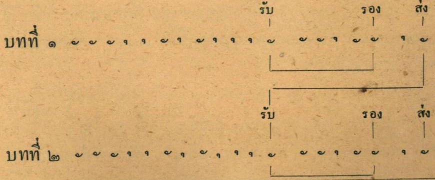
◎ นิกรวิหค[๑]มั่วมูล ร้องจะแจ้วจรูญ จรุงใจ ฯ
◎ นิกรวิหคสบสมัย ร้องระวังไพร พนัสสถาน ฯ
◎ นิกรวิหคชื่นบาน ชมพระสมภาร ธเสด็จจร ฯ
◎ นิกรวิหคประเอียงอร บินณอมพร กร่อนเรียง ฯ

ตามตัวอย่างนี้จะเห็นได้ว่าท่านแต่งเฉพาะพรรณนาเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หาได้แต่งเป็นเรื่องยืดยาวไม่

๗. สัททุลวิกกีฬิตฉันท์ (อ่านสัด-ทุน-ละ-วิก-กี-ฬิ-ตะ-ฉันท์ ซึ่งท่านเรียกกันว่า ฉันท์เสือผยอง หรือเสือคะนอง) ฉันท์นี้มีคณะทางบาลี บาทหนึ่งมี ๑๙ คำ และ ๔ บาทเป็นคาถา ๑ เช่น ฉันท์อื่น ๆ มีครุ ลหุ ในบาทหนึ่งดังนี้ :—

คณะทางภาษาไทย บาท ๑ ท่านแบ่งเป็น ๓ วรรค คือวรรคต้น ๑๒ คำ วรรคที่ ๒ มี ๕ คำ และวรรคที่ ๓ มี ๒ คำ และในบาทหนึ่งมีสัมผัสจบรวดหนึ่ง นับว่าบาท ๑ เป็นบท ๑ ในภาษาไทย คือจะแต่งจบลงในบาทใดก็ได้ อย่างฉันท์มาลินี ดังแผนต่อไปนี้ :—

๑. นิกรวิหคมั่วมูล ควรอ่านให้ถูกหูผู้ฟังว่า "นิเกาะ-ระ-วิ-โหะ-คะ-มั่ว-มูล"

ตัวอย่างภาษาไทย

บทที่ ๑ ๏ เสวกพึง, ปฏิบัติ, ติวัตร, วิวิธใน, กิจกอบกุศลมัย มหันต์

บทที่ ๒ ๏ คือสูหา, สมณา, และพราหมณ์, ประพฤติธรรม์ ศีลาพิเศษสรร–พคุณฯ

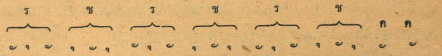
หมายเหตุ ฉันท์นี้สังเกตดูในบทละครสันสกฤต ท่านนิยมว่าเป็นฉันท์ไพเราะ จึงมักจะแต่งในบทพระเอก และ นางเอก หรือบทที่จะให้ไพเราะอื่นๆ แต่มาแต่งในภาษาไทย ฟังดูไม่สู้เพราะเลย เพราะแต่งยาก มีลหุติดกัน ซึ่งจะหาคำภาษาไทยมาใช้ไม่ค่อยได้ และคำในวรรคก็ไม่ค่อยเท่ากัน ทำให้อ่านยาก ดังนั้นท่านจึงใช้แต่งเป็นคำนมัสการ คำยอพระเกียรติ คำที่เป็นข้อธรรมะที่ใช้คำบาลีได้มาก ๆ เป็นต้น

อนึ่งฉันท์ที่มีบาทละมากคำ เช่น ฉันท์บทนี้ จะอ่านให้จบบาทโดยไม่ทอดจังหวะในกลางบาทเลยไม่ได้ ดังนั้นท่านจึงกำหนดไว้ให้ทอดจังหวะในคำที่เท่านั้นเท่านี้ตามแต่จะเหมาะ จึงเรียกว่า "ยติ" แต่จังหวะทางบาลีจะเอามาเป็นแบบทางภาษาไทยก็ไม่ได้ เพราะไทยมีสัมผัสและแบ่งวรรคต่างกับเขา เราจึงควรทอดจังหวะให้เหมาะกับการอ่านให้ไพเราะทางเรา ดังนั้นฉันท์บทนี้วรรคแรกมีถึง ๑๒ คำ จึงควรมีทอดจังหวะในระหว่างเล็กน้อย

ดังนี้ :— ◡ ◡ ◡ ı ı ◡, ı ◡ ı ı ı ◡;
เส วก พึง, ป ฏิ บัติ, ติ วัตร, วิ วิ, ธ, ใน; ต่อนี้ไป

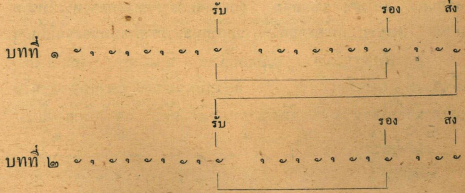
ก็ทอดจังหวะตามวรรค แต่คำท้ายวรรคที่ ๒ ต้องทอดจังหวะให้นานแล้วจึงขึ้นวรรคที่ ๓

๘. อีทิสะฉันท์ มักเรียกกันว่า "ฉันท์ อีทิสัง" ฉันท์บทนี้ของเก่าท่านมิได้ทำแบบไว้ แต่สมัยนี้ท่านนิยมแต่งกันมาก จึงนำมาอธิบายเพื่อให้เข้าใจตามสมควร ฉันท์นี้ตามบาลีมีบาทละ ๒๐ คำ และ ๔ บาทเป็นคาถา ๑ และในบาทหนึ่งมี ครุ ลหุ สลับกันเรื่อยไป ๑๘ คำ แล้วลงท้ายบาทเป็นครุ ๒ คำ หรือจะว่าหัวและท้ายบาทเป็นครุ กลางบาทมีลหุ ครุ สลับกัน ๙ คู่ก็ได้ ท่านจัดคณะทางบาลีไว้ดังนี้ :—

ท่านจึงจำย่อ ๆ ว่า "รช รช รช คค" แต่ต้องจำ ๒ ชั้น สู้สังเกตอย่างไทยไม่ได้

คณะทางภาษาไทย บาทหนึ่งท่านแบ่งเป็น ๓ วรรค คือวรรคต้น ๙ คำ วรรคที่ ๒ มี ๘ คำ และวรรคที่ ๓ มี ๓ คำ และมีสัมผัสจบรวด ๑ ในบาท ๑ ฉะนั้นบาทหนึ่งจึงเป็นบท ๑ ทางภาษาไทย อย่างมาลินีฉันท์ ดังแผนต่อไปนี้ :—

ตัวอย่างภาษาไทย

บทที่ ๑ ๏ เสวกาอุสำหกรรมกาย, ประกอบ ณวัตตบรร-ยาย,
นุสาสน์สาร ฯ

บทที่ ๒ ๏ ทราบสัม-ยเห-ตุโดยประมาณ อดีตอนาคตานุญาณ,
ขจ่างใจ ฯ

หมายเหตุ ฉันท์บทนี้นิยมแต่งกันมาก ก็เด่นคำสั้นยาว (ลหุ ครุ) เป็นคู่ ๆ กันไป เป็นการไพเราะขึ้นคล้ายกลบทชนิดหนึ่ง ดังนั้น ในการทอดจังหวะจึงควรทอดจังหวะตรงคำครุเสมอไป แต่ครุต้นบาทต้องทอดให้นานหน่อย แล้วทอดจังหวะที่ครุเรื่อยไป จบวรรคก็ทอดให้ยาว ท้ายวรรคที่ ๒ ยาวกว่าที่อื่น วรรคที่ ๓ ไปทอดที่คำท้ายทีเดียว

ดังเกตดูท่านแต่งในเรื่องที่คิดวิตกหรือโกรธ แล้วรำพึงจุกจิก . หรือคนเต้นในสิ่งต่าง ๆ เป็นต้น วิธีทอดจังหวะควรเป็นดังนี้ :—

๏ เส–, วกา, อุสำ, หะกำ, มกาย; ประกอบ, ณวัต, ตะบัน, ระยาย; นุสาสน์สาร ฯ อย่าลืมอ่านให้ช่วยหญ้ฟังดังกล่าวแล้วด้วย เฉพาะฉันท์บทนี้ต้องอ่านคำ ครุ วรรคหน้าต้น (เส - - -) ให้ยาวสักหน่อย, แต่ไม่ต้องขาดเสียง ส่วนคำจบวรรคต้องทอดจังหวะให้ขาดเสียง แต่คำจบบทต้องทอดให้นานกว่าอื่นอย่างคำท้ายบทของฉันท์อื่น ๆ

๙. สัทธราฉันท์ ฉันท์บทนี้บาท ๑ มี ๒๑ คำ และ ๔ บาท เป็นคาถา ๑ อย่างฉันท์อื่น ๆ นับว่าเป็นฉันท์ยืดยาวมากกว่าเพื่อนในบรรดาฉันท์ที่ไทยนำมาใช้ จัดคณะตามบาลี มีครุ ลหุ ดังต่อไปนี้ :—

ม ร ภ น ย ย ย

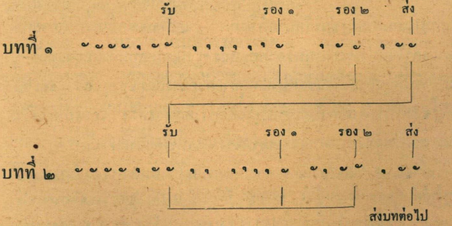
ั ั ั, ั ุ ั ั, ุ ุ ุ ุ ุ ุ ั, ั ุ ั ั ุ ั ั;

ท่านสังเกตย่อ ๆ คณะว่า "ม ร ภ น ย ย ย" และท่านกำหนดการทอดจังหวะที่เรียกว่า "ยติ" กำกับไว้ด้วย คือ คำที่ ๓ คำที่ ๗ และต่อไป ๗ คำ ทอดครั้ง ๑ จนจบบท ดังทำเครื่องหมายจุดภาคไว้ข้างใต้แผนนั้นแล้ว และฉันท์ที่มีปรากฏในภาษาที่รู้กันทั่วไปก็คือ อัญเชิญเทวดา ซึ่งบาทต้นว่าดังนี้ :—

"สคฺเคกา, เมจรูเป, คิริสิขรตเฏ, จนฺตลิกฺเขวิมาเน" และมีในคาถา เริ่มมงคลสูตร ซึ่งบาทต้นมีว่า :—

เยสนฺตา, สนฺตจิตฺตา, ติสรณ สรณาเอตฺ - ถ โลกนฺตเรวา" ซึ่งอยู่ในหนังสือสวดมนตร์ ๗ ตำนาน และ ๑๒ ตำนาน

คณะทางภาษาไทย บาท ๑ ท่านแบ่งเป็น ๔ วรรค คือ วรรคต้น ๗ คำ วรรคที่ ๒ มี ๗ คำ วรรคที่ ๓ มี ๔ คำ และวรรคที่ ๔ มี ๓ คำ และมีสัมผัส ดังแผนต่อไปนี้ :—

ตัวอย่างภาษาไทย

บทที่ ๑ ๏ หมู่มาตย์ผู้ปรี์, ชญาณยล, วรวจนนุสนธิ์,
สรรพะเพ็ญผล, ภิวัฒนา, ฯ

บทที่ ๒ ๏ เจริญศีลสัตย์วัต, ตจรรยา, นิรมหิฉ[1] และปรา,
รพภะจินดา, ประโยชน์สนอง ฯ

หมายเหตุ การทอดจังหวะในวรรคต้น ท่านทอดลงคำที่ ๔ ดังที่ใส่จุดภาคไว้ข้างใต้ วรรคต่อ ๆ ไปก็ทอดที่ท้ายวรรคทั้งนั้น และฉันท์นี้ก็มีแบบมาแต่โบราณเหมือนกัน แต่ท่านไม่แต่งดำเนินเรื่องยืดยาว คือ ท่านมักแต่งเฉพาะเรื่อง เช่น คำนมัสการ เรื่องอธิษฐานหรือเชื้อเชิญเทวดาอย่างแบบบาลี, และเรื่องยอพระเกียรติ ฯลฯ ซึ่งไม่ติดต่อกันยืดยาว อย่างเดียวกับสัททุลวิกกีฬิตฉันท์ที่กล่าวมาแล้ว

๑๐. วิธีแต่งฉันท์ให้เป็นเรื่องราวติดต่อกัน คำฉันท์เหล่านี้ ถ้าจะแต่งเฉพาะบท จะเลือกแต่งบทใดก็ได้ตามใจสมัคร ควรให้เนื้อเรื่องเหมาะกับทำนองฉันท์ได้มากก็ยิ่งดี แต่ถ้าจะแต่งเป็นเรื่องติดต่อกันยืดยาวแล้วไซร้ ก็จะต้องกะเรื่องตอนหนึ่ง ๆ ให้เหมาะกับทำนองฉันท์นั้น ๆ ด้วย ดังได้อธิบายไว้ในข้อหมายเหตุท้ายตัวอย่างฉันท์นั้น ๆ แล้ว และข้อสำคัญของการแต่งฉันท์นั้นก็ปรับปรุงถ้อยคำให้เพราะพริ้ง และพยายามใช้คำให้ง่าย ให้ผู้ฟังทั้งหลายเข้าใจแจ่มแจ้งมากเท่าใดก็ยิ่งดีเท่านั้น

---

๑. มหิฉ ศัพท์เดิมเป็น "มหิจฉ" (, ˘,) แปลว่า ปรารถนาใหญ่ คือโลภอยากได้สิ่งนั้นสิ่งนี้ อยากเป็นนั่นเป็นนี่ นิรมหิจฉ ก็คือไม่มีปรารถนาใหญ่ แต่ในที่นี้ท่านใช้ "นิรมหิฉ" เพื่อต้องการให้เป็นลหุทั้งหมด (, , , , , ,) จึงเอาตัว จ สะกดออกเสีย เป็นการขอไปที

แต่อุปสรรคของการแต่งฉันท์ ส่วนใหญ่ก็อยู่ที่การหาศัพท์ง่ายๆ ในภาษาไทยเอามาแต่งให้ถูกต้องตามข้อบังคับคณะฉันท์ยาก เพราะภาษาไทยเรามีคำลหุน้อย จำเป็นต้องเอาคำบาลีและสันสกฤตมาใช้เป็นพื้น แม้จนคำมีตัวสะกด เช่น "สัตย์, รมย์" ท่านก็ยังแยกใช้เป็นลหุว่า "สะตะยะ และ ระมะยะ" ก็มี, "ระมัย" ก็มี เป็นต้น ซึ่งเป็นการ**ขอไปที**

เพราะการแต่งฉันท์เป็นการลำบากดังกล่าวมาแล้วนี้ ท่านจึงเอากาพย์ทั้ง ๓ คือ ยานี ฉบัง และ สุรางคนางค์ เข้ามาประสมด้วย เพื่อให้ง่ายเข้า คือเรื่องราวอันใดที่ยาก จะใช้อินทรวิเชียรฉันท์ ก็จะยิ่งยากขึ้น ท่านจึงแต่งเป็นกาพย์ยานีแทน, เรื่องใดที่จะต้องเล่ายืดยาว ท่านมักแต่งเป็นกาพย์ฉบังหรือกาพย์สุรางคนางค์แทน เพื่อให้ความสั้นและง่ายเข้า, แม้คำฉันท์ทั้งหลาย ท่านก็มิได้แต่งบทใดบทหนึ่งจนจบเรื่อง คือท่านเลือกแต่งเป็นบท เพื่อให้สะดวกและเหมาะกับเนื้อเรื่อง

ข้อ ๒๐. **ทำเนียบฉันท์วรรณพฤติ** ฉันท์วรรณพฤติที่นำมาอธิบายข้างต้นนี้ เป็นฉันท์ที่นักปราชญ์โบราณนำมาอธิบายไว้เพื่อใช้แต่งในภาษาไทย และมีเพิ่มเติมบ้าง คือ วิชชุมมาลาฉันท์, มาณวกฉันท์ มีบาทละ ๘ คำ และอีทิสะฉันท์ มีบาทละ ๒๐ คำ ซึ่งเป็นของแปลกท่านยังมิได้อธิบายไว้ ทั้งสมัยนี้ก็นิยมแต่งกันมาก จึงนำมาอธิบายไว้เพื่อเป็นแบบต่อไป และยังมีฉันท์อื่นๆ อีกมาก ที่ท่านนิยมแต่งกันในสมัยนี้ แต่โดยมากก็เป็นฉันท์ ๑๑ และฉันท์ ๑๒ เป็นพื้น ซึ่งมีลักษณะคล้ายฉันท์อินทรวิเชียร

และฉันท์โดฎกอยู่มาก จึงไม่นำมาอธิบายไว้ แต่จะทำทำเนียบบัญชีฉันท์ไว้ ตามตัวอย่างแบบฉันท์วรรณพฤติของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส แต่จะงดฉันท์ที่อธิบายไว้แล้ว ดังนี้:—

๑. ฉันท์ ๖ คำ ชื่อ ตนุมัชฌาฉันท์

ต ย

ก. ครุ ลหุ ในบาท ๑– ˘ ˘ ˌ ˌ ˘ ˘ ๔ บาทเป็นบท ๑

ข. ตัวอย่างดำเนินกลอน–

บาทเอก– ๏ จักกล่าวภริยาเจ็ด

สลับ

เชื่อมสลับ รับ

บาทโท– สรรเพ็ชญ์พจนารถแสดง

บาทตรี– แห่งเหตุประจักษ์แจง

ส่ง

บาทจัตวา– จำแนกคณะบรรยาย

ค. หมายเหตุ ฉันท์นี้มีเพียงเป็นแบบ ไม่มีใครแต่งกัน

๒. ฉันท์ ๗ คำ ชื่อ กุมารลฬิตาฉันท์ (กุมาระละลิตา-)

ช ส ค

ก. ครุ ลหุ ในบาท ๑- ุ ั ุ ุ ุ ั ั ๔ บาทเป็นบท ๑

ข. ตัวอย่างดำเนินกลอน-

สลับ

บาทเอก- ๏ อนึ่งอนุชมิจิต

เชื่อมสลับ รับ

บาทโท- สนิทกรุณะเปรมปรี

รอง

บาทตรี- ดิศวามินะภักดิ์

ส่ง

บาทจัตวา- ภิบาลบมิอนาทร

ค. หมายเหตุ ท่านไม่ใคร่นิยมแต่งกัน

๓. ฉันท์ ๘ คำ ชื่อ จิตรปทาฉันท์

ภ ภ คค

ก. ครุ ลหุ ในบาท ๑– ั ุ ุ ั ุ ุ ั ั แต่ภาษาไทยท่านแบ่งบาทหนึ่งเป็น ๒ วรรค วรรคละ ๔ คำ, และ ๔ บาท (๘ วรรค) เป็นบท ๑

ข. ตัวอย่างดำเนินกลอน–

สลับ ๑ เชื่อมสลับ ๑ สลับ ๒

บาทเอก– ◎ ปราชญ์ปฏิบัติ วร อรรถ หมาย

รองสลับ ๒ รับ

บาทโท– เหตุอุบาย สุขวัฒนา

รอง ๑

บาทตรี– เจริญศิริยศ บริวารา

รอง ๒ ส่ง

บาทจัตวา– เว้นกิจทา รุณอาธรรม์

ค. หมายเหตุ ฉันท์นี้ดำเนินกลอนคล้ายกับวิชชุมมาลาฉันท์ หรือมาณวกฉันท์ เพราะเป็นฉันท์ ๘ คำด้วยกัน ต่างกันเพียงสัมผัสเชื่อมสลับเท่านั้น ถ้าสงสัยสัมผัสก็ดูฉันท์ทั้ง ๒ นั้นเป็นหลัก แต่ที่จริงฉันท์บทนี้ ท่านก็ไม่นิยมแต่งกันเลย มีไว้พอเป็นแบบเท่านั้น

๙. ฉันท์ ๘ คำ ชื่อ หลมุขีฉันท์ (หะ ละ มุขี-) ๒ บาทเป็นบท ๑

ร น ส

ก. ครุ ลหุ ในบาท ๑- ˘ ˈ ˘ ˈ ˈ ˈ ˈ ˈ ˘

ข. ดำเนินกลอน- ในภาษาไทย ใช้บาทละวรรคเช่นกัน ดังนี้:—

รับ

บาทเอก- ๏ โทษจรัด ณมหุศ พะยด

เชื่อมรับ ส่ง

บาทโท- ตรัสนุสนธิ์กถฌฐพิธา ฯ

รับ

บาทเอก- ๏ คือ อเนกนุกิจสมชา

เชื่อมรับ

บาทโท- หนึ่งสวนาคิตะวทิตะขาน ฯ

ค. หมายเหตุ ฉันท์นี้ดำเนินกลอนแปลก คือมีสัมผัสรับ แล้วมีเชื่อมรับ แล้วก็มีสัมผัสส่งทีเดียว ไม่มีสัมผัสรอง แต่ท่านทำไว้ให้ดูพอเป็นแบบเท่านั้น ไม่เห็นมีใครนิยมแต่งกันเลย เพราะแต่งก็ยาก และไม่เพราะด้วย

ฉันท์ ๑๐ คำ ชื่อ รุมมวดีฉันท์

ภ ม ส ค

ก. ครุ ลหุ ในบาท ๑- ั ุ ุ ั ั ั ุ ุ ั ั

ข. ตัวอย่างดำเนินกลอน- ท่านดำเนินกลอนบาท ๑ เป็น ๒ วรรค วรรคละ ๕ คำ และ ๒ บาทเป็น ๑ บท ดังนี้ :—

สลับ เชื่อมสลับ รับ

บาทเอก- ๏ แสดงกลอาธรรม์ พนัน บมิแก่นสาร

รอง ส่ง

บาทโท- แห่งชนชาติพาล ผดุงกิจนักเลง ฯ

ค. หมายเหตุ ฉันท์นี้มีคณะสัมผัสคล้ายอินทรวิเชียร ต่างกันอยู่ที่สัมผัสเชื่อมสลับ เลื่อนมาอยู่ที่คำต้นของวรรคท้ายบาทเอกเท่านั้น

แต่ท่านก็ไม่นิยมแต่งกัน เพราะแต่งยาก และไม่เพราะเท่าฉันท์อินทรวิเชียรด้วย

๖. ฉันท์ ๑๑ คำ ฉันท์จำพวกนี้นอกจากอินทรวิเชียรซึ่งตั้งไว้เป็นแบบแล้ว ยังมีฉันท์ชื่ออื่นๆ อีก ที่ท่านนิยมแต่งในภาษาไทยมาก ดังตัวอย่างต่อไปนี้:-

อุเปนทรวิเชียรฉันท์ แปลว่า รองอินทรวิเชียร

ก. มีครุ ลหุ ต่างกับอินทรวิเชียร เพียงคำต้นบาท เป็น ลหุ เท่านั้น ดังนี้ :—

ช ต ช ค ค

ข. ดำเนินกลอน— อย่างอินทรวิเชียร ดังตัวอย่าง :—

สลับ เชื่อมสลับ รับ

บาทเอก ๏ ประเภทแห่งสหาย อธิบายประจักษ์แจง

รอง ส่ง

บาทโท ชินานุศาสน์แสดง คุณโทษ ธ บรรหาร ฯ

อุปชาติฉันท์ ฉันท์นี้อย่างเดียวกับ อุเปนทรวิเชียร กับ อินทรวิเชียรสลับกัน

ก. มีครุ ลหุ ในบาทเอก และ บาทจัตวา (หัวท้าย) เป็นฉันท์อุเปนทรวิเชียร และในบาทโท กับ บาท ตรี (ซึ่งอยู่กลาง) เป็นอินทรวิเชียร

ข. ดำเนินกลอน— อย่างเดียวกันคือ ๒ บาทเป็น ๑ บท แต่จะต้องให้จบลงในบทที่ ๒ เสมอไป จึงจะครบชุดของเขา ดังตัวอย่างต่อไปนี้ :—

สลับ เชื่อมสลับ รับ

บาทเอก ๏ ชินานุภาษิต ทุรมิตรยังสาม

รอง ส่ง

บาทโท ๏ จำแนกประเภทตาม อนุสนธิ์นุศาสน์ธรรม์ ฯ

สลับ เชื่อมสลับ รับ

บาทตรี- สมเยศหนึ่งนา มวจี๑ บรมอัน

รอง ส่ง

บาทจัตวา- อสัตย์อธรรมพรร- คประเภทประพฤติพาล ฯ

ค. หมายเหตุ ฉันท์บทนี้ท่านก็นิยมแต่งกันมากเช่นเดียวกัน อุปัฏฐิตาฉันท์ ท่านไม่ใคร่แต่งกัน

ต ช ช ค ค

ก. ครุ ลหุในบาท ๑- ั ั ุ ุ ั ุ ุ ั ุ ั ั

ข. ดำเนินกลอน- อย่างเดียวกับอินทรวิเชียรดังนี้:—

---

๑. วจี ขาดสัมผัส เชื่อมสลับ เพราะเป็นชื่อสำคัญ "วจีบรม" (เพื่อนดีแต่พูด) ดังนั้นท่านจึงยอมให้เสียสัมผัส และสงวนศัพท์ไว้ ซึ่งนับว่าสำคัญกว่าสัมผัส ซึ่งไม่ใช่บังคับแท้ แต่สังเกตดูบทต่อไป ท่านก็รักษาสัมผัสนี้กวดขันเหมือนกัน

สลับ เชื่อมสลับ รับ

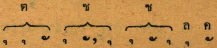
บาทเอก ๏ แถลงลักษณะเส- วนะมิตร ฉัพพรรณ์

รอง ส่ง

บาทโท พ้นปาปมหันต์ ครุโทษเผ่าพาล ฯ

สุมุขีฉันท์ ท่านไม่นิยมแต่งกัน

ก. ครุ ลหุ ในบาท ๑-

ข. ดำเนินกลอน- อย่างอินทรวิเชียร ดังนี้:-

สลับ เชื่อมสลับ รับ

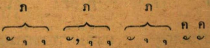
บาทเอก ๏ ขณะมิตรพา- ตกปรากฏไข

รอง ส่ง

บาทโท คติเยศใน อนุกรมวจี

โทธกฉันท์ (อ่าน โท-ธก-กะ-ฉันท์) ท่านไม่ใคร่แต่งกัน

ก. มีครุ ลหุ และแยกวรรคในภาษาไทย ต่างออกไปตามที่ได้

จุดภาคไว้ข้างใต้ดังนี้:-

ข. ดำเนินกลอน- ๒ บาทเป็นบท ๑ ตัวอย่าง:-

๑. ท่านทิ้งสัมผัสเชื่อมสลับ เพื่อสงวนศัพท์ เพราะไม่ใช่สัมผัสบังคับดังกล่าวมาแล้ว

สลับ เชื่อมสลับ รับ

บาทเอก ๏ มิตรคณา ทุรพาละทุพลึ้

รอง ส่ง

บาทโท นามก็กระดี่ หินชาติประกาศภิปราย ฯ

สาลินีฉันท์ มีแต่งกันอยู่บ้าง

ก. มีครุ ลหุ และแยกวรรค ๕ วรรค ๖ ดังนี้:—

ม ต ต ค ค

◡ ◡ ◡ ◡ ◡, ˌ ◡ ◡ ˌ ◡ ◡

ข. ดำเนินกลอน–

สลับ เชื่อมสลับ รับ

บาทเอก ๏ มิตรมีสันดานสัตย์ ธ ตรัสเทศนาแถลง

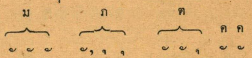
รอง ส่ง

บาทโท โดยนามทั้งสี่แสดง สุมิตรล้วนจะควรสมาน

ค. หมายเหตุ ฉันท์นี้คำท้ายถ้าแต่งให้คำล้อกันอย่างกลบทจะเพราะขึ้นอีก เช่น “ˌ ◡ ◡ ˌ ◡ ◡ – จะคิดหนี ฤคิดไฉน, จะขุ่นจิต จะคิดจาง” และอื่น ๆ อีกแล้วแต่เหมาะ

ธาตุมมิสสาฉันท์ (อ่าน ธา-ตุม-มิส-สา-ฉันท์) ท่านไม่ใคร่แต่งกัน

ก. บาทหนึ่งมีครุ ลหุ และแยกเป็น ๒ วรรค วรรคต้น ๔ วรรคท้าย ๗ ดังใส่จุดภาคไว้ข้างใต้ดังนี้ :—

ข. ดำเนินกลอน-

สลับ เชื่อมสลับ รับ

บาทเอก ๏ จักสำแดงมิตร สุจริตจิตตนามขนาน

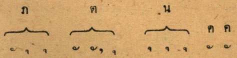
รอง ส่ง

บาทโท บัญญัติคือสมาน สุขทุกข์เสมอประดุจกัน

ค. ข้อสังเกต ฉันท์นี้สัมผัสเชื่อมสลับบาทเอกนั้นอยู่คำที่ ๔ วรรคท้าย คือ คำ "จิต" ในตัวอย่าง

สุรสสิริฉันท์ (อ่าน สุระ-สะ-สิร-ฉันท์) ไม่ใคร่มีผู้แต่ง

ก. มีครุ ลหุ ในบาท ๑ - ดังนี้ :—

ข. ดำเนินกลอน- บาท ๑ เป็น ๒ วรรค วรรคต้น ๕ คำ วรรคท้าย ๖ คำ ตัวอย่าง :—

สลับ เชื่อมสลับ รับ

บาทเอก ๑ มิตรประเสริฐสม มุติอนุกรมมิ

รอง ส่ง

บาทโท อรรถอขายิ อธิคุณะไอพาร

ค. ข้อสังเกต ฉันทนี้สัมผัสเชื่อมสลับ อยู่ที่คำที่ ๕ วรรคท้าย บาทเอก คือคำ "กรม" ในตัวอย่าง แต่ท่านแต่งไว้พอเป็นตัวอย่างเท่านั้น เพราะนำมาแต่งเป็นภาษาไทยไม่เพราะ

รโธทธตาฉันท์ (อ่าน ระ-โธด-ธะตา-ฉัน) ไม่มีใครแต่ง

ก. ครุ ลหุ ในบาท ๑ ดังนี้ :—

ร น ร ล ค

ั ุ ั | ุ ุ ุ | ั ุ ั | ุ ั

ข. ดำเนินกลอน- บาท ๑ เป็น ๒ วรรค วรรคต้น ๗ คำ วรรคท้าย ๔ คำ ตัวอย่าง :—

สลับ เชื่อมสลับ รับ

บาทเอก ๑ มิตรมิ่งยิ่งมหา คุณาบวร

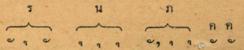
รอง ส่ง

บาทโท นามนุกัมปกขจร ธเรศตริ

ค. ข้อสังเกต ฉันท์นี้สัมผัสเชื่อมสลับ อยู่ที่คำที่ ๒ วรรคท้าย "ณา" สังเกตดูทางภาษาไทยไม่เพราะเลย ท่านทำไว้พอเป็นแบบเท่านั้น

สวาคตาฉันท์ (อ่าน สะ-หวา-คะตา-ฉันท์) ไม่มีใครแต่ง

ก. ครุ ลหุ ในบาท ๑ ดังนี้:—

ข. ดำเนินกลอน- บาท ๑ เป็น ๒ วรรค วรรคต้น ๗ คำ วรรคท้าย ๔ คำ ตัวอย่าง:—

สลับ เชื่อมสลับ รับ

บาทเอก ๑ มาตยานุบุตญาณ จวิจารณ์ธรรม์

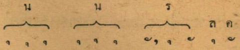
รอง ส่ง

บาทโท ในอเนกนุกิจสรร- พคดีคด

ค. ข้อสังเกต สัมผัสเชื่อมของฉันท์ อยู่ที่คำที่ ๓ (จารณ์) ในบาทเอกวรรคท้าย และไม่เพราะทางภาษาไทยเช่นเดียวกัน

ภัททิกาฉันท์ ไม่มีใครแต่งเช่นกัน

ก. ครุ ลหุ ในบาท ๑ ดังนี้:—

ข. ดำเนินกลอน- บาทหนึ่งเป็น ๒ วรรค วรรคต้น ๗ คำ วรรคท้าย ๕ คำ ตัวอย่าง :—

สลับ เชื่อมสลับ รับ

บาทเอก ๏ นรชนคณะปราชญ์ ก็ ขลาด กเกรง

รอง ส่ง

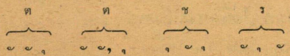
บาทโท อติสุรภยะละเบง และเบ็ญจเพช ฯ

ค. ข้อสังเกต สัมผัสเชื่อมสลับ อยู่ที่คำที่ ๒ วรรคท้ายบาทเอก (ขลาด) ฉันท์นี้ไม่ได้มีแต่ท่านทำไว้เป็นแบบเช่นกัน

๗. ฉันท์ ๑๒ คำ มีมากในภาษาบาลี แต่ไทยนำมาแต่งไม่มากนัก โดยมากนิยมแต่ที่ดำเนินกลอนวรรคต้น ๕ คำ ท่านองอินทร-วิเชียร และวรรคต้น ๖ คำ วรรคท้าย ๖ คำ เป็นทำนองฉันท์ตลกอย่างโตฎกฉันท์ ซึ่งวางแบบไว้แล้ว ดังทำเนียบต่อไปนี้ :—

อินทวงศฉันท์ ท่านนำมาแต่งเป็นภาษาไทยมาก

ก. ครุ ลหุ ในบาท ๑ ดังนี้ :—

ดังตัวอย่างในบาลีว่า "พรหฺมาจโลกา ธิปติสหมฺปติ" (ลหุปลายบาทเป็นครุ)

ข. ดำเนินกลอน— วรรคต้น ๕ คำ วรรคท้าย ๗ คำ ดังตัวอย่าง :—

สลับ เชื่อมสลับ รับ

บาทเอก ๏ จักกล่าวอทินนา คหะกายกรรมมหันต์

รอง ส่ง

บาทโท แห่งโทษะอาธรรม์ ทุจริตกันสคุณ ฯ

ค. หมายเหตุ ฉันท์นี้เป็นคู่กับฉันท์ต่อไปนี้ ดูอธิบายข้างท้าย

วังสัฏฐฉันท์ ท่านแต่งมากคล้ายอินทวงศ์ฉันท์

ก. ครุ ลหุ ผิดกับอินทวงศ์เพียงลหุต้นบาทเท่านั้น ดังนี้ :—

ช	ต	ช	ร
ุ ั ุ	ั ั ุ	ุ ั ุ	ั ุ ั

ข. ดำเนินกลอน- ก็อย่างเดียวกัน ดังตัวอย่าง :—

สลับ เชื่อมสลับ รับ

บาทเอก ๏ จะแสดงกุศลกรรม- บถธรรมไตรทวาร

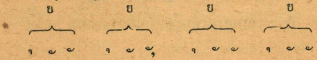
รอง ส่ง

บาทโท ทศาประมาณมาน มุนิราชนุศาสน์นุสนธิ์

หมายเหตุ ฉันท์อินทวงศ์และวังสัฏฐ์นี้เป็นคู่กัน คล้ายอินทรวิเชียรและอุเปนทรวิเชียร เพราะต่างกันที่ครุ หรือ ลหุต้นบาทคำเดียวเท่านั้น แต่ท่านนิยมแต่งอินทวงศ์มากกว่า เพราะยึดเอาฉันท์บาลี "พรหมา จ โลกาธิปตี ฯ" (คำอาราธนาธรรม) เป็นหลักและอาจแต่งให้เป็นกลบท สะบัดสะบิ้งในที่สุดวรรคท้ายก็ได้ด้วย เช่น "ุ ◡ ุ ◡" ตัวอย่าง :— **ทุรนทุราย, ขจัดขจาย** เป็นต้น ซึ่งแล้วแต่จะปรับปรุงให้เหมาะ

ภุชงคประยาต (งูเลื้อย) เป็นฉันท์ตลก ท่านนิยมแต่งมากอย่างเดียวกับโตฎกฉันท์

ก. มีครุ ลหุ ดังนี้ :—

มีแบบบาลีว่าไว้ดังนี้ :— **"สรชฺชํ สเสนํ สพนฺธุํ นรินฺทํ"** เป็นต้น

ข. **ดำเนินกลอน**— วรรคละ ๖ คำ อย่างโตฎกฉันท์ ดังตัวอย่าง :—

สลับ เชื่อมสลับ รับ

บาทเอก ๏ จะขานไขพิบัติเหตุ, ประเภทพจนาพาด

รอง ส่ง

บาทโท ผรุสำอนาจาร, วจีโทษะโหดคุณ

ค. หมายเหตุ ฉันท์นี้ท่านนิยมแต่งเฉพาะเรื่องที่เหมาะกับฉันท์คล้ายกับโตฎกฉันท์

ทุตวิลัมพิตมาลาฉันท์ มีแต่แบบ

ก. มีครุ ลหุ ดังนี้ :—

น ภ ภ ร

ุ ุ ุ ั ุ ุ ั ุ ุ ั ุ ั

ข. ดำเนินกลอน- บาทหนึ่งเป็น ๒ วรรค วรรคต้น ๗ คำ วรรคท้าย ๕ คำ ดังตัวอย่าง :—

สลับ เชื่อมสลับ รับ

บาทเอก ๏ ชินกถาคณนา, วนิดาประมาณ

รอง ส่ง

บาทโท พฤศติเพชพิสดาร อดิเรกภิปราย ฯ

ปฎฉันท์ มีแต่แบบ

ก. มีครุ ลหุ ดังนี้ :—

น น ม ย

ุ ุ ุ ุ ุ ุ ั ั ุ ุ ั ั

ข. ดำเนินกลอน- บาท ๑ เป็น ๒ วรรค วรรคต้น ๗ คำ วรรคท้าย ๕ คำ ดังตัวอย่าง :—

สลับ　　เชื่อมสลับ　　รับ

บาทเอก ๏ จะรจนกุศลาธรรม,　　กรรมบถตาม

รอง　　ส่ง

บาทโท　　ชินวรยกเสนอความ,　　โทษทุภาษิต ฯ

กุสุมวิจิตรฉันท์ มีแต่แบบ

ก. มีครุ ลหุ ดังนี้ :—

น　　ย　　น　　ย

ุ ุ ุ　　ุ ั ั　　ุ ุ ุ　　ุ ั ั

ข. ดำเนินกลอน- บาท ๑ เป็น ๒ วรรค วรรคละ ๖ คำ ดังตัวอย่าง :—

รับ

บาทเอก ๏ จะรจิตรอรรถา,　　บีศุณวจีขวน

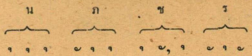
รอง　　ส่ง

บาทโท　　พิปริตญาณยล,　　ปรชนทำลาย ฯ

ค. หมายเหตุ ฉันท์นี้ไม่มีสัมผัสสลับและเชื่อมสลับ เพราะต้นวรรคมีลหุทั้งนั้น

บียังวทาฉันท์ มีแต่แบบ

ก. มีครุ ลหุ ดังนี้ :—

ข. ดำเนินกลอน- บาท ๑ เป็น ๒ วรรค วรรคต้น ๘ คำ วรรคท้าย ๔ คำ ดังตัวอย่าง :—

สลับ เชื่อมสลับ รับ

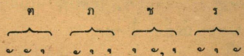
บาทเอก ๏ จะรจเรขทุพจนารถ, ประกาศณความ

รอง ส่ง

บาทโท บมิประโยชนและนาม, ก็แจ้งประจักษ์ ฯ

ลลิตาฉันท์ มีแต่แบบ

ก. มีครุ ลหุ ดังนี้ :—

ข. ดำเนินกลอน- บาทละ ๒ วรรค วรรคต้น ๗ คำ วรรคท้าย ๔ คำ ดังตัวอย่าง :—

สลับ เชื่อมสลับ รับ

บาทเอก ๏ จักแถลงมโนกุศลธรรม, ณกรรมปถา

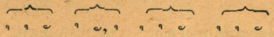
รอง ส่ง

บาทโท กำหนดประเภทะศิพิธา, พิธิธบาย ฯ

ปมิตักขราฉันท์ มีแต่แบบ

ก. มีครุ ลหุ ดังนี้ :—

ส ช ส ส

ข. ดำเนินกลอน— บาทละ ๒ วรรค วรรคต้น ๕ คำ วรรคท้าย ๗ คำ ดังตัวอย่าง :—

สลับ เชื่อมสลับ รับ

บาทเอก ๏ จะวิลัชนา, มนวิฆาตกระลี

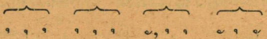
รอง ส่ง

บาทโท กลบาปกิ-, รกวิบากพิปริต ฯ

อุชชลาฉันท์ (อุด-ชฺลา-ฉัน) มีแต่แบบ

ก. มีครุ ลหุ ดังนี้ :—

น น ภ ร

ข. ดำเนินกลอน– บาทละ ๒ วรรค วรรคต้น ๗ คำ วรรคท้าย ๕ คำ ดังตัวอย่าง :—

สลับ ช. สลับ รับ

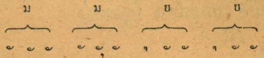
บาทเอก ๑ จะรจิตวรอรรถ, ณมนัสหมอง

รอง ส่ง

บาทโท อกุศลกลปอง, มิฉทฤษฐิธรรม์ ฯ

เวสสเทวีฉันท์ มีแต่แบบ

ก. มีครุ ลหุ ดังนี้ :—

ข. ดำเนินกลอน– บาทละ ๒ วรรค วรรคต้น ๕ คำ วรรคท้าย ๗ คำ ดังตัวอย่าง :—

สลับ เชื่อมสลับ รับ

บาทเอก ๑ จักแถลงมงคลอรรถ, พุทธบัญญัติธเทศนา

รอง ส่ง

บาทโท แต่เนื่องเนกเทพา, อาทิอมเรนทรเป็นประธานฯ

หิตามมรสฉันท์ (อ่าน หิ-ตา-มะ-รด-สะ-ฉันท์) มีแต่แบบ

ก. มีครุ ลหุ ดังนี้ :—

น ช ช ย

ุ ุ ุ   ุ ั ุ   ุ ั ุ   ุ ั ั

ข. ดำเนินกลอน- บาทละ ๒ วรรค วรรคต้น ๕ คำ วรรคท้าย ๗ คำ ดังตัวอย่าง :—

สลับ เชื่อมสลับ รับ

บาทเอก ๏ จะรจิตสาร, พิสดารกลอักษร

รอง ส่ง

บาทโท วจนบวร, วุฒิมงคลสืบแสดง ฯ

กมลาฉันท์ หรือ **กมลฉันท์** มีผู้แต่งอยู่บ้าง

ก. มีครุ ลหุ ดังนี้ :

ส ย ส ย

ุ ุ ั   ุ ั ั   ุ ุ ั   ุ ั ั

ข. ดำเนินกลอน- บาทละ ๒ วรรค วรรคละ ๖ คำ ดังตัวอย่าง :—

สลับ เชื่อมสลับ รับ

บาทเอก ๏ จะวิลัชนาสาร, พิสดารก็หลายเลบง

รอง ส่ง

บาทโท ชินราชนุศาสน์เชลง, จตุมงคลาแถลง ฯ

๗. ฉันท์ ๑๓ คำ มีอยู่ ๒ บท แต่ไม่เหมาะกับภาษาไทย จึงไม่มีใครนิยมแต่ง นอกจากท่านแต่งไว้เป็นแบบดังต่อไปนี้ :—

ปหาสินีฉันท์ มีเฉพาะแบบ

มีครุ ลหุ ดังนี้ :—

ม น ช ร ค

ั ั ั ุ ุ ุ ุ ั ุ ั ุ ั ั

ข. ดำเนินกลอน- บาทละ ๒ วรรค วรรคต้น ๘ คำ วรรคท้าย ๕ คำ ดังตัวอย่าง :—

สลับ เชื่อมสลับ รับ

บาทเอก ๏ จักเสนออรรถวรวจนา, หิตาอธิกแถลง

รอง ส่ง

บาทโท มงคลเหตุวิวฒน[1]แจง, ประจักษ์ประเจิดผล ฯ

รุจิราฉันท์ มีเฉพาะแบบ

ก. มีครุ ลหุ ดังนี้ :—

ช ภ ส ช ค

ุ ั ุ ั ุ ุ ุ ุ ั ุ ั ุ ั

---

๑. "วฒน" (รวมทั้งในตัวอย่างบทต่อไปด้วย) ท่านต้องการลหุ ๓ คำ จึงใช้ "วะฒะนะ (ุ ุ ุ)" ที่ถูกต้องเป็น "วัฑฒน," หรือเขียนย่อเป็น "วัฒน" ซึ่งท่านต้องอ่านเป็นครุอยู่หน้าว่า "วัด-ฒะ-นะ (ั ุ ุ)" แต่ในที่นี้ท่านนำมาใช้เป็นการขอไปทีเพราะหาลหุให้ถูกต้องยาก ดังนั้นฉันท์ ๒ บทนี้ท่านจึงไม่นิยมแต่ง

ข. ดำเนินกลอน- บาทละ ๒ วรรค วรรคต้น ๙ คำ วรรคท้าย ๕ คำ ดังตัวอย่าง :—

สลับ เชื่อมสลบ รับ

บาทเอก ๏ จะแถลงพิเศษศุภวรอรรถ, นิพัทธนุสน-

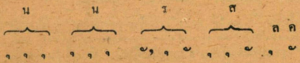
รอง ส่ง

บาทโท ธิเสนอณเหตุวฒนพิมล, ภิมงคดา ฯ

๙. ฉันท์ ๑๔ คำ ฉันท์ ๑๕ คำนี้ มีเด่นอยู่แต่ วสันตดิลก ซึ่งท่านนิยมว่าเพราะ และแต่งกันทั่วไป ดังได้อธิบายมาแล้วในแบบเบื้องต้น และยังมีอีก ๒ บทที่ท่านทำเป็นแบบไว้ แต่ไม่นิยมแต่งในภาษาไทย เลย ดังนี้ :—

ปราชิตฉันท์ (อ่าน ปะ-รา-ชิ-ตะ-ฉันท์) มีเฉพาะแบบ

ก. มีครุ ลหุ ดังนี้ :—

ข. ดำเนินกลอน- บาทละ ๒ วรรค วรรคละ ๗ คำ ดังตัวอย่าง :—

สลับ เชื่อมสลับ รับ

บาทเอก ๏ จะรจิตวรอรรถ, พิพัทธสุมงคลา

รอง ส่ง

บาทโท อุดมคุณมหา, วิเศษวิสุทธผล ฯ

ปหรณกลิกาฉันท์ (อ่าน ปะ-หะ-ระ-ณะ-กะ-ลิกา-ฉันท์) มีเฉพาะแบบ

ก. มีครุ ลหุ ดังนี้:—

น น ภ น ล ค

ุ ุ ุ ุ ุ ุ ั ุ ุ ุ ุ ุ ุ ั

ข. ดำเนินกลอน- บาทละ ๒ วรรค วรรคละ ๗ คำ ดังตัวอย่าง:—

รับ

บาทเอก ๏ กษณะจะรจนา บวรวฒนะแถลง

รอง ส่ง

บาทโท วิบุลพจนะแจง สุจริตหิตมง- ฯ

ค. หมายเหตุ ฉันท์บทนี้ไม่มีสัมผัสสลับและเชื่อมสลับ, มีแต่ รับ, รอง, ส่ง ที่ไม่นิยมแต่งในภาษาไทยก็เพราะมีลหุมาก

๑๐. ฉันท์ ๑๕ คำ มีอยู่ ๒ บท คือ มาลินีฉันท์ ซึ่งนิยมแต่งกันมาแต่โบราณแล้ว แต่ท่านมักแต่งใช้สัมผัสเป็นทำนองฉันท์ตลก และเลือกเฉพาะเรื่องให้เหมาะกับทำนองด้วย และมีอีกบทหนึ่งดังนี้ :—

ปภัททกฉันท์ (ปะ-ภัท-ทะ-กะ-ฉันท์) มีเฉพาะแบบ

ก. มีครุ ลหุ ดังนี้ :—

น	ช	ภ	ช	ร
ุ ุ ุ	ุ ั ุ	ั, ุ ุ	ุ ั, ุ	ั ุ ั

ข. ดำเนินกลอน- บาทละ ๓ วรรค วรรคต้น ๗ คำ วรรคที่ ๒ วรรคที่ ๓ มีวรรคละ ๕ คำ บาท ๑ เป็นบท ๑ เพราะจบรวดสัมผัสในบาทเดียว ดังตัวอย่าง :—

รับ รอง ส่ง

บทที่ ๑ ๏ จะขจิตสารนุสนธิ์ ศุภยุบล พิถาร[1] กถา ฯ

รับ รอง ส่ง

บทที่ ๒ ๏ วรหิตมังคลา จตุพิธา นิเทศขิบาย[2] ฯ

๑. พิถารที่ถูกควรเป็นพิตฺถาร (จากวิตฺถาร) แต่ท่านต้องการลหุหน้า จึงลดตัวสะกดเสียเป็นพิถาร (ุ ั)

๒. ขิบาย คือ อธิบาย คำมี "อ" อยู่หน้า ท่านลด "อ" เสียได้ ซึ่งนิยมมาแต่โบราณแล้ว "อนุช" เป็น "นุช" อภิรม เป็น ภิรม ฯลฯ

ค. หมายเหตุ ฉันท์ที่กำหนดจบบทในบาท ๑ เช่นนี้ จะแต่งให้จบลงในบาทไรก็ได้ อย่างมาลินีฉันท์ที่อธิบายมาแล้ว

๑๑. ฉันท์ ๑๖ คำ ฉันท์นี้ไม่เห็นนิยมแต่งกัน มีอยู่เพียงบทเดียวคือ :—

วาณินีฉันท์ ซึ่งท่านตั้งไว้เป็นเพียงแบบเท่านั้น ดังนี้ :—

ก. มีครุ ลหุ ดังนี้ :—

น ช ภ ช ร ค

ุ ุ ุ ุ ั ุ ั ุ ุ ุ ั ุ ั ุ ั ั

ข. ดำเนินกลอน- บาทละ ๓ วรรค วรรคต้น ๖ คำ วรรคที่ ๒ มี ๗ คำ วรรคท้ายม ๔ คำ รวมบาท ๑ เป็นบท ๑ เพราะจบสัมผัสรวดหนึ่ง ซึ่งจะแต่งให้จบในบาทก็ได้ ดังตัวอย่าง :—

รับ รอง ส่ง

บทที่ ๑ ๏ กษณะจะสฤษฎิกล บทนุสนธิ์ นุศาสนสารศรี ฯ

รับ รอง ส่ง

บทที่ ๒ ๏ อดุลยราชวสดี วรวิธี นุวัตรจรรยา ฯ

๑๒. ฉันท์ ๑๗ คำ มี ๓ บทด้วยกัน แต่ท่านก็ทำไว้พอเป็นแบบเท่านั้น คือ :—

สิขริณีฉันท์ ๑๗

ก. มีครุ ลหุ ดังนี้:—

ย	ม	น	ส	ภ	ล	ค
ุ ั ั	ั ั ั,	ุ ุ ุ	ุ ุ ั	ั, ุ ุ	ุ	ั

ข. ดำเนินกลอน– บาทละ ๓ วรรค วรรคต้น ๖ คำ วรรคที่ ๒ มี ๗ คำ วรรคท้ายมี ๔ คำ ดังตัวอย่าง:—

(รับ – รอง – ส่ง)

บทที่ ๑ ๏ คณามาตย์พึงพยายาม กตดุลยวัตรตาม ขติย[1]กิจ

(รับ – รอง – ส่ง)

บทที่ ๒ ๏ จะดำรัสตรัสใช้ชิด บตุอคติจองจิต จฤพิธา ฯ

หรณีฉันท์ ๑๗

ก. มีครุ ลหุ ดังนี้:—

น	ส	ม	ร	ส	ล	ค
ุ ุ ุ	ุ ุ ั	ั ั, ั	ั ุ ั,	ุ ุ ั	ุ	ั

ข. ดำเนินกลอน– บาทละ ๓ วรรค วรรคต้น ๘ คำ วรรคที่ ๒ มี ๔ คำ และวรรคที่ ๓ มี ๕ คำ ดังตัวอย่าง:—

---

๑. "ขติย" คือ ขัตติย (ั ุ ุ) แต่ที่นี้ท่านแยกเป็นลหุทั้งนั้น เพื่อต้องการลหุเป็นการขอไปที ฉันท์ที่มีลหุมาก ๆ มักจะต้องเอาคำบาลีและสันสกฤตมาแยกเป็นลหุอย่างขอไปที โดยมากเช่นนี้ท่านจึงไม่นิยมแต่งกัน เพราะข้อสำคัญทำให้เสียรูปศัพท์เดิมด้วย

รับ รอง ส่ง

บทที่ ๑ ๏ นรคณะอมาตย์ผู้ปรี,- ชาญาณพิ- ริยเจริญคุณา ฯ

รับ รอง ส่ง

บทที่ ๒ ๏ สวสดิ[1] พิพัฒน์วัตร สา- ธิกธรรมภา- ษิตศาสนสาร ฯ

มันทักกันตาฉันท์ ๑๗

ก. **มีครุ ลหุ ดังนี้:—**

ม	ภ	น	ต	ต	ค ค
ั ั ั	ั ุ ุ	ุ ุ ุ	ั, ั ุ	ั ั, ุ	ั ั

ข. **ดำเนินกลอน**- บาทละ ๓ วรรค วรรคต้น ๑๐ คำ วรรคที่ ๒ มี ๔ คำ วรรคท้ายมี ๓ คำ ดังตัวอย่าง:—

รับ รอง ส่ง

บทที่ ๑ ๏ มาตยาอย่าพึงมนะตริริ พิกล การบควรตน จะจินดา ฯ

รับ รอง ส่ง

บทที่ ๒ ๏ ตูนเส่นห์สนิทนิจ[1] กับนิรา ร้างนเรนทรา ประดุจสหาย ฯ

ค. **หมายเหตุ** ฉันท์นี้มีท่านองคล้ายคลึงกับฉันท์สัทธราฉันท์ ๒๑ จะแต่งแทนกันก็ได้

---

๑. "สวสดิ" คือ "สุวัสดิ" (ุ ั ุ) หรือจะแยกเป็น ส-วั-ส-ดิ (ุ ั ุ ุ) ก็ได้ และ "นิจ" คือ "นิจจ" (ั ุ) แต่ที่นี้ท่านแยกเป็นลหุทั้งนั้น เพื่อต้องการลหุเป็นการขอไปที

๑๓. ฉันท์ ๑๘ คำ มีเฉพาะที่ท่านตั้งไว้เป็นแบบบทเดียวเท่านั้น คือ:—

กุสุมิตลดาเวลลิตาฉันท์ (กุ-สุ-มิ-ตะ-ละ-ดา-เว็น-ลิ-ตา ฉันท์)

ก. มีครุ ลหุ ดังนี้:—

ม	ต	น	ย	ย	ย
ั ั ั	ั ั ุ	ุ ุ ุ	ุ ั, ั	ุ ั ั,	ุ ั ั

ข. ดำเนินกลอน- บาทละ ๓ วรรค วรรคต้น ๑๑ คำ วรรคที่ ๒ มี ๔ คำ วรรคที่ ๓ มี ๓ คำ ดังตัวอย่าง:—

รับ รอง ส่ง

บทที่ ๑ ๏ มนตรีมาตย์ผู้ฉลาดมละทุจริตธรรม์, พึงผดุงสรร พลิ่งสวัสดิ์ ฯ

รับ รอง ส่ง

บทที่ ๒ ๏ แสดงกายน้อมนอบนบเฉพาะพระวรกษัตริย์ เฉกธนูดัด คะค้อมกลาง ฯ

ค. หมายเหตุ วรรคต้นควรทอดจังหวะลงคำที่ ๕ เสียครั้ง ๑ ก่อน ดังนี้:— "มนตรีมาตย์ผู้ฉลาด, มละทุจริตธรรม์" ฯลฯ

๑๔. ฉันท์ ๑๙ คำ ฉันท์ ๑๙ คำนี้ มีแบบที่ท่านแต่งกันมาแต่โบราณ คือสัททุลวิกกีฬิตฉันท์ (สันสกฤตว่า - ศารทูลวิกรีฑิตฉันท์) ดังได้อธิบายไว้โดยพิสดารแล้วข้างต้นนั้น เพราะท่านนิยมแต่งกันมาก ยังมีอีกบทหนึ่ง คือ:—

เมฆวิบผุชชิตาฉันท์ (เม-ฆะ-วิบ-ผุด-ชิ-ตา-ฉันท์) ท่านตั้งไว้เพียงเป็นแบบ

ก. มีครุ ลหุ ดังนี้:—

ย	ม	น	ล	ร	ร	ค
ุ ั ั	ั ั ั	ุ ุ ุ	ุ ุ ั'	ั ุ ั	ั' ุ ั	ั

ข. ดำเนินกลอน- บาทละ ๓ วรรค วรรคต้น ๑๒ คำ วรรคที่ ๒ มี ๔ คำ วรรคที่ ๓ มี ๓ คำ ดังนี้:—

		รับ	รอง	ส่ง
บทที่ ๑	๏ คณามาตย์ราชมนตรี, และอธิคุณญาณ		สุทธสันดาน	กตัญญู ฯ
บทที่ ๒	๏ ประพฤติบำเรอมารดา, และบิดรดนู		เชฏฐกูลคร	คุณาจารย์ ฯ

ค. หมายเหตุ วรรคต้นควรทอดจังหวะน้อยในคำที่ ๖ (บทที่ ๑ "-ตรี" ที่ ๒ "-ดา")

ฉันท์ ๒๐ คำ มีอยู่เฉพาะอีทิสฉันท์ หรืออีทิสังฉันท์บทเดียวเท่านั้น ซึ่งอธิบายไว้ในเบื้องต้นแล้ว จึงไม่อธิบายซ้ำในที่นี้อีก

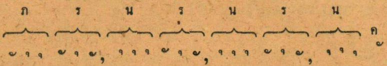
ฉันท์ ๒๑ คำ ก็มีอยู่เพียงสัทธราฉันท์บทเดียว และได้อธิบายไว้พิสดารในเบื้องต้นแล้ว เช่นกัน

ฉันท์ ๒๒ คำ เป็นฉันท์ยาวที่สุดในจำพวกฉันท์วรรณพฤติของบาลี ยังมิได้ตัวอย่างที่ท่านแต่งบาลีและไทย นอกจากที่ท่านแต่งเป็นแบบไว้ดังต่อไปนี้:—

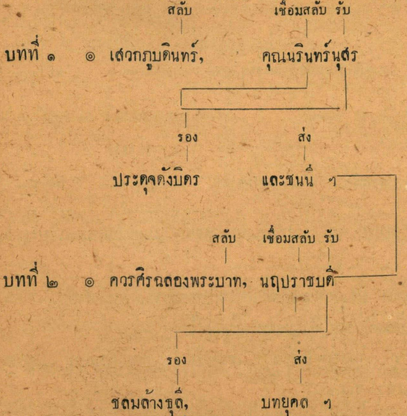
[ฉันท. ๒๒]

ภัททกฉันท์ (ภัท-ทะ-กะ-ฉันท์) มีอยู่บทเดียวเท่านั้น

ก. มีครุ ลหุ ดังนี้:—

ข. ดำเนินกลอน- เป็นบาทละ ๔ วรรค วรรคต้นๆ วรรคละ ๖ คำ วรรคท้าย ๔ คำ ดังตัวอย่าง:—

ค. หมายเหตุ ฉันท์นี้มีบาทละ ๔ วรรค ดังนั้นท้ายวรรคต้นกับต้นวรรคที่ ๒ ท่านจึงใช้สัมผัสสลับและเชื่อมสลับแทรกลงได้ สัมผัสรับอยู่ท้ายวรรค ๒ สัมผัสรองอยู่ท้ายวรรค ๓ และสัมผัสส่งอยู่ท้ายวรรค ๔

บทที่ ๖ คำเพลงต่าง ๆ

นอกจากคำกานท์ซึ่งมีข้อบังคับตามฉันทลักษณ์ที่อธิบายมาแล้วข้างต้นนี้ ยังมีคำร้องซึ่งเรียกว่าเพลงอีก ๒ อย่าง คือ "เพลงร้องกลอนสด" ซึ่งถือเอาทำนองที่ร้องเป็นใหญ่อย่างหนึ่ง และ "เพลงคลอเสียง" ซึ่งถือเอาทำนองเสียงดนตรีเป็นใหญ่อีกอย่างหนึ่ง ถึงแม้ว่าเพลงทั้ง ๒ อย่างนี้ถือเอาทำนองร้องและทำนองดนตรีเป็นใหญ่ ซึ่งนับว่าเป็นศิลปอีกประเภทหนึ่งต่างหาก ไม่เกี่ยวกับตำราฉันทลักษณ์นี้ก็ดี แต่ก็ยังมีถ้อยคำที่เกี่ยวกับฉันทลักษณ์อยู่บ้าง จึงนำมาแสดงไว้พอเป็นเค้าแห่งความรู้ ดังต่อไปนี้ :—

๑. **เพลงร้องกลอนสด** เพลงพวกนี้มักร้องด้นเป็นกลอนสดเป็นสำนวนแก้กันระหว่างชายหญิงบ้าง ระหว่างคู่แข่งขันกันบ้าง บางทีพรรณนาเรื่องต่าง ๆ ตามชนิดของเพลง และเรียกชื่อต่าง ๆ กัน เช่น เพลงปรบไก่, เพลงฉ่อย, เพลงโคราช ฯลฯ ส่วนทำนองที่ร้องและลูกคู่รับนั้นเป็นศิลปอีกทางหนึ่ง ไม่ใช่หน้าที่ซึ่งจะกล่าวในตำรานี้ ส่วนที่เกี่ยวกับฉันทลักษณ์นั้นก็มี เฉพาะการดำเนินกลอนของเพลงพวกนี้ ซึ่งถึงจะมีมากอย่างก็รวมลงได้เป็น ๒ ชนิด คือ ชนิดกลอนฉ่อย และชนิดกลอนร่าย ดังจะอธิบายทีละชนิดต่อไปนี้ :—

กลอนฉ่อย มีวิธีดำเนินกลอน บทหนึ่งมี ๒ วรรค และวรรคหนึ่งมีตั้งแต่ ๕ คำ ถึง ๘ คำ ซึ่งเกี่ยวกับศิลปของผู้ร้อง คือ วรรคที่มีคำน้อยก็เอื้อนให้ยาวออก วรรคที่มีคำมากก็ร้องรวบรัดให้สั้นเข้า และมีสัมผัสดังแผนต่อไปนี้ :—

สลับ

แผน- o o o o o o o o o

ตัวอย่าง- พี่ เห็น น้อง สาว สวย ราว แสร้ง สรรค์

เชื่อมสลับ

ส่ง, รับ–ฉ่อย

o o o o o o o o o

ถึง มา จาก สวรรค์ ฉั้น ชั้น กา มา[๑]

หมายเหตุ แผนและตัวอย่างข้างบนนี้ ทำไว้ให้ดูพอเป็นเค้าเท่านั้น ที่จริงหาได้มีคำวรรคละ ๙ เสมอไปไม่ โดยมากมักจะเป็นวรรคละ ๖ คำ หรือ ๗ คำเป็นส่วนมาก ถึงจะมีน้อยหรือมากไปบ้างผู้ร้องก็อาจจะเอื้อน หรือรวบรัดให้ถูกทำนองได้ดังกล่าวแล้ว ส่วนสัมผัสบังคับ (สัมผัสนอก) นั้น มีสัมผัสสลับอยู่ท้ายวรรคต้น และเชื่อมสลับอยู่ต้นวรรคที่ ๒ ตั้งแต่คำที่ ๓ ถึงคำที่ ๕ แต่คำที่ ๔ เป็นเพราะกว่าอื่น และสัมผัส ส่ง รับ ฉ่อย ซึ่งอยู่ต้นวรรคที่ ๒ (คือวรรคจบบท) นั้น จะต้องเป็นสระเดียวกันเสมอไป เช่นบทที่ ๑ ส่ง "มา" ถ้ามีบทต้น คำ "มา" ก็เป็นสัมผัสรับด้วย จึงเรียกรวมว่า "ส่ง รับ" แล้วบทที่ ๒ ก็ต้อง "รับส่ง" "สา" ต่อไป เป็นดังนี้เรื่อยไป จนถึงทอดลงท้ายเพลงแล้วก็ส่งรับ สระอื่นต่อไป หรือจะคงเป็นสระเดิมก็ได้ ไม่มีข้อบังคับ เพลงที่ส่งรับกันด้วยสระไอ เรียกกันว่า "เพลงไร" ที่ส่งรับด้วยสระอาก็เรียกว่า "เพลงรา" และส่งรับ

---

๑. สัมผัส ส่ง, รับ ท้ายกลอนฉ่อยนี้จะต้องเป็นคำเดียวกันเสมอ เช่น "มา" ส่งไป บทหน้าก็ต้องรับเป็นสระ อา เรื่อยไปจนจบเพลง ดังนั้นต่อไปจะเขียนเพลง "ฉ่อย" คำเดียวเท่านั้น ขอให้เข้าใจตามนี้

อนึ่ง สัมผัสฉ่อยนี้ ถ้าเอาไปใช้ในกลอนร่าย จะต้องแยกเป็น ฉ่อย, รองฉ่อย และรับฉ่อย อีก จงดูในตัวอย่างแผนกลอนร่ายข้างหน้า

ด้วยสระอิ ก็เรียกว่า "เพลงริ" ดังนี้เป็นต้น ทั้งนี้ไม่สำคัญ หรือจะเรียกตามสระว่า "เพลงอา" "เพลงไอ" "เพลงอิ" ฯลฯ ก็ได้ ซึ่งต่อไปจะเรียก "สัมผัสฉ่อย"

อนึ่ง เพลงกลอนสดนี้มักนิยมสัมผัสในเป็นสัมผัสอักษร เป็นข้อสำคัญส่วนหนึ่งทีเดียว เช่น สัมผัสชิด, สัมผัสคั่น และสัมผัสโยนไขว้กันอย่างกลบท บางแห่งถึงแก่ทิ้งสัมผัสนอกเสียบ้างก็มี ส่วนสัมผัสในที่เป็นสระท่านก็นิยมใช้เหมือนกัน ดังจะคัดตัวอย่างเพลงฉ่อยของเก่ามาให้ดู ต่อไปนี้:—

ฉ่อย

นี่ต้นขานางข้างเคียงไข่เน่า แก้วกุ่มกันเกรากร่างไกร

ฉ่อย

ชมไม้เดือนหกฝนตกใบแตก เดือนแปดชมแปลก ตาไป

ฉ่อย

ดูเขียวชอุ่มพืชพุ่มพฤกษา กิ่งก้านสาขาสูงใหญ่

ฉ่อย

ได้ชมต่างต่างต้นคางมะกอก ชมผลชมดอกชมใบ

ฉ่อย

เกสรหอมหวลส่งสวนนาสิก ไม้เอ่ยหอมอื่นชื่นใจ ฯลฯ[๑]

---

๑. ตัวอย่างนี้เป็นกลอนเพลงฉ่อยที่ว่าแก้กัน หรือพรรณนาทั่วไป แต่คำที่เขาร้องบางแห่ง เช่น เพลงลิเก เป็นต้น เขาไม่ร้องเช่นนี้เสมอไป บางทีเขาก็เอากลอนคำร้องดังกล่าวข้างต้น ดังตัวอย่าง:-

สลับ เชื่อมสลับ รับ
"มะเทิ่งปลอบน้อง ว่าแม่รูปทองอย่าทิ้งผัว
รอง เชื่อมรอง ส่ง
พี่เกิดชาติใดเป็นควายวัว ขอพบทูลหัวทุกชาติไป

เช่นนี้เป็นกลอนอย่างบทดอกสร้อยให้ผู้ศึกษาสังเกตไว้ด้วย

เพราะเพลงนี้ใช้เป็นกลอนสด จึงอนุญาตให้ใช้สัมผัสขอไปทีได้มาก ดังตัวอย่างสระสั้นกับสระยาว เช่น "ลึก" กับ "อึก" ข้างบนนี้เป็นต้น แต่ถ้าจะแต่งให้ได้แบบแผนแล้วก็ควรใช้ให้ถูกต้องตามฉันทลักษณ์เป็นการดี

กลอนร่าย คำร่ายนี้มีใช้เรียกเป็น ๓ อย่าง คือ :—

๑. เรียกคำกานท์ที่แต่งร่วมกับโคลงต่าง ๆ ซึ่งรวมเรียกว่าลิลิต ดังกล่าวมาแล้วอย่างหนึ่ง

๒. เรียกเพลงดนตรีว่าเพลงร่ายอีกอย่างหนึ่ง

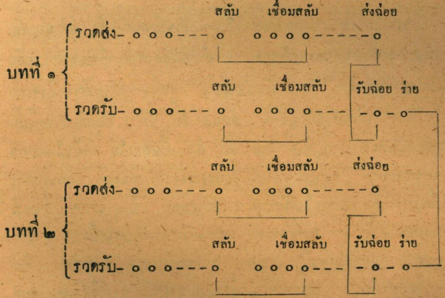
๓. และเรียกเพลงกลอนสดว่ากลอนร่าย ซึ่งเป็นคู่กับกลอนฉ่อย ดังจะอธิบายต่อไปนี้อีกอย่างหนึ่ง

ถ้าจะว่าตามระเบียบแล้ว เขาขึ้นต้นกลอนร่ายก่อนเสมอ เช่นในการร้องไหว้ครูก็ดี หรือบอกเรื่องราวที่จะเล่นต่อไปเป็นต้น ก็ดี เขามักร้องเป็นกลอนร่ายทั้งนั้น ต่อเมื่อดำเนินเรื่องหรือกล่าวแก้กัน เขาจึงร้องเป็นกลอนฉ่อย แต่เพราะกลอนร่ายใช้ในการต้นอธิบายข้อความต่าง ๆ จึงมีแบบแผนไม่คงที่ บางบทก็ยาวบางบทก็สั้น แล้วแต่ผู้ร้องจะพรรณนาไป ซึ่งจะรวบรวมย่อ ๆ เป็น ๓ ชนิด ดังจะอธิบายต่อไปข้างหน้านี้

อนึ่ง กลอนร่ายของเพลงนี้ ไม่มีสัมผัสรับมาจากบทต้นอย่างคำกานท์อื่น ๆ ซึ่งมีสัมผัส สดับ รับ รอง ส่ง ดังอธิบายมาแล้ว แต่มีสัมผัสส่ง รับอยู่ที่คำท้ายบท คือคำท้ายบทต้นส่งเป็นสระไอ คำท้ายบทที่ ๒ ก็ต้องเป็นสระไอ เป็นการส่งและรับกันเช่นนี้เรื่อยไปอย่างสัมผัสฉ่อยที่กล่าวมาแล้ว แปลกแต่สัมผัสกลอนร่ายนั้นต้องมี ๒ รวด รวดต้นเรียก รวดส่ง ซึ่ง

อย่างน้อยก็เป็นกลอนฉ่อย ๒ วรรค ซึ่งคำท้ายเป็นสัมผัสส่งกลอนฉ่อยหรือจะมีต่อไปอีกก็ได้ และรวดท้ายเรียก รวดรับ ซึ่งต้องเป็นกลอนฉ่อยเสมอไป ตอนจบรวดนี้ จะต้องมีคำรับฉ่อย คือ รับรวดส่งเสียก่อน แล้วจึงมีคำ ส่งรับร่าย อีกคำหนึ่งจึงจะจบกลอนร่าย และคำ ส่งรับ ท้ายกลอนร่ายนี้ต้องเป็นสระเดียวกัน อย่างเดียวกับคำ ส่งรับ ท้ายกลอนฉ่อย ซึ่งต่อไปจะเขียนว่า "สัมผัสร่าย" หรือ "ร่าย" กลอนร่ายนี้มีรวดส่งมากบ้างน้อยบ้างต่าง ๆ กัน แต่รวดรับเป็นอย่างเดียวกันทั้งนั้น จะรวบรวมทำแผนและชักตัวอย่างมาให้ดูทีละชนิด ดังต่อไปนี้ :—

ชนิดที่ ๑ กลอนร่ายที่รวดส่งเป็นกลอนฉ่อย มีแผนดังนี้ :—

ดังตัวอย่างที่ผูกให้ดูต่อไปนี้ :—

บทที่ ๑

" สลับ เชื่อมสลับ ส่งฉ่อย
รวดส่ง- ลูกขอไหว้พระคุณครู ที่ท่านได้ค่ำชูสอนวิชา

" สลับ เชื่อมสลับ รับฉ่อย ร่าย
รวดรับ- พระคุณท่านหนักเหลือล้น หนักยิ่งพ้นภูผา-ใหญ่

บทที่ ๒

" สลับ เชื่อมสลับ ส่งฉ่อย
รวดส่ง- ลูกขอเอาพระคุณอันล้ำเลิศ ขึ้นมาทูลเทอดไว้เหนือเกล้า

" สลับ เชื่อมสลับ รับฉ่อย ร่าย
รวดรับ-ผู้ใดเก่งกล้าเข้ามาต่อสู้ ขอให้แพ้รู้ข้าเจ้าไป ฯ ล ฯ

หมายเหตุ คำประพันธ์อื่น ๆ มักจะมีสัมผัส ส่ง อยู่ท้ายบทต้น แล้วมีสัมผัส รับ อยู่กลางบทที่สอง แล้วก็มีสัมผัสรอง เชื่อมรอง แล้วจึงมีส่งอยู่ท้ายต่อไป และสัมผัส รับส่ง นี้ คู่หนึ่ง ๆ ก็ไปอย่างหนึ่งจะซ้ำกันไม่ได้ แต่เพลงกลอนสดนี้ สัมผัส รับ ส่ง อยู่ที่ท้ายบททั้งนั้น และต้องเป็นสระเดียวกันด้วย เช่น รับ ส่ง เป็นสระไอ ก็เป็นไอตลอดไปจนจบกลอน อย่างที่อธิบายไว้ในกลอนฉ่อยข้างต้นแล้ว ส่วนกลอนร่ายทั้งหลายนี้แปลกออกไปก็คือบท ๑ อย่างน้อย มี ๔ วรรค (คือมีกลอนฉ่อย ๒ บท) ได้แก่เอากลอนฉ่อย ๒ บท มารวมเป็นบท ๑ ของกลอนร่าย แต่มีสัมผัสเป็น ๒ รวด รวดต้นเรียกว่า รวดส่ง (คือกลอนฉ่อยบทต้น) และรวดที่ ๒ เรียกว่า รวดรับ (คือกลอนฉ่อย

บทท้าย) แต่คำสัมผัสรับของรวดส่งนั้นอยู่หน้า "สัมผัสร่าย" อีกทีหนึ่ง ดังที่หมายไว้ในตัวอย่างข้างบนนี้ คือ บท ๑ สัมผัสส่งคือ "ชา" และสัมผัสรับคือ "ผา" ในบท ๒ สัมผัสส่งคือ "เกล้า" สัมผัสรับคือ "เจ้า" และคำต่อสัมผัสรับออกไปคือ "- ใหญ่" และ "- ไป" นั้นเป็น "สัมผัสร่าย" ประจำกลอน คือเป็นสระไอก็ต้องเป็นไอเรื่อยไปจนจบกลอน ดังอธิบายข้างต้น

ชนิดที่ ๒ คือร่ายที่มีสัมผัสรวดส่งมากขึ้นอีก ๒ วรรค ตามตัวอย่างข้างบนนั้นมีสัมผัสรวดส่งอย่างย่อ แต่โดยมากสัมผัสรวดส่งมักจะมียืดยาวกว่านี้ ซึ่งแล้วแต่ผู้ร้องจะร้องให้หมดข้อความ แล้วจึงลงสัมผัสรวดรับ ซึ่งมีจำกัด ๒ วรรค ตามตัวอย่างข้างบนนี้เหมือนกันหมด

ที่จริงสัมผัสรวดส่งนี้ก็เหมือนกับสัมผัสสลับ รับ รอง ส่ง ของกลอน กาพย์ ฉันท์ ที่อธิบายมาแล้วนั่นเอง แต่เพลงกลอนร่ายนี้ไม่มีสัมผัสรับมาจากบทต้นอย่างบทกานท์ประเภทอื่น มีรับส่งกันอยู่ที่คำท้ายบทแห่งเดียวเท่านั้น

เทียบตัวอย่างกาพย์ยานี

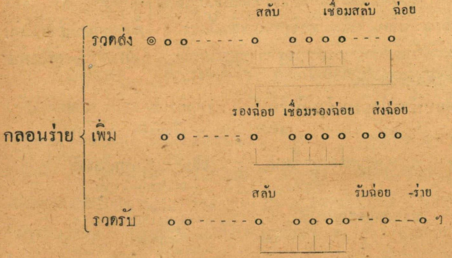
สลับ เชื่อมสลับ รับ
๏ ขึ้นกกตกทุกข์ยาก แสนลำบากจากเวียงชัย
รอง เชื่อมสลับ ส่ง
มันเผือกเลือกเผาไฟ กินผลไม้ได้เป็นแรง ฯ

สลับ เชื่อมสลับ รับ
๏ รอนรอนอ่อนอัสดง พระสุริยงค์เย็นยอแสง
รอง เชื่อมรอง ส่ง
ช่วงดังน้ำครั่งแดง แฝงเมฆเขาเงาเมรุธร

[ฉันท์. ๒๓]

ถ้าเป็นเพลงกลอนร่ายแล้ว สัมผัสรับเช่น “ชัย” และ “แสง” ซึ่งถ้าจบรวดส่งเพียงนี้ก็เป็นสัมผัส “ส่งฉ่อย” แต่ถ้าจะมีรวดส่งต่อไปอีกก็เป็น “สัมผัสฉ่อย” คำท้ายบทต่อออกไปก็เรียกว่า “รองฉ่อย” อย่างเดียวกับคำ “ไฟ” และ “แดง” ซึ่งเป็นสัมผัสรองของกาพย์ยานีข้างบนนี้ และคำจบรวดส่งก็เรียกว่า “ส่งฉ่อย” อย่างชนิดที่ ๓ เทียบได้กับคำ “แสง” และ “ธร” ซึ่งเป็นสัมผัสส่งของกาพย์ยานีข้างบนนี้ ดังจะทำแผนให้ดูต่อไปนี้ :—

แผนกลอนร่ายที่มีรวดส่งเพิ่มขึ้นอีก ๒ วรรค

ตัวอย่างเทียบกับกาพย์ยานี

กลอนร่าย
- รวดส่ง
  - ๏ ขนกกตก ทุกข์ ยาก แสนลำ บาก จาก เวียง ชัย (สลับ / เชื่อมสลับ / ฉ่อย)
  - มันเผือกเถือกเผาไฟ กินผลไม้ได้เป็นแรง (รองฉ่อย / เชื่อมรองฉ่อย / ส่งฉ่อย)
- รวดรับ - รอนรอนอ่อนอัสดง พระสุริยงค์ก็ลับแสง-ไป (สลับ / เชื่อมสลับ / รับใน / ร่าย)

ตัวอย่างข้างบนนี้จะเห็นได้ว่า รวดส่ง ตรงกับกาพย์ยานี ผิดกันอยู่ที่สัมผัส "รับ" กลายเป็น "ฉ่อย" ซึ่งจะใช้คำใด ๆ ก็ได้ แต่ต้องให้รับกับ "รอง" และ "เชื่อมรอง" ก็แล้วกัน ส่วน "รอง" กลายเป็น "รองฉ่อย" เชื่อมรองกลายเป็น "เชื่อมรองฉ่อย" เพราะกลอนร่ายไม่มี รับ ในกลางบท มีเฉพาะรับส่งท้ายบท คำเดียวที่เรียกว่า "สัมผัสร่าย" เท่านั้น ดังจะหาตัวอย่างมาไว้ให้ดูหลาย ๆ บทเพื่อเป็นที่สังเกตต่อไปนี้ :—

ตัวอย่างกลอนร่ายเพลงไร

บท ๑

รวดส่ง
ฉ่อย
๏ โอ้ตัวพี่รักน้าง เหมือนอย่างกวางรักหนอง
รับฉ่อย ส่งฉ่อย
โอ้พี่ตามหาน้อง เหมือนอย่างพรานหาเนื้อ
รับฉ่อย ร่าย
รวดรับ- โอ้ว่าคานน้อยหาบหนัก ไม่รู้จะหักลงเมื่อ - ไร ฯ

บท ๒

รวดส่ง
ฉ่อย
๏ อ้ายนกซังแซวมัน มาเกาะต้นซุง เจอบุ้งจิกบิน
รองฉ่อย ส่งฉ่อย
ห้อยตัวโหนติ่น บุ้งตกบินตาม
รับฉ่อย ร่าย[๑]
รวดรับ- บุ้งหายบินหา อยู่ในป่าระนาม - ใหญ่ ฯ

๒ บทนี้เป็นเพลงไร จะทอดจบลงเพียงนี้ หรือจะต่อไปอีกกี่บทก็ได้ ตามทำนองเพลงของเขา แต่ต้องให้สัมผัส "ร่าย" เป็นสระไอเสมอไป

๑. กลอนร่าย ๒ บทนี้ ไม่อยู่แห่งเดียวกัน ที่นำมารวมติดต่อกันไว้นี้เพื่อแสดงว่าเป็นเพลง "ไร" (หรือไอ) ด้วยกัน ย่อมติดต่อกันได้ และข้อสำคัญที่สุด คือจะให้เห็นว่าเขาเล่นสัมผัสอักษรอย่างกลบทเป็นข้อสำคัญเพียงไร

ตัวอย่างเพลงรา เพื่อให้สังเกตสัมผัสอักษรต่าง ๆ ของเขาไว้

บทที่ ๑

รวดส่ง

๑ เสียดายกระเดื่องตัวพี่เคยตำ เสียดายท่าน้ำตัวพี่เคยตัก (ฉ่อย)

พี่เคยหยุดพูดยืนพัก (รองฉ่อย) อยู่กับแม่พวงยุพิน (ส่งฉ่อย)

รวดรับ

พี่เคยขับลำร่ำร้อง ด้วยกันกับน้องที่ตีน-"ท่า" (รับฉ่อย — ร่าย)

บทที่ ๒

รวดส่ง

๑ พี่เคยตักน้ำหาบ เอามาอาบด้วยกัน (ฉ่อย)

แก้ห่อขมิ้นชัน (รองฉ่อน) เอามายื่นให้ชู้ (ส่งฉ่อย)

รวดรับ-

พูดกันพลางฝนพลาง น้องยังฝนหลังให้กู - ทา (รับฉ่อย — ร่าย)

บทที่ ๓

รวดส่ง

ฉ่อย

๑ น้องเคยผินหลังให้พี่ทา น้องเคยผินหน้าให้พี่ถู

รองฉ่อย ส่งฉ่อย

มือพี่ฉาบอกชู้ ตัวน้องยังทำเป็นเฉย

รับฉ่อย ร่าย

รวดรับ-แม่อย่าชำเลืองตาชาย มาให้ชู้อาลัยแม่เลย-น่า ๆ

ชนิดที่ ๓ กลอนร่ายที่มีสัมผัสรวดส่งซับซ้อนกัน กลอนร่ายที่ใช้ขึ้นต้น เช่น ไหว้ครู ก็ดี หรือกล่าวเกริ่นปรารภเรื่องราวที่จะเล่นต่อไป เป็นต้น ก็ดี เขาใช้รวดส่งซับซ้อนกันมากกว่าที่ได้อธิบายมาแล้วก็ได้ ซึ่งถ้าจะย่อลงให้เข้าใจง่ายก็เป็น ๒ วิธี ดังนี้ :—

(ก) คือใช้รวดส่งเป็นกลอนฉ่อยให้มากออกไปจากชนิดที่ ๒ แล้วจึงลงท้ายรองฉ่อย ส่งฉ่อยอย่างชนิดที่ ๒ ดังจะผูกตัวอย่างไว้ให้สังเกตต่อไปนี้ :—

---

๑. ตามตัวอย่างข้างบนนี้ ย่อมไม่ตรงกับของเดิมของเขาอยู่บ้าง เพราะบางแห่งเขาใช้คำไม่สุภาพ จึงต้องแก้ให้สุภาพเพื่อเป็นตัวอย่างอันดีแก่กุลบุตร

อนึ่งได้อธิบายไว้แล้วว่า เพลงกลอนสด ท่านไม่นิยมสระยาวสระสั้นนัก ดังจะเห็นได้ในตัวอย่างข้างบนนี้ เช่นบทที่ ๑ ส่ง "-พิน" รับ "ตีน" บทที่ ๒ รวดรับสัมผัสสลับ เป็น "พลาง" เชื่อมสลับเป็น "หลัง" และบทที่ ๓ สลับเป็น "ชาย" เชื่อมสลับเป็น "ลัย" ทั้งนี้เพราะการด้นด้วยปากต้องขอไปที แต่ถ้าจะทำเป็นลายลักษณ์อักษร ก็ควรทำให้ถูกแบบคือ ยาวรับยาว และสั้นรับสั้น

และขอให้สังเกตคำในวรรคหนึ่ง ๆ ด้วย ซึ่งมีวรรคละ ๕ คำ ถึง ๘ คำ ทั้งนี้ย่อมเป็นศิลปของผู้ร้องที่จะเอื้อนให้จังหวะเหมาะกัน แต่เพื่อช่วยให้สะดวกในการร้องก็ควรบรรจุคำเป็นกลาง ๆ คือวรรคละ ๖-๗-๘ คำเป็นดี

เพิ่มกลอนฉ่อยเข้าอีกกลอนหนึ่ง ดังจะเพิ่ม บทที่ ๑ ให้ดูต่อไปนี้ :—

บทที่ ๑ เพิ่มฉ่อยอีก ๑ บท

ฉ่อย

รวดส่ง { ฉ่อยเดิม ๑ เสียดายกระเดื่องตัวพี่เคยตำ เสียดายท่าน้ำตัวพี่เคยตัก

ฉ่อย

ฉ่อยเพิ่ม- น้องเคยเดินรวมร่วมรมย์ น้องเคยพักร่มร่วมรัก

ส่งฉ่อย

รอง, ส่ง- พี่เคยหยุดพูดยืนพัก อยู่กับแม่พวงยุพิน

รับฉ่อย ร่าย

รวดรับ- พี่เคยขับลำร่ำร้อง ด้วยกันกับน้องที่ตีน - ท่า ฯ

บทที่ ๒ เพิ่มฉ่อยอีก ๒ บท

ฉ่อย

รวดส่ง { ฉ่อยเดิม ๑ พี่เคยตักน้ำหาบ เอามาอาบด้วยกัน

ฉ่อย

ฉ่อยเพิ่ม ๑ น้องช่วยพี่หามถึงยามพี่หาบ เจ้าก็เดินขนาบเรียงรัน

ฉ่อย

ฉ่อยเพิ่ม ๒ ครั้นถึงที่อาบนั่งราบในร่ม ขัดสีโสมมทุกสิ่งทุกอัน

ส่งฉ่อย

รอง, ส่ง แล้วแก้ห่อขมิ้นชัน ออกมายื่นให้ชู้

รับฉ่อย ร่าย

รวดรับ- พูดกันพลางฝนพลาง น้องยังฝนหลังให้พี่ถู - ทา ฯ

หมายเหตุ ตัวอย่างข้างบนนี้ให้ไว้เพียงเติมฉ่อยลง ๒ บทเท่านั้น ที่จริงจะเติมกลอนฉ่อยลงไปอีกกี่บทก็ได้ เมื่อจะลงจบจึงลง รองฉ่อย, ส่งฉ่อย แล้วก็ลง รวดรับ นับว่าจบร่ายบทนั้น

(ข) อีกวิธีหนึ่งกลับกันกับข้อ (ก) ได้แก่รวดส่งตั้งต้นด้วยกลอนร่ายชนิดที่ ๒ ก่อน คือขึ้นต้นเป็นกลอนฉ่อย รองฉ่อย ส่งฉ่อย แต่ยังไม่ส่งจบทีเดียว ต่อไปนี้จะเพิ่มกลอนฉ่อยลงสักกี่บทก็ได้ ถึงฉ่อยบทสุดท้ายก็ลงส่งฉ่อยจบแล้วขึ้นรวดรับทีเดียวอย่างกลอนร่ายชนิดที่ ๑ ซึ่งไม่ต้องมีวรรครองฉ่อย ดังจะผูกตัวอย่างไว้ให้ดูจากบทที่ ๓ ต่อไปนี้ :—

บทที่ ๓ เติมฉ่อยข้างท้าย

ฉ่อย
รวดส่ง { ฉ่อยเดิม ๏ น้องเคยผินหลังให้พี่ทา   น้องเคยผินหน้าให้พี่ถู
รองฉ่อย   ส่งฉ่อย
รอง, ส่ง มือพี่ฉาบอกชู้   ตัวน้องยังทำเป็นเฉย
ฉ่อย
ฉ่อยเพิ่ม ๑ เนื้อน้องละมุนอุ่นทั่ว   ยิ่งถูยิ่งยั่วให้ใจเสบย
ส่งฉ่อยจบ
ฉ่อยเพิ่ม ๒ ยิ่งหวนรำลึกก็ให้นึกลำบาก   เพราะจะพลัดพลากแม่ทรามเชย
รับฉ่อย ร่าย
รวดรับ- แม่อย่าช้ำเลืองตาชาย   มาให้ชู้อาลัยแม่เลย-นา ฯ

ตามตัวอย่างข้างบนนี้ จะเติมกลอนฉ่อยเข้าข้างท้ายอีกสักกี่บทก็ได้ แต่ต้องให้ส่งรับฉ่อยกันเรื่อยมา เมื่อจบรวดส่งก็ลงสัมผัสส่งฉ่อย ไม่ต้องมีรองฉ่อยอย่างข้างต้น แล้วก็ขึ้นรวดรับอย่างกลอนร่ายอื่น ๆ ที่กล่าวมาแล้ว

พิมพ์ที่ไทยวัฒนาพานิช (แผนกการพิมพ์)
เลขที่ ๘๙๑ ถนนพระราม ๑ อำเภอปทุมวัน พระนคร
บุญพริ้ง ต. สุวรรณ ผู้พิมพ์และผู้โฆษณา ๒๔๙๗